

**Vaiko autizmas:
ankstyvoji
pagalba, kurią gali
suteikti tėvai**

Vaiko autizmas: ankstyvoji pagalba, kurią gali suteikti tėvai

Kaip panaudoti kasdienę veiklą, kad padėtume vaikams užmegzti ryšį su aplinkiniais, bendrauti ir mokytis

Dr. Sally J. Rogers Dr. Geraldine Dawson Dr. Laurie A. Vismara

2017 VILNIUS

Visiems autizmą turinčių vaikų ir suaugusiųjų tėvams už jų drąsą, viltį, kilnumą ir ištvermę

Dr. Sally J. Rogers Dr. Géraldine Dawson Dr. Laurie A. Vismara

Vaiko autizmas: ankstyvoji pagalba, kurią gali suteikti tėvai

Iš anglų kalbos vertė „Metropolio vertimai“ Maketavo Birutė Vilutienė Tiražas 500 egz.

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

ISBN 978-609-95724-5-1 © The Guilford Press

A Division of Guilford Publications, Inc., 2012 © Ugdymo plėtotės centras, 2017

Mano mylimam vyrui Josephui ir mūsų nuostabiems vaikams Chrisui ir Maggei už tai, kad prisidėjo savo kantrybe, supratimu ir atsidavimu siekiant padėti autizmą turintiems žmonėms geriau gyventi

G. D.

Mano tėvui už jo atsidavimą siekiant padėti pagerinti autizmą turinčių žmonių gyvenimą ir visiems drąsiems žmonėms ir jų šeimoms, kurie kovoja su autizmo iššūkiais

L. A. V.

Turinys

[Turinys](#)

[Aurių žodis](#)

[Padėkos žodis](#)

[Įžanga](#)

[I dalis Pradžia](#)

[1. Ankstyvosios intervencijos programos parinkimas jūsų vaikui](#)

[2. Kaip pasirūpinti savimi ir savo šeima](#)

[3. Kaip ankstyvos pastangos gali padėti jūsų vaikui Bendrauti su kitais ir mokytis](#)

[II dalis. Kasdienės strategijos, padėsiančios įtraukti jūsų vaiką į veiklą, paskatinsiančios jį Bendrauti ir mokytis](#)

[4. Atkreipkite vaiko dėmesį](#)

[5. Išmokykite, vaiką šypsotis!](#)

[6. Tango šokamas dviese](#)

[7. Kūno kalba](#)

[8. „Daryk kaip aš darau!“](#)

[9. Pakalbėkime detaliau](#)

[10. Grupinio dėmesio trikampis](#)

[11. Laikas pažaisti](#)

[12. Suvaidinkime!](#)

[13. Kaip pereiti prie kalbos](#)

[14. Apžvalga](#)

[Priedas](#)

[Apie autoreis](#)

Aurių žodis

Siekiant apsaugoti šeimų, su kuriomis dirbome, tapatybę, visi knygoje pateikiami pasakojimai apie šeimas ir pavyzdžiai, atspindintys įprastus sunkumus ir sėkmę, sudaryti iš įvairių tikrų žmonių gyvenimo epizodų. Knygoje pateikti tėvų komentarai užrašyti jų pačių žodžiais jų sutikimu, tačiau vardai ištrinti siekiant apsaugoti privatumą. Esame dėkingos jiems už atvirumą ir pagalbą.

Padėkos žodis

Pirmiausia norėtume labai padėkoti Guilford Press kolektyvui - Rochellei Serwator, Chrisui Bentonui ir Kitty Moore - už tai, kad mus motyvavo, nuolat skatino ir tikėjo šios knygos verte, taip pat padėjo mums ją parengti net geresnę, nei tikėjomės esant įmanoma. Be to, norėtume išreikšti asmenines padėkas.

Sallė:

Šiai knygai pradėjau ruošti dar dirbama Ann Arbor Michigan su pačiais pirmaisiais tėvais ir vaikais. Dirbdama su tokiais vaikais kaip Laura Ann ir Peteris, taip pat jų tėvais įgijau be galo daug žinių apie tai, kas vyksta pirmaisiais metais šeimoje, kai vaikui nustatomas raidos sutrikimas. Stebėdama intervencines priemones, kurias jie taikė savo vaikams, sužinojau, kaip galima palaikyti vieniems kitus, kokie bendravimo modeliai egzistuoja ir kokios yra jų vaikų auklėjimo bei šeimos vertybės. Taip pat esu be galo dėkinga Denveryje gyvenančioms šeimoms, su kuriomis dirbau kartu su kolegėmis. Tai šeimos, iš kurių sužinojau ne tik apie ankstyvąjį autizmą ir jo įtaką šeimai, bet ir apie tėvų dvasinę stiprybę, viltį ir ryžtą siekti geriausio savo vaikams - tai tėvai, metų metus atkakliai siekiantys pagerinti savo vaikų kasdienio gyvenimo kokybę ir paruošti save ir savo atžalas ateičiai. Itin vertinu tai, ko Denveryje iš savo kolegų Raidos psichobiologijos mokslinių tyrimų grupėje išmokau apie tėvų ir vaikų santykius ir jų vertinimo būdus; taip pat esu dėkinga, kad jie (ypač Bobas Emde ir Gordonas Fearly) pastūmėjo mane nuo klinikinų paslaugų pereiti prie puikiai organizuotų ankstyvosios intervencijos tyrimų.

Be galo vertinu žinias, įgytas bendradarbiaujant su abiem knygos bendraautorėmis, kurios yra mano draugės ir kolegės. Gerė savo darbu itin prisidėjo prie milžiniškos pažangos, siekiant aiškiai apibrėžti intervenciją kaip terapiją; ji buvo nenuilstanti, entuziastinga ir optimistiška partnerė kuriant ankstyvosios pradžios Denverio modelį. Kartu su Laure tobulinome ankstyvosios pradžios Denverio modelio tėvų mokymo paketo metodiką, kurią ji buvo anksčiau išnaginėjusi ir publikavusi savo podaktarinėje mokslinių tyrimų programoje. Mus tris sieja tikėjimas ir patirtis, kad tėvų vykdoma intervencija - galinga priemonė, kurią galima integruoti į kasdienę veiklą ir kuri padės autizmą turinčius vaikus išmokyti kalbos, žaidimų ir socialinio bendravimo. Tikėjimu ir patirtimi pagrįsta ir mūsų mokslinių tyrimų apie tėvų intervencijas programa, ir ši knyga.

Taip pat norėčiau padėkoti abiem savo dukterims Sarai ir Amei, kurios man suteikė tiesioginės vaikų auklėjimo patirties ir kurios tiesiog gyvena mano autizmo darbais. Mano asistentė Dianė Larzelere visuomet nuovokiai ir greitai pagelbėdavo, ir linksmai padrašindavo, kai rašiau knygos rankraštį.

Gerė:

Visų pirma norėčiau padėkoti daugybei tėvų ir vaikų, su kuriais man teko garbė dirbti pastaruosius 25 metus. Jie yra mano didvyriai ir geriausi mokytojai. Niekas nesuteikia daugiau džiaugsmo nei išmoktas naujas gebėjimas. Mane žavi, kaip tėvai bendrauja su autizmą turinčiais savo vaikais, kaip jie tampa vis artimesni, kalbasi ir žaidžia. Man, visko mačiusiai praktikei ir raidos psichologei, buvo didelė garbė pateikti tėvams pasiūlymų, patarimų ir stebėti, kaip laikui bėgant skleidžiasi kiekvieno vaiko gebėjimai. Mane labai įkvėpė šeimos narių atkaklumas, humoras, jų įžvalgos ir besąlygiška meilė.

Karjeros pradžioje mano požiūrį į autizmą formavo Ericas Schopleris, Michaelas Rutteris ir Mariana Sigman. Tuo metu, kai kiti specialistai dėl vaikų autizmo kaltino tėvus, šie novatoriai mums parodė, kad tėvai yra patys svarbiausi partneriai, turintys idealias sąlygas padėti savo vaikams, turintiems autizmą. Michaelo įžvalgos apie skirtumus tarp smegenų socialinės ir

mąstymo funkcijos dabar atrodo kaip niekad teisingos; jos atitinka ankstyvosios pradžios Denverio modelio koncepciją. Mariana savo žymiausiose studijose itin išsamiai aprašė autizmo vystymąsi - jos darbai nubrėžė gaires raida grindžiamiems gydymo metodams.

Reiškiu padėką savo studentams ir kolegoms iš Vašingtono universiteto už atvirumą naujoms idėjoms ir norą jas įgyvendinti, taip pat už atsidavimą ir nusiteikimą pagerinti autizmą turinčių vaikų ir jų šeimų gyvenimo kokybę. Ypač dėkoju Vašingtono universiteto komandai už sunkų darbą atliekant ankstyvosios pradžios Denverio modelio atsitiktinių imčių klinikinį tyrimą, kuris padėjo pamatus šioje knygoje aptariamam darbui.

Ir galiausiai norėčiau padėkoti savo vyrui Joe ir vaikams Chrisui ir Maggei už jų neišsenkančią meilę ir paramą man rengiant šią knygą bei dirbant savo svajonių darbą.

Laure:

Niekuomet neketinau tapti autizmą tyrinėjančia mokslininke ar specialiste praktike. Autizmas pats pasirinko mane, kai labai ankstyvame amžiuje buvo diagnozuotas mano netikram broliui. Tuo metu gerai nesupratau, ką jam ir kitiems reiškė autizmas ir kiekvieną minutę patiriami iššūkiai. Tačiau suvokiau, kokį skausmą išgyvena mano tėtis ir pamotė, bandydami susitaikyti su diagnoze, ir mačiau besąlygišką jų meilę ir norą brolių apsaugoti ir jam padėti. Jų atsidavimas ir pasiaukojimas, siekiant sukurti turiningą ir orų gyvenimą mano broliui, įkvėpė mane padėti kitiems tėvams siekti to paties. Šioje knygoje atspindimas nesavanaudiškas tėvų siekis pasidalyti kelio, nueito, siekiant padėti autizmą turintiems vaikams mokytis, sunkumais ir pergalemis ir padėti kitiems tėvams suprasti, ką reiškia gyventi su autizmu.

Taip pat norėčiau išreikšti didelę padėką dr. Robertui Koegeliui, dr. Lynnai Koegel ir Sallei Rogers už nepaprastai naudingus patarimus. Koegeliai išmokė mane suprasti, kad tėvai yra lygiaverčiai partneriai siekiant padėti vaikams įveikti kasdienės kliūtis. Tik Koegelių dėka mano brolis atrado savo balsą - už šį brolio pasiekimą jiems jausiuosi skolinga visą gyvenimą. Kai pradėjau dirbti su Salle, ji išplėtė mano mąstymą ir padėjo suvokti, kad reikia bendrauti su šeimomis. Ji man padėjo įsiklausyti į šeimų poreikius, suprasti jų emocijas ir kovą su kasdienėmis kliūtimis, su kuriomis susiduria jų vaikai. Aš žaviuosi ja ir Gere Dawson ir jų viso gyvenimo siekiu surasti atsakymus per mokslą, kad galėtų padėti neįgaliesiems ir jų šeimoms. Man didelė garbė būti viena iš trijų šios knygos autorių ir tikiuosi pasekti jų pavyzdžiu per mokslą gerinti žmonių gyvenimo kokybę. Galiausiai norėčiau padėkoti savo tėvams ir draugams už meilę ir toleranciją mano darbo grafikai. Jie visuomet suprato mano aistrą, o kartais - net maniją, siekti mokslinės ir akademinės karjeros, tad esu dėkinga jiems už padrąšinimą ir kantrybę.

Įžanga

Jei jūs - vaiko, kuriam neseniai diagnozuotas autizmas, tėvai, (Nors šioje knygoje paprastai vartojame terminą „tėvai“, ji skirta visiems, besirūpinantiems ASS turinčiu vaiku - šeimos nariams, globėjams ir kitiems asmenims) žinokite, kad nesate vieni. 2009 m. JAV ligų kontrolės ir prevencijos centras, įsikūręs Atlantoje, Džordžijos valstijoje, nustatė, jog autizmo spektro sutrikimas (ASS) Jungtinėse Valstijose diagnozuojamas 1 iš 110 vaikų, tad su žinia, kad vaikas turi ASS, susiduria šimtai tūkstančių tėvų. Šiais metais ASS diagnozė tarp vaikų bus dažnesnė nei cistinės fibrozės, AIDS ir vėžio kartu sudėjus. Šis sutrikimas skirtingos ekonominės padėties ir rasės vaikus paliečia vienodai. Ne jus vienus užgriuvo jausmų, klausimų ir rūpesčių chaosas. Tačiau galime patikinti, kad, turėdami tvirtų žinių ir įgūdžių, vaikų, kuriems ką tik diagnozuotas ASS, tėvai gali vėl viską sudėlioti į savo vietas ir džiaugtis laimingu gyvenimu. ASS turintys vaikai gali gyventi prasmingą, produktyvų ir džiaugsmingą gyvenimą. Ši knyga jums padės imtis veiksmų jau dabar, kad jūs ir jūsų vaikas galėtumėte pradėti eiti tokiu gyvenimo keliu.

Šios knygos tikslas - suteikti tėvams kaip jūs ir kitiems žmonėms, kurie myli jūsų vaiką ir juo rūpinasi, žinių apie reikiamas priemones ir pagalbos vaikui būdus, padėsiančius kuo greičiau pradėti eiti pozityvios raidos keliu. Šiandien gyvenimas gali atrodyti be galo sunkus, tačiau jau rytoj galite imtis dalykų, kurie laikui bėgant jūsų vaiko ateitį neatpažįstamai pakeis. Galite išmokyti vaiką bendrauti su jumis ir kitais žmonėmis, kalbėti, mėgautis dalijimusi daiktais, žaidimais. Galite tikėtis, kad jūsų vaikas gebės mokytis, dalyvauti veikloje ir bendrauti su kitais žmonėmis.

Mes žinome, kad daugybė tėvų, kai jų vaikams nustatomas ASS, priversti viskuo pasirūpinti patys. Taip gali būti dėl to, kad jų gyvenamojoje vietovėje nėra kvalifikuotų specialistų arba reikia ilgai laukti eilėje norint patekti į intervencijos programą. Žinome, kad nekantraujate padėti savo vaikui. Kad numalšintumėte savo nusivylimą ir nerimą, kol laukiate intervencijos pradžios, arba kad galėtumėte sustiprinti dabar jūsų vaikui taikomos intervencijos poveikį, šioje knygoje pateikiame informacijos apie priemones ir strategijas, kurias galite pradėti taikyti patys, nieko nelaukdami. Čia aprašytos strategijos parengtos taip, kad galėtumėte jas naudoti per kasdienį bendravimą su vaiku - žaisdami, keisdami sauskelnes, perrengdami, maudydami, valgydindami, eidami į lauką, skaitydami knygelę ar net tvarkydami namus. Strategijos padės transformuoti kasdienę veiklą su vaiku į visavertės mokymosi galimybes, taip pat pasiekti geresnių rezultatų prasidėjus intervencijos programai.

Taikydami šias strategijas padėsite savo vaikui mokytis, bendrauti ir žaisti. Tikėtina, kad pokyčių pastebėsite kasdien ar kas savaitę. Pradėję taikyti strategijas suprasite, kad galite išties veiksmingai padėti savo vaikui ir kaip teigiamai jis reaguoja į naujas mokymosi galimybes. Tikimės, kad jūsų nusivylimą ir baimę bent iš dalies pakeis viltis, ryžtas ir pasitikėjimas savimi, savo šeima ir savo vaiku.

Ši knyga pagrįsta mūsų ilgalaikiu darbu su tokiomis šeimomis kaip jūsų naudojant ankstyvosios pradžios Denverio modelį, kuriuo siekiame padėti vaikams visame pasaulyje aktyviai, su smalsumu ir atsidavimu mokytis. Strategijos, kurių išmoksitė, paremtos formaliais moksliniais tyrimais, patvirtinančiais, jog vaiko raida pagreitinėja, kai ankstyvosios pradžios Denverio modelis taikomas kartu su tėvų pasitelkiamais įgūdžiais. Nors ASS turintiems vaikams reikia intensyvios ankstyvosios intervencijos paslaugų, kurias teiktų kvalifikuoti specialistai, mes manome, kad labai didelę įtaką vaiko mokymuisi taip pat gali daryti tėvai ir kiti vaiku besirūpinantys asmenys.

Mes, trys knygos autorės, daugybę metų tiesiogiai su šeimomis dirbome kaip specialistės praktikės. Mokėme šeimas skatinti susidomėjimą, mokymąsi ir bendravimą per kasdienę veiklą su vaikais. Pastebėjome, kad tėvai gali išmokyti ASS turinčius vaikus pagrindinių įgūdžių lygiai taip pat efektyviai kaip ir specialistai. Tėvai gali taikyti šias strategijas tam, kad kiekvieną bendravimo su savo vaiku momentą išnaudotų mokymuisi. Tėvai taip pat gali išmokyti savo vaikus įgūdžių ar elgesio modelių namuose - kitur jų vaikai naujų įgūdžių ar elgesio modelių galbūt neišmoktų arba neturėtų tiek galimybių jų taikyti praktiškai.

Ankstyvosios pradžios Denverio modelis padeda tėvams išlaikyti santykį su savo vaikais. Jis padeda tėvams sukurti mokymosi galimybių išnaudojant žaidimus, kalbėjimąsi su vaiku juo rūpinantis ir smagų tarpusavio bendravimą per kasdienę veiklą. Tam nereikia jokio specialaus išsilavinimo ar išankstinių žinių. Čia pateikiamos strategijos sukurtos siekiant, kad tėvų ir vaikų bendravimas taptų džiaugsmingesnis, geresnės emocinės kokybės ir prasmingesnis, o kartu sudarytų vaikui daugiau mokymosi galimybių. Tikimės, kad įvairiausių profesijų, išsilavinimų ir tautybių tėvams šios strategijos bus naudingos ir prisidės prie turiningesnės jų vaikų mokymosi patirties per kasdienę veiklą, pavyzdžiui, žaidimus su žaislais, maudymąsi, valgymą, ėjimą į parduotuvę ir kt.

Mes taip pat suprantame, kad kiekvienas ASS turintis vaikas yra unikalus, turintis tik jam vienam būdingų talentų ir sunkumų. Kažkas yra pasakęs: „Jei susipažinai su vienu autizmą turinčiu vaiku, vadinasi, susipažinai su vienu autizmą turinčiu vaiku.“ Kaip ir kiekvienas įprastos raidos vaikas, kiekvienas ASS turintis vaikas turi savitą asmenybę, mėgstamų ir nemėgstamų dalykų, talentų ir sunkumų. Tačiau iš esmės visiems ASS turintiems mažiems vaikams sunku rasti ryšį ir bendrauti su kitais žmonėmis ir įprastai žaisti su žaislais.

Sunkumai, kuriuos patiria dauguma ASS turinčių vaikų

- Atkreipti dėmesį į kitus žmones
- Bendraujant nusišypsoti
- Žaisti žaidimus su kitais žmonėmis, per kuriuos reikia atlikti veiksmus pakaitomis
- Naudoti gestus ir kalbą
- Mėgdžioti kitus žmones
- Koordinuoti dėmesį su kitais (įdėmus žiūrėjimas)
- Įprastai žaisti su žaislais

Analizuodamos dešimtmečius trunkančius ASS turinčių vaikų ankstyvosios raidos ir intervencijos mokslinius tyrimus daug sužinojome apie tai, kokių sunkumų patiria šie vaikai. Jiems gali būti sunku atkreipti dėmesį į aplinkinius ir tai, ką aplinkiniai šneka ar veikia. Dažnai jiems sunku išreikšti kitiems savo jausmus, pavyzdžiui, džiaugsmą, pyktį, liūdesį ar nusivylimą, siunčiant emocinius signalus veido išraiškomis, gestais, garsais ir žodžiais. Jie patiria visas emocijas, tačiau negali jų išreikšti taip, kad suprastų kiti. Jų dažnai nedomina žaidimai su kitais vaikais ir jie beveik nereaguoja į kitų vaikų kvietimą žaisti. Dažnai šie vaikai nenaudoja daug gestų kalbėdami ir, atrodo, nesupranta kitų žmonių gestų. ASS turintiems vaikams sunku pamėgdžioti kitus, tad gali būti sudėtinga rasti su jais ryšį, parodyti, kaip ką nors padaryti, ir tikėtis, kad jie tai pakartos. Daugumai šių vaikų patinka žaisti su žaislais, tačiau savitu būdu ir kone nuolat. Daugeliui ASS turinčių vaikų gali būti sunku mokytis kalbėti ir reaguoti į kitų žmonių kalbą, net ir tiems, kurie išmoka pakartoti išgirstus žodžius. ASS turintiems vaikams gana įprastas ir „probleminis elgesys“. Toks elgesys dažnai būdingas ir kitiems vaikams, tačiau ASS turintys vaikai nereaguoja į tradicinius tėvų pamokymus gražiai elgtis. Jie gali niršti, muštis, kandžiotis, laužyti daiktus, o kartais ir žaloti save (*tai vadinama savęs žalojimo elgesiu*).

Iš knygos išmoksime strategijų, kurios padės jūsų vaikui įveikti šiuos sunkumus. Dauguma mokslinių tyrimų, taip pat mūsų pačių atlikti tyrimai parodė, kad ankstyvoji intervencija gali nepaprastai padėti ASS turintiems vaikams mokytis, bendrauti ir įgyti socialinių įgūdžių. Po ankstyvosios intervencijos programos kai kuriems vaikams ASS diagnozė netgi panaikinama, kai kurie galbūt dar patiria sunkumų, bet gali lankyti įprastą mokyklą, susiranda draugų ir bendrauja su kitais žmonėmis. Kiti vaikai ir toliau patiria rimtų sunkumų ir jiems turi būti taikoma speciali terapija, tačiau ankstyvoji intervencija padeda daryti pažangą.

Dauguma ankstyvosios intervencijos mokslinių tyrimų orientuoti į terapiją, kurią taiko kvalifikuoti specialistai. O mokslinių tyrimų, kurių objektas būtų tėvų įgyvendinama intervencija, vis dar labai mažai. Vis dėlto šie tyrimai atskleidžia, kad tėvai ir kiti asmenys, besirūpinantys vaiku, gali išmokyti naudoti daugybę intervencinių strategijų lygiai kaip ir kvalifikuoti specialistai. Taip pat tėvai, taikydami šias strategijas, gali pagerinti savo santykio su vaiku kokybę, o vaikai tampa socialiai aktyvesni ir išmoka geriau bendrauti su kitais žmonėmis. Mes padėjome daugybei tėvų išmokyti taikyti šias strategijas namuose, o jie mums visada kartodavo, kokios jos buvo naudingos mokant vaikus mokytis, kalbėti su kitais, bendrauti ir įprastu būdu žaisti.

Daugybę metų dirbdamos su ASS turinčiais vaikais supratome, kad išmokyti kalbėti, pagerinti socialinį bendravimą su kitais žmonėmis ir žaidimų įgūdžius gali *kiekvienas ASS turintis vaikas*. Esame įsitikinusios, kad čia pateikiami būdai leis jums pasijusti daug daugiau galinčiais nuveikti tėvais, žaidimų draugais ir pirmaisiais savo vaiko mokytojais. Naudodami šias strategijas ir matydami, kaip vaikai mokosi, pajusite tėvišką pasididžiavimą ir malonumą, suvokdami, kad vaikas gali daug pasiekti ir kad jūs labai prie to prisidedate.

Ši knyga skirta ASS simptomų turinčių mažų vaikų (nuo kūdikystės iki ikimokyklinio amžiaus) tėvams. Knyga galite naudotis, jei tik įtariate, kad jūsų vaikas turi ASS, arba jei ASS jau diagnozuotas. Knygoje rasite nuoseklias instrukcijas ir pavyzdžių, kaip organizuoti kasdienę veiklą, kad jūsų vaikas taptų aktyvesnis, komunikablesnis ir labiau bendraujantis.

Kaip naudotis šia knyga

Kiekviename knygos skyriuje aptariami klausimai, rūpesčiai ir sunkumai, kurių patiria ASS turinčių vaikų tėvai. Vienas iš klausimų, kuriuos nagrinėjame, yra jūsų jausmai ir nerimas dėl to, kaip gyventi, kai esi ASS turinčio vaiko mama ar tėtis, taip pat tai, ką reikėtų žinoti pačioje pradžioje. Svarbiausias dalykas, apie kurį dabar galvojate - iš kur gauti kuo geresnę profesionalią pagalbą. Ši tema aptariama 1 skyriuje.

Vaiko, turinčio ASS, auklėjimas gali kelti nemažai streso, todėl itin svarbu šios kelionės pradžioje pagalboti, kaip pasirūpinsite savimi ir šeima - negalima nustumti jos poreikių į antrą planą ir visą dėmesį sutelkti tik į ASS turintį vaiką. Jei taip darysite, bus sunkiau pasiekti gerų rezultatų, nes išsėksite - apie šias problemas kalbama 2 skyriuje. 3 skyrius padės jums padėti pamatus intervencijos strategijoms, aprašytoms tolesniuose skyriuose; jame pateikiama su ASS susijusi pagrindinė informacija. Taip sukuriamas kontekstas intervenciniams metodams,

siūlomiems šioje knygoje. Tolesniuose skyriuose konkrečiai aprašomos intervencijos strategijos ir kiekvienas jų grindžiamas prieš tai esančiame skyriuje išdėstyta informacija. Todėl prasmingiausia skaityti šiuos skyrius iš eilės. 9-13 skyriai nėra taip susiję tarpusavyje kaip ankstesnieji. Galbūt jums pasirodys naudinga juos perskaityti iš pat pradžių, o vėliau, skaitant kitus skyrius, grįžti prie ten pateiktos medžiagos. Mes suprantame, kad kai kuriems tėvams tam tikri skyriai atrodo naudingesni - tai priklauso nuo specifinių jų vaiko problemų.

„Žinia, kad vaikui diagnozuotas autizmas, tiesiog pribloškia. Atsitokėjus reikia sužinoti apie visas siūlomas programas ir kiek valandų jos trunka. Norite pradėti kuo greičiau, atsigriebti už prarastą laiką, išbandyti viską, kad jūsų mažylis vėl būtų toks, koks buvęs. Išgirdą tokius skaičius kaip „40 valandų per savaitę programa“ supanikuojate. Įkvėpkite. Jūs tai galite. Šioje knygoje pateikiamos ankstyvosios pradžios Denverio modeliu pagrįstos strategijos suteikia jums žinių apie priemones, skirtas bendrauti su savo vaiku ir jį mokyti natūralioje aplinkoje, o terapija netampa didžiule našta jūsų šeimai. Knygos tikslas - suteikti jūsų vaikui tiek pat galimybių, kiek jų turi neurotipinis vaikas; čia pateikiamos strategijos, kurias jūsų šeima galės įgyvendinti be didelių nepatogumų ir labai natūraliai.“

Kai pradėsite įgyvendinti intervencijos strategijas ir bandysite jas pritaikyti savo kasdieniam bendravimui su vaiku, atminkite, kad šios knygos tikslas nėra paversti jus iš tėvų specialistais! Jums net nereikės skirti galybės valandų vaikui „taikant terapiją“. Priešingai, šios strategijos gali būti naudojamos laikantis dienos režimo: per maudynes, einant į parką ar guldant vaiką miegoti. Jos neturėtų atimti daugiau laiko nei įprasta kasdienė veikla su vaiku. Šios strategijos paremtos jūsų meile ir rūpesčiu - tai jų pagrindas, kuris leis padėti vaikui įveikti su ASS susijusius sunkumus. Taigi, pradėkime.

I dalis Pradžia

1. Ankstyvosios intervencijos programos parinkimas jūsų vaikui

Praėjusią savaitę Carmenos ir Roberto trimetei dukrai Teresai buvo nustatyta autizmo diagnozė. Jie visą dieną praleido klinikoje, kur Teresą apžiūrėjo daugybė specialistų - jie prašė mergaitės pažaisti su žaislais, papiešti, pasisupti ant sūpynių ir padaryti galybę kitų dalykų. Carmenos ir Robertas nustebo išvydę, kiek daug Teresa sugeba. Tie žmonės atrodė puikiai suprantantys Teresą ir žinantys, kaip paskatinti ją žaisti. Teresai veikla patiko ir specialistams ji pademonstravo mokanti tokių dalykų, kokių tėvai niekada nebuvo matę ją darant. Jie didžiavosi savo dukra ir džiaugėsi, kad vizitas į kliniką pavyko.

Specialistai su Carmenos ir Robertu bendravo maloniai, draugiškai. Pora klinikoje praleido daug laiko ir atsakė į daugybę klausimų. Galiausiai tėvai susitiko su specialistų grupės psichologe dr. Avila, kuri kalbėjo ispaniškai ir angliškai. Psichologė pabrėžė, kad Teresa išties apdovanota talentais ir gebėjimais - mergaitė buvo bepradedanti skaityti! Tačiau mažylei sunkiai sekėsi mokytis bendrauti ir žaisti. Dr. Avila pasakė, kad Teresai - autizmas. Būtent todėl ji mažai kalba, keistai judina pirštus, smarkiai susierzina ir patiria kitų problemų. Psichologė dėl diagnozės neabejojo. Tai padėjo Carmenai ir Robertui. Paaiškėjo, kad jų dukra nebuvo tiesiog užsispyrusi ar išlepinta. Ji turi autizmo spektro sutrikimą ir tai nulemta biologiškai. Diagnozė galop paaiškino Teresos elgesį. Kita vertus, ji buvo išties sumani mergaitė.

Dr. Avila patikino Carmenos ir Robertą, kad dėl Teresos autizmo jie nekalti, be to, net ir negalėjo užkirsti kelio šiam sutrikimui. Tačiau jie galėtų labai padėti dukrai parinkdami

tinkamą intervencijos programą. *Psichologė taip pat pridūrė, kad autizmas - ne toks sutrikimas, kuris praeina savaime. Išgirsti šią žinią buvo nelengva, tačiau kartu ji suteikė palengvėjimą. Dabar Carmena ir Robertas žinojo, kaip vadinasi tai, kas buvo negerai su jų vaiku - diagnozė, kuri paaiškino Teresos elgesį.*

Dr. Avila tėvams nurodė žmones, į kuriuos reikėtų kreiptis, ir davė jų telefonų numerius, taip pat įvairios medžiagos (kai kuri medžiaga netgi buvo ispanų kalba, kad suprastų ir močiutės), knygų ir interneto svetainių sąrašą, lankstuką su faktais apie autizmą ir tėvų paramos grupių pavadinimais. Carmena ir Robertas namo grįžo apimti nerimo, sielvarto ir kamuojami įvairių klausimų. Keletą dienų jie buvo priblokšti ir negalėjo apie tai kalbėti, netgi aiškiai mąstyti. Tuo metu jie jautėsi tarsi robotai - tiek namuose, tiek darbe viską darė automatiškai, nes buvo pritrenkti ir nusiminę.

Vis dėlto savaitgalį per pusryčius Carmena pradėjo kalbėtis su Robertu apie situaciją. Ją buvo apėmusi galybė įvairiausių jausmų. Ji nerimavo dėl Teresos, dėl jos ateities, dėl to, ką daryti, kaip jai padėti. Carmena ketino ieškoti tinkamos programos, kaip patarė psichologė, tačiau nežinojo, nuo ko pradėti. Robertas įdėmiai klausėsi žmonos, kai ji kalbėjo apie savo jausmus. Carmena aiškiai įvardijo tai, ką galvojo ir jautė jis. Jie buvo artimi. Robertas paėmė Carmena už rankos ir ją spustelėjo. „Mums pavyks, - tarė jis. - Mes melsimės, dirbsime su ja ir mums pavyks.“ Carmena irgi spustelėjo vyrui ranką, nusišluostė ištryškusias ašaras ir jautėsi dėkinga - jis klausėsi, ją suprato, jis buvo su ja. Ji - ne viena. „Bet ką gi daryti dabar? - paklausė ji. - Kam skambinti pirmiausia?“ Lankstuke, kurį davė psichologė, buvo tiek daug informacijos, kad ji nesumojo, nuo ko pradėti.

Žinia apie autizmą greičiausiai ir jums sukėlė įvairiausių jausmų ir minčių, kaip ir Carmenai su Robertu, taip pat tiems, kurie ieško vaikui gydymo ir suradę jo imasi. Viena vertus, turbūt jaučiate, kad imtis priemonių būtina kuo skubiau. Kita vertus, taip pat greičiausiai esate sukrestė ir gal net šiek tiek vengiate pradėti procesą. Informacijos ir naujų terminų gausa gali bauginti. Gali atrodyti, kad ta gausybė skambučių ir sutartų vizitų niekada nesibaigs. Galbūt net atrodo, kad jei šiek tiek atidėsite pagalbos paiešką, situacija pasitaisys savaime. Visus šiuos jausmus patyrė nesuskaičiuojama daugybė tėvų ir kitų šeimos narių, atsidūrusių tokioje pat situacijoje. Mes tikimės, kad palengvinsime šį procesą pateikdami nesudėtingos informacijos ir nurodydami metodus, kurie padės jums eiti tinkamu keliu.

4 skyriuje aprašysime konkrečius būdus, kaip padėti pagerinti jūsų vaiko socialinę ir emocinę sąveiką, bendravimą ir žaidimus per įprastą kasdienę veiklą - taip galėsite padidinti savo vaiko mokymosi galimybes. Šios tėvų įgyvendinamos strategijos gali būti naudojamos kartu su kitomis intervencijomis, į kurias galima įtraukti daug įvairių asmenų. 1 skyriuje pateiksime informacijos ir patarimų, kaip susirasti ir kartu naudoti svarbiausius sėkmingos ankstyvosios intervencijos programos elementus.

Pradžia: žinios yra stiprybė

Daugybė naujų terminų, sunkumai ieškant tinkamų intervencinių priemonių ir tvyranti nežinomybė gali iš pradžių kelti tėvams norą kišti galvą į smėlį. Laimei, šį jausmą greitai nustelbia ryžtas sužinoti, kas geriausia jų vaikui, ir surasti geriausią intervencijos programą. Tačiau rasti atsakymus į šiuos klausimus gali būti sudėtinga. Informacijos galybė - daug įvairių nuomonių ir gausybė nesutarimų.

NAUDINGAS PATARIMAS

JAV nacionalinis vėžio institutas pateikia patarimų, kaip įvertinti internete aptinkamą

sveikatos informaciją:

- Interneto svetainėje turi būti lengvai surandami duomenys, kas atsakingas už šią svetainę ir joje pateikiamą medžiagą.
- Jei už interneto svetainę atsakingas asmuo pats nėra joje pateikiamos medžiagos autorius, turi būti aiškiai nurodytas pirminis šaltinis.
- Su sveikata susijusiose interneto svetainėse turi būti pateikti duomenys apie asmenų, kurie rengia arba recenzuoja svetainės medžiagą, medicininę kvalifikaciją.

Neseniai atlikta tūkstančių tėvų apklausa atskleidė, kad didžioji dalis tėvų (81 proc!) siekdami suprasti ASS (autizmo spektro sutrikimą) ir ieškodami pagalbos pirmiausia naudojami internetu². (Law, P. *Interactive Autism Network Survey*. Pristatyta konferencijoje „Mokslinių rezultatų apie autizmo riziką pateikimo etika“ Drekselio universitete Filadelfijoje, PA, 2009 m. spalio 6 d) Internetas leidžia tėvams visame pasaulyje susirasti daugybę vertingos informacijos. Tačiau internete surasta medžiaga gali būti ir klaidinanti arba nepatikima. Skaitydami ir klausydamiesi kitų, visuomet turėkite omenyje šiuos klausimus:

- Kas yra autorius? Ar jis turi reikiamą išsilavinimą ir kompetenciją, kad galėtų pateikti patikimą ir autoritetingą informaciją?
- Ar informacija kruopščiai patikrinta moksliniais tyrimais? Ar ji publikuota moksliniuose žurnaluose?
- Kokia informacijos data? Ar ji nepasenusi?
- Ar interneto svetainėje bandoma ką nors parduoti? Produktus, vertinimą, gydymą?
- Ar interneto svetainėje teigiama esant stebuklingą „vaistą“ nuo ASS?
- Ar interneto svetainė atrodo šališka? Ar joje aptariamose įvairios nuomonės, ar tik viena?

Būkite skeptiški! Jei jums nepatinka nė vienas atsakymas į šiuos klausimus, turite suabejoti informacijos, kurią skaitote internete, teisingumu.

Kad būtų lengviau atsirinkti internete pateikiamą informaciją ir galimybes, *Autism Speaks* - didžiausia pasaulyje mokslo apie autizmą ir žinių apie jį propagavimo grupė - subūrė tėvus ir specialistus ir sukūrė priemonių rinkinį, kuris padės tėvams išgyventi pačias pirmas, sunkiausias dienas išgirdus diagnozę.

Jei esate ASS turinčio mažo vaiko tėvai, daug naudingos informacijos rasite *Autism Speaks* interneto svetainės³ (Jei nepavyksta pasiekti šios informacijos kompiuteryje, galite paskambinti 888-AUTISM2 (888-288-4762) ir pakalbėti su Autizmo reagavimo komandos koordinatoriumi. „100 dienų rinkinys“ jums bus išsiųstas nemokamai.) skiltyje *Family Services* (paslaugos šeimai). Jei vis dar abejojate, ar jūsų vaikas turi ASS, arba nesate tikri, kaip pasireiškia konkretūs ASS simptomai, galite pažiūrėti ASS vaizdo įrašų žodyną (angl. *ASD Video Glossary*) adresu *glossary*. Šiame žodyne rasite daugiau nei šimtą vaizdo įrašų apie vaikų elgesį, jie atskleis kartais itin subtilius skirtumus tarp tipinio ir netipinio elgesio. Ši priemonė gali padėti daugiau sužinoti apie ASS simptomus, pasireiškiančius jūsų vaikui.

NAUDINGAS PATARIMAS

Autism Speaks sukurtame „100 dienų rinkinyje“ rasite šiuos dalykus:

- Bendrą diagnostinę ir medicininę informaciją
- Pagalbą, susijusią su šeimos problemomis
- Nuorodas, kaip rasti paslaugas
- Įvairių intervencijos būdų aprašymus
- Pradžios veiksmų planą
- Žodyną ir išteklius

Kita svarbi priemonė - „100 dienų rinkinys“ (angl. *100 Day Kit*), jį galite nemokamai atsisiųsti iš www.autismspeaks.org/family-services/too-kits/100-day-kit. Šiame rinkinyje, kurį rasite ir

ispanų kalba, pateikiama informacija apie ASS diagnozę ir priežastis, jūsų vaiko teises į ugdymą, įvairius terapijos ir gydymo būdus, ir 10 dalykų, kuriuos jūsų vaikas norėtų, kad žinotumėte, taip pat čia rasite patarimų apie saugą, naudingų formų ir žodyną. Rinkinyje pateikiamas išsamus 100 dienų planas - ką reikėtų per jas nuveikti. Žinios yra stiprybė, o „100 dienų rinkinys“ padės jums jaustis geriau pasiruošusiems savo naujosios kelionės pradžiai, į kurią tenka leisti dėl to, kad esate ASS turinčio vaiko tėvai.

Strategijos, pateikiamos nuo 4 skyriaus, padės jums dirbti su savo vaiku namuose jau dabar, kol laukiate intervencijos programos pradžios. Jos bus naudingos ir tada, kai jūsų vaikas dalyvaus tokioje programoje. Tai reiškia, kad vaikas mokysis ne tik su mokytojais ir kitais specialistais, bet ir kartu su jumis kasdienėje veikloje. Galų gale jūs esate geriausi savo vaiko mokytojai, kaip ir vaikų, neturinčių ASS, tėvai - nes jūs geriausiai pažįstate savo vaiką ir su juo praleidžiate daugiausia laiko. Kasdienė veikla su jumis yra pačios svarbiausios ir dažniausios jūsų vaiko mokymosi galimybės, o jūs esate šalia ir turite būti pasirėngę jas išnaudoti kuo geriau.

Kaip surasti geriausią intervencijos programą

2001 m. JAV nacionalinė mokslinių tyrimų taryba⁴ (Committee on Education Interventions for Children with Autism, National Research Council. *Educating children -with autism*. Washington, DC: National Academy Press, 2001) - JAV Kongreso patariamoji organizacija politikos klausimais, pateikė rekomendacijų apie vaikų, turinčių ASS, ankstyvosios intervencijos **gerąją patirtį**. Šios aiškios rekomendacijos gali pasitarnauti jums kaip pagrindinės gairės ar kriterijai, siekiant įvertinti intervencijos programos, apie kurią svarstote, efektyvumą. Kriterijai yra tokie:

- Intervencijos programa turėtų prasidėti kuo greičiau.
- Intervencijos programa turėtų būti pritaikyta asmeniškai kiekvienam vaikui, atsižvelgiant į jo unikalias savybes, stiprybes ir problemas.
- Intervencijos programą turėtų sudaryti ir prižiūrėti kvalifikuota, profesionali tarpdisciplininė specialistų grupė.
- Turėtų būti naudojamas į konkrečias ASS problemų sritis orientuotas programos turinys.
- Programa turėtų apimti nuolatinį duomenų apie vaiko pažangą kiekvienoje įgūdžių srityje rinkimą, o jei pažangos nėra, programa turėtų būti koreguojama.
- Vaikas turėtų aktyviai užsiimti intervencijos programoje numatyta įvairia veikla, o struktūruota intervencija turėtų būti taikoma mažiausiai 25 valandas per savaitę.
- Tėvai turėtų glaudžiai įsitraukti į intervencijos programą ir nustatyti tikslus bei prioritetus; taip pat jie turėtų būti mokomi įgyvendinti intervencijos strategijas namuose.

Prie šio sąrašo reikėtų pridėti dar vieną kriterijų: jūsų vaiko intervencijos programa turėtų būti paremta **įrodymais grįstos praktikos principais**. Skaitydami apie autizmo intervencijas su šia sąvoka susidursite dažnai. Ji reiškia, kad intervencija patikrinta moksliniais tyrimais ir duomenys publikuoti mokslo žurnaluose, be to, mokslinių tyrimų rezultatai parodė, jog įvairi šios intervencijos praktinė veikla yra naudingesnė ASS turintiems mažiems vaikams nei jokios intervencijos netaikymas. Kadangi šiais laikais egzistuoja daugybė nuomonių apie autizmo gydymą ir jis garsiai reklamuojamas, turbūt norėsite būti tikri, kad jūsų vaikui skirta intervencijos programa patikrinta moksliniais tyrimais ir nustatyta, jog ji yra efektyvi.

Kaip tai sužinoti? Galite paklausti intervencijos programos autorių, ar ji paremta įrodymais grįstos praktikos principais, netgi galite paprašyti jų pateikti mokslinius straipsnius, kurie įrodo intervencijos sėkmę. Patikimos informacijos apie įrodymais grįstos praktikos principus galite rasti JAV nacionalinių standartų projekto interneto svetainėje (www.nationalautismcenter.org/affiliates) ir JAV nacionalinio ASS profesinių kvalifikacijų tobulinimo centro interneto svetainėje (<http://autismpdc.fpg.unc.edu>).

NAUDINGAS PATARIMAS

Rasti, kas teikia ankstyvosios intervencijos paslaugas jūsų bendruomenėje, galite paskambinę į savo mokyklos rajono specialiojo ugdymo skyrių. Mokyklos rajono

administracija gali padėti net jei jūsų vaikas toli gražu nėra mokyklinio amžiaus. Kitas informacijos šaltinis yra jūsų vaikų gydytojas. Informacijos taip pat pateikiama Autism Speaks interneto svetainėje (www.autismspeaks.org/family-services/resource-guide) ir Amerikos autizmo draugijos interneto svetainėje (www.autism-society.org).

Pradėti tinkamą ankstyvosios intervencijos programą, paremtą gerąja patirtimi, nėra šiaip tikslas. Tai įstatymais įtvirtinta jūsų vaiko teisė, numatyta teisės akte, pavadintame **Neįgaliųjų ugdymo gerinimo įstatymas** (angl. *Individuals with Disabilities Education Improvement Act*, IDEA). Jis buvo priimtas 1975 m., o 2004 m. persvarstytas ir iš dalies pakeistas. Šiuo įstatymu visiems vaikams, įskaitant turinčius ASS, garantuojama teisė į nemokamą ugdymą, atitinkantį specifinius ir individualius poreikius. Tai reiškia, kad ASS turintis jūsų vaikas turi teisę į nemokamą ugdymą, orientuotą į konkrečius jo poreikius (net jei vaikas visai mažas).

Kaip susirasti ankstyvosios intervencijos programos vykdytoją? Specialistas, nustatęs jūsų vaikui diagnozę, greičiausiai davė jums ir kito specialisto, su kuriuo turite susisiekti, pavardę ir telefono numerį, kad pradėtumėte ankstyvosios intervencijos paslaugų taikymo procesą. Jei reikiamų kontaktų negavote, ko gero, jūsų vaikų gydytojas žinos, kokiai įstaigai turėtumėte paskambinti. Taip pat galite kreiptis į savo mokyklos rajono specialiojo ugdymo skyrių, nurodyti, kad jūsų vaikui diagnozuotas ASS, ir paklausti, su kuo patartina susisiekti. Informacijos apie tai, kaip rasti ir gauti ankstyvosios intervencijos paslaugas jūsų valstijoje, pateikta ir *Autism Speaks* interneto svetainėje (bei Autizmo draugijos interneto svetainėje).

Gera ankstyvosios intervencijos programa gali būti vykdoma keliais būdais:

- **Jei jūsų vaikui dar nėra trejų metų**, dirbsite su ankstyvosios intervencijos paslaugų teikėju, kuris padės sudaryti **individualizuotą šeimos paslaugų planą**. Tai dokumentas, kurį rengsite jūs kartu su specialistais. Jame bus nurodyti konkretūs jūsų vaiko intervencijos poreikiai, tikslai ir paslaugų, kurias gaus jūsų vaikas ir šeima, kad pasiektumėte šiuos tikslus, pobūdis.
- **Jei jūsų vaikui treji ir daugiau metų**, bus atliktas jo vertinimas, o jūs kartu su ikimokyklinių paslaugų įstaigos darbuotojais sudarysite vaiko **individualizuotą ugdymo programą**, kuriai paprastai vadovauja vietos mokyklos rajono administracija. Kai vaikui sueis treji, intervencija pasikeis iš „ankstyvosios intervencijos“ į „ikimokyklinės“ paslaugas, net jei pradėjote nuo individualizuotų šeimos paslaugų plano.

Kurią programą pasirinkti: nuo gimimo iki trejų metų programą ar ikimokyklinę programą?

Kiekvieno ASS turinčio vaiko poreikiai unikalūs, tad yra daugybė būdų sudaryti ankstyvosios intervencijos programą, padėsiančią jūsų vaikui, ir įvairių intervencijos modelių, kuriais galima remtis. Kai kurie vaikai visas paslaugas gauna pagal klinikoje arba mokykloje vykdomą specializuotą programą, o kitiems intervencijos paslaugos teikiamos specialistų, kurie su vaikais dirba jų namuose. Taip pat gana įprasta ASS turintiems vaikams intervenciją taikyti derinant klinikoje, mokykloje ir (arba) namuose vykdomas intervencijos programas. Kai kuriose vietovėse paslaugas teikia specialistai, dirbantys valstybinėse įstaigose. Kitur paslaugos vaikams gali būti teikiamos valstybinei įstaigai sudarius sutartį su privačiais paslaugų teikėjais.

Kaip minėta, aukšta kokybė pasižyminčios programos paremtos įrodymais grįstos praktikos principais; daugelis jų yra kilusios iš **taikomosios elgesio analizės** srities. Kas yra taikomoji elgesio analizė? Tai mokymo praktikos, sukauptos iš mokymosi mokytis ar keisti elgesį mokslinių tyrimų, naudojimas. Taikomosios elgesio analizės principai gali būti pasitelkiami mokant naujų įgūdžių, performuojant elgesio modelius ir mažinant probleminio elgesio dažnumą. Toliau šioje knygoje (9 skyriuje) taikomosios elgesio analizės principus apžvelgsime išsamiau. Dabar svarbu paieškoti ankstyvosios intervencijos programų, kurios būtų paremtos įrodymais grįstos praktikos principais. Kaip jau minėjome, galite bet kurio ankstyvosios intervencijos paslaugų vykdytojo tiesiogiai pasiteirauti, ar jų programos mokymo metodai paremti įrodymais grįstos praktikos principais. Jei atsakymas neigiamas, ieškokite kitų galimybių.

Ankstyvosios intervencijos programų vykdytojai ir paslaugų teikėjai gali įtraukti į programas ankstyvojo ugdymo specialistus, logopedus, elgesio analitikus, ergoterapeutus ar kitus

specialistus bei jų asistentus. Nors ikimokyklinio amžiaus vaikams JAV nacionalinė mokslinių tyrimų taryba rekomenduoja 25 valandas intervencijos per savaitę (žr. kriterijų sąrašą 23 psl.), mes nežinome, koks valandų skaičius yra geriausias vaikams iki trejų metų, o daugelyje valstybinių įstaigų teikiamos paslaugos apsiriboja keliomis intervencijos valandomis per savaitę. Namuose galėsite naudoti intervencijų strategijas, kurios aprašomos toliau šioje knygoje, taip pat strategijas, kurių išmoksėte iš savo intervencijos specialistų grupės; tai padės užtikrinti, kad jūsų vaikui aukštos kokybės ugdymas būtų teikiamas kuo daugiau valandų. Taip pat tai padės jūsų vaikui išmokti panaudoti (apibendrinti) kitose situacijose įgytus įgūdžius kasdieniame gyvenime namuose ir šeimos veikloje.

Jei galite rinktis iš kelių intervencijos programų, pabandykite apsilankyti šiuo metu vykdomų programų užsiėmimuose - pastebėkite juos, susitikite su direktoriumi ir mokytojais, pabendraukite su kitais tėvais, kurių vaikai dalyvauja programoje. Stebėdami, kaip įgyvendinama programa, ir bendraudami su mokytojais ir tėvais įsivaizduokite savo vaiką šioje programoje. Ar intervencijos metodika pagrįsta įrodymais grįstos praktikos principais? Ar ji atrodo tinkama jūsų vaikui? Ar būtent tokia metodika, jūsų nuomone, bus geriausia jūsų atžalai? Programos skiriasi savo struktūra ir praktinės veiklos apimtimi tuo, kaip dirbama su tėvais, kaip mokoma kalbėti, ar jos yra tylios, ar triukšmingos, ar vykdomos namuose, ar grupėje, ir 1.1. Kaip visi šie programų požymiai atitinka jūsų vaiko asmenybę, mokymosi stilių ir gebėjimus? Ar jos atliepia jūsų prioritetus, vertybes ir lūkesčius, susijusius su tuo, kaip kiti žmonės turėtų bendrauti su jūsų vaiku? Minėtos JAV nacionalinės mokslinių tyrimų tarybos rekomendacijos gali būti suskirstytos į smulkesnius kriterijus, pagal kuriuos galėsite įvertinti ankstyvosios intervencijos programą⁵. (Adaptuota iš Librera, W. L., et al. *Autism program quality indicators: A self-review and quality improvement guide for programs serving young students with autism spectrum disorders*. Trenton: New Jersey Department of Education, 2004. Prieiga internetu www.eric.ed.gov) Galbūt negalėsite pasakyti, ar programa atitinka visus 30-31 puslapiuose minimus kriterijus, per daug nesigilindami į detales kartu su programos vykdytojais, tačiau susidarysite gana gerą vaizdą, kiek programa atitinka daugumą šių kriterijų, įdėmiai ją stebėdami ir užduodami klausimus.

Papildomų specialistų dalyvavimas

Valstybinių įstaigų vykdomose intervencijų programose dirba logopedai, ergoterapeutai, psichologai ir fizioterapeutai. Jei kreipsitės pagalbos į valstybinę įstaigą, jūsų vaikui greičiausiai bus paskirta logopedo ir galbūt ergoterapeuto apžiūra. Jų pateikta informacija paprastai naudojama numatant tikslus ir sudarant paslaugų planus, kurie galiausiai atsidurs jūsų vaikui paskirtame individualizuotame šeimos paslaugų plane arba individualizuotoje ugdymo programoje. Kartais šie specialistai dirba tiesiogiai su vaikais atskirai nuo kitų vaikų; kartais jie dirba mažose vaikų grupėse arba su vaikais ir tėvais; taip pat kartais jie konsultuojasi su tuo metu įgyvendinamos intervencijos programos vykdytojais, bet tiesiogiai su vaikais nedirba. Kai kurios šeimos naudojami šių specialistų paslaugomis privačiai, o paslaugos apmokamos iš vaiko medicinos draudimo, jei įmanoma. Jei jūsų vaikas nedaro pakankamos pažangos ugdymas šnekamąją kalbą, aptarkite tai su savo intervencijos specialistų grupe ir pasiteiraukite, ar reikėtų papildomų logopedo paslaugų. Galite jų paprašyti siuntimo pas šį specialistą; jūsų vaikų gydytojas taip pat turėtų turėti galimybę nusiųsti pas šnekos ir kalbos patologą - jo paslaugos bus apmokamos iš vaiko sveikatos draudimo. Šio specialisto teikiamas gydymas gali būti orientuotas į bendruosius komunikacijos įgūdžius, pavyzdžiui, gestus ir įvairių žodžių vartojimo skatinimą, tartį ir šnekos lavinimą, netgi socialinį bendravimą ir žaidimus.

Jei kelia nerimą vaiko motorinė koordinacija ar reakcija į jutiminius dirgiklius, tokiu pat principu galite ieškoti ir ergoterapeuto pagalbos. Aptarkite tai su vaiko intervencijos specialistų grupe ir vaikų gydytoju; pasiteiraukite jų, ar vaikui būtų naudinga papildoma ergoterapija ar fizioterapija; paprašykite siuntimo pas specialistą, kurio paslaugas dengia vaiko sveikatos draudimas -ieškokite papildomų galimybių. Specialistų, turinčių darbo su autizmu sergančiais vaikais patirties ir dirbančių jūsų rajone, sąrašą galite rasti *Autism Speaks* interneto svetainėje,

skyriuje *Resource Guide* (išteklių gidas).

Specialistas namuose

Kai intervencijos programa vykdoma namuose, paprastai jai vadovauja arba ją prižiūri profesionalas. **Programos vadovas** turi kompetencijos taikyti ankstyvąją intervenciją ir vadovauja **specialistų** grupei, kurioje gali būti ir specialistų praktikų - tokiu atveju jiems bus suteiktas mokymas ir jie bus atidžiai stebimi programos vadovo. Šie specialistai praktikai (kartais taip pat vadinami **repetitoriais, padėjėjais, intervencijos vykdytojais** arba **namuose dirbančiais specialistais**) reguliariai lankosi vaiko namuose ir su juo dirba. Kai kuriose vietovėse už šias paslaugas moka valstybinės ankstyvosios intervencijos paslaugų įstaigos, kai kur - sveikatos draudimas. Kartais tėvai turi mokėti iš savo lėšų. Beje, autizmo organizacijos siekia draudimo išmokų tvarkos reformos, kad tokias paslaugas padengtų draudimas. Jei jūsų vaikui intervencija taikoma namuose, svarbu įsitikinti, kad programos vadovas turi reikiamą išsilavinimą ir kvalifikaciją, kad jis dažnai lankysis pas jūsų vaiką, stebės kitus specialistus, dirbančius su jūsų vaiku, jiems vadovaus ir taikys įrodymais grįstos praktikos principus. Nuspręsti, ar namuose vykdoma intervencijos programa, kurią svarstote pasirinkti, bus efektyvi jūsų vaikui, padės kriterijų sąrašas, pateiktas 33 puslapyje.

Jūsų vaikų gydytojo vaidmuo ankstyvojoje intervencijoje

Tik visai neseniai visiškai pripažintas vaiko sveikatos būklės poveikis jo gebėjimui mokytis ir ankstyvosios intervencijos nauda. Sužinojome, kad ASS veikia ne tik smegenis ir elgesį, bet ir visą kūną. Todėl per visą intervencijos procesą labai svarbų vaidmenį atliks jūsų vaikų gydytojas. Vaikai, turintys ASS, dažniausiai patiria tokių sveikatos problemų kaip miego sutrikimai, pavyzdžiui, sunkiai užmiega ir dažnai prabunda; valgymo sutrikimai - būna labai išrankūs maistui arba bodisi juo; žarnyno problemos - vidurių užkietėjimas arba viduriavimas; epilepsijos priepuoliai. Tarp ne tokių dažnų sveikatos sutrikimų pasitaiko retų įgimtų medžiagų apykaitos problemų. Vaikų gydytojas turėtų patikrinti vaiką dėl medžiagų apykaitos sutrikimų - tai yra diagnostikos dalis.

Ne visi vaikų gydytojai žino, kaip įvertinti ir gydyti sveikatos problemas, kurių galbūt patiria jūsų vaikas. Jei vaikas jaučiasi nepatogiai, yra pavargęs arba ką nors skauda ir tai - medicininė problema, jis gali tapti agresyvus arba mieguistas, patirti įniršio priepuolį. Kartais tokį „probleminį elgesį“ vaikų gydytojai vertina kaip „tiesiog autizmo dalį“. Jei įtariate, kad jūsų vaikas turi neaiškių medicininių problemų, glaudžiai bendradarbiaukite su savo vaikų gydytoju ir tas problemas išsiaiškinkite. Gali būti, kad vaikų gydytojas nusiųs jūsų vaiką pas gydytoją, kurio specializacija - autizmas, kad būtų atliktas tinkamas medicininis įvertinimas ir paskirtas gydymas. Tokių specializacijų gydytojai paprastai dirba universitetiniuose medicinos centruose ir vaikų ligoninėse, kurios dažnai turi atskiras autizmo klinikas. Pasiteiraukite savo vaikų gydytojo, ar jūsų vaikui reikia tokio siuntimo. Šių gydytojų, dirbančių jūsų rajone, kontaktus taip pat galite susirasti *Autism Speaks* interneto svetainėje skyriuje *Family Services* (paslaugos šeimai).

NAUDINGAS PATARIMAS

Jei jūsų vaikui diagnozę nustatė specialistų grupė medicinos įstaigoje, jam greičiausiai buvo atlikti medicininiai tyrimai, pavyzdžiui, paimtas kraujo, šlapimo mėginys, padaryti kiti testai. Jei diagnozavo nepriklausomas specialistas, visi išsamūs medicininiai tyrimai, susiję su vaiko autizmu, ko gero, nėra atlikti. Tokiu atveju kreipkitės į savo vaikų gydytoją ir paprašykite atlikti visus su autizmo diagnoze susijusius medicininius tyrimus. Tai ganėtinai svarbu, nes kai kuriais atvejais autizmas pasireiškia dėl kokios nors žinomos medicininės priežasties ir ši informacija gali turėti įtakos gydymui.

Miego sutrikimai

Problemos, susijusios su miegu, tarp ASS turinčių vaikų ypač dažnos. Tiesą sakant, apskaičiuota, kad bent vieną dažnai pasireiškiantį miego sutrikimą turi daugiau nei pusė tokių vaikų. Vadinasi, daugiau nei pusė tėvų, kurių vaikai turi autizmo spektro sutrikimą, gerai

neišsimiega, nes kai vaikas turi miego sunkumą, tėvų miego kokybė nukenčia neišvengiamai. Tėvai dažnai skundžiasi tokiomis vaikų miego problemomis kaip miego ir būdravimo ritmo sutrikimas, vaikščiojimas naktį, ankstyvas prabudimas, obstrukcinė miego apnėja (kvėpavimo sutrikimas miegant) ir sumažėjęs miego poreikis.

ASS turintys vaikai dažnai patiria tokių sveikatos problemų kaip miego sutrikimai, pavyzdžiui, sunkiai užmiega ir dažnai prabunda; valgymo sutrikimai - būna labai išrankūs maistui arba bodisi juo; žarnyno problemos - vidurių užkietėjimas arba viduriavimas; epilepsijos priepuoliai.

Moksliniuose tyrimuose daroma prielaida, kad ASS gali būti susijęs su genų, kurie lemia miego ciklą ir melatonino gamybą, skirtumais. Melatoninas - cheminis junginys, kurį smegenyse išskiria kankorėžinė liauka; jis padeda reguliuoti cirkadinį (paros) ritmą, įskaitant miego ciklą. Retkarčiais miego sutrikimus gali sukelti naktį pasireiškiantys epilepsijos priepuoliai.

Faktas: miego sutrikimų patiria daugiau nei pusė ASS turinčių vaikų; tėvai dažniausiai skundžiasi vaikų nemiga

Ankstyvosios intervencijos programos kokybės vertinimo kriterijai

1. Ar programa pakankamai įtraukia vaikus?

- Ar visi vaikai dalyvauja grupės veikloje, ar kai kurie kažkur vaikštinėja arba laikosi atskirai?
- Ar programa suteikia jūsų vaikui bent 25 valandas per savaitę struktūruotos intervencijos, neskaitant kitų vaikui taikomų intervencinių priemonių?
- Ar kiekvienas mokytojas ir kiti suaugę darbuotojai dirba tik su dviem trimis mokiniais?
- Ar programa vykdoma visus metus?
- Ar ugdomosios veiklos suplanuotos sistemingai ir tinka augantiems vaikams?
- Ar programoje numatytas kasdienis pažangos stebėjimas, kad būtų galima įvertinti metodų efektyvumą?

2. Ar grupės specialistai turi tinkamą kvalifikaciją?

- Ar jie žino, kaip sudaryti individualizuotą ugdymo programą, kad būtų patenkinti specifiniai vaiko, turinčio ASS, poreikiai?
- Ar jie moka naudoti visapusišką programos turinį, kuris konkrečiai pritaikytas ASS?
- Ar jie gali pritaikyti mokymosi aplinką ir naudoti tokius mokymo metodus, kurie, kaip žinoma, padeda ASS turintiems vaikams mokytis?
- Ar jie naudoja strategijas, kurios skatina komunikacinius įgūdžius ir socialinį bendravimą?
- Ar jie gali taikyti elgesio valdymo strategijas remdamiesi taikomąja elgesio analize?
- Ar jie geba tinkamai valdyti krizę?
- Ar jie turi tinkamą savo profesijos kvalifikaciją?
- Ar mokymo ir terapijos asistentai gauna tiesioginius nurodymus ir yra prižiūrimi?
- Ar darbuotojams jų darbo metu reguliariai organizuojami mokymai, kaip ugdyti mažus vaikus, turinčius ASS?
- Ar į programą kviečiami konsultantai?

3. Ar ugdymo turinys tinkamas vaikams, turintiems ASS?

- Ar ugdymo tikslai, metodai ir veiklos grindžiamos dokumentuotu ugdymo turiniu?
- Ar darbuotojai pritaiko ugdymo turinį prie specifinių vaiko gebėjimų, iššūkių, amžiaus ir

mokymosi stiliaus?

- Ar ugdymo turinys orientuotas į svarbias mokymosi sritis, pavyzdžiui, komunikacinius įgūdžius ir kalbą, smulkią ir stambiają motoriką, žaidimus su žaislais, žaidimus pasitelkiant vaizduotę ir socialinius įgūdžius?
- Ar vaikams sudarytos galimybės bendrauti su kitais panašaus raidos lygio vaikais?

4. Ar mokymo metodai efektyvūs?

- Ar metodai paremti įrodymais grįstos praktikos principais?
- Ar metodai padeda vaikams įsitraukti į tinkamą veiklą?
- Ar mokymo metodai grindžiami natūraliu atpildu?
- Ar jie skatina vaikus spontaniškai naudoti įgytus įgūdžius įvairioje aplinkoje?
- Ar darbuotojai analizuoja surinktus duomenis apie kiekvieno vaiko probleminio elgesio modelius, taiko funkcinį elgesio vertinimą* ir palaiko teigiamą vaiko elgesį, kad probleminio elgesio apraiškų mažėtų?

5. Ar programa įtraukia šeimą?

- Ar programa skatina tėvus ir šeimos narius aktyviai dalyvauti visose vaiko vertinimo ir ugdymo srityse?
- Ar programa suteikia tėvams informacijos apie ugdymo filosofiją, ugdymo turinį ir mokymo strategijas?
- Ar programos darbuotojai gerbia kultūros, kalbos, vertybių ir įvairių auklėjimo būdų skirtumus?
- Ar programa padeda tėvams suprasti vaiko raidą ir palaiko jų pastangas taikyti mokymo metodus namuose?
- Ar darbuotojai reguliariai susitinka su tėvais ir informuoja juos apie vaiko pažangą?
- Ar programa padeda šeimoms susirasti pagalbos šeimai paslaugų?
- Ar programa padeda šeimai pereinamuoju laikotarpiu, kai vaikas žengia į kitą ugdymo etapą?

Funkcinis elgesio vertinimas yra įrodymais grįsta praktika, tai - techninė procedūra, skirta nustatyti, kokios yra probleminio elgesio modelių, pavyzdžiui, agresijos, funkcijos. Šis vertinimas apima duomenų apie probleminio elgesio dažnumą bei sunkumą rinkimą ir tiesioginių veiksmų, pastebimų prieš ir po probleminio elgesio apraiškų, nustatymą. Remiantis vertinimu parengiami intervencijos metodai, skirti įtaką darančių veiksmų skaičiui mažinti; aplinkai pritaikyti siekiant sumažinti probleminio elgesio atvejų arba užkirsti jiems kelią; alternatyviems, tinkamiems įgūdžiams, orientuotiems į identifikuotą elgesio funkciją, formuoti.

Jei jūsų vaikas kenčia nuo miego sutrikimo, jis negalės gauti visapusės ankstyvosios intervencijos naudos. Tyrimai parodė, kad vaikų, įskaitant ASS turinčius vaikus, miego sutrikimai yra siejami su pablogėjusiu dėmesiu, suprastėjusią atmintimi ir elgesio problemomis, pvz., įniršio priepuoliais ir agresija. Dažniausiai tėvų minimas vaikų, turinčių ASS, miego sutrikimas yra nemiga. Paprastai vaikui nemigą galima sumažinti tinkamai suregulius gulimo meto režimą (dažnai vadinamą **miego higiena**).

Amerikos pediatrų akademijos publikuotame straipsnyje apie miego higieną pateikiamos šios rekomendacijos⁶, (James, E. J., et al. (2008). Sleep hygiene for children with neurodevelopmental disabilities. *Pediatrics*, 122, 1343-1350, 2008.) kaip padėti geriau išsimiegoti vaikams, turintiems raidos sutrikimų:

1. Sukurkite tokią miegojimo aplinką, kuri būtų patogi jūsų vaikui: pritaikykite kambario

- temperatūra, apšvietimą, čiužinį, užvalkalų medžiagą ir 1.1.
2. Pasistenkite, kad miegojimo aplinkoje būtų pakankamai tamsu, nes net pritemdyta šviesa trukdo melatonino gamybai (jei reikia, galite įjungti blankios šviesos naktinę lempele).
 3. Sudarykite reguliary miegojimo ir kėlimosi grafiką, kuriame būtų numatytas pietų miego, gulimosi ir kėlimosi laikas. Paprastai gulimosi ir kėlimosi laikas darbo dienomis ir savaitgaliais neturėtų skirtis daugiau nei viena valanda.
 4. Suplanuokite ruošimosi miegui veiklą, kad nuramintumėte vaiką prieš miegą, nes ASS turintys vaikai lengvai sudirgsta. Prieš miegą venkite naujos ir netikėtos veiklos, per didelio triukšmo, dūkimo ir sotaus valgio. Paprastai vaiką ramina prausimasis, lopšinės, mėgstamas žaisliukas ar antklodė, bendras knygelių skaitymas. Taip pat ramina švelnus masažas, plaukų šukavimas ir lengva muzika.
 5. Vaiko kambaryje neturėtų būti televizoriaus. Nerodykite filmų ar televizijos laidų norėdami padėti vaikui užmigti.

Namuose vykdomos intervencijos programos kokybės vertinimo kriterijai

Jeigu kiekvieną iš toliau pateikiamų klausimų atsakėte teigiamai, galite būti tikri, kad intervencijos specialistų grupės darbo kokybė ir patirtis yra puiki.

- Ar programos vadovas turi pedagoginį išsilavinimą, tinkamą darbui su ASS turinčiais mažais vaikais, ir mažiausiai antrosios pakopos (magistro arba daktaro) laipsnį tokiose srityse kaip elgesio analizė, specialusis ugdymas ar psichologija?
- Ar programos vadovas ir specialistai baigė atitinkamus mokymus ir gavo sertifikatą, liudijantį gebėjimą taikyti moksliniais įrodymais grįstą intervencijos metodą? Koks tas metodas?
- Ar programos vadovas ir visi vaiko namuose dirbantys specialistai patikrinti dėl nusikalstamos veiklos ir pedagoginio išsilavinimo?
- Ar programos vadovas reguliariai prižiūri namuose dirbančius specialistus ir stebi, kaip jie vertina vaiko pažangą, dirba tiesiogiai su jūsų vaiku ir koreguoja mokymo strategijas siekdami pagerinti pažangą?
- Ar namuose dirbantys specialistai, su kuriais susipažinote, atrodo gerai parengti, kompetentingi, profesionalūs ir motyvuoti?
- Ar programos vadovas ir namuose dirbantys specialistai skatina jus stebėti ir prisijungti prie vaiko intervencinių užsiėmimų ir paaiškina, ką daro?
- Ar programos vadovas prireikus konsultuojasi su kitų sričių specialistais (pavyzdžiui, ergoterapijos, logopedijos, pediatrijos)?
- Ar intervencijos programoje naudojamas toks ugdymo turinys, kuriame numatyti konkretūs vaikui siektini tikslai?
- Ar namuose dirbantys specialistai kasdien renka duomenis apie jūsų vaiko daromą pažangą ir reguliariai peržiūri šiuos duomenis kartu su programos vadovu?
- Ar programos vadovas reguliariai susitinka su jumis ir kitais specialistais, kurie priklauso vaiko intervencijos grupei?
- Ar jaučiatės, kad esate gerbiami intervencijos grupės nariai ir kad programos vadovas jūsų išklauso?
- Ar programos vadovas padeda jums nusistatyti prioritetus, į ką labiausiai reikėtų atkreipti dėmesį dirbant su savo vaiku? Ar jis parodo, kaip padėti jūsų vaikui siekti

pažangos pagal jo nustatytus tikslus jums bendraujant su vaiku namuose?

Jei jūsų vaikui pasireiškia miego sutrikimas, pirmiausia reikėtų pasikonsultuoti su intervencijos grupės psichologu. Yra puikių elgesio metodų, kuriuos taikydami tėvai gali reikšmingai pagerinti vaiko miego kokybę. V. Markas Du-randas parašė dvi puikias, patikimais mokslo įrodymais pagrįstas knygas apie tai, kaip tėvai gali pagerinti savo vaikų miegą: *Sleep Better* („Geresnis miegas“) (1998) ir *When Children Don't Sleep Well: Interventions for Pediatric Sleep Disorders: Parent Workbook* („Kai vaikai blogai miega: intervencijos, skirtos vaikų miego sutrikimams gydyti“) (2008). Išsami informacija apie abi knygas pateikiama šios knygos gale, išteklių sąrašė. Jei šie metodai neveiksmingi, kreipkitės į savo vaikų gydytoją - jis suteiks daugiau informacijos apie pagalbą turint miego sutrikimų. Kartais kaip vaistas gali būti geriamas melatoninas, kad padėtų sukurti reguliarų miego ir būdravimo ciklą, tačiau jį turi skirti jūsų šeimos pediatras.

Virškinimo ir maitinimosi problemos

Dar viena dažna problema, su kuria susiduria ASS turintys vaikai, yra virškinamojo trakto sutrikimai. Šių vaikų tėvai neretai skundžiasi, kad jų vaikai kenčia dėl pilvo skausmų, viduriavimo, dujų kaupimosi ir vidurių užkietėjimo. Dažniausios tėvų nurodomos problemos yra viduriavimas ir vidurių užkietėjimas. Tam pačiam vaikui gali pasireikšti jos abi. Nors su šiomis problemomis susiduria beveik visi vaikai, yra įrodymų, kad ASS turinčius vaikus jos kamuoja dažniau. Tokios virškinamojo trakto problemos sukelia skausmą ir diskomfortą ir, kaip ir miego sutrikimų atveju, gali tapti probleminio elgesio ir sunkumų sutelkti dėmesį priežastimi. Galiausiai jos gali turėti įtakos intervencijos programos sėkmei.

Kadangi ASS turintys vaikai sunkiai bendrauja, gali būti sudėtinga išsiaiškinti, ar jiems skauda pilvą, ar ką kita. Atidžiai stebėkite, ar nėra staigių jūsų vaiko elgesio pokyčių, per dažno verkimo ar verkšlenimo, save žalojančio elgesio, laikymosi už pilvo ir kitų neverbalinių skausmo požymių. Jei kyla įtarimų, nuveskite vaiką pas pediatrą. Virškinimo sutrikimai yra išgydomi; priklausomai nuo problemos pobūdžio ir rimtumo, gydyti galima pakeitus mitybą, skiriant maisto papildus ar vaistus. Šiuo metu nėra mokslinių įrodymų, kad ASS turinčių vaikų elgesį galėtų pagerinti specialios dietos, pavyzdžiui, kazeino ir gliutimo turinčių maisto produktų atsisakymas. Tačiau kai kurie tėvai pasakoja rimto pagrindo neturinčias istorijas, kad tokios dietos buvo labai naudingos, pavyzdžiui, pagerėjo vaiko dėmesys ir sumažėjo elgesio problemų.

Faktas: ASS turintys vaikai dažnai patiria maitinimosi problemų, jos gali pasireikšti kūdikystėje

ASS turintys vaikai taip pat dažnai patiria valgymo problemų. Neseniai publikuotame Amerikos pediatrijos akademijos straipsnyje atskleidžiama, kad ASS turintys vaikai su maitinimosi problemomis susiduria dar kūdikystėje. Labiau tikėtina, kad jie, pavyzdžiui, vėliau pradės valgyti kietą maistą nei kiti vaikai. Iki vienerių metų amžiaus ASS turintys vaikai gali būti dažniau apibūdinami kaip vaikai, kuriuos „sunku maitinti“ arba kurie „labai išrankūs“. Ugtelėjusiu ASS turinčių vaikų maistas paprastai būna neįvairus. Nors šiuo tyrimu tarp ASS turinčių vaikų ir normaliai besivystančių vaikų nenustatyta jokių skirtumų dėl su maistu gaunamų maisto medžiagų, kai kurie kiti tyrimai atskleidė, jog ASS turintiems vaikams kartais trūksta kai kurių maisto medžiagų, greičiausiai dėl to, kad jie labai išrankūs, arba dėl specialių dietų.

Jei vaiko valgymo įpročiai jums kelia nerimą, pasikonsultuokite su pediatru, kai pas jį lankysitės. Taip pat aptarkite juos su savo ankstyvosios intervencijos programos vadovu, elgesio specialistu arba psichologu. Yra daugybė būdų pasiekti, kad jūsų vaikas valgytų įvairesnį maistą, o su jumis dirbantys specialistai gali labai padėti. Jei jūsų vaikų gydytojui kelia susirūpinimą jūsų vaiko mityba, jis gali duoti siuntimą pas dietologą. Kartais universitetinėse ar ligoninės klinikoje dietologas yra įtrauktas į intervencijos specialistų grupę; jis galės konkrečiai patarti, kaip pasiekti, kad vaikas geriau valgytų, arba kaip užtikrinti, kad vaikas gautų reikiamą kiekį visų maistingųjų medžiagų. Vaiko valgymo sutrikimai gali būti sukelti įvairių priežasčių, kaip antai kramtymo ir rijimo sunkumas, pojūčių jautrumas įvairiai maisto tekstūrai, maisto

netoleravimas arba alergija, naujovių vengimas. Ankstyvosios intervencijos grupė ir gydytojas bendradarbiaudami gali padėti jums suprasti, ar reikėtų sunerimti dėl vaiko mitybos, taip pat kodėl jūsų vaikas turi valgymo sutrikimų ir kaip pagerinti jo valgymo įpročius.

Epilepsijos priepuoliai

Nors epilepsijos priepuoliai paprastai nepasireiškia ankstyvoje vaikystėje, maždaug vienas iš keturių ASS turinčių asmenų susiduria su šia problema tam tikrame gyvenimo tarpsnyje. ASS turintiems žmonėms epilepsijos priepuoliai paprastai ima reikštis paauglystėje ar net suaugus, tačiau retkarčiais jie gali varginti ir vaikystėje. Svarbu epilepsijos priepuolius gydyti, nes jie gali turėti įtakos smegenų funkcijoms ir vystymuisi. Todėl jei jūsų vaikui pasireiškia epilepsijos priepuoliai arba jų simptomai (aprašyti toliau), kuo greičiau kreipkitės medicininės pagalbos.

Epilepsijos priepuoliai gali būti įvairūs: pavyzdžiui, bereikšmis spoksojimas į vieną tašką tam tikrą laiką (absanso priepuolis), pasikartojantys judesiai (sudėtinis priepuolis) ir konvulsijos (toninis kloninis priepuolis). Švelnius simptomus gali būti sunku pastebėti, nes kai kurie jų, pavyzdžiui, spoksojimas į vieną tašką arba neatsiliepimas kviečiant, sutampa su tipiniais ASS simptomais. Absanso priepuolio požymiai gali būti tokie: sąmonės sutrikimas arba nereagavimas į garsus ir vaizdus 10-20 sekundžių, nuolatinis mirksėjimas, trumpas akių užvertimas, burnos judesiai, raumenų sąstingis, trūkčiojantys judesiai, pirštų trynimasis ir spoksojimas į vieną tašką. Jei nerimaujate dėl galimo epilepsijos priepuolio, pasitarkite su pediatru - jis gali nusiųsti pas vaikų neurologą.

Apibendrinimas

Kaip matote, ankstyvoji intervencija susideda iš daugybės elementų, įskaitant bazinę intervencijos programą (grupinę arba individualią), kuri kartais papildoma kalbos patologo, ergoterapeuto ar vaikų gydytojo intervencija. Ilgainiui daugiau sužinosite apie tai, kokį gydymą galima gauti jūsų gyvenamojoje vietovėje, galėsite nuspręsti, kas geriausia jūsų vaikui, ir tai įvardyti, kad vaikas gautų geriausias paslaugas, kokios yra siūlomos regione. Jums teks skatinti skirtingų sričių specialistus, dirbančius su jūsų vaiku, bendrauti tarpusavyje ir dalytis informacija. Toks bendradarbiavimas būtinas, tačiau ne visuomet jis vyksta automatiškai ir iškart. Jis vyksta todėl, kad to pasiekia tėvai.

Daugelis tėvų mano, kad naudinga organizuoti reguliarius specialistų grupės susitikimus, kuriuose dalyvautų visi su jų vaiku dirbantys specialistai. Tokie susitikimai padeda specialistams dirbti išvien - susitelkti į bendrus tikslus, panašiai tvarkytis su vaiko elgesio problemomis, mokytis vieniems iš kitų ir įsiklausyti į kitus.

Turite teisę bet kada prašyti surengti bendrą susitikimą, peržiūrėti vaiko individualizuotą šeimos paslaugų planą ar individualizuotą ugdymo programą ir aptarti pažangą. Taip pat galite prisidėti prie geresnio specialistų grupės bendradarbiavimo šiais būdais:

1. Naudokite užrašų knygelę - ji visą dieną turėtų būti netoli vaiko, kad mokytojai, kiti specialistai ir šeimos nariai galėtų įrašyti pastabas apie jūsų vaiko elgesį ir pažangą.
2. Paprašykite vaiko intervencijos specialistų grupės kas savaitę siųsti jums informaciją apie vaiko pažangą.
3. Kai kurios technologijos mėgstančios šeimos net sukuria tinklaraščius ar interneto svetaines, kur intervencijos grupės specialistai ir tėvai gali bendrauti apie tai, kas šiuo metu daroma, aprašyti tai, kas buvo (arba nebuvo) efektyvu, ir pateikti patarimų kitiems specialistams. Tai vieta, kur galima dalytis problemomis ir vaiko laimėjimais, kai jis įgyja naujų įgūdžių.

Šiame skyriuje pateikėme pagrindinę informaciją, kaip vaikui parinkti intervencijos programą. Jei norite paskaityti daugiau šia tema, knygos gale, išteklių sąrašė, kur rasite puikių interneto svetainių ir knygų visomis čia nagrinėjamomis temomis. Iki šiol daugiausia kalbėjome apie jūsų vaiką. O kaipgi jūs? Kaip ir vaikui, jums ir šeimai reikia ypatingo dėmesio, nes susidursite su

įvairiais iššūkiiais. Tuomet sumažės perdegimo tikimybė ir galėsite geriau patenkinti ASS turinčio vaiko ir šeimos poreikius. Kitame skyriuje pateikiamos strategijos, padėsiančios išlikti jums ir jūsų šeimai sveikiems ir harmoningiems, nepaisant streso, susijusio su ASS turinčio vaiko auginimu.

2. Kaip pasirūpinti savimi ir savo šeima

Carmena ir Robertas ieškojo kuo geresnės intervencijos programos Teresai, savo trimetei dukrai, kuriai buvo nustatytas autizmo spektro sutrikimas, todėl kelios savaitės tiesiog pralėkė skambinėjant telefonu ir tariantis dėl priėmimų. Laimei, Carmena dirbo popietinėje pamainoje nuo 15 iki 23 val, todėl galėjo skambinti rytais, kai būdavo namuose. Visas šeimos gyvenimas sukosi apie Teresą. Robertas dirbo nuo 6 iki 14 val, todėl su žmona ilgiau matydavosi tik savaitgaliais. Per trumpas akimirkas, kai jiedu susitikdavo tarp savo pamainų, Carmena papasakodavo vyrui su Teresa susijusias naujienas - apie visus priėmimus, naujai sutiktus žmones, gautus patarimus, kaip tvarkytis su dukros priepuoliais ir kaip padėti jai bendrauti. Iš esmės kitų pokalbio temų nebeliko, todėl Robertas jautėsi nutolęs. Jis tikėjosi, kad šiam košmarui pasibaigus gyvenimas grįš į vėžes ir bus galima vėl džiaugtis laimingos žmonos draugija, artimais tarpusavio santykiais ir apskritai gyvenimu be rūpesčių. O dabar vyrą nuolat kankino abejonės, ar ir toliau sugebės rūpintis žmona, sūnumi ir dukterimi, nes ateitis baugino ir nieko gero nežadėjo.

Carmena taip įsitraukė į pasikeitusio gyvenimo ritmą, kad nebeliko laiko jokioms kitoms pokalbio temoms ir net 5 metų amžiaus Justinui, neseniai pradėjusiam lankyti mokyklą. Netrukus tapo sunku užmigti: ji gulėdavo lovoje, o mintys nuolat sukdamosi apie Teresą. Ar naujoji intervencijos programa išties padės? Ar draudimas padengs gydymo išlaidas? Ar teks išeiti iš darbo ir visą laiką skirti Teresai ir Justinui? Ar tai nebus per didelė finansinė našta jų šeimai? Galvojant apie tai akys prisipildydavo ašarų. Nors Robertas buvo šalia, Carmenai atrodydavo, kad jis nepasiekiamai toli. Sutuoktinis darėsi vis uždaresnis, pora labai retai rasdavo iš ko pasijuokti ir kaip maloniai praleisti laiką. Vyras ėmė dažniau užsibūti darbe. Carmena negalėjo kaltinti Roberto mėginimu pabėgti nuo šeimą užgriuvusių sunkumų, bet dabar jai sutuoktinio pagalbos reikėjo daugiau nei visada.

Na, o mažasis Justinas ryte išeidavo į mokyklą. Vėliau jį pasiimdavo močiutė, nes Teresai iki pietų vykdavo terapiniai užsiėmimai (gerokai atokiau nuo Justino mokyklos). 13 val. močiutė parvesdavo berniuką namo ir prižiūrėdavo jį ir sesę, kol maždaug 15 val. iš darbo grįždavo Robertas. Carmenai net atrodė, kad Justino ji išvis nemato (nebent rytą, kai išleisdavo į mokyklą).

Carmena pasislėpė po antklode ir prisidengė pagalve. Jai norėjosi su kuo nors pasikalbėti, tačiau šeimos ir draugų rate tai buvo per sunku. Artimieji manė, kad ji į viską reaguoja perdėtai, kad gydytojai klysta ir kad Teresai skiriama per daug dėmesio. Tačiau niekas nežinojo, kas išties dėjos moters širdyje. Carmenai reikėjo savo motinos patarimų, šeimos narių pagalbos ir sutuoktinio meilės. Jai teko pasitelkti visą turimą energiją. Pirmą kartą gyvenime ji ketino gerokai praplėsti savo artimųjų ratą. Ar pavyks rasti žmonių, kurie suprastų, ką šeimai tenka patirti, tokių žmonių, kurie galėtų padėti rūpintis Teresa ir retkarčiais suteikti šeimai atokvėpio valandėlę?

„Puikiai tai suprantu. Nors dirbau specialiojo ugdymo srityje ir turėjau kolegų, niekas nesuprato, ką man tenka išgyventi, todėl jaučiausi visiškai bejėgė ir vieniša. Tai mane žlugdė.“

Kaip išmokti rūpintis ASS turinčiu vaiku

Tai, ką išgyveno Carmena ir Robertas, pažįstama daugeliui tėvų, besimokančių rūpintis autizmo spektro sutrikimą (ASS) turinčiu vaiku. Moksliniais tyrimais pavyko patvirtinti tai, ką daugelį metų mums mėgino pasakyti šiuos vaikus auginančios šeimos: ASS turinčio vaiko priežiūra kupina streso. Tačiau daugelis kalbintų tėvų pripažino, kad net ir tokia priežiūra gali būti naudinga ir produktyvi - galbūt ne pirmaisiais mėnesiais, kai tenka daug nerimauti ir verstis per galvą, bet vėliau, pripratus prie naujos gyvenimo tvarkos, vaikui darant pažangą ir viliantis geresnės ateities.

Dažnai pirmus keletą mėnesių ar net metų po to, kai paaiškėja, kad vaikas turi ASS, kyla noras pamiršti savo ir kitų šeimos narių poreikius ir visą dėmesį skirti būtent tam vaikui. Vis dėlto labai svarbu neapleisti ir kitų šeimos narių, taip pat asmeninių reikmių. Neretai kyla pagunda savo poreikius nustumti į pačią sąrašo apačią, tačiau taip elgtis nederėtų, nes artimaisiais galėsite pasirūpinti tik tuomet, jei pirmiausia pasirūpinsite savimi. Todėl svarbu stabtelėti ir pagalvoti, kaip jums sekasi, be to, pasirūpinti gera fizine ir psichine sveikata.

Kai visą laiką skiriate ASS turinčiam vaikui, gali slėgti vien mintis, kad nuo šiol teks rūpintis dar ir savimi, savo sutuoktiniu ar partneriu bei kitais vaikais. Neslėpsime - laukia nelengvas kelias, tačiau iš bendravimo su daugeliu tėvų, kuriems teko spręsti tas pačias problemas, patirties galime pateikti keletą patarimų, kaip išmokti auginti ASS turintį vaiką. Šiame skyriuje pamėginsime apibūdinti keletą strategijų, kurios gali padėti suvaldyti naująją situaciją, pradedant patarimais, kaip spręsti kasdienius rūpesčius ir išlaikyti glaudžius šeimos narių santykius, ir baigiant rekomendacijomis, kaip atrasti pasikeitusio gyvenimo būdo teikiamus pranašumus ir pasiekti pilnatvę.

Kaip pasirūpinti savo šeima

Jei jūsų vaikui nustatytas ASS, tai paveiks visus šeimos narius. Vis dėlto neigiamo poveikio galima išvengti, ypač pasibaigus pradiniam prisitaikymo laikotarpiui. Daugeliui tėvų prisitaikymo laikotarpiu sunkiausia išlaikyti harmoningus tarpusavio santykius ir šeimos tvirtybę bei vienybę, nes trūksta laiko bendrauti tarpusavyje. Be abejonės, kai tenka rūpintis ASS turinčiu vaiku, sunku rasti tiek pat laiko kitiems šeimos nariams. Tad šį etapą sėkmingai įveikę tėvai sutiko pasidalyti keliais patarimais.

Kaip išsaugoti santykius su sutuoktiniu

(Kalbant apie santuokinius santykius šiame skyriuje turimi galvoje jūsų santykiai su partneriu ar kitu artimu asmeniu (nepriklausomai nuo to, ar esate oficialiai susituokę)

Ar ASS turinčio vaiko auginimas neigiamai paveikia santuoką (apskritai neskaitant poveikio, kuris neišvengiamas auginant specialiujų poreikių turintį vaiką)? Nebūtinai. Moksliniai tyrimai⁸, (Hartley, S. L., et al. The relative risk and timing of divorce in families of children with an autism spectrum disorder, *journal of Family Psychology*, 24 (4), 449-457, 2010.) atlikti su šimtais šeimų, auginančių ASS turinčius vaikus nuo ankstyvosios vaikystės iki vėlyvosios paauglystės, atskleidė, kad skyrybų skaičius tarp šeimų, kuriose augo ASS turintys vaikai, ir kitų šeimų nesiskyrė (vėliau, vaikams sulaukus vėlyvosios paauglystės ir pilnametystės, šeimos, kuriose buvo ASS turintis vaikas, vis dėlto skyrėsi kiek dažniau, tačiau šio reiškinio priežastis nenustatyta).

Kai tenka rūpintis ASS turinčiu vaiku, mažiau laiko lieka pagrindiniams (santuokiniams arba partnerystės) santykiams, o turint mažų vaikų laisvo laiko ir taip nėra daug. Gali pasirodyti, kad net neturite pasirinkimo. Dabar išties teks daugiausia dėmesio skirti ASS turinčio vaiko poreikiams, tačiau jei atstumsite partnerį, prarasite itin svarbų savo socialinės pagalbos tinklo

dalyvj. Be to, jei mėginsite susidoroti su šiuo nemenku uždaviniu vien savo jėgomis, partneris gali nutolti ir tuomet, kai santykiams jo reikės labiausiai, pagalbos iš jo nebesulauksite. Todėl kai tik vaikui nustatoma diagnozė, itin svarbu vadovautis keliais patarimais.

Bendraukite!

Bendraukite tarpusavyje. Jūs tiek daug galvojate apie problemų, susijusių su ASS turinčiu vaiku, sprendimą, kad sunku nukreipti mintis kitur ar pasikalbėti kitais klausimais.

Robertas matė, kad Carmena jau gyvena naują gyvenime, kuris jiems buvo tiesiog primestas, ir visiškai atsisakė senojo, o jis pats jautėsi įstrigęs pusiaukelėje. Senojo gyvenimo nebeliko, horizonte buvo tik tas naujasis, beveik neteikiantis pasitenkinimo, be to, nešantis nežinomybę, įtampą ir baimę. Carmena jau buvo į jį pasinėrusi ir apie nieką kitę su Robertu nesikalbėjo. Visos jos mintys buvo ten. Nors moteris troško pasidalyti mintimis apie naująjį gyvenime su savo sutuoktiniu, jai neatrodė, kad jį tai labai domintų. Carmenai buvo pikta, kad Robertas visiškai nedalyvauja priimant sprendimus ir nepadedą tvarkytis su įtampa. Ji jautėsi vis labiau tolstanti nuo sutuoktinio.

Bendraujant svarbu dalytis ir kitais jums svarbiais dalykais. Kai susitinkate po dienos darbų, pasiteiraukite pašnekovo to, kas rūpi jums abiem: kaip sekėsi darbe, kaip galėtume smagiau praleisti šį savaitgalį, gal jau išsigydei nuo peršalimo, ar šiandien pavyko pasikalbėti telefonu su mama, kaip jai sekasi? Pasistenkite iš tiesų klausytis ir įsitraukti į partnerio gyvenimo įvykius, kai kalbatės, taip pat pamėginkite kiekvieną dieną rasti nors kelias minutes ir šį laiką skirti tik judviem, neliečiant su vaiku susijusių temų.

„Itin svarbu skirti laiko tik vienas kitam. Žvelgdama atgal matau, kad mes niekada šios taisyklės nesilaikėme. Viskas sukosi apie vaikus, jų negalią ir gydymą. Apie save nesikalbėjome, lyg mūsų nebūtų. Tuo metu taip ir atrodė (juk svarbiausia buvo vaikai), tačiau dabar iš patirties galiu pasakyti, kad būtina rasti laiko sau ir santykiams su kitais savo vaikais, sutuoktiniu ir kitais šeimos nariais. Šeimos raidai svarbūs visi jos nariai, svarbiausia - kad šeima būtų laiminga.“

Klausykitės

Partneriui kalbant nesikiškite, išklausykite. Nepertraukinėkite ir nevertinkite. Pamėginkite performuluoti tai, ką partneris pasakė, kad tikrai suprastumėte, ką jis galvoja ir kaip jaučiasi. Pavyzdžiui, jei partneris pasakoja apie tą dieną patirtus sunkumus, pamėginkite jo nekritikuoti ir nepatarinėti, ką reikėjo daryti; geriau atkartokite svarbiausias mintis ir pasisiūlykite padėti, pavyzdžiui: „Iš tikrųjų, diena buvo ne iš lengvųjų. Atrodai pavargęs ir nusiminęs. Gal galiu kuo nors padėti?“

ASS turinčius vaikus auginantys tėvai dažnai nesutaria dėl vaikams nustatytos diagnozės, reikiamos intervencijos formos, drausmės ir lūkesčių. Kilus tokių nesutarimų derėtų rasti laiko pasikalbėti ir iš tiesų išklausyti vienas kitą. Reikia klausytis pašnekovo ir priimti jo nuomonę, o ne galvoti, kad jis ko nors nežino ar nesupranta. Pavyzdžiui, jei partneris pasiūlo išbandyti naują gydymo formą, su kuria galbūt nesutinkate, pamėginkite pasidomėti, kodėl jam tokia mintis priimtina, užuot pasiūlymą atmetę arba kritikavę. Pamėginkite suprasti argumentus ir surasti abiem priimtina poziciją arba kitą tinkamą sprendimą. Jei sprendimui priimti jums abiem ar vienam iš jūsų reikia daugiau žinių, pamėginkite susitikti su paskirtu pagalbos koordinatoriumi ar kitu pagalbos grupės nariu. Jei jums sunku vienam kitą išklausyti arba rasti kompromisą, galbūt pavyktų susitikti su jūsų vaikui paskirtu psichologu ar socialiniu darbuotoju. Vis dėlto prieš kreipiantis pagalbos į specialistus vertėtų atvirai ir pagarbiai pasikalbėti tarpusavyje.

NAUDINGAS PATARIMAS

Svarbiausia - nieko nekaltinti. Visiškai žmogiška ieškoti kaltų dėl vaiko diagnozės, dėl sugriautų svajonių ir jus užplūdusio liūdesio, tačiau kaltų nėra. Šio likimo negalėjo padėti išvengti niekas. Save ir savo šeimą derėtų vertinti kaip sprendimą, o ne kaip problemą. Savęs kaltinimas yra destruktivus ir neproduktyvus elgesys. Apkaltinę partnerį pakenksite jo pasitikėjimui savimi, pakirsite tarpusavio pasitikėjimą ir atitolinsite jį nuo savęs. Kaip tik dabar partneris jums reikalingas labiausiai, nes jis geriausiai gali padėti ieškant išeities. Kai tik imsite jaustis kalti, pasistenkite suprasti savo emocijas ir prisiminkite, kad kaltų dėl jūsų vaiko autizmo nėra.

Parodykite savo partneriui, kad jis jums rūpi

Priimdami partnerio jausmus, reikšdami empatiją ir susidomėjimą jo gyvenimu deramai parodysite, kad partneris jums rūpi. Garsus santuokinių santykių ekspertas dr. Johnas Gottmanas pabrėžia, kaip svarbu kasdien bendrauti su partneriu. Būtent kasdienis bendravimas yra stiprių sutuoktinių ryšių pagrindas. Pamėginkite kiekvieną dieną pasakyti ir padaryti ką nors, kas parodytų, jog apie savo partnerį galvojate, juo rūpinatės ir jį palaikote. J. Gottmanas nustatė, kad tokie paprasti, bet šiltus jausmus išreiškiantys veiksmai didina emocinį kapitalą. Sukauptas emocinis kapitalas gali jums padėti kaip tik dabar, kai padėtis įtempta ir sunku išvengti konfliktų. Dabar galite naudotis juo, tik nepamirškite šių atsargų papildyti.

NAUDINGAS PATARIMAS

II dalies 4-13 skyrių pabaigoje rasite keletą paprastų patarimų, kaip pozityviai bendrauti ir parodyti partneriui, kad jis jums rūpi, kai išgyvenate sudėtingą gyvenimo laikotarpį. Pamėginkite pasirašyti sau skirtų priminimų, kad nepamirštumėte, kaip svarbu puoselėti tarpusavio santykius, nors padėtis ir įtempta. Tam tiks bet kokie naudingi priminimai, pavyzdžiui, „nesakyti „tu visuomet“ arba „nepamiršti pasakyti „myliu“ baigiant telefono pokalbį“, „nepamiršti pasisveikinti, kai jis (ji) grįžta namo, nesvarbu, kas būtų įvykę“. Šiuos priminimus dažnai vadiname rašteliais ant šaldytuvo, bet galite lipdyti juos ir kitur, pavyzdžiui, ant telefono, ant stalčiaus, kuriame sudėti apatiniai, drabužinėje prie drabužių ar kitoje jums patogioje vietoje

Santuokinio gyvenimo ekspertai jau seniai pripažino, kad svarbu nepamiršti sveiko humoro. Juokas mažina įtampą, gerina savijautą ir didina tarpusavio artumą. Kilus ginčui humoras gali padėti sumažinti įtampą ir pašviesinti situaciją (jei tik neužsipulsite ir nesijuoksite iš pašnekovo). Nors sunku patikėti, suartinti žmones ir sumažinti įtampą gali net bendras animacinių filmų žiūrėjimas. Pamėginkite rasti progų kartu pasijuokti, pavyzdžiui, surenkite penktadieninį komedijų vakarą ir paeiliui išrinkite komediją, kurią galėtumėte kartu pažiūrėti.

„Man asmeniškai buvo labai lengva su humoru kalbėti apie autizmo situacijas, kurios kai kuriuos žmones gąsdina ar trikdo, su kitais tai išgyvenusiais tėvais. Bendraudami su kitais ASS turinčių vaikų globėjais ir dalydamiesi patirtais sunkumais, ne tik pasijusite geriau, bet ir rasite iš ko pasijuokti, nes panašaus likimo tėvai yra išsiugdę gerą empatiją ir nelinkę kitų vertinti (pavyzdžiui, jei man prireiktų pasikalbėti apie tai, kaip dukra išmatomis ištepčiojo šuniuką, manau, kita ASS turintį vaiką auginanti mama mane suprastų kur kas geriau nei neurotipinė mama).“

Raskite laiko savo santykiams

Tikriausiai rasti laiko tarpusavio santykiams nėra lengva? Be abejonės, tačiau įmanoma. Pamėginkite laiko rasti ir jį išnaudoti tinkamai: 1) praleisti kartu su partneriu; 2) pabūti netrukdomiems vaikų; 3) praleisti jį abiem malonių būdu. Skyrę vos kelias minutes tik vienas kitam, lengviau atkursite tarpusavio ryšį po sunkios dienos ir bus paprasčiau išklaudyti savo partnerį - su šiltais jausmais, be išankstinio vertinimo ir atvirai (tai tinka dalijantis tiek vargais, tiek džiaugsmiais). Kai draugai ar šeimos nariai pasiteiraus, kuo galima būtų jums pagelbėti,

paprašykite atvykti ir padėti jums „rasti laiko sau“ arba paklauskite, gal galėtumėte kuriam laikui palikti jiems savo vaikus. Jei norite turėti laiko tarpusavio santykiams puoselėti, svarbu, kad kas nors patikimai pasirūpintų jūsų vaikais. Jei pagalbos rasti nepavyksta, kreipkitės į jums paskirtą pagalbos koordinatorių arba pagalbos grupės narį. Kai kuriuose JAV miestuose auginant ASS turinčius vaikus galima pasinaudoti trumpalaikė atokvėpio pagalba (iš įvairių šaltinių). Ją dabar ir aptarsime.

Naudokitės trumpalaikė atokvėpio pagalba

Trumpalaikė atokvėpio pagalba - tai pabuvimas su vaiku ar kita trumpalaikė priežiūra, teikiama sutrikusios raidos (ar kitą lėtinį sveikatos sutrikimą turinčiam) asmeniui, kad šeimos nariai galėtų pailsėti nuo nuolatinės artimo žmogaus priežiūros. Atokvėpio pagalba itin veiksminga, nes mažina įtampą ir suteikia galimybę pailsėti vienuoje, su partneriu ar kitų šeimos narių draugijoje. Pats laikas įkrauti savo vidines baterijas, atsipalaiduoti ir pasirūpinti tiek savimi, tiek kitais šeimos nariais. Atokvėpio pagalbos paslaugų teikėjo galima ieškoti JAV nacionaliniame trumpalaikės atokvėpio pagalbos tinkle ir išteklių centre (žr.). Šioje interneto svetainėje rasite nacionalinę trumpalaikės atokvėpio pagalbos teikimo vietoje paieškos paslaugą - ji padės rasti konkrečioje valstijoje veikiančias atokvėpio pagalbos tarnybas. Šias paslaugas teikia specialiai išmokyti darbuotojai (dažnai jie turi ir licenciją). Daugelyje programų dalyvauja vietos organizacijos, pavyzdžiui, bažnyčios, mokyklos ir kitos pelno nesiekiančios organizacijos. Atokvėpio pagalba galite naudotis tiek namuose, tiek kitur. Pagal trumpalaikės atokvėpio pagalbos programas dažnai rengiami draugams ir šeimos nariams skirti ASS turinčių vaikų priežiūros mokymai, todėl prireikus vaiką galėsite trumpam patikėti juos lankiusiam draugui ar giminaičiui.

Jei norite retkarčiais visą vakarą skirti tik sau, yra ir kitų išeikių, ne vien trumpalaikė atokvėpio pagalba. Pavyzdžiui, paklauskite patarimo vietos autizmo asociacijos ar tėvus vienijančios grupės. Apie vaiko priežiūrą galite pasiteirauti ir kitų tėvų. Daugelis jų pažįsta patyrusių ir kvalifikuotų specialistų, dirbančių su ASS turinčiais vaikais, todėl žinos, kas galėtų pagloboti jūsų vaiką. Jei nežinote, kur kreiptis, paskambinkite į artimiausią kolegiją, paprašykite sujungti su psichologijos, socialinio darbo ar vaiko raidos fakultetu ir pasidomėkite - gal ASS turintį vaiką norėtų prižiūrėti kuris nors studentas. Iš pradžių pakvieskite pasirinktą studentą, kad jis galėtų pažaisi ir susipažinti su jūsų vaiku. Stebėkite, kaip studentas su juo bendrauja, paprašykite pateikti rekomendacijų. Tuomet galite trumpam patikėti jam savo vaiką, o turimą laiką praleisti tik su partneriu.

Jei trumpam pasidalysite savo ASS turinčio vaiko priežiūrą su kitais, nereiškia, kad apleisite tėvų pareigas. Toks pasikeitimas naudingas jūsų vaikui. Visų pirma po to jis galės bendrauti su pailsėjusiais tėvais. Antra, tai naudinga savaime - svarbu, kad visi vaikai pratintųsi prie kitų suaugusiųjų priežiūros. Taip vaikai mokosi pasitikėti juos supančiu pasauliu, be to, ruošiasi ikimokykliniam ugdymui. Tai padeda augti tiek vaikams, tiek tėvams, be to, puikiai tinka studentams mokomaisiais tikslais. Mes, knygos autorės (S. J. R. ir G. D.), šią sritį atradome dar tuomet, kai paauglystėje padėjome kitiems prižiūrėti vaikus. Taigi padėkite kitiems žmonėms pažinti ASS, patikėdami jiems savo vaiką.

O kas pasirūpins kitais jūsų vaikais?

Carmena praleido nemažai bemiegių naktų nerimaudama, ar kartais neapleido kito savo vaiko, Justino. Ji labai pasiilgdavo laikų dar prieš gimstant Teresai, kai su Justinu būdavo kartu dviese. Jiedu labai smagiai žaisdavo. Justiną auginti buvo išties gera. O dabar atrodė, kad visa jos energija ir turimas laikas atitenka Teresai. Ji pasiilgdavo su Justinu praleisto laiko; sūnus taip pat buvo apie tai užsiminęs. Carmena nenorėjo, kad brolis dėl sesers diagnozės patirtų nepatogumų.

ASS turinčių vaikų broliai ir seserys turi savo specialiųjų poreikių. Jei į šiuos poreikius atsižvelgsite, vaikams bus lengviau prisitaikyti. Daugeliu mokslinių tyrimų nustatyta, kad ASS turinčių vaikų broliai ir seserys dažnai patiria nerimą, jaučiasi sutrikę ir vieniši, nes visas tėvų dėmesys atitenka ASS turinčiam vaikui. Jie gali jausti apmaudą dėl tokio brolio ar sesės, o

vyresnieji gali išgyventi kalnę dėl savo apmaudo.

Suplanuokite laiką, kurį praleisite su kiekvienu vaiku individualiai

Broliams ir seserims pravartu dalį laiko praleisti tik su tėvais. Galima kartu eiti apsipirkti, nuplauti automobilį, maudytis ar skaityti. Tuomet pasikalbėkite su kiekvienu vaiku apie jo draugus, mokyklą, pomėgius, pasitaikančias problemas ir jausmus. Parodykite savo vaikams, kad jie jums labai svarbūs ir kad jums gera būti kartu. Parodykite žiną, jog vaikui, turinčiam ASS, skiriate daugiau laiko ir dėmesio, ir pasakykite, kad brolis ar sese gali pasakyti, kai nori pabūti su jumis. Nors jaunesniems broliams ir sesėms gali būti sunku paprašyti skirti laiko, šis poreikis matyti iš jų deramo ar nederamo elgesio (pvz., vaikai verkia, įgyja baimių arba siekia dėmesio netinkamais poelgiais). Svarbu, kad ASS turinčio vaiko broliai ar seserys suprastų, jog šis laikas ir visas jūsų dėmesys skirtas tik jiems.

Ugdysite savo vaikų gebėjimus maloniai bendrauti su savo broliu ar seserimi, turinčiu ASS

Jei ASS turintis vaikas nenoriai žaidžia, broliai ar sesės gali jaustis atstumti ar nevertinami. Laimei, moksliniais tyrimais nustatyta, kad brolis ir seseris galima išmokyti tam tikrų įgūdžių, kurie padeda bendraujant su ASS turinčiais vaikais. Tai būtų pravartu visiems vaikams. Padėkite broliams ir sesėms suprasti, kad ASS turintiems vaikams sunku mokytis žaisti ir, nors brolis ar sesė, turinti ASS, šiuo metu žaisti nemoka, ilgai to išmoks. Pamokykite brolis ir seseris duoti tokius nurodymus, kurių jų broliai ar seserys galėtų laikytis, mokykite juos įtraukti ASS turintį vaiką į nesudėtingus žaidimus, taip pat paskatinti jį už tinkamą dalyvavimą. Pasirūpinkite, kad daug kur galėtų dalyvauti ir ASS turintis vaikas. Tokie nesudėtingi veiksmai kuria brolių ir sesių ryšius ir tarpusavio santykius. Derėtų dažniau užsiimti „lygiagrečia veikla“, kai visi broliai ir seserys drauge žaidžia su panašiomis medžiagomis, pavyzdžiui, prie virtuvės stalo su meno reikmenimis, dėlioja dėliones ar gamina užkandžius. Nepamirškite pasisupti sūpynėmis, pažaisti gaudynių arba kartu pasižiūrėti filmą. Tokiu atveju ASS turinčiam vaikui nebūtina dalyvauti įvairiapusiųose kompleksiniuose santykiuose.

Kalbėkitės apie tai!

Moksliniai tyrimai rodo, kad naudinga dažnai ir atvirai kalbėtis apie ASS su tokio vaiko broliais ir seserimis. Brolis ar sesuo gali nesuprasti, kodėl vaikas, turintis ASS, nenori žaisti ar bendrauti. Pakanka paaiškinti ASS ir šio sutrikimo poveikį socialinei ir kalbinei raidai bei elgesiui ir broliams ar seserims bus lengviau tinkamai vertinti savo brolio ar sesers elgesį ir nesuvokti jo kaip nenoro bendrauti. Augdami vaikai vis geriau supras savo brolio ar sesers sveikatos būklę, jiems kils daugiau klausimų ir abejonių, todėl svarbu apie ASS kalbėtis atvirai. Patartina vartoti vaikams suprantamus žodžius ir sąvokas. Visų pirma pamėginkite paprastai paaiškinti ir kalbėti tokiais žodžiais, kokiais jūsų vaikas galėtų paaiškinti ASS bendraudamas su savo draugais, nes tuomet vaikams bus lengviau susidūręs su kitais žmonėmis, kurie galbūt laikosi kitokios nuomonės dėl ASS (tuomet pašaliniai vaikai nenorės erzinti ar klausinėti). Parodykite pavyzdį - vaikui girdint paaiškinkite ASS reiškinį kitiems asmenims.

ASS vaikui galima paaiškinti keliais būdais, priklausomai nuo amžiaus. Galbūt ikimokyklinio amžiaus vaikas nesupras, ką reiškia autizmo spektro sutrikimas, tačiau atkreips dėmesį, kad jo brolis ar sesuo elgiasi kitaip. Pradinukai veikiausiai pastebės, kad jų brolis ar sesuo elgiasi kitaip, todėl gali jaustis nepatogiai dėl tokio elgesio savo draugų akyse. Jei apie elgsenos skirtumus su vaikais kalbėsite nuo mažens, jie išmoks nesigėdydami išreikšti savo jausmus. Jei vaikas nenori pasikviesti namo draugų, pasiteiraukite priežasčių. Paieškokite būdų, kaip padėti vaikui pasijusti geriau. Vaikai kartais klaidingai mano, kad ASS yra užkrečiamas arba kad jie patys gali įgyti šį sutrikimą. Vaikai gali jausti kaltę dėl neigiamų jausmų ASS turinčių vaikų atžvilgiu. Kartais vaikai gali jaustis kalti vien dėl to, kad patys yra sveiki. Vaikams gali būti įdomu, ar jie nėra kuo nors prisidėję prie savo brolio ar sesers būklės. Siūlome su vaikais atvirai pasikalbėti apie jų jaučiamas baimes ir nuogąstavimus. Prireikus remkitės faktais ir kalbėkite tvirtai. Galbūt teks dažnai kalbėtis su vaiku, nes iš pradžių jam gali būti sunku jus suprasti, o vėliau vaikui gali kilti klausimų ir tam tikrų abejonių, todėl namuose nederėtų vengti ASS temos.

Jei jūsų vaikas visiškai nesidomi ASS, veikiausiai ši tema jam nepriimtina. Siūlome imtis iniciatyvos ir apie tai pradėti kalbėtis kuo anksčiau ir kuo dažniau. Pasiteiraukite vaiko, kuo ASS jį gąsdina ar trikdo, galbūt pykdo, ką jis apie tai mano ir kokią įtaką jam turi šis sutrikimas.

Kai kurie vaikai mano, kad jiems reikia elgtis nepriekaištingai ir taip atsverti ASS turinčio vaiko keliamus nepatogumus, be to, jie gali patirti spaudimą siekti kuo aukštesnių mokymosi ar sporto rezultatų. Spaudimas gali būti vidinis, bet prie jo galite prisidėti ir jūs. Siūlome atsakyti į klausimą, ar kitiems jūsų vaikams keliami lūkesčiai nepadidėjo tuomet, kai vienam jūsų vaikui buvo nustatytas neįgalumas. Jei vaikai neturi autizmo spektro sutrikimo, dėl to jie netampa „supervaisiais“. Padėkite vaikams kalbėti apie savo jausmus ir nepertraukdami jų išklauskite (kaip ir kalbėdami su partneriu). Siūlome pripažinti ir atkartoti vaikų patiriamus jausmus, o ne pertraukinėti, atmesti ar ką nors drausti (nors gali būti nelengva išklaudyti, kai vaikai kalbės apie kai kuriuos aspektus).

Būkite pasirengę, kad vaikai gali pasakyti nemalonių pastabų apie jus, pavyzdžiui, kad visą dėmesį skiriate tik ASS turinčiam vaikui, kad jiems nepakanka kartu su visa šeima praleidžiamo laiko, kad iš jų reikalaujate daugiau ir tikėtės didesnės brandos, atsakomybės, rūpinimosi kitais vaikais, pagalbos buityje ar emocinės paramos. Išklauskite ir įsidėmėkite, ką vaikai jums kalba, nemėginkite neigti, užimti gynybinės pozicijos ir nepraraskite savitvardos. Išklauskite savo vaikus, pasidalykite turimomis žiniomis, pataisykite klaidingus įsitikinimus ir patikinkite, kad juos mylite, priimate jų emocijas ir vertinate atvirumą bei pasitikėjimą jumis.

Kreipkitės į vaikų gydytoją, jei jūsų vaiko elgesys smarkiai pasikeičia (vaikas išreiškia konfliktą išoriškai, ilgą laiką elgiasi kitaip, atsisako įprastos veiklos ir vengia bendravimo), jei jūsų pastangos prakalbinti vaiką ar jam padėti lieka be atsako ar jei nukenčia vaiko mokymosi rezultatai, pasikeičia elgesys namuose ar pašlyja santykiai su draugais. Štai keletas požymių, rodančių laukiančius sunkumus:

- Vaikas nori būti tobulas.
- Vaikas per daug arba per mažai valgo
- Vaikas dažnai skundžiasi galvos ar pilvo skausmais.
- Vaikas nesidomi kasdiene veikla.
- Vaikas dažnai verkia ar nerimauja.
- Vaikas atsiriboja nuo socialinės veiklos.
- Vaikas ima elgtis agresyviai.
- Vaikui kyla naujų sunkumų mokykloje.
- Pastebite nerimo ar sielvarto požymių (žr. 54 psl).

Pasinaudokite specialiai broliams ir seserims skirtomis knygomis ir kitais ištekliais

Šiuo metu vis dažniau atvirai kalbama apie vaikų, turinčių ASS ir kitų raidos sutrikimų, brolių ir seserų specialiuosius poreikius. Rasite nemažai literatūros, kurioje kalbama apie ASS turinčių vaikų brolius ir seseris ir kurią parašė jų broliai ir seserys, įskaitant turinčius ASS. Keletą tokių knygų nurodėme šio leidinio pabaigoje (žr. šaltinius prie papildomos literatūros). Taip pat patariame pasidomėti specialiomis programomis, interneto svetainėmis ir praktiniais seminarais, skirtais vaikų, turinčių ASS, broliams ir seserims. Dalyvaudami tokiose programose vaikai gali pasikalbėti su kitais vaikais, taip pat turinčiais brolių ar seserį, kuriam nustatytas ASS, ir pasidalyti savo išgyvenimais ir nerimu su tais, kurie gali juos geriau suprasti ir žino, kokių sunkumų pasitaiko ir ko galima išmokti, augant su ASS turinčiu broliu ar seserimi. Pavyzdžiui, pagalbos projektas *Sibling Support Project* (www.siblingsupport.org) yra JAV nacionalinė programa, skirta asmenų, turinčių raidos sutrikimų ir kitų specialiųjų poreikių, broliams ir seserims. Apsilankę šio projekto interneto svetainėje rasite informacijos apie praktinius seminarus, konferencijas, leidinius ir galimybes broliams ir seserims ieškoti likimo draugų. Interneto svetainėje *Autism Speaks* (www.autismspeaks.org) taip pat rasite broliams ir seserims skirtų šaltinių (žr. skyrių *Family Services* (paslaugos šeimai)).

Moksliniais tyrimais nustatyta, kad buvimas ASS turinčio vaiko broliu ar seserimi gali turėti savų pranašumų. Tokie vaikai užaugą pasižymi geresnėmis įžvalgomis, empatiją ir geba atjausti, be to, yra labiau subrendę, geba priimti kitą asmenį ir pasirūpinti savimi; jie taip pat palaiko savo ASS turinčius brolius ar seseris ir jų šeimas

Santykiai su artimaisiais: ar artimieji jums trukdo, ar padeda?

Vaikui neseniai diagnozavus ASS, daugiausia gali padėti šeima ir visi artimieji, kita vertus, santykiai su šiais asmenimis jaunesnio amžiaus tėvams gali sukelti daugiausia nepatogumų. Jums pasisekė, jei sulaukiate pagalbos iš savo ir partnerio šeimos, jei artimieji supranta, kas jums kelia nerimą, yra susipažinę su vertinimo procesu ir dalijasi visais po diagnozės jus aplankančiais jausmais, teikia pagalbą ir būna greta. Nuo šių asmenų daug priklauso, tiek iš karto po diagnozės, tiek vėliau, kai bandote prisitaikyti prie pasikeitusių aplinkybių. Pasidalykite su jais visa turima ir jiems reikalinga informacija, leiskite jums padėti, pasirūpinti jūsų vaiku. Neatsisakykite, jei artimieji nori kartu apsilankyti pas specialistus, dalyvauti susirinkimuose, vertinime. Kuo labiau jūsų artimieji dalijasi autizmo našta, kuo dažniau išreiškia savo meilę, teikia pagalbą ir palaikymą, dalijasi optimizmu dėl jūsų vaiko ateities, tuo lengviau pavyks prisitaikyti jums.

Svarbu nepamiršti, kad artimieji išgyvena tuos pačius jausmus kaip ir tėvai, todėl galbūt iš pradžių kai kurie jų nepageidaus žinoti apie jūsų vaiko patiriamus sunkumus ir nenorės išklaudyti jūsų pastabų. Jie gali manyti, kad pernelyg nerimaujate, per daug tikitės, sakyti, kad, pavyzdžiui, berniukai apskritai pradeda kalbėti vėliau, o jūsų dėdė ėmė kalbėti tik sulaukęs trejų metų, galbūt gadinate savo vaiką arba pernelyg dėl jo stengiatės. Tai nepadeda žengti pirmyn, todėl jaunesnio amžiaus tėvai kartais priversti emociškai atitolti nuo artimųjų, kol šie prisitaikys prie pasikeitusių aplinkybių.

Antra, kreipkitės į jums padėti Jei tai pažįstama ir jums, turime keletą patarimų. Visų pirma nepraraskite pasitikėjimo savimi ir savo partneriu. Jūs kiekvieną dieną praleidžiate su savo vaiku, esate sveiko proto, vaiką mylite, o jūsų nerimas - visiškai realus. Patariame laikytis mūsų patarimų ir kreiptis į gydytoją. Nederėtų jaustis kaltiems, jei šiek tiek nutolote nuo artimųjų - tikriausiai dabar kaip tik to ir reikia. Pamėginkite kuo daugiau papasakoti jiems apie visą jūsų laukiantį kelią, kad žinotų, kas vyksta, tačiau priimdami sprendimus vadovaukitės širdimi ir pirmiausia galvokite apie save, savo šeimą ir savo vaiką.

Pasiruošusius žmones. Rinkitės tokius draugus ir bendraukite su tokiais žmonėmis, kuriems nesvetimos jūsų bėdos ir kurie gali suteikti emocinę pagalbą. Nesivaržydami ja naudokitės, kad nesi-jaustumėte vieniši. Šiam keliui įveikti ištis būtina pagalba ir kuo daugiau pagalbos jaunesnio amžiaus tėvai sulauks, tuo jiems bus lengviau. Trečia, paprašykite pasikalbėti su jūsų artimaisiais šią sritį išmanančių asmenų. Pavyzdžiui, jūsų paslaugų koordinatorius, vienas iš autizmo paramos grupei priklausančių tėvų, vaiko gydytojų ar vertintojų veikiausiai neatsisakys susitikti su jūsų šeima ir atsakyti į artimiesiems kylančius klausimus. Gerokai paprasčiau paprašyti ko nors kito pasidalyti turimomis žiniomis, nei bandyti tai atlikti savo jėgomis, ypač tada, kai jūsų šeima dar nėra pasirengusi priimti diagnozę. Niekada neatsisakykite siūlomos pagalbos.

Galiausiai gyvenkite toliau, nepamiršdami savo partnerio ir vaikų. Darykitės informacija su savo artimaisiais. Galite pateikti jiems turimų ataskaitų, gydymo planų ir ugdymo namuose programų kopijas. Jei artimieji sutinka kartais pasirūpinti jūsų vaiku, pamokykite juos svarbiausių vaiko priežiūros dalykų. Anksčiau ar vėliau šeimos nariai priims diagnozę ir ateis jums į pagalbą. Vis dėlto nereikia pamiršti, kad šeimos nariai gali būti pasirengę visa tai priimti skirtingu laiku - nederėtų jų skubinti. Labai naudinga, kai šeimynykščiai gali susirinkti ir stebėti mylimo vaiko daromą pažangą. Gali pasitaikyti, kad kuris nors šeimos narys nesugebės prisitaikyti prie jūsų vaiko specialiųjų poreikių ir galbūt net elgsis priešingai jūsų ketinimams. Tuomet beliks nepalikti vaiko su tokiu asmeniu, kol šis nepasikeis.

Nepamirškite savęs

Atėjo laikas pakalbėti apie jus. Galbūt jums nebeliko laiko pasirūpinti savimi, nes visą laiką skiriate tik ASS turinčiam vaikui? Siūlome užduoti sau tokį klausimą: jei esate pavargę, sunerimę ir įsitempę, ar galite tinkamai pasirūpinti savo vaiku ir kitais šeimos nariais? Net jei manote, kad

Jūsų poreikiai turėtų būti sąrašo apačioje, taip neturi būti, kitaip pralaimės visi. Jūsų poreikiai yra ne mažiau svarbūs kaip ir jūsų vaikų bei partnerio poreikiai, todėl privalote nepamiršti savęs ir rūpintis savo fizine ir emocine gerove, kaip rūpinatės kitais jums brangiais žmonėmis, antraip neištversite.

Fizinė sveikata

Savaime aišku ir, be abejonės, tūkstantį kartų girdėta, kad fizinė ir emocinė sveikata priklauso nuo tinkamos mitybos, poilsio ir fizinio aktyvumo, todėl visa tai būtina kilus įtampai, pavyzdžiui, sužinojus, kad jūsų vaikas turi ASS. Kai visą dėmesį skiriate rūpinimuisi ASS turinčiu vaiku, lengva nustumti sveikatai palaikyti būtiną elgesį į sąrašo apačią. Lengva užmiršti laiku pavalgyti ir įprasti lankytis greitojo maisto užėjose. Lengva apsimesti, kad jums pakanka 5 ar 6 valandų miego. Lengva pamiršti, kaip gerai jaučiamasi pasivaikščiojus, pasivažinėjus dviračiu ar apsilankius sporto klube.

Taigi prisiminkime pagrindinius dalykus. Jums, be abejo, žinoma, kaip svarbu tinkamai maitintis, jei norite išvengti ligų, būti darbingi ir palaikyti dvasinę sveikatą - valgyti viso grūdo gaminius, daug vaisių ir daržovių, neriebius pieno produktus, liesą mėsą, vištieną ir žuvį, nepamiršti riešutų, sėklų ir ankštinių. Negi manote, kad sugebėsite pasirūpinti šeima maitindamiesi greituoju maistu, gerdami saldžius vaisvandenius ir užkandžiaudami, kai stinga laiko? Štai keletas patarimų:

- Nupirkite šviežių vaisių ir paruoštų valgyti daržovių ir padėkite ant stalo, kad jie šeimos nariams būtų po ranka ir nereikėtų virtuvėje ieškoti kaloringų užkandžių. Nieko nepraraskite, jei dalį užkandžių ar sausainių pakeisite daržovėmis.
- Kaip įmanoma dažniau valgykite namuose ruoštą maistą (beje, nebūtina jį gaminti kasdien). Pamėginkite kartą per savaitę rasti laiko pagaminti valgyti - paruoškite didelį kiekį troškinių ar sriubos arba ant grotelių keptos vištienos, kad vėliau maistą galėtumėte padėti į šaldytuvą ir jis būtų tinkamas vartoti kelias dienas. Patartina įsigyti nuplautų, supjaustytų ir paruoštų vartoti salotų ir daržovių. Nors tai iš pažiūros brangiau, tačiau tuomet suvartosite daugiau daržovių ir mažiau jų išmesite (nes pats brangiausias maistas - tas, kurį išmetate).
- Jei kas nors pasisiūlo padėti, paprašykite paruošti ir užšaldyti sveiką vakarienę visai šeimai. Pagalbininkas bus patenkintas, kad galėjo pagelbėti, o jums bus lengviau pasirūpinti, kad visa šeima pavalgytų.

Jei visą dieną tenka rūpintis vaiku, o vakare sunku užmigti, ko gero, jums trūksta miego. Štai keletas veikiausiai jau žinomų patarimų, kaip geriau išsimiegoti:

- Miegui skirtas laikas yra šventas. Pasistenkite eiti miegoti protingu laiku, nors dienos darbų pabaigos dar nematyti.
- Prieš miegą derėtų pagalvoti apie raminančius dalykus ir vengti įtampas. Nepatariame lovoje žiūrėti televizijos žinių, naudotis kompiuteriu arba prieš pat miegą kalbėti telefonu, taip pat atsigulus mintyse planuoti rytojaus darbus. Geriau pagulėti karštoje vonioje arba nusiprausti duše, paskaityti lengvo turinio literatūros, pasiklausyti atpalaiduojančios muzikos arba pagalvoti apie tai, kas geriausiai nuteikia poilsiui.
- Jeigu kankina nemiga, nepatariame laukti kelias savaites, kol sutrikimas praeis. Neatidėliodami kreipkitės į gydytoją - jis tikrai gali padėti.
- Jei kartu su jumis miega ir vaikai, tačiau jums tai nepriimtina, pasirūpinkite, kad vaikai miegotų savo lovoje. Prireikus kreipkitės pagalbos į vaikų gydytoją ar kitą vaikų sveikatos priežiūros grupės narį. Išleista daug puikių knygų, kuriose patariama, kaip tėvams išmokyti vaikus išmiegoti visą naktį atskirai.
- Paieškokite savipagalbos knygų, padedančių gerinti suaugusiųjų miego kokybę.

Ar jums nėra sunku priimti pagalbą arba dėl jos kreiptis? Pavyzdžiui, galite paprašyti paruošti maisto - taip išmoksitė priimti jums siūlomą pagalbą ir rasite žmonių, kurie gali padėti, ne tik tarp artimųjų

Patariame savo mitybą, poilsį ir fizinį aktyvumą vertinti kaip ASS turinčio vaiko šeimos gydymo

laj, o ne laikyti tai nebepasiekiamą prabangą. Jei manote kitaip, peržiūrėkite kitame puslapyje sančių pranašumų sąrašą. Skyrus fiziniam aktyvumui vos 20-30 minučių per dieną, pagerės jūsų širdies, plaučių būklė, miego kokybė ir nuotaika. Štai keletas progų, kuriomis gali pasinaudoti našus vaikus namuose auginantys tėvai:

- Dažnai išeikite pasivaikščioti po gyvenamąjį rajoną su vaiku vežimėlyje.
- Įpraskite kartu su partneriu lankytis artimiausiame parke, kad vienas galėtų prižiūrėti vaikus, o kitas pasivaikščioti; vėliau pasikeiskite.
- Išmokite pasiskirstyti laiką ir dienas, kad jūs ir partneris galėtumėte atskirai išeiti pasivaikščioti, pasivažinėti dviračiu, apsilankyti sporto klube ar šokių pamokose.
- Vaiko priežiūrą patikėkite draugams, o turimą laiką panaudokite mankštai, galbūt net kartu su partneriu.

„Kiek pamenu, man labai nepatikdavo su dukra eiti į parką. Trikdydavo žmonių žvilgsniai, klausimai dėl jos elgesio ar skleidžiamų keistų garsų, todėl savo tikslo siekiau mažais žingsneliais. Pradėjau nuo penkių minučių pasivaikščiojimo su vežimėliu, vėliau trukmę pailginau iki dešimties ar penkiolikos minučių; taip pat pavyko rasti taką gamtoje, o vėliau po pasivaikščiojimo kelioms minutėms dar užsukdavome į parką. Pabūti gryname ore buvo pravartu mums visiems, nors kartais trūkdavo jėgų net išsiruošti iš namų.“

Medicinos tyrimais nustatyta, kad reguliari mankšta:

- gerina nuotaiką;
- mažina įtampą;
- didina pasitikėjimą savimi;
- užkerta kelią širdies ligoms;
- suteikia energijos;
- reguliuoja svorį;
- gerina miego kokybę.

Moksliniais tyrimais nustatyta, kad fiziniai pratimai taip pat padeda išvengti liūdesio ir nerimo.

Vieno tyrimo rezultatai parodė, kad vos po 10 minučių trukmės pasivaikščiojimo spartesniu tempu respondentams pavyko sumažinti įtampą ir pasijusti energingiau.

Emocinė sveikata

Kadangi dabar jūsų pareigų ir problemų skaičius išaugo, itin svarbu nepamiršti ir emocinės sveikatos. Norint palaikyti tinkamą emocinę sveikatą, reikia rasti laiko susitvarkyti su jūsų vaikui nustatytos diagnozės emociniu poveikiu, išlaikyti santykius su jums padedančiais asmenimis; nepamiršti dvasinių dalykų ir spręsti problemas. Toliau aptarsime keletą svarbiausių dalykų.

Kaip įveikti sielvartą, liūdesį ir nerimą

Net jei stengiatės kaip įmanydami susidoroti su ASS turinčio vaiko auginimo iššūkiais, veikiausiai neišvengsite liūdesio, sielvarto ir nerimo nuotaikų.

Sielvartas. Dažnai, sužinojus, kad vaikas turi ASS (arba jam nustatomas kitas lėtinis sveikatos sutrikimas), užklumpa sielvartas. Absoliuti dauguma tėvų dar net iki gimimo turi susikūrę savo vaiko įvaizdį, tačiau tapus tėvais paprastai išmokstama mylėti savo vaikus tokius, kokie jie yra, o ne tokius, kokius įsivaizdavome ar kokių laukėme. Pavyzdžiui, sportiško sudėjimo tėvas, svajojęs apie tai, kaip žais beisbolą su savo sūnumi, vėliau išmoksta priimti ir vertinti, kad vaikas renkasi muzikos sritį, o iš muzikos gyvenanti motina, svajojusi apie galimybę dainuoti chore kartu su dukra, išmoksta drauge su dukterimi žaisti krepšinį, paaiškėjęs, kad jos dukters muzika visiškai nedomina. Vis dėlto, tėvams sužinojus apie vaikams nustatytą lėtinį sveikatos sutrikimą, pavyzdžiui, ASS, jų „įsivaizduojamas vaikas“ itin greitai pasikeičia.

Dažniausiai su laiku sielvartas atlėgsta. Tačiau net jei didžiulis liūdesys per keletą savaičių ar mėnesių sumažėja, tie jausmai gali trumpam sugrįžti, pirmiausia per mums svarbius įvykius,

pavyzdžiui, per gimtadienį arba atostogas. Visa laimė, kad jie nepakeičia vaikui jaučiamų emocijų. Juk tą patį vaiką mylėjote ir branginote iki sužinodami diagnozę, kai galimybės atrodo neribotos, o ateitis viliojo. Jūsų vaiko mokymasis, patiriama sėkmė ir gyvenimo pilnatvė nuo jūsų dabar priklauso ne mažiau nei prieš diagnozuojant ASS. Galbūt ateitis skiriasi nuo įsivaizduotosios, nes dabar žengiate nauju keliu, tačiau tai neužkerta kelio sėkmingos vaiko ateities.

Depresija ir nerimas. Sielvartauti visiškai normalu. Tuo metu galite išgyventi pyktį, liūdesį, nusiminimą. Vis dėlto pasitaiko žmonių, kuriems šie jausmai nepraeina ir perauga į lėtinę depresiją. JAV nacionalinio psichinės sveikatos instituto duomenimis, depresijai būdingi šie simptomai: sunkumas susikaupti, nuovargis, kaltė ir beviltiškumas, nemiga ar mieguistumas, irzlumas, prarastas susidomėjimas įprastai malonia veikla, nuolatinis persivalgymas arba apetito praradimas, nuolatiniai skausmai, lėtinis liūdesys ir mintys apie savižudybę. Laikini lengvos ar vidutinės formos depresijos simptomai kurį laiką gali varginti, kol dar neprisitaikėte, todėl pirmąsias keletą savaitių ar mėnesių, sužinojus apie vaiko diagnozę, jums reikės draugų ir šeimos narių pagalbos. Vis dėlto jei liūdesys, irzlumas ar nerimas labai stiprūs ir trukdo gyventi įprastą gyvenimą, pavyzdžiui, jums labai sunku atsikelti iš lovos, atlikti pagrindinius darbus, rūpintis vaikais, pavalgyti ar išsimiegoti, nepaliaujate verkti arba kankina mintys apie tyčinį susižalojimą, būtinai tuo pasidalykite su partneriu, artimiausiais draugais ar šeimos nariais, taip pat kreipkitės į gydytoją ir papasakokite, ką jums tenka išgyventi. Šeimos gydytojas skirs vaistų ir (arba) išrašys siuntimą pas specialistą. Šie dalykai labai padeda išgyvenant nusiminimą ir nerimą, todėl neatsisakykite pagalbos - tai nėra silpnumo ar ėjimo iš proto ženklas. Jūs esate reikalingi visiems savo šeimos nariams, todėl einant šiuo nauju gyvenimo keliu prireiks visų asmeninių išteklių. Nusiminimas ir nerimas gali trukdyti jums išnaudoti turimas stiprybes ir talentus. Primygtinai rekomenduojame neatidėliojant kreiptis į gydytoją, jei lėtinis liūdesys ar nerimas tęsiasi ilgiau nei šešis mėnesius arba jei aplango mintys apie savižudybę.

ASS turinčius vaikus auginantys tėvai dažniau nei kiti patiria nerimą iš dalies ir dėl išgyvenamų rūpesčių bei nežinomybės auginant tokią diagnozę turintį vaiką. Galimos kelios nerimo formos, pavyzdžiui, nuolatinis nerimas ir baimė (bendras nerimas), nuolat aplankančios neracionalios ir liūdnos (įkyrios) mintys, pasikartojantys veiksmai, siekiant išsivaduoti iš neracionalaus nerimo (potraukis); be to, nerimas gali pasireikšti panikos priepuoliais (nespecialistams gali pasirodyti, kad patyrėte širdies smūgį). Jei patiriate vieną ar daugiau iš nurodytų simptomų, kreipkitės į gydytoją. Nerimo sutrikimai sėkmingai gydomi vaistais ir taikant elgesio strategijas. Pasikartosime, kad nerimas ir sielvartas gali atimti iš jūsų energiją ir kūrybingumą, todėl negalėsite geriausiai tarnauti sau ir savo šeimai. Jei apie tokius jausmus pasikalbėsite su partneriu ir kitais artimais žmonėmis, be to, kreipsitės į gydytoją, veikiausiai galėsite gerokai daugiau nuveikti savo vaiko ir šeimos labui.

Suformuokite tvirtą socialinės pagalbos tinklą. Kelis dešimtmečius trukusiais moksliniais tyrimais nustatyta, kad tvirtas socialinis tinklas itin veiksmingai padeda mažinti įtampą. Jei norite išvengti neigiamų įtampos padarinių, patariame suformuoti ir naudotis šeimos narių ir draugų, kuriems iš tiesų rūpите, tinklu ir prireikus kreiptis į juos pagalbos ir paramos.

„Kadangi keturiolika metų dirbau specialiojo ugdymo srityje, maniau būsianti pasirengusi priimti dukteriai nustatytą diagnozę. Man itin padėjo ir nuramino tai, kad šalia buvo kitų tėvų, kuriems teko tas pats likimas. Ryšius su šeimomis palaikau internetu, pirmininkauju autizmui skirtuose renginiuose, bendrauju su šeimomis - jų randu per vietinį išteklių centrą. Daug padedu kitiems, mane supa suprantantys žmonės, todėl našta gerokai sumažėja.“

Ironiška, bet susidūrę su didžiausiais gyvenimo iššūkiais nesikreipiame pagalbos į savo draugus ir šeimos narius. Galbūt jaučiame, kad kitiems mūsų problemos gali būti svetimos, bijome kitų vertinimo, nenorime pasirodyti silpni ir manome privalantys savo problemas spręsti savarankiškai, taip pat nenorime ap sunkinti kitų žmonių. Vis dėlto asmenys, kuriems jūs esate brangūs, nori padėti, nes taip jie gali išreikšti savo meilę. Šiems žmonėms bus malonu, kad jais pasitikite ir dalijatės jausmais, baimėmis ir problemomis, taip pat kreipiatės pagalbos. Jei pasitikite ir kreipiatės pagalbos į mylimą žmogų, kartu jį apdovanojate. Apdovanokite savo artimiausius draugus ir šeimos narius, neatstumkite jų. Juk itin nemalonu sužinoti, kad jums brangus asmuo išgyveno sunkų laikotarpį, o jūs niekuo nepadėjote, nes to nežinojote. Suteikite

artimiausiems žmonėms galimybę dalyvauti jūsų naujajame gyvenime ir darykitės savo jausmais. Tuomet nesijausite vieniši, o jiems bus malonu, kad neatsiribojate.

Išlaikykite ir stiprinkite draugų ir šeimos narių ratą ir bendraukite jums priimtiniu būdu, pavyzdžiui, telefonu, el. laišku, per *Facebook* tinklą ar bendrus suėjimus. Jei kas nors iš jums artimų žmonių didina patiriamą įtampą, nes elgiasi neigiamai, kritikuoja ar vertina kitus, galbūt atsisako realiai pažvelgti į padėtį, tokiam asmeniui skirti laiko nepatartina - geriau jį leiskite su tais, su kuriais jums malonu, pavyzdžiui, asmenimis, kurie įsiklauso į jus be neigimo ar racionalizavimo, kurie stiprina jūsų pasitikėjimą savimi protingais patarimais, priimdami jus tokius, kokie esate, elgdami patikimai ir skatindami jus elgtis sveikai.

Taigi ar esate susiformavę tvirtą socialinės pagalbos tinklą? Toliau rasite keletą klausimų, pagrįstų RAND medicininių pasekmių tyrimo socialinės paramos apklausa⁹; (Remiantis RAND medicininių pasekmių tyrimo socialinės paramos apklausa, pateikiama adresu: www.rand.org/health/surveys_tools/mos/mos_socialsupport_survey.html) jie padės įvertinti turimus išteklius. Atsakydami į kiekvieną iš pateiktų klausimų, pagalvokite, ar atsakymas teigiamas visada, ar beveik visada, galbūt retkarčiais, o gal niekada.

- Ar turite su kuo pasikalbėti, kai jums to reikia?
- Ar turite į ką kreiptis vertingo patarimo susiklosčiusioje situacijoje?
- Ar turite kuo pasitikėti ar pasikalbėti apie save ir savo problemas?
- Ar turite su kuo pasidalyti nerimu ir baimėmis?
- Ar turite į ką kreiptis, kad sulauktumėte meilės ir palaikymo?
- Ar turite kas jus apkabintų?

Jei į daugelį šių klausimų galite atsakyti „taip“, „visada“ ar „beveik visada“, vadinasi, turite tvirtą socialinės pagalbos tinklą. Jei atsakymai rodo, kad jums reikia daugiau pagalbos, skaitykite toliau.

ASS turinčius vaikus auginantiesiems tėvams itin pravartu pasikalbėti su kitais tokius pat vaikus auginančiais tėvais, kurie galbūt yra labiau patyrę ir gali pagloboti ir pasidalyti itin vertingais patarimais bei informacija. Daugelyje JAV valstijų veikia nacionalinė pelno nesiekianti organizacija *Parent to Parent USA* (www.p2pusa.org), teikianti tėvų tarpusavio pagalbą ir rengianti atitinkamus mokymus. Ši organizacija siekia suteikti emocinę ir informavimo pagalbą specialiujų poreikių vaikus auginančioms šeimoms ir tuo tikslu supažindinti kiekvieną pagalbos ieškančią tėvą ar motiną su kitu patyrusiu ir tinkamai parengtu tėvu ar motina.

NAUDINGAS PATARIMAS

Jei turite šeimos narių, draugų, bendraamžių ir pažįstamų, kuriems iš tiesų rūpите, tinklą, galite sėkmingai išvengti neigiamų įtampos padarinių. Jei šiuo metu tokio pagalbos tinklo neturite arba jums sunku kreiptis pagalbos į draugus ar šeimos narius, patartina suformuoti socialinės pagalbos tinklą.

Be to, jei ieškote tėvų pagalbos grupės savo gyvenamojoje vietovėje, galite apsilankyti interneto svetainėje *Autism Speaks*. Čia, skiltyje *Family Services* (paslaugos šeimai), pasirinkite *Resource Guide* (išteklių gidą). Tuomet žemėlapyje spustelėkite savo gyvenamąją valstiją ir rasite bendruomenių ir pagalbos tinklų sąrašą, įskaitant jūsų vietovėje veikiančias pagalbos grupes. Dažnai ASS ir kitų specialiųjų poreikių turinčius vaikus auginančių tėvų pagalbos grupės remia vietos mokyklos, intervencijos programos, bažnyčios ar kitos tikėjimo grupės, taip pat gydymo įstaigos. Šių organizacijų pirmiausia ieškokite spaudoje ir internete. Galite atlikti paiešką kompiuteriu, įvedę žodžius „autizmas“, „tėvai“ ir savo miesto pavadinimą; taip turėtumėte rasti vietos tėvų grupes.

Jei gyvenamojoje vietovėje pagalbos grupės rasti nepavyksta, galite prisijungti prie socialinio tinklo internete. Interneto svetainė *Autism Speaks* siūlo prisijungti prie *Ning* bendruomenės (*Ning Community*), kurioje rasite įvairių grupių ir diskusijų forumų, o tapę nariais galėsite keistis informacija ir prisijungti prie aktyvios ASS turinčius vaikus auginančių tėvų bendruomenės. Organizacija *Autism Speaks* taip pat valdo kitą interneto svetainę *FriendFeed*, kurioje diskutuoja ir informacija apie autizmą keičiasi tėvai ir kiti žmonės, kuriems rūpi ASS. Jei norite

sužinoti daugiau apie šiuos tinklus, spustelėkite *Autism Speaks* svetainės pagrindinio puslapio kortelę *About Us* (apie mus), tuomet - *Social Networks* (socialiniai tinklai).

NAUDINGAS PATARIMAS

Interneto svetainėje *Autism Speaks* sužinosite, kaip suformuoti ASS turinčius vaikus auginančių tėvų socialinį tinklą, taip pat susipažinsite su Ning bendruomene ir FriendFeed

Svarbiausia štai kas: kad ir kas nutiktų, palaikykite ir stiprinkite socialinį tinklą, kuriame jaustumėtės įvertinti ir saugūs, galėtumėte kreiptis ir sulaukti pagalbos bei patarimo. Nedvejodami kreipkitės į tuos, kuriems rūpите, tuomet, kai to labiausiai reikia. Jei tai darysite, jums, jūsų šeimai ir ASS turinčiam jūsų vaikui dabar ir vėliau gyvenimas bus gerokai lengvesnis.

Dvasingumas.

Dvasingumas taip pat stiprina emocinę sveikatą ir gali padėti sudėtingais gyvenimo atvejais. Iš tiesų šiuo metu daugelis specialistų mano, kad dvasingumas yra labai svarbi gydymo dalis. 2001 m. buvo paskelbti duomenys, kad beveik 50 medicinos mokyklų rengia dvasingumo ir medicinos kursus, skirtus būsimiems gydytojams¹⁰. (Anandarajah, G., et al. Spirituality and medical practice: Using HOPE questions as a practical tool for spiritual assessment. *American Family Physician*, 63, 81-89, 2001.) Dvasinės praktikos formos skiriasi. Pavyzdžiui, galima dalyvauti religinėse apeigose, melstis, medituoti, praktikuoti jogą, vaikščioti gamtoje, giedoti, skaityti įkvepiančias knygas ir klausytis muzikos. Kadangi įrodyta, kad dvasingumas gerina fizinę ir emocinę sveikatą, raginame jus skirti nors šiek tiek laiko ir atrasti, kokia veikla suteikia jūsų gyvenimui prasmės, vidinės stiprybės ir komforto. Tuomet apsvarstykite galimybę savo naujo gyvenimo kelionę papildyti dvasine veikla, įtraukiant partnerį.

Siame skyriuje aptarėme įtampą ir kitus sunkumus, pasitaikančius auginant specialiųjų poreikių vaikus. Taip pat norėtume pabrėžti, jog naujausiais tyrimais nustatyta, kad daugelis šeimų gana gerai prisitaiko prie savo naujo specialiųjų poreikių turinčio nario. Šeimos dažnai yra itin tvirtos, todėl reaguoja tvirtai ir užtikrintai. Šeimos įveikia iššūkius ir žengia toliau. Šeimų prisitaikymo tyrimų apžvalga, atlikta Hastingso ir Taunt¹¹, (Hastings, R. P., & Taunt, H. M. Positive perceptions in families of children with developmental disabilities. *American journal of Mental Retardation*, 107 (2), 116-127, 2002) parodė, kad tėvų požiūris į savo vaikus ir į pasikeitusį gyvenimą yra itin teigiamas. Jie nurodo, kad buvo malonu auginti vaikus, taip pat specialiųjų poreikių turinčius vaikus, ir tai suteikė daug džiaugsmo. Išmokę padėti savo vaikui, jie išgyveno pilnatvę ir gyvenimo prasmę. Dalis tėvų teigė, kad tokia patirtis sutvirtino jų šeimą. Galiausiai tėvai tvirtino, kad augindami specialiųjų poreikių turinčius vaikus ėmė geriau suprasti dvasingumo reikšmę ir geriau įvertino svarbiausius gyvenimo dalykus. Tikimės, kad dalis šioje knygoje pateikiamų patarimų sutvirtins jus ir jūsų šeimą.

Skyriaus pabaigoje pateikiame pasiūlymų, kaip pasirūpinti savo emocine sveikata. Šie pasiūlymai grindžiami specialiųjų poreikių turinčius vaikus auginančių tėvų tyrimais¹², (Murphy, N. A., et al. The health of caregivers for children with disabilities: Caregiver perspectives. *Child: Care, Health and Development*, 13, 180-187, 2007. Raina, P., et al. Care-giving process and caregiver burden: Conceptual models to guide research and practice. *BMC Pediatrics*, 4, 1-14, 2004) nes šiems tėvams pavyko rasti būdų įveikti įtampą ir toliau sėkmingai bei laimingai gyventi:

- Raskite konkretų tikslą ar iššūkį ir kryptingai eikite jo link. Moksliniais tyrimais nustatyta, kad tuomet, kai su įtampa kovojama apibrėžiant konkrečius iššūkius ir sudarant jų įveikimo planą, įtampa nuslūgsta, asmuo ima pasitikėti savimi ir gerai save vertinti. Tikslas gali būti ir nesudėtingas, pavyzdžiui, praleisti dešimt minučių su kiekvienu šeimos nariu bet kurią savaitės dieną (su retomis išimtimis), įtraukti vaiką į intervencijos programą per artimiausias dvylika savaičių arba pasirūpinti aukle, kad vieną ar du kartus per mėnesį turėtumėte laisvą vakarą.
- Valdykite padėtį. Moksliniai tyrimai parodė, kad įtampa kyla tuomet, kai gyvenimas

tampa neprognozuojamas. Galbūt jums atrodo, kad dabar gyvenime nuo jūsų nepriklauso niekas (tik nuo kitų), tačiau tai netiesa. Pripažinkite, kad ir dabar dalis jūsų gyvenimo yra jūsų rankose. Jei surasite, kas nuo jūsų priklauso, nustatysite tikslus šiose srityse ir jų aktyviai sieksite, ne tik išspręsite dalį problemų, bet ir nesijausite bejėgiai. O jei pasitaikys klaidų - ne pasaulio pabaiga. Visuomet galite priimti kitokį sprendimą. Nuodugniai apmąstykite, įvertinkite rezultatus, paprašykite patikimų asmenų patarimų, o pasitaikiusias klaidas ištaisykite ir priimkite kitokį sprendimą. Klaidas dažniausiai galima ištaisyti. Aktyvus asmuo jaučiasi kur kas geriau, be to, gali tikėtis savo veiklos rezultatų.

- Darykite pertraukas. Nors gali atrodyti, kad tiesiog privalote kiekvieną laisvą minutę skirti savo vaikui ir kitiems šeimos nariams, tačiau jei dalį jo skirsite sau, atkursite energijos lygį ir neprarosite perspektyvos. Todėl nors trumpam užsiimkite malonia veikla, nes tai naudinga ne tik jūsų, bet ir kitų šeimos narių emocinei sveikatai.
- Dalykitės priežiūros pareigomis su kitais. Raskite, kas galėtų jums padėti šias pareigas atlikti (gali padėti ne tik šeimos nariai, bet ir dienos centrų darbuotojai, kiti tėvai ar draugai). Moksliniais tyrimais nustatyta, kad tėvai, kurių vaikai dalyvavo dienos programoje, kuria jie pasitikėjo, jautėsi laimingesni ir patyrė mažesnę įtampą.
- Neatstumkite kitų asmenų. Kaip jau kalbėta šiame skyriuje, norint išlaikyti emocinę sveikatą itin svarbu suformuoti patikimų, mylinčių ir jus priimančių asmenų, kuriems iš tiesų rūpėtų ir kurie būtų pasirengę jus išklausti ir pasiūlyti pagalbą, grupę. Moksliniai tyrimai rodo, kad siekiant geros emocinės sveikatos pravartu palaikyti ryšius su kitais tėvais, išgyvenančiais panašią stresinę situaciją.
- Dažnai įvertinkite savo sėkmingas pastangas. Bent kartais pagalvokite apie tai, ko jums pavyko pasiekti, ir teigiamai save įvertinkite. Galite savimi didžiulius, nes perskaitėte šią knygą, kreipėtės dėl savo vaiko būklės įvertinimo, užtikrinote šeimos poreikių pusiausvyrą ir atliekate daug kitų darbų. Tuomet galbūt atrasite vidines stiprybes, kurių nei jūs, nei jūsų partneris nė neįtarė esant. Galbūt patirsite džiaugsmą, kuriuo anksčiau nebūtumėte dalijęsi. Nors dabar einate kitu keliu, nei tikėjotės, tačiau jame rasite naujų galimybių mokytis, dalytis ir kurti santykius. Sudarykite įgytos patirties sąrašą ir pamatysite, kur nuėjote ir kaip sėkmingai įveikėte įtampą.

Be abejonės, auginant ASS turintį vaiką reikės naujų įgūdžių, kad suvaldytumėte padėtį, ir teks daug ko išmokti. Šią knygą rašėme norėdami jums padėti išmokti dalykų, reikalingų šiam naujam gyvenimo vaidmeniui. Tikimės, kad šios knygos 4-13 skyriuose aptariamos strategijos padės suprasti, kaip galite padėti savo ASS turinčiam vaikui dabartiniuose santykiuose, kartu neapsikraudami papildomais darbais. Pasinaudodami šia knyga ir jūsų vaiką prižiūrinčių specialistų praktiniais patarimais, įgysite įgūdžių ir pasitikėjimo, todėl bus lengviau susitvarkyti su kasdienio gyvenimo iššūkiais.

3. Kaip ankstyvos pastangos gali padėti jūsų vaikui Bendrauti su kitais ir mokytis

Dvimečiui Terellui autizmo spektro sutrikimas diagnozuotas neseniai. Jo tėvai Patricia ir Jamesas susitikime su specialistu, kuris atliko vertinimą, paminėjo, kad vienas iš sunkiausių dalykų jiems - Terello nemokėjimas bendrauti. Tėvams sunku suprasti, ko berniukas nori, ko jam reikia, tenka nuolat spėlioti, kodėl jis nepatenkintas - alkanas ar pavargęs, nepatogu ar ką skauda? Jeigu vaikas bent galėtų parodyti, ko nori, užuot, regis, iš niekur nieko pratrūkdamas iš įniršio! Kai mama bando pasikalbėti, Terellas ją ignoruoja ir dažnai tiesiog pabėga. Patricia ir Jamesas jaučiasi sugniuždyti.

Be abejonės, su tokiomis situacijomis susiduriate ir jūs. Ši knyga turėtų suteikti naudingų patarimų, kaip galite padėti savo autizmo spektro sutrikimą (ASS) turinčiam vaikui bendrauti ir

mokytis, kad jūsų (ir jo!) neapimtų beviltiškumo jausmas. Mat ji grindžiama dešimtmečius atliekamais tyrimais ir klinicine darbo su ASS turinčiais mažais vaikais praktika - tai patirtis, iš kurios sužinojome, kaip ir kodėl padeda ankstyvoji intervencija. Kai suprasite mūsų strategijas, jums bus lengviau naudoti aprašytus metodus, todėl šis skyrius laikomas knygos pagrindu.

Kaip mokosi maži vaikai

Daugeliu atvejų su autizmu susijusios bendravimo problemos pasireiškia labai anksti, daug anksčiau, nei pradėdama kalbėti. Kartais vaikas pradeda bendrauti, bet antraisiais ar trečiaisiais gyvenimo metais bendravimo įgūdžius praranda. ASS turintys maži vaikai nesupranta, kad tarp žmonių instinktyviai, pasitelkiant akis, kūno judesius ir kalbos garsus, siunčiama žinia iš vieno proto kitam. Autizmo spektro sutrikimą turintis vaikas mato judesius ir girdi kalbos garsus, tačiau nesupranta, kad jie turi reikšmę - kad taip perduodama informacija.

Galbūt pagalvoję apie praeitį prisiminsite, jog savo vaiko autizmo pradžią pastebėjote dar kūdikystėje. Kai kurių vaikų elgesio skirtumai pastebimi lengvai, kai kurių yra subtilūs, beveik nematomi. Dar kiti ASS turintys vaikai per pirmuosius gyvenimo metus nepatiria jokių problemų, autizmo simptomai jiems pasireiškia vėliau. Vienos iš mūsų autorių (G. D.) atliktame tyrime buvo nagrinėjami namuose tėvų daryti kūdikių, kuriems vėliau išsivystė autizmas, vaizdo įrašai¹³. (13 Osterling, J., Dawson, G. Early recognition of children with autism: A study of first birthday home videotapes. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 24, 247-257, 1994. Taip pat žr. Palomo R., et al. Autism and family home movies: A comprehensive review. *Journal of Developmental and Behavioural Pediatrics*, 25 (2, Suppl.), S59-S68, 2006.) Šiose vaizdajuostėse G. Dawson ir jos kolegė J. Osterling pastebėjo, kad tokie 8-12 mėnesių kūdikiai mažiau laiko žiūrėdavo į kitus žmones, menčiau reaguodavo į savo tėvų bandymą atkreipti dėmesį (šaukiami vardu) ir nenaudojo ankstyvųjų gestų (tokių kaip rodymas pirštu), kuriuos paprastai kūdikiai pasitelkia prieš pradėdami vartoti žodžius ir kurie padeda jiems išmokti kalbėti. Todėl tokių mažylių pažinties su aplinka būdai labai skiriasi nuo daugumos kitų kūdikių. Jie mažiau reaguoja į kitus žmones ir turi kur kas mažiau bendravimo patirties. O tai labai svarbu, nes kūdikystėje ir ankstyvojoje vaikystėje kūdikio smegenys greitai keičiasi, tiesiog geria informaciją ir pagal ją formuojasi. Kūdikio smegenys nėra visiškai suprogramuotos jų genų. Smegenys greitai vystosi, kiekviena kūdikio patirtis turi įtakos jų vingiams ir sudaro daugiau grandinių, galinčių pernešti daugiau informacijos. Pasak mokslininkų, pirmaisiais gyvenimo metais ***smegenys yra labai plastiškos***.

„Kai mano dukra buvo devynių mėnesių, pastebėjau, kad jai kažkas negerai. Galėdavau palikti ją gultuke valandų valandas - tiesiog atsijungdavo ir žiūrėdavo į televizorių. Argi taip daro kūdikiai? Jai visai nerūpėjo, kad su ja neužsiimu. Ji pasklaidydavo knygutes, spoksodavo į televizorių ir nereiškė jokių emocijų. Supratau, kad mergaitė arba kurčia, arba turi autizmo spektro sutrikimą.“

Nuo smegenų plastiškumo ypač priklauso kalbos mokymasis. Mes žavimės mažų vaikų gebėjimu mokytis kalbų - visų, kurios juos supa - ir vartoti jas tarsi gimtąją. Turbūt daugelis iš mūsų bandėme mokytis naujos kalbos jau suaugę ir supratome, kad mums beveik neįmanoma išstarti jos žodžių taip, kaip išitaria gimtakalbiai. Tai vienas iš geriausių specialiųjų gebėjimų mokymosi per pirmuosius penkerius gyvenimo metus pavyzdžių.

Pradėti intervenciją, jei mažas vaikas turi autizmo spektro sutrikimą, reikia kaip įmanoma anksčiau - tada bus galima pasinaudoti smegenų plastiškumu ir ypatinguoju kūdikystės ir vaikystės gebėjimu mokytis. Kuo didesnę pažangą padarys ASS turintis ikimokyklinio amžiaus vaikas, tuo mažiau negalių jis turės vėliau.

Kuo anksčiau pradėjus intervenciją bus galima pasinaudoti smegenų plastiškumu, kuriuo vaikas pasižymi kūdikystėje, ir taip sumažinti negalias, kurios dažnai būdingos ASS.

Moksliniai tyrimai rodo, kad ankstyvoji intervencija gerina vaikų žaidimo įgūdžius, jų kognityvinius gebėjimus (intelektu koeficientą), kalbą ir kalbėjimą, skatina norą dalyvauti socialinėje sąveikoje. Taip pat ji didina socialinius gebėjimus ir mažina ASS simptomus, elgesio

problemas, padeda greičiau mokytis ir aktyviau dalyvauti visose gyvenimo srityse - namuose, mokykloje ir bendruomenėje. Kai kurie tyrimai rodo, kad pradėjus ankstyvąją intervenciją kai kurių vaikų diagnozė pasikeičia: autizmo simptomų mažėja. Tai suteikia galimybę daugumai vaikų lankyti įprastą ikimokyklinę įstaigą, vaikų darželį ar pirmąją klasę, lavinti bendravimo ir žaidimo įgūdžius, megzti sudėtingesnius santykius su bendraamžiais. Net ir taikant ankstyvąją intervenciją atrodo, kad kai kuriems vaikams tiesiog negerėja. Vis dėlto ankstyvoji intervencija naudinga visiems vaikams, tik kai kuriems pokyčiai vyksta greičiau ir yra didesni.

Kodėl ankstyvoji intervencija veiksminga

Kodėl ankstyvoji intervencija tokia veiksminga, padėjo suprasti tyrimai apie mažų vaikų mokymąsi. Trumpai papasakosime, kaip mokosi kūdikiai ir maži vaikai.

Per pastaruosius 30 metų mokslininkai išsiaiškino, kad į mokymąsi įsitraukia net labai maži vaikai ir jie žino daug daugiau, nei manome. Kūdikiai yra mažieji mokslininkai: jie kelia idėjas, kaip veikia pasaulis, ir jas išbando savo kūno veiksmais ir pojūčiais. Jie naudojami visų savo potyrių informacija, siekdami geriau suvokti, koku principu viskas veikia. Pavyzdžiui, mokslininkai išsiaiškino, kad kūdikiai turi užuomazginių fizikos, skaičiavimo ir įvairių fizinių savybių žinių ir jomis naudojami eksperimentuodami. Kūdikiai iš prigimties geba girdėti ir išstarti visus įvairiausių pasaulio kalbų garsus, tačiau šio gebėjimo laikui bėgant netenka, jei tomis kalbomis su jais nekalbama (tai paaiškina, kodėl suaugusieji besimokydami naujos kalbos kalba su akcentu). Vos tik gimę kūdikiai gali atpažinti pažįstamus balsus ir veidus. Jie ateina į šį pasaulį pasiruošę sąveikai su daiktais ir žmonėmis, pasirengę pažinti aplinką ir iš jos mokytis. Dėl kūdikių polinkio mokytis svarbu apsvarstyti šiuos dalykus:

- Kokios mokymosi galimybės egzistuoja įvairioje kasdienėje ASS turinčio vaiko veikloje?
- Kokia veikla jūsų vaikas aktyviai užsiima ir kokia jam patinka?
- Ar jūsų vaikas turi bazinių mokymosi iš kitų žmonių įgūdžių, t. y. ar jis atkreipia dėmesį į kitus, juos mėgdžioja, žaidžia su jais ir stebi, ką jie daro?
- Ar jūsų vaikas turi elgesio problemų, kurios trukdo jam mokytis iš kitų, pavyzdžiui, ar dažnai pasireiškia staigūs pykčio priepuoliai arba kartotiniai judesiai?

Paprastai kūdikis mokosi kiekvieną būdravimo minutę. Atsibudęs jis ima guguoti ir žaisti su savo rankytėmis, kojų piršteliais arba lovytėje esančiais žaislais. Nagrinėja, kaip jie veikia, kas nutinka, kai žaislas išmetamas iš lovos, kaip tėvai reaguoja į gugavimą arba krentančio žaislo sukliamą triukšmą. Išgirdęs kritimo trenksmą, kūdikis gali sušukti, imituodamas garso stiprumą, mat pamena, kad praėjusį kartą garsiai pašaukus atėjo tėvai. Tikriausiai jis atkreipia dėmesį į garsą, kai mama ar tėtis atidaro miegamojo duris - greitai pasisuka į tą pusę ir susikoncentruoja į savo tėvų veido išraiškas ir žodžius, kuriais į jį kreipiamasi. Dar tik penkios minutės, kai jis nubudo, o kiek išmoko apie priežastis ir pasekmes, sunkio jėgą, emocijas ir žodžius!

Dabar palyginkime šį vaiką su ASS turinčiu vaiku. Vaikas pabunda ir taip pat pradeda žaisti lovytėje, tačiau žaidimas yra kitoks. Jis galbūt nekreipia dėmesio į žaislus, bet susižavi tuo, kaip pro užuolaidų plyšį skverbiasi šviesa. Kūdikis pirmyn atgal judina galvelę, norėdamas paeksperimentuoti su šviesa, stebėdamas, kaip ji keičiasi judinant galvą, taip pat žiūri, kaip šviesoje juda jo rankos ir pirštukai. Stebėdamas šviesą jis ilgai linguoja galvą. Jis tylus, netaria daug garsų. Kai tėvai įeina jo paimti, jis neatsisuka pažiūrėti jų išraiškų ir nepažvelgia, kai išgirsta jų balsus. Jis vis dar susitelkęs į šviesos derinius. Jis taip pat mokosi, tik ne apie žaislus, kalbos garsus ir žmones, o apie šviesos derinius ir judėjimą. Jis praleido svarbią mokymosi bendrauti, socializuotis ir žaisti galimybę, nes nekvieta tėvų ir nestebėjo, kaip jie įėjo - šviesa jam buvo įdomesnė nei visa kita. Į šviesą ir savo pirštukų bei galvos judėjimą ilgai sukongcentruotas dėmesys sutrukdė šiam kūdikiui atkreipti dėmesį į kitas mokymosi galimybes.

Tipinių vaikų ir daugelio ASS turinčių mažų vaikų mokymosi skirtumai

vaikų**turinčių mažų
vaikų**

Mokymosi galimybės	įsitraukia į plataus spektro mokymosi galimybes aktyviai tyrinėdami tiek socialinę, tiek nesocialinę aplinką	Mažiau susitelkia į socialinę aplinką ir labiau koncentruojasi į nesocialinę aplinką. Taip riboja mos socialinės mokymosi galimybės.
Pasitenkinimą teikianti veikla	Natūraliai domisi kitais žmonėmis, įskaitant veido išraiškas, judesius, gestus ir žodžius. Labai patinka socializuotis. Labiau domisi žmonėmis, o ne daiktais.-	Natūraliai domisi daiktais ir juos tyrinėja neįprastais būdais, pvz., uosto ir stebi iš tam tikro kampo. Labiau domisi daiktais o ne žmonėmis.
Pagrindiniai mokymosi įgūdžiai	Noriai mėgdžioja tai, ką daro kiti, suvokia, kad kiti atsako į jų veiksmus, gestus ir garsus; tyrinėja daiktus įvairiais būdais.	Nemėgsta mėgdžioti ir nesuvokia, kad jų elgesys turi poveikį kitų elgesiui. Linkę žaisti su daiktais keliais pasirinktais būdais.
Trukdantis elgesys	Šiek tiek žaidžia pasikartojančius žaidimus, bet gali lengvai perkelti dėmesį iš vienos veiklos į kitą.	Ilgą laiką žaidžia pasikartojančius žaidimus. Reiškia nepasitenkinimą arba labai susierzina, kai kiti nori nukreipti jų dėmesį į kitą veiklą.

Kai kurie esminiai skirtumai tarp daugumos mažų vaikų ir ASS turinčių vaikų išvardyti toliau pateiktoje lentelėje.

Pagrindinis ankstyvosios intervencijos programos tikslas - padėti ASS turintiems mažiems

vaikams atkreipti dėmesį į esmines socialines mokymosi galimybes, tokias kaip kalba, veidai ir gestai, ir padidinti ar suaktyvinti jų dėmesį žmonėms: veiksmams, garsams, žodžiams ir veidams, kad gebėtų lengviau pasinaudoti informacija, būtina įprastam kalbos ir socialinių įgūdžių lavinimui.

Raidos psichologai, apibūdinami tėvų teikiamą mokymosi pagalbą nukreipiant vaiko dėmesį į pačias svarbiausias aplinkos mokymosi galimybes, vartoja terminą **formavimas**. Norėdami atkreipti savo vaiko dėmesį į mokymosi galimybes, tėvai pagal poreikį didina arba mažina stimuliaciją, parenka žaislus, kartoja ir pabrėžia tam tikrus veiksmus, kalba lėčiau ir paprasčiau ir t. t., kad vaikas galėtų greitai mokytis. Kai jūs, ASS turinčio mažo vaiko tėvai, naudosite ankstyvosios intervencijos strategijas, siekdami atkreipti savo vaiko dėmesį remsitės tomis pačiomis formavimo strategijomis kaip ir kiti tėvai, tačiau jums reikės labiau padėti savo vaikui formuotis: naudosite būtent tą strategiją, kuri pritaikyta jūsų vaiko individualioms mokymosi savybėms (jo mėgstama veikla, potyriai ir jausmės), taip pat numatysite mokymosi trukdžius, kurie būdingi daugeliui ASS turinčių mažų vaikų.

Kai pradėsite taikyti specialius ankstyvosios intervencijos metodus, aprašytus toliau šioje knygoje, išmoksitė šiuo dalyku:

1. atkreipti vaiko dėmesį į jo aplinkoje esančius žmones;
2. padaryti bendravimo žaidimus įdomesnius ir teikiančius didesnį pasitenkinimą;
3. mokyti vaiką pagrindinių mokymosi įgūdžių:
 - domėtis kitų veidais, balsais ir veiksmais,
 - mėgdžioti kitus,
 - pasitelkti savo balsą ir kūną bendraujant,
 - rodyti emocijas, poreikius ir susidomėjimą kitiems,
 - suprasti, kad kitų bendravimas turi reikšmės ir jam,
 - įprastai žaisti su žaislais;
 - mokytis vartoti ir suprasti kalbą;
 - mažinti elgesio, kuris trukdo mokytis, apraiškas.

Specialiaisiais intervencijos metodais galėsite atverti savo vaikui mokymosi galimybių pasaulį tuo metu, kai jo smegenys vis dar vystosi itin sparčiai, ir taip gausite didžiausią naudą iš ankstyvosios intervencijos.

Su ASS susiję specialieji mokymosi iššūkiai

Daugelis tyrimų atskleidė unikalios būdus, kuriais ASS turintys vaikai sąveikauja su pasauliu, ir padėjo geriau suprasti kai kuriuos su ASS siejamus mokymosi iššūkius. Su tokiais iššūkiiais ir turi būti tvarkomasi pradėjus ankstyvąją intervenciją. Štai įprasti mokymosi iššūkiai, susiję su ASS:

Dėmesys	ASS turintys vaikai natūraliai kreipia daugiau dėmesio ne į žmones, įskaitant veidus, gestus ir balsus, o į daiktus ir kitokią nesocialinę informaciją (šviesą, raštus ir kt).
Socialinė motyvacija	ASS turintys vaikai dažnai nesiekia sąveikos su kitais žmonėmis ir nejaučia motyvacijos dalytis savo potyriais, jie labiau mėgsta leisti laiką vieni arba žaisti šalia kitų žmonių, bet ne su jais.
Gestų naudojimas	Bandydami bendrauti ir norėdami pasidalyti savo potyriais su kitais, ASS turintys vaikai dažniausiai

nenaudoja gestų - pvz., nerodo į daiktus ir nedemonstruoja jų kitiems. Taip pat jie paprastai nesupranta kitų žmonių bendravimo gestų ir į juos neatsako.

Mėgdžiojimas ir kalbėjimas po vieną Užuot noriai atkartoję kitų garsus ir veiksmus, ASS turintys vaikai nedažnai mėgdžioja ir retai kartu su kitais žaidžia su žaislais. Tai jiems neatrodo smagu.

Žaidimas su žaislais Užuot tyrinėję daug daiktų ir naudoję juos kūrybiškai, ASS turintys vaikai paprastai itin susikoncentruoja į mažą daiktų grupę ir dažnai kartoja tuos pačius veiksmus. Jie gali suirzti, jei kas nors sutrukdo šią žaidimo seką. Jie linkę žaisti su žaislais vieni, o ne su kitais.

Gugavimas Užuot skleidę daug garsų ir rodę dėmesį kitų žmonių garsams, ASS turintys maži vaikai gali būti neįprastai tylūs. Jie gali tarti vos keletą garsų ir šie garsai dažnai kalbos neprimena. Jie taip pat nelinkę naudoti savo garsų tam, kad ką nors pasakytų kitiems

Susijaudinimas ir sensorinis jautrumas Skirtingai nei kiti vaikai, ASS turintys vaikai gali būti per daug įsijaudrinantys arba gali atrodyti, kad jie per daug jautrūs įvairiems pojūčiams. Jie gali būti neįprastai jautrūs lietimui, garsui ar šviesai.

Kodėl ASS turintis vaikas susiduria su šiais iššūkiais? Tai lemia autizmo poveikis smegenų raidai. Smegenyse yra sričių, susijusių su socialinio mokymosi aspektais, pvz., akių kontaktu ir emocinėmis reakcijomis. Kai šios smegenų sritys veikia tinkamai, vaikas natūraliai ieško socialinių patirčių, lengvai mokosi kalbų ir socialinės sąveikos. Moksliniai tyrimai rodo, kad šios esminės su kalba ir socialine sąveika susijusios ASS turinčių vaikų smegenų sritys funkcionuoja nepakankamai. Taip pat tarp konkrečių smegenų zonų, pvz., sensorinės zonos, susijusios su garsu, rega ir lietimui, ir mąstymo srities, susijusios su garsu, regos ir lietimui suvokimu, yra mažiau jungčių. Taigi ASS turintis vaikas mato, girdi žmones ir daiktus aplinkoje, tačiau jam sunku suprasti tuos potyrius, ypač susijusius su socialiniu mokymusi ir bendravimu.

Kodėl atsiranda šie smegenų funkcionavimo skirtumai? Moksliniais tyrimais rodyta, kad autizmo nustatymui atsiranda dėl genetinių ir aplinkos veiksnių, kurie turi įtakos ankstyvajai smegenų raidai. Genetinės įtakos įrodymai iš dalies grindžiami identišku ir neidentišku dvynių tyrimais. Identišku dvynių genetinė sandara yra visiškai vienoda, neidentišku dvynių (ir brolių bei seserų) - iš dalies. Jeigu vienas identiškas dvynys turi ASS, tikimybė, kad šį sutrikimą turės ir antrasis dvynys - 70 proc. Tarp neidentišku dvynių šis procentas siekia tik 35. Taigi aišku, kad

ASS turi įtakos genetiniai rizikos veiksniai. Tačiau turint omenyje, kad tarp identiškų dvynių (kurių genai visiškai vienodi) abu turi ASS tik 70 proc. atvejų, greičiausiai tam tikrą vaidmenį atlieka ir kiti veiksniai. Aplinkos rizikos veiksniai dar tik pradėti tyrinėti, bet iki šiol atliktuose tyrimuose nustatyta faktų, kurie turi įtakos embriono vystymuisi prenataliniu laikotarpiu ir maždaug gimimo laikotarpiu. Šie veiksniai - vyresnis tėvų amžius pastojimo metu, motinos infekcijos nėštumo laikotarpiu (ypač gripas), gimdymo komplikacijos (pvz., kvėpavimo funkcijos sutrikimas) ir pirmalaikis gimdymas ir (arba) mažas naujagimio svoris. Patys savaime šie veiksniai autizmo nesukelia, bet siejami su didesne įvairių raidos problemų rizika. Vis dėlto jei yra tam tikra genetinė rizika, autizmas gali būti tikėtinas. Daugiau informacijos apie priežastis ir kitus autizmo tyrimus ieškokite *Autism Speaks* oficialiajame tinklaraštyje (<http://autismspeaks.org/blog>), skiltyje *Science* (mokslas).

Laimei, kaip minėta pirmiau šiame skyriuje, pirmaisiais gyvenimo metais smegenys yra labai plastiškos. Mažo vaiko smegenys dar vystysis, todėl suteikdami specialių potyrių, kurie skatina socialinę ir bendravimo raidą (aprašytų šioje knygoje), ir naudodami kitokias ankstyvosios intervencijos priemones greičiausiai galėsite paveikti savo vaiko smegenis, kad jos vystytųsi kuo standartiškiau.

ASS turintys maži vaikai yra labai imlūs mokymuisi. Jie socialiai prisiriša prie savo šeimos narių ir gerai reaguoja į mokymo strategijas, kuriose atsižvelgiama į jų specifinę mokymosi stilių. Šie vaikai gali įveikti daugumą iššūkių ir pradėti socializuotis, motyvuotai ir kūrybingai mokytis. Kituose šios knygos skyriuose aprašoma, kaip jūs galite padėti savo vaikui to siekti.

Tėvų taikomos ASS turinčių mažų vaikų intervencijos programos: įrodymai

Per pastaruosius 20 metų labai daug tyrimų parodė, kad ASS turintiems mažiems vaikams labai naudingos ankstyvosios intervencijos programos, kurias vykdo specialiai parengti specialistai. Pavyzdžiui, 2011 m. JAV sveikatos mokslinių tyrimų ir kokybės agentūra (*Agency for Healthcare Research and Quality*), kuri vertina gydymo įrodymų pagrindą, paskelbė sistemingą intensyvių ASS ankstyvosios intervencijos programų apžvalgą¹⁴. (14 Warren, Z., et al. A systematic review of early intensive interventions for autism spectrum disorders. *Pediatrics*, 127, el303-el311, 2011.) Ją sudarė 34 klinikiniai ankstyvosios intervencijos programų tyrimai. Pagal agentūros išvadą įrodymai rodo, jog ankstyva intensyvi elgesio intervencija pagerina kognityvinius ir kalbos rezultatus. Vieno iš daugelio tyrimų išvadose teigiama, jog rezultatai būtų geresni, jei tėvai išmoktų strategijas, kurias specialistai naudojo per ankstyvosios intervencijos programą, vaikams taikyti namuose.

Tyrimai rodo, kad terapiniai metodai, taikomi tarpininkaujant tėvams, gali padidinti vaikų nežodinius ir žodinius gebėjimus ir žaidimo įgūdžius, taip pat pagerinti jų santykius su tėvais.

Tai logiška. Tėvai savo vaikus pažįsta geriausiai, yra labai motyvuoti jiems padėti, be to, su savo vaikais praleidžia daugiausia laiko. Tėvai, kurie padeda savo vaikams mokytis naudodami specifines mokymo strategijas šalia kitų intervencijos priemonių, kasdien suteikia jiems daugybę mokymosi patirčių. Tai turėtų padėti vaikams daugiau išmokti!

Pastarojo meto moksliniuose tyrimuose pradėti išsamiau nagrinėti tėvų taikomų intervencinių priemonių rezultatai. Įvairūs tyrimai rodo, kad tėvų taikomos intervencinės priemonės gali išplėsti vaikų bendravimo ir žaidimo įgūdžius, padėti siekti sėkmės, be to, suteikia galimybę smagiai leisti laiką tėvams su vaikais. Jei tėvai išmoksta naudotis intervenciniais metodais namuose, ASS turintys maži vaikai geriau įsimena ir labiau naudoja įgūdžius, kurių juos mokė mokytojai ar kiti specialistai. Be to, tėvai, kurie taiko intervencijų strategijas, teigia esantys laimingesni, patiriantys mažiau streso, turintys daugiau optimizmo ir daugiau galios.

„Galios turėjimas yra esmė. Pamenu, kai dirbau paslaugų koordinatorė dar prieš tapdama ASS turinčio vaiko mama, ketinome vykdyti septynerių metų berniuko, kuris per metus darė labai mažų pažangų, taikomosios elgesio analizės namų programą. Jo tėvai panikavo. Jie vis kartodavo: „Mes nežinome, ką darome. Jūs - ekspertai, o ne mes!“ labai svarbu, kad tų dalykų išmoktų tėvai, nes jie bus tėvais visą gyvenimą ir jiems būtina turėti tvirtų įgūdžių, kad galėtų mokyti vaiką tais metodais, pagal kuriuos jis

išmoksta geriausiai. Tėvai negali tapti priklausomi nuo specialistų, lygiai taip pat kaip ir vaikai. Turime siekti mokyti ir būti nepriklausomi visais lygmenimis."

Neseniai dviejų mūsų grupės ekspertų kartu su kolega atliktame tyrime¹⁵ buvo nagrinėjama, kaip tėvai išmoko šioje knygoje aprašytų intervencinių metodų ir kokią naudą iš to gavo jų vaikai. (15 Vismara, L. A., et al. Can one hour per week of therapy lead to lasting changes in young children with autism? *Autism*, 13, 93-115, 2009.) Tyrime dalyvavo aštuonios šeimos, auginančios vienerių ir dvejų metų vaikus, kuriems buvo ką tik diagnozuotas ASS. Šeimos savanoriškai dalyvavo tėvų intervencijos programoje, kurią sudarė 12 kas savaitinių valandų trunkančių užsiėmimų. Tėvai išnagrino daug mokymo metodų, kurių esmė buvo patraukti vaiko dėmesį, gerinti bendravimą, socialinės sąveikos ir žaidimo įgūdžius. Jie išmoko šių dalykų:

1. kurti smagų, pasitenkinimą teikiantį bendravimą su vaiku;
2. padėti savo vaikams tobulinti kalbą, akcentuojant socialinę vaiko ankstyvųjų garsų galią;
3. gerinti savo vaiko nežodinio bendravimo ir mėgdžiojimo įgūdžius;
4. padėti savo vaikui susidomėti įvairiais žaislais, gerinti socialinius žaidimo su žaislais įgūdžius.

„Labiausiai šis metodas man patiko todėl, kad jis atrodė labai natūralus - tai kokybiškas žaidimo laikas, kokio pageidauja visi tėvai. Kai išmokau pagrindinių principų, buvo lengva juos įtraukti į bet kokią veiklą. Taip atradome daug galimybių mokytis ir įgijome naujų idėjų, kaip smagiai ir kūrybiškai kartu leisti laiką. Tai nebuvo neįveikiama ir sekinanti, greičiau lengva ir smagi veikla. Mačiau, kad mano sūnus į ją reaguoja ir tai teikė motyvacijos, skatino."

Tėvai išmoko taikyti šiuos intervencijos metodus per įprastą žaidimų veiklą namuose ir kasdienę vaiko priežiūros veiklą. Atskiro laiko mokymui jie neskyrė. Tai buvo dirbantys tėvai, kuriems ir taip teko daug laiko skirti rūpinimuisi vaikais ir žaidimui su jais. Jie išmoko tą patį laiką su savo vaiku praleisti tikslingiau.

Ar tėvai sugebėjo išmokyti intervencinių metodų? Taip! Tyrimas parodė, kad faktiškai dar prieš išmokdami metodų tėvai juos natūraliai naudojo nuo 40 iki 60 proc. laiko, kurį skirdavo užsiėmimams su savo vaiku. O vos po kelių mokymo valandų ir kelių metodų taikymo namuose savaičių dauguma tėvų šiems metodams skyrė jau daugiau nei 90 proc. užsiėmimų laiko.

Vėliau buvo atliktas tyrimas siekiant iširti, kokią įtaką tėvų naudoti metodai darė vaikams. Kol tėvai nebuvo pradėję mokytis šių metodų, jų vaikai beveik nevartojo jokių į žodžius panašių garsų. Tačiau tėvams ėmus periodiškai taikyti intervencinius metodus namuose dauguma vaikų pradėjo mėginti tarti žodžius siekdami bendrauti, o ne tik mėgdžioti ar atkartoti. Tas pats buvo nustatyta tiriant vaikų mėgdžiojimą. Tėvams ėmus namuose taikyti intervencinius metodus, mėgdžiojimas nuolat didėjo.

Be to, vartoti žodžius ir mėgdžioti tėvai mokė profesionaliai, kaip ir specialistai. Tai rodo, kad tėvai, kurie išmoko naudoti intervencinius metodus, kaip ir specialistai, gali teikti tokią pat veiksmingą pagalbą, išugdyti savo vaikams pagrindinius mokymosi įgūdžius ir skatinti jais naudotis.

Yra kelios viešai prieinamos tėvų vykdomos intervencijos programos, kai kurios jų šiuo metu nagrinėjamos tebevykdome tyrime. Tai, pvz., Haneno programa „Daugiau nei žodžiai“, ankstyvosios pradžios Denverio modelis, programos „Pagrindinio atsako mokymas“ ir „Reaktyvusis mokymas ir socialinio bendravimo, emocinio reguliavimo ir kompromisų priėmimo pagalba“ (SCERTS).

Šioje knygoje aprašome paprastas strategijas, kurias tėvai ir kiti globėjai gali naudoti kasdienėje veikloje su savo vaikais, kad padėtų jiems įsitraukti, bendrauti ir mokytis. Šias strategijas galite naudoti žaisdami, maudydami, valgydindami, iš esmės - visada, kai esate su vaiku. Tai užtikrins, kad, kaip ir kiti vaikai, ASS turintis jūsų vaikas mokytųsi kiekvieną minutę, ne tik tada, kai dalyvauja intervencijos programos veikloje. Strategijos, kurias šioje knygoje siūlome, grindžiamos ankstyvosios pradžios Denverio modeliu¹⁶. (16 Rogers, S. J., Dawson, G. *Early Start Denver Model for young children with autism*. New York: Guilford Press, 2010.)

Jame aptariama, kaip padėti vaikams aktyviai įsitraukti į mokymąsi ir bendravimą, skatinti pagrindinius socialinio mokymosi gebėjimus: mėgdžiojimą, dėmesio skyrimą, bendravimo mėgdžiojimą gestais, savo balso ir kūno naudojimą kalbai ir mokymąsi įvairiai žaisti su žaislais drauge su kitais. Šioje knygoje siūlomos strategijos padeda tėvams ir kitiems globėjams (taip pat specialistams!) lavinti šiuos įgūdžius žaidžiant kartu su vaiku, užsiimant jo pasirinkta žaidybine veikla ir atliekant standartinius kasdienės vaiko priežiūros darbus. Per šiuos užsiėmimus ir kasdienę veiklą tėvai ir vaikai kuria džiuginantį bendrą žaidimą. Strategijos, kurių jus išmokysime, padės rasti smagios žaidybinės veiklos, kuri patiks ir jums, ir vaikui. Išmokysime jus palaikyti vaiko dėmesį, mokyti žaidžiant ir užsiimant kasdiene priežiūros veikla, stebėti, kas jūsų vaikui įdomu, ir suteikti jam daugiau mokymosi galimybių. Kituose knygos skyriuose nuosekliai aprašysime intervencijos modelius.

O prieš baigdami šį skyrių peržvelkime kai kuriuos pagrindinius punktus:

- Ankstyvosios raidos laikotarpiu smegenys yra labai plastiškos ir jas formuoja mokymosi patirtys. Kai prasideda mokymasis, formuojasi jungtys tarp smegenų ląstelių.
- Kūdikiai aktyviai tyrinėja pasaulį, mąsto, kaip jis veikia, ir išbando, ar šios prielaidos teisingos.
- Paprastai maži vaikai mokosi beveik kiekvieną minutę ir daugiausia laiko praleidžia bendraudami su žmonėmis. ASS turintys vaikai žmonėms skiria mažiau dėmesio ir labiau nei kiti vaikai domisi daiktais. Tai riboja jų galimybes mokytis socialinių įgūdžių ir bendravimo.
- Tėvai gali padėti savo ASS turintiems vaikams, atkreipdami jų dėmesį į svarbias mokymosi galimybes - skatindami jų veiksmus ir kalbą, duodami tinkamus žaislus. Tai vadinama **formavimu**. Šis metodas padeda sukurti daug mokymosi galimybių.
- ASS turintiems mažiems vaikams taikoma ankstyvosios intervencijos programa gali pagerinti mokymosi, žaidimo, bendravimo ir socialinius gebėjimus, taip pat - padėti įveikti elgesio problemas, pvz., netikėtus pykčio proveržius ir agresiją.
- Tyrimai rodo, kad ASS turintys vaikai yra emociškai prisirišę prie savo tėvų ir kitų šeimos narių, bet gali tai demonstruoti kitaip nei kiti vaikai.
- ASS turintiems vaikams sunku kalbėti ir sudėtinga naudoti gestus, veido išraiškas, kad praneštų tėvams apie savo poreikius ir norus. Jus dažniausiai reikia išmokyti naudotis gestais, pvz., į ką nors rodyti.
- ASS turintys vaikai dažniausiai nemėgdžioja kitų, tačiau juos galima išmokyti mėgdžioti, o tai atveria duris mokymuisi apie kitus.
- Nors ASS turintys vaikai linkę domėtis daiktais, jie gali nemokėti žaisti su žaislais įvairiais ir tinkamais būdais. Jie gali puikiai naudotis žaislais, tačiau šiam žaidimui būdingi kartotiniai judesiai. Intervencija padeda mokytis žaisti su žaislais funkcionaliai, socialiai ir kūrybingai.
- Tėvai gali išmokyti taikyti savo vaikams intervencijų strategijas ir netgi daryti tai profesionaliai, kaip specialistai.
- Vaikai, kurių tėvai namuose taiko intervencijų strategijas, išsaugo išmoktus įgūdžius. Tai sustiprina vaikų mokymąsi kitose intervencijos programose, todėl jie įsimena įgūdžius, kurių išmoko, ir naudoja juos įvairiose situacijose.
- Tėvų taikoma intervencija padeda jiems patiems jaustis geriau, jie patiria mažiau streso ir turi daugiau optimizmo. Kai tėvai išmoksta taikyti intervencijų strategijas, jie tampa optimistiškesni, jaučiasi turį daugiau galių, sumažėja depresijos tikimybė.
- Tėvų vykdomoms intervencijoms nereikia specialios įrangos, taip pat nereikia skirti daugybės valandų specialiajam mokymui, kaip dirbti su vaiku. Intervencijai namuose tereikia įprastų žaislų ir kitų žaidžiant naudojamų medžiagų. Strategijos įgyvendinamos vykdamas kasdienę veiklą, pavyzdžiui, maudantis, valgant ir žaidžiant namuose ir lauke.
- Daugelyje tėvų vykdomų intervencijos programų pabrėžiamos teigiamos emocijos ir darnūs santykiai tarp tėvų ir vaikų, skatinantys mokymąsi. Tyrimai rodo, kad socialiniai tėvų ir vaikų ryšiai yra mokymosi ir bendravimo pagrindas.

II dalis. Kasdienės strategijos, padėsiančios įtraukti jūsų vaiką į veiklą, paskatinsiančios jį bendrauti ir mokytis

4. Atkreipkite vaiko dėmesį

Kaip patraukti vaiko dėmesį

Skyriaus tikslas: išmokyti jus, kaip sulaukti daugiau vaiko dėmesio, kad padidėtų jo galimybės mokytis iš jūsų. Kad būtų galima mokytis, būtina skirti dėmesio žmonėms.

Kodėl svarbu jūsų vaiko dėmesys kitiems

Maži vaikai dar daug ko nemoka, tačiau puikiai geba stebėti aplinką ir mokytis iš to, ką regi. Gana greitai po gimimo kūdikiai jau gana gerai mato ir sužino daugelį dalykų apie pasaulį, žmones ir daiktus stebėdami objektus ir judančius žmones. Jie taip pat stebėtinai gerai pastebi žmonių elgesio modelius ir su daiktais susijusius dėsnius. Kūdikiai įpranta tikėtis, kad žmonės judės ir veiks įprastais būdais, ir nustemba, jaučiasi suintriguoti įvykius netikėtiems įvykiams. Iš tiesų kūdikiai daugiau dėmesio skiria netikėtiems įvykiams negu įprastiems ir nuspėjamiems, tai gali greitai suvokti naujoves.

Žmonių stebėjimas ir jų klausymasis yra labai svarbi mažų vaikų mokymosi dalis - galbūt netgi *svarbiausia* mokymosi veikla, nes jie daug sužino bendraudami su kitais žmonėmis. Daugelis kūdikių ir vaikščioti pradedančių vaikų mieliau stebi žmones ir bendrauja negu užsiima kitokia veikla. Dėl mažylių smegenų ypatumų žiūrėjimas į kitus žmones ir bendravimas jiems yra maloniausias užsiėmimas (žinoma, jeigu jie nėra alkani, pavargę ir nejaučia diskomforto).

Kas vyksta esant autizmui

Autizmo spektro sutrikimą (ASS) turintys maži vaikai taip nesidomi žmonių stebėjimu ir bendravimu kaip kiti vaikai. Kodėl? Literatūroje galima rasti du atsakymus. Pagal pirmąją nuomonę ASS turintiems vaikams sunkiau suvokti sudėtingus ir nuspėjamus vaizdus ir garsus. Bendravimas su žmonėmis yra neabejotinai sudėtingas ir gali būti nuspėjamas. Bendraudami maži vaikai turi suvokti veido išraiškas, kalbą, garsus ir gestus. O daiktai yra labiau nuspėjami ir dažniausiai ne tokie sudėtingi negu žmonės. Kai mažas vaikas atlieka su tam tikru daiktu susijusius veiksmus, daiktas reaguoja patikimai ir nuspėjamai. Su daiktu vaikas gali kelis kartus pakartoti tą patį veiksmą. Žmonės elgiasi spontaniškai ir veikia įvairiau negu daiktai, be to, nereaguoja kaskart taip pat. Žmonių pastangos sudominti mažą vaiką gali labai jį paskatinti. Jie gali kalbėti labai greitai ir emociškai, skleisti daug garsų, kuriuos vaikas turi suvokti vienu metu. Bendraudami žmonės taip pat dažnai juda ir gestikuliuoja, mojuoja rankomis ir greitai keičia veido išraiškas pagal pokalbio pobūdį ir toną. Visa ši informacija kartais vaiką gali pernelyg dirginti, reaguodamas jis gali susinervinti arba atšlyti. Šis autizmo suvokimo požiūris buvo labai dažnas, tačiau moksliniai tyrimai parodė, kad jis nėra tiksliausias kalbant apie mažesnę ASS turinčių mažų vaikų domėjimąsi kitais žmonėmis.

Remiantis kita nuomone, ASS turintys maži vaikai nuo pat pradžių prasčiau supranta kitus. Tokį mąstymą paskatino mokslininkų išvada, kad įprastai vaikai atkeliauja į pasaulį, kuriame visų pirma žmonės vieni kitus stebi ir bendrauja. Bet kai kuriems vaikams būdingas mažesnis prigimtinis domėjimasis kitais žmonėmis. Esant autizmui įgimtas polinkis teikti pirmenybę žmonėms yra mažesnis. Kadangi šiems vaikams žmonės ne tokie įdomūs, fizinis pasaulis gali stipriau konkuruoti dėl jų dėmesio, palyginti su vaikais, kurie turi labai aiškų įgimtą potraukį prie žmonių. Atkreipkite dėmesį, jog galutinis abiejų šių teorijų rezultatas liudija, kad ASS turintiems

vaikams sąveika su daiktais atrodo įdomesnė, o bendravimas su žmonėmis ne toks įdomus negu daugeliui vaikų.

Kodėl tai tampa problema

Kai maži vaikai neskiria pakankamai dėmesio jais besirūpinantiems žmonėms, jie netenka labai svarbių galimybių mokytis. Kad galėtų mokytis, vaikams reikia domėtis viskuo, ką daro - fiziniiais judesiais, kūno kalba, veido išraiškomis ir žodžiais. Labai maži vaikai su bendravimu, emocijomis, kalba ir socialine sąveika susipažįsta per daugelį asmeninių potyrių, stebėdami, atkartodami kitų veiksmus ir bendraudami su žmonėmis. Jeigu jie mažai laiko dalyvauja savo tėvų arba kitų žmonių veikloje - tai yra neskiria pakankamai dėmesio aplinkinių veido išraiškoms, balsui ir veiksams, gali sulėtėti jų mokymasis, ypač mokymasis bendrauti ir žaisti. Siekiant padidinti mokymosi tempą, dėmesys kitiems žmonėms turi padidėti. Dėmesys aplinkiniams atskleidžia ir akcentuoja vaikų veiksmus, kalbą ir emocijas - visa tai būtina mokantis bendrauti. *Trumpai tariant, daugiau dėmesio kitiems - daugiau galimybių mokytis iš jų.*

„Tėvams tai, ko gero, labiausiai motyvuojanti [ankstyvosios pradžios Denverio modelio] metodikos dalis. Logiška manyti, kad vaikas gali daryti didesnę pažangą, jeigu kuo anksčiau išmokomas atkreipti dėmesį į kitus, nes taip jam suteikiama daugiau galimybių išmokyti naujų dalykų stebint aplinką. Be to, smagu dirbti su vaiku, kuris į tave žiūri, skiria tau dėmesio. Iš visų dalykų, kuriuos sužinojau, šios srities metodus naudoju daugiausiai ir jie padėjo labiausiai.“

Ką galite padaryti, kad jūsų vaikas daugiau dėmesio skirtų žmonėms

Kaip jūs, vaiką prižiūrintis žmogus, galite gauti jo dėmesio? Toliau nurodomi penki konkretūs etapai, kuriuos galite įgyvendinti norėdami padidinti vaiko dėmesį jums:

1 etapas. Išsiaiškinkite, kas patraukia jūsų vaiko dėmesį

2 etapas. Įženkite į sceną, užimkite poziciją

3 etapas. Panaikinkite konkurenciją

4 etapas. Atraskite savo vaiko socialinio komforto zoną

5 etapas. Įsitraukite į veiklą sekdami savo vaiko veiksmus

Toliau aprašome, kaip kiekvieną etapą įgyvendinti, pateikiame idėjų, kokią veiklą išbandyti, ir patariame, kaip spręsti galimas problemas.

1 etapas. Išsiaiškinkite, kas patraukia jūsų vaiko dėmesį

Daugelis ASS turinčių mažų vaikų domisi daiktais, žaislais ir jais manipuliuodami praleidžia daug laiko. Jeigu taip daro ir jūsų vaikas, greičiausiai nebus sunku surasti dominančios medžiagos žaidimams. Mažus vaikus dažnai motyvuoja galimybė gauti daiktus, su jais ką nors daryti, išgauti įdomius efektus ir gauti su jais susijusią pagalbą. Daugelis jų taip pat mėgsta aktyvius fizinius žaidimus, kuriuos surengia tėvai - šėliojimą, judėjimą į ritmą pagal muziką, bėgiojimą, šokinėjimą ir supimąsi. Vaikus įtraukdami į veiklą su medžiagomis, susijusiomis su jų pomėgiais ir patinkančia veikla (su mėgstamiausiu žaislu, pavyzdžiui, traukinukais, pamėgtu animacinio filmuko herojumi ar patinkančia veikla, pavyzdžiui, kutenimu), galite sukurti mokymosi situacijų, kuriose jie, tikėtina, atkreips į jus dėmesį ir su jumis bendraus - ir taip iš jūsų mokysis. Be to, skatindami vaiko domėjimąsi žaidimu su konkrečiais daiktais galėsite pagerinti jo socialinius įgūdžius. Bendravimas bus susietas su mėgstama veikla ir vaikui teiks daugiau pasitenkinimo.

Paiškinimas. Patrauklios medžiagos ir žaidimai vaikus motyvuoja bendrauti su tėvais. Motyvuotas vaikas - laimingas vaikas, dėmesingas savo tėvams ir pasirengęs mokytis. Stipri motyvacija skatina tapti aktyviais mokiniais, o ne pasyviais stebėtojais. Aktyvūs mokiniai rodo iniciatyvą ir elgiasi spontaniškai - tai dvi svarbios savybės, kurias svarbu išugdyti ASS turintiems mažiems vaikams. Motyvuotas vaikas taip pat nori tęsti veiklą, o tai suteikia jums, tėvams, galimybę į ją įtraukti daug mokymosi galimybių. Taigi, siekdami sudaryti vaikui galimybių mokytis, turite išsiaiškinti, kokie daiktai ir veikla jam iš tiesų patinka. Toliau aprašoma, kaip

išsiaiškinti, kokią veiklą ir medžiagas jūsų vaikas mėgsta. Kuo ilgiau tęsiama veikla, tuo daugiau mokymosi galimybių galite sukurti. Todėl turėtumėte sužinoti, kokie daiktai ir kokia veikla jūsų vaikui iš tiesų patinka. Tam pravers toliau aprašyta užduotis. Klausimai padės sutelkti dėmesį į tai, kas atkreipia jūsų vaiko dėmesį.

UŽDUOTIS: išsiaiškinkite, ką mėgsta jūsų vaikas

Keletą dienų šiek tiek laiko skirkite savo vaiko stebėjimui jam užsiimant šia šešių rūšių veikla:

1. Žaidimas su žaislais ar kitais daiktais
2. Bendravimo žaidimai
3. Valgymas
4. Vaiko priežiūros veikla (maudymas, ap rengimas, per rengimas, ruošimasis miegoti)
5. Knygų skaitymas
6. Namų ruošą

Štai keletas idėjų, kaip sužinoti, kuo domisi jūsų vaikas, ir atkreipti į tai jo dėmesį:

- Vaikui atliekant visų šešių rūšių veiklą, įsiziūrėkite, kuo jis domisi ir kam skiria dėmesį. Kiekvienu atveju parenkite daiktų, medžiagų, žaislų arba fizinių žaidimų, kurių jūsų vaikas nori ir kurie jam patinka, sąrašą. (Šioje knygoje pateikėme formą, kurioje, jeigu norite, galite pasidaryti savo sąrašą. Formą rasite 105 psl.) Jeigu jūsų vaikas nesiekia tam tikrų daiktų arba fizinių žaidimų natūraliai, paruoškite keletą medžiagų arba daiktų ir paskatinkite žaisti su jais - galbūt patiks.
- Atsakykite į šiuos klausimus apie vaiko elgesį jam užsiimant kiekviena (iš 6 nurodytu) veikla:
 - Kokių daiktų arba veiklos vaikas siekia?
 - Kokius daiktus vaikui patinka stebėti, imti arba laikyti?
 - Dėl kokios veiklos vaikas ateina pas mane arba kitą šeimos narį prašydamas pagalbos arba norėdamas žaisti?
 - Kas vaiką skatina šypsotis ir kas prajuokina?
 - Kas nuramina vaiką, kai jis suirzęs, arba kas pralinksmina, kai jis viskuo nepatenkintas?
 - Jeigu jūsų vaikas nelabai domisi tradiciniais žaislais, sutelkite jo dėmesį į kitokią kasdienę veiklą. Tik nedaugelis mažų vaikų neprieina prie daiktų ar žmonių arba nereaguoja į daiktus patys, neparaginti. Tokių atvejų pasitaiko, tačiau jie labai reti. Kai jūsų vaikas vaikšto, atkreipkite dėmesį, prie kokių daiktų eina arba nuo kurių nueina. Kai vaikas paliečia, paima arba apžiūri daiktą, atkreipkite dėmesį, koks tai daiktas. Kaip vaikas reaguoja, kai su juo žaidžiate fiziškai - kutenate, priglaudžiate, prispaudžiate, sukate aplink? Kas vaikui patinka?
 - Kartais vaikų mėgstamiausi daiktai būna gana neįprasti jų amžiui arba vaikai juos naudoja visą laiką tokiu pat būdu.
 - Nors jūsų vaiko pomėgiai neįprasti, tai visgi yra pomėgiai ir juos galite įtraukti į savo sąrašą. Kai kurie maži vaikai visiškai nesidomi daiktais ir veikla. Patarsime jums, kaip sugalvoti bendravimo žaidimų, kuriuos galėtumėte žaisti su tokiais vaikais (vadinamoji **jutiminė bendravimo veikla**), arba kitokios tiesioginio bendravimo veiklos, o vėliau - kaip sudominti vaiką žaisti su žaislais. Strategijas, padėsiančias užsiimti tokia veikla su vaiku, aprašome 5 skyriuje.

Pavyzdžiui, dvejų metų ir dviejų mėnesių Pablas visą dieną iš rankų nepaleidžia televizoriaus nuotolinio valdymo pulto. Stovėdamas priešais televizorių arba gulėdamas ant sofos, jis nuolat junginėja kanalus. Didžiąją dalį laiko, kol nemiega, vaikas praleidžia priešais televizorių. Bandydami televizorių išjungti arba atimti pultą vaikui sukelia didžiulį jniršį.

„Iš pradžių padariau klaidą - pirkdavau vis daugiau ir vis įdomesnių žaislų, tikėdamasi, kad sūnus išmoks žaisti, jeigu rasčiau, kas jį sudomintų. O iš tikrųjų daug paprasčiau ir veiksmingiau buvo paimiti ką nors, ką jis naudojo kaip žaislą, ir sukurti žaidimą. Ėmėme sugalvoti paprastų žaidimų (pavyzdžiui, kutenti šluoste),

kurie buvo smagūs ir daug veiksmingesni negu prašymas sūnaus ką nors atlikti rodant pirštu į reikiamą kūno vietą. Tarp sūnaus mėgstamiausių žaidimų buvo sukimas ratu (kai vaikas laikomas, o mes einame ratais), įšokimas ir iššokimas iš lovelės ir važinėjimas žaislinėmis mašinytėmis. Visa tai buvo pagrįsta kasdiene veikla ir leido įtraukti vis daugiau mokymosi galimybių."

Trimetis Matthiasas mėgsta aukštiekninkas gulėti ant sofos ir žiūrėti pro langą. Taip jis gali pragulėti kelete valandų. Vaikas beveik nesidomi žaislais, žmonėmis ir namuose vykstančia veikla, nors aplink pilna žaislų ir vyksta daugybė įdomių dalykų - jis turi ketverių metų sesutę ir naminių gyvūnėlių.

1 etapo apibendrinimas

Jeigu laikėtės mūsų patarimų, turėtumėte gana daug žinoti apie savo vaiko interesus, pomėgius, daiktus ir veiklą, kuri vaiką sudomina. Patikrinkite, ar sutinkate su daugeliu teiginių toliau pateiktame sąrašė. Jei sutinkate, įgijote svarbių žinių apie savo vaiko dėmesį - jas pritaikysite **2 etape**. Jei nesutinkate, pradėkite eksperimentuoti, kad sužinotumėte, ką jūsų vaikas mėgsta kiekvienoje iš šių kategorijų.

Veiklos kontrolinis sąrašas.

Ką mėgsta veikti mano vaikas?

- Galiu išvardyti nemažai žaislų ir daiktų, su kuriais mėgsta žaisti mano vaikas.
- Galiu išvardyti keletą bendravimo žaidimų (žaidimai be žaislų, pavyzdžiui, kutenimas arba šėlionės), kurie mano vaiką paskatina šypsotis.
- Galiu išvardyti keletą užsiėmimų lauke, kuriuos vaikas mėgsta (suptis sūpynėse, vaikščioti ir pan.).
- Galiu išvardyti keletą daiktų ir veiklos rūšių, kurios gali vaiką pralinksminti, kai jis prastos nuotaikos.
- Galiu išvardyti keletą dainų arba garsų, kurių klausytis mėgsta mano vaikas.
- Galiu išvardyti keletą veiklos rūšių arba žaislų, kuriuos pasitelkus per maitinimą arba kasdienę vaiko priežiūros veiklą (maudymasis, apsirengimas, persirengimas, ruošimasis miegoti) galima paskatinti vaiką nusišypsoti arba nusijuokti.
- Žinau, ką mano vaikas mėgsta veikti su knygomis.

Pablo atvejis. *Kaip minėta, vienintelis dalykas, kurį Pablas mėgo daryti su daiktais - laikyti rankose nuotolinio valdymo pultų. Mama iš pradžių siūlė vaikui daug daiktų, norėdama išsiaiškinti, ar jis nuotolinio valdymo pultų iškeistų į kitą daiktą, bet, atrodo, niekas kitas jam nebuvo įdomu. Tada moteris pradėjo galvoti, kokių poveikiu ar veiksmais pati galėtų atkreipti jo dėmesį. Vyresniajai seseriai pakutėnus, Pablas šyptelėdavo, todėl šį metode mama išbandė pirmiausia. Jos nuostabai Pablas nusijuokė. Tuo metu ji net negalvojo, kaip paimti iš sūnaus nuotolinio valdymo pultę, bet iškėlė rankas ir judino pirštus sakydama: „Pakutensiu“. Pablas neatsitraukė, netgi palinko prie motinos laukdamas kutenimo. Netrukus, įsitraukęs į žaidime, berniukas atleido kumštį ir mama švelniai ištraukė nuotolinio valdymo pultę toliau kutendama. Kai vaikas pulto nebegalėjo pasiekti, ji padėjo jį už savęs, kad sūnus nematytų ir neatsitrauktų nuo žaidimo.*

Mama taip pat sugalvojo kitų būdų pakutenti Pablą: pavyzdžiui, prunkšdama jam į kaklą ir pilvą. Prieš kutendama pilvą, ji parodė berniukui, kaip kilstelėti marškinėlius, ir kaskart, kai jis tai padarydavo, nedelsdama sureaguodavo. Kai Pablas pavargo, mama pasiūlė jam kitų daiktų ir parodė, kaip jie veikia - mediniu šaukšteliu pabeldė į stalą ir paspaudinėjo

žaislinio telefono mygtukus. Nematydamas nuotolinio valdymo pulto, Pablas noriau tyrinėjo naujus daiktus. Jis vis dar buvo linkęs kartoti su daiktu tuos pačius veiksmus, bet dabar mama žinojo, kad gali atitraukti dėmesį nuo nuotolinio valdymo pulto ir įtraukti j labiau tinkančią mokytis veiklą.

Matthiaso atvejis. *Matthiasas labai mažai domėjosi daiktais. Jam labiau patikdavo aukštiekninkam gulėti ant sofos ir spoksoti pro langą. Tėtis vis bandė sugalvoti, kaip sudominti sūnų žaislais, bet po kiekvieno bandymo vaikas vis tiek grįždavo ant sofos. Galop vyriškis išbandė kitokį būdą. Kai Matthiasasėjo sofos link, tėtis jį kilstelėjo ir metė ant sofos. Tai pakartotojo keletą kartų - padėdavo Matthiasui nulipti, pakeldamas rankas ir jį paimdamas, ir vėl numesdavo. Netrukus vaikas perprato žaidimo esmę ir patsėjo pas tėtį, kad jį pakeltų ir numestų.*

Bandydamas suvokti, kas Matthiasui patinka, tėtis pastebėjo, kad vaikui rūpi ne vien sofa. Jis šiek tiek paeksperimentavo su kitais judėjimo žaidimais. Matthiasui patiko, kai tėtis jį permesdavo per petį ir skraidindavo per kambarį, taip pat jam patiko aktyviai spyruokliuoti ant guminio kamuolio. Berniukas būdavo patenkintas, kai tėtis jį numesdavo ant lovos ir pagalve spūsteldavo krūtinę arba nusimaudžiusį sausindavo dideliu šiurkščiu rankšluosčiu. Vaikui patikdavo, kai būdavo daug veiksmo. Per tokią veiklą Matthiasas daug mieliau juokdavosi, šypsodavosi, žiūrėdavo į tėtį ir traukdavo jį už rankos, kad pakartotų žaidimą.

Matthiaso tėtis suprato, kad į šiuos fizinius žaidimus ant lovos gali įtraukti pliušinį meškutį - naudoti jį kutendamas ir baksnodamas sūnų. Matthiasas vis siekdavo meškučio, kad būtų žaidžiama toliau - tada jis pirmą kartą parodė susidomėjimą pliušiniais žaislais. Berniukui patiko klausykis, kaip tėtis dainuoja „Galva, pečiai, keliai ir pirštai“, šias kūno dalis šluostydamas rankšluosčiu. Jam taip pat patiko, kai tėtis, stovėdamas priešais, o ne už nugaros, įsukdavo jį parke ir sugaudavo į glėbį. Matthiasas juokdavosi, sukinėdavosi ir žiūrėdavo į tėtį, tikėdamasis, kad jis pakartos. Tokie tyrinėjimai ir bandymai padėjo tėčiui suprasti, kuri veikla Matthiasui patinka.

2 etapas. Įženkite į sceną, užimkite poziciją

Paiškinimas. Socialinis bendravimas visų pirma yra bendravimas akimis, veido išraiškomis ir kūno kalba. Norime, kad vaikai į mus žiūrėtų, kad dažnai palaikytų akių kontaktą ir kad mums kalbant aiškiai matytų mūsų veidą, išraiškas, žvilgsnį ir lūpas. Žaidimas susėdus padeda atkreipti ir išlaikyti vaiko dėmesį. Sėdint vaikui suteikiama atrama ir panaikinama galimybė lengvai pasitraukti. Knygos skaitymas arba žaidimas su žaislu sėdint priešais vaiką gali pasirodyti keistas padėties pasirinkimo variantas, tačiau jei skaitysite laikydami vaiką ant kelių ir skaitydami negalėsite bendrauti akis į akį, tai ribos socialinį kontaktą. Kai įprasite skaityti ir žaisti sėdėdami priešais vaiką, tai taps įpročiu ir nebereikės apie tai galvoti. Jeigu vaiką pasodinsite į sėdmaišį ar ant kėdės su atlošu, tikėtina, kad jis galės geriau sutelkti dėmesį į bendravimą.

Užduotis: suraskite padėčių, kurios padėtų patraukti dėmesį

Žaisdami su vaiku arba jį prižiūrėdami bandykite surasti tokią padėtį, kad vaikas aiškiai matytų jūsų veidą ir akis. Sėdėkite kuo arčiau, tame pačiame lygmenyje, akis į akį su vaiku tiek su juo žaisdami, tiek atlikdami jo priežiūros veiklą. **Kūno padėties parinkimas** yra ypač svarbus siekiant padidinti vaiko dėmesį žmonėms ir mokymosi galimybes.

Štai keletas idėjų, kokią padėtį parinkti sau ir vaikui, kad būtų lengviau mokytis:

- Padėtis, kai vaikas guli ant nugaros, o jūs sėdite prie jo palinkę, puikiai tinka bendravimo

- žaidimams, žaidimams pirštais, dainelėms ir pan. Sauskelnių keitimas ant stalo arba grindų yra puikus laikas tiesiogiai pabendrauti su vaiku ir padainuoti dainelių arba pažaisti pirštais.
- Sėdėjimas ant grindų ištiesus kojas priešais save, pasiguldžius vaiką aukštelininką ant savo kojų arba laikant jį tarp kojų - taip pat tinkamos padėtytys norint pakutenti pilvuką arba pažaisti pirštais ar bendravimo žaidimus, pvz., „Mažasis paršelis“, „ku kū“, „gydu gydu katutes“, „Ratu aplink sodą“ ir „Kur nykštys?“.
 - Fiziniai žaidimai ant lovos arba sofos leidžia bendrauti su vaiku tiesiogiai tiek jam gulint, tiek stovint.
 - Pasisodinkite vaiką ant kelių veidu į save arba ant kėdutės, į sėdmaišį ar ant maitinimo kėdutės, į fotelio ar sofos kampa, o patys atsisėskite ant grindų priešais. Tai puiki tiesioginio bendravimo padėtis, patogi dainuojant dainas, žaidžiant pirštais, žaislais, skaitant knygas, rengiantis (marškinėlius, kelnes, kojines ir batus). Sėdėti akis į akį paprasčiau naudojantis atramomis - tinka sėdmaišis arba pagalvė, kad vaikas galėtų atsiremti arba sėdėti priešais; sofa, kėdė arba jūsų keliai, kad vaikas galėtų palinkti jūsų link; mažas staliukas arba kėdė, jei norima žaisti sėdint arba stovint. Tiesioginio bendravimo žaidimus galima žaisti netgi skaitant knygas - knygą dėkite priešais vaiką, ranka rodykite paveikslėlius, o veidą laikykite priešais ir arti vaiko veido, kad būtų galima užmegzti akių kontaktą ir vaikas matytų jūsų veido išraiškas, girdėtų svarbiausius žodžius ir garsus.
 - Pasodinkite savo vaiką taip, kad nugara ir pėdos būtų tinkamai atremtos ir vaikui būtų patogiu - jis galėtų su jumis žaisti, užuot ieškojęs patogesnės padėties. Vaiko nugara turėtų būti prie kėdės atlošo, pėdos tvirtai pastatytos ant grindų. Atkreipkite dėmesį į tinkamą kampa. Sėdint ant tinkamos kėdės vaiko klubai, keliai ir kulkšnys turėtų būti apytiksliai 90 laipsnių kampu. Pėdos neturi kyboti ore. Tik pradedantiems vaikščioti vaikams puikiai tiks mažas kojasiulis - jei jį pristumsite prie sienos, bus galima atremti nugarą. Vaikai (ir suaugusieji, kaip žinote iš patirties!) geriau jaučiasi savo ūgiui tinkamoje kėdėje - tokioje jie išsėdės ilgiau.
 - Labai naudingi yra sėdmaišiai. Rekomenduojame juos visoms šeimoms - galėsite pasodinti vaiką priešais save ir gerai atremti. Vaikai taip pat mėgsta juose gulėti - tokioje padėtyje galite žaisti daug bendravimo žaidimų.
 - Kai kurie maži vaikai taip nori judėti, kad jų nepriversi ilgiau pasėdėti. Stovėjimas taip pat gali būti labai tinkama padėtis bendraujant tiesiogiai - pravers kavos arba vaikiškas staliukas. Daugelis mažylių mėgsta žaisti su žaislais stovėdami prie staliuko, o jūs galite prisijungti prie vaiko įsitaisydami kitoje pusėje. Geriau, kai staliukas sunkus, kad neslystų vaikui pasirėmus. Be to, jis turėtų būti pakankamai žemas, kad vaikas galėtų atsiremti juosmenu, o rankomis - laisvai liesti daiktus ir jas tiesti į jus. Jūs galite įsitaisyti skersai nuo vaiko arba kampu, kad galėtumėte žiūrėti vienas į kitą iš stalo kampo. Venkite žaidžiant būti greta vaiko, nes jam bus sunku matyti jūsų veidą.

Užduotis: pasinaudokite proga bendrauti valgant

Pasodinus vaiką maitinimo kėdutėje arba vaikiškoje kėdutėje atsiranda galimybė akis į akį bendrauti prie virtuvės stalo, ypač jei tai organizuojama kaip bendravimo metas. Tikriausiai kyla pagunda, užuot valgius drauge, leisti mažiems vaikams pavalgyti patiems, kol baigsite ruošti maistą. Tačiau atminkite, kad ASS turintiems vaikams kiekvienas valgymo ir užkandžiavimo metas suteikia didžiules galimybes lavinti dėmesio ir bendravimo įgūdžius.

Štai keletas idėjų, kaip padidinti vaiko dėmesį jums, kai jis valgo:

- Užuot padėję maisto ant padėkliuko, kad vaikas galėtų imti maistą rankomis, pritraukite maitinimo kėdutę prie pat pietų stalo krašto, o savo kėdę pastatykite priešais, kad galėtumėte žiūrėti į vaiką ir valgyti arba užkandžiauti kartu su juo. Padėkite vaiko maistą ant stalo, tada įdėkite šiek tiek į vaiko lėkštę ir šiek tiek sau. Pakalbėkite apie maistą.
- Kai vaikas suvalgys pateiktą porciją, pasiūlykite dar, bet maisto neduokite, kol jis kokiu nors būdu neparodys, kad nori daugiau. Tai gali būti nežymus ženklas - žvilgtelėjimas į jus, rankų tiesimas į maistą, parodymas ranka arba noro išreikšimas garsu arba žodžiu.

Bet pirma palaukite, kol vaikas ką nors padarys, o tada tokį elgesį traktuokite kaip pastangas su jumis bendrauti. Kai išgirsite arba pamatysite ženklą, greitai paduokite maistą ką nors sakydami, pvz.: „Nori dar? Prašau.“

- Pasiūlykite vaikui kąsnelį, o tada paskatinkite leisti jums atsikąsti pasilenkdami prie jo atvira burna.
- Padėkite vaiko puodelį ant stalo, kad negalėtų jo pasiekti, bet matytų, laikykite jį priešais vaiką ir prieš paduodami paklauskite, ar jis nori. Į puodelį įpilkite tik šiek tiek gėrimo - vaikas greitai išgers ir norės dar. Vaikui išgėrus ir norint dar, pasiūlykite įpilti daugiau, bet prieš pildami palaukite, kol vaikas paprašys.
- Baigiant valgyti sudainuokite vieną ar dvi daineles žaisdami pirštais; padėkite vaikui parodyti gestą, atliekamą dainuojant, pajudindami jo ranką tuo metu, kai reikia atlikti judesį. Dainos puikiai padeda ugdyti kalbėjimo įgūdžius. Taigi sėdėjimas akis į akį prie stalo - puiki galimybė lavinti socialinį dėmesį, o pateikiant maistą tam tikra tvarka vaikas ima skirti daugybę dėmesio jums.

2 etapo apibendrinimas

Jeigu atlikote pirmiau nurodytus veiksmus, rasite daugybę būdų atkreipti savo vaiko dėmesį. Patikrinkite, ar sutinkate su daugeliu toliau pateikto sąrašo teiginių. Jeigu pritariate, dabar turite svarbių įgūdžių ir gebate atkreipti savo vaiko dėmesį. Šias žinias panaudosite **3 etape**. Jeigu dar nepakankamai įgudote, pradėkite eksperimentuoti su kiekvienu punktu po vieną, žaisdami su vaiku, kol surasite būdų tai įgyvendinti.

Veiklos kontrolinis sąrašas.

Ar organizuojant veiklą pavyksta atkreipti vaiko dėmesį?

- Kai bendraujame, vaikas gali aiškiai matyti mano akis, veidą, kūno kalbą ir judesius.
- Vaikas kartais į mane žiūri, kai kartu atliekame tam tikrą veiklą.
- Bendrauju būdama(s) priešais vaiką, jo lygmenyje (ne aukščiau negu jis), akis į akį.
- Išsiaiškinau, kaip perdėlioti daiktus, kad galėčiau tiesiogiai bendrauti su vaiku žaisdama(s) ir juo rūpindamasi(s).
- Mano vaikas patogiai sėdi arba stovi priešais mane - ant grindų, ant jam tinkančios kėdės arba prie stalo, kuris yra tinkamo žaisti aukščio.

Pablo atvejis. Patikrinusi 2 etapo veiklos kontrolinį sąrašą Pablo mama suvokė, kad iššvaistė daug energijos sekiodama paskui sūnų, užuot sukūrusi tinkamas socialines zonas žaidimams. Ji buvo įpratusi siūlyti Pablui daiktus jam nueinant ir į ją nežiūrint. Mama galop nusprendė, jog siekiant padėti Pablui mokytis reikėtų pertvarkyti žaidimų erdvę, kad ji būtų tinkamesnė berniuko ūgiui ir jam būtų lengviau sutelkti dėmesį. Moteris pritraukė kavos staliuką arčiau sofos, kad sūnui stovint prie jo kūnas tvirčiau remtųsi į sofą. Taip buvo lengviau įtikinti jį ką nors daryti neverčiant sėdėti kėdėje -vaikui buvo sunku išsėdėti, išskyrus valgio metą. Pablui patiko pagalvės, todėl mama atnešė jų iš miegamojo ir atrėmusi į sieną sukūrė minkštą, patogią sėdėjimo vietelę - net neprireikė pirkti sėdmaišių.

Galiausiai mama pagalvojo apie kitas galimybes, ką galima nuveikti per dieną namuose, siekiant labiau atkreipti vaiko dėmesį. Per pietus jai buvo sudėtinga tiesiog atsisėsti ir pasėdėti dėl kitų savo vaikų - tai jiems prireikdavo ko nors iš šaldytuvo, tai padėti supjaustyti maistą. Tačiau tai buvo įmanoma per užkandžių metą, kai jiedu su Pablu būdavo vieni. Mama nusprendė pasodinti Pablą priešais save, kai gers rytinę kavą, ir tada pabandyti įtraukti jį į bendravimą.

Mama taip pat pastebėjo, kad Pablas, kai pavargsta, nori būti paimamas. Ji nusprendė laikyti jį rankose priešais, o ne nugara į save, ir praleisti daugiau laiko akis į akį dainuojant jo mėgstamiausias dainas.

Matthiaso atvejis. Patikrinęs 2 etapo veiklos kontrolinį sąrašą, tėtis sugalvojo daugiau būdų, kaip atkreipti Matthiaso dėmesį. Kadangi Matthiasas mėgo gulėti ant sofos, tėtis galėdavo pasilenkti virš jo ir užmegzti akių kontaktą pradėdamas ir tęsdamas aktyvesnius žaidimus. Tėtis sugalvojo kitų žaidimų ant sofos, per kuriuos Matthiasui reikėdavo laikytis tiesiai, pavyzdžiui, šokinėjimą ant lovos, pakėlimą raketos kilimui ir kritimą į tėčio rankas.

Kadangi Matthiasas norėdavo šių žaidimų, jis mieliau sėdėdavo. Tėčiui atsirado proga parodyti sūnui knygų ir paskatinti kartu jas vartyti sėdint ant sofos. Jis pasirūpino smagiais garso efektais ir dramatiškais judesiais, kad sūnui būtų linksma. Tėtis taip pat atnešė į svetainę vaikui tinkamo dydžio stalą ir kėdę ir palaipsniui padėjo ant jo keletą knygų ir žaislų, kurie, kaip jis manė, gali vaikui patikti. Kai ateidavo į svetainę, jiedu iš pradžių pažaisdavo prie stalo, tik tada pereidavo prie sofos. Per keletą savaitių tėtis gerokai padidino bendravimo prie stalo laiką.

Be to, kai Matthiasui prireikdavo pagalbos dėl vieno ar kito daikto (išimti ką nors iš dėžutės, atidaryti užkandžių pakuotę), tėtis jį nusivesdavo į svetainę arba prie virtuvės stalo ir pasodindavo prieš suteikdamas pagalbą. Taip jis padėjo Matthiasui atrasti namuose daugiau vietų, kur vyksta įdomūs ir smagūs dalykai, ne tik sofa.

3 etapas. Panaikinkite konkurenciją

Paaiškinimas. Fizinė aplinka gali būti galingas traukos centras, padedantis pritraukti vaiko dėmesį. Stebint vaiką paaiškės, kas tam tikroje vietoje jį traukia. Vaizdo arba kompiuteriniai žaidimai, mechaniniai žaislai ir judantys objektai gali labai konkuruoti su tėvais, bandančiais patraukti savo vaikų dėmesį. Jums gali tekti kontroliuoti ir pritaikyti aplinką taip, kad reikėtų mažiau varžytis dėl savo vaiko dėmesio.

UŽDUOTIS: atkreipkite dėmesį, kas atitraukia vaiko dėmesį, ir pašalinkite tuos daiktus

Žaisdami su vaiku akis į akį arba rūpindamiesi juo stebėkite, į ką jis atkreipia dėmesį, ir nustatykite daiktus, kurie vagia vaiko dėmesį iš jūsų. Pastebėję tokį daiktą, pamažu pabandykite sumažinti vaiko dėmesį jam.

Štai keletas idėjų, kaip spręsti dėmesį atitraukiančių daiktų problemą:

- Žaisdami su žaislais, atliekamus žaislus padėkite ant lentynų arba paslėpkite, kad jie neatitrauktų vaiko dėmesio. Žaislus galima padėti į spintas su durimis, žaislų dėžes arba netgi atviras lentynas, uždengtas apklotu.
- Išjunkite televizorių, jeigu jo niekas nežiūri. ASS turintiems mažiems vaikams įjungtas televizorius - tikras dėmesio magnetas.
- Žaisdami stenkitės išjungti kompiuterių ir televizorių ekranus.
- Jei aplink vyksta daug veiksmo ir tai atitraukia jūsų vaiko dėmesį, žaisti bendravimo žaidimų eikite į kitą kambarį. Puikia erdve bendravimo žaidimams gali tapti didelė lova.
- ASS turintį vaiką maudykite vonios kambaryje nesant kitų žmonių (jeigu tai įmanoma), kad galėtumėte daugiau pabendrauti su savo atžala.
- Jei vienu metu valgo keletas vaikų, pabandykite pakeisti ASS turinčio vaiko maitinimo tvarką (aprašytą pirmiau) į bendrą pokalbį prie stalo su kitais vaikais ir suaugusiais. Tikrai nemanykite, kad vaiką turite maitinti vienuoje. Socialinis bendravimas prie šeimos stalo yra labai svarbi patirtis jūsų vaikui, jeigu vaikas valgydamas bendrauja.

„Pastebėjau, kad daugeliu aspektų buvo naudingas daiktų sudėjimas į dėžes. Tai ne tik padėjo išvengti dėmesio atitraukimo, bet ir suteikė galimybę išmokyti vaiką susitvarkyti daiktus ir vartoti daugiau žodžių prašant konkrečių dėžių ir žaislų. Skirtingų spalvų dėžės gali padėti mokytis pažinti spalvas, o permatomos dėžės - motyvuoti paprašyti viduje esančių daiktų. Mano sūnus nebuvo linkęs prašyti daiktų, bet kartais paprašydavo mėgstamų mašinyčių, kai matydavo jas dėžėje (tai padėjo išmokyti jį vis

daugiau ir vis sudėtingesnių frazių, taip pat - paskatinti parodyti daiktus pirštu)".

O kaip kiti žmonės?

Kol ASS turintis vaikas tik pradeda mokytis bendrauti su kitais ir skirti jiems dėmesio, vienalaikės kelių žmonių pastangos bendrauti gali blaškyti vaiką. Puiku, kad keletas šeimos narių nori žaisti drauge, tačiau taip pat svarbu pagalvoti apie tai, kas patrauks jūsų vaiko dėmesį. ASS neturintys vaikai be problemų perjungia dėmesį nuo vieno žmogaus arba veiklos prie kito, o ASS turintiems vaikams sunku sutelkti dėmesį net į vieną žmogų ir jūs aktyviai stengiatės jam padėti to išmokyti. Socialinis bendravimas yra svarbiausia turima mokymo priemonė ir jums reikia apsaugoti ir padidinti vaiko bendravimą ir dėmesį savo tėvams, broliams ir seserims ir kitiems svarbiems žmonėms. Iš pradžių patartina išmokyti sutelkti dėmesį į vieną asmenį vienu metu. Jeigu kiti žmonės bandys bendrauti su jūsų vaiku tuo pačiu metu kaip ir jūs, tai atitrauks jo dėmesį nuo jūsų. Nesutelkiant dėmesio mokytis neįmanoma. Todėl skatinkite žmones bendrauti su jūsų vaiku po vieną ir neatitraukti jo dėmesio, kai jis bendrauja su kuo nors kitu. Vėliau, pagerėjus vaiko gebėjimui skirti dėmesio kitiems, turėtumėte patikrinti, ar jis gali perkelti dėmesį nuo vieno žmogaus kitam ir bendrauti su abiem. Tai irgi labai svarbus įgūdis - taip šeimos bendrauja kaip grupė.

O kol kas - keli pasiūlymai, kaip suvaldyti bendravimą su keletu žmonių:

- Padėkite šeimos nariams suprasti vaiko dėmesio problemą ir kaip svarbu, kad jis sutelktų dėmesį į žmogų, kad galėtų geriau mokytis.
- Paprašykite kitų palaukti, kol ateis jų eilė, užuot patys nutraukę bendravimą su savo vaiku. (Tai - tiesiog gerų manierų klausimas, kaip ir laukimas, kada bus galima įsiterpti arba pakviesti prisijungti, užuot nutraukus dviejų žmonių pokalbį.)
- Ta pati taisyklė gali būti taikoma kitiems vaikams, kurie nori prisijungti (jeigu jie pakankamai dideli ir geba suvokti, kad negalima pertraukti kitų žmonių).
- Dabar ne tavo eilė: kai kitas asmuo žaidžia su jūsų vaiku, geriau nenutraukite jų žaidimo ir nesivaržykite dėl savo vaiko dėmesio. Jeigu nutrauksite kitus ir bandysite jiems parodyti, „kaip tai padaryti“, rizikuojate atgrasyti juos nuo bendravimo su vaiku. Visi žmonės, kurie gali bendrauti su jūsų vaiku, suras savą būdą arba paprašys pagalbos, kai reikės.

3 etapo apibendrinimas

Jeigu perskaitėte šį skyrelį ir vykdėte pirmiau nurodytą veiklą, tikriausiai radote daugybę būdų, kaip pašalinti dėmesį atitraukiančius veiksnius ir padidinti savo vaiko dėmesį jums ir jūsų bendrai veiklai. Peržvelkite ir įvertinkite, ar sutinkate su daugeliu teiginių veiklos kontroliniame sąrašė. Jeigu sutinkate, jau turite svarbių įgūdžių, padėsiančių padidinti vaiko dėmesį ir sutelkti jį į save. Šias žinias galėsite panaudoti **4 etape**. Jeigu nesutinkate, pradėkite eksperimentuoti žaisdami ir rūpindamiesi vaiku, kol suprasite, kurie metodai jums veiksmingi.

Veiklos kontrolinis sąrašas.

Ar nustaciau, kas nukleipia vaiko dėmesį, ir sumažinau šiuos dirgiklius?

- Kai žaidžiu su vaiku ir jį prižiūriu, jis dažnai skiria dėmesio man ir mūsų bendrai veiklai.
- Pastebėjau, kas atitraukia mano vaiko dėmesį, ir sugalvojau, kaip tuos daiktus pašalinti, uždengti arba paslėpti viename arba keliuose kambariuose.
- Man pavyko išvengti dėmesį atitraukiančių veiksnių persikeliant su vaiku į kitą vietą.
- Kai bendrauju su vaiku per žaidimus ar priežiūros veiklą, televizorius ir kompiuteris yra išjungti.
- *Kai kiti nori prisijungti, pasiūlau palaukti ir bendrauti pakaitomis, o ne nutraukti bendravimą su kitu asmeniu ir taip nukreipti vaiko dėmesį.*

Pablo atvejis. *Pablo tėvams vaiko dėmesį atitraukiantys daiktai buvo nuotolinio valdymo pultas ir televizorius. Kai tėvai bandydavo sudominti sūnų žaislais arba fizine veikla, trukdydavo jo dėmesys televizoriui. Tačiau tėvai pastebėjo, jog maudomam vaikui patinka spaudinėti vonios mygtukus, kad jie purkštų vandenį. Jam taip pat patikdavo, kai tėvai uždėdavo ant rankų ir pilvo vonios putų. Tėvai įdėjo į vonią porą vonios žaislų, kurie*

užsukti plaukiojo. Vaikui šie žaislai patiko ir jis gražino juos tėvams, kad vėl prisuktų. Tėvai taip pat pabandė pūsti į vaiką vonios putas - jam tai irgi patiko: laimingas tapšnojo putas ir žiūrėjo į juos plačiai šypsodamasis ir laukdamas daugiau.

Be to, tėvai pastebėjo, jog Pablui patinka, kai jis pasodinamas ant vystymo stalo, kad nudžiūtų po maudynių. Jie įtraukė į šią veiklą šluostymą rankšluosčiu, žaidimą „ku kū“ ir kitokius žaidimus, pvz., „Mažąjį paršelį“ su žaislais. Mama atsuko vaiką į veidrodį ir, kadangi jis žiūrėjo į savo atspindį, prigludė savo veidą prie sūnaus veido, rodė juokingas grimasas ir leido juokingus garsus. Sūnui tai patiko - jis tapšnojo per veidrodį, o tada per mamos veidą.

Visi šie pastebėjimai Pablo tėvams padėjo suvokti, kad iš tikrųjų jam patinka žaisti su žaislais ir žmonėmis, taigi jie nusprendė labiau kontroliuoti televizoriaus ir nuotolinio valdymo pulto naudojimą. Tėvai nutarė, kad valgant televizorius bus išjungtas, taip pat jis bus išjungtas maudantis ir anksti rytą. Jie pradėjo vaiką rengti ir perrengti ant lovos kambaryje, kuriuo jis dalijosi su savo broliu (o ne priešais televizorių), ypač ryte ir vakare prieš prausiantis, ir naudojo šį laiką žaidimams lovoje. Be to, tėtis sėsdavo su sūnumi prie stalo per pusryčius, o mama sėdėdavo šalia per pietus. Jie labiau kontroliavo gėrimus ir maistą - duodavo po truputį, kad vaikui dažniau tektų paprašyti. Taip pat jie daugiau bendraudavo valgio metu - leisdavo sūnui padėti paduoti daiktus, paprašydavo duoti atsikąsti maisto ir nuvalyti maitinimo kėdutės padėkliuką prieš baigiant valgyti.

Per tokią veiklą išjungus televizorių, sutrumpėjo Pablo prie televizoriaus praleidžiamas laikas ir padidėjo jo dėmesys tėvams. Tačiau Pablas vis dar prasėdėdavo prie televizoriaus valandų valandas. Galiausiai po kelių savaitių tėvai ėmėsi ryžtingo veiksmo. Vieną vakarą sūnui užmigus jie padėjo nuotolinio valdymo pultą aukštai spintoje. Tėvai ėmė labiau kontroliuoti televizoriaus žiūrėjimą: įjungdavo jį vienai valandai ryte, vienai valandai iki pietų ir vienai valandai vakare prieš vaikui prausiantis. Šiam laikui jie nustatydavo virtuvės laikmatį. Laikmačiui suveikus, tėvai įjungdavo televizorių ir iš naujo nustatydavo laikmatį vienai valandai. Laikmačiui vėl suskambus, televizorius būdavo išjungiamas.

Pirmą rytą Pablas vis ieškojo nuotolinio valdymo pulto ir buvo labai nusivylęs, kad negali rasti. Po pusryčių mama vienai valandai įjungė televizorių, kol ji rengėsi ir ruošėsi, o suveikus laikmačiui jau buvo pasiruošusi vežimėlį ir vaiko paltuką. Mama išjungė televizorių, iš karto aprenge sūnų ir jiedu išėjo į parką. Kai televizorius išsijungė, Pablas pravirko, bet jo dėmesį atitraukė kelionė į parką, kur jis galėjo pažaisti ant sūpynių. Kai jiedu grįžo namo, mama perrengė jį ant lovos, tada pasodino į kėdutę prie stalo, kad užkąstų, ir prisėdo puodeliui kavos. Kol vaikas valgė, ji padavė keletą žaislų - dėlionę, knygą - ir jo dėmesį su šiais daiktais pavyko išlaikyti net ilgiau, negu ji tikėjosi. Pablas nervinosi dėl televizoriaus, bet mama tai ignoravo ir po užkandžių nusivedė sūnų į jo kambarį pašėlti ant lovos, o tada pažaisti su žaislais ant kilimėlio.

Tai buvo nauja namų tvarka ir po kelių dienų Pablas liovėsi ieškoti nuotolinio valdymo pulto ir daug labiau įsitraukdavo į žaidimą su tėvais - su žaislais, prie stalo ir vonioje. Mama su tėčiu labai ilgai stengėsi išsiaiškinti, kaip pašalinti konkurenciją, kurią kėlė nuotolinis valdymo pultas ir televizorius, bet po kurio laiko suvokė, kad iš tiesų negali nuolat tiesiogiai konkuruoti su šiais galingais traukos objektais - jiems reikėjo visiškai atsikratyti konkurencijos. Taip pat reikėjo nusiteikti spyriojimuisi ir verksmui pirmomis keliomis dienomis, bet tą užsiėmimą pakeitė kita sūnaus mėgstama veikla ir išvedė jį iš

svetainės sudėtingiausią dalį įveikė. Diena po dienos Pablas prisitaikė prie naujosios tvarkos.

„Mano sūnus niekada labai nemėgo televizoriaus, bet kai jam buvo treji, tam tikrais atvejais televizorius pravertė. Turėjau knygų su didelėmis nuotraukomis, kuriose buvo pavaizduoti daiktai, žmonės, veido išraiškos ir kiti dalykai, kuriuos dažnai naudojome praktikuodamiesi rodyti daiktus. Tai natūraliai papildžiau kruopščiai parinktais televizijos epizodais - kalbėdavome apie tai, kokias emocijas rodė veikėjai, man komentuojant žodžiais, pavyzdžiui: „Ar ji laiminga?“ arba „Kuris iš jų yra liūdnas?“ Po aktyvaus dalyvavimo ir bendravimo vaikui buvo leidžiama žiūrėti mėgstamą televizijos šou!“

4 etapas. Atraskite savo vaiko socialinio komforto zoną

Paaiškinimas. Visi žmonės, įskaitant vaikus, skirtingai reaguoja į kitų žmonių fizinį artumą. Kai kuriems žmonėms reikia didesnio bendravimo atstumo, kai kuriems patinka būti arti. Norint atkreipti vaiko dėmesį į savo veidą ir kūną, svarbu nustatyti savo vaiko komforto lygį, susijusį su fiziniu artumu.

UŽDUOTIS: įžvelkite savo vaiko siunčiamus signalus dėl to, kaip arti būdamas jis jaučiasi patogiai

Atlikite paprastą bandymą: išsiaiškinkite, koku atstumu vaikas jaučiasi patogiausiai stebėdamas jus ir būdamas jūsų kompanijoje. Ta erdvė yra vaiko socialinio komforto zona. Kai jūsų vaikas jaučiasi patogiai žiūrėdamas į jus, tai nurodo jam mokytis tinkamą atstumą. Taip pat gali būti, kad po kurio laiko, kai jūs ir vaikas būsite radę keletą smagių mėgstamų bendravimo veiklos variantų, vaikas jausis patogiai labiau priartėdamas prie jūsų. Bet iš tiesų ne taip svarbu, kaip jūs arti ar toli vienas nuo kito: svarbiausia, kad vaikas skirtų jums vis daugiau dėmesio ir būtų pakankamai arti, kad galėtumėte paliesti jį ir daiktus.

Štai keletas idėjų, kaip organizuoti mokymąsi ir reaguoti į vaiko siunčiamus signalus apie patogų bendravimo atstumą:

- Užsiimdami tiesioginio bendravimo veikla, kurios išmokote per 2 etapą, atkreipkite dėmesį į atstumą tarp savęs ir vaiko ir į tai, kaip vaikas reaguoja į jūsų artumą. Daugelis tėvų žaisdami su mažu vaiku bendrauja fiziniu požiūriu artimai, per rankos nuotolį nuo vaiko veido, kad galėtų jį liesti. Tai natūralus atstumas kalbant su mažu vaiku, su juo žaidžiant ir dalijantis emocijomis. Daugelis ASS turinčių mažų vaikų esant tokiam artumui jaučiasi patogiai, bet jūsų vaikui gali reikėti šiek tiek laiko įprasti prie mažesnio atstumo, jeigu įprastai su juo bendraujate ne taip.
- Jeigu vaikas akivaizdžiai nosisuka ir į jus nežiūri (tai vadinama žvilgsnio nukreipimu), atsitraukite ir stebėkite, kaip jis reaguos! Atsitraukimas prieštarauja daugelio žmonių instinktams; natūraliai esame linkę priartėti arba paliesti vaiko veidą ar padaryti ką nors, kad atkreiptume dėmesį. Tačiau kai kuriems vaikams būtina išlaikyti didesnį atstumą, kad galėtų netrikdomi bendrauti akis į akį. Jeigu pastebite, kad vaikas jums priėjus nosisuka, sugrįžkite ten, kur buvote prieš priėdami ir jam nusigręžiant. Pabandykite bendrauti jam nenusukant žvilgsnio. Jei jis vis tiek nosisuka, atsitraukite šiek tiek labiau ir bandykite vėl.
- Kai kurie vaikai yra nepastovesni ir jų reakcija atliekant veiklą gali labai greitai kisti. Vieną akimirką jiems patinka artimai bendrauti, o kitą nuotaika staiga suprastėja, nors nieko nedarėte kitaip. Jeigu vaiko nuotaika greitai pakinta iš geros į blogą ar priešingai arba vaikui reikia šiek tiek daugiau laiko „apšilti“ atliekant tam tikrą veiklą, jums gali tekti kiek pasistengti. Pagalvokite, kokie veiksmai arba efektas gali labiausiai patikti jūsų vaikui, ir parodykite tai iš didesnio atstumo.

4 etapo apibendrinimas

Jei vadovavotės patarimais ir atlikote pirmiau nurodytus veiksmus, tikriausiai suvokėte savo vaiko socialinio komforto zonos ribas per įvairią veiklą ir tai pritaikėte siekdami paskatinti vaiką atkreipti į jus ir jūsų bendrą veiklą dėmesį. Pasitikrinkite, ar sutinkate su daugeliu teiginių toliau

pateiktame kontroliniame sąrašė. Jeigu sutinkate, jau turite svarbių įgūdžių ir galite bandyti pagerinti savo galimybes išplėsti vaiko komforto zoną ir padidinti jo dėmesį per **5 etapą**. Priešingu atveju sugrįžkite prie šios dalies pradžios, peržiūrėkite ją ir bandykite vėl. Klauskite patarimų kitų asmenų, gerai pažįstančių jūsų vaiką.

Veiklos kontrolinis sąrašas.

Ar atsižvelgiu į savo vaiko socialinio komforto zoną?

- Vaikas aktyviai nenusigręžia nuo manęs ir neatsitraukia.
- Vaikas kartais stebi mane ir mano veiksmus.
- Įsitaisau priešais savo vaiką, pakankamai arti, kad galėčiau paliesti jį ir daiktus tarp mūsų.
- Atrodo, kad vaikas jaučiasi gerai - žaidžia su daiktais, kartais šypsosi arba susikaupęs žaidžia, yra ramus, susidomėjęs arba laimingas ar susijaudinęs.

Matthiaso atvejis. *Kai pirmą kartą susitikome su Matthiasu, jam labiausiai patiko gulėti ant sofos ir žiūrėti pro langą. Tėtis sugalvojo keletą aktyvių fizinių žaidimų, bet vis dar reikia dėti daug pastangų, kad vyktų bendravimas. Matthiasas nusišypsodavo ar nusijuokdavo, kai jį numesdavo ant sofos arba apskraidindavo aplink kambarį, bet ne visada prašė ar siekė, kad tėtis tęstų žaidimą. Tėtis jautė, kad kartais galima žaisti, o kartais - ne. Taigi kilo klausimas - kaip suteikti Matthiasui daugiau džiaugsmo?*

Norėdamas išsiaiškinti, ką daryti toliau, tėtis pradėjo eksperimentuoti su socialinio komforto zona ir stebėti, kaip sūnų paveikia maži jo veiksmų pokyčiai. Vyriškis stebėjo, kaip Matthiasas reaguoja, kai jo veidas arti arba toli juodviem spyruokliuojant ant sofos arba ratu sukantis aplink kambarį. Kai Matthiasas būdavo arti, jis kartais nustumdavo tėčio veidą tolyn, bet kai tėtis jį padėdavo ir atsilošdavo arba atsisėsdavo nuošaliau, sekdamas tėtį žvilgsniu. Berniuko dėmesys tėčiui buvo akivaizdžiausias, kai tėtis pasiėmė keletą daiktų nuo sofos ir atsisėdo ant grindų. Matthiasas nulipo nuo sofos ir atbėgo, kad tėtis pakeltų jį į orą. Tėtis toliau eksperimentavo su fiziniu atstumu tarp savęs ir Matthiaso ir suprato, kad žaidžiant fizinius žaidimus didesnis atstumas yra geriau. Atrodė, kad tai skatino vaiką siekti žaisti su tėčiu ir tęsti žaidimą. Taip pat buvo ir imituojant skraidymą lėktuvu arba sukantis aplink kambarį. Kai tėtis sustodavo, kad padėtų Matthiasą ant grindų, ir žengdavo keletą žingsnių atgal, vaikas dažniau į jį pažvelgdavo arba iškeldavo rankas reaguodamas į išskėstas tėčio rankas, negu tuomet, kai tėtis priartėdavo berniukui prie veido ir paprašydavo jo ką nors padaryti. Tas pats būdavo vaikui pavargus nuo veiklos. Tėtis pamatė, kad šiek tiek papildomos erdvės padeda suprasti, kada Matthiasas tikrai baigė žaidimą -jis nebeieškodavo tėčio, o dairydavosi kambaryje. Tada tėtis galėjo būti tikras, kad sūnus šį žaidimą baigė, ir sekti jo žvilgsnį iki kito žaidimo idėjos. Tėtis dabar geriau suprato sūnaus pastangas bendrauti ir sėkmingiau kūrė interaktyvius įtraukiančius žaidimus.

5 etapas. Įsitraukite į veiklą sekdami savo vaiko veiksmus

Tėvai labai dažnai puola bendrauti su savo vaiku ir siūlyti naują veiklą, kai jis užsiėmęs kuo nors kitu. Kai ASS turintis vaikas atidarinėja ir uždarinėja duris arba pirmyn atgal važinėja mašinyte, mamai ir tėčiui įsiterpus norint pasiūlyti kitą veiklą jis gali ignoruoti tėvus arba netgi supykti ir suirzti. Dėl to tėvai gali pasijusti nevykėliais arba jaustis sutrikę dėl vaiko nesidomėjimo nauja veikla. Užuot bandę nukreipti vaiko dėmesį į kokį nors objektą, šiame etape bandykite **sekti vaiko veiksmus** ir laikytis jo dėmesio objekto.

Paaiškinimas. Vaiko mokymas laikantis jo dėmesio objekto gali atrodyti „nenatūralus“ arba „nukreiptas netinkama kryptimi“. Esame įpratę mokyti nurodinėdami ir reguliuodami savo vaikus. Tačiau daugybė tyrimų atskleidė, kad vaikai, ypač maži, dar tik pradėdantys mokytis kalbėti, to išmoksta lengviau, jeigu tėvai ir kiti žmonės laikosi jų dėmesio objekto ir kartu aptaria tai, į ką vaikai jau atkreipė dėmesį. Nukreipus dėmesį sutrikdoma koncentracija ir kyla pavojus, kad vaikas visiškai jos neteks. Toliau nurodyta veikla apima keturis pagrindinius metodus, kuriuos taikome įgyvendindami ankstyvosios pradžios Denverio modelį sekdami vaiko veiksmus ir laikydami jo dėmesio objekto. Tai pagrindiniai mokymo įgūdžiai, kuriuos teks naudoti ir nagrinėjant tolesnius skyrius, todėl praktikuokitės, kol jie taps įprasti ir natūralūs.

5 etapo šūkis: „Seksiu tavimi, kad ir kur eitum“. Užuoat bandę pakeisti savo vaiko veiklą arba dėmesio objektą, bandykite *laikytis* savo vaiko veiklos dėmesio objekto ir *prisijungti* prie jo. Ryšiui užmegzti galite pasitelkti daiktus, žaislus arba veiklą, į kurią jūsų vaikas sutelkęs dėmesį.

UŽDUOTIS: aktyviai klausykitės

Tinkama pradžia - **aktyvus klausymasis**. Galbūt tai jau girdėjote kitame kontekste. Jeigu taip - žinote, ką reiškia klausytis, iš tiesų išgirsti, ką sako kitas žmogus, ir stengtis suprasti, ką jis norėjo pasakyti. Bendraudami su kitais suaugusiaisiais mėginame suprasti klausydamiesi ir užduodami klausimus, prašydami patikslinti, perfrazuodami tai, ką girdėjome, ir išreiškdami pritarimą. Norėdami aktyviai klausytis žaidžiančio mažo vaiko, įsitaisome priešais jį, kad būtų lengviau keistis žvilgsniais, matytume, ką vaikas daro, suvoktume jo tikslus, galėtume atpasakoti jo veiksmus, žavėtis komentuodami ir išreikšti tai garsais arba kitais efektais (būgno mušimu, pritarimo šūksniais). Galime padėti vaikui pakeldami numestą žaislą, pastumdami ką nors, ko vaikas nori, arčiau. Taip pat galime atkartoti vaiko veiksmus su daiktais.

Aktyvų klausymąsi ir komentavimą galima pasitelkti daugelyje situacijų su vaiku. Šitaip jūs abu dalijatės dėmesiu tam pačiam dalykui, o tai galinga priemonė, padedanti vaikui mokytis. Ji padaro kalbą prasmingą ir padeda jums atkreipti vaiko dėmesį, įsitraukti ir reaguoti į vaiko žaidimus (nepertraukiant ir nekeičiant vaiko dėmesio objekto). Aktyvus klausymasis taip pat gali padėti išlaikyti vaiko dėmesį veiklai, kad galėtumėte suteikti daugiau mokymosi galimybių. Jūsų mažyliui tai perduoda žinią: „Esu čia, tavimi domiuosi, matau, ką darai, ir darau tą patį.“ Prisijungę prie vaiko, sekdami jo veiksmais ir tai darydami vis aktyviau - komentuodami, pritardami, reikšdami pritarimą garsu ir atkartodami veiksmus, sulauksite daugiau savo atžalos dėmesio.

UŽDUOTIS: pasakokite

Prie vaiko imate prisijungti tuomet, kai turite bendrų interesų ir tai išreiškiate stebėdami, šypsodamiesi, linksėdami ir gestikuliuodami (**aktyviai klausydamiesi**). Nuo aktyvaus ir pritariamo savo vaiko veiksmų stebėjimo vaidmens lengva pereiti prie pasakojimo. Aktyviai stebėdami, pridėkite pavienių paprastų žodžių arba trumpų frazių, apibūdinančių vaiko veiksmus. (Paprastą kalbą reikia vartoti norint padėti vaikui išgirsti atskirus žodžius ir juos susieti su daiktais ir veikla. Jeigu jūsų kalba pernelyg sudėtinga, vaikas gali nesuprasti, kuris daiktas arba frazė apibūdina jūsų laikomą daiktą arba rodomą veiksmą.) Pavyzdžiui, jeigu vaikas paima nuo grindų žaislinį traukinuką, galite įvardyti: „Tai - traukinukas“. Vaikui važinėjant traukinuku, galite sakyti „čiuku čiuku“ ir padėti vaikui jį stumti. Jeigu vaikas stumteli ratus, galite įvardyti: „Tai - ratas“. Šio skyriaus pabaigoje esančioje lentelėje pateikiama idėjų, kaip atpasakoti kitokią veiklą.

Jei vaiko žaidimą apibūdinsite nepertraukdami ir nebandydami pakeisti jo dėmesio objekto, bus lengviau išlaikyti vaiko dėmesį jums ir veiklai, per kurią teikiate galimybes mokytis kalbėti. *Įsidėmėkite, jog bendrauti reikėtų būnant priešais vaiką, kad jis galėtų aiškiai matyti jūsų veidą.* Tai padeda vaikui geriau suvokti jūsų dėmesį ir atkreipti dėmesį į jūsų kalbą.

NAUDINGAS PATARIMAS

Jeigu pasakoti natūraliai nepavyksta, įsivaizduokite, kad jūs – sporto komentatorius, rengiantis tiesioginį reportažą iš savo vaiko žaidimo vietos. Pakomentuokite savo ir vaiko naudojamus daiktus ir atliekamus veiksmus žaisdami. Vartokite trumpas frazes. Sėkmės!

Užduotis: *pasiūlykite pagalbą*

Kitas būdas padidinti savo vaiko dėmesį ir labiau įtraukti, kai jį stebite ir pasakojate, yra pasiūlyti pagalbą. Žaisdami arba perrengdami ir maudydami vaiką paduokite žaislą tik po to, kai jis parodys susidomėjimą, užuot padėję daiktus pasiekiamoje vietoje. Paduodami žaislus įvardykite. Maistą ant maitinimo kėdutės padėkliuko valgant dėkite po truputį, o ne visą iš karto. Tai darydami sėdėkite priešais savo vaiką ir pasakokite, kas vyksta. Kai vaikas siekia daikto, kuris yra kiek toliau, paklauskite: „Nori banano? Štai bananas“, ir paduokite bananą. Arba galite ką nors padalyti į keletą dalių (pavyzdžiui, sulaužyti į kelias dalis sausainį arba duoti juos po vieną). Kuo daugiau gabalėlių - tuo daugiau galimybių bendrauti su jumis ir priimti jūsų sakomus žodžius ir atliekamus veiksmus. Padėkite vaikui pasiekti tikslą (pavyzdžiui, bandant uždėti kaladėlę) ir pasirūpinkite, kad ta pagalba jam būtų akivaizdi. Paduodant norimus daiktus ir suteikiant reikiamą pagalbą galima įsitraukti į veiklą ir padėti vaikui skirti dėmesio jums ir jūsų kalbai. Paruoškite norimą daiktą, padėkite matomoje vietoje ir paduokite taip akivaizdžiai, kad vaikas atkreiptų dėmesį jums prisijungus prie veiklos.

Kartais tėvai sako: „Mano vaikui niekada nereikia pagalbos!“ Kai kurie vaikai yra taip ryžtingai nepriklausomi, kad atrodo, jog jiems niekada nereikia pagalbos. Jeigu jūsų vaikas toks, turėsite sukurti situacijų, kuriose jam prireiktų pagalbos. Tokias sąlygas galite sudaryti kartais įdėdami vaiko mėgstamiausią žaislą arba maistą į permatomą plastikinį maišelį arba stiklainį su dangteliu, kad jis galėtų matyti ir paliesti maišelį arba stiklainį, bet nesugebėtų atidaryti. Tada galite pasiūlyti pagalbą ištiesdami ranką ir pasiteiraudami, ar reikia pagalbos, ir tik tada atidaryti maišelį arba stiklainį ir paduoti vaikui norimą daiktą. Kai vaikas atpažins daiktą maišelyje arba stiklainyje, jis galbūt parodys norą jį gauti - žvilgtelės į maišelį ar stiklainį, į jus ir atgal, žiūrėdamas į daiktą tars garsus, tapšnos per jį rankomis arba paduos jums. Net jeigu nesate tikri, ar vaikas nori daikto, esančio maišelyje arba stiklainyje, galite atidaryti ir jam tą daiktą paduoti. Kartodami su keletu skirtingų medžiagų, žaidimą galite patobulinti.

Taip pat galite pasiūlyti viliojančių žaislų su ypatingais efektais, kuriuos vaikui reikia padėti įjungti, pavyzdžiui, prisukti prisukamąjį žaislą.

Užduotis: *mėgdžiokite savo vaiko veiksmus*

Atkreipti arba padidinti vaiko dėmesį galima ir **mėgdžiodami**, arba **atkartojant**, jo veiksmus. Žiūrėdami į vaiką, žaiskite su tuo pačiu žaislu arba daiktu atlikdami veiksmus pakaitomis - arba naudokite antrą tokį pat žaislą arba daiktą vaiko veiksmams pamėgdžioti, kad iš jo nereikėtų atimti žaislo. Pavyzdžiui, jeigu jūsų vaikas pradeda važinėti mašinyte, galite paimti kitą mašinytę ir važinėti greta, atkartodami vaiko greitį. Mėgdžiojimas taip pat gali apimti garsus arba žodžius, kuriuos taria jūsų vaikas.

Įsitaisę priešais vaiką ir atkartodami veiksmus beveik neabejotinai patrauksite jo dėmesį. Jeigu vaikas bando dėti į dėžę kaladėles, paduokite kaladėles po vieną (pagalba), o kai kurias įdėkite patys (pamėgdžiojimas). Jeigu vaikas sėdėdamas maitinimo kėdutėje šaukštu beldžia į kėdutės padėkliuką, pasiimkite kitą šaukštą ir muškite į ritmą priešais vaiką sakydami „Tuk, tuk, tuk“ (pasakojimas). Labai tikėtina, kad vaikas sureaguos ir atkreips į jus dėmesį. Ši vaiko žaidimo mėgdžiojimo strategija padeda *perkelti* vaiko dėmesį ir padeda suvokti jus kaip bendravimo partnerį. Prisijungdami prie savo vaiko veiklos ir per tokią veiklą kalbėdami, solo paverčiate duetu

NAUDINGAS PATARIMAS

Peržvelkite vaiko veiksmų, garsų ir judesių sąrašą - visa, ką vaikas darė, kai stebėjote jį žaidžiant]. Arba pakaitomis su vaiku atlikite veiksmus su žaislu, arba naudokite antrą panašų žaislą tiems veiksmams pamėgdžioti. Nepamirškite pasakoti arba įvardyti daiktų ir veiksmų kuo paprastesniais žodžiais ir kuo trumpesniais sakiniais. Jei vaikas vis dar nemėgdžioja jūsų veiksmų, pabandykite atlikti kitą veiksmų sąrašę numatytą veiksmą.

Paskutinė užduotis: darykite viską kartu - derinkite klausymąsi, pasakojimą, pagalbą ir atkartojimą

Ką tik aptarėme keturis jūsų vaiko pomėgių ir veiklos stebėjimo metodus: aktyvų klausymąsi, pasakojimą, pagalbą ir mėgdžiojimą. Šie keturi metodai žaidžiant su mažais vaikais paprastai derinami. Nors galbūt daugiausia dėmesio skyrėte kuriam nors vienam ar keliems metodams, tikriausiai pastebėjote, kad vienu metu taikote daugiau negu vieną jų. Dabar, kai metodus išbandėte žaisdami su vaiku ar jį prižiūrėdami, pasipraktikuokite sekti savo vaiko veiksmus jums per dieną užsiimant įvairiais dalykais. Darykite tai per kuo daugiau iš 1 etape nurodytų šešių veiklos rūšių (80 psl.): žaisdami su žaislais arba kitais daiktais, žaisdami bendravimo žaidimus, valgydami, atlikdami vaiko priežiūros veiklą (vaiką rengdami, perrengdami, maudydami, ruošdami miegui), skaitydami ir užsiimdami namų ruošą - viską, ką tik galite per ateinančias keletą dienų.

NAUDINGAS PATARIMAS

Kai kurie vaikai gali suirzti, kai pirmą kartą prie jų prisijungiate ir žaisdami naudojate jų daiktus. Jie įpratę žaisti savitai ir gali priešintis pokyčiams prisijungus naujam žaidėjui. Jeigu vaikas į jūsų pastangas prisijungti reaguoja neigiamai, nesijaudinkite! Vaikui tiesiog reikia įprasti prie jūsų dalyvavimo. Įsitaisykite priešais, atsižvelgdami į vaiko socialinio komforto zoną, ir kelias dienas taikykite tik aktyvaus klausymosi ir pasakojimo metodus. Šiuos metodus naudokite tik tol, kol vaikas atrodo patenkintas. Tuomet pereikite prie kito pagalbos metodo. Pagelbėkite vaikui kelių rūšių veikloje, o tuomet retkarčiais imkite pamėgdžioti jo veiksmus.

Tikriausiai turite stengtis nepamiršti praktikuotis (nors ilgai, matydami rezultatus, tai imsite daryti automatiškai). Pradėkite veiklą arba prisijunkite prie vaiko jau pradėtos veiklos ir tinkamai įsitaisę sąmoningai pradėkite *sekti* jo veiksmus. Tai darykite apie 5 minutes, o paskui keletą minučių pamąstykite apie tai, kada klausėtės ir pasakojote, padėjote ir atkartojote vaiko veiksmus. Pabandykite užsirašyti, galbūt naudodami kitame puslapyje pateiktą formą. Formoje yra pavyzdys apie pusantrų metų Landoną, su mama ant svetainės grindų žaidžiantį kamuoliu. Formoje aprašyta, kaip mama sekė sūnaus domėjimąsi kamuoliu ir prisijungė prie jo nebandydama nieko pakeisti. Perskaitykite ir pabandykite įsivaizduoti savo vaiko žaidimą su mėgstamiausiu žaislu ar daiktu. Pagalvokite, kaip galite pasakoti, padėti, atkartoti savo vaiko veiksmus per tą žaidimą. Tuomet pagalvokite apie priežiūros veiklą, pavyzdžiui, maudymą. Kaip šios strategijos galėtų būti naudojamos maudant vaiką?

5 etapo apibendrinimas

Jeigu viską atidžiai perskaitėte ir atlikote nurodytus veiksmus, jau radote daugybę būdų stebėti savo vaiko susidomėjimą veikla ir prisijungti nebandant nukreipti jo į kitą veiklą. Atlikę kurią nors veiklą, peržiūrėkite toliau pateiktą kontrolinį sąrašą ir patikrinkite, ar sutinkate su daugeliu teiginių. Jeigu taip, jau turite svarbių įgūdžių, kad galėtumėte padidinti vaiko dėmesį sau ir jį išlaikyti. Šios žinios pravers nagrinėjant tolesnius knygos skyrius. Priešingu atveju dar kartą peržvelkite šį skyrių ir kiekvieną naują veiklą su vaiku atlikite daug kartų. Įguskite tai daryti. Neskubėkite! Jums ir vaikui patiks bendrauti daug labiau, jeigu lengvai galėsite panaudoti šiuos įgūdžius žaisdami.

Visų keturių metodų derinimas užsiimant tam tikra veikla

Pavyzdys	Klausymasis	Pasakojimas	Pagalba	Mėgdžiojimas (galite naudoti du daiktus - po vieną kiekvienam iš jūsų)
Žaidimas su	Žiūri į	„Kamuolys“	Numeta	Landono

<p>žaislais arba kitais daiktais Žaidimas su kamuoliu</p>	<p>kamuolį. Mėto kamuolį. Pakelia kamuolį ir numeta. Stebi, kaip ridenu kamuolį jam. Pakelia rankas, kai noriu mesti kamuolį. Nuleidžia rankas. Pagauna kamuolį, kai metu. Netyčia išmeta kamuolį. Kamuolys nurieda už jo. Rodo, kad mesčiau kamuolį jam.</p>	<p>„Šokinėja“ „Mesk“ „Į viršų“ „Žemyn“ „Gera pagavai“ „Oi“ „0, ne“ „Štai jis“</p>	<p>kamuolį Londonui, kad nepagautų. Ridena Landonui, kad pradėtų žaidimą. Ridena atgal Landonui. Meta Landonui į rankas. Laiko Landonu ranką, kad padėtų nuspirti kamuolį. Laiko kamuolį, kad Landonas galėtų spirti. Paima kamuolį iš po kėdės ir atiduoda Landonui.</p>	<p>veiksmai su kamuoliu: ridena, spiria arba meta. Landonu tariami garsai arba cypimas. Landonu gestai.</p>
<p>Žaislas arba kitas žaidimų objektas</p>				
<p>Bendravimo žaidimai</p>				
<p>Valgymas</p>				
<p>Vaiko priežiūros veikla (maudymasis, apsirengimas, persirengimas, ruošimasis</p>				

miegoti)				
Knygų skaitymas				
Namų ruošą				

Veiklos kontrolinis sąrašas.

Ar seku savo vaiko veiksmus?

- Keletą minučių stebiu, kuo domisi mano vaikas, ir nesistengiu jo dėmesio nukreipti į kitą veiklą.
- Bendrauju su vaiku akis į akį ir jis gali mane matyti.
- Stebiu savo vaiko veiksmus ir pasakoju, ką jis veikia, arba šiek tiek laiko stebiu prieš paliesdamas jo žaislus.
- Prisijungiu pamėgdžiodama(s) savo vaiko veiksmus, įskaitant garsų mėgdžiojimą.
- Padėdu savo vaikui palengvindama(s) galimybes pasiekti savo tikslus kartodama(s) veiklą ir (arba) paduodama(s) norimus daiktus.
- Kartkartėmis vaikas į mane pažiūri.

Štai metodų derinimo pavyzdys.

Dvimetė Dominique'a ir jos tėvas Jamesas ant grindų žaidžia su žaislais. Priešais save jie turi maišelį su kaladėlėmis. Jamesas stebi (aktyviai klausosi), o dukra bando paimti maišelį ir kiekviena ranka ištraukia po kaladėlę. Tėtis sako: „O, tau patinka šios kaladėlės“, paduoda dar vieną (padeda dukrai) ir taria: „Štai“, tiesdamas kitą ranką. Tuomet jis sako: „Štai, Domme. Ar tėtis galėtų paimti kaladėlę?“ Mergaitė paima pasiūlytą kaladėlę ir paleidžia į tėčio ranką. Dabar tėtis rankose laiko dvi kaladėles, jas deda priešais (padeda dukrai) vieną ant kitos ir uždeda ant bokšto dar keletą. Dukra pažiūri į bokštą, o tėtis ima leisti garsus (švilpauja) ir aiškiau rodo kaladėlių bokštą, gerokai persistengdamas ir surengdamas tikrą šou. Mergaitė jį stebi ir šypsosi reaguodama į garsus. Tėtis pasiūlo dukrai dar vieną kaladėlę (padeda). Ji deda vieną savo kaladėlę ant bokšto ir paima vieną siūlomą. Jis nedelsdamas irgi deda vieną kaladėlę ant bokšto (mėgdžioja). Jamesas ir Dominique'a deda kaladėles į statinį (mėgdžioja), tėčiui vis paskatinant: „Dar vieną, dar vieną ir dar vieną“, kol jos nukrenta. Tėtis sušunka: „Bum!“ (pasakoja), jiedu susižvalgo, nusišypso ir nusijuokia. Dominique'a vėl pradeda statyti bokštą, tėtis tęsia, kalba, padeda ir mėgdžioja - žaidimas kartojamas.

Šiame pavyzdyje Jamesas aktyviai klausosi, kalba, padeda ir mėgdžioja sekdamas Dominiqueės domėjimusi kaladėlėmis. Jis nebando pakeisti veiklos ar nukreipti jos į ką nors kita. Tėtis lieka žaisti su kaladėlėmis, toliau domisi ir reaguoja bandydamas viena, po to - kita ir žiūrėdamas, kaip dukra reaguos. Jis yra puikus žaidimo draugas! Jiedu sugalvoja linksmą žaidimą ir mergaitė skiria tėčiui visą savo dėmesį jam sėdint priešais ją ir padedant smagiai žaisti kaladėlėmis. Dėmesį Dominique'a išlaiko ilgai ir jiedu daug bendrauja žaisdami kaladėlėmis - taip mažylė turi galimybę mokytis. Anksčiau ji nieko nestatydavo iš kaladėlių - o štai kaip greitai mokosi iš tėčio!

SKYRIAUS APIBENDRINIMAS

Aptarėme, kaip padidinti vaiko dėmesį jums ir paskatinti bendravimą akis į akį. **Stebėdami** savo vaiką pamatysite, į ką jis atkreipia dėmesį ir kas yra jo dėmesio objektas, o tada galėsite prisijungti. **Atidžiai pasirinkite vietą**, kad jūs ir vaikas galėtumėte žiūrėti vienas į

kitą, o atstumas tarp jūsų nebūtų per didelis - tada vaikas galės aiškiai žiūrėti jums į akis, veidą, stebėti veido išraiškas ir gauti visą socialinę informaciją, kuri perduodama veidu. Nors iš pradžių tai gali atrodyti keista, suprasite, kad ilgainiui tampa vis paprasčiau ir paprasčiau. Toks tiesioginis bendravimas ne tik puikiai tinka žaidžiant, bet ir padeda suteikti vaikui daug mokymosi galimybių per kasdienę veiklą. Atminkite šešias pagrindines veiklos rūšis, nurodytas 5 etape (žaidimas su žaislais, bendravimo žaidimai, valgymas, vaiko priežiūros veikla, knygų skaitymas, namų ruoša), ir pabandykite taikyti šiuos metodus per kiekvieną jų.

Taip pat apibūdinome kelis būdus (**keturis svarbiausius**), kaip padidinti jūsų vaiko dėmesį jums užsiimant veikla. Tai **1) aktyvus klausymasis** bendraujant su vaiku, stebint, ką jis daro ir komentuojant tai; **2) pasakojimas apie vaiko veiklą** trumpomis frazėmis ir pavieniais žodžiais, prisijungiant prie veiklos ir sekant jo veiksmus, o ne bandant nukreipti arba nutraukti vaiko veiklą; **3) pagalba** ir **4) mėgdžiojimas**, padedantys prisijungti prie vaiko ir padidinti jo dėmesį jums. Žinome, kad kai kuriems tėvams per priežiūros veiklą ir žaidimus kalbėti su savo vaiku ir bendrauti akis į akį sekasi natūraliau. Kad ASS turintys vaikai galėtų daryti pažangą, būtina ilginti dėmesio išlaikymo laiką. Prisijunkite prie savo vaiko darydami tai, ką vaikas jau mėgsta daryti, o prisijungti prie patenkinto vaiko veiklos smagu daugeliui tėvų. Smagiai padirbėkite praktikuodami šiuos etapus!

Žaidimai, veikla ir daiktai, kurie mano vaikui patinka

Veikla	Daiktai	Fiziniai ir bendravimo žaidimai	Jutiminiai žaidimai
Žaislas arba kitas daiktas			
Bendravimo žaidimas			
Valgymas			
Vaiko priežiūros veikla (maudymasis, apsirengimas, persirengimas, ruošimasis miegoti)			
Knygų skaitymas			
Namų ruoša			

Atmintinė

Tikslas: susilaukti didesnio savo vaiko dėmesio. Etapai:

- Nustatykite, kas traukia jūsų vaiko dėmesį].
- Bendraudami su vaiku užsitikrinkite savo vaidmenį jo dėmesį traukiančio

objekto atžvilgiu.

- Liaukitės varžytis dėl savo vaiko dėmesio.
- Atpažinkite savo vaiko socialinio komforto zoną ir būkite joje.
- Imkite pavyzdį iš savo vaiko: aktyviai klausykitės, pasakokite, padėkite ir imituokite.

5. Išmokykite, vaiką šypsotis!

Mėgaukitės jutimine bendravimo veikla

Skyriaus tikslai: padėti jūsų vaikui dažniau juoktis ir šypsotis tiesioginių socialinių žaidimų, dainų ir kitų socialinių mainų metu. Kuo jūsų vaikui smagiau, tuo ilgiau jis dalyvauja ir bendrauja - taip sukuriama daugiau galimybių mokytis.

Šiame skyriuje daroma prielaida, kad jūs sėkmingai įvaldėte 4 skyriuje aprašytus įgūdžius. Jei per žaidimus ir kasdienę veiklą vaikas vis daugiau bendrauja, dažniau palaiko akių kontaktą, gestikuliuoja ir šypsosi ir jei, siekdami geriau įsiminti visus metodus, viską patikrinote pagal atmintinę ir veiklos kontrolinį sąrašą - esate pasiruošę mokytis toliau. Šiame ir paskesniuose skyriuose pasisemsite naujų idėjų ir sužinosite daugiau metodų, kuriuos bus galima taikyti su jau įgytomis žiniomis.

NAUDINGAS PATARIMAS

Jei nesate tikri, ar pakankamai įvaldėte 4 skyriuje aprašytus įgūdžius, prieš gilindamiesi į šį skyrių skirkite daugiau laiko įgūdžių praktikai. Po žaidimų ir vaiko priežiūros veiklos pasitikrinkite pagal veiklos kontrolinį sąrašą. Pasidžiaukite sėkmingai įvaldytais įgūdžiais, o prastesnius dar keletą dienų tobulinkite. Jums suteikiame tokias pat priemones, kurias naudojame patys. Po kiekvieno užsiėmimo su autizmo spektro sutrikimą turinčiais vaikais tikriname rezultatus pagal veiklos kontrolinį sąrašą, vertiname save ir tobuliname nepakankamus įgūdžius ar elgseną. Taip siekiame sukurti daugiau galimybių mokytis ir įterpti jas į bendravimą su vaikais.

Iš *An Early Start for Your Child with Autism*. © 2012, Guilford Press.

Kodėl svarbu mėgautis veikla

Šiame skyriuje aptariama, kaip padidinti kartu su vaiku atliekamos veiklos **smagumo koeficientą**. Mėgavimasis daro didelę įtaką vaiko mokymuisi dėl daugelio priežasčių, bet ypač paminėtinos šešios:

1. *Kuo smagiau, tuo greičiau mokomasi.* Bet kokio amžiaus žmonėms norisi tęsti malonią veiklą. Atrodo paprasta, bet kai veikla maloni, ir jūs, ir vaikas norite, kad ji nesibaigtų, o jūsų atžala, įgydama daugiau praktikos, greičiau mokosi.
2. *Kuo smagiau, tuo daugiau galimybių mokytis.* Kuo ilgiau bendrausite, tuo daugiau mokymosi galimybių sukursite savo vaikui.
3. *Maloni mokomoji veikla skatina mokymąsi ir lavina atmintį.* Maloni veikla padeda mokytis greičiau ir tvariau nei jokios emocinės reikšmės neturintys užsiėmimai.
4. *Vaiko noras mokytis bendrauti pasireiškia aiškiu noru tęsti malonų užsiėmimą.* Laukimas, nekantravimas, šypsena, ryšio palaikymas, nenustygimas vietoje iš susijaudinimo gali virsti gestais, žodžiais ir net sakiniiais. Jums, globėjams, tai tampa viena iš paveikiausių bendravimo ir mokymo priemonių.
5. *Mėgstama veikla jau savaime yra atlygis.* Vaikui išreiškus norą tęsti patinkančią veiklą, jos kartojimas jums tampa puikiu atlygiu už bendravimą. Mokymas per

žaidimus grindžiamas natūralaus atpildo principu.

6. *Padidėja vaiko dėmesys jums, nes taip pat smagumo ir malonumo šaltiniu.* Išmokęs smagiai leisti laiką, vaikas vis dažniau norės tai daryti kartu su jumis - kuo daugiau jis dalyvaus, bendraus, tuo daugiau bus galimybių mokytis.

Kas vyksta esant autizmui

Autizmo spektro sutrikimą (ASS) turintys vaikai, priešingai nei kiti vaikai, bendraudami nepatiria natūralaus atpildo. Remdamiesi vienos iš šios knygos autorių (G. D.) atliktu tyrimu¹⁷, (**Dawson, G., et. al. Brief report. Recognition memory and stimulus-reward association: Indirect support for the role of ventromedial prefrontal dysfunction in autism.** *Journal of Autism and Developmental Disorders*, **3 (31), 337-341, 2001**) manome, kad sumažėjęs vidinis pasitenkinimas socialiniu bendravimu ir dalyvavimu yra vienas iš pagrindinių biologinių skirtumų, susijusių su autizmu. Vis dėlto šią biologinę sistemą galima formuoti ir ji reaguoja į potyrius. Per malonius žaidimus galite padėti savo vaikui patirti daugiau malonumo bendraujant, taip didinti vidinę motyvaciją bendrauti ir tuo mėgautis. Šitai skatinamas dažnesnis bendravimas ir sudaroma daugiau mokymosi galimybių.

Kodėl tai tampa problema

Kadangi socialinis bendravimas neteikia tokio pasitenkinimo kaip daugumai vaikų, ASS turintys vaikai vengia bendrauti ir tai nėra gerai, nes žmonės bendraudami daug išmoksta. Bendraujant mokomasi kalbėti, naudotis daiktais, mėgdžioti, žaisti, draugauti, apsimesti, išmokstama emocinio artumo. Visų šių protinio ir emocinio gyvenimo aspektų mokomasi ne mokykloje ar per kitą koordinuotą mokomąją veiklą, bet iš kasdienio šeimos gyvenimo pakilimų ir nuosmukių. Manome, kad kasdien rečiau bendraujant mažėja galimybės mokytis, o tai skatina autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų atsilikimą bendravimo srityje. Panagrinėkime ASS turinčio mažo berniuko pavyzdį:

Su metų ir penkių mėnesių André, jo naujagime sesute, ketverių metų broliuku ir tėvais aš (S. J. R.) susipažinau jų namuose. Tėvai visai neseniai suprato, kad André turi ASS, ir tą savaitę išgirdo oficialią diagnozę. Kai atėjau, visi šeimos nariai buvo svetainėje, išskyrus André. Jį, laikantį tris figūrėles iš „Žaislų istorijos“, radau vieną tamsiame tėvų miegamajame. Tėvai pasakojo, kad kai tik gali, André laiką leidžia arba miegamajame, arba spintoje, o norint, kad jis pabūtų svetainėje, reikia uždaryti duris. Berniukas palaikė figūrėles rankose, tada numetė ant kilimo ir apėjo aplink, atidžiai į jas žiūrėdamas. Tuomet pakėlė jas laikydamas vieną prie kitos, vėl numetė ir vėl apėjo ratu. Mane André pastebėjo, bet nepažvelgė. Jo gražus veidukas atrodė rimtas. Viskas tęsėsi tol, kol tėtis paėmė jį už rankos ir išvedė iš miegamojo.

Paprašiau tėvų parodyti, kokius žaidimus žaidžia André. Tėtis pademonstravo siautulingą žaidimą: užsimetė André ant peties, apskraidino aplink namus ir nuleido žemyn. Visą tą laiką André džiugiai šypsojosi. O kai tėtis nuleido ant žemės, gulėjo ant grindų ir vis dar nesiliovė šypsotis, didelėmis rudomis akimis žvelgdamas į jį. Tėtis sūnų pakėlė ir žaidimą pakartojo. Su mama André žaisdavo kitus jam patinkančius žaidimus. Mama André gulint ant grindų dainuodavo „Padūkėlį voriuoką“ įtraukdama įvairius rankų judesius, o ties žodžiais „ropojo stogeliu“ pirštų galiukais atvaizduodavo voriuoko ropojimą ant André krūtinės. Jis linksmiai šypsodavosi žiūrėdamas į akis ir nekantriai laukdavo, kad mama pakartotų. Tai ir yra smagumo koeficientas: tėvai turi puikių metodų ir iškart suprato žaidimų įtaką - tuo metu André nebandydavo išeiti žaisti su savo figūrėlėmis. Berniukas dalyvavo žaidimuose, kol tėvai pradėjo su manimi šnekėtis ir smagi veikla nutrūko. Tada jis susirinko savo figūrėles ir nuėjo į miegamąjį. Su André tėvais pakalbėjome apie kitus

smagius bendravimo žaidimus, kuriuos jie kasdien galėtų žaisti su savo vaiku.

Sugrįžusi po savaitės, negalėjau atsistebėti pokyčiais. Figūrėlės buvo ant lentynos. Man atvykus André su tėčiu ant žemės baigė dėti dėlionę. Tėvai pasakojo, kad kiekvieną dieną stengiasi kuo dažniau įtraukti André į kokią nors veiklą ir kuo daugiau jie stengiasi, tuo labiau jis įsitraukia. Stebėdama juos žaidžiančius, mačiau, kad André akimis, rankomis ir balsu prašo tęsti, kai žaidimas sustabdomas. Įdomiausia, kad tėvams minutėlei sustojus André prie jų priėdavo norėdamas pradėti kitą žaidimą. Berniukas nuolat inicijavo bendravimą. Jo veidas buvo guvus ir jam netrūko motyvacijos bendrauti.

Po kelių savaitių Andrejau mokėjo daug dainelių ir bendravimo žaidimų. Jis jau gebėjo palaikyti ryšį ir bendrauti balsu ir akimis. Kartais mamai dainuojant kai kurias daineles pats pradėdavo imituoti įvairius judesius. Kai atėjusi pasibeldžiau į duris, André jas atidarė kartu su mama, šypsodamasis ir žiūrėdamas tiesiai į mane. Pasidomėjau, ar jis vis dar žaidžia su figūrėlėmis. Mama atsakė, kad sūnui jos jau neįdomios. Ji jau kurį laiką nebematė André žaidžiant su jomis ir jis nebeužsidarydavo miegamajame ar spintoje. Dabar jis buvo šalia ir visą laiką norėjo bendrauti.

Šiame skyriuje kalbama apie bendravimą tarp dviejų žmonių žaidžiant. Bendravimą, kuris skatina žvilgsnius, malonumą ir jaudulį - ir jums, ir jūsų vaikui. Ankstyvuosius žaidimus, kurie turi būti smagūs, įtraukiantys ir malonūs jūsų vaikui. Jie turi tapti **kasdiene jutiminio bendravimo veikla**. Jutiminio, nes dažniausiai taip stimuliuojami pojūčiai; bendravimo, nes pagrindinis tokios veiklos tikslas yra patirti bendravimą su kitu žmogumi, ne žaisti su daiktais ar pačiam mokytis pažinimo ar kitų savipagalbos būdų (nors kartais tai tampa šalutiniu tokių žaidimų rezultatu); kasdiene veikla, nes tokie žaidimai tampa įprastais ritualais, kuriuos jūsų vaikui lengva išmokti ir po to inicijuoti.

Kaip padidinti smagumo koeficientą

Žaisdami jutiminius bendravimo žaidimus išmokysite vaiką šypsotis ir taip skatinsite jo mokymąsi, vadovaudamiesi trijų etapų principu:

1 etapas. Nustatykite kasdienių jutiminių bendravimo žaidimų ritmą

1 etapas. Sudarykite žaidimų sąrašą ir juos tobulinkite

2 etapas. Optimizuokite savo vaiko mokymosi energijos lygį

Toliau paaiškinsime, kaip kiekvieną etapą įgyvendinti, pasiūlysim, kokią veiklą išbandyti, ir patarsime, kaip spręsti galimas problemas.

1 etapas. Nustatykite kasdienių jutiminių bendravimo žaidimų ritmą

Kasdieniai jutiminiai bendravimo žaidimai - tai veikla, per kurią jūs ir jūsų vaikas su malonumu įsitraukiate į ypač aktyvų bendravimą. Šios veiklos esmė yra **tarpusavio sąveika**. Jūs su vaiku vienas po kito atliekate tam tikrus veiksmus, pasitelkdami žodžius, judesius, veido išraiškas. Vienas kitam nenurodinėjate (nors jums dažnai tenka inicijuoti žaidimą). Kiekvienas paeiliui imasi iniciatyvos, o paskui seka partnerio veiksmus. Jūsų vaikas vadovauja, kai nutrūkus ar pasibaigus vienai žaidimo daliai jis imasi jį tęsti. Tai vaiko eilė imtis iniciatyvos. Per kasdienį jutiminį bendravimą nesinaudojama daiktais (nors pasitaiko išimčių). Tai ne žaidimas su daiktais. Tai žmonių tarpusavio žaidimas. Kiekvieno dalyvio dėmesys sutelkiamas į kitą dalyvį ir jie veikia vienas kito veiksmus. Egzistuoja aiškus ritmas, t. y. subalansuota kaita, įtraukianti į bendravimą abu dalyvius paeiliui. Jūs pradėdote, sustojate, jūsų vaikas duoda ženklą ir jūs tęsiate, vėl sustojate, vaikas pratęsia ir 1.1.

Paaiškinimas. Per kasdienį jutiminį bendravimą jūsų vaikas mokosi suprasti, kad kitų žmonių kūnai ir veidai „kalba“, t. y. jie svarbūs bendraujant, nes gali akis į akį perteikti emocijas. Per

Šiuos žaidimus dalydamiesi šypsenomis, darydami juokingas grimasas, leisdami garsus ir rodydami judesius atkreipsite vaiko dėmesį į savo veidą. Smagi veikla paskatins jūsų vaiką išreikšti norą tęsti žaidimą, o vėliau jis gali išmokti reikšti ir tokius dalykus kaip „Daugiau to nedaryk“ arba „Nesu tikras“. Ši veikla gali padėti reguliuoti vaiko emocijas, energiją ir susijaudinimo lygį, kad vaikas būtų dėmesingas jums ir mokytųsi iš jūsų.

UŽDUOTIS: atraskite daug pojūčių reikalaujančią veiklą ir išmokykite šypsis!

Pirmiausia išsirinkite užsiėmimą, geriausia fizinį, pvz., kutenimą, šokinėjimą, skridimą oru, supimąsi; žaiskite „Mažąjį paršeli“ ar kitą žaidimą, per kurį reikia naudoti rankų judesius ar dainuoti, „ku kū“ ar katutes. Žaiskite bet kokius žaidimus, kurie atkreipia jūsų vaiko dėmesį ir priverčia jį šypsis. Imkitės veiklos, kuriai nereikia žaislų ar kitokių daiktų. Šio etapo aprašo pabaigoje pateikiamas kasdienių jutiminio bendravimo žaidimų sąrašas, iš kurio galite pasisemti idėjų.

„Iš pradžių sunkiai sekėsi sugalvoti, kokius žaidimus [traukti] kasdienę jutiminio bendravimo veiklą. Man patiko idėja, kad pats bendravimas gali būti atlygis, bet buvo sunku ją materializuoti, išbandžiau žinomus būdus, bet to neužteko; žaidimai, kurie man atrodė smagūs, sūnui nepatiko! Todėl pasinaudojau pasiūlymu (4 skyrius) ką nors naujo sugalvoti vadovaujantis savo vaiko norais. Sukūrėme sukimosi, šokinėjimo, kutenimo žaidimų ir daug kitų, paprasčiausiai plėtodami bent kiek įdomesnę veiklą. Vaiko guldymas į lovytę ir paėmimas iš jos atrodo labai įprasta veikla, bet aš pabandžiau guldyti kilstelėdama į viršų ir jam tai patiko. Taip atsirado dar vienas žaidimas: kol jis mokėsi žodžių, kuriais galėtų išreikšti savo norus, aš prieš paguldydama kilstelėdavau jį į viršų, o paėmusi iš lovelės skraidindavau oru. Iš pradžių tokių žaidimų kūrimas baugino, bet po kelių kartų tapo natūraliu procesu.“

Štai keletas idėjų, padėsiančių atrasti šypseną:

- Savo veiksmams bandykite atkreipti vaiko dėmesį. Prieikite prie vaiko, kai niekas neblaško jo dėmesio. Jei jis sėdi - prisėskite šalia, jei vaikštinėja ar stovi - prisijunkite, pasisveikinkite, palieskite, gal net paimkite ant rankų ir priglauskite, apšukite ratu arba darykite kitus smagius dalykus.
- Atkreipę vaiko dėmesį ir žiūrėdami vienas kitam į akis pradėkite trumpą žaidimą. Jei jis labai trumpas, pvz., sukimasis, pakartokite du ar tris kartus ir sustokite laukiamai žvelgdami į savo vaiką - būkite fiziškai pasiruošę žaidimą kartoti. Jei žaidimas ilgas, pvz., daina ar žaidimas su pirštais, pradėkite nuo pirmos eilutės ir kelių pirštų judesių. Trumpai pakartokite kartą ar du. Tada sustokite ir stebėkite, ar vaikas nori, kad tęstumėte.
- Sustokite prieš pat **kulminaciją**. Kulminacija - tai aukščiausias žaidimo įtampos taškas. Jei žaidžiate gaudynių, toks momentas gali būti akimirka, kai atsistojate į starto poziciją pradžioje. Jei žaidžiate kutenimą, kulminacija - momentas, kai jūsų pirštai yra pasiruošę prisiliesti prie kūno. Jei žaidžiate „ku kū“ naudodami paklodę, tai bus momentas, kai norite nutraukti ją nuo savo ar vaiko galvos. Sustokite prieš kulminaciją ir laukdami žiūrėkite į vaiką. Atkreipkite jo dėmesį ir tęskite! Po kulminacijos sustokite, nusišypsokite ir akcentuokite, kaip buvo smagu.
- Po kulminacijos sustokite, su jauduliu žvelkite į vaiką, nutaisę tokią kūno pozą, tarytum ketintumėte tai daryti vėl, ir *laukite*. Laukite vaiko veiksmų ar žodžių, kuriais jis paprašytų tęsti. Tinka net mažiausias ženklas - sujudėjimas, trumpas žvilgsnis, tylus garsas. Laukite vaiko signalo, rodančio, kad jis nori žaidimą tęsti (laukiantis žvilgsnis ar laukimas taip pat yra ženklas tęsti). Jūsų vaikui parodžius norą tęsti, tęskite žaidimą ir vėl sustokite laukdami kito signalo. Tai darykite, kol išseks jūsų jėgos arba išblės vaiko dėmesys. Laukdami ženklų iš vaiko įtraukiate jį į žaidimą ir **subalansuojate bendravimą**. Taip žaidime dalyvauja du žmonės, o ne aktorius ir stebėtojas.
- Kai vaikas ima prarasti susidomėjimą, pasakykite „Baigiame žaisti [lėktuvą ar kitą žaidimą]“. Apkabinkite vaiką ir liaukitės žaisti.
- Ką turėtumėte kalbėti per šiuos žaidimus? Dainuojant viskas paprasta - tiesiog dainuokite ir rodykite judesius! Jei jokių judesių nežinote, pasistenkite jų sugalvoti. Supdamiesi, kutendami ar žaisdami gaudynių naudokite paprastą pačių sugalvotą tekstą, pvz., prieš pradėdami gaudynes sakykite „Aš tave pagausiu“, žaisdami „ku kū“ klauskite „Kur

[vardas]" ir „Bū!" supdamiesi tarkite „Vienas, du, trys supamės!" Kasdien vartokite tuos pačius žodžius. Šios skanduotės padės vaikui įsiminti žaidimą ir kalbą. Labai dažnai vaikai pirmuosius žodžius ištaria būtent per tokius žaidimus.

NAUDINGAS PATARIMAS

Nemanykite, kad vaiko žvilgsnis ir laukimas nėra ženklas pakartoti žaidimą. Jei vaiko dėmesys sutelktas į jus, bendravimas yra net menkiausias nežodinis bendravimas.

Nancy pradeda kasdienį jutiminį bendravimo žaidimą su dvimečiu Devonu, kuris guli išsitiesęs prieš ją ant sėdmaišio. Ji pradeda dainuoti „Padūkėlį voriuoką" sujungdama žodžius su judesiais. Dainuodama „Padūkėlis voriuokas ropoja stogeliu" ji pirštais imituoja lipimą ant Devono krūtinės. Tuomet sustoja, o Devonas įdėmiai į ją žiūri. Dainuodama „Staiga pradėjo lyt, voriuokas ėmė slyst" ji judina pirštus pirmyn atgal Devono krūtine. Kai sustoja, Devonas žiūrėdamas į akis laukiamai nusišypso. Dainuodama „nušvitusi saulutė [rankomis vaizduodama saulutę] nuvijo lietu lauk" ji prideda rankas sau prie veido ir jį įrėmina. Per paskutinę frazę ji pasiruošia pirštais prisiliesti prie Devono krūtinės: pradėjusi dainuoti „todėl į viršų lipti" sustoja ir laukia pasiruošusi (pauzė), o jis žiūri į ją, nusišypso ir siekia rankos, tuomet ji užbaigia dainelę žodžiais „jam tapo daug lengviau" (pirštais imituodama lipimą ant krūtinės).

Ši dainelė yra puikus kasdienio jutiminio bendravimo pavyzdys, kurį daugelis tėvų instinktyviai naudoja siekdami įtraukti savo vaikus, nes daugumai vaikų ji labai patinka. Devonas šypsosi, palaiko akių kontaktą ir per pauzes įsitraukia į bendravimą, duodamas ženklus tęsti. Kodėl gi ne? Tai tarsi abiem pusėms malonus pokalbis, kai kiekvienas dalyvis atėjus eilei dalyvauja ir užleidžia eilę; tai subalansuotas bendravimas; abu dalyvius sieja ta pati tema; abu džiaugiasi vienas kito draugija, išreikšdami tai šypsena, veiksmais, akių kontaktu, linksmu balsu ir judesiais. Tarpusavio jausmai yra nuoširdūs ir pozityvūs. Abu kalba ta pačia emociine kalba: „smagu žaisti kartu".

NAUDINGAS PATARIMAS

Svarbu kartoti. Kuo žaidimas suprantamesnis, kuo labiau jis tampa kasdienybės dalimi, tuo labiau vaikas gali į jį įsitraukti kaip visavertis dalyvis (Devonas juo tapo išreikšdamas supratimą, kad žino, kas bus po mamos pauzių) ir tuo daugiau jis gali išmokti.

- Pradedant naują jutiminio bendravimo žaidimą, jūsų vaikas gali abejoti. Pristatykite žaidimą atskiromis trumpomis dalimis, pradėkite ir kelis kartus stabtelėkite, kad vaikas spėtų išmokti ir žinotų, ko tikėtis. Vaikai ne visada staigiai susidomi naujovėmis. Gali atrodyti, kad jiems neįdomu. Demonstruojant naują žaidimą galima pakartoti jį tris kartus, net jei vaikui jis neatrodo labai įdomus. Bet jei matote, kad jūsų vaikas vis dar abejoja, kartokite šiek tiek švelniau - tyliau ir lėčiau, kad jis galėtų suprasti, ko tikėtis, ir nepradėtų visiškai vengti dalyvauti naujame žaidime. Pakartojus kelis kartus, žaidimas gali sudominti. Tačiau jei vaikas akivaizdžiai nepatenkintas (atsitraukia, sustingsta, žiūri rimtu veidu, vengia kontakto ar protestuoja), žaidimą nutraukite ir pereikite prie jau pažįstamo, linksmesnio.

Jei jūsų vaikui nepatinka jokie žaidimai, vis tiek bandykite juos kurti. Štai keletas idėjų:

- Maudynės. Dėkite vaikui ant rankos vonios putas ir nuplaukite pildami vandenį, tada pakartokite; šluostykite vaiką ilgiau patirdami pilvelį; maudydami puodeliu pilkite vandenį ant rankų.
- Persirengimas ir apsirengimas. Žaiskite „ku kū" pasitelkdami saus-kelnes ar kokį nors drabužėlį. Prieš maudami kojines ar po to, kai jas numausite, arba plaudami kojas vonioje pabandykite pakutenti kojų pirštelius ar padainuoti „Mažąjį paršėlį". Pabandykite įtrinti vaiko plaštakas ir rankas trupučiu losjono. Ar mažyliui tai patinka?

- Pabandykite švelniai suspausti vaiką sėdmaišyje, pašokdinti ant lovos ar žaidžiant ant lovos pagalve uždengti pilvuką.

Jutiminiai bendravimo žaidimai, kuriuos galite išbandyt 8:

(18 Daugiau žaidimų idėjų ir aprašų rasite <http://www.parents.com/baby/development/intellectual/>)

Žaidimai nenaudojant daiktų	Grimasos ir garsai
Katutės (rankomis ir kojomis)	Pokštelėkite pirštu per žandą
„Ku kū“	Prunkštelėkite lūpomis
„Kilnysis Jorko kunigaikštis“	Demonstruokite bučiuo-
„Kur nykštys?“	tis pasiruošusį veidą ir skleiskite
„Mažasis paršelis“	bučiavimosi garsus
„Ratu aplink sodą“	Padarykite žuvies grimasą
Gaudynės „Aš tave pagausiu!“	Prunkštelėkite pridėję lūpas prie
Sūpavimas tarp kojų	vaiko kojų, rankų ar pilvuko
Lėktuvas	Slėpkite savo veidą žaisdami „ku kū“
„Koks didelis“	Dainuokite tirolietiškai
„Šiurpieji piršteliai“	Švilpkite
„Padūkėlis voriuukas“	Iškiškite liežuvį ir jį judinkite
„Užsimerk, atsimerk“	Patempkite sau už ausų sakydami
„Londono tiltas“	„pyp, pyp!“
„Žibėk, žvaigždele“	Liežuvio mašina: patempkite sau
„Ratelis apie Rožę“	už ausų ir iškiškite liežuvį, tada
„Autobuso ratai“	paspauskite nosį, įtraukite liežuvį
„Jei patinka ši dainelė“	ir skleiskite garsus
„Aukštai danguje“	
Šokis skambant	

1 etapo apibendrinimas

Išbandę nurodytus žaidimus, žinosite, kokie jutiminiai bendravimo žaidimai jūsų vaikui patinka, ir galėsite juos žaisti toliau. Vieniems vaikams labiau patinka fiziniai, siautulingi žaidimai, pvz., jie mėgsta būti gaudomi, skraidinami ore, supami ar sukami. Kitiems mielesni lytėjimo žaidimai, pvz., „Ratu aplink sodą“, „Šiurpieji piršteliai“, kutenimas, pilvelio prausimas, prunkštimas pridėjus lūpas prie pilvelio ar žaidimai su kojomis, pvz., „Mažasis paršelis“. Taip pat vaikui gali patikti, kaip jūs atliekate tam tikras dainas ir žaidimus su pirštais, arba stebėti jūsų grimasas ir klausytis skleidžiamų garsų.

Turbūt jau pagavote šių žaidimų ritmą - bendravimo paeiliui principą pradedant, sustojant, laukiant užuominų ir tęsiant. Taip žaidimas virsta abipusis. Laikui bėgant didinkite vaiko kasdienių jutiminių žaidimų skaičių nuo 5 iki 10, vėliau iki 20.

Patikrinkite, ar sutinkate su dauguma teiginių veiklos kontroliniame sąraše. Jei sutinkate, akivaizdu, kad išmokote žaisti jutiminius bendravimo žaidimus su savo vaiku ir esate pasiruošę mokytis su jais susijusių kitų metodų. Jei nesutinkate, toliau žaiskite įvairius žaidimus; jūsų vaikui turbūt reikia daugiau laiko, kad išmokytų jų eigą ir suprastų, ko galima tikėtis.

Veiklos kontrolinis sąrašas.

Ar suradau kasdienių jutiminių Bendravimo žaidimų ritmą?

- Žinau nemažai kasdienių jutiminių bendravimo žaidimų, kurie skatina mano vaiką šypsotis ir nekantrauti.
- Išmokau žaidžiant paskatinti vaiką bendrauti žiūrint vienas kitam į akis.
- Man pradėjus mėgstamą žaidimą, vaikas pažvelgia į akis ir nusišypso.
- Kai prieš kulminaciją padarau pauzę, vaikas laukia, kol pratęsiu.
- Man žaidimą nutraukus, vaikas žvilgsniu, žodžiais, tiesdamas ranką ar kitokiu elgesiu aktyviai rodo norą tęsti.
- Keletą dienų iš eilės kartodama(s) naują žaidimą sužadinau vaiko susidomėjimą juo.

2 etapas. Sudarykite žaidimų sąrašą ir juos tobulinkite

Kai mokėsite bent keletą žaidimų, kurie patiks jūsų vaikui ir skatins jį šypsotis, būsite pasirengę tobulinti įgūdžius.

Paiškinimas. Žaidžiant šiuos žaidimus viskas nuolat kartojama, todėl juos gerai išmokęs vaikas gali prarasti susidomėjimą. Jei tuomet, kai per žaidimą darote pauzę, vaikas mažiau dalyvauja, jei atėjus jo eilei žiūri kitur arba pasikeičia kūno kalba (iš aktyvios į pasyvią arba iš pasyvios į ypač aktyvią) - tai ženklas, kad vaikas netenka susidomėjimo. Norėdami neprarasti jutiminių bendravimo žaidimų naudos, būkite pasiruošę mokytis naujų žaidimų, skatinkite vaiko, kaip visaverčio partnerio, dalyvavimą, įvairinkite žaidimus, kad išlaikytumėte susidomėjimą, žaiskite tinkamu laiku ir tinkamoje vietoje, jei reikia, pasitelkite daiktus.

UŽDUOTIS: būkite kūrybingi kurdami ir įvairindami jutiminius bendravimo žaidimus

Štai keletas idėjų:

- Atėjus jūsų eilei, viską darykite kuo greičiau, kad vaikas turėtų daugiau galimybių atsakyti. Būtų gerai, jei vaikas galėtų atsakyti kas 5-10 sekundžių. Jei jums reikės daugiau laiko, bendravimas išsibalansuos. Nebūdamas visavertis dalyvis, vaikas ims nuobodžiauti arba bendraus mažiau ir nepatirs visos žaidimo naudos.
- **Įspėjimas!** Venkite situacijų, kai vaikas yra patenkintas dėl to, kad jį linksminate, bet tik pasyviai stebi, kaip jūs atliekate visą darbą! Jūs ir vaikas turėtumėte darniai tiesiogiai bendrauti judesiais, gestais, akių kontaktu, garsais, žodžiais ir kitais veiksmais. Jūsų tikslas - įtraukti vaiką ir padėti jam su jumis bendrauti, bent jau žvilgsniu, padėti jam inicijuoti, atsakyti ar tęsti jutiminius bendravimo žaidimus. Jums teks dažnai pradėti,

sustoti ir laukti, kol vaikas perims bendravimą. Per pauzes būkite kantrūs, laukite savo vaiko atsako.

- Kai vaikas pradės atpažinti vieną žaidimą, kai matysite, kad jam malonu, kad jis dalyvauja, pradėkite mokytis kitą. Paprastų dainelių ir judesių reikia mokytis dėl kelių priežasčių: dėl pasikartojančių žodžių, kuriuos vaikui lengva prisiminti, dėl bendro žaidimo reikšmės abiem dalyviams, dėl judesių, kurie padeda vaikui lavinti gebėjimą juos pakartoti. Vaikas turėtų mokėti 10-20 skirtingų jutiminio bendravimo žaidimų, kuriuos galėtų žaisti su skirtingais žmonėmis.
- Pasistenkite jutiminius bendravimo žaidimus įtraukti į kasdienę veiklą įvairiu dienos metu. Žaiskite juos visuose šešiuose veiklos etapuose. Be maudymosi ir rengimosi, puikus laikas žaidimams su pilvuku ar kojų piršteliais, katutėms, „ku kū“ ir „Šiurpiesiems piršteliams“ yra sauskelnių keitimas. Įtraukite jutiminius žaidimus į sauskelnių keitimo ar sėdėjimo ant puoduko veiklą. Jei valgymo ar užkandžiavimo metu galite prisėsti kartu su vaiku prie stalo, tai irgi tinkamas laikas daryti grimasas ar skleisti garsus, pasitelkiant maistą ir gėrimus. Jei įmanoma, atsisėskite prie stalo taip, kad sėdėtumėte kuo arčiau vienas priešais kitą ir galėtumėte palaikyti akių kontaktą. Abu valgykite tą patį ir kiekvienas turėkite po gėrimą. Vaikui suvalgius kąsnelį ar atsigėrus, atkartokite jo veiksmus skleisdami valgymo ar gėrimo garsus ir tardami „Kaip skanu“, „Skanumėlis!“ stebėkite, ar vaikui patinka jūsų demonstracija. Jei patinka - kartokite. Kuo labiau vaidinkite! Pasiūlykite vaikui kąsnelį savo maisto ir paprašykite duoti kąsnelį jums. Kai vaikas tai darys, leiskite juokingus garsus ar kitaip reaguokite. Kai kuriems vaikams juokinga, kai tėvai paima jų buteliuką ir vaizduoja iš jų geriantys, bet tik tuomet, jei buteliukas greitai gražinamas. Viską pakartokite kelis kartus, kad vaikas įsidėmėtų seką ir žinotų, ko tikėtis. Audringos reakcijos, garsai, jūsų kvailiojimas tampa dėmesio magnetu, kurio ASS turintiems vaikams (ir ne tik!) reikia, kad jie pradėtų su jumis bendrauti ir dalyvauti žaidime, kad išmokytų žaidimo seką ir norėtų bendrauti. • Kai tik pasidarys nuobodu, iškart ką nors keiskite! Nustebinkite vaiką nauja dainos eilute, nauju garsu, nauju veiksmu arba įtraukite į žaidimą daiktų arba kitą žmogų. Pajvairinę galėsite ilgiau mėgautis žaidimu ir suteiksite vaikui daugiau galimybių mokytis.

Alexisa su tėčiu ant grindų žaidžia „Ratu aplink Rožę“. Iš pradžių mergaitei patinka griūti ant žemės ir ji mielai tai kelis kartus kartoja su tėčiu. Alexisa griūna pirmoji (parodo norą bendrauti), o pargriuvus tėčiui juokiasi į jį žiūrėdama (kartu smagiai leidžia laiką). Po to ji atsikelia ir tiesia tėčiui ranką (prašo pakartoti). Bet po kiek laiko Alexisai atsibosta -ji liaujasi. Tėtis, matydamas, kad dukrai nuobodu, nesustoja: „Pasikvieskime sesutę!“ 8 metų Tessa užverčia akis, bet tėtis vedasi Alexisą prie Tessos (kuri ant sofos skaito knygą), ima ją už rankos ir įtraukia į ratelį. Jis padeda Alexisai paimti Tessą už rankos ir jie porą kartų pakartoja žaidimą trise. Alexisai tai patinka, ji įdėmiai stebi Tessą, kai jos abi griūva, ir ima Tessos ranką norėdama žaidimą kartoti. Tessa sako: „Pakvieskime tėtį“, ir mosteli ranka į jo pusę. Alexisa pasižiūri į jį ir ištiesia ranką; jie kartoja žaidimą trise.

Žaidimo pajvairinimas įtraukiant dar vieną žmogų išlaiko Alexisos dėmesį, motyvaciją ir suteikia daugiau galimybių mokytis. Tėtis galėtų į žaidimą įtraukti pliušinį žaislą arba tarp savęs ir dukters ant žemės padėti mažą daiktą (pvz., pliušinį žaislą ar pagalvę), apie kurį reikėtų eiti ratu. Šie maži pajvairinimai gali išlaikyti vaiko dėmesį, iš jų galite pasisemti idėjų, kaip pajvairinti žaidimus.

- Turite žinoti, kada laikas žaidimą baigti. Jei vaiko atsakas mažėja ir nepavyksta jo sudominti ką nors keičiant, metas baigti ir pasiūlyti ką nors naujo. Jei jums nuobodu, taip pat reikia kažką keisti. Jei vaikas tampa aktyvesnis, bet veiksmai išsibalansuoja arba jis reaguoja pernelyg aktyviai, reikia nusiraminti. Sulėtinkite žaidimo tempą, nuleiskite balsą, sumažinkite intensyvumą. Jei tai jūsų vaiko nenuramino, žaidimą užbaikite, pasakydami, kad metas baigti, ir padėkite vaikui ramiau pažaisti su žaislais.

Užduotis: išmokite per jutiminius bendravimo žaidimus naudoti daiktus

Per jutiminius bendravimo žaidimus daiktai paprastai nenaudojami. Dainuojant daineles, žaidžiant žaidimus su pirštais, socialinius ar fizinius žaidimus svarbu žiūrėti vienas kitam į akis - taip atkreipsite vaiko dėmesį į savo veidą ir siūlomą bendravimo būdą.

Žaisdami vis dėlto galite naudoti tam tikrus daiktus, tačiau jie turi atitikti jutiminės veiklos tikslus, t. y. atkreipti vaiko dėmesį į jūsų veidą ir kūną, kelti šypseną ir malonumo išraišką, kuriomis vaikas rodytų norą žaidimą kartoti.

Pasitelkite daiktus, kurie sutelktų vaiko dėmesį į jus, o ne į save. *Pagrindinė daiktų naudojimo šiuose žaidimuose taisyklė - juos galite naudoti tik jūs.* Vaikai neturėtų jų liesti (daiktai atitrauktų vaiko dėmesį nuo jūsų). Žaisdami galite naudoti burbulus, balionus (**neleiskite vaikui pačiam žaisti su balionu, nes jis gali uždusti!**), vėjo malūnelius, triukšmą keliančius daiktus, dangtelius, bumbulus. Taip pat galite naudoti prisukamuosius žaislus, gimtadieninius švilpukus, spalvotas spirales, raketos paleidiklius, vandens purkštukus, losjonus, šalikus.

NAUDINGAS PATARIMAS

Rinkitės daiktus, kuriais jūsų vaikas vienas naudotis nemoka. Tai leis jums kontroliuoti daiktą, nes vaikui reikės jūsų pagalbos žaidimui pradėti ir tęsti.

Pavyzdžiai, kaip galite naudoti daiktus per jutiminius bendravimo žaidimus:

- Žaidžiant jutiminius bendravimo žaidimus daiktais *nesinaudojama* paeiliui. Tai tik jūsų priemonė. Žaidimo pradžioje padarykite su daiktu ką nors įspūdingo. Stebėkite savo vaiką: turėtumėte tikėtis išvysti šypseną, malonumo išraišką ir norą priartėti prie jūsų arba daikto. Jei vaikas sustingsta, atrodo suirzęs, atšlyja ar pasitraukia į šalį - sustokite ir palaukite. Pabandykite veiksmą pakartoti, bet šįkart *daikte atsargiai laikykite toliau nuo vaiko veido ir kūno*. Laukite vaiko reakcijos. Jei jis vis dar pyksta, sustingsta ar atsitraukia, padėkite daiktą ir imkitės kitos veiklos.
- Jei vaikas šypsosi, palaiko ryšį ir atrodo susidomėjęs ar susijaudinęs, pakartokite veiksmą su daiktu ir *sustokite*. Leiskite vaikui parodyti norą, kad veiksmą pakartotumėte. Sulaukę atsako (tai gali būti žvilgsnis, šypseną, judesys, kontaktas, garsas ar žodžiai), paklauskite: „Dar? Nori dar?“ ir veiksmą pakartokite. Jei vaikas ir toliau rodo susidomėjimą, veiksmą kartokite. Tai yra **sąveikis bendravimas**. Jums atlikus veiksmą, vaikas reaguoja, o jūs jam atsakote.
- Geriausia, kai vaikas prieina prie jūsų ir paliesdamas žaislą prašo pakartoti, liečia jūsų veidą ir rankas arba kitaip demonstruoja susijaudinimą. Jei tokių veiksmų iš vaiko nesulaukiate, pasiūlykite jam žaislą ir pakvieskite prieiti arčiau. Tokia glaudi veikla turi būti smagi ir maloni abiem. Ji tampa svarbiu bendravimo pamatu. Kituose skyriuose pateiksime daugiau idėjų, kaip padėti vaikui išreikšti norus žaidžiant jutiminius bendravimo žaidimus.
- Ką reikėtų kalbėti? Kaip minėjome, sugalvokite lengvai įsimenamą tekstą, kuris derėtų prie veiklos. Svarbu sujungti žodžius su garsais. Žaisdami su burbulais, galite sakyti: „Nori daugiau burbulu? Nori, kad išpūščiau daugiau? Pūsk! [pūskite]. Gaudyk burbulus. Pliaukšt, pliaukšt. Matai burbulus? Gaudyk juos - pliaukšt!“ Tai sakykite vaikui atlikdami ivairius veiksmus. Kiekviena karta žaisdami tam tikra žaidimą vartokite tuos pačius žodžius. Akcentuokite daiktų pavadinimus, savo veiksmus, garsus ir trumpas skanduotes, pavyzdžiui: „Vienas. du. trys!“ arba „Pasiruošt. dėmesio. marš!“ Iterpkite garsus, judesius, grimasas, kad žaidimas būtų linksmas ir žaismingas jums patiems ir vaikui. Būkite dramatiški, vaidinkite! Pagal vaiko reakciją spreskite, kas jam suteikia energijos, patinka ir jaudina, bet pernelyg nejaudrina - prie to dar grįšime.

NAUDINGAS PATARIMAS

Būtina pabrėžti, jog labai svarbu, kad kontroliuotumėte daiktą. Jei vaikas jo prašys, tokį prašymą vertinkite kaip norą, kad atliktumėte veiksmą su daiktu, o ne jį duotumėte. Nepradėkite dėl to pyktis. Jau geriau jutiminį bendravimo žaidimą baigti arba vis dėlto leisti

vaikui palaikyti daiktą, o ne veltis į kovą dėl kontrolės. Visada bus galimybė žaidimą pakartoti po kelių valandų ar dienų.

Žaidimai ir dainos su daiktais

Burbulų pūtimas

Balionai - pripūskite, suskaičiuokite „Vienas, du, trys“ ir paleiskite skristi (dar kartą įspėjame, kad žaisdami su balionais vaikai gali uždusti)

Vėjo malūnėliai - papuskite, kad jie suktųsi

Bumbulai - kratykite, užsidėkite ant galvos, meskite ir t.t.

Aprenkite vienas kitą; uždėkite karoliukus, akinius, kepurę, apyranę ar laikrodį

Losjonas - užtepkite šiek tiek losjono ant vaiko kūno ir masažuodami įtrinkite

Permatomi šalikai - mėtykite, slėpkitės po jais, šokite

Antklodė ar apklotėlis - suvyniokite vaiką į ją kaip dešrainį

Žaiskite „ku kū“ naudodami daiktus

Spaudimo ir kikenimo žaidimai sėdmaišyje

Šokdinkite vaiką ant nedidelio trampino ar lovos laikydami už klubų

Šokdinkite ar supkite vaiką, gulintį kniūbsčią ant didelio gimnastikos kamuolio

Sūpuokite vaiką sau tarp kojų

Supkite vaiką ant supamojo arkliuko (stovėkite priekyje žiūrėdami jam į akis)

Supamoji kėdė - supkite vaiką greitai ir lėtai

Supkitės sūpuoklėse

Pliuškenkitės vonioje

Per šiaudelį pūskite burbulus vonioje

Naudokite garsus skleidžiančius daiktus, pavyzdžiui, gimtadieninius švilpukus, fleitą, būgnelį su žvangučiais ir pan.

Spalvotos spiralės

Supdami vaiką sūpuoklėse stovėkite priekyje ir pagaukite

УЗВУОТІS: *jutiminius bendravimo žaidimus kaitaliokite su žaidimais, kuriuose naudojami daiktai*

Jutiminiai bendravimo žaidimai yra puiki bet kokio bendravimo dalis, nes socialiai ir emociškai suartina jus su vaiku. Žaisdami stebėkite, kaip jūsų vaikas reaguoja pereinant nuo žaidimų su daiktais prie jutiminių bendravimo žaidimų. Žaidimai, kuriuose naudojami daiktai, padeda lavinti mąstymo, mėgdžiojimo, rankų ir kūno koordinacijos ir sudėtingesnius įgūdžius. Jutiminiai bendravimo žaidimai padeda lavinti socialinius, bendravimo, emocinius įgūdžius, moko mėgdžioti. Kaitaliodami žaidimus su daiktais ir jutiminius bendravimo žaidimus užtikrinate:

- kad vaikas turėtų pakankamai entuziazmo, motyvacijos ir energijos mokytis;
- kad mokymasis apimtų visas raidos sritis;
- kad per įprastą veiklą dalyvautų ir reaguotų viena į kitą abi pusės;
- didesnę socialinę adaptaciją ir dalyvavimą.

Atkreipkite dėmesį, kad besibaigiant jutiminių bendravimo žaidimui reikėtų pereiti prie žaidimo su daiktais. Tai padės atsipalaiduoti po intensyvaus jutiminio žaidimo. Kai kurie vaikai nenorės nutraukti jutiminio bendravimo žaidimo; tai geras ženklas - vadinasi, jiems buvo smagu! Bet jei manote, kad žaidimą reikia baigti (pavargote arba jaučiate, kad žaidimas pernelyg užsitęsė), o vaikas nenori, galite paimti kokį nors daiktą arba pasiūlyti kitokią viliojančią veiklą (pavyzdžiui, užkandį), kad atkreiptumėte vaiko dėmesį į naują dalyką ir galėtumėte užbaigti

jutiminę bendravimo veiklą.

Jutiminiai bendravimo žaidimai autizmo spektro sutrikimą turinčius vaikus įtraukia į socialinį gyvenimą ir padeda patirti bendravimo malonumą. Jie labai svarbūs mūsų socialinio bendravimo modelyje, naudojamame ankstyvosios intervencijos programose. Viena ar kita forma jie naudojami taikant daugelį gydymo būdų.

2 etapo apibendrinimas

Jei atidžiai perskaitėte šį skyrių ir sėkmingai išbandėte aprašytus veiksmus, ne tik išmokote kelis jutiminius bendravimo žaidimus, bet ir gebate stebėti ir numatyti, kada užsiimti jutimine bendravimo veikla. Taip pat žinote, kada veiklą dera pajvairinti, kada ją užbaigti ar pereiti prie žaidimo su daiktais. Patikrinkite, ar sutinkate su veiklos kontroliniame sąraše pateiktais teiginiais. Jei sutinkate, esate pasiruošę kitam etapui. Jei nesutinkate, šį skyrių skaitykite dar kartą, išbandykite keletą žaidimų ir pasitarkite su jūsų vaiką pažįstančiu žmogumi, jei patiems sunku sugalvoti naujų užsiėmimų.

Veiklos kontrolinis sąrašas.

Ar išmokau daugiau žaidimų ir tinkamai juos -patobulinau?

- Mes su vaiku mokame 10 ar daugiau smagių jutiminių bendravimo žaidimų, įskaitant daineles ir žaidimus su pirštais.
- Vieną ar kelis jutiminius bendravimo žaidimus pritaikiau kiekvienai dienos veiklai.
- Vaikas ne pasyviai stebi ar priima informaciją, bet aktyviai dalyvauja žaidimuose. Per pauzes jis koku nors būdu parodo norą žaidimą tęsti.
- Norėdama(s) išvengti per dažno pasikartojimo, išmokau žaidimus pajvairinti ar pailginti įtraukdama(s) naujų veiksmų.
- Galiu lengvai sugalvoti paprastų žaidimų scenarijų.
- Išmokau atpažinti ženklus, kada vaikas praranda susidomėjimą ir kada reikia žaidimą baigti, kol jis visiškai neatsitraukė, neišsisėmė ir neužsidarė.
- Išmokau keletą jutiminio bendravimo žaidimų su daiktais.
- Su vaiku pabandėme pereiti nuo žaidimų su žaislais ir daiktais prie jutiminio bendravimo žaidimų ir atvirkščiai.

3 etapas. Mokymosi metu padėkite vaikui atrasti optimalų energijos lygį

Paskutiniame etape išmoksime padėti savo vaikui surasti geriausią energijos ir susijaudinimo balansą, kuris žaidžiant žaidimus padės jam iš jūsų mokyti.

NAUDINGAS PATARIMAS

Žaisdami atidžiai stebėkite savo vaiką. Pastebėję per didelį susijaudinimą, sulėtinkite žaidimo tempą, kad vaikas nepradėtų verstis per galvą. Jūsų tikslas - kad vaikas būtų dėmesingas ir dalyvautų veikloje, bet nebūtų per daug susijaudinęs, nes tai trukdys jam mokyti iš patirties.

Paaiškinimas. Vaikams, kurie per mažai arba per daug susijaudina, sunku mokytis. Geriausiai mokomasi, kai vaikas yra budrus, dėmesingas ir įsitraukęs į veiklą, o ne tada, kai jis pasyvus, išsiblaškęs, pavargęs ar pernelyg įsijaudinęs, įsitempęs, per daug susijaudinęs ir nekontroliuojamas. Svarbu žinoti, kada jūsų vaikas per daug ar nepakankamai susijaudina, ir žaidžiant imtis priemonių, siekiant subalansuoti vaiko susidomėjimą mokymusi.

UŽDUOTIS: vaikui per daug susijaudinus, išmokite nuslopinti žaidimą

Turbūt pastebėjote, kad jūsų vaikas, kaip ir dauguma vaikų, energingai žaisdamas su tėvais įsijaudrina. Smagu, kai vaikai energingai žaidžia. Bet kartais jie taip užsiveda, kad nebeklauso,

nereaguoja ir tiesiog peržengia visas ribas. Jie per daug įsijaudrina ir nebeįstengia kontroliuoti savęs ir savo veiksmų. Jie gali imti bėgioti, rėkti ir šaukti, tapti agresyvūs ir destruktivūs. Tuomet žaidimai tarp tėvų ir vaikų ar brolių ir seserų gali virsti konfliktu. Tėvai susierzina ir pradeda drausminti vaikus.

Kaip numalšinti per didelį susijaudinimą:

- Pastebėję, kad vaikas per daug susijaudino, sumažinkite tempą. Nesustokite; tiesiog žaiskite lėčiau, švelniau, tyliau ir mažiau stimuliuokite. Susijaudinimas turėtų greitai praėti.
- Daugeliu atvejų žaisdami jutiminius bendravimo žaidimus galite padėti savo vaikui subalansuoti susijaudinimo ir entuziazmo lygį. Dėl įvairių priežasčių susierzinę ir pernelyg susijaudinę vaikai nusiramina žaisdami ramius jutiminius bendravimo žaidimus. Jei vaikams susierzinimą kelia pyktis, išgąstis ar nusivylimas, galbūt nusiraminti padės supimas, apkabinimas, suspaudimas ar švelnus spaudimas galvos ar nugaros srityje. Atlikdami šiuos veiksmus galite švelniai ramiu balsu dainuoti ar kartoti: „Viskas gerai, viskas gerai, tuoj pasijusi geriau, viskas gerai.“

Užduotis: išmokite sudominti itin pasyvų vaiką

Sunkiai mokosi ne tik per daug susijaudinę, bet ir tingūs, nuobodžiaujantys, nesusidomėję, į jūsų veiksmus ar įvykius nereaguojantys vaikai. Jie dažnai sėdi ar gulinėja, priešingai nei dauguma vaikų, tiesiog negalinčių nustygti vietoje. Iš neutralių veido išraiškų sunku spręsti, ką jie jaučia; to neišduoda nei veidai, nei kūnai. Jie gali atrodyti pavargę, ilgą laiką užsiimti viena ir ta pačia veikla, pavyzdžiui, žiūrėti į savo rankas ar žvelgti pro langą.

Idėjos, kaip pakelti energijos lygį ar sudominti pasyvų vaiką naudojant gyvybingus jutiminio bendravimo žaidimus:

- Staigiais judesiais šokdinkite vaiką, sukite ratu, sūpuokite ar darykite kitus greitus judesius ir dainuokite dainą.
- Stipriau prisilieskite, garsiau kalbėkite, pakelkite balsą, reikškite emocijas.
- Atlikite greitus ar trūkčiojančius judesius: greitai šokdinkite ant kelio ar kamuolio, paskatinkite gyvybingai pašokinėti ant trampoline.
- Per jutiminio bendravimo veiklą naudokite garso ar vaizdo efektus skleidžiančius daiktus.
- Sužadinkite vaiko smalsumą lytėjimu: patrinkite ar suspauskite jo galūnes, naudokite losjoną, pamasažuokite nuogus padus, suvyniokite vaiką į antklodę, suspauskite sėdmaišyje, prunkstelėkite pridėję prie rankų, pėdų ar pilvuko lūpas. Būkite atsargūs su kutenimu: jis labai greitai sužadina, bet taip pat greitai gali tapti nemalonu. Jei vaikas rodo norą tęsti, taip ir darykite. Nesulaukę iniciatyvos žaidimą baikite.

3 etapo apibendrinimas

Susipažinome su vaiko susijaudinimu ir susidomėjimu žaidžiant jutiminius bendravimo žaidimus. Turbūt pastebėjote, kad per tam tikrus žaidimus jūsų vaikas per daug susijaudina, netgi pravirksta, tampa hiperaktyvus arba susipainioja žaidimo sekoje. Siekdami išvengti per didelio susijaudinimo, turbūt bandėte žaidimus sulėtinti, nuraminti ar anksčiau užbaigti. Galbūt jūsų vaikas yra santūrus, švelnus charakterio, retai susijaudina ar keičia emocijas. Tikimės, kad jūsų santūrusis vaikas per jutiminius bendravimo žaidimus išmoko daugiau šypsotis, tapo gyvybingesnis, labiau bendraujantis, dėmesingesnis jums, guvesnis, emocingesnis.

Patikrinkite, ar sutinkate su dauguma veiklos kontrolinio sąrašo teiginių. Jei sutinkate, esate pasirengę pereiti prie kito skyriaus. Jei kol kas tuo domėjotės mažai, praleiskite daugiau laiko stebėdami, žaisdami ir mąstydami. Pastebėję, kad jūsų vaikas reaguoja pernelyg intensyviai arba yra per daug pasyvus, pasitarkite vieną iš savo žaidimų, siekdami subalansuoti vaiko būseną - nuraminkite susijaudinusį ir sudominkite pasyvų vaiką. Taip padidinsite vaiko galimybes dalyvauti ir mokytis.

Veiklos kontrolinis sąrašas.

Ar pavyko mokantis optimizuoti vaiko energijos lygį?

- Ėmiau geriau suprasti, kas sužadina mano vaiką žaidžiant įvairius žaidimus.
- Suprantu, kada mano vaikas pernelyg ar nepakankamai susijaudina, o kada yra

- puikios būklės, kad būtų galima mokytis ir bendrauti.
- Išmokau panaudoti jutiminius bendravimo žaidimus vaikui nuraminti ir nesutrinku, kai jis pernelyg susijaudina. Išmokau žaidimus organizuoti taip, kad būtų išvengiama per didelio susijaudinimo ar chaoso.
- Išmokau panaudoti jutiminius bendravimo žaidimus siekdama(s) sudominti santūry savo vaiką.
- Žinau, kaip mano vaikas elgiasi, kai yra tinkamos bendrauti būsenos; taip pat moku panaudoti jutiminius bendravimo žaidimus tokiai būsenai sukurti ir palaikyti bent kelias minutes.

SKYRIAUS APIBENDRINIMAS

Jutiminiai bendravimo žaidimai padeda jūsų vaikui net keliais būdais. Jie didina vaiko bendravimo su jumis smagumo koeficientą; padeda ilgesniam laikui įtraukti vaiką į socialinį bendravimą, skatina bendrauti; subalansuoja susijaudinimą. Išmokę žaidimus, darykite pertraukas, laukdami vaiko ženklo, rodančio norą tęsti. Taip bendrausite paeiliui ir būsite lygiaverčiai partneriai. Be to, tai skatina vaiko bendravimą su jumis. Jis ima suvokti, kad bendravimas yra labai svarbi priemonė, padedanti kontroliuoti kitų žmonių veiksmus. Bendravimas padeda jūsų vaikui gauti tai, ko jis nori. Jutiminiai bendravimo žaidimai yra puikus būdas padėti vaikui atrasti optimalią mokymosi būseną, t. y. būti pakankamai energingam, dalyvaujančiam ir prisitaikyti prie jūsų. Šiuos žaidimus galite žaisti kiekvieną kartą pastebėję, kad vaikas pernelyg arba nepakankamai susijaudina. Kaitaliodami jutiminius bendravimo žaidimus su žaidimais pasitelkiant daiktus, padedate vaikui išlaikyti ryšį su jumis. Tokie žaidimai ne tik malonūs jums ir vaikui, bet ir padedantys bendrauti, dalytis emocijomis ir skatinti socialinę raidą.

Atmintinė

Tikslas: žaidžiant jutiminius bendravimo žaidimus ir dainuojant daineles išmokyti jūsų vaiką daugiau šypsotis ir juoktis.

Etapai:

- Paskatinkite šypsotis!
- Būkite dėmesio centre, žiūrėkite savo vaikui į akis.
- Kurdami žaidimus pasitelkite dainas, siautulingą fizinę veiklą, lytėjimą.
- Žaidimus papildykite gyvybingomis veido išraiškomis, balsais ir garsais.
- Žaisdami pasakokite istoriją.
- Per jutiminius bendravimo žaidimus naudokite stimuliuojančius daiktus.
- Žaidimams pradėjus per daug kartotis juos pajvairinkite.
- Dažnai sustokite, laukdami vaiko ženklo žaidimą tęsti.
- Naudokite jutiminius bendravimo žaidimus siekdami atrasti optimalų susidomėjimo mokymu lygį.

Is An Early Start for Your Child with Autism. © 2012, Guilford Press.

6. Tango šokamas dviese

Bendravimas atliekant veiksmus pakaitomis

Skyriaus tikslas: padėti jums per kasdienius žaidimus ir vaiko priežiūros veiklą bendraujant su vaiku atlikti veiksmus pakaitomis, kad jis labiau įsitrauktų į bendrą veiklą ir dažniau su jumis bendrautų.

Kodėl svarbu atlikti veiksmus pakaitomis

Vienas iš didžiausių bet kurio vaiko bendravimo pasiekimų yra mokėjimas atlikti veiksmus pakaitomis. Gebėjimas bendradarbiauti per bendrą veiklą, pakaitomis imant ir duodant, yra socialinės raidos ir bendravimo pagrindas. Paanalizavę stalo žaidimus, pokalbius, bendravimą prie kasos parduotuvėje, religines apeigas, susirinkimus, šokius, žaidžiant ką nors pamėgdžiojančius vaikus suprasime, kad tokio bendravimo pagrindas irgi yra veiksmų atlikimas pakaitomis. Akimirką pagalvokite apie savo bendravimą su žmonėmis ir atkreipkite dėmesį į pakaitomis atliekamus veiksmus. Nekalbame apie struktūruotą bendravimą, kai vienas žmogus sako „Dabar mano eilė“, o kitas tuo metu laukia. Kalbame apie natūraliai pakaitomis atliekamus veiksmus per suaugusiųjų pokalbius, tuomet, kai tėvai žaidžia socialinius žaidimus su savo vaikais ar kai vaikai bendrauja tarpusavyje. Pavyzdžiui, vienam vaikui smėlio dėžėje paėmus kibirą ir prikrovus jį smėlio, kitas stebi ir prieina norėdamas taip pat į kibirą įberti smėlio. Stebėdami žmonių bendravimą visur pastebėsite natūralių veiksmų atlikimą pakaitomis.

Patys mažiausi vaikai taip pat turi įgimtą veiksmų atlikimo pakaitomis pojūtį, pasireiškiantį tėvams bendraujant su mažyliu. Vienam iš tėvų padarius grimasą, mažylis šypsosi ir žiūri į akis. Šypsena yra vaiko atsakas, į kurį tėvai atsako ta pačia grimasa. Toks veiksmų atlikimo pakaitomis modelis taikomas ir bendraujant žodžiu. Vaikui ištarus kokį nors garsą, tėvai atsako tą garsą pamėgdžiodami. Sulaukęs savo eilės mažylis arba vėl pakartoja garsą, arba žiūri šypsodamasis, o tėvai vėl mėgdžioja garsą. Ugtelėję vaikai tą pačią veiksmų atlikimo pakaitomis formulę taiko žaisdami mėgdžiojimo ir bendravimo žaidimus su tėvais ar kitais vaikais. Žaisdamas tokio tipo žaidimą, dvimetis stebi, ką daro kitas vaikas, ir tai atkartoja. Pirmasis vaikas vėl kartoja savo veiksmus ir taip vyksta bendravimas.

Per tokias sąveikas viskas atrodo kaip linksmas žaidimas, bet iš tikrųjų mokomasi labai svarbių dalykų. Kiekvienas tokio tipo bendravimo akte dalyvaujantis žmogus savo atsakymą pritaiko prie kito žmogaus atsakymo ir taip jie atlieka veiksmus pakaitomis. Pavyzdžiui, mažas berniukas nuvirtus kaladėlių bokšteliui plačiai išsižioja išskeldamas rankas į viršų. Tada jo partneris irgi nuverčia kaladėlių bokstelį atkartodamas tuos pačius judesius. Pirmajam vaikui smagu stebėti šiuos veiksmus ir kitą kartą kaladėlėms nugriuvus jis juos pakartoja pašokdamas nuo žemės. Tokiu elgesiu vaikai labai daug išmoksta iš kitų. Jie stebi svarbius ir įdomius jiems žmones, atkreipia dėmesį į jų žodžius ir veiksmus ir viską dedasi į galvą, siekdami suprasti ir prisiminti. Jie gali viską atkartoti iškart arba mokyti matytų veiksmų palaipsniui. Taip bendraudami vaikai labai daug išmoksta, nors niekas jų tiesiogiai nemoko.

Skatindami atlikti veiksmus pakaitomis subalansuojame bendravimo procesą. Niekas netampa nei nuolatinio vadovu, nei sekėju. Priešingai, abu dalyviai veiksmus atlikdami pakaitomis tam tikru momentu vadovauja, o kitu - vykdo nurodymus: vienas nurodo, ką daryti, o kitas seka juo; tada sekėjas tampa vedliu, įtraukiančiu į naują veiklą, o buvęs vadovas tampa sekėju. Tai vadinama *kontrolės pasidalijimu*. Partnerių pasidalijimas kontrole subalansuoja veiklą. Abu dalyviai vadovauja ir abu seka vienas kitu. Svarbu tai daryti pakaitomis. Iš tiesų nė vienas nuolat nekontroliuoja nei vienas kito, nei pačios veiklos - jie dalijasi kontrole perduodami ją pirmyn atgal vienas kitam. Jūsų vaikas perima kontrolę rinkdamasis daiktą, paimdamas žaislą, jo atsisakydamas, atsitraukdamas ar siekdamas, kalbėdamas, komunikuodamas akimis, kūnu ar veido išraiškomis. Duodami pasirinkimą, parodydami vaikui žaislą, ką nors jam paduodami ar jo klausdami kontrolę perimate jūs. Atlikdami veiksmus pakaitomis ir dalydamiesi kontrole partneriai kartu kuria bendrą veiklą. Subalansuotas partneriškas bendravimas sukuria daugiau galimybių vaikui mokyti. Kontrolės perdavimas vaikui moko jį imtis iniciatyvos ir būti spontaniškam. Tai išlaiko vaiko susidomėjimą partneriu, kai pastarasis vadovauja, o partneris (arba lyderis) atsiduria dėmesio centre. Kaskart keičiantis dėmesio subjektui vaikui sudaroma galimybė mokyti.

Kas vyksta esant autizmui

Bendravimo žaidimai, t. y. jutiminiai bendravimo žaidimai, kurių mokėmės 5 skyriuje, taip pat grindžiami veiksmų atlikimo pakaitomis principu. Jūs žaidimą pradėdote, vaikas parodo, kad žaidimas patinka ir jis norėtų tęsti, o jūs pratęsiate. Toks šokis padeda vaikui suprasti veiksmų atlikimo pakaitomis principą ir bendravimo esmę apskritai. Daugumai vaikų tai - įprastas procesas, bet vaikams, turintiems ASS, jis gana sudėtingas. Siems vaikams gali būti sunku suprasti, kada bendraujant ateina eilė partneriui, nes jie kreipia mažiau dėmesio į subtilų bendravimą akimis, veido išraiškomis ar balsu, į kurį ypač reaguoja dauguma kūdikių. ASS

turintiems vaikams tokio bendravimo reikšmė daug mažesnė.

Jonė tiesiog svajėjo žaisti su dvejų metų sūnumi Jacobu. Jacobas buvo pirmagimis, o Jonė labai norėjo būti mama ir tikėjosi, kad su sūnumi galės žaisti įvairius žaidimus. Nenaujų prekių turgeliuose ji pripirko daugybę žaislų, taip pat daug jų atidavė kiti žmonės. Jonė netgi atlaisvino lentynas svetainėje, kad turėtų kur žaislus sudėti. Tačiau Jacobas tenorėjo žaisti su savo mašinytėmis, o vienintelis žaidimo būdas buvo mašinyčių stumdymas kavos staliuko ar kilimo pakraščiu. Jam patiko stebėti, kaip sukasi mašinytės ratai ją stumdant. Jonė bandė įsitraukti į žaidimą su mašinytėmis, bet kai jas paliesdavo, Jacobas suirzdavo ir iškart reikalaudavo jas atiduoti. Mama bandė parodyti, kaip reikia žaisti su žaisliniu garažu, bet Jacobo tai nesudomino. Pasiėmęs mašinytes jis atsiguldavo ant šono ir stumdydavo pirmyn atgal ant kilimo sau prieš akis. Jacobo noras žaisti vienuoje liūdino Jonę. Ji jautėsi prasta mama ir nežinojo, ką daryti.

Kodėl tai tampa problema

Kai ASS turintys maži vaikai nereaguoja į tėvų inicijuojamą bendravimą ir neatsako jiems (praleidžia savo veiksmų eilę), jie praranda galimybę išmokti svarbių įgūdžių (mėgdžioti, dalytis emocijomis), kurie yra labai svarbūs bendraujant. Kyla pavojus, kad ASS turintys vaikai ir toliau žais vieni, nemandys į savo veiklą įtraukti tėvų ar nelauks iš jų socialinio atsako. Jie gali dar labiau nutolti nuo socialinio pasaulio ir jo teikiamų mokymosi galimybių. Bendravimo stoka tokiam ankstyvam amžiui ne tik trukdo vaikui mokytis, bet ir veikia smegenų vystymosi procesą laikotarpiu, kai smegenys yra itin imlios socialinėms ir kalbos žinioms. Šis svarbus laikotarpis ankstyvoje vaikystėje trunka porą metų, todėl labai svarbu užtikrinti, kad per jį besivystančios smegenys gautų visą informaciją, kurios reikia, kad vaikas išmokytų socialinio bendravimo.

Egzistuoja daugybė būdų, kuriais galite paskatinti bendravimą, kad vaikas atkreiptų dėmesį į mokymosi galimybes, kurias jam parodote atėjus jūsų eilei atlikti veiksmą. Šiame skyriuje sutelksime dėmesį į veiksmų atlikimą pakaitomis žaidžiant su žaislais ar kitais daiktais arba užsiimant kasdiene veikla. Svarbu, kad jūsų vaikas mokytųsi iš socialinio bendravimo, išmokytų laukti jūsų atsako, jus mėgdžioti, naudoti gestus, žodžius ir patirtų socialinio bendravimo teikiamą malonumą.

Kaip galite patobulinti savo vaiko veiksmų atlikimo pakaitomis įgūdžius

Laikydami šėšių etapų struktūros padėsite vaikui aktyviau dalyvauti atliekant veiksmus pakaitomis:

- 1 etapas.** Kad išmokytų atlikti veiksmus pakaitomis, išmokykite vaiką suprasti keturių dalių bendros veiklos struktūrą
- 2 etapas.** Pradėkite mokytis - pradžioje pasiruoškite bendrai veiklai
- 3 etapas.** Nustatykite temą
- 4 etapas.** Pajvairinkite bendrą veiklą - įtraukite pakeitimų
- 5 etapas.** Užbaikite bendrą veiklą ir pereikite prie kitos
- 6 etapas.** Siekdami paskatinti vaiko raidą visose srityse, bendrą veiklą įtraukite į kitą kasdienę veiklą

Toliau papasakosime, kaip kiekvieną etapą įgyvendinti, pasiūlysim, kokią būtent veiklą galite išbandyti, ir patarsime, kaip spręsti galimas problemas.

1 etapas. Kad išmokytų atlikti veiksmus pakaitomis, išmokykite vaiką suprasti keturių dalių bendros veiklos

struktūrą

Žaidžiant su mažais vaikais laikomasi keturių dalių veiklos struktūros, kuri suteikia labai daug galimybių mokytis socialinio bendravimo ir veiksmų atlikimo pakaitomis. Terminus **bendra veikla** arba **bendri žaidimai** sukūrė ir apibūdino labai įtakingas kalbos tyrinėtojas¹⁹. (19 Bruner, J. Early social interaction and language acquisition. In H. R. Schaffer (Ed.), *Studies in mother - infant interaction* (p. 271-289). New York Press, 1977.) Bendra veikla - tai lyg pokalbis, per kurį jūs ir vaikas atliekate veiksmus pakaitomis, atsižvelgdami į tai, ką veikiate. 5 skyriuje išmokote žaisti jutiminius bendravimo žaidimus, per kuriuos nenaudojami žaislai ar kiti daiktai. Šiame skyriuje išmoksitė daryti tą patį, tik naudodami žaislus ir daiktus. Sugalvokite bendrų žaidimų, kurie bendraujant su mažais vaikais galėtų trukti apie 2-5 minutes. Struktūrą sudaro šios keturios dalys (kiekviena jų išsamiau aptariama analizuojant kitus etapus):

1. Vienas iš jūsų pasirenka žaislą ir atlieka su juo kokį nors veiksmą - tai vadinama **pasiruošimu**.
2. Į veiklą įsitraukia kitas dalyvis ir jūs vienas kitą mėgdžiojate, ką nors kartu kuriate arba atliekate veiksmus pakaitomis - tai vadinama **tema**.
3. Ilgą laiką kartoti tą patį veiksmą gali būti nuobodu, todėl po kurio laiko žaidime reikia ką nors pakeisti - tai vadinama **pajvairinimu**. Į žaidimą įtraukus naujovių, veiksmai ir toliau atliekami pakaitomis. Jūs ir toliau viską darote vienas po kito, tik šiek tiek kitaip nei pradžioje.
4. Vaiko dėmesiui blėstant turite žaidimą baigti ir pereiti prie kitos veiklos, todėl atėjus laikui abu kartu žaidimą užbaigiate - tai vadinama **užbaigimu**. Po to pereinate prie kitos veiklos (**perėjimas** prie naujos veiklos).

Nauja veikla prasideda nuo pasiruošimo arba inicijavimo, tęsiama plėtojant tam tikrą temą, įtraukiami vienas ar du pajvairinimai ir galop užbaigiama.

Paaiškinimas. Bendrai veiklai labai svarbu yra atsvara tarp dalyvių ir struktūriškas temos plėtojimas, nes tai sukuria daugiau galimybių mokytis. Veiksmų atlikimas pakaitomis ilgesnį laiką leidžia partneriams būti vienas kito dėmesio centre. Atėjus jūsų eilei, vaiko dėmesys sutelkiamas į jus. Jis mato, ką darote, girdi jūsų žodžius, mato veiksmų pasekmes ir taip mokosi. Kai ateina vaiko eilė, jis gali iškart praktiškai pademonstruoti (jūsų padedamas), ką matė ir girdėjo, ir taip tapti aktyviu mokiniu. Jeigu vaikas supras veiklos temą, jam bus lengviau suvokti jūsų veiksmus ir gestų bei žodžių prasmę. Keičiant veiklą, įtraukiant naujų daiktų ar veiksmų, palaikomas susidomėjimas, išvengiama per dažno kartojimosi ar nuobodulio, padedama vaikui išlaikyti motyvaciją ir norą dalyvauti, mokytis ir tobulinti įgūdžius. Žaidimo užbaigimas ir apgalvotas perėjimas prie kitos veiklos padeda išlaikyti vaiko dėmesį ir moko jį laukti to, kas bus. Bendros veiklos struktūra padės vaikui įgyti daug ankstyvojo bendravimo įgūdžių: suprasti ir vartoti kasdienę kalbą, imituoti bendraamžių veiksmus, lanksčiai ir kūrybingai žaisti su kitais.

Jocelyna trimečiui Rascheedui nupirko naują žaislą - apvalią medinę besisukančią lentą su šešiais dideliais kištukais. Ji tikėjosi, kad tai bus sūnui tinkamas žaislas. Kištukai buvo pakankamai dideli, kad vaikas galėtų juos laikyti, o žaidimo tikslas - akivaizdus. Bet buvo labai sunku atkreipti berniuko dėmesį norint parodyti jam ką nors naujo. Mama nusprendė pademonstruoti naują žaidimą vaikui užkandžiauojant maitinimo kėdutėje, nes tik tada jis kurį laiką į ją žiūrėdavo. Rascheedui baigiant valgyti krekerį, Jocelyna padėjo žaislą tiesiai prieš jį ant virtuvės stalo. Ji sukaišiojo kištukus į pagrindą, kaskart kalbėdama apie tai, ką daro: „Matai - kištukas. Jį reikia įkišti čia. Po to - kitą ir dar vieną. Įkišti lengva.“ Sukaišiojusi visus, mama pasuko pagrindą. Tai buvo pasiruošimo etapas. Baigdamas kramtyti Rascheedas įdėmiai stebėjo veiksmą. Jocelyna greitai ištraukė visus kištukus, padėjo pagrindą ant kėdutės padėkliuko ir padavė kištuką. Vaikui buvo sunku veiksmą atlikti savarankiškai, todėl ji padėjo (taip atsirado tema). Po to mama padavė sūnui kitą kištuką, vėliau - dar vieną. Su Jocelynės pagalba Rascheedui sekėsi

puikiai. Kai berniukas įkišo tris kištukus, vieną įkišo mama (jos eilė) ir padavė jam kitą. Vėl atėjus eilei mama greitai įkišo likusius du, kad sūnus neprarastų susidomėjimo. Sukaišiojus visus ji žaislą pasuko (pajvairinimas) - tai Rascheedui labai patiko! Tada išėmė beveik visus kištukus ir sudėjo į plastikinį maišelį, bet du paliko išimti sūnui. Mama padėjo berniukui sudėti kištukus į maišelį (užbaigimas). Paskui nuėmė žaislą nuo kėdutės ir nuleido sūnų ant žemės. Per visą žaidimą Jocelyna išlaikė Rascheedo dėmesį ir palaikė jo dalyvavimą. Delsios sėkmės ji jautėsi puikiai!

2 etapas. Pradėkite mokytis -pradžioje pasiruoškite bendrai veiklai

Paiškinimas. Pasiruošimo etapas itin svarbus, nes per jį atkreipiate vaiko dėmesį. Kaip veiklos pagrindą naudokite vaiko žaislus, pademonstruokite temą, parodykite naują veiksmą, kurį vaikas suprastų ir galėtų pamėgdžioti. Pavyzdžiui, veiklos pagrindas galėtų būti vaiko mėgstamos kaladėlės. Pastebėję, kad vaikas nėra užsiėmęs, ištraukite dėžutę su kaladėlėmis ir inicijuokite žaidimą paimdami kelias kaladėles ir pradėdami statyti bokštą: „Pažaiskime su kaladėlėmis. Aš turiu kaladelių. Prisėsk. Vieną kaladėlę dedame ant kitos, po to - kitą ir dar vieną.“ Nepamirškite pradėdami žaidimą atsisėsti priešais vaiką. Norint tinkamai bendrauti svarbu matyti vienas kito akis, veido išraiškas, gestus, kūno judesius ir girdėti žodžius.

Paruošę temą, paduokite keletą kaladelių vaikui. Atėjus eilei vaikas gali pamėgdžioti jūsų veiksmus, t. y. uždėti kaladėlę ant bokšto, ar sakydamas „ką“ vietoj „kaladėlė“ rodyti norą veiklą tęsti. Arba daryti visai ką kita. Paskatinkite, jei vaikas ką nors daro, padėkite toliau statyti bokštą arba pradėti naują. Tokia šio žaidimo tema. Visa tai darykite atlikdami veiksmus pakaitomis. Vėliau pajvairinkite žaidimą kaladelių bokštą nugriaudami! Dažniausiai vaikams tai labai patinka. Tada vėl pradėkite kartu statyti. Norėdami dar labiau pajvairinti žaidimą, galite kaladėles guldyti vieną šalia kitos ir jomis lyg keliu stumti mašinytę arba iš jų galite sudėti keturkampį namą žaisliniams gyvūneliams. Jei vaikas praranda susidomėjimą arba pritrūkstate idėjų - susitvarkykite. Tvarkykitės kartu. Leiskite vaikui padėti jums sudėti kaladėles į dėžę. Tada išsirinkite kitą žaislą. Tai ir bus keturių dalių bendra veikla, per kurią veiksmai atliekami pakaitomis.

Užduotis: pasirinkite žaislus ar daiktus, kurie padės pasiruošti bendrai veiklai ir taps žaidimo tema

Paprastai žaislus ir namų apyvokos daiktus žaidimams patariame rinktis tokius, su kuriais dažniausiai žaidžia jūsų vaiko bendraamžiai (pavyzdžiui, puodus, dangčius ir kitus virtuvės bei vonios daiktus). Tuomet, būdamas su bendraamžiais, vaikas žinos, kaip su tokiais daiktais žaisti. Turbūt jūsų vaikas jau pats pasirenka, su kuo žaisti. Jei dar ne, galite parinkti porą žaislų ar daiktų, kurie, manote, vaikui patiktų.

Štai keletas idėjų, kaip parinkti daiktus veiklai:

- Pasirinkite daiktus ar žaislus, kurie sudaryti iš kelių detalių arba su kuriais galima atlikti kelis veiksmus. Žaislai, su kuriais galima atlikti tik vieną veiksmą arba kurie susideda tik iš vienos detalės, žaidimams, per kuriuos veiksmai atliekami pakaitomis, netinka - bus sunku sugalvoti temą ar žaidimą pajvairinti. Kai žaislas susideda iš daug detalių arba su juo galima atlikti daug įvairių veiksmų (arba jis pasižymi abiem savybėmis), galima pakaitomis su vaiku veikti ką nors įdomaus - tai vadinama kontrolės pasidalijimu. Pavyzdžiui, galite statyti statinius iš kaladelių, dėti skirtingas formas, vartyti knygas, žaisti su kibiru, pilnu žaislinių gyvūnelių, ar su žaislais, kuriuose, pvz., pro skylutę įdedamas kamuoliukas, kad riedėtų žemyn.
- **Įspėjimas!** Per bendrą veiklą nepatartina žaisti su elektroniniais žaislais, nes ASS turintys vaikai linkę nuolat kartoti tą patį veiksmą - bus labai sunku atlikti veiksmus paeiliui, sugalvoti pajvairinimų ar atkreipti vaiko dėmesį.
- Jei jūsų vaikas jau žaidžia su koku nors žaislu, bendrą veiklą pradėkite prisijungdami - neimkite naujo žaislo. Kaip aptarėme 5 skyriuje, prisijungdami prie vaiko palaikote jo

pomėgius ir nebandote nukreipti dėmesio. Prisijungdami stenkitės atsidurti vaiko dėmesio centre, būkite pasiruošę bendrauti ir palaikyti temą. Prisijunkite prie temos, kelis kartus sudalyvaukite, o tada pabandykite pasiūlyti pajvairinimą,

- **Įspėjimas!** Venkite naudoti daiktus, kurių jūsų vaikas labai trokšta ir (arba) atlieka su jais pasikartojančius, ritualizuotus veiksmus. Labai sunku dalyvauti bendroje veikloje naudojant daiktus, su kuriais jūsų vaikas atlieka specifinius pasikartojančius, ritualizuotus veiksmus ir kuriuos jis nori valdyti tik pats vienas. Kartais galima bandyti tai daryti, bet jeigu vaikas priešinasi, kai norite daiktą paimti, arba atlieka su juo tik vieną veiksmą, jam gali būti itin sunku išmokti veikti ką nors naujo.

NAUDINGAS PATARIMAS

Kartais vaikai nori nuolat laikyti mėgstamus daiktus rankose, bet padeda juos į šalį, kad galėtų pažaisiti su kitais žaislais. Jei bendrą veiklą galite tęsti, kai mėgstami daiktai yra šalia, tokie daiktai jums netrukdo. Bet jeigu vaikas visą laiką žaidžia tik su mėgstamais žaislais ir negalite jį sudominti kitokia veikla, galbūt reikėtų visą dėmesį atimančių daiktų nebeduoti. Mėgstamus žaislus padėkite į šalį ir leiskite vaikui su jais žaisti tik tam tikru metu, pavyzdžiui, mašinoje, lovoje prieš miegą, maitinimo kėdutėje laukiant vakarienės ar tuo metu, kai ruošiate vakarienę.

- O jeigu jūsų vaikui daiktai visai neįdomūs? Dar kartą perskaitykite 5 skyrių ir pradėkite nuo jutiminių bendravimo žaidimų repertuaro. Kai gerai juos išmoksite, įtraukite priežastinio ryšio objektus. **Priežastinio ryšio žaidimai** - tai žaidimai, kuriuos žaisdami su žaislu atliekate kokį nors veiksmą arba sukuriate kulminaciją, t. y. atliekant veiksmus su daiktu įvyksta kažkas įdomaus. Pavyzdžiui, galite žaisti gaudynių (jutiminis bendravimo žaidimas), bet pabaigoje paimkite kamuolį ir laikydami jį rankose gaudykite vaiką, o tada meskite kamuolį į krepšį! Per muzikinį jutiminį bendravimą šokdami mėgstamą šokį naudokite barškutį - pakratykite ir perduokite vaikui, kad ir jis galėtų dalyvauti veikloje. Atkreipkite dėmesį, kad aprašydami bendrą veiklą, į kurią įtraukiami daiktai, mes laužome jutiminių bendravimo žaidimų taisyklę, pagal kurią negalima žaisti su daiktais. Taip yra todėl, kad dabar tobuliname pagrindinius jutiminius bendravimo žaidimus norėdami išmokyti vaiką atlikti veiksmus pakaitomis ir sužadinti jo susidomėjimą veikla, per kurią dalijamasi daiktais. Kitaip tariant, pažįstamas jutiminis bendravimo žaidimas gali būti veiklos pagrindas ir tema, o vėliau ta veikla gali būti pajvairinama pasitelkiant kokį nors daiktą.

NAUDINGAS PATARIMAS

Jeigu jūsų vaikas jau žaidžia su kokiu nors žaislu, stebėkite veiksmus ir pabandykite atsidurti jo dėmesio centre. Geriausia mokyti, kai vadovaujамasi vaiko pavyzdžiu, o ne bandoma priversti jį pereiti prie ko nors kito. (Tai įrodyta tyrimais!)

2 etapo apibendrinimas

Išbandę nurodytus žaidimus, žinosite, kaip žaisti su daiktais ir žaislais ir kaip juos paversti tema. Patikrinkite, ar sutinkate su dauguma teiginių veiklos kontroliniame sąraše. Jei sutinkate - įgijote svarbių įgūdžių, reikalingų atliekant veiksmus pakaitomis ir mokant vaiką. Šiuos įgūdžius panaudosite 3 etape. Jei nesutinkate, eksperimentuokite per žaidimus ir kasdienę vaiko priežiūros veiklą, kol su kiekvienu teiginiu sutiksite.

Veiklos kontrolinis sąrašas.

Ar kartu su vaiku užsiimu bendra veikla?

- Mano vaikas moka žaisti su tais pačiais daiktais ir žaislais, su kuriais žaidžia jo bendraamžiai.
- Daiktai ir žaislai susideda iš kelių detalių, kuriomis galima dalytis žaidžiant.
- Su daiktu ar žaislu galima atlikti įvairius veiksmus ir taip išvengti per dažno vieno

veiksmo kartojimo.

- Mechaniniai žaislai ir daiktai su išjungimo mygtuku paimti ir paslėpti arba iš jų išimtos baterijos.
- Nepamirštu, kad bendraujant vaikas turi patogiai sėdėti arba stovėti tiesiai prieš mane, t. y. sėdėti ant grindų, patogioje kėdutėje arba stovėti prie jo ūgiui tinkamo stalo.
- Aš žinau, kaip įsitraukti į mano vaikui įdomią veiklą, kaip pamėgdžioti jo veiksmus ir juos tobulinti.
- Visada stebiu, kad mūsų veikloje būtų galima išskirti visas keturias dalis - pasiruošimą, temą, pajvairinimą ir užbaigimą.

Kylės tėvai nuolat laužė galvą, kokius jos mėgstamus daiktus būtų galima panaudoti bendrai veiklai, lavinant veiksmų atlikimo pakaitomis įgūdžius. Galop jie nusprendė pasitelkti tik žaislus iš kelių detalių. Tėvai pertvarkė Kylės žaislus. Iš kelių detalių susidedantys daiktai ir žaislai buvo padėti matomoje vietoje, o kiti paslėpti spintose ar sandėliuke (bent jau kol kas). Žaidimų kambaryje liko plastikinių kaladėlių, gyvūnų dėlionių, spalviklių, lipdukų, aprangos detalių (karolių, rankinukų, kepurų, apyrankių, akinių nuo saulės), modelino, žaislinių ūkio gyvulių ir būgnelių. Tėvai taip pat paliko Kylės mėgstamas knygas ir nupirko naujų, nes norėjo paskatinti šį jos pomėgį - tikėjosi kartu su dukra pakaitomis pavartyti knygų lapus. Kad detalės nepasimestų, kiekvienas žaislas buvo įdėtas į plastikinę dėžutę, tad Kylė su vienu iš tėvų rinkdamasi žaislą galėjo matyti, kas yra viduje. Sudėliodami žaislus į dėžutes tėvai siekė paskatinti Kylę paprašyti padėti juos išsiimti, taip pat - palaikyti tvarką, nes vienu metu mergaitė negalėjo naudotis keliais daiktais. Tai padėjo iš pat pradžių tvarkingai organizuoti žaidimą, nes visi kartu galėjo išsirinkti, kurią dėžutę nusinešti ant stalo, sofas ar pasidėti ant grindų. O baigus žaidimą ir atėjus laikui susitvarkyti dėžutė visada būdavo šalia, kad tėvai galėtų pamokyti Kylę sudėti į ją daiktus ir prieš pasirenkant kitą žaislą pastatyti dėžutę atgal ant lentynos.

Rascheedo atvejis. *Peržvelgę 2 etapo veiklos kontrolinį sąrašą, Rascheedo tėvai nusprendė atsikratyti elektroninių žaislų. Ne tik todėl, kad jiems būdavo sunku atkreipti berniuko dėmesį, nes jis būdavo susikoncentravęs į žaislo skleidžiamus garsus ir šviesas, bet ir todėl, kad kuo daugiau laiko vaikas praleisdavo žaisdamas su tokiais žaislais, tuo dažniau plasnodavo rankomis ir linguodavo pirmyn atgal. Tėvai suprato, kad sūnui reikia paskatinimo dėmesį ne elektroniniais žaislais. Prieš pradėdami bendrą veiklą, jie išdėliodavo ne elektroninius daiktus, kurie, atrodo, turėtų jam patikti. Berniukui patikdavo rampos formos žaislas, kuriame reikėjo paleisti kamuoliuką riedėti tuneliu nuo aukščiausio taško žemyn, taip pat jis mėgo kaišioti kištukus ir liesti knygos, turinčios tekstūrą, puslapius. Tėvai labai džiaugėsi, kad Rascheedui patinka žaisti bent su keliais ne elektroniniais žaislais. Jo mėgstami daiktai (kamuoliukai, kištukai, knygų puslapiai) buvo iš kelių detalių, kurias buvo galima liesti, perduoti vienas kitam, imti paeiliui ar pamėgdžioti veiksmus su jais. Rascheedo tėvai pamanė, kad jau turi pagrįstai bendriems žaidimams su sūnumi, ir peržvelgė 2 etapo veiklos kontrolinį sąrašą atsižvelgdami į naujus įgūdžius.*

3 etapas. Nustatykite temą

Paiškinimas. Žaidimui sugalvokite temą, kuri leistų įsitraukti į bendrą veiklą atliekant veiksmus pakaitomis. Labai svarbu veikloje dalyvauti kartu ir viską daryti pakaitomis. Jeigu temą nustato

vaikas (pvz., modelino kočiojimas su kočėlu, mašinytės stumdymas pirmyn atgal, kaladėlių dėliojimas) - tai sekite jo pavyzdžiu ir atėjus jūsų eilei kartokite vaiko veiksmus. Galite tiesiog atkartoti vaiko veiksmus naudodami kitą daiktą, galite ant kaladėlių bokštelio uždėti dar vieną, galite pasiimti kitą kočėlą ir kočioti modeliną arba paimti kamuoliuką ir paleisti jį vamzdeliu žemyn.

Ką daryti, jei vaikas nerodo iniciatyvos

Jei vaikas nerodo iniciatyvos arba jei norite išmokyti žaisti su nauju žaislu, galite parodyti, ką daryti, ir paduoti visus reikiamus daiktus arba pademonstruoti ir paduoti kitą komplektą tokių pačių daiktų, kokius turite jūs. Padėkite vaikui atkartoti jūsų veiksmus. Pavyzdžiui, žaisdami su modelinu galite su sausainių formele išpjauti formą ir ją pavadinti sakydami „Čia - žvaigždė“. Pradėdami pirmieji, jūs nustatėte temą, t. y. parodėte vaikui, kaip naudotis sausainių formele, ir praturtinote jo žodyną nauju žodžiu. Jeigu jūsų vaikui patinka burbulai - galite išpūsti žandus ir pūsti orą, bet įsitikinkite, kad atliekant veiksmą vaikas į jus žiūri. Atlikę veiksmą galite jį pavadinti žodžiu „pūsti“, o išpūtę burbulus taip pat įvardykite: „Burbulai“. Galiausiai įsitrauksite į bendrą veiklą ir veiksmus atliksite pakaitomis.

Užduotis: atėjus savo eilei atlikti veiksmus įvardykite daiktus ir veiksmus

Labai dažnai per žaidimus tėvai net negalvodami vartoja įvairius žodžius. Žodžiai itin reikšmingi - svarbu įvardyti daiktus ir veiksmus, skleisti garsus. Tiesa, autizmo spektro sutrikimą turinčiam vaikui taip pat labai svarbu, kad kalba būtų tokia paprasta, kokią vartoja jis (tai išsamiau aptariama 13 skyriuje). Jeigu jūsų vaikas dar nekalba, pasistenkite kalbėti trumpai ir aiškiai. Pavyzdžiui, jeigu žaidžiate su modelinu, tai daiktams ir veiksams apibūdinti galite vartoti tokius žodžius: „modelinas“, „atidaryk“, „vyniok“, „stumk“, „baksnok“, „pjauk“. Įvardykite sausainių formas (pvz., „keturkampis“, „apvalus“, „medis“, „lėktuvas“). Galite veiksmus apibūdinti dviejų žodžių frazėmis, pvz., „išimk modeliną“, „atpjauk modelino“, „įspausk keturkampį“, „išimk“, „įdėk“, „mėlynas modelinas“, „uždėk dangtelį“ ir 1.1.

NAUDINGAS PATARIMAS

Kad išmokytų veiksmus atlikti pakaitomis, jūsų vaikas turi matyti, kaip tai darote jūs. Jeigu matote, kad vaikas nekreipia dėmesio, atsisėskite priešais jį. Jeigu įmanoma, visus daiktus pasidėkite priešais save, kad vaikas matytų ne tik jūsų veidą, bet ir daiktus. Nebijokite pagriebti žaislo sakydami „dabar mano eilė“, atlikite, ką norėjote, ir žaislą gražinkite. Tai tikrai atkreipia dėmesį! Iš pradžių vaikas gali kiek suirzti, nes nežinos, ko tikėtis, bet jeigu neužsižaisite su daiktu ir greitai jį atiduosite, vaikas greit išmoks veiksmus atlikti pakaitomis.

Štai keletas žodžių, kuriuos galite vartoti per bendrą veiklą:

- Vaikui žaidžiant su žaislu pagalvokite apie daikto ar medžiagų pavadinimus ir garsiai juos įvardykite, kai vaikas juos laikys, lies ar jų prašys. Taip pat įvardykite trumpus veiksmus, kuriuos atliekate su daiktais: „įdėk“, „išimk“, „papurtyk“, „vyniok“, „trankyk“, „atidaryk“, „uždaryk“, „pašyk“, „plok“, „pašok“, „aukštyn“, „žemyn“ ir t. t. Atėjus jūsų eilei atlikti veiksmus su daiktu, žodžius kartokite.
- Taip pat elkitės ir žaisdami be daiktų. Kokius veiksmus, gestus ir kūno judesius atliekate dainuodami dainas ir žaisdami fizinius žaidimus? Įvardykite visus veiksmus.

3 etapo apibendrinimas

Temos nustatymas žaidimą gali padaryti pernelyg pasikartojantį, bet tai būtina, kad vaikas žinotų, ko tikėtis, ir išmokytų suteikti jums galimybę dalyvauti veikloje. Visgi žaidimas turėtų būti linksmas ir įdomus, todėl turite dažnai keistis vaidmenimis. Perpratus esmę bendravimas turėtų susibalansuoti. Pakaitomis atliekamų veiksmų abu turėtumėte atlikti po lygiai. *Žaidime abu partneriai yra lygūs.* Patikrinkite, ar sutinkate su dauguma teiginių veiklos kontroliniame sąraše.

Jei sutinkate - išmokote atlikti veiksmus pakaitomis ir sugebate per bendrą veiklą vaiką mokyti. Šias žinias panaudosite 4 **etape**. Jei nesutinkate, per kasdienius žaidimus ir vaiko priežiūros veiklą išbandykite įvairius metodus, kurie padės teigiamai atsakyti į veiklos kontrolinio sąrašo teiginius.

Veiklos kontrolinis sąrašas.

Kokia bendros veiklos tema?

- Išmokau žaidimų ir suradau daiktų, kurie leidžia mums su vaiku žaidžiant veiksmus atlikti pakaitomis. Aš stebiu, ką daro vaikas, ir atėjus eilei pamėgdžioju jo veiksmus.
- Atlikdamas veiksmus sugebu atkreipti vaiko dėmesį.
- Žaidžiant paprasta kalba įvardiju daiktus ir veiksmus.
- Abu su vaiku veiksmus atliekame pakaitomis, esame lygiaverčiai partneriai ir stengiamės žaidimui sugalvoti temą.

Kylės atvejis. *Didžiausias iššūkis Kylės tėvams buvo išmokyti atlikti veiksmus pakaitomis mergaitės nesuerzinant. Jie nuolat pagelbėdavo Kylei ruošiantis veiklai - padėdavo nusiimti norimą dėžutę, išsidėlioti daiktus ant stalo ar ant grindų. Kylė priprato prie tokios tvarkos ir suprato, kad tėvai nori padėti ir paskatinti jos pomėgį - žaisti ir smagiai leisti laiką! Pasiruošus žaidimui, iš pradžių Kylės tėvai nežinojo, kaip elgtis toliau ir įsitraukti į veiklą. Jie labai norėjo žaisti su dukra ir išmokyti dalykų, kurie turėtų jai patikti, bet nenorėjo savo dalyvavimu jos erzinti.*

Taigi tėvai dar kartą perskaitė 4 skyrių ir ypač atkreipė dėmesį į patarimus, kaip stebėti vaiko veiksmus ir kaip pamėgdžijant labiau įsitraukti į veiklą. Tvarkingai į dėžutes sudėti žaislai iš daugybės detalių leido tėvams daug lengviau pamėgdžioti Kylės veiksmus. Paėmę detalę tėvai atkartodavo dukros veiksmus: įdėdavo dėlionės detalę, uždėdavo kaladėlę, mušdavo būgną ar paišydavo su spalvikliu ant popieriaus lapo. Jie nuolat įvardydavo savo ir Kylės veiksmus: „Karvė - įdėk“, „Kaladėlė - uždėk“, „Trenk, trenk, trenk“ arba „Spalviklis. Štai popierius. Nuimk spalviklio kamštelį. Paišyk, paišyk, paišyk“. Tėvai taip pat atkreipė dėmesį į žaidimo spartą ir pastebėjo, kad žaidimai davė Kylei daug naudos. Jie norėjo, kad mergaitė žaisdama sutelktų į juos dėmesį ir tai nevirstų neigiama emocija. Tėvai nusprendė, kad jų dalyvavimas veikloje turi būti linksmas, trumpas ir tikslingas, todėl atėjus eilei veikdavo greitai - įdėdavo vieną dėlionės detalę, uždėdavo ant bokšto vieną kaladėlę, kartą trinktelėdavo į būgną arba papaišydavo ką nors ant popieriaus lapo. Jie taip pat pabandė įtraukti naujų veiksmų, judesių ir garso efektų, pavyzdžiui, dėdami detalę į dėlionę leisti gyvūnų garsus, kaladėlę lyg raketą skraidinti nuo grindų ant bokšto viršaus arba piešti Kylės pamėgtas žvaigždes ir širdėles.

Kylė netrukus pradėjo labiau kreipti dėmesį į tėvus jiems dalyvaujant bendroje veikloje, šypsodavosi ir juokdavosi iš garsų ir veiksmų ir stengdavosi pamėgdžioti tėvų veiksmus. Šie žaidimai jai išties patiko. Kartais ji norėdavo žaisti savaip ir neiškart pasiduodavo tėvų idėjoms, bet jie dėl to nerimauti liovėsi. Situacijai blogėjant tėvai būdavo tikri, kad suveiks atsarginis planas. Žaidimo pradžioje jie ir toliau taikydavo tuos pačius pagalbos, pamėgdžijimo ir pasakojimo principus, pamažu apgalvotai įsitraukdami į veiklą. Palaipsniui jie sugalvojo daugiau bendrų temų ir išmoko bendravimo žaidimų, kuriuos galėjo žaisti kartu su dukra.

4 etapas. Pajvairinkite bendrą veiklą

Paiškinimas. Žaidimas dažniausiai turi temą ar idėją, kurią nuolat kartojame, bet nebūtina kartoti tik tą vieną temą ir tai daryti vienodai. Žaidimas natūraliai prasideda nuo temos, o po kurio laiko ją reikia kūrybingai plėtoti, norint išlaikyti susidomėjimą ir smagumą. Tai yra kūrybinio žaidimo pagrindas. Vieną minutę vaikas gali žaisti namus, o kitą skrajoti po kambarį, lyg būtų superherojus. Pradėję tarp pirštų minkyti modeliną, galite imti daryti iš jo gyvūnelius, o tęsdami žaidimą - vaizduoti, kaip tie gyvūneliai bėga, šokinėja ar šliaužia per stalą. Vaikų žaidimai nuolat kinta. Mes norime, kad autizmo spektro sutrikimą turintys vaikai mokėtų kūrybingai žaisti su bendraamžiais ir patys inicijuotų žaidimus ar siūlytų žaidimų idėjas. Taip jie susipažįsta su tokia veikla kaip apsimetinėjimas, žaidimas vaidmenimis, išmoksta įprastai ir paprastai elgtis su kasdien naudojamais daiktais. Daiktų, idėjų ar veiksmų įtraukimas į pradinę temą vadinamas **pajvairinimu** arba **plėtojimu**. Tai padeda atkreipti dėmesį į skirtingus veiklos aspektus, leidžia vaikui išmokti įvairių principų, pavyzdžiui, kad daiktus galima naudoti įvairiais tikslais (lankstūs žaidimai); skatina vaiko kūrybiškumą ir vaizduotę; padeda išvengti nuobodulio ir leidžia toliau mokytis.

Užduotis: temą pajvairinkite arba plėtokite skirtingais būdais

Nėra vienintelio tinkamo temos plėtojimo būdo. Tiesa, egzistuoja vienas netinkamas būdas, kai jūs pradėsite vadovauti ir tikėtės, jog vaikas pamėgdžios visus naujus judesius. Pirmiausia reikėtų įsitikinti, kad tema suprantama (ją jau kelis kartus pakartojote), jūs sekate savo vaiko pavyzdžiu, o jis seka jūsiškiu. Jeigu negalite sugalvoti, kaip pajvairinti žaidimą, vaikui stebint padarykite ką nors naujo su jau turimais daiktais. Jeigu vaikas nemėgdžioja jūsų veiksmų ir nebando to daryti pats - padėkite jam atkartoti jūsų ką tik atliktus veiksmus. Pagirkite vaiką už pastangas. Tada leiskite vaikui su daiktais daryti viską, ką jis nori.

Štai keletas idėjų, kaip pajvairinti temą:

- Paimkite naujų daiktų. Keletą kartų pakaitomis atlikę veiksmus su vienu daiktu ar žaislu, įtraukite į veiklą daugiau daiktų ir pamokykite vaiką, kaip tai daryti pačiam. Pavyzdžiui, jeigu žaidimo tema yra paišymas spalvikliu ant popieriaus lapo, pajvairinkite įtraukdami kitos spalvos spalvklį; naudokite lipdukus - klijuokite juos ant popieriaus lapo ir užspalvinkite; arba parodykite vaikui, kad žymes galima daryti ir su kreida.
- Kaitaliokite veiksmus. Pakaitomis atlikę tą patį veiksmą, šiek tiek jį pakeiskite. Pavyzdžiui, jeigu žaidimo tema yra kaladėlių bokšto statymas ir jeigu pagal žaidimo temą imate po vieną kaladėlę ir dedate ant viršaus, galite pajvairinti ne dėdami kaladėles vieną ant kitos, o guldydami vieną šalia kitos. Po to tokia eile lyg keliu suimkite žaislinę mašinytę.
- Veiksmą suskaidykite į dar daugiau etapų. Pavyzdžiui, jeigu tema yra dėlionės dėliojimas ir jūs pakaitomis imate ir dedate po detalę, galite pajvairinti taip: išardyti visą dėlionę, paskleisti detales ant stalo, rodydami detales vienas kitam įvardyti, ką matote paveikslėliuose, ir tik tada bandyti dėti į dėlionę. O vaikai, mokantys paprašyti paprastų dalykų ir įvardyti paveikslėlius, galėtų iš kito žmogaus paprašyti detales.

4 etapo apibendrinimas

Atlikę visas užduotis, išmokote bent kelių būdų pajvairinti bendrą veiklą. Patikrinkite, ar sutinkate su dauguma teiginių veiklos kontroliniame sąraše. Jei sutinkate, vadinasi, įgijote įgūdžių, svarbių atliekant veiksmus pakaitomis ir mokantis per bendrą veiklą. Šiuos įgūdžius panaudosite **5 etape**. Jei nesutinkate, per žaidimus ir kasdienę vaiko priežiūros veiklą eksperimentuokite, kol kiekvieną teiginį galėsite patvirtinti.

Veiklos kontrolinis sąrašas.

Ar moku pajvairinti išplėtoti bendrą veiklą?

- Moku į kartu su vaiku sukurtą žaidimo pradinę temą įtraukti naujų daiktų.
- Moku į pradinę temą įtraukti naujų veiksmų.
- Moku į pradinę temą įtraukti naujų etapų.
- Mano vaikui patinka įvairinti žaidimą su daiktais.
- Jis kartais nusišypso, susikoncentruoja į žaidimą, išlieka ramus, susidomėjęs arba laimingas ir susijaudinęs. Jis tęsia veiklą.

Rascheedo atvejis. Vietoj išmestų elektroninių žaislų tėvai nupirko Rascheedui daugybę kitų ir leido rinktis tuos, kurie jam labiausiai patiko. Tarp jų buvo žaislinė rampa kamuoliukams ridenti, žaidimas su kištukais ir knyga, kurią liečiant buvo galima jausti tekstūrą. Šie žaislai buvo naudojami per bendrą veiklą. Berniukas pasirinkdavo, su kuriuo žaislu žaisti, o mama pamėgdžiodavo jo veiksmus, norėdama sustiprinti veiksmų atlikimo pakaitomis supratimą ir nustatyti pagrindinę žaidimo temą. Žaisdami su rampa ar kištukais jie pakaitomis ridendavo kamuoliuką arba įkišdavo į angą kištuką. Skaitant Rascheedas laikydavo knygą ir versdavo lapus, o Jocelyna liesdavo puslapių paviršių ir kaskart verčiant kitą lapą rodydavo į paveiksliukus. Ji taip pat įvardydavo kiekvieną daiktą ar paveikslėlį ir žaidžiant atliekamą veiksmą: „Paridenk kamuoliuką“, „Įkišk kištuką“, „Paridenk dar kartą“, „Atversk knygą“, „Versk“, „Čia yra pelytė“, „Švelnu“ ir t. t.

Jocelyna tikėjosi, kad išplėsdama žaidimo temą padidins sūnaus susidomėjimą ir jis ilgiau norės žaisti. Ji nusprendė iš pradžių įtraukti naujų daiktų, kad nesutrikdytų veiksmų, kuriuos Rascheedas išmoko ir pamėgo. Žaidžiant su rampa Jocelyna parodė Rascheedui, kaip galima paridenti kamuoliuką naudojant plaktuką. Atėjus eilei, ji ir toliau veiksmui atlikti naudojo naująjį daiktą, o Rascheedas ir toliau rideno kamuoliuką ranka. Tada Jocelyna pridėjo prie savo veiksmų garsus ir vieną kartą kamuoliuką stumdavo greitai, kitą - lėtai, stipriai, po to švelniai. Po kelių kartų ji padavė plaktuką Rascheedui ir greitai parodė, kaip smūgiuoti į kamuoliuką, bet leido kamuoliuką ridenti ne tik plaktuku, o, kaip ir anksčiau, rankomis, kad nauja tema sūnui nepasirodytų per daug sudėtinga. Ji leisdavo berniukui rinktis tarp kamuoliuko ir plaktuko ir tarp smūgiavimo (su plaktuku) ir stūmimo (rankomis), todėl Rascheedas jautė, kad bendravimas pakaitomis yra subalansuotas. Mama ir toliau įvardydavo veikloje naudojamus daiktus ir atliekamus veiksmus, nes norėjo, kad vaikas juos suprastų ir pradėtų pavieniais žodžiais reikšti norą ką nors daryti. Kai naujų daiktų (plaktuko) įtraukimas į veiklą pasiteisino, Jocelyna nusprendė išbandyti naujus veiksmus. Visų pirma ji parodė, ką dar galima daryti su kištukais. Pavyzdžiui, kaip, užuot kaišiojus kištukus į angas, naudoti juos kaip jungtis statant bokštą ir po to jį ridenti stalo paviršiumi. Rascheedas nesitikėjo tokių pokyčių, bet įdėmiai stebėjo, kaip daugiaspalvis bokštas riedėjo iš kitos stalo pusės link jo. Jocelyna, ištarusi „Stumk“, padėjo jam pastumti bokštą atgal. Ji pritvirtino prie bokšto dar vieną kištuką ir pastūmė bokštą, po to padėjo Rascheedui padaryti tą patį. Po kelių kartų Rascheedas su šypsena ir pasitenkinimu veide pats rideno bokštą, kol jis tapo per ilgas ir subyrėjo. Bet Jocelyna nesutriko: tai buvo dar vienas naujas veiksmas, kurį buvo galima įvardyti - „o, kištukai atsikabino“, suteikęs galimybę naujai bendrai veiklai ir naujoms temoms!

5 etapas. Užbaikite bendrą veiklą ir pereikite prie kitos

Paaiškinimas. Po kurio laiko nutiks vienas iš trijų dalykų. Arba išblės jūsų vaiko dėmesys, arba jūs prarasite susidomėjimą, arba nesugalvosite, kaip dar pajvairinti žaidimą, kad jis pernelyg nesikartotų. Jei žaidžiant nebeliko ko mokytis arba jei jūs ar vaikas praradote susidomėjimą, laikas žaislą padėti į šalį ir imtis naujos veiklos. Tai vadinama užbaigimu. Idealiu atveju vienas iš dviejų veiklos dalyvių inicijuoja norą užbaigti, bet ir toliau dalyvaujate kaip partneriai: sekite vaiko pavyzdžiu ir pamokykite, kaip užbaigti.

UŽDUOTIS: užbaigdami žaidimą ir pereidami prie naujos veiklos ir toliau bendraukite subalansuotai

Štai keletas idėjų, kaip užbaigti bendrą veiklą ir pereiti prie kitos:

- Patebėję, kad veikla prarado mokymo potencialą, pasiūlykite: „Ar jau baigėi? Gal turėtume baigti?“, ištraukite dėžę, kurioje laikomi daiktai, įdėkite į ją vieną detalę ir paraginkite vaiką daryti tą patį. Kartu sudėsite visas detales, uždarysite dėžę ir pastatysite ją į vietą, o tada imsitės naujos veiklos.
- Jūsų vaikas taip pat gali parodyti norą baigti. Jei jis nebenori žaisti su daiktais, jei stumia juos į šalį, atšlyja, pradeda veiksmus kartoti taip greitai, kad sunku įsiterpti, arba jei jis nebeturi energijos - pasiūlykite žaidimą baigti ir pradėkite tvarkytis. Kai kurie vaikai išmokę žaidimo tvarkos gali išstarti „Viskas“ ir pradėti tvarkytis, taip užbaigimo etape vadovaudami jums.
- Jei veikla pradeda per daug kartotis, bet jūsų vaikas vis tiek nori žaisti - pasiūlykite naują veiklą, kuri jam patiktų ir skatintų norą toliau su jumis žaisti. Parodykite vaikui naują žaislą, kol jis vis dar žaidžia su senuoju, pasiūlykite jį, pažaiskite patys - pademonstruokite, kaip smagu su juo žaisti. Stebėkite, ar vaikas žaislo nori. Jei nori, pakeiskite - paduokite naują žaislą ir paaimkite senąjį (šį greitai patraukite iš akiračio). Tikėtina, kad jums pasiseks ir galėsite pradėti naują bendrą veiklą. Jei vaikas priešinosi, gražinkite jam keletą detalių (bet minimaliai) ir po kelių minučių vėl bandykite pasiūlyti, bet jau kitą žaislą. Galiausiai vaikui nusibos priešintis.
- Kaip pereidami prie naujos veiklos nusprendžiate, ar užsiimti jutiminiais bendravimo žaidimais, ar žaisti su daiktais? Mes patariame jutiminius bendravimo žaidimus ir žaidimus su daiktais žaisti pakaitomis. Tuomet veikla bus gyvybinga ir įvairi. Jutiminiai bendravimo žaidimai labiausiai tinka vaiko susidomėjimui ir mokymosi motyvacijai didinti. Vaikai turi prioritetus. Pavyzdžiui, norint su daiktais mėgstantį žaisti vaiką įtraukti į jutiminius bendravimo žaidimus, teks dėti daugiau pastangų; o vaiką, kuris nemėgsta žaisti su daiktais, reikės palaipsniui išmokyti tokių žaidimų. Laikui bėgant jūsų vaiko žaidimai taps brandesni ir sudėtinges, o jūs į žaidimus su daiktais natūraliai pradėsite įtraukti daugiau socialinio bendravimo aspektų. Ateis laikas, kai abi veiklos supanašės. Prisiminkite ikimokyklinio amžiaus vaikus, žaidžiančius persirengėlius ar vaizduojančius veiksmo filmų herojus. Šioje veikloje socialinės veiklos elementų yra tiek, kiek veiksmų su daiktais. Tačiau visos mokymo įstaigos, įskaitant ikimokyklinio ugdymo įstaigas, siūlo abiejų tipų veiklą. Laisvalaikiu dažniau žaidžiama su daiktais, o grupiniuose užsiėmimuose dominuoja jutiminiai bendravimo žaidimai, pavyzdžiui, dainos, žaidimai su pirštais. Knygos ir pamėgdžiojimas jungia abiejų rūšių veiklą. Per jutiminius bendravimo žaidimus ir žaidimus su daiktais žaisdami tokius pačius žaidimus kaip jūsų vaiko bendraamžiai, paruošiate vaiką grupiniam mokymuisi.

5 etapo apibendrinimas

Išbandę aprašytas veiklas patobulinote visus bendros veiklos etapus ir mokate bent keletą žaidimų, kuriuos galite kasdien žaisti kartu su vaiku. Peržiūrėkite, ar sutinkate su dauguma teiginių veiklos kontroliniame sąraše. Jei sutinkate, turite pakankamai įgūdžių atlikti veiksmus pakaitomis ir mokyti per bendrą veiklą. Jei nesutinkate, per žaidimus ir kasdienę vaiko priežiūros veiklą nesiliaukite eksperimentuoti, kol su kiekvienu teiginiu sutiksite..

Veiklos kontrolinis sąrašas.

Ar moka užbaigti bendrą veiklą ir pereiti prie kitos?

- Suprantu, kada mano vaikas praranda susidomėjimą bendra veikla.
- Suprantu, kada veikla pernelyg užsitęsia arba tampa per daug ar per mažai stimuliuojanti, kad vaikas galėtų ko nors išmokyti.
- Baigus bendrą veiklą vaikas man padeda susitvarkyti.
- Jei vaikas nenori baigti žaisti, taikau kompensacines strategijas (pasiūlau pasirinkimą, parodau naują žaislą, pasikeičiu daiktais) ir taip padedu jam pereiti prie naujos veiklos.
- Sugebu padėti vaikui pereiti prie naujos veiklos išlaikydama(s) jo susidomėjimą ir palaikydama(s) bendravimą.

Kylės atvejis. *Kylės tėvai nerimavo dėl menko dukters domėjimosi jutiminiais*

bendravimo žaidimais. Veikla be daiktų jai buvo visai neįdomi. Bet tėvai pastebėjo, kad Kylei patinka, kai ją kutena su daiktais, o pastaruoju metu ji būna patenkinta, kai tėtis prieš įdėdamas dėlionės detalę imituoja gyvūno skleidžiamus garsus. 5 skyriuje jie skaitė, kad per tokius žaidimus įvairūs daiktai gali padėti atkreipti vaiko dėmesį į veidą ir kūną, todėl mama sugalvojo žaidimą - pakaitomis su Kyle ranka arba lazdele mušti žaislinį būgną. Po kelių kartų mama paėmė būgną ir juo užsidengė veidą. Taip prasidėjo žaidimas „ku kū“. Ji ciklą pakartojo kelis kartus, išraiškingai tardama „kū“ ir pakutendama Kyle, kai pasirodydavo iš už būgno. Po to būgnu uždengė Kyle veidą, tardama „bū“ būgną patraukė ir pakuteno dukrą. Kylei žaidimas patiko, bet po kelių minučių ji ėmė atšlyti, lyg sakydama „gana“. Mama suprato, kad Kyle nori žaidimą baigti, ir sakydama „Viskas, baigiame žaisti ku kū“ paėmė gimtadieninį švilpuką. Mergaitė tokio žaislo dar nebuvo mačiusi ir tuoj pat priėjo norėdama jį paimti. Mama kelis kartus sušvilpė ir kiekvieną kartą prieš sušvilpdama uždainavo: „Jei patinka ši dainelė, tai sušvilpk“. Paskui padavė švilpuką pūsti Kylei ir kiekvieną kartą, kai dukra iškvėpdavo orą, sušvilpdavo ir sudainuodavo dainos posmelį. Ji nebuvo tikra, kad mergaitei daina patinka, bet tai nebuvo labai svarbu svarbiausia, kad dabar dukra mokėjo du jutiminius bendravimo žaidimus, kuriuos buvo galima įterpti tarp žaidimų su daiktais. Mama taip pat suprato, kaip svarbu šiuos žaidimus žaisti kasdien, kad Kyle geriau juos išmokytų ir pamėgtų

6 etapas. Siekdami paskatinti vaiko raidą visose srityse, bendrą veiklą įtraukite į kitą kasdienę veiklą

Paaiškinimas. Bendros veiklos struktūrą galima įžvelgti bet kurioje kasdienėje vaiko priežiūros veikloje. Pavyzdžiui, valgymas susideda iš pasiruošimo (vaiko pasodinimas į kėdutę, seilinoکو užrišimas, rankų nušluostymas), temos (maisto patiekimas, kad vaikas galėtų pradėti valgyti), vieno ar dviejų pajvairinimų (atsisėdate kartu, dažniausiai šalia vaiko; bendraujate su vaiku; patys valgotė; gal net dalijatės maistu su vaiku; atsakote į vaiko prašymus ir atsikalbinėjimus; pasiūlote atsigerti ar valgyti ką nors kita) ir užbaigimo (klausiate „Ar jau pavalgei?“ nuvalote rankas ir veidą, nurišate seilinoکو, nuimate padėkliuką, nukeliate vaiką ant žemės).

5 skyriuje minėjome, kad per kasdienę priežiūros veiklą labai svarbu kuo dažniau nors trumpai pabendrauti su vaiku. Jei kiekvieną kasdienį darbą vertinsite kaip galimybę užsiimti bendra veikla, rasite naujų bendravimo būdų. Kartais sunku rasti laiko specialiai prisėsti ir pabendrauti su vaiku, todėl sugalvoję, kaip bendrais žaidimais užsiimti per kasdienę priežiūros veiklą, užtikrinsite vaikui pakankamai galimybių praktikuotis ir mokytis. Aptarėme keturis valgymo etapus, kurie atitinka keturis bendros veiklos etapus. Minutėlę pagalvokite apie maudynes. Pasvarstykite, kokius keturis etapus išskirtumėte (t. y. pasiruošimas bendrai veiklai, temos nustatymas, temos plėtojimas arba pajvairinimas ir veiklos užbaigimas bei perėjimas prie naujos veiklos). Pagalvoję skaitykite toliau ir palyginkite, kaip jūsų nuomonė skiriasi nuo mūsų scenarijaus.

Pradžia arba pasiruošimas: ėjimas į vonią, vandens atsukimas, nusirengimas.

Tema: įlipimas į vonią, muilinimasis, nusiplovimas vandeniui.

Pajvairinimas arba plėtojimas: kalbėjimas apie kūno dalis prausiant; žaidimas su putomis ir burbulais; žaidimas su vonios žaislais; vandens pilstymas; taškymasis, spardymasis vandenyje, burbulų pūtimas ir 1.1.

Užbaigimas ir perėjimas: išlipimas iš vonios, nusišluostymas, apsirengimas pižama.

Kaip sukursite tokią bendravimo situaciją, kad vaikas noriai dalyvautų, jums abiem veiksmus atliekant pakaitomis? Pasiruošimo etape vaikas gali kartu su jumis pats ateiti į vonią (nebūtina jo nešti), padėti atsukti vandenį arba pakišti rankas po tekančiu vandeniu ir jį pajusti; .sumesti į vonią vandens žaislus. Taip pat vaikas gali padėti jums jį nurengti pakeldamas marškinėlius virš galvos ar numaudamas kojines nuo pirštukų galų ir įdėti drabužius į skalbinių krepšį, o paskui

ištiesdamas rankas ar net ištardamas kelis žodžius paprašyti įkelti į vonią (užuot jums įkėlus vaiką į vonią iš už nugaros).

Kaip jūsų vaikas gali dalyvauti temos etape? Pakaitomis su jumis kempine plaudamas pilvuką, krūtinę, rankas ir kojas, paduodamas jums muilą, padėdamas į plaukus įtrinti šampūną, laikydamas puodelį, kai pilate į jį vandenį, pildamas vandenį ant išmuilintos krūtinės ar pilvuko. Visus šiuos veiksmus galima atlikti pakaitomis, kalbant ir modeliuoti įvairius veiksmus.

Pajvairinimo etapas, ko gero, bus lengviausias, nes maudynės ir taip yra žaidimas. Per jas labai paprasta atlikti veiksmus pakaitomis. Užuoat išmuilinę vaiko pilvuką, išmuilinkite galvą. Žaisdami su gumine antyte, uždėkite muilo putą jai ant galvos („Muiluota antytė!“).

Veiklos užbaigimo etape jūsų vaikas gali sudėti žaislus į dėžutę, padėti muilą į muilinę, prisėsti nusišluostyti, atkišti kojas ir rankas, kai paprašote duoti jas nušluostyti, padėti nusausinti plaukus, įsitrinti losjonu pilvuką ir kojas, padėti šukuoti plaukus ir 1.1. Vaiką galima įtraukti į bet kurią jūsų atliekamą veiklą ir taip mokyti kalbos ir socialinių įgūdžių.

Ar tam reikia daugiau laiko? Be abejo. Jūsų įprasta veikla virsta veiksmų atlikimu pakaitomis, pilnu mokymosi galimybių, kurias jūsų vaikas gali suprasti. Kur kas lengviau šią kasdienę veiklą atlikti be jokios struktūros - tiesiog kuo greičiau vaiką nuprausti! Paprasčiau ir greičiau vaiką perrengti, aprengti ar pamaitinti, kol jis žiūri filmuką. Tačiau į kasdienę vaiko priežiūros veiklą įtraukę keturis bendros veiklos etapus ir veiksmus atlikdami pakaitomis suteiksite vaikui daugiau galimybių mokytis. Taip mokote vaiką numatyti, kas bus, kaip veikla bus plėtojama, kada ji prasidės ir kada baigsis. Tai daro veiklą labiau prognozuojamą ir suteikia vaikui galimybę dalyvauti, o ne būti pasyviu jūsų rūpinimosi objektu. Jūs padedate vaikui perprasti žodžių, judesių reikšmę ir suprasti kasdienio gyvenimo struktūrą. Mokote vaiką pamėgdžioti, stebėti ir veikti, kreipti dėmesį į kitus žmones ir atsakyti, kai kas nors į jį kreipiasi.

Bendra veikla gali tapti beveik bet kuri kasdienė vaiko priežiūros veikla: dantų valymas, maisto ruošimas, apsirengimas ir nusirengimas, pasivaikščiavimai,ėjimas miegoti ar bet koks išėjimas iš namų. Vaikui kasdien bendraujant su jumis ar su kitais juo besirūpinančiais žmonėmis atsiranda tiek daug galimybių mokytis, kad galima sakyti, jog jis visą dieną dalyvauja intervencijos programoje. Ir jums patiems turėtų būti daug maloniau, nes taip bendraujant vaikas dažniau šypsosi, o vaiko laimė ir entuziazmas yra geriausias atpildas tėvams! Kita užduotimi parodysime, kaip išskirti bendros veiklos etapus kasdieniuose žaidimuose ir vaiko priežiūros veikloje.

UŽDUOTIS: įžvelkite bendros veiklos struktūrą kasdienėje veikloje

Ateinančiomis dienomis stebėkite, ką jūs ir jūsų vaikas veikiate per 4 skyriuje aptartą šešių rūšių kasdienę veiklą:

1. Žaidimas su žaislais ar kitais daiktais
2. Bendravimo žaidimai
3. Valgymas
4. Vaiko priežiūros veikla (maudymas, aprengimas, perrengimas, ruošimasis miegoti)
5. Knygų skaitymas
6. Namų ruoša

Štai keletas idėjų, kaip kasdienę veiklą paversti bendra veikla:

- Pagalvokite apie šešias ką tik paminėtas veiklos rūšis. Kaip dažnai naudojate keturių dalių bendros veiklos struktūrą? Kuri veikla apima pasiruošimą, temą, pajvairinimą ir užbaigimą arba perėjimą prie kitos veiklos? Kurioje tokios struktūros nėra, bet ji būtų naudinga? Spręsdami, kuriai kasdienei veiklai reikėtų bendros veiklos struktūros, naudokitės 153 puslapyje pateikta lentelė - ji padės sugalvoti ir suplanuoti, kaip pritaikyti struktūrą atitinkamai veiklai. (Jei jums reikia daugiau vietos įrašams - pasidarykite lentelės kopiją.) Pradėkite nuo galimų temų sąrašo - kokius vaikui patinkančius veiksmus galėtumėte atlikti kiekviename etape. Jei nežinote, kaip jūsų vaikas reaguos, nesijaudinkite. Pabandę visada galite ką nors pakeisti atsižvelgdami į tai, kas pavyko ir kas ne. Nustatę temą, pagalvokite apie galimus pajvairinimus. Tada pamąstykite apie užbaigimą: kaip galite užbaigti veiklą, kad šiame etape dalyvautų ir vaikas? Taip pat pagalvokite pasiruošimo etapą: kaip kartu su vaiku galite pradėti veiklą, kad jis galėtų nuspėti, kas bus, ir būtų pasiruošęs dalyvauti?
- Atsižvelgdami į savo pastebėjimus, atsakykite į šiuos klausimus, galvodami apie kiekvieną iš minėtų veiklos rūšių:

- Kaip mes su vaiku galime pasiruošti bendrai veiklai?
- Kokia yra bendros veiklos tema? Kaip atsižvelgdami į temą galime atlikti veiksmus pakaitomis?
- Kaip galiu išplėsti bendrą veiklą? Kaip pajvairinimas paveiks veiksmų atlikimo pakaitomis modelį?
- Kaip kartu su vaiku galime veiklą užbaigti ir pereiti prie naujos?

Štai keletas konkrečių idėjų, kaip kasdienę veiklą paversti bendravimo veikla:

- Knygų skaitymas:
 - **Pasiruošimas.** Iš dviejų knygų pasirinkite vieną ir atsisėskite vienas priešais kitą.
 - **Tema.** Vaiko eilė: atverčia knygą ir žiūri į paveikslėlį, kurį jūs rodote ir įvardijate. Jūsų eilė: parodote kitą paveikslėlį ir įvardijate. Tai pakartokite kelis kartus.
 - **Pajvairinimas.** Padarykite ką nors naujo - atkartokite knygoje parodytą veiksmą, skleiskite garsus, skaičiuokite ančiukus arba dainuokite dainelę. Pajvairinimas gali būti ir puslapių vartymas -įtraukite daugiau puslapių, leiskite vaikui rodyti į paveikslėlius, klausinėti. Veiklą įvairinkite tik tuomet, kai ji per ilgai užsitęsia.
 - **Užbaigimas arba perėjimas.** Jūsų vaikas gali padėti knygą į vietą ir pasirinkti kitą žaislą.
- Sauskelnių keitimas:
 - **Pasiruošimas.** Paduokite vaikui sauskelnes (taip jis supras, kas ketinama daryti), eikite susikibę rankomis į sauskelnių keitimo vietą. Paskatinkite vaiką ištiesti rankas, kad galėtumėte jį pakelti.
 - **Tema.** Tegul vaikas jums paduoda sauskelnes, servetėles ir 1.1.
 - **Pajvairinimas.** Po sauskelnių keitimo, vaikui vis dar gulint, žaiskite bendravimo žaidimą (katutes, gaudynes, kamanę ir 1.1.).
 - **Užbaigimas arba perėjimas.** Jūsų vaikas atsisėda, pakelia rankas reiškdamas norą būti paimtas ant rankų, išmeta nešvarias sauskelnes į šiukšlių dėžę ir išeina iš kambario.
- Valgymas:
 - **Pasiruošimas.** Vaikas ištiesia rankas prašydamas įkelti į kėdutę, padeda jums užrišti jam seilėlinuką, pasirenka gėrimą arba maistą.
 - **Tema.** Vaikas pradeda valgyti, o jūs prisijungiate.
 - **Pajvairinimas.** Nauji patiekalai, nauji pasirinkimo variantai, dalijimasis kąsneliais, pamėgdžiojimas, naudojimas šakute, naujų patiekalų išbandymas, lėlių ar pliušinių žaislų maitinimas.
 - **Užbaigimas arba perėjimas.** Išmokykite vaiką pavalgius paduoti jums lėkštę, puodelį, šaukštą; tegul vaikas padeda jums nuvalyti jam rankas ir veidą, nušluostyti padėkliuką, paprašo iškelti jį iš kėdutės.
- Buvimas lauke:
 - **Pasiruošimas.** Paimkite batus ir kojines; išmokykite vaiką atsisėsti prie durų; aprenkite jį megztiniu, apmankite batus ir užmankite kojines. Leiskite vaikui jums padėti. Atidarykite duris, uždarykite.
 - **Tema.** Bet kuri jūsų vaiko pasirinkta veikla. Veiksmų atlikimą pakaitomis gali paskatinti paprastas signalas pastumti sūpynes (supkite vaiką stovėdami priekyje, ne užpakalyje, kad galėtumėte bendrauti, paliesti jo pėdutes ir 1.1.), mėtykitės kamuoliu, kartu kaskite smėlį, pagaukite vaiką jam nučiuožus čiuožyklą žemyn ir pan.
 - **Pajvairinimas.** Kita veikla.
 - **Užbaigimas arba perėjimas.** Padėkite kamuolius, kastuvėlius ir kitus daiktus į vietą. Susikibkite rankomis ir eikite namo. Drauge nusiaukite batus, nusimaukite kojines, nusivilkite megztinį ir pakabinkite į spintą. Nusiplaukite rankas ir atsigerkite vandens.
- Rengimasis:
 - **Pasiruošimas.** Paimkite drabužius ir pasidėkite ant grindų, lovos ar toje vietoje, kur rengiatės.
 - **Tema.** Paduokite vaikui marškinėlius ir padėkite juos užsidėti ant galvos; palaukite, kol vaikas įkiš galvą, ir 1.1.
 - **Pajvairinimas.** Kitų drabužių rengimasis.
 - **Užbaigimas arba perėjimas.** Užbaikite daina, plojimais, uždarydami stalčius ar spintos

duris, pasižiūrėdami į veidrodį ir įvardydami rūbus arba sugalvokite kitą užbaigimo ritualą.

6 etapo apibendrinimas

Išbandę aprašytas veiklos rūšis išmokote kasdienę veiklą paversti bendra veikla. Turbūt dabar suprantate, kad tai - galimybė įtraukti vaiką. Tokia veikla padeda atlikti veiksmus paeiliui ir mokyti vaiką įvairių įgūdžių. Peržiūrėkite, ar sutinkate su dauguma teiginių veiklos kontroliniame sąraše. Jei sutinkate, mokate naudoti bendros veiklos struktūrą ir per kasdienę veiklą sudaryti vaikui daugiau galimybių mokytis. Jei nesutinkate, eksperimentuokite su bendros veiklos struktūra žaisdami ar atlikdami kasdienę vaiko priežiūros veiklą, kol su kiekvienu teiginiu sutiksite

Veiklos kontrolinis sąrašas.

Kokia bendra veikla galiu užsiimti su savo vaiku,?

- Moku pasiruošti keliems žaidimams su žaislais ar kitais daiktais, kurie vaikui patinka, arba bendriems žaidimams be žaislų. Žinau, kaip sukurti žaidimo temą arba atlikti pagrindinį veiksmažodį taip, kad mano vaikas šypsotųsi.
- Turiu idėjų, kaip pajvairinti veiklą ar įtraukti naujų daiktų ir naujų veiksmų, kurie turėtų vaikui patikti.
- Žinau, kaip vaikas gali padėti žaidimą užbaigti ir pereiti prie naujo.
- Žinau, kaip keturių dalių bendros veiklos struktūrą pritaikyti valgant.
- Žinau, kaip keturių dalių bendros veiklos struktūrą pritaikyti veiklai lauke.
- Keturių dalių struktūrą pritaikiau žaidimams su knygomis. Keturių dalių struktūrą pritaikiau vaiką maudydama(s) ir kitoje kasdienėje vaiko priežiūros veikloje.

SKYRIAUS APIBENDRINIMAS

Šiame skyriuje aptarėme, kaip kartu su vaiku žaidžiant su žaislais, bendravimo žaidimus ar per kasdienę vaiko priežiūros veiklą sukurti tą bendravimo pakaitomis „šokį“ taikant keturių dalių bendros veiklos struktūrą. Pasitelkdami veiksmų atlikimo pakaitomis modelį ir tokiu principu kurdami bendrą veiklą, kurią galima įtraukti į kasdienes žaidimus ar taikyti prižiūrint vaiką, sukursite jam daugiau galimybių mokytis, lavinti kalbos, socialinio bendravimo įgūdžius ir išmolti kasdienio gyvenimo subtilybių. Dabar jūsų eilė - mėgaukitės!

Keturių etapų bendros veiklos lentelė

Pavyzdys	Pasiruošimas	Tema	Pajvairinimas	Užbaigimas arba perėjimas
Žaidimas su žaislais ar kitais daiktais Traukinukai	Pasirinkite, su kuriais traukinukais žaisite ir kur atsisėsite.	Paeiliui sudėkite bėgius, sujunkite vagonus ir stumkite traukinukus bėgiais	Traukinukai gali susidurti, važiuoti tiltais ar po jais, važiuoti per tunelius, greitai arba lėtai sukti ratu. Taip pat galite ant traukinukų pasodinti žmones arba	Sudėkite traukinukus ir bėgius į dėžutę ir pasirinkite kitą veiklą.

			gyvūnus.	
Žaidimas su žaislais ar kitais daiktais				
Bendravimo žaidimai				
Valgymas				
Vaiko priežiūros veikla (maudymasis, apsirengimas, persirengimas, ruošimasis miegoti)				
Knygų skaitymas				
Namų ruošia				

Atmintinė

Tikslas: išmokyti jūsų vaiką veiksmų atlikimo pakaitomis struktūros per bendrą veiklą.

Etapai:

- **Atsisėskite taip, kad svarbūs daiktai būtų tarp jūsų ir vaiko.**
- **Būkite dėmesio centre! Įsitikinkite, kad vaikas stebi, kaip atliekate veiksmus.**
- **Pasakokite, įvardykite, vartokite paprastus žodžius, pasitelkite daineles ir garso efektus.**
- **Žaidimams ir vaiko priežiūros veiklai pritaikykite keturių dalių struktūrą:**
 - **Pasiruošimas**
 - **Tema**
 - **Pajvairinimas**
 - **Užbaigimas arba perėjimas**
- **Per visas keturias bendros veiklos dalis veiksmus atlikite pakaitomis ir išlaikykite tokį bendravimo stilių iki galo.**

7. Kūno kalba

Nežodinio bendravimo svarba

Skyriaus tikslai: išmokyti jus padėti savo vaikui 1) išmokti reikšti norus, jausmus ir susidomėjimą kūno kalba ir 2) išmokyti vaiką suprasti jūsų kūno kalbą. Nežodinis bendravimas yra kalbos ir šnekėjimo pagrindas.

Kodėl svarbu nežodinis bendravimas (kūno kalba)

Nors dauguma mūsų kalbėdami apie vaikų bendravimo būdą turime omenyje šnekėjimą, iš tiesų bendravimas yra daug platesnė sąvoka. Gerokai anksčiau, nei išvysto kalbėjimo gebėjimus, dauguma kūdikių ir mažų vaikų įgunda perteikti informaciją akimis, veido išraiškomis, rankų gestais, kūno padėtimi ir garsais. Taip pat jie išmoksta puikiai suprasti savo tėvų kūno kalbą. Argi ne nuostabu - galima kalbėtis kūnais! Atpažindami ir naudodami nežodinį bendravimą, vaikai ima suvokti, kad vienas protas gali siųsti mintis ir jausmus kitam - akių kontaktu, veiksmis, gestais ir garsais, taip pat, kad kitas protas geba tą iš kūno per orą, akis sklindančią ir partnerio protą pasiekiančią informaciją paaiškinti. Štai kas yra bendravimas.

Jūsų vaikas supras, kad pagal kūno kalbą jis gali paaiškinti jūsų mintis, jausmus, norus ir interesus, o jūs galite suprasti taip reiškiamas jo mintis, jausmus, norus ir interesus. Nežodinis bendravimas todėl ir svarbus: jis leidžia jūsų vaikui kitu būdu suprasti žmones ir save patį kaip asmenį, turintį vidinį gyvenimą ir minčių, kuriomis galima pasidalyti. Kitaip tariant, galima perskaityti vienas kito užuominas, o tai reiškia - skaityti mintis! Taip mes bendraujame tarpusavyje, nes dalijamės mintimis ir jausmais.

Nežodinis bendravimas svarbus ne vien todėl, kad kalbėjimo įgūdžių dar neturintis vaikas juo gali išreikšti savo mintis. Iš tiesų jo svarba kur kas didesnė. Daugelis kalbos tyrinėtojų įsitikinę, kad nežodinis bendravimas yra kalbos raidos pagrindas. Kai vaikas supranta, kas yra bendravimas, kalba, ir gestai įgyja prasmę. Kalba tampa tik papildoma bendravimo sistema, pagrįsta mūsų pirmąja bendravimo sistema, kurią vadiname **kūno kalba**.

Kas vyksta esant autizmui

ASS (autizmo spektro sutrikimas) trukdo išmokti suprasti, kaip mąsto kiti žmonės. ASS turintiems mažiems vaikams labai sunku suvokti, kad informacija tarp žmonių keliauja: vieno žmogaus mintis pasitelkiant kūno išraiškas siunčiama kito žmogaus akims, ausims ir protui. Atrodo, kad šie vaikai nesupranta proceso ir kaip pasirinkti pačiam siųsti informaciją ir suprasti siunčiamą kitų. Daugelis ASS turinčių mažų vaikų nežino, jog tarp dviejų žmonių vyksta bendravimas, todėl nesupranta, kaip svarbu yra žvilgsnis, gestai, kalbos garsai ir veido išraiškos. Jei vaikas nežino šių signalų prasmės, jis nekreips į juos dėmesio ir nemėgins jų suprasti. Kai kurie vaikai bando parodyti tėvams, kur eiti, ir pastumti jų rankas link konkrečių daiktų - taip jie mėgina reikšti savo mintis. Kai kurie ASS turintys maži vaikai nenaudoja jokių aiškių signalų savo poreikiams ar norams išreikšti. Todėl tėvams tenka spręsti, kada vaikui laikas valgyti, kada keisti sauskelnes, kada miegoti - visa tai reikia išsiaiškinti vaikui nerodant jokių ženklų. Kai kurie vaikai muistosi ar kitaip rodo, kad jiems kažkas negerai, tačiau neišreiškia, kuo tiksliai jie nepatenkinti, tad tėvai vėlgi turi nuspėti jų poreikius.

Kodėl tai tampa problema

Kai vaikas visiškai nebendrauja arba tik išreiškia nepasitenkinimą, tačiau nenurodo priežasties, tėvai pripranta priimti visus sprendimus už jį ir tenkina visus poreikius. Gyventi taip paprasta! Viskuo pasirūpina kažkas kitas! Kodėl vaikas, kurio visi poreikiai patenkinami, turėtų turėti motyvacijos pradėti bendrauti?

Ši nežodinio bendravimo kliūtis, kurią sukelia autizmas, gali gerokai sulėtinti kalbinių įgūdžių raidą. Jei bendravimo kliūtys nebus pašalintos, jos išliks daugybę metų - trukdys kalbos ir kalbinių įgūdžių raidai, užkirs kelią socialiniams mainams (bendraja prasme) su tėvais ir kitais asmenimis ir smarkiai sumažins vaiko galimybes mokytis. Tais laikais, kai ankstyvoji intervencija daugeliui vaikų dar nebuvo prieinama, pasitaikydavo net 8-10 metų amžiaus vaikų, vis dar

nesuprantančių, kam reikalingas bendravimas. Kadangi nemokėjo kalbėti, gestikuliuoti ir nesinaudojo alternatyviomis bendravimo priemonėmis, jie negalėjo bendrauti su bendraamžiais ar broliais ir seserimis.

Pustrečių metukų Julianos tėvai nežino, kaip ją pamaitinti. Mažoji nenori sėdėti maitinimo kėdutėje -ji mėgsta javainius, sumuštinį ir vaisių gabaliukus nešiotis po visus namus (nešiojasi ir puoduką su gėrimu). Tėvai stengiasi šiuos norus patenkinti (nes mėginimai pasodinti į kėdutę baigiasi riksmu, kritimu ant žemės ir muistymusi galop pasodinus), todėl virtuvėje, ant apatinės lentynos, kur vaikas visuomet galėtų pasiekti, laiko nedideles maisto atsargas (dubenėlį su javainiais, sausainiais, įvairiais užkandžiais), bet tuomet namuose neišvengsi trupinių ir mažų lipnių pirštų atspaudų.

Kai Juliana užsimano ko nors konkrečiau, ji ima mamą už rankos, vedasi į virtuvę ir stovi priešais spintelę ar šaldytuvą. Bet mamai atidarius spintelės duris negali išreikšti savo norų, nes nemoka nei parodyti pirštu, nei pasakyti. Mama turi imti ir rodyti po vieną daiktą, o Juliana pravirksta ir susinervina, kai pasiūloma kas nors, ko ji nenori. Kadangi mergaitė nemoka aiškiai parodyti gestais, kartais mamai tenka pasiūlyti iki 10 variantų, kol paaiškėja, ko dukra nori valgyti; dažnai mažoji paragauja vos porą kąsnelių ir vėl viskas prasideda iš pradžių. Tai kartoja daug kartų per dieną ir kelia stresą tiek Julianai, tiek jos mamai. Julianos teta kritikuoja mamą - sako, kad ji vaiką lepina, tačiau mergaitė pagal amžių yra liesa ir mama būgštauja, kad galbūt ji nepakankamai valgo. Mama nežino, kaip šią problemą išspręsti. Ji norėtų, kad Juliana galėtų išreikšti norus parodydama pirštu arba kaip nors apibūdindama.

Kaip galite paskatinti vaiko nežodinį bendravimą

Nežodinio bendravimo (arba kūno kalbos) raida atveria galimybes mokytis kalbos ir kalbinių įgūdžių, taip pat sudaro abipusio bendravimo su kitais asmenimis sąlygas. Štai konkretūs penki etapai, padėsiantys ASS turinčiam mažam vaikui plėtoti kūno kalbą ir pačiam išreikšti savo poreikius, interesus ir jausmus, t. y. aktyviai bendrauti:

1 etapas. Mažinkite savo vaidmenį, leiskite daugiau pasireikšti vaikui

2 etapas. Luktelėkite

3 etapas. Sukurkite kuo daugiau praktikavimo galimybių

4 etapas. Siekite savo tikslo

5 etapas. Pasirinkite tinkamą kūno padėtį

Toliau šiame skyriuje aptarsime, kaip visus etapus įgyvendinti, pateiksime pasiūlymų, ką vertėtų išbandyti, ir patarsime, kaip spręsti pasitaikančias problemas.

1 etapas. Mažinkite savo vaidmenį, leiskite daugiau pasireikšti vaikui

Paaškinimas. Kaip ir kiti maži vaikai, ASS turintys vaikai turi išmokti gestų, žvilgsnio į akis, veido išraiškų, posakių ir kitų garsų, kad galėtų išreikšti norus, pasidalyti jausmais ir leisti suprasti, ko nenori. Jei norite paskatinti vaiką bendrauti, kiek sumažinkite savo vaidmenį ir stenkitės nenuspėti visų jo poreikių - duokite jam galimybę pasirinkti iš kelių daiktų (o ne laisvę rinktis iš bet ko), pasiūlykite daugiau nei vieną pasirinkimo variantą arba ką nors, ko jis, kaip žinote, nemėgsta.

UŽDUOTIS: išsiaiškinkite, kaip paskatinti vaiką daugiau bendrauti

Kelias artimiausias dienas stebėkite, kaip vaikas elgiasi per 4 skyriuje aprašytą šešių rūšių veiklą:

1. Žaidimas su žaislais ar kitais daiktais
2. Bendravimo žaidimai
3. Valgymas
4. Vaiko priežiūros veikla (maudymasis, apsirengimas, persirengimas, ruošimasis miegoti)
5. Knygų skaitymas
6. Namų ruošimas

Štai keletas patarimų, kaip paskatinti vaiką aktyviau bendrauti:

- Peržvelkite pirmiau nurodytas šešias veiklos rūšis ir pagalvokite, kokia galėtų būti kiekvienos veiklos tema ir kaip galite padėti vaikui per tą veiklą kuo daugiau padaryti. Galbūt galite sulaužyti sausainį į kelias dalis ar į dubenį įdėti keletą sausainių, kad vaikas vis prašytų daugiau? Gal galite pasiūlyti daugiau pasirinkimo variantų, kad vaikas labiau įsitrauktų? Kaip reikėtų tam pasiruošti? Galbūt vaikas galėtų daugiau padėti - atidaryti dėžutes, išimti priemones ir pasirinkti, kokius daiktus naudoti? Prisiminkite keturių dalių bendros veiklos struktūrą (pasiruošimas, tema, pajvairinimas ir užbaigimas arba perėjimas, kaip aptarta 6 skyriuje).
- Dabar visiems keturiems etapams sudarykite veiksmų, kurie leistų vaikui aktyviau įsitraukti į veiklą, sąrašą (pateikiame ir formą, kad galėtumėte, jei norite, pasidaryti savo sąrašą šioje knygoje; ją rasite skyriaus pabaigoje). Jei nesate tikri, kaip jūsų vaikas reaguos, veiksmus išbandykite ir sąrašą keiskite (priklausomai nuo to, kas pasiteisino, o kas galbūt ne).

2 etapas. Luktelėkite

Paaškinimas. Vienas iš būdų mažinti savo vaidmenį yra iš karto neduoti vaikui, ko jis nori, bet palaukti ženklo. Tai yra luktelkite, kol vaikas kaip nors išreikš savo norą. Taip suformuosite visą vaiko bendravimo elgesio tipų repertuarą (žvilgsnis, gestai ranka ir garsai) ir supratimą, kad taip bendraujant galima perduoti informaciją ir gauti tai, ko nori

NAUDINGAS PATARIMAS

Dauguma mažų vaikų ženklus tėvams balsu, rankomis ir akimis siunčia vienu metu, o turintieji ASS paprastai šiais kanalais naudojami atskirai. Anksčiau ar vėliau ir jūsų vaikas išmoks derinti gestus, žvilgsnį ir balsą, siekdamas išreikšti norus, poreikius, jausmus ir interesus. 13 skyriuje aptarsime, kaip galite padėti vaikui bendraujant derinti šias elgesio formas

UŽDUOTIS: palaukite, bet kartu aktyviai stebėkite kokį ženklą duos vaikas

Kai vaikui aiškiai ko nors norisi (pavyzdžiui, kad jį paimtumėte, duotumėte atsigerti, vonios žaislą ar kitą mėgstamą daiktą, kurį ką tik ištraukėte iš palovio), laikykite norimą daiktą priešais save ir laukite. Palaukite kad ir nedidelio gesto, trumpo žvilgsnio ar kokio nors garso. Palaukite, kol vaikas kaip nors išreikš savo norą - tinka žvilgsnis, ištiesta ranka ar kitokia aiški

išraiška garsu ar gestu: svarbu, kad jis išreikštų troškimus ar jausmus. Kai tik pamatysite tą gestą ar išgirsite garsą, nieko nelaukdami duokite vaikui tai, ko jis prašo.

„Dažnai tėvai mano, kad jų vaikai, neįvaldę žodinės kalbos arba diagnozavus autizmą, patys nieko nemoka. Tėvams atrodo, kad viską darydami už vaikus jiems padeda, tačiau iš tikrųjų taip nesąmoningai mažina vaikų savarankiškumą ir riboja mokymosi procesą.“

UŽDUOTIS: spręskite problemas, kad vaikas patirtų kuo mažiau nusivylimo

Štai keletas pasiūlymų, kaip spręsti problemas (kol laukiate ir stebite):

- **Ką daryti, jei vaikas bendrauja tik verksmu ir rėkimu (kaip Juliana)?** Jei lauksite, jis dar labiau įsiverks. Jei vaikas bendrauja vien verksmu, turite pasiūlyti jam pasirinkimo variantą *dar prieš* ateinant minčiai pradėti verkti. Jei vaikas eina link jūsų (kad jį paimtumėte), stebėkite, kad nepradėtų nervingai reikalauti paėmimo, pasilenkite ir ištieskite rankas link jo rankų. Kai tik vaikas išties į jus rankas (tai bus gestas), iš karto jį paimkite.

Julianos atvejis. *Julianos tėvai pradėjo nuo apsilankymo virtuvėje. Kol mergaitė užsiimdavo savo reikalais, jie ant bufeto krašto išrikiuodavo 3-4 jos mėgstamus maisto produktus. Tuomet susirasdavo Julianą, paimdavo ją už rankos ir pakviesdavo paieškoti maisto. Vienas jų su mergaite nueidavo į virtuvę, pasilenkdavo prie jos, parodydavo į išdėliotą maistą ir paklausdavo, ko norėtų. Kai Juliana ištiesdavo ranką į norimą produktą, tėvai prinešdavo jį kiek arčiau, bet nepakankamai arti, kad ji galėtų paimti. Vos tik Juliana vėl ištiesdavo ranką, tėvai iš karto paduodavo jai maistą, nes ji išreiškė pageidavimą rankos ištiesimu.*

- **Ką daryti, jei vaikas tiesiog stovi kaip įbestas ir nieko nedaro?** Paimkite vaiko mėgstamiausią daiktą, pritūpkite (kad jūsų ir vaiko akys būtų viename lygyje) ir ištieskite daiktą sakydami „Nori zuikučio [kito mėgstamo žaislo]?“. Kai tik vaikas bandys jo siekti, tarkite: „Taip, nori zuikučio“, ir atiduokite jį. Štai vaikas ir išreiškė norą gestu - pamėgino daikto siekti.

3 etapas. Sukurkite kuo daugiau praktikavimo galimybių

Paiškinimas. Vaikas išmoks naudotis savo kūnu bendravimo tikslais tik tuomet, jei bus gausu praktikos. Per visą laiką, kurį leidžiate su vaiku, suteikite jam kuo daugiau galimybių: neignoruodami poreikių, bet rasdami, kaip šiek tiek atsitraukti ir daiktą vaikui duoti tik tuomet, kai jis paprašo. Esmė - sudaryti sąlygas bendrauti.

UŽDUOTIS: kūrybiškai atsitraukite ir iš karto visko vaikui neduokite

Štai keletas pasiūlymų, kaip paskatinti vaiką bendrauti:

- Prieš paimdami vaiką ištieskite rankas, tačiau paimkite tik sulaukę žvilgsnio ar vaikui iškėlus rankas. Pirmieji žvilgsniai gali būti labai trumpi.
- Jei vaikui reikia atsigerti, įpilkite į puodelį vandens, pasilenkite iki jo akių lygio ir laikykite puodelį prieš save - duokite tik sulaukę žvilgsnio, žodžio ar ištiestos rankos.
- Sukurkite situaciją, kuriose vaikui reikėtų jūsų pagalbos. Kai vaikai gali pasiekti viską, ko nori, jiems nereikia bendrauti ir kreiptis pagalbos. Jei taip yra ir su jūsų vaiku, galite laikyti jo mėgstamus žaislus, puodelį, užkandžius ar kitus svarbius daiktus matomoje, bet vaikui nepasiekiamoje vietoje (ant lentynos arba uždaroje permatomoje dėžutėje), kad jam tektų paprašyti norimo daikto. Pavyzdžiui, jei vaikas bando pasiekti lentyną, atneša jums dėžutę arba tik stovi ir nervinasi, paklauskite, ko jis nori. Jei vaikas ištiesia ranką ar parodo norimą daiktą pirštu, gestais prašo, kad jį paimtumėte, kitaip išreiškia norą (neverkdamas ir nesi-nervindamas) arba pagalbos paprašo žvilgsniu, paimdami daiktą sakykite: „Tu nori [daikto pavadinimas]“ ir „Štai [daikto pavadinimas]“.
- Jei vaikas tik stovi ir niekaip nereaguoja, padėkite jam prašymą aiškiai išreikšti kūno

- kalba. Galite paimti norimą daiktą ir prinešti arčiau, kad vaikas pamėgintų jo siekti („Nori [daikto pavadinimas]?“), ištiesi rankas, kad vaikas pakeltų savąsias (o jūs galėtumėte jį paimti) („Nori, kad paimčiau?“), arba įsitaisyti vaiko akių lygyje priešais („Ko tau reikėtų?“) - galbūt tada sulauksite trumpo žvilgsnio ar kokio nors garso. Iš karto paimkite vaiką arba paduokite daiktą, kai tik jis pažiūri jums į akis arba ištaria garsą (išskyrus atvejus, kai vaikas nervinasi sulaukęs jūsų klausimo).
- Jei vaikas ko nors nori ir ima vis labiau nervintis, ištieskite rankas. Kai tik vaikas išties savąsias, paimkite jį, pakelkite arčiau norimo daikto ir stebėkite, ar mėgins jo siekti. Jei vaikas daikto nesiekia ir kitaip nereaguoja, laisva ranka paimkite daiktą, bet taip, kad vaikas negalėtų jo pasiekti, ir paduokite tik tuomet, kai vaikas pažiūrės į jus, pamėgins daikto siekti ar kitaip išreikš norą. Kitas variantas - kol vaikas vis dar ant grindų, paimkite daiktą iš lentynos ir prineškite arčiau, bet iš karto nepaduokite. Kadangi daiktą paduodate tik sulaukę gesto, garso ar žvilgsnio, vaikas supras, kad žaislą gavo dėl vienos iš šių nežodinių užuominų.
 - Ką nors paduoti vaikui galite ir uždarytoje dėžutėje - tuomet vaikas turės ją atiduoti jums, kad atidarytumėte. Jei pats vaikas to nepadaro, ištieskite rankas ir paklauskite, ar reikėtų pagalbos. Tikėtina, kad vaikas dėžutę atiduos, o jei ne, padėkite vaikui padėti ją ant jūsų atgniaužtos rankos. Dėžutę atidarykite ir iš karto gražinkite vaikui sakydami, pavyzdžiui, „Štai ir [daikto pavadinimas]!“.
 - Paimkite nuo lentynos ne vieną vaiko mėgstamų javainių dėžutę, bet dvi (tik vieną mėgstamų). Abi dėžutes laikykite prieš vaiką - gal jis pamėgins norimą dėžutę pasiekti ar paliesti. Taip pat galite paduoti vaikui nemėgstamų javainių dėžutę, o kai tik jis išreikš protestą ar atsisakys imti, sakykite: „Janė sako ne“, smarkiai purtydami galvą ir ištiesdami ranką į nemėgstamų javainių dėžutę. Tada iškart pasiūlykite mėgstamų javainių dėžutę, o kai tik vaikas pamėgins jos siekti, pasakykite: „Janė sutinka - „Cheerios!““, linksėdami galva ir pradėdami pilti javainius. Štai Janė nežodine forma sėkmingai išreiškė du jausmus - protestą ir norą.
 - Vaiką paimkite pasisupti, pakudenti ar apkabinti tik vieną kartą, tuomet vėl nuleiskite. Laukiamai pažiūrėkite į jį ir luktelkite - gal paprašys daugiau („Nori dar pasisupti?“). Jei taip, jis turėtų parodyti tai kūno kalba! Iš karto pakartokite („Taip, Ethanasi nori suptis“). Jei vaikas žiūri į jus, bet nieko nedaro, nedelsdami reaguokite ir jį pasupkite. Jei vaikas stovi vietoje be jokios reakcijos, pasilenkite, ištieskite rankas ir palaukite, kol sureaguos. Jei jis sureaguoja, pasupkite dar kartą. Jei vaikas į pasiūlymą neatsako ir tik laukia, dar kartą pasupkite ar kitaip užimkite („Supamės!“). Pakartokite tai porą kartų ir vėl padarykite pertraukėlę, ištieskite rankas ir laukite, kaip pirmiau. Palaukite, kol vaikas išties į jus rankas, pažvelgs jums į akis ar garsu išreikš norą žaidimą pakartoti.
 - Burbulus, balioną, malūnėlį ar kitą garsą keliantį daiktą papuskite tik 1-2 kartus, kad vaikas susidomėtų. Pasiruoškite tai pakartoti ir trečią kartą, bet truputį palaukite! Atsistokite su muilo burbulų pūstuku ar kitu žaislu prie lūpų ir pažvelkite vaikui į akis. Paklauskite: „Pūsti?“ ir šiek tiek papuskite, tačiau ne iki galo. Vaikas gali pažvelgti jums į akis, pats mėginti pūsti, ištiesi ranką, nusišypsoti ar ištartį garsą. Jei vaikas pasielgia, kaip nurodyta, iš karto papuskite! Pakartokite veiksmus ir pūskite tik sulaukę kokios nors reakcijos. Leiskite vaikui pasidžiaugti ir keliais „nemokamais“ kartais, kad užduotis nebūtų per sunki ir jis neprarastų motyvacijos.
 - Išnaudokite valgymo ir užkandžiavimo laiką. Maisto iš karto nepadėkite ant maitinimo kėdutės padėkliuko; geriau paimkite jį ir vaiką prieš save, lyg siūlytumėte, tačiau palaukite, kol mažylis vienaip ar kitaip išreikš pageidavimą. Ant maitinimo kėdutės padėkliuko padėkite tik kokius penkis javainius „Cheerios“, o ne pilną padėkliuką, kad vaikas turėtų jų daug kartų paprašyti. Į vaiko puodelį įpilkite tik truputį pieno ar sulčių (nepripilkite pilno), kad jam tektų prašyti daug kartų. Neišdėliokite puodelių su vandeniu ar užkandžių taip, kad vaikas galėtų pats apsistarnauti. Visa tai pateikite pasiūlymų forma, kad vaikas turėtų išreikšti pageidavimą.

Vėliau šiame skyriuje aptarsime, kaip laikui bėgant prašyti vis aiškesnio bendravimo, pavyzdžiui, vaiko parodymo pirštu, o ne vien bandymo daikto siekti, arba gesto ir aiškaus noro pareiškimo. Dabartinis jūsų tikslas - padėti vaikui ugdyti kūno kalbą; tam vaikas turės išmokti nesudėtingo nežodinio bendravimo, pavyzdžiui, naudojant akių kontaktą, garsus, rankos siekį,

konkrečiam asmeniui skirtą šypseną ir kitus gestus.

„Šį metodų taikydavome per valgymą, bet visuomet būdavo sunku nuspręsti, kiek tiksliai spausti sūnų atsakyti, nes jis buvo smulkaus sudėjimo ir nenorėjome dar labiau sumažinti jo raciono. Pravertė patarimas paduoti valgyti ar atsigerti pagal pageidavimą, bet vaikui neišreiškus konkretaus noro duoti mažiau patinkantį valgį ar gėrimą. Taigi derėjo elgtis nuosekliai, o ne nerimauti, kad dėl mūsų pastangų jis neteks svorio. Šį metodą taip pat galite naudoti atėjus užkandžių ar deserto metui, ne tik pagrindiniam valgymui.“

NAUDINGAS PATARIMAS

Pagalvokite, koku elgesiu jūsų vaikas galėtų ko nors siekti:

Siekia jūsų dėmesio: iškelia rankas; pažiūri į jus; leidžia garsus; jus paliečia ar baksnoja; ką nors iškelia ir jums rodo. Nori ko nors, ko negali pasiekti: parodo pirštu arba paprašo paduoti daiktą; paduoda jums atidaryti uždarytą dėžutę; linkteli jums, kad išimtumėte kokį nors daiktą; parodo, kur daikto vieta; žiūri į daiktą ir mėgina jį pasiekti.

Ko nors atsisako ar bodisi: tą daiktą jums paduoda, padeda ant stalo ar į dėžutę; purto galvą; pasako „ne“ arba „gana“; numeta daiktą (jei taikytina) arba tiesiog išeina.

Štai keletas patarimų:

- Nesuverskite visų vonios žaislų į vonią iš karto - geriau juos siūlykite po vieną ar du (nepamirškite ir įvardyti) ir paduokite vaikui tik tada, kai jis išreiškia pageidavimą.
- Vaiko žaislų nepalikite laisvai pasiekiamų. Geriau sudėkite juos į permatomas dėžutes (su dangteliais) ir laikykite lentynoje - tegu vaikas pasirenka norimą dėžutę. Kai tik vaikas gauna uždarytą dėžutę, palaukite, kol jis be žodžių paprašys pagalbos ją atidaryti. Ištieskite ranką ir pasiteiraukite, ar reikia padėti.
- Nesuverskite į krūvą visų dėlionės dalių. Geriau siūlykite jas vaikui po vieną, nepamiršdami įvardyti arba leisdami pačiam pasirinkti („Norėtum meškiuko ar arkliuko?“). Skatinkite vaiką daikto siekti, į jį pažiūrėti ar išreikšti norą kita nežodinio bendravimo priemone. Paduodami žaislą, nepamirškite jo įvardyti: „Meškiukas! Tu norėjai meškiuko“. Kelias dalis paduokite vaikui nereikalaudami pastangų, kai tik pažiūrės į jas („Štai paršelis“) - taip išlaikysite motyvaciją. Tai tinka žaidžiant su žaislais iš daugelio dalių.
- Kai ketinate keisti sauskelnes, iš pradžių leiskite vaikui jas palaikyti, o paskui paprašykite duoti (ištiesę ranką sakykite „Duok man sauskelnes!“). Jei vaikas neklauso, patys paimkite, sakydami: „Duok man sauskelnes. Ačiū. Štai ir sauskelnes.“ Susiruošę į lauką, padėkite vaiko batus šalia ir pasiūlykite atsisėsti ant grindų ar kušetės (priešais jus). Batai ir kojinės tegu bus tarp jūsų ir vaiko, kad jis galėtų paprašytas juos po vieną paduoti (prireikus padėkite) - sakykite „Paduok man kojinę“ arba „Paduok man batą“. Rengdami drabužius po vieną, pasakokite, kas vyksta (tai jau aptarėme 4 skyriuje). Atėjus laikui rengtis, tegu vaikas pagal jūsų prašymą po vieną paduoda drabužius. Prireikus padėkite, nepamiršdami apie viską pasakoti.
- Per maudynes paprašykite vaiko ištiesti po vieną ranką ir pėdą, paduoti šampūną ir kempinę. Prieš paduodami žaislą, pirmiausia jį pasiūlykite. Įvardykite visus daiktus ir suteikite vaikui pasirinkimo galimybę arba pagalbą. Jei per kasdienę vaiko priežiūros veiklą elgsitės būtent taip, vaikas aktyviai įsitrauks, dalyvaus ir atsilieps į jūsų veiksmus, taigi nebebus tik pasyvus stebėtojas.

„Sūnus iš pradžių nenorėjo padėti mums jį aprengti ar išplauti galvą, bet pasakodami ir pagelbėdami pasiekėme, kad jis įsitrauktų ir dalyvautų.“

Štai apibūdinome, kokiais būdais galite padėti vaikui ugdyti kūno kalbą ir ja kalbėti, bet dabar kyla klausimas - kaip į tokią kalbą atsakyti? Naudokitės kūno kalba ir balsu. Nepamirškite

nuolatinio bendravimo su vaiku: padarykite ar paduokite, ko jis prašo, ir vis pasakokite, kas vyksta! Nepamirškite ir keliais žodžiais apibūdinti, ko vaikas pageidauja, ką jis veikia ar kas vyksta:

- Tu nori javainių
- Dar sulčių
- Imu indelį su muilo burbulais
- Barkšt barkšt (kai barškinate žaislus)
- Nereikia pieno (kai vaikas jo nenori)
- Pučiu balioną
- Aukštyn
- Dar pasisupk
- Įpilu vandens

13 skyriuje išsamiau aptarsime, kokią kūno kalbą pasirinkti.

Cia pateikti pasiūlymai rodo, kiek kartų per valandą galite suteikti vaikui galimybę su jumis bendrauti kūno kalba. Galbūt pastebėsite, kad jūsų mažylis per valandą žaidimo ar priežiūros veiklos su jumis tokiu būdu gali bendrauti iki 60 kartų, t. y. po vieną kartą per minutę, jei iš tiesų neskubėsite ir nustosite padavinėti daiktus ir viską daryti už jį; geriausia vaiką įtraukti ir paskatinti jį naudotis nežodinio bendravimo priemonėmis.

Uždavimas: pasirinkite, kokių konkrečių gestų norite išmokyti

Jau išsamiai aptarėme, kaip ir kada galite skatinti vaiką bendrauti gestais. Turbūt kils klausimas, kokių konkrečių gestų vertėtų išmokyti pirmiausia. Gestus lengviau pasirinksite atsižvelgdami į šias aplinkybes: 1) kokius gestus galite lengvai sukelti užuominomis, suformuoti ir paskatinti (kai mokote vaiką ar kai jis mokosi) ir 2) kokią žinią gestais siekiama perteikti.

Skiriami trys pagrindiniai pranešimai, kuriuos maži vaikai paprastai perduoda tuomet, kai dar neturi nežodinio bendravimo įgūdžių: noras bendrauti, pastangos paveikti aplinkinių elgesį (tai dar vadinama elgesio reguliavimu) ir pastangos pasidalyti dėmesiu apie jam įdomius daiktus ir įvykius (tai vadinama grupiniu dėmesiu). Apie grupinį dėmesį pakalbėsime vėliau (10 skyriuje), o dabar aptarsime, kaip gestai gali padėti vaikui išreikšti savo pageidavimus bendraujant ir siekiant reguliuoti kitų elgesį.

Maži vaikai, pageidaudami bendrauti, naudojami pačia įvairiausia kūno kalba. Jie įdėmiai žiūri ir šypsosi (tikėdamiesi pabendrauti arba norėdami smagiai pažaisti); mėgina pasiekti aplinkinius, su kuriais nori žaisti; įvairiais gestais prašo tėvų padainuoti mėgstamas daineles, pakudenti ar pagaudyti. Kai tėvai pradeda ir baigia bendravimo žaidimus, vaikai parodo, kad nori dar. Vaikai moka pakviesti balsu, juoktis ar krizenti. Jei vaikui norisi dėmesio ir bendravimo, jis eina prie tėvų. Tėvams paprašius, vaikas gali suploti, pamojuoti (atsisveikindamas), „duoti penkis“ ir atlikti kitus nesudėtingus žaidimų gestus (pavyzdžiui, žaidžiant „ku kū“).

Perskaite 5 skyrių jau bandėte išmokyti vaiką šių gestų (per įvairią bendravimo veiklą). Tikėtina, kad jau padėjote vaikui, pavyzdžiui, išmokti pažiūrėti, nusišypsoti, ko nors siekti, taip pat gestų, kuriais pradedamas bendravimo žaidimas (arba tęsiamas jums padarius pertraukėlę). Jau mokėte vaiką pakelti rankas (kad paimtumėte ar apkabintumėte). Taip pat ASS turinčius mažus vaikus galima lengvai išmokyti šių gestų: pažiūrėti ir pamojuoti (kai sveikinatės), „duoti penkis“. Dabar aptarsime, kaip išmokyti vaiką kiekvieno iš nurodytų gestų:

- Norėdami išmokyti vaiką sveikinantis pažvelgti ir jums pamojuoti, pirmiausia nustatykite labai aiškia tvarka, kaip pasakyti „labas“ ir „iki“. Kai kas rytą pirmą kartą ateinate į vaiko kambarį ir kas kartą sugrįžtate pas vaiką (iš kito kambario, sutvarkę kokius nors reikalus, po trumpo pogulio), jį pamatę nuoširdžiai nusišypsokite ir pasisveikinkite, energingai pamojuodami ranka. Tuomet iš karto prieikite prie vaiko ir dar kartą pasisveikinkite, nusišypsokite ir aiškiai pamojuokite ranka, kai būsite tiesiai prieš jį, akis į akį (jei vaikas sėdi ant grindų, teks pritūpti). Paimkite vaiko ranką už riešo (ar žemiau) ir padėkite pamojuoti sakydami: „Labas, mama [tėti]“. Šiuos veiksmus kartokite kas kartą, kai reikia išeiti (sakydami „iki“). Būdami visai šalia, priešais vaiką, sakykite „iki“ ir jam pamojuokite ranka (tai bus užuomina), o nueidami atsisukite ir viską pakartokite prieš pat išeidami per duris. Raskite laiko šiuos pasisveikinimo ritualus kartoti (tiek ateidami pas vaiką, tiek nueidami). Galite paprašyti ir kitų sveikintis su vaiku ta pačia tvarka (galima naudoti net

- pliušinius žaisliukus). Visuomet padėkite vaikui atsakyti modami ranka ir sakydami „labas“ arba „iki“. Po kelių dienų ir toliau laikykitės šios tvarkos, bet duokite vaikui mažiau užuominų (kai norite sulaukti atsakymo). Dabar siūlome nebeimti vaiko rankos ir neberaginti pamojuoti, o keletą akimirų palaukti ir paskatinti vaiką (paimant arčiau alkūnės, o ne už riešo). Svarbu elgtis nuosekliai ir kasdien suteikti vaikui kuo daugiau galimybių. Galite būti tikri, kad jau po mėnesio vaikas į jūsų pasveikinimą ims atsakyti pamodamas ranka ir pažiūrėdamas jums į akis (galbūt net ką nors pasakys).
- Maži vaikai taip pat lengvai išmoksta „duoti penkis“. Jei norite vaiką išmokyti, atsisėskite priešais jį akis į akį. Pakelkite nesugniaužtą delną prie vaiko delno, sakydami „duok penkis“, tuomet kita ranka paimkite vaiko delną ir švelniai pliaukštelėkite juo į savo delną. Tada vaiką pakutenkite ir keletą kartų pakartokite. Tam skirkite laiko kasdien (po keletą kartų), tačiau kas kartą padėkite vis mažiau: vaiko plaštakos nebeimkite (tik riešą), o dar po kelių dienų paimkite jau aukščiau alkūnės. Veikiausiai po savaitės kitas vaikas atsakys į jūsų atgniaužtą ranką ir žodinį prašymą „duoti penkis“ ir savo ranka palies jūsiškę. Kai tik vaikas išmoks be jūsų pagalbos savo ranka paliesti jūsų delną, mokykite jį švelniai pliaukštelėti (tai primena žaidimą „viru viru košę“ tik žaidžiama dviem rankomis). Tikėtina, kad po kelių savačių vaikas išmoks pats „duoti penkis“.
 - Mažų vaikų elgesio reguliavimo tipo bendravimas paprastai reiškia vieną iš dviejų: prašymus („padaryk tai dėl manęs“) ir protestus („šito nenoriu, ne“). Iki šiol (keliuose ankstesniuose skyriuose) daugiausia dėmesio skyrėme aiškių prašymų paduoti norimus daiktus ir tarpusavio bendravimo (kai ištiesiama ranka mėginant ką nors pasakyti) mokymui. Dabar atėjo laikas mažyliui išmokti dar vieną svarbų prašymą - pagalbos prašymą.
 - Galite išmokyti vaiką paduoti jums įvairius daiktus ir žvilgsniu paprašyti pagalbos. Jau aptarėme, kaip galima naudotis maišeliais, plastikinėmis dėžutėmis ir kitomis kliūtėmis, trukdančiomis pasiekti norimus daiktus, kad vaikas būtų priverstas juos paduoti jums siekdamas pagalbos, taip pat į jus pažiūrėti (t. y. paprašyti atidaryti). Mokant prašyti pagalbos puikiai tinka ir prisukamieji žaislai, sunkiau įjungiami žibintuvėliai, sandariai uždaromi indeliai su muilo burbulais, sulčių pakeliai, atidaromosios maisto dėžutės ir pan.
 - Visais šiais atvejais pasiūlykite vaikui uždengtą pažįstamą dėžutę, kad galėtų paimti, bet nemokėtų pats atidaryti. Tuomet ištieskite ranką (šis gestas reiškia „duok man“) ir paklauskite: „Gal padėti? Mielai padėsiu!“. Padėkite vaikui paduoti jums dėžutę, tuomet iškart ją atidarykite ir paduokite vaikui, ko jis pageidauja (taip gesto rodymo įgūdis stiprinamas). Kartokite tai daug kartų ir su įvairiomis priemonėmis. Kai vaikas gerai išmoks jums ant delno padėti daiktą, ištieskite užlenktą delną - tuomet vaikui teks labiau pasistengti, kad jam padėtumėte (daiktą reikės įdėti į sugniaužtą delną). Kitas etapas - laikyti paruoštą ranką ant kelių, kad vaikas turėtų labiau pasistengti norėdamas į jį įdėti daiktą. Galiausiai paimkite į ranką kokį nors kitą daiktą, kad vaikas turėtų pats priėti ir ką nors jums paduoti prireikus pagalbos. Kai tik vaikas paprašys pagalbos, sakykite: „Padėti? Žinoma, padėsiu!“ (ar ką nors panašaus), ir iš karto padėkite. Ilgainiui vaikas tikriausiai ims pamėgdžioti jūsų sakomą žodį „Padėti“ paduodamas jums ką nors, kai jam prireiks pagalbos.
 - Visiems vaikams reikia būdo pasakyti „ne“. Jei vaikas mokės atsisakymą išreikšti gestu, jam nereikės verkti, mesti daiktą ar rinktis kitą nepageidaujamo elgesio variantą. Kol vaikas nekontroliuoja savo veido išraiškos ir nemoka pamėgdžioti gestu, išmokyti papurtyti galvą (taip sakant „ne“) bus nelengva. Kai maži vaikai ko nors nenori, jie dažniausiai mėgina šiuos daiktus atstumti. To galite lengvai išmokyti, kai vaikas mokės aiškiu gestu parodyti, kokio daikto pageidauja. Lengviausia išmokyti pasakyti „ne“ atstūmimu - valgant. Supjaustykite gabaliukais vaiko mėgstamo maisto ir maisto, kuris vaikui nepatinka (tam puikiai tiks žalios morkos, salierų stiebai ar žalios paprikos). Pirmiausia imkite siūlyti vaikui po vieną mėgstamo maisto kąsnelį (pavyzdžiui, sausainį, sakydami: „Nori sausainio? Taip, nori sausainio.“). Maistą paduokite tik tuomet, kai vaikas pats mėgins jo siekti. Kai vaikas kelis kąsnelius suvalgo, vietoj sausainio ta pačia tvarka pasiūlykite vaiko nepageidaujamo maisto sakydami: „Gal nori morkos?“, ir prinešdami morkos gabaliuką arčiau vaiko. Jei vaikas maistą paima, palaukite, kol pasiruoš jį mesti ant žemės ar kitaip mėgins atsikratyti. Tuomet iš karto maistą paimkite sakydami: „Ne, morkos nenori - nori sausainio“, ir paduokite sausainį: „Štai tau sausainis“. Dar po kelių mėgstamo maisto kąsnelių vėl

pasiūlykite morkos. Kai pakankamai pasipraktikuosite, vaikas mėgins atstumti morką, kol ji dar ne pernelyg arti (kaip tik to ir mėginate vaiką išmokyti). Kai vaikas pradės morką stumti, ją atitraukite sakydami: „Ne, morkos nenori, labiau nori sausainio“, ir paduokite norimo maisto.

- Kai vaikas išmoks atstumti maistą, kurio nepageidauja, galite šį įgūdį išmėginti žaisdami žaislais - po vieną duodami žaislus, pasiūlykite ir ką nors, ko jis nenori (pavyzdžiui, vienkartinę nosinaitę, nedidelę tuščią dėžutę ir pan.), pavyzdžiui, kai mokotės žaisti su dėlionės dalimis, statote bokštelius iš kaladėlių ar dedate į dėžutę įvairias formas (kai vaikas išreiškia prašymą mėgindamas ko nors siekti). Išmokykite vaiką išreikšti protestą - nustumti ar gražinti daiktus jums (visuomet pagal scenarijų „ne“).
- Atlikdami intervenciją, šių gestų mokome pirmiausia, nes tai yra bendravimo pagrindas.

4 etapas. Siekite savo tikslo

Paiškinimas. Kai pereisite prie naujos tvarkos, galbūt vaikui iš pradžių bus sunku suprasti, ko norite, galbūt jis nervinsis ar priešinsis (nes pakeitėte įprastą tvarką). Viskas vyks sklandžiai, jei vaikas galės lengvai bendrauti ir gauti, ko nori. Vis dėlto svarbu laikytis savo, kitaip vaikas nieko neišmoks.

UŽDUOTIS: vaikui skirkite tik lengviausias užduotis

Štai keletas idėjų, kaip padėti vaikui priprasti prie naujos tvarkos:

- Stebėkite vaiko jau įvaldytus bendravimo signalus (žvilgsnį, ištiestą ranką ar garsus).
- Padėkite vaikui padaryti tai, ko iš jo tikėtės (t. y. išiesti ranką, parodyti pirštu ar iškelti rankas).
- Paduokite norimą daiktą ar pradėkite vaiko mėgstamą veiklą iškart, kai tik vaikas parodo to norintis - taip jis suvoks, kad toks bendravimas (net ir menkai išreikštas) daug reiškia, sukelia svarbias pasekmes ir suteikia atpildą.
- Svarbu, kad po kiekvienos naujos tvarkos sekos vaikas gautų tai, ko nori, t. y. neliktų be atpildo. Jei reikia pasirinkti sėdint maitinimo kėdutėje, vadinasi, tuojau bus maisto! Pakanka parodyti žaislus lentynoje - ir juos gaus! Kai vaikas paduoda sauskelnes ant vystymo stalo, galite jį pakutenti pajudindami judantį ar muzikinį žaislą (kurį vaikas mato ir girdi) arba nors kelioms minutėms paduoti mėgstamą žaislą, kol keičiate sauskelnes. Vaiką nukelkite nuo vystymo stalo arba paimkite nuo grindų tik sulaukę, kol jis pakels rankas.
- Kai aplankys sėkmė, ir toliau viską kartokite. Tikėtina, kad vaikas pakankamai greitai pripraras prie naujos tvarkos, pradės numatyti, kas bus toliau ir ko iš jo tikėtės, taip pat ims suprasti jūsų siunčiamas užuominas. Ilgainiui vaikas nežodinį bendravimą pasitelks vis dažniau.

5 etapas. Pasirinkite tinkamą kūno padėtį

Paiškinimas. Žmonės paprastai bendrauja atsisukę vienas į kitą. Jei norite sulaukti vaiko žvilgsnio, svarbu būti priešais vaiką (jūsų veidas neturėtų būti pernelyg toli nuo vaiko). Jei bendrausite su vaiku akis į akį, jam bus gerokai lengviau susiprasti ir nukreipti savo žvilgsnį, balsą ir gestus į jus (o ne kur nors kitur).

UŽDUOTIS: įsitaisykite priešais vaiką, o tarpe padėkite jo mėgstamą daiktą

Tiks visi 4 skyriuje aptarti būdai, kokią kūno padėtį pasirinkti siekiant patraukti vaiko dėmesį. Net ir vartydami knygutę pamėginkite įsitaisyti priešais vaiką ant sofos, lovos ar grindų (vaiką pasodinkite ant sėdmaišio arba nugara į kėdę ar sofą), kad būtumėte aktyvus ir bendraujantis partneris, o ne beasmenė knygų skaitymo mašina. Jei įsitaisysite su knygomis prieš vaiką ir atkreipsite jo dėmesį į paveikslėlius pirštu, basu ir garso efektais, vaikas jus suvoks kaip šios veiklos partnerį (o ne kaip balsą iš už nugaros ar ranką knygoje). Vaikas matys, kaip tariate

žodžius ir formuojate gestus, todėl supras, kad skaitymas - ne vaizdinės, o bendravimo veiklos forma.

1-5 etapų apibendrinimas

Jei laikėtės mūsų patarimų ir atlikote viską, ko prašėme, jau radote daug būdų sustiprinti vaiko nežodinį bendravimą (įskaitant gestus, žvilgsnius ir veido išraiškas), kuriuo vaikas išreiškia savo norus, jausmus ir mintis. Pastebėsite, kad dažniau ką nors darote *su* vaiku, rečiau *-jam arba dėl jo*. Veikiausiai jau atkreipėte dėmesį, kad vaikas gerokai dažniau spontaniškai naudojami kūno kalba. Dabar atsakykite, ar sutinkate su dauguma šio kontrolinio sąrašo teiginių. Jei sutinkate, vadinasi, jau turite svarbių įgūdžių, reikalingų norint lavinti vaiko nežodinį bendravimą (tai vaikui pravers ugdant kalbos ir šnekėjimo įgūdžius). Jei dar nesutinkate, nevenkite eksperimentuoti, kol kiekvienas teiginys pasiteisins.

Veiklos kontrolinis sąrašas.

Ar sumažinau savo vaidmenį, kad vaikas labiau stengtųsi?

- Žinau, kaip sulaukti vaiko bendravimo signalų - tai darau daug kartų per dieną.
- Vaikui kasdien sukuriu daugybę bendravimo galimybių.
- Per žaidimus ir vaiko priežiūros veiklą sudarau vaikui daug galimybių bendrauti, stengiamės nė vieną dieną jų nepraleisti.
- Tikėdamasis vaiko bendravimo, moku laikytis savo ir paprastai man pavyksta sulaukti atsako.
- Nuolat įsitaisau priešais vaiką, panašiai akių lygyje, kad jam būtų lengviau su manimi bendrauti.
- Mano vaikas dabar mokosi gerokai dažniau įvairiose situacijose bendrauti kūno kalba.

Kaip padėti vaikui geriau suprasti aplinkinių kūno kalbą

ASS turintys vaikai dažnai visai nesupranta aplinkinių kūno kalbos reikšmės -pvz., nesuvokia, ką reiškia atviros rankos gestas („duok man“) arba parodymas pirštu. Šie mažyliai dažnai nesupranta piktos ar liūdno aplinkinių išraiškos. Mums gali pasirodyti, kad jei vaikas nerodo susidomėjimo ar nereaguoja į aplinkinių veido išraiškas, jis nenori bendradarbiauti, bet iš tiesų daugelis ASS turinčių mažų vaikų tiesiog nesupranta, ko iš jų prašoma. Turime išmokyti juos atkreipti dėmesį į aplinkinius ir tai, ką jie veikia, taip pat padėti suprasti aplinkinių kūno kalbą. Lengvai bendraujantiems vaikams tai pavyksta be didesnių pastangų. O bendraudami su ASS turinčiais vaikais turime atkreipti jų dėmesį į kitų asmenų kūno kalbą. Kaip tai padaryti? Siūlome 3 etapus:

1 etapas. Itin aiškiai gestikuliukite

2 etapas. Įtraukite lengvai nuspėjamų veiksmų

3 etapas. Prireikus padėkite

1 etapas. Itin aiškiai gestikuliukite

Žaisdami su žaislais, atkreipkite vaiko dėmesį į savo gestus ir žodžius. Paprašykite vaiko paduoti jums atskiras dalis arba įdėti jas į vietą (ištieskite link jų ranką arba pirštu parodykite, kur jų vieta, kalbėdami). Šiuos pasiūlymus perteikite rankomis, kūno kalba ir žodžiais; tuomet padėkite vaikui juos įgyvendinti. Pasirinkite tokius rankų ir kūno judesius, kad vaikui nebūtų sunku juos pamėgdžioti, pavyzdžiui, ištieskite rankas, rodykite pirštu, atgniaužkite ranką ar ką nors nustumkite, nes šiuos gestus lengva įtraukti į bendrą veiklą ir jutiminiuos bendravimo žaidimus.

- Su daiktais susieti gestai: parodymas, rodymas pirštu, davimas, įdėjimas ar išėmimas,

pasukimas, pastūmimas, susidūrimas, voliojimas ir pakabinimas.

- Jutiminio bendravimo gestai: parodymas, rodymas pirštu, plojimas rankomis, tapšnojimas, šokinėjimas, „šurpieji piršteliai“, kutenimas ir trypimas.

Tegu vaikas jums padeda pasirengti veiklai ar susitvarkyti po jos arba atėjus eilei atlieka kitą veiksmą - tai nurodykite savo kūno kalba (paduokite dėlionės dalis, parodykite pirštu ar naudokite kitus gestus). Pasunkinkite užduotį! Padėkite vaikui viską atlikti iki galo. Svarbu, kad viską atlikęs jis gautų tai, ko siekia, be to, nepamirškite pagirti už pastangas. Visą veiklą naudokite kūno kalbai lavinti.

Štai keletas pasiūlymų:

- Rengdami vaiką, pirmiausia parodykite ir įvardykite kiekvieną drabužį. Jei vaikas jums padeda ar paduoda drabužius, aiškiai gestikuliukite (pavyzdžiui, ištieskite ranką, kad vaikas galėtų jums paduoti drabužį).
- Kai keičiate sauskelnes, parodykite ir įvardykite jas, tuomet duokite vaikui palaikyti. Prašydami jas atiduoti, aiškiai gestikuliukite, taip pat gestais vaikui aiškiai padėkokite.
- Atėjus laikui valgyti, padėkite vaikui keletą kąšnelių ant maitinimo kėdutės padėkliuko ir pirštu parodykite, ką valgyti: „Štai šis, valgyk šitą!“ Padėkite vaikui sekti jūsų pirštu ir rasti maistą. Jei vaikas neklauso, kitą kartą padėkite tik vieną kąšnelį ir iš pradžių parodykite pirštu, tik tada jam duokite. Tuomet vaikui neliks kitos išeities, tik sekti, ką rodote pirštu.
- Atėjus maudynių laikui, paprašykite rankytės ar pėdutės nuprausti (parodykite pirštu, paprašykite arba ištieskite ranką). Galiausiai paprašykite vonios žaislų ir po vieną parodykite pirštu, kad vaikas juos patrauktų.
- Per jutiminius bendravimo žaidimus labai aiškiai gestikuliukite (tinka gaudynės, kutenimas, supimasis, sukimas, dainelė apie padūkėlį voriuoką ir kitos dainos, žaidimas pirštais). Pasilenkite iki vaiko akių lygio, žiūrėdami į jį aiškiai nusišypsokite, dramatiškai sudėkite rankas ir energingai pereikite prie žaidimo. Padėkite vaikui numatyti, kas vyks toliau (savo veido išraiška ir kūno padėtimi), stiprinkite vaiko jaudulį ir laukimą.

2 etapas. Įtraukite lengvai nuspėjamų veiksmų

Vaikui bus gerokai lengviau suprasti jūsų gestus, jei į žaidimus ir priežiūros veiklą įtrauksite įprastus veiksmus ir sekas, be to, jei gestais ar kitomis nežodinės raiškos formomis pateiksite užuominą atlikti kitą veiksmą. Veikla ar žaidimai turi būti nuspėjami, palaipsniui atliekami veiksmai turi kartotis - tada vaikas ims suprasti veiklos etapus ir galės nuspėti, kas laukia toliau. Kai kitą kartą seką kartosite, prieš vieną iš veiksmų padarykite pertraukėlę, parodykite aiškų gestą ir palaukite vaiko reakcijos.

Lindė suformavo savo pusantrų metų sūnui Anthoniui labai nuspėjamą veiklos tvarką. Pirmiausia aukštai, prie kitų berniuko mėgstamų žaislų, padedamas indelis su muilo burbulais.

Pasiruošimas. Visų pirma (**1 etapas**) Lindė paklausia: „Nori pažaisiti?“ ir ištiesia ranką. Berniukas ranką paima ir abu eina prie lentynos. **2 etapas:** mama pasisuka į vaiką ir laukia, kol jis išties rankas ar pažiūrės, prašydamas paimti. Jei vaikui pavyksta, mama sako: „Nori, kad paimčiau“, ir jį paima. Jei vaikas to nepadaro, mama ištiesia rankas ir sako: „Gal nori, kad paimčiau?“ Tuomet ji laukia vaiko rankų judesių ir žvilgsnio - tik jų sulaukusi paima berniuką. **3 etapas:** mama pakelia vaiką prie lentynos, o jis mėgina pasiekti indelį su burbulais. **4 etapas:** laisva ranka mama paima indelį sakydama: „Tu nori burbulų! Štai ir burbulai“, ir iš karto indelį paduoda. Tuomet nuleidžia vaiką ant žemės. **5 etapas:** vaikas mėgina atidaryti indelį, bet jam nepavyksta, todėl mama ištiesia ranką: „Gal padėti?“ Berniukas pažiūri į mamą ir paduoda jai indelį su burbulais. **6 etapas:** mama, atidarydama indelį, sako: „Atidaryk. Atidaryk indelį.“ Tuomet ji paima pūstuką ir pasiruošia pūsti burbulus.

Tema. Lindė pažvelgia sūnui tiesiai į akis, pasiūlo pūsti burbulus ir lūpomis pavaizduoja pūtimą. 7 etapas: Anthonis pasižiūri į mamą, nusišypso ir papučia. Mama iš karto išpučia daug burbulų. Vaikas nusišypso, siekia burbulų ir juos sprogdina.

Pajvairinimas. 8 etapas: Lindė pūstuku pagauna didelį burbulą, ištiesia jį sūnui ir paklausia „Pliaukšt?“ Berniukas parodo pirštu ir susprogdina burbulą sakydamas „Pliaukšt“.

9 etapas: mama ištiesia pirštą ir susprogdina dar vieną burbulą vaikui stebint - tuomet sūnus pamėgdžiodamas sprogdina kitus burbulus (mama tuo metu sako „Pliaukšt“). **10 etapas:** burbulų nebeliko, Anthonis apsidairo, susiranda indelį su burbulais ir jį paima, o tuomet, žiūrėdamas į mamą, paduoda indelį jai. Vėl pradeda iš pradžių.

Panagrinėkime šį epizodą: jis trunka vos 2-3 minutes, bet apima net 10 bendravimo etapų. Anthonis kiekviename etape moka duoti vieną ar kelis nežodinius signalus (po keletą signalų per minutę). Tai didžiulė pažanga, turint omenyje, kad prieš 3 savaites vaikas nerodė jokių bendravimo ženklų. Kadangi Lindė suformavo fiksuotą šio paprasto žaidimo tvarką, vaikas dabar nuspėja, kas bus toliau, ir siunčia užuominas - jis tapo aktyviu, bendraujančiu partneriu, visiškai įsitraukiančiu į veiklą ir kartu formuojančiu kiekvieną šios nesudėtingos veiklos etapą. Jei tiek daug progų bendrauti atsiranda pučiant muilo burbulus, tik pagalvokite, kiek jų galima rasti atliekant sudėtingesnę veiklą, pavyzdžiui, valgant ar dėliojant dėlionę.

Štai keletas pavyzdžių, kaip bendrauti kūno kalba ir užtikrinti interaktyvumą pasirinkus bet kurią iš šešių veiklos rūšių (žaidžiant žaislais ar kitais daiktais, žaidžiant bendravimo žaidimus, vaiką maitinant, atliekant priežiūros veiklą, vartant knygeles ir dirbant namų ruošos darbus):

- Rankos ar kūno judesiu paklauskite, ar vaikas norėtų toliau klausyti dainelės arba žaisti.
- Akimis ir laukiamu žvilgsniu pasiteiraukite, ar vaikas norėtų gauti ar paimti kokį nors daiktą, puodelį ar maisto.
- Garso efektu užsiminkite vaikui, kad netrukus su daiktu imsitės kokių nors veiksmų.
- Šypsena ar juoku ir pirštų judesiais parodykite, kad ruošiatės pakutenti vaiką.
- Ištiesdami ranką parodykite, kad netrukus laukia fizinis žaidimas.
- Pamėgdžiodami pūtimo gestus parodykite, kad ketinate pūsti burbulus arba pripūsti balioną.

Lindės ir Anthonio pavyzdys rodo, kodėl, kaip minėjome, taip svarbu nustatyti bendros veiklos struktūrą per žaidimus ir kasdienę priežiūros veiklą. Vaikui bus gerokai lengviau suprasti, ką rodote ir sakote, jei jis žinos, kas bus toliau. Todėl planuodami bet kokią kasdienę veiklą stenkitės nepamiršti tinkamo pasiruošimo, temos, pajvairinimo ir užbaigimo etapų. Tai svarbu visai veiklai (kai vaiką maudote, keičiate sauskelnes, rengiate, maitinate ir pan.), taip pat žaidžiant su įvairiais daiktais (ar bendravimo žaidimus). Jei ką nors primiršote, grįžkite į 6 skyrių ir prisiminkite bendros veiklos struktūrą.

3 etapas. Prireikus padėkite

Jei norite iš tiesų išmokyti vaiką kūno kalba paprašyti pagalbos (t. y. kad vaikas jums priemonės paduotų arba bent pažiūrėtų į jus, tikėdamasis pagalbos), jam turi būti kiek per sunku su užduotimi susidoroti vienam. Suteikdami vaikui pagalbą, kartu įvairiais gestais padėsite jam susipažinti su nežodinio bendravimo pagrindais.

Štai kaip galite tai padaryti:

- Jei vaikas mėgsta dėlionės, paimkite kiek per sunkią (kad vienas neįveiktų). Kai kartu dėliosite dėlionę, *parodykite*, kur kiekvienos dalies vieta, sakydami: „Šią dalį reikia dėti čia! Štai!“ Kai tik vaikas pažiūri, kur rodote, jūs įdedate dalis į vietą. Štai ir atsilyginiate vaikui už tai, kad pastebi ir seka jūsų rodytu.
- Vaiko mėgstamos dėlionės dalis sudėkite į plastikinę dėžutę ar maišelį (svarbu, kad jis pats negalėtų atidaryti). Paduokite vaikui dėlionę ir dėžutę su dalimis ir palaukite, kol prireiks pagalbos. Kai vaikas supras, kad pačiam atidaryti nepavyks, paklauskite, ar reikia

pagalbos, *ištiesdami atvirę ranką* (taip prašymą išreikšite ne tik žodžiais, bet ir gestais). Kai tik vaikas paduos jums dėžutę, atidarykite ir nieko nelaukdami gražinkite. Vaiko atlygis už tai, kad atsiliepė į jūsų atvirą ranką ir išreiškė pageidavimą - galimybė paimti dėlionės gabaliukus.

- Gera mintis - pradėti nuo prisukamojo žaislo, kurį jūsų vaikui patinka stebėti. Žaislo daug neprisukite. Kai jis nustos judėti, palaukite ir pažiūrėkite, ką darys vaikas. Vaikas gali žvilgtelėti į jus arba paduoti jums žaislą. Jei taip, paklauskite, ar norėtų dar, tuomet prisukite žaislą ir pakartokite. Jei vaikas nieko nedaro, paprašykite paduoti žaislą *ištiesdami ranka* (taip pat žodžiu). Kai tik vaikas daiktą jums paduos (net su jūsų pagalba), nedelsdami jį prisukite ir vėl paleiskite.

Naudingi patarimai

Kaip ir siekiant padidinti vaiko nežodinį bendravimą su jumis, taip ir siekiant, kad vaikas geriau suprastų jūsų kūno kalbą, reikės daug praktikos – būkite atkaklūs ir įsitaisykite priešais, kad išsilaikytumėte vaiko dėmesį.

Pasilikite lapelius ar atmintines ten, kur žaidžiate su vaiku arba atliekate jo priežiūros veiklą, pavyzdžiui, virš vystymo stalo, virš vonios, ant virtuvės stalo, prie vaiko lovos, ant sienos žaidimų vietoje - jie primins, kad reikia sudaryti veiklos planą ir naudoti gestus.

Be šios veiklos, per kurią vaikas neapsieina be jūsų pagalbos, galite pasitelkti ir jutiminius bendravimo žaidimus, kurie taip pat padeda lavinti nežodinio bendravimo įgūdžius. Kai žaidžiate žaidimus, pavyzdžiui, gaudynių, lėktuvėliais arba žaidimą „ku kū“, *atkreipkite vaiko dėmesį į savo veido išraišką, gestus ir kūno judesius* - tai padės jam suprasti judesių ryšį su žaidimais. Jūsų judesiai ir žodžiai įvardys vaikui, kokį žaidimą žaidžiate. Jei žaisite ir vaiko priežiūros veiklą atliksite pagal tam tikrus ritualus (t. y. pagal bendros veiklos struktūrą) - kai žaidžiate su žaislais, jutiminius bendravimo žaidimus, keičiate sauskelnes, vaiką rengiate, maudote ar guldote miegoti, taip pat valgydindami, vaikui bus lengviau susieti jūsų gestus, veido išraiškas ir žodžius su atitinkama veikla. Taip mokysite vaiką stebėti ir suprasti jūsų veido išraiškos, gestų, kūno judesių ir žodžių prasmę.

Kaip planuoti veiklą, skatinančią nežodinį bendravimą

Visus aptartus etapus įtraukti į kasdienę veiklą padės dvi šiame skyriuje aptartos planavimo formos. Pirmiausia sugalvokite su daiktu susijusią bendrą veiklą ar jutiminį bendravimo žaidimą, kuris vaikui patinka. Įsivaizduokite šios veiklos etapus ir eilės tvarką. Kokiais gestais vaikas galėtų paprašyti jam patinkančių veiksmų, judesių ar pasekmių? Susipažinkite su 178-179 psl. esančioje formoje pateikiamais pavyzdžiais ir pamėginkite ją dar šią savaitę papildyti su savo vaiku atliekama veikla. Pasidarykite daugiau šios formos kopijų - į ją, jei norėsite, galėsite įtraukti papildomos veiklos (be tos, kuri įrašyta kairėje skiltyje).

Kai kuriems tėvams pravartu suskaidyti visą dieną į šešias žaidimų ir priežiūros veiklos rūšis, o tuomet kiekvieną veiklą padalyti į bendros veiklos etapus. Tuomet apmąstykite tinkamus gestus, veiksmus, veido išraiškas ir žodžius. 180-181 psl. pateiktoje formoje rasite kitų tėvų išbandytų pavyzdžių. Išmėginkite juos, pritaikydami etapus pagal savo namus ir turimas priemones. Apie visus savo veiksmus pasakokite, gestais siųskite aiškias užuominas ir skatinkite vaiką aktyviai dalyvauti kiekviename etape. Tuomet pabandykite sudaryti veiklos scenarijų (tam tinka viena iš laisvų formos eilučių). Šį scenarijų išbandykite praktiškai; galbūt pavyks veiklą suskaidyti į smulkesnius etapus, per kuriuos galėtumėte ką nors nesudėtingo papasakoti, taip pat su vaiku pabendrauti kūno kalba (žr. Lindės ir Anthonio pavyzdžius, taip pat pavyzdį su muilo burbulais). Ko gero nustebsite pamatę, kaip greitai vaikas įsitraukia į kiekvieną etapą ir kaip vis dažniau bendrauja kūno kalba.

Jei laikėtės mūsų patarimų ir atlikote visa, ko prašėme, jau radote daug būdų padėti vaikui geriau pastebėti ir suprasti jūsų kūno kalbą (įskaitant gestus, žvilgsnius ir veido išraiškas). Tai, kad vaikas jus supranta, pamatysite iš jums rodomų gestų, garsų ir žvilgsnių. Atsakykite, ar sutinkate su dauguma šio kontrolinio sąrašo teiginių. Jei sutinkate, vadinasi, jau turite svarbių įgūdžių, kaip padėti vaikui suprasti nežodinį bendravimą (tai vaikui padės mokantis ir ugdant kalbos ir šnekėjimo įgūdžius). Jei dar nesutinkate, nevenkite eksperimentuoti, kol kiekvienas

teiginys pasiteisins.

Veiklos kontrolinis sąrašas.

Ar padedu vaikui mokytis suprasti mano kūno kalbą?

- Žinau, kaip atkreipti vaiko dėmesį į savo kūno kalbą; tai darau daug kartų per dieną.
- Per žaidimus ir priežiūros veiklą sudarau vaikui daug galimybių bendrauti kūno kalba, stengiamės nė vieną dieną jų nepraleisti.
- Kai vaikas man pasiunčia nežodinę užuominą (kad ir labai maža), mėginu viską atlikti iki galo - tuomet jis žino, kad savo pageidavimus gali reikšti (ir taip gauti, ko nori) kūno kalba.
- Žinau, kaip bendrauti kūno kalba (kai žaidžiame) - labai aiškiai rodau veido išraiškas ir gestus, kad vaikas juos lengviau pastebėtų.
- Bendraudama(s) su vaiku naudoju kūno kalbą ir vartoju paprastus žodžius, laikausi savo ir padedu vaikui viską sėkmingai atlikti iki galo.
- Nuolat įsitaisau priešais vaiką, panašiai akių lygyje, kad jis mano signalus matytų.
- Vaikas mokosi suprasti mano kūno kalbą dažniau nei anksčiau.

Ką daryti, jei vaikas dar tinkamai neatsiliepia? *Bethanės mama vieną kartą per tėvams skirtą užsiėmimą pasidalijo savo nerimu: „Dukros atsako, kai tikiuosi jos signalo, sulaukiu - bet ji tik verkia ir rėkia. Ji mėgina daiktą pačiupti vos pamačiusi, tad nežinau, kaip jį išlaikyti ir sulaukti jos gesto. Ką patartumėte daryti?“*

Nežodinį bendravimą skatinančios veiklos planavimas

Veikla	Mano vaikas mėgsta:	Aš galiu prisidėti taip:	Mano vaikas gali paprašyti kūno kal-ba:	Tikiuosi to-kios vaiko kūno kalbos:
<i>Žaidimas su žaislais ar kitais daiktais Traukinukai</i>	<i>Važinėtiis traukinukais</i>	<i>Paduoti vaikui traukinuką, kad galėtų važinėti. Paduoti bėgius, kad sujungtų ir jais važinėti traukinuku Važinėti kitu traukinuku.</i>	<i>Paduodamas man traukinukus dėžutėje, kurios nemoka atidaryti. Pirštu parodydamas, kurio traukinuko norėtų. Pasakydamas man, kurios spalvos traukinuko norėtų. Paduodamas man bėgį, kurio pats nemoka sujungti. Pirštu parodydamas ar pasakydamas man, kur reikėtų</i>	<i>Paduos man traukinuką ar bėgių dalį. Parodys pirštu traukinuką ar bėgių dalį. Pasakys ką nors žiūrėdamas į mane.</i>

			<i>tiesti bėgius. Paduodamas man savo traukinuką, kai užsinori manojo.</i>	
	<i>Klausytis garsų „čiukučiuku“</i>	<i>Sakyti „čiuku čiuku“ važinėdama(s) traukinuku arba savo traukinuku susidurdamas su vaiko traukinuku</i>	<i>Pasakydamas „čiuku čiuku“, pažiūrėdamas į mane (galbūt abu šiuos veiksmus atlikdamas vienu metu), savo traukinuku susidurdamas su manuoju arba privažiuodamas juo arčiau</i>	<i>Ištars kokį nors garsą (žiūrėdamas ar nežiūrėdamas į mane). Pamėgdžios mano veiksmus su traukinuku</i>
<i>Bendravimo žaidimas Kutenimas</i>	<i>Kai jam kutenamos kojos ir pilvukas</i>	<i>Pakutenti vaio kojas ir pilvuką.</i>	<i>Kūnu pasislinkdamas prie mano rankų, kad jį pakutenčiau. Sakydamas „pakutenk“ arba įvardydamas kūno dalį, kad ją pakutenčiau. Parodydamas man savo pilvuką. Pakeldamas kojas. Pažiūrėdamas į mane. Pažiūrėdamas ir nu sijuokdamas ar nusišypsodamas man.</i>	<i>Ką nors man mėgins pasakyti kūno kalba. Ką nors pasakys žiūrėdamas į mane. Pažiūrės ir nusijuoks ar nusišypsos man.</i>
<i>Valgymas</i>				
<i>Vaiko priežiūros veikla (maudymasis, apsirengimas, persirengimas, ruošimasis</i>				

miegoti)				
Knygų skaitymas				
Namų ruošą				

Veiklos suskaidymas į nežodinio bendravimo etapus

Kasdienė veikla	Etapai	Kūno kalbos variantai
<p>Vaiko priežiūros veikla (maudymasis, apsirengimas, persirengimas, ruošimasis miegoti) <i>Apsirengimas</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Pasiruošti drabužius rengtis</i> 2. <i>Užsivilkti marškinėlius</i> 3. <i>Užmauti kelnes</i> 4. <i>Užsegti sagas ar užtrauktuką</i> 5. <i>Apmauti kojines ir batus</i> 	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Paprašytas paduoda rengtis paruoštus drabužius.</i> 2. <i>Įkiša į marškinėlius galvą, po vieną pakeldamas rankas ir uždengdamas jais pilvuką.</i> 3. <i>Pagal nurodymą atsistoja, po vieną pakelia kojas maunant kelnes, padeda užtraukti kelnes ant kojų ir ant klubų.</i> 4. <i>Pirštu parodo sagas ar užtrauktuką arba jas užsega (kai beveik visos sagos jau užsegtos).</i> 5. <i>Pagal nurodymą atsisėda, paduoda</i>

		<p><i>kiekvieną drabužį ir pakelia koją maunant kiekvieną kojine ar batą, padeda užmauti kojine ar apauti batą, pabaigoje pagal nurodymą atsistoja.</i></p>
<p>Namų ruošą Nešvarių drabužių tvarkymas</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Paimti drabužius 2. Atidaryti skalbinių krepšį 3. Sumesti drabužius į skalbinių krepšį 4. Uždaryti skalbinių krepšį 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Paprašytas pakelia nešvarius drabužius nuo grindų ir nuneša į skalbinių krepšį arba paduoda vienam iš tėvų. 2. Paprašo atidaryti skalbinių krepšį. 3. Žodžiu pasako ar pirštu parodo, kuriuos drabužius įmesti į skalbinių krepšį (pasirenka iš dviejų variantų). 4. Vykdo gestais ar žodžiais išreikštą nurodymą uždaryti skalbinių krepšį.
<p>Žaidimas su žaislais ar kitais daiktais</p>		
<p>Bendravimo žaidimai</p>		
<p>Valgymas</p>		
<p>Žaidimas lauke</p>		
<p>Knygų</p>		

Intervencijos specialistas gana gerai pažinojo Bethanę ir žinojo, kad pokyčiai jai nepatinka. Jis pasiūlė mamai ne laikyti daiktus atokiau, bet paduoti juos mergaitei dėžutėse, plastikiniuose užsegamuosiuose maišeliuose ar stikliniuose induose (kad galėtų paimti, bet nemokėtų atidaryti). Taip Bethanė galėjo norimą daiktą šiek tiek kontroliuoti, bet turėjo išreikšti pagalbos prašymą. Mama, norėdama padėti Bethanei paprašyti pagalbos gestu, o ne verksmu, turėjo ištiesti rankas priešais mažylę, kad ji galėtų greitai paprašyti pagalbos, tuomet greitai dėžutę ar maišelį atidaryti ir iš karto atiduoti, kol mergaitė nepradėjo verkti.

Mama išbandė dar vieną strategiją - į daug nedidelių maišelių įdėdavo vos po 2-3 kąšnelius užkandžių, po vieną žaisliuką žaidžiant su smulkiais daiktais, po vieną spalvotą pieštuką. Kadangi ji tai darė dažnai, Bethanė priprato prie naujų reikalavimų ir nebeverkė. Tam reikėjo laiko, bet Bethanės mama iš patirties žinojo, kad vaikui lengviausia išmokti dažnai kartojamų dalykų. Ilgainiui vaiko įgūdis tapo automatišku ir savarankišku elgesiu. Be to, mažoji Bethanė beveik nepatirdavo nusivylimo, nes tikslą pasiekdavo greitai ir lengvai (t. y. išmoko gauti daiktus iš dėžės ar maišelio, padavusi mamai).

Mama išmėgino dar vieną mūsų pirmiau pateiktą patarimą - pasiūlydavo Bethanei norimą daiktą, kol ji dar nesusinervino. Ji parodydavo mergaitei vieną mėgstamą, kitą - nemėgstamą žaislą, bet taip, kad mažoji negalėtų jų pasiekti. Kai tik Bethanė ištiesdavo ranką prie mėgstamo žaislo, mama išsyk jį paduodavo - taip ji mergaitę išmokė, kad norimo daikto galima paprašyti ištiesiant ranką, o ne nervinantis.

Kaip pasiekti sėkmę? Štai Robertas labai greitai išmoko paprašyti įvairių daiktų iš krepšio. Tuomet tėtis užduotį pasunkino ir ta pačia tvarka vaiką mokė papildomų gestų. Jis įtraukė antrą lūkestį: vaikui kūno kalba paprašius, atidarydavo krepšį, parodydavo du iš ten esančių daiktų ir pasiūlydavo berniukui, o šiam tekdavo pageidaujimą daiktą parodyti pirštu. Robertas ištiesdavo ranką prie norimo daikto, tėtis paprašydavo jį parodyti pirštu, pademonstruodavo tai ranka ir sūnui palietus daiktą pats suformuodavo jo ranką į rodymo padėtį. Kai tik Robertas pirštu paliesdavo pasirinktą daiktą, tėtis iš karto jį paduodavo.

SKYRIAUS APIBENDRINIMAS

Mes visi pirmiausia išmokstame bendrauti kūno kalba ir veido išraiška. Daugelis mažų vaikų, dar neturinčių pirmųjų kalbėjimo įgūdžių, jau žino, kad žmonės tarpusavyje bendrauja kūno kalba. Tuomet vaikai puikiai išmoksta daug ką išreikšti nežodine forma, nors kalbėti dar nemoka. Kalba vystosi vėliau, iš sudėtingos nežodinio bendravimo sistemos. Todėl kai padedate ASS turinčiam vaikui išmokti naudotis kūno, akių kalba ir balsu perduoti ir suprasti nesudėtingas žinutes, turite ir toliau palaipsniui didinti lūkesčius ir plėtoti bendravimo gestais galimybes (pradėkite nuo lengvų ar vaikui jau pažįstamų gestų ir pamažu įtraukite naujų). Taip išmokysite vaiką suprasti labai svarbų gyvenime dalyką - kaip tarpusavyje bendraujama ir kitaip sąveikaujama (vaikas pamatys, kad norint patenkinti savo poreikius nebūtina griežti, šaukti, verkti ar kitaip manipuliuoti). Elgdamiesi taip, leidžiamė suprasti, ko norime, ką jaučiame ir kuo norime pasidalyti, be to, priimame aplinkinių mums siunčiamas žinutes. Žmonėms bendraujant svarbiausia - mintys, jausmai, norai ir poreikiai; jie motyvuoja mus bendrauti ir palaikyti ryšį su kitais, o tuomet mes pasitelkiame veido išraiškas, gestus, kūno padėtis, akių kontaktą, galiausiai - žodžius. Suformavus tinkamą pagrindą, vystysis ir vaiko šnekamosios kalbos įgūdžiai.

Atmintinė

Tikslas - patarti jums, kaip padėti ASS turintiems mažiems vaikams išreikšti norus, jausmus ir interesus kūno kalba, taip pat padėti jums suprasti vaikų kūno kalbą.

Etapai:

- **Mažinkite savo vaidmenį - tuomet vaikas turės daugiau pasistengti!**
- **Sustokite ir luktelėkite, kol vaikas sureaguos gestu, užmegs akių kontaktą ar ką nors pasakys.**
- **Į bendrą veiklą, atliekamą per žaidimus ir vaiko priežiūros veiklą, įtraukite gestų.**
- **Per žaidimus ir vaiko priežiūros veiklą aiškiai rodykite veido išraiškas ir gestus.**
- **Priemonės padalykite į dalis, kad per žaidimus vaikas daug kartų turėtų gestais ko nors paprašyti.**
- **Pasirūpinkite kliūtimis, kurioms įveikti vaikui reikėtų jūsų pagalbos.**
- **Pirštu rodykite įvairius daiktus ir paveikslėlius - tegu vaikas jį seka.**
- **Savo ir vaiko kūno kalbą papildykite paprastais žodžiais!**
- **Pagrindines veiklos formas - bendravimo žaidimus ir žaidimus su daiktais ar žaislais, maitinimą, priežiūrą (maudymąsi, apsirengimą, persirengimą ar ruošimąsi miegoti) ir namų ruošą - pajvairinkite abipusiu bendravimu.**

Iš An Early Start for Your Child with Autism. © 2012, Guilford Press.

8. „Daryk kaip aš darau!“

Padėkite vaikui mokytis mėgdžiojimo principu

Skyriaus tikslas: paskatinti jus mėgdžioti vaiko garsus, gestus, veido išraiškas, veiksmus, žodžius ir išmokyti vaiką mėgdžioti jus. Vaikai mokosi stebėdami kitus žmones ir darydami tai, ką daro kiti.

Kodėl svarbus mėgdžiojimas

Daugumai vaikų mėgdžiojimas būdingas natūraliai. Jie kopijuoja tai, ką daro tėvai, jų garsus, gestus, žodžius, netgi eiseną ir drabužius. Dažnai vaikai taip pat mėgsta pamėgdžioti kitus vaikus, ypač brolius, seseris ir vaikus, kurie yra panašaus amžiaus ar šiek tiek vyresni ir kuriais jie žavisi.

Mėgdžiojimas yra itin veiksminga mokymosi priemonė mums visiems. Mūsų smegenys sudarytos taip, kad įsidėmime, ką daro kiti, ir iš jų mokomės. O vaikai ilgai atsimena tai, ką mato darant kitus, net jei vėliau to ir nepritaiko. Tai reiškia, kad vaikai gali iškart pamėgdžioti pamatytą kitų žmonių veiksmą, nes vaikų žaidimuose, kurie dažniausiai yra spontaniški, net mažiausi vaikai žaidžia su broliais ir seserimis, draugais ir tėvais. Tačiau jie gali viską pamėgdžioti ir vėliau, nes įsimena tai, ką matė.

Šį ypatingą gebėjimą iš dalies lemia veidrodiniais neuronais vadinamos smegenų ląstelės, kurios susieja mūsų matomus kitų veiksmus ir mūsų pačių veiksmų modelius. Veidrodiniai neuronai lemia mūsų faktinius potyrius matant kitų veiksmus: jie aktyvinami, kai atliekame veiksmą ir kai matome, kaip jį atlieka kiti. Tad bent iš dalies naujas veiksmas tampa stebėtojo įgūdžių dalimi dar iki to, kai jis tą veiksmą iš tiesų pakartoja. Būtent taip mes mokomės stebėdami ir prisimindami. Bet taip pat mokomės veikdami. Taigi įgūdžio daigelis, glūdintis vaiko smegenyse nuo tada, kai vaikas tą įgūdį pamatė ir įsidėmėjo, auga daug geriau, kai vaikas pats

naudoja tą įgūdį.

Vaikų nervų sistemos galimybės pamėgdžioti kitus leidžia tėvams, broliams ir seserims, seneliams ir kitiems žmonėms mokyti vaikus net specialiai nesistengiant ir nepamąstant apie tai. Įvairiausi įgūdžiai perduodami iš žmogaus žmogui, iš kartos į kartą ir tai vyksta natūraliai, nededant pastangų, todėl tai, ką senoji karta užbaigė, naujoji karta tęsia, jai nėra reikalo visko kartoti iš naujo. Daugelis žmonių tiki, kad neįtikėtinais sudėtingos, turtingos žmonių visame pasaulyje tūkstantmečius puoselėjamos kultūros susikūrė būtent dėl gebėjimo mėgdžioti ir kalbos.

Mėgdžiojimas yra ypač veiksminga priemonė mokantis bendrauti su kitais. Taip yra todėl, kad socialinis elgesys reguliuojamas daugybe sudėtingų ir subtilių taisyklių, apie daugelį kurių sąmoningai net negalvojame. Pavyzdžiui, kai bendraujame su kitais žmonėmis, savaime suprantame, koku atstumu reikia laikytis, taip pat nesąmoningai mėgdžiojame kito žmogaus veido išraiškas ir gestus; pamatuojame savo atsakymus laiko atžvilgiu, kad pokalbis išlaikytų natūralų tempą. Šių dalykų mūsų niekas nemokė. Tokio elgesio išmokome mėgdžiodami, o ne gavę aiškius nurodymus, kaip elgtis.

Tai, kad vaikai beveik automatiškai mėgdžioja kitus žmones, turi jiems milžinišką įtaką. Kai vaikai (ir suaugusieji) pamato kito žmogaus veido išraiškas ir emocijas, aktyvinami jų veidrodiniai neuronai ir tai leidžia jiems pajusti kito žmogaus emocijas. Pamėgdžiodami kito žmogaus veido išraišką, jie taip pat pajunta tą emociją ir ima suprasti to žmogaus jausmus. Ar kada nors atkreipėte dėmesį į žmonių veido išraiškas, kai jie žiūri emocingą filmą? Turbūt pastebėjote, kad aktorių vaidinamos emocijos atsispindi žiūrovų veiduose. Šį gebėjimą rasti emocinį ryšį su kitais žmonėmis turi net maži vaikai. Tai, kad vaikai beveik automatiškai mėgdžioja kitus žmones, duoda jiems itin daug naudos:

- *Puoselėjama empatija, o tai padidina gebėjimą mokytis iš kitų.* Kai vaikai mėgdžioja kitų žmonių veido išraiškas, jiems sukiyla tokios pat emocijos stebint tuos žmones. Tai būdinga net mažiems vaikams: pavyzdžiui, jie pradeda verkti, kai pamato, kad verkia jų pažįstamas žmogus. Turbūt jūs taip pat galite prisiminti atvejų, kai kitų žmonių išgyvenamas skausmas ar sielvartas sukėlė jums tokius pat jausmus. Greičiausiai pajutote didelį gailumą ar empatiją tam žmogui ir norą jį paguosti ar padėti. Tai leidžia žmonėms pajusti stiprų tarpusavio ryšį ir skatina norą atkreipti dėmesį vieniems į kitus - visa tai didina galimybės mokytis vieniems iš kitų.
- *Vaikai geriau mokosi kalbos.* Kai kūdikiai ir maži vaikai mėgdžioja aplinkos garsus naudodami vaikišką kalbą, jie išbando savo kalbos garsus. Vaikų gebėjimas atkartoti tėvų žodžius leidžia jiems suprasti ir vartoti gimtąją kalbą.
- *Skatinama neverbalinė komunikacija.* Kai maži vaikai mėgdžioja kitų žmonių gestus ir laikyseną, jie išmoka visų tų papildomų užuominų, kurios suteikia daugiau prasmės šnekai - apie jas kalbėjome 7 skyriuje. Šios neverbalinės užuominos turi emocinę prasmę ir leidžia mums pasakyti daug daugiau nei žodžiai.
- *Vaikai sužino, kaip veikia daiktai.* Kai vaikai mėgdžioja tai, ką kiti žmonės veikia su įvairiausiais daiktais, jie sužino, kaip tie daiktai veikia, kas tai per daiktai ir kam jie skirti.
- *Vaikai išmoka pokalbiams taikomų socialinių taisyklių.* Pokalbyje dalyvauja du žmonės, kurie nuolatos keičiasi vaidmenimis: vienas yra kalbėtojas, kitas - klausytojas, pavyzdžiui, A asmuo ką nors pasako, o B asmuo klausosi, tada B asmuo reaguoja į A asmens pasakymą, pats ką nors pasako ir taip toliau. Tokia pokalbių struktūra pagrįsti ir pamėgdžiojimo žaidimai. Suaugusysis suploja dviem kaladėlėmis ir laukia, kol tą patį padarys vaikas. Tada suaugusysis pakartoja veiksmą ir taip žaidžiama toliau, abiem žaidėjams pridėdant vis naujų elementų, kol žaidimas pabosta. Lygiai tokią pat struktūrą turi ir pokalbiai. Tiesą sakant, tokie žaidimai gali padėti vaikams išmokti pokalbio taisyklių: leisti kitam pasakyti, nepertraukti, nenukrypti nuo temos, kalbėti įdomiai ir 1.1.

Kas vyksta esant autizmui

Kaip turbūt pastebėjote, ASS turintys maži vaikai mažiau mėgdžioja garsus, žodžius ir veiksmus nei kiti jų amžiaus vaikai. Juos labai domina daiktai ir jie turi daug veiksmų su daiktais įgūdžių, tačiau nemėgdžioja to, ką su daiktais veikia kiti.

Yra daugybė teorijų apie mėgdžiojimo problemas, su kuriomis susiduria ASS turintys vaikai,

tačiau aiškių atsakymų nėra. Neurovizualiniai tyrimai atskleidė, jog ASS turinčių vaikų veidrodinių neuronų sistema yra mažiau aktyvi, tačiau ji nėra „sugedusi“ - tai reiškia, kad tinkamai dirbant ši sistema gali tapti aktyvi ir funkcionali. Tai viena iš priežasčių, kodėl svarbu taikyti ankstyvąją intervenciją ir lavinti mėgdžiojimo įgūdžius. Gali būti, jog autizmą turintys vaikai savaime nekopijuoja kitų žmonių gestų, veido išraiškų ir kūno judesių todėl, kad nekreipia dėmesio į kitų judesius arba paprasčiausiai nėra motyvuoti mėgdžioti kitų (o ne kad nesugeba). Tai yra gerai, nes reiškia, kad patraukę vaiko dėmesį ir motyvavę jį mėgdžioti galite sužadinti jo veidrodinių neuronų sistemą ir padėti šiai smegenų daliai vystytis.

Kodėl tai tampa problema

Jei dar kartą pažvelgsite į sąrašą, kuriame išvardyta mėgdžiojimo nauda, lengvai suprasite, kiek daug netenka vaikų, kurie nemėgdžioja kitų. Tiesą sakant, manome, jog mažesnė ASS turinčių vaikų motyvacija mėgdžioti turi įtakos jų atsilikimui visose raidos srityse. Mėgdžiojimas yra vienas iš svarbiausių įgūdžių, kurių ASS turintis vaikas gali išmokyti, nes šis įgūdis pats savaime yra ir mokymosi priemonė, leidžianti vaikams išmokyti daug kitų įgūdžių. Vaikai, kurie nemėgdžioja kitų, praranda mokymosi galimybes, kylančias tiesiog stebint, kas vyksta socialinėje aplinkoje. Nemėgdžiodami vaikai turi viską perprasti vis iš naujo, užuot iš kitų išmokę, kaip ką nors atlikti lengviausiai ir veiksmingiausiai. Pavyzdžiui, įsivaizduokite, kaip vaikui reikėtų išmokyti tokių grupinių žaidimų kaip slėpynės arba „Ali Baba“ nemėgdžiodami kitų, kad išmoktum. Tačiau net jei vaikas mokosi struktūruotai švietimo įstaigoje, dėl mėgdžiojimo stokos jam sunkiau išmokyti naujų įgūdžių, nes jis nebūtinai gebės greitai ir efektyviai įsisavinti mokytojų, terapijos specialistų (ar tėvų) rodomus pavyzdžius.

Kitų mėgdžiojimas taip pat pagerina socialinius santykius. Galbūt esate girdėję posakį: „Mėgdžiojimas yra nuoširdžiausia meilėkavimo forma“? Žmonių, kuriais žavimės ar kurie mums patinka, mėgdžiojimas (panašiai rengiantis ar šukuojantis, žaidžiant su tam tikru žaisliuku, pasakant šmaikštų žodį) sukuria ryšio ar bendrumo akimirką. Abiem partneriams tai sužadina teigiamus jausmus. Be to, mėgdžiojimas itin svarbus siekiant susitapatinti su svarbiais asmenimis ir kartu pajusti prasmės ir emocijos bendrumą.

Ką galite padaryti, kad išmokytumėte vaiką mėgdžioti

Laimei, iš mokslinių tyrimų aišku, kad ASS turintys vaikai gali gerai ir natūraliai išmokyti mėgdžioti kitus, kai padidėja jų pačių motyvacija ir dėmesys mėgdžiojimui. Keletas tyrimų atskleidė, kad ankstyvoji intervencija gali pagerinti autizmą turinčių vaikų mėgdžiojimo gebėjimus. Kaip ir mokant kito elgesio (pavyzdžiui, užmegzti akių kontaktą, naudoti žodžius ir gestus), ASS turintys vaikai, kai pradeda atkreipti dėmesį į kitų veiksmus parodžius, kaip reikia mėgdžioti, ir supranta, kad mėgdžiojimas teikia pasitenkinimą, tampa labiau motyvuoti mėgdžioti. 4 skyriuje aptarėme, kaip jūs galite mėgdžioti vaiką, norėdami prisijungti prie žaidimo ir patraukti jo dėmesį. Šiame skyriuje žengiamo žingsnį toliau ir aptariame tai, ką galėtumėte padaryti, kad išmokytumėte savo vaiką įvairių įgūdžių ir elgesio, kurie yra jūsų žaidimų ar kasdienės priežiūros veiklos dalis. Šiais penkiais etapais galėsite pagerinti savo vaiko gebėjimą mėgdžioti:

1 etapas. Garsų pamėgdžiojimas

1 etapas. Veiksmų su daiktais pamėgdžiojimas

2 etapas. Rankų gestų ir kūno ar veido judesių pamėgdžiojimas

1 etapas. Veiksmų pamėgdžiojimas ir išplėtimas

1 etapas. Pamėgdžiojimo žaidimų įtraukimas į bendros veiklos struktūrą

Dabar aprašysime, kaip kiekvieną etapą įgyvendinti, pateiksime veiklos idėjų ir patarsime, kaip spręsti galimas problemas.

1 etapas. Garsų pamėgdžiojimas

Paaiškinimas. Vaikai, kurie dar nemoka kalbėti, kad galėtų bendrauti, turi išmokyti daugybę garsų, išsiaiškinti, kaip juos tarti apgalvotai ir kad gautų, ko nori (gerąją prasmę). Galų gale vaikai turi suvokti visą savo balso galią kaip būdą pasiekti daugybę tikslų. Išsamiai apie žodinių bendravimą kalbėsime 13 skyriuje, o šiame skyriuje analizuosime, kaip tėvai gali išnaudoti

pamėgdžiojimā, kad pasiektų trijų dalykų: 1) padėtų vaikams pastebėti savo pačių artikuliaciją, 2) paskatintų juos dažniau tarti garsus ir 3) paskatintų apgalvotų garsų tarimą ir specifinį artikuliaciją.

Užduotis: *paskatinkite vaiką dažniau tarti garsus juos atkartodami*

Greičiausiai esate girdėję, kaip jūsų vaikai taria garsus į ką nors reaguodami arba tai daro tiesiog be priežasties. Net jei nesate tikri, ką išstartas garsas reiškia, jį pamėgdžioję leisite vaikui suprasti, kad jį išgirdote ir kad jo artikuliacija yra reikšmingas ir svarbus. Jūs tarsi sakote vaikui „aš girdžiu tave“ ir savo veiksmu suteikiate jo išstartam garsui reikšmę ir svarbą. Iš pradžių pasisukite taip, kad vaikas matytų jūsų veidą. O tada jau žaisdami su balsu pamėgdžiodami visas vaiko išstartas balse ar priebalse ir kitus garsus (išskyrus verkimą, inkštimą ar rėkimą). Tada luktelėkite ir stebėkite, ar vaikas vėl pakartos tą garsą. Jei pakartos, turite galimybę dar kartą pamėgdžioti jo išstartą garsą. Taip pakaitomis bežaisdami sukuriate pamėgdžiojimo žaidimą! Jei vaikas garso nepakartoja, bandykite dar kartą ir su viltimi laukite, kol pakartos. Galiausiai vaikas pakartos savo išstartą garsą jums jį pamėgdžiojus. Kuriant garsų pamėgdžiojimo žaidimus verta pasistengti, nes tai kertinis akmuo kalbos raidos kelyje.

Užduotis: *dainuokite daineles ir žaiskite žodžių rimavimo ir pirštų žaidimus*

Dainuodami daineles ir pabrėždami svarbiausius žodžius ar frazes kiekviename posme padėsite savo vaikui išgirsti dainos esmę ir jos svarbiausias dalis. Galite išdainuoti ar išstarti reikiamą žodį ar frazę šiek tiek garsiau ar net lėčiau, kad vaikas galėtų atkreipti dėmesį į reikšmę. Pasitelkite gestus ir veido išraiškas, kad dar labiau išreikštumėte reikiamus žodžius. Dainuodami visą dainą keletą dienų, kad vaikas išmoktų ją atpažinti, pradėkite daryti nedideles pauzes, kad vaikas prisijungtų. Padainuokite iki svarbiojo žodžio ar frazės ir, žiūrėdami į vaiką, šiek tiek palaukite, kad jis suprastų, jog reikia išstarti tą žodį. Užuo ištaręs žodį, vaikas galbūt ištars kažkokį garsą. Ir puiku! Išgirdę tą garsą, tęskite dainelę. Kai padarysite pauzę, jūsų vaikas taip pat gali parodyti kokį nors gestą, pasikraipyti, mesti į jus skubų žvilgsnį ar dar kaip nors parodyti, kad nori prisijungti. Jei taip nutinka, išstartkite reikiamą žodį, kai tik vaikas parodo savo ženklą, ir toliau dainuokite dainelę. Šis įgūdis - be galo svarbus vaiko kalbos raidos etapas ir svarbi veikla skatinant žodinį pamėgdžiojimą. Sudarykite vaikui skirtų dainelių ir žaidimų pirštais repertuarą.

Pavyzdžiui, galite dainuoti dainelę „Autobuso ratai“ pabrėždami pagrindinę frazę: „Autobuso ratai *sukasi sukasi, sukasi sukasi, sukasi sukasi*“ [ir, žinoma, palydėdami rankų judesiais]. Autobuso ratai *sukasi sukasi* per visą miestą.“ „Sukasi sukasi“ yra jūsų reikiama frazė. Padainavę dainelę porą ar tris kartus, dainuokite „Autobuso ratai [pauzė]...“ ir laukite, kol vaikas ištars garsą arba bent jau nežodine užuomina parodys, kad nori žaisti. Tada greitai ir linksmi tęskite dainelę dainuodami: „... *sukasi sukasi* per visą miestą!“

1 etapo apibendrinimas

Jei laikėtės nurodymų ir įvykdėtė aprašytas užduotis, suformavote naują įprotį - pamėgdžioti vaiko garsus, kuriuos jis taria, iki išmoks kalbėti; jūs ir vaikas taip pat darysite pažangą žaisdami kai kuriuos garsų pamėgdžiojimo žaidimus. Šie žaidimai bus pradžia siekiant skatinti vaiko mėgdžiojimo įgūdžius, o apie kitus etapus pakalbėsime vėlesniame skyriuje. Dabar patikrinkite, ar sutinkate su dauguma toliau pateikto kontrolinio sąrašo teiginių. Jei taip, tai reiškia, kad gebate mokyti pamėgdžiojimo - šių žinių reikės **2 etape**. Jei ne, per žaidimus ir kasdienę vaiko priežiūros veiklą eksperimentuokite, kol rasite būdų, kurie leis patvirtinti kiekvieną teiginį.

Veiklos kontrolinis sąrašas:

garsų mėgdžiojimas. Atkreipiu dėmesį į vaiko tariamus garsus.

- Pamėgdžioju vaiko tariamus garsus, kai juos išgirstu.
- Turiu vaiko mėgstamų dainelių, pirštų žaidimų ir kitų kalbą lavinančių žaidimų repertuarą.
- Žinau, kada žaidžiant šiuos žaidimus padaryti pauzę ir laukti, kol vaikas duos ženklą ar

ištars garsą, kuris reikš, kad reikia tęsti.

ASS turinti trimetė Claire kartais taria garsus, tačiau jie nėra skirti tėvams. Jos tėvai šiuos garsus apibūdina kaip iškvėpimo garsą (pavyzdžiui, „chaa“), o ne kaip bandymą ištarti žodžius, ir nėra tikri, kaip reaguoti. Per vieną iš Claire mėgstamų žaidimų - figūrėlių iš modelino lipdymą - tėtis ima vardyti sausainių formeles ir, spausdamas iš modelino gyvūnelius, apibūdinti jų veiksmus. Kalbėdamas apie kiekvieną gyvūną jis prideda ir to gyvūno skleidžiamus garsus, pavyzdžiui: „Žiūrėk, Claire, šuniukas, „Šuniukas sako „au au“ arba „Paukščiukas sako „cyp cyp“. Pakartojęs žaidimą keletą kartų, tėtis padaro pauzę ir, rodydamas gyvūnelį, laukia, kol Claire pati pamėgdžios garsą. Ji nepamėgdžioja, bet nieko tokio - tėtis tęsia žaidimą. Galop, pasižiūrėjusi žemyn į stalą ir pakeldama ką tik pačios padarytą gyvūnelį, Claire ištaria iškvėpimo garsą.

Tėtis atsimena, ką skaitė šiame skyriuje, ir jos garsą pamėgdžioja. Praėjus kelioms akimirkoms Claire tėtis vėl pakartoja garsą, tačiau šįkart ištaria jį truputį giliau. Claire pakelia akis ir šiek tiek nusišypso. Tėtis vėl pakartoja garsą, tik dabar dar labiau jį pabrėžia. Claire šypsena tampa platesnė. Dabar tėtis paklausia Claire: „Dar?“ ir kai ji įdėmiai į jį pažvelgia, vėl ištaria garsą. Šįkart tėtis sako Gairei: „O dabar tu“, ir vėl parodo, kaip reikia tarti garsą. Claire šiek tiek praveria burną, tačiau garso neištaria. Tada garsą ištaria tėtis, o Claire toliau šypsosi. Tėtis grįžta prie žaidimo su modelinu ir pakelia šuniuką tardamas „au au“. Claire ištiesia ranką paimti šuniuko iš tėčio ir ištaria iškvėpimo garsą. Nesvarbu, kad mergaitė į tėtį nežiūrėjo tardama garsą. Tėtis pamėgdžioja jos ištartą garsą, o ji pakartoja. Jis vėl pamėgdžioja, ji vėl pakartoja. Tai apsikeitimas tariamais garsais! Tėtis sužavėtas, jis dar kartą pamėgdžioja Claire ištartą garsą ir ištaria šuniuko garsą „au au“, kuris taip patinka mergaitei.

„Mes taip pat skatiname savo vaiką kalbėti naudodami gyvūnų garsus. Juos paprasta smagiai ištarti, nesunku pakartoti. Taigi žaidimai su gyvūnų garsais žaislinėje fermeje sudarė didelę dalį mūsų ankstyvųjų pastangų paskatinti jo kalbą“.

Malikas yra dvejų metų ir dviejų mėnesių, jam diagnozuotas autizmas. Berniukas netaria garsų, nekalba ir, atrodo, visuomet seilėjasi. Mama sako, kad sūnų ne itin domina žaislai ir kad jam labiau patinka čiuulpti ar kramtyti pirštą, o ne žaisti. Ji nėra tikra, nuo ko reikėtų pradėti mokyti Maliką mėgdžioti garsus, nes jis visai nesidomi žaislais, o jo kalba ir bendravimo įgūdžiai labai menki. Peržiūrėjusi 1 etapo veiklos kontrolinį sąrašą, Maliko mama perskaito apie juokingus žaidimus su burna, siekiant stimuliuoti motorinę funkciją ir išgauti garsus. Ji nusprendžia tai išbandyti, nes žino, kad žaislai ir daiktai Maliko iš karto nesudomins.

Mama pasodina Maliką į jo kėdę, o pati atsisėda priešais, kad gerai jį matytų. Ji pradeda žaidimą: ištaria „uuuuuuuuuuuu“ ir patapšnoja sau per burną. Malikas smalsiai stebi, tačiau rankos netiesia. Ji dar kartą ištaria garsą ir patapšnoja Malikui per burną. Jis garso neištaria, tačiau šiek tiek praveria burną ir iškiša liežuvį. Ji ištaria garsą už berniuką ir patapšnoja jam per burną, o tada padaro tą patį su savimi, tik šįkart garsą ištaria daug garsiau ir raiškiau. Ji vis tapšnoja sau ir Malikui per burną, padarydama pauzę, kai ateina Maliko eilė mėgdžioti garsą.

Nors Malikas garso neištaria, jis ir toliau iškiša liežuvį, tad mama nutaria pajvairinti žaidimą ir pati iškiša liežuvį, judina jį pirmyn atgal ir taria „aaaaaaaaa“. Ji įtraukė į žaidimą kitokį veiksmą, norėdama pamatyti, kaip Malikas reaguos. Jis ir toliau įdėmiai

stebi motinos veidą ir rodo susidomėjimą žaidimu. Jis vėl iškiša liežuvį, tą patį padaro ir mama, judindama liežuvį, o berniukas pakartoja. Judindama liežuvį ji prideda garsą „aaaaaaa“, o Malikas iškiša liežuvį ir tyliai ištaria garsą. Mama sujaudinta tokios pažangos. Ji nusprendžia ir toliau žaisti tokius žaidimus su burna per vaiko priežiūros veiklą, kai jie būna atsisukę vienas į kitą veidu, pavyzdžiui, keičiant sauskelnes ar valgant. Po keleto dienų Malikas tvirtai mėgdžioja mamą, kai ji iškiša liežuvį.

2 etapas. Veiksmų su daiktais pamėgdžiojimas

Paiškinimas. Pamėgdžiodami vaiko veiksmus su daiktais atkreipiate jo dėmesį į tai, ką darote, ir galite sudaryti specialų daiktų ir veiksmų žodyną, kad galėtumėte apibūdinti, ką vaikas veikia, taip pat suteikiate jam jausmą, kad tą patį dalyką daro du žmonės - tai yra abipusis veiksmas. Tai žingsnis į kitą, mėgdžiojimo etapą. Jis padės jūsų vaikui daugiau laiko praleisti atliekant socialiai koordinuotą veiklą ir greičiausiai padidins motyvaciją mėgdžioti jūsų veiksmus.

Vienos iš autorių (G. D.)²⁰ (Dawson, G. & Galpert, L. Mother's use of imitative play for facilitating social responsiveness and toy play in young autistic children. *Development and Psychopathology*, 2,151-162, 1990.) moksliniai tyrimai parodė, kad jei tėvai mėgdžioja tai, ką daro jų vaikai, autizmą turintys vaikai dažniau ieško akių kontakto ir šypsosi tėvams žaidžiant mėgdžiojimo žaidimus. Vaikai pastebi, kad tėvai juos mėgdžioja, ir džiaugiasi tokiu žaidimu.

Vaikų veiksmų su daiktais pamėgdžiojimas taip pat padidina jūsų vaiko žaidimo lankstumą, kūrybiškumą ir įvairovę. Šio skyriaus tikslas - pasiekti, kad ASS turintys vaikai ne tik atkreiptų dėmesį į tai, kokius daiktus jūs laikote, bet ir į tai, ką su jais veikiate. Jei vaikus išmokysime mėgdžioti kitus, jie įvairiais būdais galės pradėti mokytis patys, taip pat galėsime juos išmokyti naujų įgūdžių rodydami savo pavyzdį, tad suteiksime jiems galimybę įvairiau žaisti su daiktais ir išplėšime jų idėjų ir veiksmų spektrą.

Toliau pateikiame keletą veiklos, kuri padės paskatinti jūsų vaiką mėgdžioti su daiktais atliekamus veiksmus, pavyzdžių.

UŽDUOTIS: naudokite tarpusavyje derančius (vienodus arba labai panašius) žaislus arba žaislų detales, kad išmokytumėte vaiką greitai ir paprastai pamėgdžioti naujus veiksmus

Šiai užduočiai jums reikės įvairių tarpusavyje derančių daiktų porų įvairiai veiklai. Atsisėskite tiesiai prieš vaiką, o savo daiktus padėkite tiesiai prieš tokius pat jo daiktus. Turėkite omenyje, kad nuo to, kaip greitai jums pavyks atlikti vaiko veiksmų mėgdžiojimo seką, priklausys vaiko reakcija. Jei vaikas greitai įsitraukia į žaidimą, stebi, kaip jūs mėgdžiojate, ir pats pradeda mėgdžioti jūsų veiksmus, galėsite pamėginti išbandyti visus etapus jau per pirmą užsiėmimą. Tačiau jei vaikas į jus nežiūri arba nenori mėgdžioti jūsų demonstruojamų veiksmų, skirkite daugiau laiko kiekvienam etapui nepradedami tolesnio (bent vieną dieną arba daugiau), kol pamatysite pageidaujamą vaiko reakciją.

Štai vienodų arba iš kelių detalių susidedančių žaislų naudojimo seka:

- Pradėkite nuo vaiko veiksmų mėgdžiojimo naudodami savo reikmenis ir įvardykite vaiko naudojamus daiktus ir veiksmus. Pavyzdžiui, jei vaikas stumdo mašinytę, turėtumėte stumdyti savo mašinytę lygiai taip pat, kaip tai daro vaikas. Kai tik vaikas nustos stumdyti mašinytę, sustokite ir jūs. Kai jis vėl pradės, pradėkite ir jūs. Vaikas ims eksperimentuoti, nes norės pamatyti, ką dar gali priversti jus pakartoti. Galbūt jis nusišypsos, netgi pažvelgs į akis, nes jam labai patinka žaidimas ir žinojimas, kad gali priversti jus daryti tai, ką daro jis!
- Kurį laiką tiksliai kartoję vaiko veiksmus, šiek tiek pakeiskite savo veiksmą. Pavyzdžiui, galite pradėti stumdyti mašinytę truputį greičiau ar lėčiau ir ant savo kūno, o ne ant grindų, ir 1.1. Padarykite pauzę ir stebėkite, ar vaikas spontaniškai pradės kartoti pasikeitusius veiksmus. Per visą žaidimą nepamirškite įvardyti veiksmų („Mašinytė važiuoja! Mašinytė važiuoja greičiau! Mašinytė važiuoja lėčiau! Mašinytė atsitrenkia!“).
- Taip pažaidę keletą sykių - pamėgdžioję vaiką atlikdami tą patį ar šiek tiek pakeistą

veiksma, pakeiskite jį kitu (maždaug tokio pat sudėtingumo) ir labai aiškiai tą naująjį veiksma parodykite vaikui. Geriausia, kad naujasis veiksmas būtų toks, kurį jau matėte vaiką atliekant su žaislu. Pavyzdžiui, jei anksčiau matėte, kad vaikas stumdo ir trinkteli mašinytę, o jūs mėgdžiojote, kaip jis ją stumdo, dabar galite pradėti ją trinktelėti. Įvardykite veiksma („Bum bum!“) ir pakartokite jį porą kartų. Jei vaikas susidomi, šiek tiek palaukite ir stebėkite, ar jis pakartos naująjį veiksma. Jei ne, padėkite jam (paraginkite) jus mėgdžioti: švelniai uždėkite savo ranką ant jo rankytės ir rodykite, kaip reikia atlikti veiksma.

- Kai vaikas pradės mėgdžioti naująjį veiksma, entuziastingai jį pagirkite ir minutę leiskite žaisti su žaislu taip, kaip jis nori. Keletą kartų pamėgdžiokite vaiką ir tada vėl pademonstruokite naująjį veiksma. Vėl parodykite labai aiškiai, palaukite, kol vaikas pamėgdžios jus, paraginkite, jei reikia, ir leiskite vaikui pačiam pažaisti su žaislu keletą minučių. Tai yra bazinė mokymosi struktūra siekiant išmokyti mėgdžioti su daiktais atliekamus veiksmus.

UŽDUOTIS: *naudokite dvigubus žaislų rinkinius*

Keletas idėjų, kaip naudoti dvigubus žaislų rinkinius siekiant išmokyti mėgdžiojimo:

- Siekiant išmokyti vaiką mėgdžioti, galima smagiai žaisti su muzikos instrumentų rinkiniais, pavyzdžiui, dviem būgnais ir dviem poromis būgnų lazdelių arba dviem poromis barškučių. Keletą kartų pamėgdžiokite vaiko veiksmus, o tada parodykite kitokio veiksmo pavyzdį. Arba žaidimą galite pradėti subarbandami būgną lazdelėmis ar pakratydami barškučius, o jei vaikas savaime prie jūsų neprisijungia, padėkite jam pamėgdžioti veiksma. Vėl atlikite veiksma patys, nepamiršdami pridėti žodžių, garsų ar net padainuodami. Tada padarykite pauzę ir laukite, kol vaikas pakartos veiksma. Pasistenkite palaukti bent sekundę ar dvi, kad pamatytumėte, ar vaikas jus mėgdžios. Jei jis to nedaro, paraginkite jį pamėgdžioti, paplokite jam ir, kai jis pamėgdžios veiksma, leiskite keletą minučių pažaisti taip, kaip jis nori.
- Supažindinti vaiką su nauju muzikos instrumentu galite ir šitaip: laikykite abu instrumentų rinkinius prie savęs ir parodykite vaikui, ką reikia su jais daryti (tik būkite tikri, kad demonstruojate tokį veiksma, kurį vaikas sugebės atlikti). Tada duokite vaikui vieną instrumentų porą, kad jis pakartotų veiksma (elgesio pastiprinimo elementas čia yra įdomus instrumento garsas). Jei vaikas iškart nepradeda jūsų mėgdžioti, paraginkite jį. Jei vaikas bando, bet jam nepavyksta, padėkite jam pamėgdžioti. Džiaugsmingai pakomentuokite vaiko veiksmus (pavyzdžiui, „Na, štai, subarbenai!“) ir vėl kartokite veiksma. Taip žaiskite ir toliau - atlikite veiksma ir laukite, kad tą patį padarytų vaikas, kol žaidimas pabos. Tada šiek tiek pakeiskite žaidimą, pavyzdžiui, būgną subarbenkite rankomis arba barškučiais subarbenkite į grindis, ir tęskite, kad vaikas geriau išmoktų mėgdžioti šiuos veiksmus.
- Norint išmokyti vaikus mėgdžioti veiksmus su daiktais, taip pat galima naudoti iš kelių detalių susidedančius žaislus (traukinukus, kaladėles, kamuoliukus ar dėliones). Iš pradžių galbūt reikės naudoti tik keletą detalių, kad vaikas geriau sutelktų dėmesį į jus. Pirma pažiūrėkite, ką vaikas daro su šiomis detalėmis, ir pakartokite su savo detalėmis paprastais žodžiais apibūdindami tai, ką darote. Keletą kartų pakartoję vaiko veiksmus, pasunkinkite arba pajvairinkite veiksma parodydami, ką dar galima daryti su žaislais. Pavyzdžiui, jūsų traukinukas gali atsitrengti į vaiko traukinuką arba nuvažiuoti nuo bėgių. Gali prireikti veiksma aiškiai pakartoti kelis sykius, kad vaikas pamatytų, kaip tai smagu. Tada padarykite pauzę, palaukite ir (jei reikia) padėkite vaikui pamėgdžioti veiksma, t. y. stuktelėti savo traukinuką į jūsiškį arba nustumti jį nuo bėgių. Jei reikia išlaikyti vaiko dėmesį ir susidomėjimą, galite pakartoti pirmąjį veiksma, kurį vaikas pats atliko su žaislu. Pakartoję jį keletą sykių, vėl parodykite naujojo veiksmo pavyzdį ir padėkite vaikui jį pamėgdžioti. Laikytės šios mėgdžiojimo struktūros, kai mėgdžiojate vaikui patinkantį veiksma, o paskui rodote naują veiksma (tai gali būti įvairūs veiksmas - traukinuko susidūrimas, stūmimas, važiavimas ratu) ir padedate vaikui greitai jį pakartoti. Užsiimkite šia veikla ne tik per žaidimus. Daiktų mėgdžiojimas - tai veikla, kuri gali vykti bet kuriuo metu, kai vaikas rankose laiko daiktą. Yra daug galimybių mėgdžioti savo vaiką, kai jis valgo (kartu su juo maistą kabinti šaukštu, valgyti rankomis, gerti iš puodelio, daužyti

šaukštą į lėkštę ir pan.). Vaikai valgydami dažnai taip pat taria garsus, taigi turėtų būti galimybių pamėgdžioti ir vaiko garsus. Daug galimybių suteikia ir maudymasis, pavyzdžiui, žaidimai su vonios žaislais ar vandeniu (pliuškenimas, vandens pylimas, putos, kempinės). Taip pat tinka vaikiškos knygelės, kuriose galima kažką atlikti (skylutės, pro kurias galima žiūrėti, duralės, kurias reikia atidaryti, ir pan.).

Naudingi patarimai

- O jei vaikas nori jūsų žaislo? Ne bėda: duokite, o sau pasiimkite kitą arba apsikeiskite su vaiku.
- O jei vaikas taip susitelkęs į savo žaislus, kad nekreipia dėmesio į jūsiškį? Galite šiek tiek laiko tiksliai mėgdžioti tai, ką daro vaikas. Dauguma vaikų po kurio laiko susidomės tuo, kad juos mėgdžiojate, ir pradės pastebėti, ką darote su savo žaislu. Duokite savo vaikui laiko išmokti žaisti mėgdžiojant vienas kitą. Taip pat galite savo žaislą padėti į šalį ir žaisti kartu su vaiku naudodami jo žaislą ir mėgdžiodami vienas kitą. Pavyzdžiui, galite paimti žaislą iš vaiko, trumpai pamėgdžioti ir atiduoti, kad vaikas padarytų tą patį. Kai ateina jūsų eilė atlikti veiksmus, du ar tris kartus pamėgdžiodami vaiko veiksmus (kad jam būtų smagu ir jis būtų motyvuotas) ir įterpkite naujų veiksmų, kuriuos vaikas pamėgdžios su jūsų pagalba, jei prireiks.
- Skaičiuokite, kiek kartų ateina jūsų eilė atlikti veiksmą (turi būti tiek pat kartų, kiek ir jūsų vaiko) ir kiek laiko jis trunka (turi būti trumpas!). Jei vaikui patinka jūsų atliekami veiksmai, turite daugiau galimybių dažniau keistis vaidmenimis. Jei ne, jūsų veiksmai turi būti trumpi, jų skaičius turi būti toks pat kaip ir vaiko ir turite dažnai mėgdžioti vaiko veiksmus, kad jam žaidimas būtų įdomus.

„Šis žaidimas mums tikrai tiko. Mano sūnui labai patiko matyti, ką dar naujo ir linksmo galima nuveikti su jo mašinytėmis (pavyzdžiui, lenktyniauti važiuojant baldų kraštais ar susidurti). Jam šie žaidimai buvo labai įdomūs, tad susidomėjęs juos mėgdžiodavo.“

Naudingi patarimai

Skaitykite vaikiškas knygeles vartodami paprastus žodžius, tiesiog pasakydami, koks tai veiksmas ar daiktas. Nesistenkite skaityti sakinių, jei vaikas dar nemoka kalbėti. Iš knygelės jis gaus daugiau naudos, jei tik įvardysite tai, ką mato ar daro.

2 etapo apibendrinimas

Jei laikėtės nurodymų ir įvykdėte aprašytas užduotis, sužinojote, kaip galima panaudoti žaislus ir buities reikmenis savo vaikui pamėgdžioti ir kaip pradėti mokyti vaiką pamėgdžioti jūsų atliekamus veiksmus. O dabar patikrinkite, ar sutinkate su dauguma toliau pateikto kontrolinio sąrašo teiginių. Jei taip, jau turite įgūdžių, reikalingų mokant vaiką mėgdžioti veiksmus - šių žinių reikės **3 etape**. Jei ne, eksperimentuokite per žaidimų ir kasdienę vaiko priežiūros veiklą, kol surasite būdų, padėsiančių patvirtinti kiekvieną teiginį.

Veiklos kontrolinis sąrašas.

Veiksmų su daiktais mėgdžiojimas

- Turiu dvigubus žaislų rinkinius ar iš kelių detalių susidedančių žaislų, kuriuos galiu naudoti žaidimams su vaiku.
- Dažnai mėgdžioju vaiko su daiktais atliekamus veiksmus.
- Kartais parodau, kaip tą patį vaiko veiksmą galima atlikti kitaip, arba parodau naują veiksmą ir paskatinu vaiką pamėgdžioti.

- Žaisdami su žaislais galime su vaiku jais keistis.
- Pastebiu, kaip vaikas sutelkia dėmesį į mano veiksmus, ir jaučiu, kada galiu atlikti ilgesnius veiksmus ir kada jie turi būti labai trumpi.
- Randu galimybių mėgdžioti savo vaiką per daugumą mūsų kasdienės veiklos; dabar atrodo, kad tai darau automatiškai.

Clairės atvejis. *Clairės tėtis toliau žaidžia lipdydamas iš modelino įvairius gyvūnus, kad išmokytų Clairę mėgdžioti garsus. Mergaitės mėgstamiausi gyvūnai buvo šuo, katė ir karvė - jų garsus ji jau bando pamėgdžioti. Tėtis norėtų pamokyti Clairę naudoti daiktus, kai jie žaidžia su modelinu, užuot vien stebėjęs, tad jis paėmė kelete kitokių virtuvės įrankių (picos pjaustymo peilį, kočelų ir šakutę) priėjau turimų modelino ir sausainių formelių. Jis žino, kad Clairė greičiausiai pamėgdžios naujus veiksmus, jei jie bus mėgstamo žaidimo, t. y. stebėti, kaip tėtis daro gyvūnelius, dalis. Tad tėtis padaro gyvūnų, o kai Clairė parodo, kad yra pasiruošusi dar vienam gyvūnui, išsitraukia kočelą ir išlygina modelinę. Tada jis paima karvės formelę ir paduoda mergaitei, padeda jai išspausti karvę ir ištaria gyvūno garsų, o tai Clairėi labai patinka. Tuomet tėtis vėl išlygina modelinę ir pasiūlo Clairėi katės formelę. Ji paima formelę ir deda šalia modelino. Tėtis švelniai spusteli mergaitės ranką, padeda išspausti gyvūne, tad Clairė dabar jau pati uždeda formelę ant modelino, kai tik tėtis ją paduoda. Per kelete ateinančių dienų tėtis padeda Clairėi išmokti naudoti ir kočelą.*

Maliko atvejis. *Atsimenate Maliką? Tai berniukas, kuris greičiau įsidės daiktą į burną, nei su juo žais. Mama žaidžia žaidimus su burna, kad paskatintų Maliką tarti garsus. Iki šiol mama pastebėjo, kad sūnus ištaria garsus „bbb“, „ooo“ ir „aach“. Nors Malikas nežaidžia su daiktais, mama nenorėtų praleisti šio etapo. Ji pagalvoja ir nusprendžia žaidimui naudoti vieną žaislą, o ne dviejų rinkinius, kad Malikas kuo mažiau kištų į burną ir galėtų išmokti mėgdžioti veiksmus. Mama apsversto įvairius žaislus ir nusprendžia žaidimui naudoti tokį, kuris ką nors daro paspaudus ar patraukus -tuomet galbūt žaislas patrauks Maliko dėmesį ir vaikas nenorės jo kišti į burną. Ji pasirenka žaislinę raketą - paspaudus mygtuke, nuo jos viršūnės nušoka žiedas ir nusileidžia ant grindų.*

Mama pastato raketę tarp savęs ir Maliko ir sako: „Žiūrėk, reikia paspausti.“ Tuomet iššauna žiedas ir nusileidžia maždaug metras nuo Maliko. Mama sako: „Paimkime“, ima sūnų už rankos, nusiveda prie nukritusio žiedo ir vėl uždeda jį ant raketos. Tada ji sako: „Žiūrėk, reikia paspausti“, žiedas vėl nuskrieja ant žemės. Šį kartą mama parodo Malikui, kur nukrito žiedas, ir pasiūlo: „Tu paimk.“ Malikas pažiūri į žiedą, bet iškart prie jo neina. Mama pati prie žiedo neina, laukia ir paskatina Malikę paimti žiedą pakartodama: „Tu paimk.“ Dabar Malikas paima žiede, bet nenuneša jo mamai. Tačiau taip pat nesideda jo į burną, o tai jau pažanga. Mama pastumia raketą arčiau Maliko ir, rodydama į žiedą, paragina: „Uždėk.“ Ji padeda berniukui uždėti žiede ir sako: „Paspausk.“ Mama padeda vaikui iššauti žiedą. Kai jis nusileidžia, Malikas bėga prie jo ir atneša prie raketos, kad ant jos uždėtų. Mama jam padeda ir abu kartu vėl iššauna žiedą.

Dabar jie pasikeisdami žaidė žaidimą su daiktu, nors mama niekada neįsivaizdavo, kad tai įmanoma. Ji supranta, kad tokie bendri žaidimai su žaislais, kai reikia veiksmą atlikti vienam, paskui kitam, yra geriausia strategija plėtoti sūnaus žaidimų repertuarą, bent jau kol berniukas neišmoko daugiau įgūdžių. Mamą taip sujaudina Maliko pažanga, kad ji nusprendžia į žaidimą įtraukti dar vieną veiksmą. Ji prisideda žiedą prie akies ir sako:

„Bū, aš tave matau!“, ir pakutena Maliką. Jam patinka kutenimas ir naujas veiksmai žaidime. Tada ji padeda Malikui prisidėti žiedą prie savo akies ir sako: „Tu matai mamytę.“ Malikas kol kas pats veiksmo nepakartoja, bet jį domina žaidimas ir jam patinka, kai jį pakutena. Todėl mama nusprendžia, kad kutenimas bus kitas veiksmas, kurį Malikas mokysis pamėgdžioti. Dabar jie per žaidimą su daiktu naudoja daug veiksmų, kuriuos gali atlikti kartu.

3 etapas. Rankų gestų ir kūno ar veido judesių pamėgdžiojimas

Paiškinimas. Jau sugalvojote įvairiausių interaktyvių žaidimų, kuriais siekiate išmokyti vaiką pamėgdžioti garsus ir su daiktais atliekamus veiksmus pasitelkdami įvairią veiklą. Kitas etapas - išmokyti įsidėmėti ir pakartoti rankų gestus ir fizinius judesius, kurie yra jūsų dainelių ir jutiminių bendravimo žaidimų dalis. Pamenate, 6 skyriuje kalbėjome, kaip susigalvoti smagios trumpos bendravimo veiklos, per kurią naudojate specialius žodžius ar veiksmus („ku kū“, „didelis!“) arba dainelių su pirštų ar kitokiais judesiais („Padūkėlis voruukas“, „Londono tiltas“, „Jei patinka ši dainelė, daryk taip“). Dabar laikas išmokyti vaiką pamėgdžioti įvairius gestus, kūno judesius ir fizinius veiksmus, kurie yra šių žaidimų dalis. Išbandykite toliau pateikiamas strategijas žaisdami įprastus ir mėgstamus jutiminius socialinius žaidimus, kad jūsų vaikas išmokytų susieti kai kuriuos dainų ir žaidimų žodžius ir jų ritmą su svarbiais šių žaidimų judesiais. Pavyzdžiui, „Autobuso ratai“ kelia asociaciją su sukamaisiais rankų judesiais; „ku kū“ yra siejamas su po delnais paslėptu veidu, kuris atidengiamas ištarus „ku kū!“ ir pan.

UŽDUOTIS: išmokykite mėgdžiojimo žaisdami su pirštais ir dainuodami daineles, per kurias reikia ką nors veikti

Atminkite, kad iki šiol su vaiku žaidėte bendravimo žaidimus, per kuriuos būdavote vienas prieš kitą. Jūs pradėdavote fizinį žaidimą (pakutenimas) arba padainuodavote dainelę („Slidi žuvelė“), viduryje posmo sustodavote arba prieš atlikdami veiksmą padarydavote pauzę ir laukdavote, kol vaikas duos ženklą, jog reikia tęsti (pasakys „pakutenk“ arba pažiūrės į jus). Tokius žaidimus žaidžiate kurį laiką, tad greičiausiai vaikas jau gerai bendrauja, norėdamas pranešti, kad reikia tęsti arba pakartoti, pavyzdžiui, pažiūri, parodo gestą, išraišką arba ištaria garsą. Kai vaikas lengvai ir dažnai gebės išreikšti tikslą, galėsite pradėti mokyti jį mėgdžioti vieną iš svarbiausių dainos ar žaidimo judesių.

NAUDINGAS PATARIMAS

Pasistenkite patys nejudinti reikiamų vaiko kūno vietų nuolatos. Taip mėgdžiojimo neišmokysite. Mėgdžioti išmokysite, kai judesį iš pradžių parodysite patys, o tada palauksite ir paskatinsite vaiką padaryti tą patį. Jei vaikas tokio pat gesto neparodo, fiziškai padėkite jį pavaizduoti. Tačiau siekdami, kad vaikas atkartotų tokį pat gestą, jam padėkite vis mažiau - laikui bėgant pagalbos turi mažėti. Tai vadinama raginimų pašalinimu; tai, kad vaikas pats pavaizduoja gestą, išties svarbu jo mokymuisi. Nerūpestingai vaiko paties atliktas gestas yra daug geriau nei tobulas pamėgdžiojimas su jūsų pagalba.

Vaiko mokymo mėgdžioti gestus ar judesius seka:

- Išsirinkite vaiko mėgstamą ir gerai pažįstamą dainelę ar žaidimą ir pagalvokite, kokį judesį lengviausia atlikti (pakelti rankas, sudėti rankas, suploti rankomis ir 1.1.).
- Mokykite vaiką atlikti šį gestą pradėdami dainuoti dainelę, o atėjus laikui, kai reikia pavaizduoti gestą, jį parodykite, padarykite pauzę ir padėkite (paraginkite vaiką) pavaizduoti tą patį gestą. **Paraginimas** reiškia, kad šiek tiek padėsite vaikui atlikti veiksmą. Tai gali būti švelnus prisilietimas prie kūno vietos, kurią vaikas turi pajudinti (pavyzdžiui, galite paliesti alkūnę, jei norite, kad vaikas iškeltų rankas), arba, jei reikia, fizinis vaiko kūno vedžiojimas, kol jis atliks veiksmą (pavyzdžiui, paimate jo rankas ir iškeliate jas į viršų). Ateityje siekite mažinti šiuos raginimus. Pavyzdžiui, jei laikote vaiko ranką, kol jis atlieka veiksmą, ilgainiui turite pradėti kuo mažiau liesti jo ranką, kol

- galiausiai užteks tik paliesti alkūnę ar parodyti į rankas, kad jis jas iškeltų. Jūsų galutinis tikslas - visai atsisakyti paraginimų, kad vaikas pats atliktų veiksmą mėgdžiodamas jus.
- Kai vaikas išmoksta pamėgdžioti veiksmą jūsų padedamas, toliau žais-kite šį žaidimą, kad vaikas patirtų malonumą ir tai būtų atpildas už parodytą judesį.
 - Pasistenkite nevaldyti vaiko rankų po pirmųjų kelių paraginimų. Geriau pasufleruokite paliesdami vaiko riešą, ranką, alkūnę ar petį, kad jis nemanytų, jog jūsų tikslas yra duoti rankas, kad jūs jas judintumėte.
 - Visuomet toliau dainuokite dainelę, kai tik vaikas pavaizduos gestą su jūsų pagalba arba be jos. Tai yra **pastiprinimas**, arba atpildas.
 - Vienu metu mokykite tik vieno gesto. Pavyzdžiui, jei mokote gesto dainuodami dainelę „Padūkėlis voriuukas“, galite mokyti voriuoko judesio paskatindami vaiką keletą kartų sudėti abiejų rankų pirštus. Paskatinkite vaiką pamėgdžioti šį gestą kiekvieną kartą, kai patys jį pavaizduosite. Tačiau nepradėkite vaiko mokyti antro gesto („staiga pradėjo lyt“), kol jis pats neišmoks pirmojo voriuoko judesio. Jūs vis tiek turėsite dainuoti dainelę ir rodyti visus gestus patys, tačiau vaiką reikia mokyti vieno gesto vienu metu tol, kol jis išmoks atlikti savarankiškai ir dažnai ir lengvai pamėgdžioti.
 - Nesiekite tobulybės. Kuo greičiau vaikas išmoks bent iš dalies pamėgdžioti gestą, tuo geriau. Nesijaudinkite, jei iš pradžių gestai yra nebaigti, netvarkingi ar tik primenantys tikrąjį gestą. Jau skatinote vaiką mėgdžioti garsus patys atkartodami kiekvieną garsą, taip ir dabar - skatinkite mėgdžioti gestus teigiamai reaguodami į kiekvieną reikiamos kūno dalies pajudinimą (pavyzdžiui, jei vaikas vos pakrutina pirštus, kai rodote voriuoko judesį). Vaiko gestai vėliau taps tikslesni.
 - Kai kurie gestai dažnai naudojami daugelyje dainelių. Pavyzdžiui, plojimas rankomis žaidime „gydu gydu katutes“, „Užsimerk, atsimerk“ arba „Jei patinka ši dainelė“. Kai tik vaikas pradės ploti rankomis dainuojant vieną iš šių dainelių, paskatinkite jį tai daryti ir dainuojant kitas daineles. Kuo daugiau vaikas mėgdžios, tuo geriau.

Keletas papildomų veiklos, kuri padės vaikui pamėgdžioti gestus, variantų:

- Žaisdami jutiminius bendravimo žaidimus naudokite veido išraiškas (šypsena, raukymasis, vaizdavimas, kad verkiate, nustebeš veidas). Perdėtai vaizduokite emocijas, kad vaikas atkreiptų dėmesį į jūsų veidą, ir paskatinkite vaiką jus mėgdžioti. Žinoma, patys negalėsite vaikui padėti nusišypsoti arba susiraukti, bet galite veido išraiškai suteikti prasmę pasitelkdami žodžius ir veiksmus. Taip pat galite paliesti vaiko veidą - tai bus paraginimas.
- Jei norite, kad vaikas mėgdžiotų mimikas, turėsite jas perdėtai ir šiek tiek sulėtintai pavaizduoti. Pavyzdžiui, jei vaizduojate balioną ar burbulus, turėsite prisiartinti prie vaiko - atsigulti ant grindų ir žiūrėti vienas kitam į veidą. Plačiai išpūskite žandus, lėtai ir teatrališkai išpūskite orą. Tokia raiški žaidimo pradžia leidžia vaikui suprasti, kas bus toliau, ir padeda jam pastebėti ir iššifruoti jūsų nežodinę komunikaciją. Tai taip pat atkreipia vaiko dėmesį į jūsų veido išraiškas. Kai vaikas pradės suprasti šių išraiškų reikšmę, jas vaizduodami padarykite pauzę, parodykite vaikui pavyzdį, kaip reikia daryti, ir žiūrėkite, ar jis pamėgdžios tam tikrą išraišką norėdamas, kad ją dar kartą pavaizduotumėte. Vėlgi iš pradžių nesitikėkite, kad vaikas itin tiksliai jus pamėgdžios. Jei vaikas vos vos pravers burną norėdamas pamėgdžioti, kaip jūs išpučiate orą, tai bus puiku!

Dvejų metų Amberė dievina žaidimą su balionu. Mama pradeda pūsti balioną, lėtai ir išraiškingai, tada atitraukia burną nuo baliono, pažvelgia į Amberę ir pavaizduoja pūtimo gestą smarkiai išpūsdama žandus. Tada ji padaro pauzę ir laukia, kol Amberė pamėgdžios. Nesvarbu, ar mergaitė pamėgdžios, ar ne, mama sako: „Pūsk balioną“, išraiškingai išpučia žandus, su garsu išpučia orą, vėl pripučia balioną ir išmeta jį į orą, kad Amberė gaudytų. Praėjus keletui dienų mergaitė jau tikisi išpūstų žandų ir pamėgdžioja gestą (maždaug) tuo metu, kai mama padaro pauzę. Praėjus dar keletui dienų ji jau taria žodį, skambantį panašiai kaip „Pūsk“.

- Jei mimikos mėgdžiojimo žaidimus žaisite priešais didelį veidrodį, padėsite vaikui išmokti

pamėgdžioti tokias veido išraiškas kaip pūtimas, prunkštimas, papsėjimas lūpomis, lūpų sudėjimas bučiniui ir pan. Tai taps labai smagiu žaidimu.

Keletas idėjų, kaip panaudoti kasdienę veiklą veido ir balso pamėgdžiojimo žaidimams:

- Keičiant sauskelnes, kai vaikas guli priešais jus ir žiūri jums į veidą. Tai puiki proga žaisti juokingos veido išraiškos ir garsų žaidimus, pavyzdžiui, vaizduoti gyvūnus ir jų šaukimą, dainuoti abėcėlės ir skaičių daineles, judinti liežuvį, prunkšti. Ant vystymo stalo pasidėkite dūdelę ir keisdami sauskelnes pūskite ją, kad išgautumėte įvairių juokingų garsų. Taip pat galite priglausti lūpas prie pilvuko ir pūsti, ropoti per kūnelį pirštais, žaisti žaidimą „ku kū“ ir pan.
- Taip pat galima žaisti „ku kū“ rengiantis marškinėlius, leisti įvairius garsus žaidžiant „smirda batai, smirda kojines, smirda kojos“, pridėti lūpas prie pilvuko ir pūsti, žaisti „viru viru košę“ ir pan.
- Valgio metu taip pat galėsite žaisti žaidimus su veido išraiškomis ir garsais. Pavyzdžiui, jei maistas skanus, galėsite pavaizduoti veido išraišką ir ištarti „niam niam“, o jei vaikui neskanu - „fui“. Galėsite naudoti garsus ir gestus valgydami, gerdami, ką nors skanaus nulaižydami nuo piršto arba liežuvio laižydami ledus arba į riešutų sviestą padažytą morką. Jei vaikas sėdi maitinimo kėdutėje, o jūs sėdite daugmaž priešais jį, taip bus lengviausia atkreipti vaiko dėmesį į savo veidą ir tariamus garsus.
- Įvardykite netikėtus dienos įvykius ir sensacingai į juos sureaguokite. Jei kas nors nukrenta, garsiai ištarkite „ojoj“ ir nutaisykite išsigandusio veido išraišką. Jei sugriūva iš kaladėlių pastatytas bokštas, garsiai sušukite „o, ne!“ ir nutaisykite atitinkamą veidą. Kai susiduria mašinytės, sušukite „bum!“ o kai vaikas užsigauja, sakykite „skauda, tau skauda“, įdėmiai apžiūrėkite užsigautą vietą ir paguoskite. Tada garsiai pakšteliate skaudamą vietą ir sakykite vaikui: „nebeskauda“.
- Autizmą turintiems vaikams daug sunkiau pamėgdžioti veido išraiškas ir garsus nei veiksmus su daiktais. Greičiausiai jūsų vaikas pirmiau pradės mėgdžioti veiksmus su daiktais ir tik po to veido išraiškas ir kūno judesius ar daineles. Dėl to nesijaudinkite - tokia yra daugumos ASS turinčių vaikų gebėjimo mėgdžioti raida. Tiesiog toliau žaiskite įvairius jutiminius bendravimo žaidimus kas savaitę išbandydami po naują, bet nepamiršdami ir senųjų žaidimų, ir jūsų vaikas anksčiau ar vėliau pradės mėgdžioti šių žaidimų veiksmus ar garsus. Tiesiog laukite ir vaikas vieną dieną pradės juos mėgdžioti. Jei reikia, padėkite vaikui mėgdžioti ir toliau žaiskite smagius žaidimus.

3 etapo apibendrinimas

Jei laikėtės nurodymų ir įvykdėtė aprašytas užduotis, pamatėtė, kokius gestus, kūno judesius ir galbūt veido išraiškas galite padėti vaikui pamėgdžioti žaisdami jutiminius bendravimo žaidimus ir užsiimdami kasdiene veikla. O dabar patikrinkite, ar sutinkate su dauguma toliau pateikto kontrolinio sąrašo teiginių. Jei taip, vadinasi, turite reikiamų įgūdžių skatinti mėgdžiojimą žaidžiant bendravimo žaidimus ir žaidimus su žaislais - šių žinių reikės 4 **etape**. Jei ne, per žaidimų ir kasdienę vaiko priežiūros veiklą eksperimentuokite, kol rasite būdų, padėsiančių patvirtinti kiekvieną teiginį.

Veiklos kontrolinis sąrašas.

Ar padėdu vaikui mėgdžioti gestus, kūno judesius ir veido išraiškas?

- Susiradau jutiminių bendravimo žaidimų ir dainelių, kurios priverčia mano vaiką nusišypsoti.
- Vaikas man aiškiai parodo, kad tęsčiau žaidimą arba toliau dainuočiau dainelę.
- Kiekviename jutiminiame bendravimo žaidime ar dainelėje žinau bent vieną gestą ar kūno judesį, kurį galiu išmokyti savo vaiką pamėgdžioti.
- Žinau, kaip įtraukti į jutiminius bendravimo žaidimus, daineles ar kasdienę veiklą veido išraiškų ir garsų, kad mano vaikas juos pastebėtų.
- Žinau, kaip padaryti pauzę ir palaukti, kol vaikas pamėgdžios veiksmą be mano pagalbos.
- Žinau, kada reikia fiziškai padėti vaikui (arba paraginti) pamėgdžioti veiksmą.

Maliko atvejis. Mama Malikai kasdien dainuoja keletą dainelių („Žibėk, žvaigždele“ ir „Užsimerk, atsimerk“) jį rengdama, keisdama sauskelnes ir prausdama. Mama pradeda dainuoti „Žibėk, žvaigždele“ ir dainuodama kiekvieną eilutę ištiesia ir sulenkia pirštus. Ji nusprendžia, kad šį gestą Malikas turėtų nesunkiai išmokti pamėgdžioti. Vieną kartą ji sudainuoja visą dainelę. Kitą kartą ji pradeda dainelę, sustoja po pirmos eilutės, priešais save ištiesia rankas. Mama žiūri, ar Malikas taip pat pajudins rankeles norėdamas ją pamėgdžioti (pakels rankas, išties jas į mamą, išties ir (arba) sulenks pirštus ir t. t.). Jokio judesio jis nepamėgdžioja, tačiau įdėmiai stebi mamą. Mama ištiesia rankas ir kelis kartus savo delnus priliečia prie berniuko delnų. Ir toliau dainuoja. Kai artėja dainelės pabaiga, kur kartojami žodžiai „Žibėk, žvaigždele“, ji vėl pakelia ištiestas rankas ir laukia, kol Malikas išties savašias. Kai vaikas rankų neištiesia, mama atveria jo delnukus ir juos patapšnoja savo delnais. Šį veiksma ją kartoja dar keletą dienų, o praėjus dar kelioms Malikas siekia priglauti savo delnus prie mamos delnų, kai ji iškelia rankas. Mama susijaudina - ji keletą kartų patapšnoja savo delnais berniuko delnus ir toliau dainuoja dainelę. Dar po keleto dienų Malikas ne tik ištiesia delnus, bet ir pradeda jais tapšnoti mamos delnus. Mama netveria iš laimės, kad berniukas pats stengiasi pamėgdžioti naują gestą, nors jis ir netobulas. Jis iš tiesų mokosi!

4 etapas. Veiksmų pamėgdžiojimas ir išplėtimas

Paiškinimas. Sugalvojus daugiau mėgdžiojimo pakaitomis žaidimų variacijų, žaidimai ilgiau išlieka įdomūs ir ne taip pabosta, jei žaidžiami ilgesnį laiką. Taip vaikas gali ilgiau išlaikyti į jus sutelktą dėmesį. Be to, vaikas mokomas įvairiai panaudoti daiktus, todėl su daiktais gali atlikti daugiau veiksmų, o kartojami žaidimai pakeičiami lankstesniais ir sudėtingesniais, įtraukiant žaislus ir bendravimo žaidimus. Su kiekvienu naujo veiksmo pamėgdžiojimu jūsų vaikui bus vis lengviau pamėgdžioti veiksmus ateityje ir mėgdžiojimas vis labiau taps automatiškas.

Užduotis: įtraukite pajvairinimų

Kai vaikas gali lengvai ir nuosekliai pamėgdžioti jūsų rodomus pažįstamus veiksmus, galite juos šiek tiek išplėsti, kad pradinis veiksmas ar tema netaptų nuobodūs ar pernelyg besikartojantys. Įtraukus pajvairinimą, mėgdžiojimas vaikui dažnai tampa smagus ir netikėtas. Kaip tai padaryti? Per žaidimą du ar tris kartus pakaitomis pamėgdžiojus pradinį veiksma, sukuriama tema, pagrindinis veiksmas. Tada galite į mėgdžiojimą įtraukti ką nors naujo - pajvairinimą, kad žaidimas taptų įdomesnis ir jį būtų galima žaisti ilgiau. Kartu vaikas išmoks pamėgdžioti įvairius veiksmus, todėl žaidimas taps sudėtingesnis.

Keletas idėjų, kaip įtraukti pajvairinimų:

- Anksčiau aptarėme, kad norėdami pradėti mėgdžiojimo pakaitomis žaidimą galite mėgdžioti tai, kaip jūsų vaikas naudoja kokį nors daiktą. Kai vaikas jau gali lengvai tai atlikti, t. y. pamėgdžioti, kaip jį mėgdžiojate, parodykite jam naują, lengvą ir labai įdomų veiksma, kurį jis gali atlikti su tuo daiktu. Galite parodyti, kaip sprogdinti jūsų pučiamus burbulus, kaip į orą paspirti balioną, kaip apsisukti žaidžiant žaidimą „Fokus pokus“ ar kaip mašina nugriauti pastatytą kaladėlių bokštą. Pirmiausia jūs parodote, tada perduodate daiktą vaikui, kad jis galėtų pamėgdžioti. Jei vaikas nepradeda mėgdžioti, paraginkite jį, parodykite, jog džiaugiatės, kad jam pavyko, ir kurį laiką leiskite su tuo daiktu žaisti taip, kaip jis nori. Tada pakartokite visą seką iš naujo: parodykite 1 veiksma, duokite daiktą, kurį naudodamas vaikas turėtų jus pamėgdžioti, parodykite 2 veiksma, leiskite atlikti 2 veiksma, pasidžiaukite ar paplokite ir atiduokite žaislą. Vaiko norą pamėgdžioti sustiprina tai, kad jis gali kurį laiką turėti trokštamą daiktą be jokių reikalavimų. Žinoma, jūsų džiaugsmingi sveikinimai taip pat yra svarbus atpildas.
- Dažnai pajvairinimai vaikui būna įdomesni, jei įtraukiama paprastų, tačiau netikėtų ir įdomių veiksmų su daiktu: įbesti lazdele į modelino kamuoliuką, tausti lazdele per barškutį ar padėti kamuoliuką į apatinę labirinto skylutę, o ne į viršutinę. Pamėgdžioti

- šiuos naujus veiksmus vaiką išmokysite lygiai taip pat, kaip aptarėme anksčiau: parodykite, kaip tai daroma, palaukite, jei reikia, paraginkite, pasidžiaukite tuo, kaip vaikas pamėgino pamėgdžioti, arba padėkite jam pamėgdžioti, jei nebando pats, ir parodykite, kad džiaugiatės. Temai ir pajvairinimams puikiai tinka modelinas, meninė veikla, muzikiniai žaislai ir sudėtiniai daiktų rinkiniai (geležinkelio bėgiai ir traukiniai; kaladėlės, konstruktoriai ir tokios apsimetinėjimo žaidimų priemonės kaip akiniai, skrybėlės, karoliai, apyrankės, šukos ar šepetys ir 1.1.).
- Mėgdžiojimo žaidimai pasirenkant temą ir sugalvojant jos pajvairinimų - puikus būdas įtraukti naujų žaislų ar daiktų, kuriems vaikas nėra sugalvojęs konkrečių žaidimų, todėl viskas, ką jūs parodysite, bus nauja. Daiktai, kuriems vaikas jau yra sugalvojęs labai konkrečių, nuolat kartojamų žaidimų, nelabai tinka mokyti naujo daiktų mėgdžiojimo.

4 etapo apibendrinimas

Jei laikėtės nurodymų ir įvykdėtė aprašytas užduotis, perpratote visus etapus ar veiksmus, kaip mokyti vaiką mėgdžioti (žodžius, veiksmus su daiktais, gestus, kūno judesius, veido išraiškas) žaidžiant su žaislais ir jutiminius bendravimo žaidimus. Jūs žinote, kaip žaisti su vaiku pakaitomis atliekant veiksmus ir sukurti pradinę vieno veiksmo mėgdžiojimo temą, o po kelių kartų - kaip pajvairinti ar išplėsti veiksmą, įtraukiant kitokio pobūdžio mėgdžiojimų, kuriuos gali atlikti jūsų vaikas. Jei taip ir yra, jau įgijote svarbių įgūdžių, kurių reikia atliekant veiksmus pakaitomis ir mokant per bendrą veiklą. Jei ne, per žaidimus ir kasdienę vaiko priežiūros veiklą eksperimentuokite, kol rasite būdų, padėsiančių patvirtinti kiekvieną teiginį.

Veiklos kontrolinis sąrašas.

Ar išplečiu savo vaiko mėgdžiojimo žaidimus?

- Žinau, kaip kartu su vaiku sukurti temą mėgdžiojant veiksmus per žaidimus su žaislais ir jutiminius bendravimo žaidimus. Mano vaikas gali lengvai pamėgdžioti bent vieno tipo veiksmą be mano pagalbos, kai žaidžiame su žaislais ir jutiminius bendravimo žaidimus
- Žinau, kaip pajvairinti ar išplėsti bendrą veiklą mokant vaiką kitokio tipo mėgdžiojimų, kai žaidžiame su žaislais ir jutiminius bendravimo žaidimus.
- Žinau, kaip sukurti įdomių ir naujų situacijų, kurias mano vaikas pamėgdžios, kai žaidžiame su žaislais ir jutiminius bendravimo žaidimus.
- Mano vaikas mano, kad šie pajvairinimai yra smagūs, ir bando juos pamėgdžioti.

5 etapas. Pamėgdžiojimo žaidimų įtraukimas į bendros veiklos struktūrą

5 skyriuje išsamiai aptarėme keturias bendros veiklos struktūros dalis: pasirengimas, tema, pajvairinimas ir užbaigimas bei perėjimas. Dabar tikriausiai suprantate, kaip puikiai šiai struktūrai tinka mėgdžiojimo žaidimai. Sutelkę dėmesį į mėgdžiojimo veiklą ir jos pajvairinimus, tikriausiai jau netgi patys tyčia ar automatiškai naudojate šią keturių dalių struktūrą.

Žaidimo struktūra, kurią nagrinėjome šiame skyriuje apie mokymą mėgdžioti, yra bendros veiklos struktūra, turinti pradžią (pristatomi daiktai), temą (pamėgdžiojamas pirmasis veiksmas) ir vieną ar kelis pajvairinimus. Dar neaptarėme užbaigimo ir perėjimo, tačiau idealiu atveju užbaigimas yra organizuota pabaiga, kurią praktiškai išbandėte skaitydami 6 skyrių. Likusioje knygos dalyje pasiūlysiu daugiau būdų, kaip pritaikyti bendros veiklos struktūrą ir mėgdžiojimo strategijas ugdant kitus vaiko raidos įgūdžius. Mėgdžiojimas ir bendrų veiksmų su daiktais atlikimas pakaitomis bei jutiminiai bendravimo žaidimai, taip pat įvairi kasdienės priežiūros veikla - tai pagrindiniai procesai, kuriuos atlikdami vaikai mokosi iš kitų apie kalbą, socialinę elgesį ir daiktų naudojimą. Net jei kitų šios knygos skyrių neskaitysite, išmokę iki šiol knygoje pristatytus metodus būsite įgiję svarbiausių mokymo įgūdžių, kurių reikia norint padėti vaikui judėti į priekį.

Veiklos kontrolinis sąrašas.

Ar įtraukiu mėgdžiojimo žaidimus į bendros veiklos struktūrą?

- Mano mėgdžiojimo žaidimai paprastai turi pasirengimo etapą, per kurį kartu su vaiku nustatome veiklos temą.
- Kelis kartus pakaitomis pamėgdžiojame vienas kito veiksmus iš šios temos arba abu atliekame veiksmus vienu metu.
- Po kelių pakartojimų mano vaikas arba aš paprastai pajvairiname arba išplečiame temą, įtraukdami papildomų mėgdžiojamų veiksmų.
- Kai vaiko dėmesys susilpnėja arba kai žaidimas tampa per daug pasikartojantis, paprastai organizuotai baigiame žaidimą arba pereiname prie kitos veiklos, t. y. padedame daiktus į šalį ir kartu aiškiai pasirenkame kitą veiklą.
- Bent kartais bendrai veiklai (valgant, rengiantis, keičiant saus-kelnes, maudantis ar ruošiantis miegoti) taikau keturių dalių struktūrą ir pastebiu, kad vaikas pradeda tikėtis šių etapų daugelyje veiklos rūšių.

Clairės atvejis. *Clairė ir jos močiutė sugalvojo kelis žaidimus su žaislais ir jutiminius bendravimo žaidimus, kurie apima įvairius pamėgdžiojimus. Clairei labai patinka, kai močiutė pamėgdžioja, kaip ji stumdo mašinytę kavos staliuku. Močiutė paima antrą mašinytę, atsisuka į Claire, sėdinčią kitoje stalo pusėje, ir pamėgdžioja važiavimą, stumdama mašinytę ir tardama „brum, brum brum“. Tada ji padaro pauzę. Važiavimas yra mėgdžiojimo žaidimo tema, kurią nustatė Clairė. Clairė sustoja ir, kai močiutė padaro pauzę, pažvelgia aukštyn. Močiutė tai supranta kaip užuominą tęsti ir ima važiuoti toliau, o Clairė pamėgdžioja. Močiutė visą šią seką pakartoja dar kartą. Vis dėlto močiutė mato, kad Clairės susidomėjimas žaidimu mažėja, nes ji nebereaguoja arba nebeįsitraukia taip aktyviai, kaip anksčiau. Be to, šį veiksmą Clairė atlieka lengvai. Todėl močiutė sugalvoja pajvairinimą. Ji ant kavos staliuko padeda medinę pailgą kaladėlę ir vieną jos galą užkelia ant knygų krūvos. Tada ji pastato mašinytę aukščiausioje taške ir paleidžia riedėti žemyn. Clairė stebi labai susidomėjusi, o tada dar kartą pervąžiuoja mašinyte per stalą. Atkreipusi Clairės dėmesį, močiutė vėl paleidžia mašinytę riedėti žemyn, padaro pauzę ir paragina Claire padaryti tą patį, padėdama jai pastatyti mašinytę ant pailgos kaladėlės viršaus. Clairės mašinytė nuvažiuoja žemyn ir močiutė džiaugsmingai paploja. Močiutė paleidžia žemyn savo mašinytę dar kartą ir rengiasi padėti Clairei, tačiau mergaitė dabar tai padaro pati, ir močiutė dar kartą paploja. Tai labai patinka Clairei ir ji visą savo dėmesį sutelkia į naują žaidimą. Jos su močiute dar kelis kartus pamėgdžioja viena kita, leisdamos mašinytes nuo kaladėlės žemyn.*

Močiutė supranta, kad jos su Claire sugalvojo pamėgdžiojimo žaidimo temą ir pajvairinimą. Ji taip pat pasižymi dabar Clairės atliekamų pamėgdžiojimų skaičių, įskaitant naujus veiksmus, anūkės išlaikomą dėmesį žaidimo sekai ir atliktą sekų skaičių (galimybes mokyti). Ši strategija suteikia močiutei galimybę daugiau išmokyti žaidžiant, negu ji būtų išmokiusi, jei būtų tik naudojusį temą. Clairei patinka aprašytas pajvairinimas ir po kelių bandymų ji išmoksta jį pamėgdžioti, todėl močiutė supranta, kad reikia pristatyti naują idėją ir ja sudominti Claire. Jei po kelių pavyzdžių Clairei naujasis pajvairinimas nepatinka, močiutė gali grįžti prie važinėjimo mašinyte, kelis kartus jį pakartoti ir tuomet išbandyti kitą pajvairinimą, pvz., mašinyčių susidūrimą arba mašinytės nuvažiavimą nuo kavos staliuko. Močiutė supranta, kad galutinis tikslas yra pailginti bendros veiklos trukmę, pakaitomis atlikti kaip galima daugiau pamėgdžiojimų ir pasinaudoti galimybėmis įpinti pamėgdžiojimų pajvairinimų. Kai Clairei atsibosta žaisti su mašinytėmis arba

žaidimas praranda socialinį pobūdį ar tampa pernelyg pasikartojantis, močiutė yra pasirengusi tarti „užteks“ ir padėti mašinytę atgal į dėžutę, gestais ragindama Claire padaryti tą patį - tai gražus bendros veiklos užbaigimas!

SKYRIAUS APIBENDRINIMAS

Šiame skyriuje daugiausia dėmesio skyrėme tam, kaip paskatinti jūsų vaiką labiau mėgdžioti jus ir kitus žmones. Pirmiausia aptarėme paties vaiko - jo veiksmų ir garsų - mėgdžiojimo svarbą. Tada panagrinėjome kelis skirtingus mėgdžiojimo tipus: veiksmų su daiktais pamėgdžiojimą (lengviausias daugeliui ASS turinčių vaikų), garsų pamėgdžiojimą, pajvairintų veiksmų pamėgdžiojimą ir gestų bei veido judesių pamėgdžiojimą (sunkiausias daugeliui ASS turinčių vaikų). Jei laikėtės nurodymų, per dieną savo vaikui sukūrėte daugiau pamėgdžiojimo galimybių. Po to aptarėme, jog mėgdžiojimą svarbu pajvairinti, kad jis netaptų per daug pasikartojantis. Pabrėžėme, kad mėgdžiojimai puikiai tinka keturių dalių bendros veiklos struktūrai: pasirengimas, tema, pajvairinimas ir užbaigimas bei perėjimas. Galiausiai paaiškinome, kaip bendra mėgdžiojimo veikla gali būti pritaikyta visai vaiko priežiūros veiklai - ne tik žaidimams su žaislais ar kitais daiktais ir jutiminiams bendravimo žaidimams (įskaitant dainavimą), bet ir valgymui, knygų skaitymui ir namų ruošos darbams. Kiekvienas pamėgdžiojimas - tai galimybė mokytis ir, įterpdami tokius žaidimus į bet kokią veiklą, kurią atliekate kartu su vaiku, galite smarkiai padidinti savo vaiko galimybių mokytis skaičių.

Atmintinė

Tikslas: išmokyti vaiką mėgdžioti įvairius veiksmus Etapai:

- **Mėgdžiokite savo vaiko žaidimą su daiktais ir laukite, kol vaikas pamėgdžios jus.**
- **Mėgdžiokite savo vaiko tariamus garsus ir laukite, kol vaikas pamėgdžios jus.**
- **Skatinkite pamėgdžioti pasitelkdami paraginimus, tačiau pasistenkite, kad jie kuo greičiau išnyktų!**
- **Nesitikėkite tobulo. Tegu vaikas padaro bent panašiai.**
- **Paverskite savo mėgdžiojimo pakaitomis žaidimus mažais pokalbiais.**
- **Pajvairinkite mėgdžiojimus naudodami keturių dalių bendros veiklos struktūrą.**
- **Mėgdžiokite gestus pasitelkdami dainas ir jutiminius bendravimo žaidimus.**
- **Būkite savo vaiko dėmesio centre.**

9. Pakalbėkime detaliau

Kaip vaikai mokosi

Skyriaus tikslas: paaiškinti pagrindinius principus ir strategijas, kurie padės jūsų vaikui įsitraukti į veiklą, bendrauti ir mokytis, kad juos galėtumėte taikyti naujai, siekdami pagerinti vaiko mokymąsi.

4-8 skyriuose aptarėme, kokios yra vaiko mokymosi pagrindinės sudėtinės dalys. Jei laikėtės šių strategijų, jau daug pasiekėte ir greičiausiai pastebėjote, kaip pagerėjo jūsų atžalos gebėjimas įsitraukti į veiklą, bendrauti ir mokytis. Tai puiku! Dabar pateiksime svarbiausią informaciją apie tai, kaip vaikai mokosi, kad galėtumėte lanksčiai naudoti šiuos pamatinius principus naujose situacijose, jūsų vaikui žengiant į priekį ir susiduriant su naujais mokymosi iššūkiais.

Suprasdami prielaidas (įvykiai, nutikę prieš pat tam tikrą elgesio epizodą), elgesio modelius (jūsų vaiko veiksmai siekiant tikslo) ir pasekmes - tai yra **pagrindinius mokymosi elementus**,

galėsite vaiką motyvuoti ir išmokyti jį dar sudėtingesnių elgesio modelių, pavyzdžiui, nuo mokėjimo pamėgdžioti iki pirmųjų žodžių ištarimo. Šie principai yra pagrįsti **taikomosios elgesio analizės** moksliniu metodu. 1 skyriuje paaiškinome, kad taikomoji elgesio analizė yra mokslo metodo, kuriuo siekiama padėti žmonėms išmokyti naujų elgesio modelių ir pakeisti esamus, taikymas, apimantis ir probleminio elgesio dažnumo mažinimo klausimą. Šiuos principus - mokymosi pagrindus - naudosime visuose knygos skyriuose.

Kuo svarbi taikomoji elgesio analizė

Nors paaiškinome, kas yra taikomoji elgesio analizė, galbūt nežinote, kad tai nėra vienintelis intervencijos metodas. Taip manyti - klaida. Taikomoji elgesio analizė yra mokslinio principo, kaip mokyti suvokti ir keisti konkrečius elgesio modelius, *taikymas*; ja grindžiama daugelis vaikų ankstyvosios intervencijos metodų: atskirų bandymų metodas, pagrindinio atsako mokymas, ankstyvosios pradžios Denverio modelis, savitarpio mėgdžiojimo mokymas, Milieu mokymas, atsitiktinis mokymas.

Juos naudojate ir jūs! Jei įdėmiai perskaitytėte visus ankstesnius skyrius ir bandėte pritaikyti kiekviename jų aprašytas strategijas savo vaikui - padėjote jam įgyti daugybę įgūdžių. Kitaip tariant, paskatinate vaiką mokyti parodydami, kad jam verta išmokyti to, ką demonstruojate. Pastebėjome, jog tėvams labai naudinga išmokyti naujų būdų bendrauti su savo vaikais, tad apie jų naudojimą nuosekliai kalbėjome nevartodami techninių taikomosios elgesio analizės terminų. Beje, pagal mokymosi principus formuojasi ir jūsų pačių elgesys! Jūs taip pat laikotės naujų elgesio modelių mokymosi taisyklių; jūs bandote naujas strategijas ir gaunate pasitenkinimą teikiantį rezultatą - patiriate džiaugsmą matydami, kaip vaikas mokosi iš jūsų. Motyvuoja, tiesa?

Dabar pats metas pabandyti suprasti mokymosi taisyklių techninius aspektus - tai padės suvokti daug daugiau dalykų:

- 1) savo pačių elgesį;
- 2) prasmę ir tikslus, kuriais grindžiamas jūsų vaiko elgesys;
- 3) kaip įvairios situacijos lemia vaiko elgesį arba parodo, koks jis bus;
- 4) kaip įvairūs įvykiai, vykstantys po konkretaus vaiko elgesio, skatina jį elgtis tam tikrais būdais.

Kai suprasite, kaip pagrindiniai mokymosi elementai padeda formuoti ir palaikyti dabartinius jūsų vaiko elgesio modelius, būsite pasirengę 1) mokyti savo vaiką naujos, labiau jo amžių atitinkančios ar tinkamesnės elgsenos (skatinsite norimą elgesį ir panaikinsite motyvaciją elgtis netinkamai); 2) pagausinti vaiko mokymosi galimybes, kurių greičiausiai galima įžvelgti kasdienėje veikloje; ir 3) užtikrinti, kad vaikas visiškai išnaudotų šias mokymosi galimybes.

Kas vyksta esant autizmui

Autizmo spektro sutrikimą (ASS) turintys vaikai pagrindinius mokymosi elementus supranta taip pat kaip ir visi kiti, tačiau dėl trijų autizmo aspektų jų mokymuisi reikia skirti daug daugiau dėmesio:

1. **ASS turintys vaikai, priešingai nei kiti vaikai, nesiekia pamaloninti žmonių.** Dauguma vaikų puikiai žino, kas jų tėvams teikia malonumą arba kas jiems nepatinka, ir reaguoja į tai, ką tėvai sako ir daro. Taigi tėvų pritarimas arba nepritarimas natūraliai formuoja vaikų elgesį, nes jie siekia tėvų dėmesio ir pritarimo. ASS turintys vaikai subtilių (arba kartais visai akivaizdžių) socialinių elgesio pasekmių nesuvokia arba jos nedaro jiems jokios įtakos, todėl mažai tikėtina, jog jie elgsis taip, kaip nori suaugusieji, kad juos tiesiog pamalonintų.
2. **ASS turintys vaikai, priešingai nei kiti vaikai, mažiau linkę dalytis patirtimi.** Dauguma mažų vaikų dalijasi patirtimi su kitais asmenimis užmegzdami akių kontaktą, šypsodamiesi, duodami ar parodydami įvairius daiktus, pirštu rodydami tėvams jiems patinkančius dalykus. Pavyzdžiui, dauguma metukų ar pusantrų metukų vaikų pradeda ranka rodyti dominančius daiktus, juos įvardija ir tada atsisuka į tėvus, kad parodytų, ką pastebėjo. Jie siekia tėvų dėmesio ir reakcijos. Tačiau ASS turintiems vaikams toks elgesys, dar vadinamas **grupinio dėmesio elgesiu**, beveik nebūdingas. Tad neturėdami šių įgūdžių ASS turintys vaikai praranda didelę galimybę mokyti kalbos, socialinių įgūdžių ir tarpasmeninių santykių. Būtent todėl norime, kad kartu su daugeliu strategijų, kurias jau perpratote, išmoktumėte kuo daugiau būdų paskatinti vaiką siekti

grupinio (arba jungtinio) dėmesio elgesio. Grupinio dėmesio elgesio mokymąsi ypač akcentuojame 10 skyriuje.

3. **ASS turintys vaikai mažiau mėgdžioja žmones nei kiti jų amžiaus vaikai.**

Dauguma vaikų, atrodo, turi vidinį tikslą būti tokie kaip kiti ir patiria malonumą savarankiškai darydami tai, ką daro kiti. ASS neturintis vaikas nori pats laikyti šaukštą, pats apsimauti kojines ir apsiauti batus, nes mato, kaip tai daro vyresnysis brolis ar sesuo. O ASS turinčių vaikų tėvai dažnai sako: „Atrodo, jis norėtų, kad amžinai jį rengčiau [maitinčiau, keisčiau sauskelnės ir t. t.], tarsi visiškai netrokštų būti savarankiškas ir pats pasidaryti įvairius darbus.“ ASS turintys vaikai gali pamėgdžioti kitą asmenį norėdami įjungti žaisliuką arba pasiimti sausainį - kitaip tariant, pasiekti tikslą, bet paprastai jie nesiekia būti tokie kaip kiti. Neturėdami tokio efektyvaus tikslo, šie vaikai nebando mokytis įgūdžių, nors mato, kaip juos naudoja kiti, tad praranda galimybę mokytis socialinio ir prisitaikančio elgesio stebint kitus žmones. Štai kodėl 8 skyriuje tiek daug dėmesio skyrėme tam, kaip galima išmokyti mėgdžiojimo, kad jūsų vaikui padidėtų motyvacija elgtis taip, kaip elgiasi kiti.

„Mano sūnus, priešingai nei kiti vaikai, mažiau troško būti savarankiškas, tačiau vis labiau norėjo būti panašus į savo seserį ar draugus, matydamas, kaip jie užsiima įdomia veikla. Pirmą kartą tai pastebėjau, kai jo sesuo šokinėjo varlyte. Jis suprato, kad jai linksma, ir ėmė šokinėti kartu su ja, nors tada dar nesuvokė, jog tai žaidimas kažkuo apsimetant (dabar, kai jam treji su puse, tą jau supranta). Kadangi sesuo ir kiti vaikai jam buvo pavyzdys ir parodydavo smagios veiklos, manau, dėl to jam labiau pradėjo rūpėti jo paties elgesys, kurį jis modeliavo pagal savo draugus. Jam vis dar labiau nei kitiems vaikams trūksta motyvacijos užsiimti ne tokia akivaizdžiai smagia veikla, pavyzdžiui, plautis rankas, bet, manau, net ši motyvacija stiprėja, kai jis supranta, kad gali mokytis iš draugų. Jis daro vis daugiau dalykų, kurie yra ne tiek linksma, kiek įprasta veikla (visai neseniai netgi pradėti lankyti tekvondo būrelį, nes pagerėjo gebėjimas sekti kitų pavyzdžiu ir deramai elgtis per pamokas!). Kad paskatintų ASS turintį vaiką žaisti kartu ir pamėgdžioti, kiti vaikai (ypač šiek tiek vyresni) gali pasitelkti daugumą ankstesniuose skyriuose aprašytų veiklos rūšių.“

Kodėl tai tampa problema

Kadangi ASS turintys vaikai ne itin siekia pamaloninti kitus žmones, pasidalyti savo patirtimi su jais ar juos pamėgdžioti, jie praranda daugelį pamatinių mokymosi galimybių, kurios slypi kasdienėje vaiko priežiūros ir žaidimų veikloje - įprastu atveju tokiomis aplinkybėmis nuolat rastųsi mokymosi galimybių. Tai, kad ASS turintys vaikai neturi šių mokymosi galimybių, atsispindi jų sulėtėjusioje raidoje - kalbos, gestų, savarankiškumo ir bendravimo žaidimų; visa tai yra ankstyvojo autizmo požymiai. Kadangi ASS turintiems vaikams sunku kaip mokymosi galimybes naudoti socialinį bendravimą, jų artimieji turi pateikti šias mokymosi galimybes akivaizdžiau. Ir tai yra gera žinia: ASS turintį vaiką galima išmokyti džiaugtis, kuomet jį pagiria kiti, taip pat mėgautis dalijimusi patirtimi ir kitų pamėgdžiojimu. Tam, kad visa tai būtų galima taikyti įvairesnėmis aplinkybėmis ir su daugiau elgesio modelių, reikia žinoti pagrindinius principus, kuriais paremtas mokymosi procesas.

*Kai Mollė pamato, kad vyresnioji sesuo Tina iš šaldytuvo pasiima pieno, ji ima rėkti ir griebia Tinai už rankos, norėdama atimti. Tėtis sako Tinai: „Tavo sesutė nori pieno. Duok šitą stiklinę jai, o tu įsipilk kitą.“ Tina paslaugiai paduoda Mollei stiklinę pieno, o sau įsipila kitą. Kas čia atsitiko? Mollės elgesys - rėkimas ir griebimas (vykstantis kaip reakcija į aplinkybes, mergaitei pamačius kitą žmogų su stikline pieno) - susilaukė teigiamos pasekmės, arba **pastiprinimo**: ji pasiekė savo tikslą, gavo stiklinę pieno. Tikėtina, kad kitą sykį, pamačiusi ką nors su stikline pieno, Mollė vėl pradės rėkti ir griebti tą žmogų, jei norės pieno. Tik gera norėjęs tėvas, kuriam rūpi dukra ir kuris supranta jos norus, pats to nesuvokdamas atlygino už blogą elgesį liepdamas seseriai atiduoti pieną. Skaitydami toliau pamatysite, kad šiame skyriuje aprašytų mokymosi principų taikymas*

gali visiškai pakeisti tokių situacijų pasekmes.

Kaip galite mokyti savo vaiką pagal pagrindinius mokymosi elementus

Galite įgyvendinti šešis konkrečius etapus, kad geriau suprastumėte pagrindinius mokymosi elementus ir išmokytumėte savo vaiką naujų įgūdžių ir tinkamo elgesio:

- 1 etapas.** Atkreipkite dėmesį į tai, ką daro jūsų vaikas: tai - vaiko elgesys
- 2 etapas.** Parinkite atpildą už elgesį: tai - elgesio pasekmė
- 3 etapas.** Stebėkite, kas vyko prieš vaiko veiksmus: tai - elgesio prielaida
- 4 etapas.** Naudokite visus pagrindinius mokymosi elementus kartu
- 5 etapas.** Naudokite pagrindinius mokymosi elementus, kad padidintumėte savo vaiko mokymosi galimybes ir išmokytumėte jį naujų įgūdžių bei elgesio
- 6 etapas.** Pakeiskite nepageidaujamą elgesį

1 etapas. Atkreipkite dėmesį į tai, ką daro jūsų vaikas: tai - vaiko elgesys

Paaiškinimas. Bet koks elgesys yra teisėtas. Kitaip tariant, visi vaikai kaip nors elgiasi ne be reikalo. Už kiekvieno jūsų vaiko (ir bet kurio kito žmogaus) veiksmo slypi priežastis - tokio elgesio tikslas. Nesvarbu, kiek neįprastas būtų šis veiksmas, jis turi loginę priežastį. Ši taisyklė galioja tam, ką žmonės sako ir daro, taip pat ir tam, ko jie nedaro. Jei matote savo vaiką darant tai, kas jums atrodo beprasmiška, stabtelkite ir paklauskite savęs: „Ko jis tuo siekia?“ Dažnai tai bus aišku, o tuomet bus nesunku suprasti šio elgesio tikslą, arba funkciją.

Visas elgesys yra funkcinis, t. y. atlieka tam tikrą funkciją tam asmeniui ir paprastai sukelia teigiamų pasekmių. Vėliau apie tai pakalbėsime išsamiau, o dabar atkreipkite dėmesį į toliau pateikiamas taisykles, kad geriau suprastumėte, kokios yra jūsų vaiko elgesio priežastys arba jo tikslai.

1 taisyklė. Mes koncentruojamės į tai, ką vaikai *dar*, t. y. į jų elgesį, o ne tai, ką jie „žino“. Mokymo sėkmę matuojame ne pagal tai, ką vaikas sužino, bet pagal tai, ką jis įprastai daro. Kodėl? Todėl, kad maži vaikai negali mums pasakyti, ką žino, ir todėl, kad tai, ko mes norime išmokyti, yra elgesys, kurio sunku išmokyti dėl autizmo, pavyzdžiui, kaip elgtis su kitais žmonėmis, kaip su jais bendrauti, žaisti su daiktais, užsiimti kasdiene veikla. Mes dažnai apie vaikus klausiamo, pvz.: „Ar ji jau naudojasi šakute?“ Tėvai į tokius klausimus paprastai atsako taip: „Taip, ji jau žino, kaip naudotis šakute. Mieliau valgo rankomis, bet jei prispiriu, tai vieną kitą kąsnį įsideda į burną ir šakute.“ Tokiu atveju teigtume, kad teisingas atsakymas į šį klausimą būtų „ne“, nes žinojimas, kaip ką nors padaryti, nėra tolygus darymui, o įgūdžiai, kurių ASS turintys vaikai turi išmokti, turi būti naudojami savarankiškai visą laiką, ne vien tuomet, kai kas nors priverčia juos naudoti (šiuo atveju įgūdžiai apima kalbos, gestų, dalijimosi patirtimi, žaidimų su kitais žmonėmis, pasisveikinimo, emocijų parodymo įgūdžius ir 1.1.). Taigi kai kalbame apie tai, ką autizmą turintys vaikai daro, turime minty akivaizdų nuolatinį elgesį, kuris visuomet turės priežastis, tikslus arba, kitaip tariant, funkcijas, susiformavusias per ankstesnę patirtį, susijusią su fizinėmis ir socialinėmis elgesio pasekmėmis.

2 taisyklė. Žmonės tam tikru būdu elgiasi tam, kad a) gautų tai, ko nori, kas juos pamalonintų; arba b) išvengtų to, ko nenori, kas jiems nemalonu. Skamba labai paprastai, tačiau tai yra vienintelės dvi pagrindinės elgesio priežastys, jo tikslai arba funkcijos. Jūsų vaiko elgesys grindžiamas patirtimi, kad praeityje jis padėjo gauti tai, ko buvo norima, arba išvengti to, kas nepatiko arba trukdė pasiekti tikslus.

UŽDUOTIS: stebėkite vaiko elgesį

Siūlome ateinančias keletą dienų stebėti savo vaiko elgesį ir pasvarstyti, kokie yra to elgesio tikslai, arba funkcijos. Pasistenkite stebėti po keletą elgesio epizodų per daugumą iš šešių tikslinės veiklos rūšių - žaidimas su žaislais ar kitais daiktais, bendravimo žaidimai, valgymas,

vaiko priežiūros veikla (maudymas, ap rengimas, per rengimas, ruošimasis miegoti), knygelių vartymas ir namų ruošia. Tai nereiškia, kad turėsite sėdėti šalimais su užrašų knyguite ir užsirašinėti. Tai reiškia, kad reikės šiek tiek daugiau dėmesio skirti vaiko elgesiui ir tam, kas vyksta 15-20 minučių prieš ir po tam tikro elgesio. Stebėkite ir pasižymėkite konkretų vaiko poelgį, taip pat elgesį, kurį norėtumėte matyti dažniau (pavyzdžiui, kad jis ištartų „mama“, nusišypsotų, atsisėstų jums ant kelių) arba kuris jums nepatinka ir kurio norėtumėte išvengti.

Atminkite prielaidą, kad visas tyčinis elgesys yra funkcinis, nukreiptas į tikslą. Tada užduokite sau klausimą: koks yra jūsų vaiko tikslas, kai jis rėkia, žvelgia į jus ir jums šypsosi arba veda jus už rankos link šaldytuvo? Toliau rasite lentelę, kurią galėsite naudoti užrašams, kad išsiugdytumėte įprotį stebėti vaiko elgesį ir tokio elgesio tikslus. Įrašykite ne tik teigiamus, bet ir neigiamus poelgius. Lentelėje rasite pavyzdžių, nuo kurių galima pradėti. Pasidarykite lentelės kopiją, jei joje nepakanka vietos jūsų užrašams.

NAUDINGAS PATARIMAS

Atminkite, kad elgesys yra matomas tyčinis veiksmas: vaikas rėkia, verkia, griebia, siekia, kalba, žiūri. Elgesys nėra jausmas ar būseną: susierzinęs, piktas, nusiminęs, kenčiantis skausmą ar pavargęs

1 etapo apibendrinimas

Jei laikėtės rekomendacijų ir atlikote aprašytas užduotis, jau gebate įžvelgti, kokie yra už vaiko elgesio slypintys tikslai. Siame etape pradedamas vaiko elgesio funkcijų suvokimo procesas analizuojant įvairias situacijas. Kitame etape analizuojama, kaip įžvelgti prielaidas, kurios leidžia numatyti, koks bus vaiko elgesys, ir pasekmės, kurios pastiprina vaiko elgesį šiose situacijose. O dabar patikrinkite, ar sutinkate su visais toliau pateikto kontrolinio sąrašo teiginiais. Jei taip, tai reiškia, kad gebate suprasti, koks yra elgesio ir tikslų santykis - šių žinių reikės 2 etape. Jei nesutinkate, peržiūrėkite šią skyriaus dalį dar kartą, daugiau laiko skirkite stebėjimui ir aptarkite savo stebėjimo rezultatus su kitu jus palaikančiu žmogumi. Taip dirbkite tol, kol galėsite lengvai pastebėti už vaiko elgesio slypinčius tikslus daugelyje situacijų.

Elgesio tikslų stebėjimas	
Vaiko elgesys	Vaiko tikslas
<i>Ištiesė rankas ir pažiūrėjo į mane</i>	<i>Norėjo, kad jį paimčiau</i>
<i>Parodė į šunį</i>	<i>Norėjo, kad ištarčiau „au au“</i>
<i>Pasakė „padėk“ ir davė man į rankas žaislą, kad sutaisyčiau</i>	<i>Norėjo, kad žaislas vėl veiktų</i>
<i>Suriko ir suspaudė rankose žaislą, kai priėjo sesė</i>	<i>Norėjo išsaugoti žaislą, kad neatimtų sesė</i>
<i>Suriko ir pažiūrėjo į spintelę</i>	<i>Norėjo sausainio iš spintelės</i>

Veiklos kontrolinis sąrašas.

Ar efektyviai stebiu savo vaiko elgesį?

- Tam tikrą laiką stebėjau savo vaiką ir sudariau jo elgesio atvejų sąrašą.
- Suprantu, koks yra skirtumas tarp matomo elgesio ir būsenos interpretavimo (pvz., verkia = elgesys, pavargęs = būseną).
- Visi mano sąraše nurodyti elgesio atvejai yra matomas elgesys, ne būsenos.
- Suprantu tikslus, kuriais pagrįsti kai kurie mano vaiko prašančio elgesio atvejai.
- Suprantu tikslus, kuriais pagrįsti kai kurie mano vaiko nepageidaujamo elgesio atvejai.
- Stebėjau kai kuriuos elgesio atvejus daugumoje iš šešių tikslinės veiklos rūšių.

2 etapas. Parinkite atpildą už elgesį: tai - elgesio pasekmė

Paaiškinimas. Pasekmės yra aplinkos atsakas į vaiko elgesį. Jos turi įtakos tam, ar vaikas taip pat elgsis ateityje, kad pasiektų tam tikrą tikslą. Pažvelkite į 226 puslapyje pateiktus pavyzdžius. Pirmame vaikas eina link jūsų pakeltomis rankomis ir galva. Vaiko tikslas - kad jūs jį paimtumėte. Jei mama ar tėtis atsako į šį elgesį paėmimu, vaiko tikslas pasiektas. Elgesio rezultatas - teigiama pasekmė (**atpildas**, arba pastiprinimas). Vaikas savo elgesiu sėkmingai pasiekė tikslą. Atpildas (paėmimas), kurį vaikas gavo kaip elgesio - rankų pakėlimo mosto - rezultata, padidina tikimybę (pastiprina), kad jis ateityje vėl naudosis tokį pat mostą, kai norės būti paimamas. Čia atsiranda mokymosi galimybė. Pageidaujama elgesį - šiuo atveju tai akivaizdus mostas - lydėjo teigiama pasekmė. Kitaip tariant, vaikas už savo elgesį gavo atpildą, arba pastiprinimą, kuris buvo išreikštas paėmimu, arba vaiko tikslo įgyvendinimu. Šioje knygoje vartodami terminą **mokymosi galimybė** turime galvoje štai ką: įvykis, per kurį padėjote savo vaikui parodyti pageidaujama elgesį arba įgūdį ir užtikrinote, kad toks elgesys būtų lydimas atpildo - paprastai tai yra tikslas, kurio siekė jūsų vaikas.

Aplinkos pasekmių sulaukia ir nepageidaujamas elgesys. Paprastai tėvai puola prie vaiko, kai jis klykia, ir ima guosti, apgaubia dėmesiu. Tačiau jei vaiko reikimo tikslas yra gauti jūsų dėmesio, tai šio tikslo patenkinimas, arba teigiama pasekmė, suteikia vaikui atpildą, arba pastiprina tokį elgesį. Tai vaikui praneša, kad reikimas yra veiksmingas būdas gauti dėmesio. Padidėja tikimybė, kad vaikas klyks ir kitą kartą, kai norės jūsų dėmesio, nes tokiu elgesiu jo sėkmingai gavo šįkart. Taigi antrasis etapas siekiant suprasti, kodėl vaikas elgiasi vienaip ar kitaip, yra pasekmių, kurios lydi jūsų vaiko poelgius, numatymas.

Nesvarbu, ar elgesys yra priimtinas (gražiai žaidžia, kalba), ar ne (rėkia, inkščia, kartoja tą patį, klykia, pabėga, mēto daiktus ant grindų, mušasi), pastiprinančios pasekmės jį palaiko. Pasekmės, kurios padidina tikimybę, kad vaiko elgesys pasikartos, nusakyti vartojamas specialus terminas **pastiprinimas**. Kaip ir prieš tai pateiktame pavyzdyje, kai vaikas rėkia, kad gautų dėmesio, kartais pasekmės, kurias mes suprantame kaip neigiamas, veikia it pastiprinimas. Iš tikrųjų reagavimas į vaiko reikimą yra **teigiamas pastiprinimas**, jei tokiu elgesiu jis pasiekė savo tikslą.

Dabar pažvelkime į dar vieną situaciją. Toliau kalbėsime apie vaiko reikimą. Keturmetės Jordanos, kurios elgesys ir buvo aprašytas prieš tai pateiktame pavyzdyje, tėvai bando išvalyti jai dantis. Jie prieina prie mergaitės su dantų šepetėliu rankose. Kai tik tėvai dukrą paliečia, ji ima rėkti ir smarkiai priešinasi tėvams bandant įkišti į burną šepetėlį. Dantų išvalyti nepavyksta, tėvai pasiduoda. Kas nutiko? Jordanos tikslas yra išsisukti nuo dantų valymo. Rėkdama ir priešindamasi ji sulaukia atpildo - pavyksta išsisukti. Atminkite tai, kas buvo rašyta anksčiau apie elgesio funkcijas, kurių iš esmės yra dvi - pasiekti trokštamo arba išvengti nepageidaujamo. Siame pavyzdyje išsisukimas yra atpildas, kurio specialus terminas yra **neigiamas pastiprinimas**. Tačiau pasekmė vis tiek pastiprina elgesį, nes Jordaną pasiekė savo tikslą, bet ji pasiekia *pašalinus nemalonus dirgiklį*, todėl termine vartojamas žodis „neigiamas“. Ankstesnis pavyzdys, kuriame Jordaną rėkia, kad gautų tėvų dėmesio, yra teigiamo pastiprinimo pavyzdys: ji pasiekė trokštamą tikslą. Tiek pasiekus kažką malonaus, tiek išvengus ko nors nemalonaus, vaiko elgesys, kuriuo jis siekia savo tikslo, pastiprinamas (arba sustiprinamas). Toliau pateikiama svarbi taisyklė, į kurią reikėtų atsižvelgti stebint, kokios pasekmės lydi jūsų vaiko elgesį:

3 taisyklė. Naujo elgesio išmokstama tuomet, kai reaguojama į jo pasekmes. Šią taisyklę naudojote mokydami savo vaiką pagal kiekvieną ankstesnį šios knygos II dalies skyrių. Kiekvieną kartą, kai duodate vaikui rinktis ir kai vaikas ką nors pasirenka, jis jums nurodo, koks yra jo tikslas: gauti. Kai mokėte savo vaiką pakelti rankas, kai nori būti paimamas, visų pirma pamatėte, jog vaikas savo galvoje turi tą tikslą, nes priėjo prie jūsų ir kažkokiu būdu parodė, kad būtent to nori. Tuomet ištiesėte rankas ir išmokėte vaiką ištiesti savašias (mokėte naujo įgūdžio). Kai jis iškėlė rankas (naujas įgūdis), jūs jį paėmėte.

Taip darydami užtikrinote, kad vaikas pasiektų savo tikslą. Tai, kad vaiką paėmėte, buvo (ir yra) atpildas - naujo elgesio, jam iškeliant rankas, pastiprinimas. Pastiprinimas todėl, kad jis to nori - tai yra jo tikslas.

Užduotis: už kokį elgesį norite suteikti atpildą?

Kiekvieną kartą, kai vaikui duodate žaislą, maisto ar užsiimate jo norima veikla, jūs suteikiate jam atpildą, nepriklausomai nuo to, kokie prieš tai buvo jo veiksmai. Jei vaikas prieš tai verkė, jūs suteikiate atpildą už verkimą. Jei pažiūrėjo į jus, suteikiate atpildą už žvilgsnį. Jei kažką pagriebė, jūs suteikiate atpildą už griebimą. Kiekvieną veiksmą ar elgesį, už kurį suteikiate vaikui atpildą, pastiprinate. Turėkite tai omenyje bendraudami su vaiku - tai padės efektyviau jį mokyti. Pasiūnkite užtikrinti, kad vaikas sulauktų teigiamų pasekmių už pageidaujamą elgesį ir *nesulauktų* teigiamų pasekmių už nepageidaujamą elgesį.

4 taisyklė. Elgesio, už kurį vaikas negauna atpildo, laikui bėgant sumažės. Visų teigiamų pasekmių, arba atpildo, pašalinimas laikui bėgant sumažins elgesio dažnį; šis procesas vadinamas **išnykimu**. Jis pasireiškia, kai pašalinama visa su elgesiu gaunama nauda.

Mollės atvejis. *Mollės tėtis nusprendžia, jog daugiau nesuteiks dukrai atpildo už tai, kad ji rėkia, kai nori sesers daiktų. Jis nurodo Tinai nususukti ir nueiti, kai tik Mollė pradės rėkti ir bandys ką nors pagriebti. Tina supranta, koks bus pokytis: ji turi eiti į savo kambarį ir užsidaryti duris, jei Mollė ims šaukti. Nepraėjus nė savaitei Mollė liaujasi kibti prie Tinos. Dabar ko nors užsimaniusi ji eina prie tėvų ir tampo juos už rankos. Tėvai nusprendžia, kad tai geresnė bendravimo forma, ir leidžiasi nuvedami prie spintelės ar šaldytuvo. Taigi per savaitę Mollės elgesys sesers atžvilgiu išnyksta. Jis nebėra veiksmingas siekiant tikslo, tad Mollė jį nutraukia ir randa funkcionalesnį būdą, kuris geriau padeda siekti tikslo - tempti tėvus ten, kur ji nori. Tėvai ir toliau pildo mergaitės norus, taigi ji už šį naują elgesį sulaukia atpildo - teigiamų pasekmių.*

Dėl išnykimo gali sumažėti ir pageidaujamo elgesio. Štai dažnas pavyzdys.

Alycia yra Maxo, turinčio ASS, ir jo jaunesnės sesers Kerrės mama. Alycia liepia Maxui paprašyti Kerrės atiduoti žaislą, nes dabar jo eilė, o ne griebti iš jos. Maxas paprašo Kerrės duoti žibintuvėlį. Kerrė jo prašymą ignoruoja. Taigi Maxas už prašymą atpildo negauna. Tris kartus pabandęs gražiai paprašyti, Maxas pagriebia žaislą ir ima su juo žaisti. Toks jo elgesys sulaukia atpildo (tai žaislas), o prašymas - ne, nes yra ignoruojamas. Jei tai tęsis, berniukas žaislų nebeprašys. Prašymo elgesys greitai išnyks, nes jis nėra veiksmingas siekiant tikslo, o vaikas imsis veiksmingo elgesio - griebis daiktus.

Štai vienas iš būdų šią situaciją išspręsti kitaip:

Kerrės ir Maxo atvejis. *Maxas paprašo Kerrės duoti žibintuvėlį. Kerrė jį ignoruoja. Čia įsikiša Alycia - nukreipia Kerrės ranką su žibintuvėliu į Maxo ranką ir užtikrina, kad jis gautų žibintuvėlį. Maxo prašymas sulaukė atpildo. O kaipgi Kerrė? Jai taip pat reikia atpildo už tai, kad atidavė žaislą broliui. Laimei, Alycia turi dar vieną žibintuvėlį ir iškart jį pasiūlo Kerrei. Mergaitė jį paima ir lieka patenkinta. Taigi Kerrė gavo atpildą už tai, kad atidavė žibintuvėlį Maxui, kai šis ištiesė ranką ir paprašė. Atpildo už deramą elgesį sulaukė abu vaikai.*

Tačiau tikrovėje dar vieną žaislą turėsite ne visuomet (ne visada įmanoma iš anksto žinoti, dėl ko susikivirčys vaikai - žibintuvėlio, šakutės, lėkštės ar žaislo), be to, prašydami vyresniojo brolio ar sesers padėti atiduodant žibintuvėlį ar kitą žaislą galite sukelti šiam vaikui apmaudą. Visuomet patartina gauti brolių ar seserų pritarimą - taip užsitikrinsite jų bendradarbiavimą. Paaiškinkite jiems, ką darote, kad ASS turintis jų brolis ar sesuo išmokytų bendrauti, ir kodėl tai yra svarbu. Tuomet atidavę savo žaislą jie didžiuliais savimi (atpildas), o jūs juos pagirsite (dar vienas atpildas). Alycia taip pat galėjo pamėginti duoti kitą Kerrei (ar Maxui) patinkantį žaislą ir

gausiai pagirti ir apkabinti vaiką, kuris atiduoda žaislą paprašytas (teigiama pasekmė).

5 taisyklė. Yra dar vienas variantas, kaip pasekmės ilgainiui gali pakeisti elgesį. Elgesį sekanti pasekmė (paprastai neigiama), kuri lemia tokio elgesio dažnumo mažėjimą, vadinama **bausme**. Šiuo atveju bausmė nereiškia vaiko pastatymo į kampa ar panašaus nubaudimo. Tai tiesiog reiškia pasekmę, kurios vaikas (ar suaugusysis) nenori ir dėl kurios mažėja šią pasekmę lėmusio elgesio dažnumas.

„Deja, broliai ir seserys ne visada nori suteikti atpildą, kai maloniai, mandagiai paprašomi pasidalyti. Aš mokau savo dukrą skatinti brolių dalytis, tačiau kartais jai sunku atiduoti mėgstamus žaislus, net jei brolis paprašo labai gražiai. Tačiau noriu, kad už gražų paprašymą vaikas sulauktų atpildo. Tad sugalvojome sistemą, kuri, regis, padeda. Jei dukra turi žaislą, kuriuo jokių būdu nenori dalytis, reikalauju, kad ji tą žaislą laikytų savo kambaryje ir brolis jo nematytų. Jei ji su tuo žaislu žaidžia kitose namų vietose, reikalauju, kad dalytųsi. Jei mano sūnus griebia žaislą, jis jo negaus - atimu, kad nesiveltų į peštynes su seserimi (mes turime taisyklę, kad nė vienas vaikas negali griebti žaislų, net jei kitas prieš tai paėmė žaislą netinkamai). Jei sūnus paprašo gražiai, reikalauju, kad dukra jam žaislą parodytų, bet ji tuojau pat gali paprašyti jį gražinti (jei, pavyzdžiui, tuo metu su juo žaidžia ir nenori, kad žaidimas nutrūktų). Jei dukra gražiai paprašo, reikalauju iš sūnaus, kad jis elgtųsi taip pat ir gražintų žaislą. Mano sūnus dabar noriai dalijasi net mėgstamiausiais žaislais.“

Kerrės ir Maxo atvejis. Įsivaizduokime, kad gražiai paprašęs pasidalyti žaislu ir nesulaukęs atsako Maxas bando pagriebti žaisle. Kerrė greitai išeina iš kambario su žaislu, neleidžia Maxui jo paimti. Maxas pradeda verkti ir eina pas Alycią, o ši sako: „Štai kas nutinka, kai griebi.“ Tikimybė, kad Maxas griebtų žaisle ir kitą kartą, mažesnė, nes tokio elgesio rezultatas buvo nemaloni, arba neigiama, pasekmė - jis negavo žaislo. Kalbant terminais, už savo elgesį jis susilaukė bausmės.

NAUDINGAS PATARIMAS

trumpa terminijos apžvalga

Kai elgesio rezultatas yra tikslo pasiekimas, teigiama pasekmė, elgesys **pastiprinamas**. Kai po elgesio nuolatos nevyksta jokie įvykiai, susiję su tikslu, elgesys **išnyksta**. Kai po elgesio epizodo įvyksta nepageidaujamas įvykis, kurio rezultatas - prarastas tikslas, už jį **nubaudžiama**. Išnykimas ir bausmė silpnina elgesį, kuris naudojamas tikslui pasiekti. Pastiprinimas tokį elgesį dažnina. Taigi vaiko tyčinį elgesį jo pasekmė sustiprina arba susilpnina.

Bausmė ir išnykimo rezultatas - ilgainiui susilpnėjęs tam tikras elgesys. Bet kokia nepageidaujama pasekmė, kalbant specialiais terminais, yra **bausmė**. Kai vaikui sakoma „ne“ arba „ne dabar“, kai tėvai paima jo norimą daiktą arba kai brolis ar sesuo ką nors atima ar atstumia ir kartu nežaidžia, tai gali būti baudžiančios pasekmės - nepageidaujamos pasekmės, kurios seka tyčinį elgesį.

Užduotis: toliau stebėkite savo vaiko elgesį

Norint atlikti šią užduotį reikės vieną ar dvi dienas rasti laiko stebėjimui, kad atkreiptumėte dėmesį į tai, kokios yra jūsų vaiko elgesio pasekmės atsižvelgiant į jo tikslus. Pagalvokite, ar elgesio pasekmė atitiko vaiko tikslą ir elgesį pastiprino (S); ar elgesį sekė nepageidaujama pasekmė, t. y. bausmė (B); ar elgesys visai neturėjo su tikslu susijusios pasekmės, tad išnyko (I). Toliau esančioje lentelėje pažymėkite tokį vaiko elgesį, kuris yra socialiai priimtinas (akių kontaktas, gestai, garsai ar žodžiai), ir tokį, kuris yra socialiai nepriimtinas (pvz., rėkimas ir daiktų mėtymas). Bet kurio elgesio atveju atminkite, kad tuomet, kai vaikas pasiekia savo tikslą, elgesys pastiprinamas. Kartais veiksmai, kurie iš pirmo žvilgsnio atrodo kaip neigiamas atsakas (pataisymas, barimas ir t.t.), gali elgesį pastiprinti, jei tai padeda vaikui pasiekti tikslą (pvz., jei vyresnis brolis ar sesuo suirzta, tai gali būti elgesio sustiprinimas jaunesniajam, nes jam patinka matyti, kaip brolis ar sesuo susierzina). Jei nepakaks vietos užsirašyti, pasidarykite lentelės kopiją.

2 etapo apibendrinimas

Veiklos kontrolinis sąrašas.

Ar atpažįstu savo vaiko elgesio pasekmes?

- Tam tikrą laiką stebėjau savo vaiką ir sudariau jo elgesio atvejų sąrašą.
- Visi mano sąrašė nurodyti elgesio atvejai yra matomas elgesys, ne būsenos.
- Nurodžiau tikslus ir pasekmes, kurios seka kai kuriuos mano vaiko priimtino elgesio atvejus.
- Nurodžiau tikslus ir pasekmes, kurios seka kai kuriuos mano vaiko nepriimtino elgesio atvejus.
- Pavyko suskirstyti daugumą pasekmių į pastiprinančias elgesį, jį nutraukiančias ir baudžiančias.
- Stebėjau kai kuriuos elgesio atvejus, tikslus ir pasekmes per daugelį iš šešių tikslinės veiklos rūšių.

3 etapas. Stebėkite, kas vyko prieš vaiko veiksmus: tai - prielaidos

Paaiškinimas. Iki šiol kalbėjome apie du mokymuisi svarbius principus: 1) elgesio funkcija yra gauti tam tikrą rezultatą arba jo išvengti; 2) elgesį lydinčios pasekmės didina arba mažina jo dažnumą tokiose pačiose situacijose ateityje. Dabar laikas aptarti trečiąjį principą, kuris padės geriau suprasti ir pakeisti elgesį: 3) įvykis, kuris vyksta iškart prieš tam tikrą elgesio atvejį, tą elgesį ir sukelia arba duoda užuominą, koks bus tas elgesys - tai yra prielaida, arba stimulus, kuris leidžia suprasti, koks bus elgesys.

6 taisyklė. Elgesys kyla kaip atsakas į stimulą, kuris dar vadinamas **ankstesniu įvykiu**. Šie įvykiai dažni vaiko aplinkoje. Pavyzdžiui, vaikas pamato tai, ko nori (ledinuką), arba ko nenori (vaistų dėžutę). Arba jis išgirsta garsą (atsidaro garažo durys), kuris reiškia, kad grįžo tėtis. Išvysta šunį, kurio bijo. Močiutės namuose įeina į virtuvę ir pamato spintelę, kurioje ji visada laiko traškučius. Ankstesnius įvykius, arba prielaidas, galima ir numanyti: pavyzdžiui, vaikas alkanas arba pavargęs.

Nors dažnai daugiausia dėmesio skiriame elgesio pasekmėms, ne mažiau jo reikėtų skirti ir prielaidoms. Galvodami apie elgesį, kurio pageidaujame, turime galvoti apie tai, koks įvykis aplinkoje - arba stimulus - turėtų tą naują elgesį paskatinti. Taip pat turime užtikrinti, kad mūsų mokymas būtų orientuotas į tai, kaip susieti naują elgesį su tinkamu įvykiu, arba stimulu. Tuomet įvairiose situacijose galėsime naudoti stimulus, kurie padės paskatinti pageidaujamą elgesį. Taip pat galime pašalinti stimulus, kad sumažintume nepageidaujamo elgesio tikimybę.

Su kokiais stimulus reikėtų dirbti? Lengviausia orientuotis į žodinius nurodymus. Mes norime, kad vaikai elgtųsi taip, kaip liepiame. Tačiau šioje knygoje daugiausia bandome jums kaip stimulus padėti naudoti nežodines užuominas - gestus. Rodėte, kaip naudotis žaislais (prielaida), kad jūsų vaikas mėgdžiotų (elgesys), o šio veiksmo pasekmė - įdomus rezultatas (pasekmė). Rodėte į ką nors pirštu (prielaida), kad jūsų vaikas atsisuktų ir tą daiktą paimtų (elgesys), nes jo norėjo arba susidomėjo (pasekmė). Pradėjote žaisti gaudynių ir staiga sustojote (prielaida), kad vaikas jus pasivytų (elgesys), ir jį pagavote ir iškėlėte į orą (pasekmė). Pradėjote dainuoti vaiko mėgstamą dainelę, pajudinote pirštą (1 prielaida) ir sustojote (2 prielaida), kad vaikas tai pamėgdžiotų (elgesys), o tada tęsėte dainelę (pasekmė). Visuose pavyzdžiuose naudojote gestus - nežodinę kalbą, kurie funkcionavo kaip prielaidos, arba stimulus. Greičiausiai jau gana įgudote juos naudoti.

Atkreipkite dėmesį į dar vieną svarbų aspektą: dauguma elgesio modelių, kurių norime, kad vaikas išmokytų, yra savarankiški įgūdžiai - įgūdžiai, kuriuos kiti vaikai naudoja be jokių nurodymų ar užuominų. Savarankiškai žaisti, nueiti į tualetą, kai prispiria reikalas, pasveikinti tėtį ar mamą, kai šie grįžta iš darbo, duoti žaislą seseriai, kai ji to paprašo - tik keletas pavyzdžių, kai tikimės, kad vaikai atitinkamai elgsis be tėvų nurodymų. Jei kiekvieną iš šių sudėtingų savarankiškų

įgūdžių panagrinetume nuodugniau, visuose įžvelgtume ir funkcija, ir elgesį pastiprinančius elementus. Vaikai žaidžia savarankiškai, nes jiems patinka ši veikla (teigiamas pastiprinimas). Vaikai eina į tualetą savarankiškai, nes naudojimas tualetu leidžia išvengti nemalonios ir nepatogios šlapių kelnių situacijos (neigiamas pastiprinimas), be to, jie pagiriami už tai, kad gerai išmoko atlikti tokią sudėtingą užduotį (teigiamas pastiprinimas). Kai vaikai dalijasi žaislais, jie išvengia konfliktinės situacijos (neigiamas pastiprinimas) ir užsiima maloniu bendravimu tai darydami (teigiamas pastiprinimas). Tai gerai išmokto elgesio sekos, kurias vaikai vykdo be jokių nurodymų, tačiau kai tokio elgesio vaikai dar tik mokėsi, kiekvienu elgesio atveju buvo aiškios prielaidos ir tiesioginis atpildas. ASS turintys vaikai taip pat gali išmokti sudėtingo elgesio sekų ir jas naudoti savarankiškai, jei tik yra aiškios kiekvieno elgesio prielaidos ir pastiprinančios pasekmės. Apie šias prielaidas ir pasekmes sužinojote skaitydami kiekvieną šios knygos II dalies skyrių.

O jei norite išmokyti naujo įgūdžio, bet nesate tikri dėl stimulo, kurį turėtumėte naudoti? Jei norite suprasti, kokį stimulą reikėtų naudoti norint pasiekti, kad vaikas elgtųsi taip, kaip pageidaujate, pagalvokite, koks stimulus lemia tokį daugumos panašaus amžiaus vaikų elgesį. Jei tik įmanoma, reikėtų siekti, kad ASS turintiems vaikams būtų taikomi tokie pat stimulai kaip ir kitiems vaikams. Jei vis tiek nesate tikri, stebėkite vaikus parke, ugdymo įstaigoje, bažnyčioje, maisto prekių parduotuvėje ir kitose vietose. Arba paklauskite draugų ar giminaičių, į ką reaguoja jų vaikai. Jei naudosite tuos pačius stimulus kaip ir kiti tėvai, jūsų vaikas supras skirtingų žmonių užuominas. Būtent todėl rekomenduojame dirbant su vaiku pasitelkti labai įprastus (nors ir supaprastintus) žodžius ir gestus. Jūsų naudojami žodžiai ir gestai, taip pat žaislai, dainelės, žaidimai ir kasdienė veikla, kurios mokėte, greičiausiai yra tokie pat, kokius naudoja jūsų giminaičiai ar draugai. Jei mokysite vaiką šių įprastų stimulų ir atsako kasdienėse situacijose naudodami ranka pasiekiamus buitines daiktus, bus daug lengviau vaiką išmokyti stimulo ir elgesio sekos, kurią naudos ir kiti žmonės. Jūsų vaikas mokosi to, ko jam reikia siekiant bendrauti su įvairiais žmonėmis, o ne su keliais, ir įvairiose situacijose, ne tik mokymo aplinkoje.

Maxo ir Kerrės atvejis. *Stimulas, arba prielaida, kodėl Maxas griebė daiktą, buvo tai, kad jis pamatė, kaip Kerrė smagiai žaidžia su žibintuvėliu. Koks yra tipiškas elgesys, kurį naudoja ikimokyklinukai reaguodami į ankstesnį įvykį, t. y. kito vaiko su trokštamą žaislu vaizde? Taip, pasitaiko, kad vaikai griebia žaislą, bet idealiu atveju jie atsiklausia, ar gali jį paimti. Taigi Alycia pasielgė tinkamai liepdama Maxui paprašyti Kerrės duoti jai žaislą. Tipiškas atpildas už prašymo įvykdymą yra žaislo gavimas.*

Šiuo atveju tikslas yra išmokyti Maxą, kad kai pamato Kerrę su kitu žaislu (prielaida), jis to žaislo paprašytų (elgesys), už ką, tikėtina, gaus atpildą - žaislą (pasekmę). Pažvelkite į elgesio atvejus ir jų prielaidas toliau pateikiamoje lentelėje. Užpildykite lentelę nurodydami savo vaiko elgesio atvejus, kuriuos stebėjote. Jei nepakaks vietos užrašams, pasidarykite lentelės kopiją.

3 etapo apibendrinimas

Jei atlikote nurodytas užduotis, dabar jau galite įžvelgti, kokios yra vaiko elgesio prielaidos, leidžiančios suprasti, koks bus jo elgesys. Siame etape tęsiamas vaiko elgesio atvejų sudėtinių dalių suvokimo procesas analizuojant įvairias situacijas. Kitame etape analizuojama, kaip bendrai naudoti šias elgesio sudėtines dalis, kad vaikas išmokytų naujo elgesio ir įgūdžių arba juos pakeistų siekdamas savo tikslų.

Vaiko elgesio stimulo supratimas	
Vaiko elgesys	Kas vyko prieš tai: prielaidos
<i>Pakėlė rankas ir pažiūrėjo į mane</i>	<i>Ištiesiau rankas ir pakėliau vaiką</i>

vaikas elgiasi, reaguoja į kitus ir su jais bendrauja savaip. Stebėdami savo vaiko elgesio atvejus, tokio elgesio prielaidas ir pasekmes, galite suprasti, kokie yra vaiko elgesio tikslai ir funkcijos - tai yra kodėl jis elgiasi būtent taip. Vaiko elgesys parodo, kokias elgesio pasekmes ar rezultatus jis patyrė anksčiau ir kokie stimulai ir prielaidos lėmė tokį elgesį. Nepageidaujamas elgesys, pavyzdžiui, įniršio priepuoliai ir agresija, yra visų vaikų elgesio repertuaro dalis, o nuolatinis jis tampa tuomet, kai juo visada pasiekiamas tikslas - teigiama elgesio pasekmė. Tai ne šiaip nepaklusnus elgesys, o vaiko funkcinis elgesys. Tai geriausia priemonė, kurią vaikas turi savo tikslui pasiekti. Priimtina elgesį, pavyzdžiui, apsikabinimus ir bučinius, taip pat lemia tos pačios priežastys: toks elgesys vaikui duoda teigiamų pasekmių. Tai pati veiksmingiausia jūsų vaiko turima priemonė, kuria jis gali pasiekti savo tikslo situacijoje, kurioje atsiranda stimulus iš aplinkos. Ar elgesys priimtinas, ar ne - jis yra funkcinis, nes veiksmingas.

Užduotis: stebėkite savo vaiko socialiai priimtina ir nepriimtina elgesį, jo prielaidas ir pasekmes

Šis pratimas padės jums pamatyti ir apibūdinti visą elementų seką, kuria yra pagrįstas nuolatinis jūsų vaiko elgesys. Pradėti įžvelgti mokymosi elementų seką, kuria grindžiamas dabartinis priimtinas ir nepriimtinas vaiko elgesys, labai svarbu, todėl norime paskatinti jus skirti keletą dienų ir išmokti šiuos elementus pastebėti. Jei gerai įvaldysite šį įgūdį, galėsite jį efektyviai naudoti savo vaiko gyvenime, kad jį išmokytumėte naujų elgesio modelių, padidintumėte pageidaujamo elgesio atvejų dažnumą ir sumažintumėte nepageidaujamo elgesio atvejų. Šie principai tinka ir kai vaikas yra pradinukas, ir paauglys, ir jau suaugęs žmogus. Kai tik išmoksite juos atpažinti, nebereikės pastangų juos įžvelgti, jie pasirodys patys, o tai suteiks jums daug idėjų, kaip išmokyti vaiką naujos reakcijos į įvairias situacijas ir potyrius. Pradėkite nuo trumpų užrašų, kuriuose turite nurodyti vaiko elgesį ir tikslus. Tai yra esminiai elementai, kurie apibrėžia prielaidas ir pasekmes. Pasižymėję vaiko elgesį ir tikslus, užsirašykite su juo susijusias prielaidas ir pasekmes. Greičiausiai kuo daugiau tai darysite, tuo paprasčiau taps įžvelgti visus elementus. Pasižymėkite tiek priimtina vaiko elgesį, tiek nepriimtina - tą, kurį norėtumėte keisti.

4 etapo apibendrinimas

Jei laikėtės nurodymų ir atlikote aprašytą užduotį, dabar jau gebate įžvelgti, kokie yra vaiko tikslai, prielaidos ir pasekmės, kuriais pagrįsti daugybė pageidaujamo ir nepageidaujamo elgesio atvejų. Šiame etape tęsiamas vaiko elgesio funkcijų suvokimo procesas analizuojant įvairias situacijas. Kitame etape nagrinėjama, kaip šias žinias panaudoti, kad vaikas įgytų naujų įgūdžių, o jūs padidintumėte jo mokymosi galimybių skaičių. Tačiau dabar patikrinkite, ar sutinkate su visais toliau pateikto kontrolinio sąrašo teiginiais. Jei taip, turite visus įgūdžius, kurių reikia norint suprasti, koks yra vaiko elgesio elementų (tikslų, prielaidų ir pasekmių) santykis - šių žinių reikės **5 etape**. Jei ne, peržiūrėkite šią skyriaus dalį dar kartą, daugiau laiko skirkite stebėjimui ir aptarkite savo stebėjimo rezultatus su kitu jus palaikančiu žmogumi. Taip dirbkite tol, kol galėsite lengvai pastebėti prielaidas, tikslus ir pasekmes, kuriais pagrįstas jūsų vaiko elgesys daugelyje situacijų.

Veiklos kontrolinis sąrašas.

Ar atpažįstu savo vaiko elgesio stimulus?

- Tam tikrą laiką stebėjau savo vaiką ir sudariau jo pageidaujamo ir nepageidaujamo elgesio atvejų sąrašą.
- Suprantu tikslus, prielaidas ir pasekmes, kuriais pagrįsti kai kurie priimtino mano vaiko elgesio atvejai.
- Suprantu tikslus, prielaidas ir pasekmes, kuriais pagrįsti kai kurie nepriimtino mano vaiko elgesio atvejai.
- Stebėjau kai kuriuos savo vaiko pageidaujamo ir nepageidaujamo elgesio atvejus ir apibrėžiau tokio elgesio tikslus, prielaidas ir pasekmes per daugelį iš šešių tikslinės veiklos rūšių.

5 etapas. Naudokite pagrindinius mokymosi elementus, kad padidintumėte savo vaiko mokymosi galimybes ir išmokytumėte jį naujų įgūdžių bei elgesio

Paaiškinimas. Kiekvieną kartą bendraujant su vaiku egzistuoja potenciali mokymosi galimybė. Tam, kad galėtumėte mobilizuoti dar daugiau galimybių, reikia žinoti, kas potencialiai pastiprina elgesį. Dažnai tai yra dalykai, kurių jūsų vaikas nori - maistas ir gėrimai, dėmesys, mėgstami daiktai, paguoda ir švelnumas, saugumas, įdomūs vaizdai, garsai ir įvykiai, malonus prisilietimas ir judesys. Arba tai gali būti nemalonūs stimulai, kuriuos vaikas nori pašalinti, pavyzdžiui, alkis ir troškulys, įkyrus garsas (pvz., dulkių siurblio), nemalonūs pojūčiai (pvz., rankų lipnumas ar pilnos sauskelnės); gąsdinantys stimulai arba kliūtys, trukdantios vaikui pasiekti tikslą (pvz., sutaisyti sugedusį žaislą, atidaryti spintelę ar šaldytuvą).

UŽDUOTIS: užtikrinkite, kad jūsų vaikas kuo suprantamiau išreikštų tikslus

Visas mokymosi galimybes turėsite ir jas galėsite panaudoti vaiko labui, jei kiekvieną kartą, kai duodate vaikui tai, ko jis nori, arba pašalinate tai, ko jis nenori, užduosite sau šiuos klausimus: kaip mano vaikas išreiškia savo norus; ar pagal savo galimybes jis naudoja brandžiausius komunikacinius įgūdžius, kad išreikštų savo tikslus; galbūt vien tik aš naudoju šiuos elgesį pastiprinančius elementus, o vaikas beveik nieko nedaro, kad išreikštų savo tikslus? *Tai labai svarbūs klausimai.* Viena mama, kuri sau uždavė šiuos klausimus, sakė: „Žinote, jis - tarsi mažasis princas. Jam nereikia nė piršto pajudinti - mes visi tenkiname kiekvieną jo poreikį jam neparodžius jokių pastangų!" Jai tai buvo svarbi įžvalga. Mama neprašė sūnaus daryti to, ko mes paprastai tikimės iš vaikų: *kuo geriau bendrauti.* Turbūt daugybę kartų visi esame savo zirziančiam vaikui sakę „Kalbėk" arba davę pastabą, kad pridėtų „Prašau duoti", kai jis pasako: „Dar pieno". Arba pataisę vaiką, kai jis pagriebia žaislą iš kito vaiko, atiduodami žaislą pirmajam, o tam, kuris pagriebė žaislą, pasakydami: „Gražiai paprašyk". Mes norime, kad vaikai naudotų savo turimus komunikacinius gebėjimus tikslui siekti, ir juos *paskatiname*, kad elgtųsi, kaip mes norime.

Tad pagalvokite, kokius komunikacinius gebėjimus jūsų vaikas gali lengvai naudoti: ko nors siekti, į ką nors rodyti, garsu išreikšti ketinimą, mėgdžioti garsus, pasirinkti vieną iš dviejų, žiūrėti į jus ir bendrauti? Nesvarbu, kokius komunikacinius gebėjimus jūsų vaikas turi šiuo metu ir kuriuos geba lengvai naudoti - jais vaikas gali išreikšti savo tikslus. Kai jis elgiasi netinkamai siekdamas parodyti savo tikslą, pavyzdžiui, zyzia, rėkia, niršta, reikėtų elgtis šitaip: ignoruokite tokį elgesį (elgesio išnykimas); sudarykite prielaidas norimam elgesiui rodydami tinkamo elgesio pavyzdį arba skatindami, kad būtent tokiu elgesiu vaikas galėtų pasiekti savo tikslą (mostas arba žodžiais išreikštas prašymas); reikalaukite, kad vaikas rodytų tinkamą elgesį, ir leiskite vaikui pasiekti savo tikslą (atpildas).

Sudarykite vaiko komunikacinių gebėjimų sąrašą - tiek išreiškiamų žodžiu, tiek gestais. Tai priemonės, kuriomis jūsų vaikas išreiškia savo poreikius ir norus. Turėkite šiuos gebėjimus omeny, kai kitą kartą susiruošite duoti vaikui tai, ko jis, jūsų nuomone, nori. Aiškiai vaikui parodykite, kad galite duoti tai, ko jis nori - tai bus elgesio prielaida. Palaukite ir to dalyko neduokite, kol vaikas, naudodamasis vienu iš savo komunikacinių gebėjimų, neišreikš, kad jo nori. Palaukite, kol vaikas pademonstruos savo elgesį, ir paskatinkite, jei vaikui reikia pagalbos. Kai vaikas tinkamai parodys komunikacinius įgūdžius, *tik tada* suteikite jam atpildą, arba elgesį pastiprinantį elementą.

O jei jūsų vaikas nepademonstruos komunikacinių įgūdžių ar parodys netinkamą elgesį, pavyzdžiui, pradės zyzti? Ignoruokite netinkamą elgesį ir pasufleruokite tinkamą elgesį. Padėkite vaikui deramai elgtis. Jei vaikas moka tarti žodžius, parodykite pavyzdį, koks tas žodis turėtų būti. Jei vaikas geba ištiesti ranką, padėkite daiktą tokiu atstumu, kad jis galėtų jį pasiekti. Jei vaikas gali parodyti į daiktą pirštu, parodykite jam pavyzdį. Jei reikia, tiesiog fiziškai parodykite vaikui, kokio atsako, elgesio bandote jį išmokyti. Kai vaikas pademonstruoja reikiamą elgesį, duokite atpildą. Štai ir sudarėte *mokymosi galimybę* - panaudojote visus jos elementus.

Įsivaizduokime situaciją, kai norite duoti savo vaikui sumuštinį su riešutų sviestu, o jūsų

galimybes. Palaukite, kol vaikas išreikš prašymą, arba paskatinkite vaiką tai daryti - *taip neišnaudotas galimybes paversite mokymosi galimybėmis*. Jei nepakanka vietos užrašams, pasidarykite lentelės kopiją.

6 etapas. Pakeiskite nepageidaujama elgesį

Paaiškinimas. Visi maži vaikai (ir dauguma suaugusiųjų) turi nelabai malonių įpročių. Į prieš tai pateiktas lenteles greičiausiai įrašėte tokio savo vaiko elgesio, kuriuo nesate labai patenkinti, pavyzdžių. Vaikas galbūt rėkia, kad išreikštų norą, tampo jus už rankos arba kam nors kanda, kad to žmogaus išvengtų arba gautų norimą daiktą. Galbūt jis griūna ant grindų arba daužo galvą, kai brolis paima žaislą arba kai jūs atsisakote duoti dar vieną saldainį. Kodėl jis šitaip elgiasi? Greičiausiai tai jau supratote: atlikdami ankstesnes šio skyriaus užduotis turbūt atpažinote kai kuriuos nepriimtino elgesio modelius. Analizuodami tokio elgesio elementų seką, jūs juos vertinote. Sužinojote apie funkcinis ryšius, kurie palaiko tam tikrą elgesį - tai yra jo prielaidas ir pasekmes. Jei kai kurie jūsų vaiko elgesio būdai yra nepriimtini ir jūs dar neišsiaiškinote jų prielaidų ir pasekmių sekos, dabar pats laikas tai padaryti. Šiame paskutiniame etape paaiškinsime, kaip padėti vaikui išmokti priimtinesnio elgesio ir jį pakeisti netinkama.

UŽDUOTIS: nurodykite netinkamą elgesį ir kuo galima jį pakeisti

<i>Prielaida -> Elgesys -> Pasekmė - norimas rezultatas</i>	<i>= Elgesio padažnėjo (mokymasis)</i>
<i>Prielaida -> Elgesys -> Pasekmė - nenorimas rezultatas arba jokio rezultato</i>	<i>= Elgesio sumažėjo</i>

Pasirinkite vieną dažną netinkamo savo vaiko elgesio pavyzdį, kuris turi aiškia visų elementų struktūrą - tai turi būti toks elgesys, kurį tikrai norėtumėte pakeisti²¹. (Nepamirškite, jog kartais netinkamas elgesys, pavyzdžiui, verksmas, rėkimas ar įnirsis, yra ženklas, kad vaikas prastai jaučiasi. Pamenate, 1 skyriuje aptarėme, kad ASS turintys vaikai kartais susiduria su virškinimo problemomis, jautrumu maistui, miego stygiu ir kitais sveikatos sutrikimais. Taip pat atminkite, jog kartais ASS turintiems vaikams sunku pasakyti, kad skauda, arba parodyti, kur skauda. Jei staiga pasikeitė vaiko elgesys, tarkim, jis netikėtai tapo irzlus ar agresyvus ir tai neatrodo susiję su konkrečia elgesio prielaida ar pasekme, pagalvokite, ar nereikėtų vaiko nuvesti pas pediatrą, kad šis įvertintų jo sveikatos būklę. Taip pat vaikas gali būti dirglus ar suirzęs, jei prastai miega ar valgo. Taigi pasirūpinkami, kad vaikas gerai jaustųsi, jūs sudarote visas prielaidas tam, kad jis noriai ir lengviau mokytųsi, rečiau elgtųsi problemiška ir apskritai būtų laimingesnis ir smalsesnis vaikas.) Dabar prisiminkite pagrindinius mokymosi elementus. Pažvelkite į vaiko tikslą nesitikėdami, kad tas tikslas pasikeis. Užduokite sau klausimus: „Ko jis nori? Koks jo tikslas?“ Į *šiuos klausimus atsakę, paklauskite savęs*: „Kaip norėčiau, kad vaikas elgtųsi, norėdamas paprašyti pageidaujamo dalyko arba pasiekti savo tikslo?“ Jei jis rėkia, kad išsisuktų nuo kažko, kas jam nepatinka, arba kad gautų žaislą, kaip norėtumėte matyti jį besielgiant, užuot rėkus, kad jūs liautumėtės daryti tai, ko jis nenori, arba kad jis gautų žaislą? Jei atėmus čiuptuką jis pradeda daužyti galvą į grindis, kaip jūs norėtumėte, kad jis elgtųsi siekdamas savo tikslo? Elgesys, kurį norite matyti vietoje netinkamo elgesio, vadinamas **pakaitiniu elgesiu**.

7 taisyklė. Geras pakaitinis elgesys vaiko turi būti taikomas taip pat lengvai kaip ir nepageidaujamas elgesys. Jį taip pat turi greitai lydėti atpildas. Pakaitinis elgesys bus

taikomas tik tuomet, jei jis bus funkcinis, t. y. bus tiek pat veiksmingas, efektyvus ir paprastas kaip ir nepageidaujamas elgesys. Pakaitinio elgesio variantų vaikas jau turėtų turėti savo elgesio repertuare, jums tereikia mokėti jį paskatinti.

UŽDUOTIS: mokykite pakaitinio elgesio

Taigi, turėdami omenyje 7 taisyklę, susitelkite į nepageidaujamą elgesį, kurį norėtumėte keisti, ir pagalvokite, kaip vaikas tą elgesį galėtų pakeisti - iškart, lengvai ir efektyviai, kad pasiektų savo tikslą. Tai bus **pakaitinis elgesys**. Užrašykite, kaip atrodo elementų seka: kokia yra elgesio prielaida; koks yra jūsų numatytas pakaitinis elgesys; koks yra vaiko tikslas; kokia yra pasekmė arba atpildas už tai, kad vaikas taikė pakaitinį elgesį. Ar viskas aišku?

Štai pavyzdys: elgesio prielaida = jūsų pepsi skardinė. Nepageidaujamas elgesys = griebimas. Pakaitinis elgesys = rodymas pirštu. Vaiko tikslas = jūsų pepsi skardinė. Pasekmė = jūsų pepsi skardinė. Dabar pagalvokite, kaip skatinsite vaiko pakaitinį elgesį dar kai tik atsiranda elgesio prielaida ir dar *prieš* pradėdant vaikui elgtis netinkamai. Pasiruoškite skatinti pakaitinį elgesį ir iškart duokite už jį atpildą. Jei vaikas jau pradėjo elgtis netinkamai, ignoruokite tokį elgesį, parodykite, kaip reikia elgtis, ir duokite atpildą.

Pavyzdys: pasiimate pepsi skardinę ir atsisėdote ant sofos. Pasirodo jūsų duktė ir eina link skardinės. Jūs pakeliate skardinę ir, kai ji pasižiūri į ją, sakote: „Nori atsigerti? Parodyk pirštuku. Parodyk pirštu į pepsi.“ Jūs parodote pavyzdį, ji parodo į gėrimą savo pirštu, o tada duodate jai šiek tiek gurkštelėti gėrimo, bet neatiduodate visos skardinės. Vėl paimate skardinę į savo rankas, atsigeriate. Ji nori gėrimo, jūs vėl sakote: „Parodyk pirštuku.“ Ji parodo į pepsi ir atsigeria. Taip darote dar kelis kartus, kol mergaitė pradeda rodyti pirštu į gėrimą neparaginta. Ir visiškai nepuola griebti skardinės.

Mollės atvejis. *Kaip jau rašėme, Mollė, pamačiusi, kad sesuo turi stiklinę pieno, ima rėkti ir griebia iš sesers pienę, o tėtis paliepia seseriai atiduoti pienę Mollei ir sau įsipilti kitę stiklinę. Elgesio prielaida = Mollė pamato pienę. Elgesys = šaukia ir griebia. Tikslas - nori pieno. Pasekmė - gauna pieno. Tėtis turi pagalvoti, koks galėtų būti rėkimo ir griebimo pakaitinis elgesys, nes Mollė dar nemoka kalbėti. Kaip Mollė galėtų elgtis, norėdama paprašyti stiklinės pieno? Parodyti į stiklinę? Ženkla išreikšti „noriu gerti“ arba „prašau“? Išreikšti tai garsu ir akių kontaktu? Mollės šeima turi nuspręsti, kokias bendravimo priemones ji turėtų naudoti, kai ko nors nori iš kitų žmonių. Jie nusprendžia naudoti supaprastintą ženklą „prašau“, kurį jiems pasiūlė logopedė - prie krūtinės pridėti ranką.. Dabar tėvai turi sukurti mokymosi galimybių, kad Mollė išmokytų naudoti šį pakaitinį elgesį.*

Atsiranda prielaida: Mollė pamato vyresniąją seserį. Tina iš šaldytuvo pasiima pieno ir įsipila į stiklinę, o Mollė pradeda rėkti ir griebia Tinę, kad gautų pieno. Tėtis prieina prie Mollės, atplėšia jos ranką nuo Tinos ją pridėda Mollei prie krūtinės, taip parodydamas ženkle „prašau“, ir ištaria: „Prašau.“ Kai tik Mollė parodo šį ženklą su tėčio pagalba, Tina paslaugiai duoda jai stiklinę pieno, o sau įsipila kitę. Nors tai jau žingsnis teigiamai linkme, tėtis vėliau apgalvoja šią situaciją ir nutaria, kad du dalykus reikėtų koreguoti: 1) Mollė vis dar rėkia ir griebia, o 2) Tina vis tiek turi atiduoti savo pieną. Kitą kartą tėtis jau pasiruošęs. Tėtis paprašo Tiną įpilti dvi stiklines pieno, o pats atsisėda šalia Mollės. Tina neša abi stiklines pieno, o kai tėtis pamato, kad Mollė žiūri į pieną, jis iškart ją nuveda prie Tinos ir padeda parodyti ženklą „prašau“. Tina paduoda antrąją stiklinę pieno, labai savimi didžiudamasi, kad išmokė sesutę tinkamai bendrauti. Tėtis pasiekė, kad Mollė gautų pieno tik tada, kai parodo reikiamą ženklą, o ne kai rėkia.

Matote, kas nutiko? Ta pati elgesio prielaida (Tinos su stikline pieno vaizdas) dabar susieta su norimu elgesiu - tinkamu bendravimu, kurio rezultatas yra tas pats atpildas (pienas), kuris

anksčiau pastiprindavo nederamą elgesį. Jei šeima ir toliau laikysis naujos tvarkos, ženklas „prašau“ bus susietas su pienu (ir kitais dalykais, kurių Mollė nori iš žmonių), nes tai vienintelis būdas gauti pieno. Pieno stiklinė palaikys teigiamą, o ne neigiamą elgesį, o Mollė išmoks naudingesnį ir labiau priimtino bendravimo, nes tokiu atveju gaus pieno.

Turėdami omeny šį pavyzdį, peržiūrėkite, kokius savo vaiko netinkamo elgesio pavyzdžius pasižymėjote, ir pagalvokite, kaip padėti jam pradėti tinkamai elgtis norint pasiekti tikslą. Įsivaizduokite, kaip padėsite savo vaikui deramai elgtis arba pasufleruosite tokį elgesį ir už tai suteiksite atpildą. Kai tik apmąstysite, kaip viską daryti, pradėkite veikti.

Įspėjimas! Viena iš kovos su netinkamu elgesiu strategijų, kurias kartais naudoja šeimos, yra stengimasis išvengti probleminio elgesio iš vaiko vis mažiau reikalaujant ar tikintis. Tai labai natūrali reakcija į įtūžį ar agresiją, tačiau ji duoda du priešingus rezultatus, kurie laikui bėgant sumenkina vaiko mokymąsi. Visų pirma tokia strategija eliminuoja mokymosi galimybes. Jei vaikas neturi nieko padaryti, kad gautų tai, ko nori, tai nieko naujo ir neišmoksta. Antra, ji pastiprina arba labai nebrandų elgesį, pavyzdžiui, inkštimą ar griebimą, arba netinkamą elgesį, kaip Mollės rėkimas. Probleminio elgesio vengimas nusileidžiant anksčiau laiko nesumažina netinkamo elgesio naudojimo. Iš tikrųjų pakeisti vaiko elgesį galite tik aktyviai mokydami jį deramų reakcijų. To vaikas gali išmokti. Nes jis jau yra išmokęs bent vieną reagavimo būdą, tad išmoks ir dar vieną, tik tinkamesnį.

6 etapo apibendrinimas

Jei laikėtės rekomendacijų ir atlikote aprašytas užduotis, greičiausiai išmokote, kaip panaudoti kasdienį bendravimą, kad vaikas išmoktų tinkamesnių socialinių ir komunikacinių įgūdžių. Taip pat žinote, kodėl jūsų vaikas netinkamai elgiasi, ir suprantate, kokios pasekmės, arba atpildas, tokį elgesį pastiprina. Turite šiek tiek idėjų ir apie tai, kaip būtų galima pakeisti nederamą elgesį socialiai tinkamesnių elgesiu, ir pagalvojote, kaip būtų galima išvengti netinkamo elgesio pastiprinimo. Pabandėte paskatinti vaiką naudoti pakaitinį elgesį dar prieš jam pradėdant netinkamai elgtis - jums pavyko (tikėkimės) pastiprinti pakaitinį elgesį. O dabar patikrinkite, ar sutinkate su visais toliau pateikto kontrolinio sąrašo teiginiais. Jei taip, vadinasi, turite 1) žinių ir įgūdžių įžvelgti daugiau mokymosi galimybių kasdienėje vaiko veikloje; 2) strategijų, kaip pakeisti netinkamą vaiko elgesį labiau socialiai priimtinu, komunikaciniu elgesiu. Jei ne, dar kartą peržvelkite paskutinę šio skyriaus dalį ir aptarkite visas sąvokas ir savo pastebėjimus su kitu jus palaikančiu žmogumi, geriausia - su tuo, kas supranta elgesio analizės esminius dalykus, pavyzdžiui, vaiko intervencijos komandos specialistais. Perpratę šias koncepcijas galėsite padėti ASS turinčiam savo vaikui (ir kitiems savo vaikams!) dar daugelį metų.

Veiklos kontrolinis sąrašas.

Ar atpažįstu savo vaiko elgesio pasekmes?

- Tam tikrą laiką stebėjau savo elgesį ir bendravimą su vaiku, kuomet jam duodu mėgstamus daiktus ir veikiu su juo tai, kas jam patinka.
- Daug geriau suprantu, kaip elgiasi mano vaikas, norėdamas gauti mėgstamą daiktą ar veikti tai, kas jam patinka.
- Vis labiau įgundu panaudoti šias situacijas kaip mokymosi galimybes, už tinkamesnį komunikacinį elgesį vaikui duodama(s) atpildą arba tokį elgesį paskatindama(s).
- Man pavyko kai kuriuos netinkamus savo vaiko elgesio epizodus pakeisti tinkamesnių bendravimu ar elgesiu.
- Daug geriau atpažįstu situacijas, kada norisi skirti vaikui atpildą už netinkamą elgesį - tai darau vis rečiau.
- Matau teigiamą savo naujųjų žinių naudojimo poveikį, nes vaikas daro pažangą mokydamasis bendrauti, kad išreikštų savo tikslus.
- Matau teigiamą savo naujųjų žinių naudojimo poveikį, nes vaikas vis rečiau nederamai elgiasi situacijose, su kuriomis dirbome.
- Sudarau vis daugiau mokymosi galimybių per kasdienes žaidimus ir vaiko priežiūros veiklą naudodama(s) visus pagrindinius mokymosi elementus.
- Sudarau vis daugiau mokymosi galimybių per daugelį iš šešių tikslinės veiklos rūšių.

SKYRIAUS APIBENDRINIMAS

Elgesį galima suprasti analizuojant, kas vyko prieš tai (elgesio prielaidos) ir po to (pasekmės). Šis prielaidų, elgesio ir pasekmių santykis ir jo suvokimas gali būti traktuojamas kaip susijusių veiksmų, įvykių ir aplinkybių seka, pastebima aplinkoje. Prielaidų, pasekmių ir jų bendros įtakos elgesiui supratimas leidžia mums suvokti, kokia yra elgesio funkcija vaikui - iš to suprantame, kaip mokyti vaiką elgtis kitaip ir kaip sumažinti nepageidaujamo elgesio atvejų tai darant sistemingai ir efektyviai.

- Atkreipkite dėmesį į tuos atvejus, kai suteikiate vaikui atpildą už elgesį, kurio pastiprinti nenorėtumėte, pavyzdžiui, rėkimą, daiktų mėtymą, verksmą, griebimą, susierzinimą, inkštimą, nenorą naudoti žodžius ar gestus.
- Atkreipkite dėmesį į tuos atvejus, kai vaikas ignoruoja jūsų nurodymus ar prašymus ir elgiasi taip pat. Tokiose situacijose vaikas už šį ignoruojantį elgesį gauna atpildą (gali toliau daryti, ką daręs).
- Atkreipkite dėmesį į visus atvejus, kai supratote, kad vaikas kažko nori ir, jūsų išmaniai pamokytas, gražiai to dalyko paprašo ir jį gauna. Tokiu atveju puikiai pastiprinate tinkamą elgesį ir sudarote svarbią mokymosi galimybę.
- Atkreipkite dėmesį į visus atvejus, kai jūsų vaikas išreiškia norą netinkamu būdu, nebrandžiai arba netinkamai elgdamasis ir jūs už tai neduodate to, ko jis nori (netinkamo elgesio išnykimas). Užuot davę vaikui tai, ko jis nori, pasufleruojate jam, kaip reikėtų elgtis, ir tik tada suteikiate atpildą - taip vaikais mokosi.

Mokymosi galimybę savo vaikui suteikiate kiekvieną kartą, kai pastiprinate norimą elgesį, kai paskatinate vaiką naudoti brandesnius ir tinkamesnius įgūdžius, kai pateikiate tinkamo elgesio pavyzdį ir vaikas jus pamėgdžioja. Mokymosi galimybė taip pat atsiranda kiekvieną kartą, kai nepastiprinate nederamo elgesio, bet jį pakeičiate tinkamesnių elgesiu ar įgūdžiu, kad taip vaikas gautų tai, ko trokšta.

ASS turintiems vaikams reikia mokytis ir jie tam turi puikių gebėjimų. Jų mokymas yra stipriai susijęs su mokymosi galimybių kūrimu. Perpratę pagrindinius mokymosi elementus galėsite pagalvoti, kaip sukurti mokymosi galimybių, padėsiančių skatinti vaiko raidą ir išmokyti jį brandesnio elgesio.

Atmintinė

Tikslas: naudojant pagrindinius mokymosi elementus, suprasti ir mokyti naujo elgesio

Etapai:

- **Viskas vyksta ne šiaip sau! Pažinkite vaiko tikslus.**
- **Kas vyksta, kai jūsų vaiko elgesys sutvirtėja.**
- **Ką jūsų vaikas daro, kad pasiektų tikslą? Ar jis daro tai, ko jūs norite?**
- **Geriau apmąstykite atpildą, kurį suteikiate vaikui, ir kokiam elgesiui jį suteikiate.**
- **Naudokitės vaiko tikslais kasdienėje veikloje, kad jį išmokytumėte naujų įgūdžių.**
- **kaip norėtumėte, kad jūsų vaikas elgtųsi? Atsakykite į šį klausimą ir keiskite nepageidaujamą elgesį priimtinesnių.**
- **Pakaitinis elgesys turi būti paprastas, veiksmingas - toks, koks ir elgesys, kurį keičiate.**
- **Atpildas už naujus įgūdžius juos įtvirtins.**

10. Grupinio dėmesio trikampis

Kaip dominančiais dalykais dalytis su kitais

Skyriaus tikslas - *padėti jums išmokyti vaiką susidomėjimu daiktais dalytis su jumis.*

Kodėl svarbu dalytis dominančiais dalykais ir dėmesiu (grupinis dėmesys)

Jau pabrėžėme, kaip svarbu didinti vaiko jums skiriamą dėmesį. Jau išmokote ir, tikimės, naudojotės šiais metodais skatindami vaiką atkreipti dėmesį į jūsų veidą, balsą ir veiksmus. Mokydami vaiką keistis vaidmenimis bendroje veikloje, mėgdžioti ir skatindami nežodinį bendravimą, parodėte jam tiesioginio dviejų žmonių tarpusavio bendravimo reikšmę. Vaikas jau žino, kad žiūrėti į jus, kreiptis su savo poreikiais ir troškimais, atkartoti jūsų veiksmus (ir matyti jus atkartojant jo veiksmus) ir dalyvauti įvairioje veikloje kartu su kitais yra naudinga, nors tai galbūt suprato ir ne taip greitai kaip kiti vaikai. Šis atradimas labai svarbus jūsų vaiko mokymosi gebėjimams: tiek griežtos struktūros švietimo aplinkoje, tiek svarbiausioje (socialinėje) aplinkoje, kurioje vaikai įgyja labai daug naujos informacijos ir žinių bendraudami su kitais.

Vis dėlto tokios dvikryptės sąveikos nepakanka. Laikas išmokyti savo vaiką dalytis dėmesiu daiktams ir įdomiems reiškiniams su kitais. Šis gebėjimas dalytis dėmesiu vadinamas **grupiniu (trikryptiu) dėmesiu**. **Trikryptis** dėmesys apibūdinamas kaip trys dėmesio trikampio taškai: jūsų vaikas, jūs ir vaiko dėmesio objektas. Grupinis dėmesys leidžia dalytis informacija, jausmais arba nuomone apie įdomius dalykus.

Prisiminkite paskutinį kartą, kai pietavote su draugu ir pastebėjote ką nors neįprasto ar įdomaus. Veikiausiai iškart kilo natūralus noras pasidalyti tuo, ką matote, su savo pašnekovu. Išvydę, kas vyksta, žvilgtelėjote į draugą, pakomentavote arba parodėte jam, tuomet vėl pažvelgėte į draugą, norėdami įsitikinti, kad vaizdą mato ir jis, ir pamatyti jo reakciją. Taigi su draugu dalijotės savo dėmesiu. Toks **dėmesio trikampis** (trikryptė dviejų asmenų ir daikto ar įvykio tarpusavio sąveika) vadinama grupiniu dėmesiu. Šis reiškinys itin svarbus jūsų vaiko bendravimo ir kalbinių gebėjimų ugdymui. Tyrimai, kuriuos atlikome kartu su kolegomis, parodė, kad vaikų grupinio dėmesio įgūdžiai yra glaudžiai susiję su vėliau išugdomais kalbiniais

gebėjimais²². (22 Toth, K., et al. Early predictors of communication development in young children with autism spectrum disorder: Joint attention, imitation, and toy play. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 36 (8), 993-1005, 2006. Thurm, A., et al. Predictors of language acquisition in preschool children with autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 37 (9), 1721-1734, 2007.)

Dažnai tėvai su vaikais palaiko akių kontaktą, šypsosi arba kitaip reiškia susidomėjimą, naudoja gestus (ką nors rodo pirštu, parodo ar duoda) ir žodžiais ar kitais garsais praneša vieni kitiems apie pastebėtus dalykus. Štai keli tokio bendravimo pavyzdžiai:

- Daiktų pavadinimai: mama laiko apvalų mėlyną daiktą, o dukrai siekiant jo paimti sako: „Tai balionas.“
- Žaidžiant pasitaikantys veiksmai: tėtis parodo neužpildytą dėlionės vietą ir sako sūnui: „Čia turėtų būti tigras.“
- Nurodymai: mažas vaikas ištuština visą stiklinę ir duoda ją močiutei, žiūrėdamas į ją ir aiškiai balsu išreikšdamas mintį: „Noriu dar.“
- Patirtis, kuria norima pasidalyti: vaikas parodo kitoje gatvės pusėje einantį šuniuką, o mama pasižiūri ten pat ir atsako: „Tai šuniukas.“

Grupiniam dėmesiui reikalingas vienas pagrindinis įgūdis - vaiko gebėjimas nukreipti žvilgsnį pakaitomis į jus ir į dominantį daiktą. Kol vaiko grupinis dėmesys nėra išsivystęs, jis žaisdamas dėmesį skiria arba daiktui, arba asmeniui, tačiau dar nemoka kaitalioti dėmesio tarp objektų. Sulaukę maždaug šešių mėnesių amžiaus vaikai išmoksta perkelti dėmesį nuo daikto prie tėvų veido ir atgal. Tai labai prisideda prie grupinio dėmesio įgūdžių lavinimo ir su tuo susijusio socialinio, bendravimo ir kalbinio ugdymo.

Kas vyksta esant autizmui

Autizmo spektro sutrikimą (ASS) turintiems vaikams mokytis grupinio dėmesio sunkiau dėl dviejų priežasčių. Pirmą, kaip minėjome, ASS turintys vaikai menčiau linkę bendrauti. Jie mažiau už kitus vaikus nori dalytis ir dalyvauti socialiniuose santykiuose. Antra, ASS turintiems vaikams sunku dažnai perkelti žvilgsnį nuo žmonių prie daiktų ir atvirkščiai. Paprastai tokie vaikai daugiau dėmesio skiria ne žmonėms, o daiktams ir dėmesį pastariesiems sugeba išlaikyti gana ilgai. Jiems gali būti sunku skirti dėmesio keliems žmonėms ar daiktams bet kokioje aplinkoje, net kai nekeliame jokių reikalavimų. Pasitaiko, kad vaikų dėmesys užstringa ties pirmu pastebėtu daiktu ir jiems sunku lanksčiai nukreipti dėmesį nuo pirmojo daikto ir skirti jį kitam. Dauguma ankstyvosios intervencijos metodų apima siekį ASS turinčius mažus vaikus išmokyti perkėlinėti dėmesį nuo daiktų prie žmonių ir atgal. Mūsų tikslu išmokyti vaiką grupinio dėmesio iš tiesų siekiama padėti vaikui bendrauti su kitais ir dalytis patirtimi. Netaikant intervencijos, ASS turintiems vaikams užduotis išmokyti spontaniškų grupinio dėmesio įgūdžių yra viena iš sudėtingiausių.

Kodėl tai tampa problema

Neturėdami grupinio dėmesio įgūdžių, ASS turintys vaikai paprastai nesidalija mintimis ir jausmais apie daiktus ir įvykius su kitais asmenimis, vadinasi, neišnaudoja mokymosi galimybių, labai prisidedančių prie kalbinės, socialinės ir kognityvinės raidos. Grupinis dėmesys taip pat apima gebėjimą suprasti partnerio siunčiamus signalus, jo troškimus ar jausmus, susijusius su tam tikru objektu - kitaip tariant, tai gebėjimas skaityti partnerio mintis. Jei grupinis dėmesys ribotas, sumažėja ir galimybė suprasti situacijos reikšmę (kaip vadinamas daiktas, kaip jis veikia ir kaip paprastai naudojamas konkrečioje veikloje) žiūrint į daiktus ir stebint kitų žmonių žvilgsnį bei gestus.

Ne mažiau svarbu tai, kad grupinis dėmesys stiprina vaikų norą suprasti, vertinti socialinį dėmesį ir siekti socialinio dėmesio ir kitų asmenų palaikymo, kai atsitinka kas nors malonaus. Prisiminkite, kaip jums patiko dalytis mintimis su mama ir tėčiu vaikystėje. Galbūt tą dieną mokykloje užbaigėte piešinį, galbūt atlikote puikų ėjimą šaškėmis arba išmokote ką nors naujo, kas anksčiau atrodė neįmanoma. Veikiausiai tuo metu žiūrėjote savo tėvams tiesiai į akis, plačiai šypsojotės ir spindėjote iš džiaugsmo sulaukę jų pasveikinimo. Nėra pagrindo manyti, kad ASS turinčių vaikų patirtis turėtų skirtis. Mes norime, kad tokie vaikai iš socialinių ryšių susilauktų jaudulio, palaikymo ir pasididžiavimo. Bet tuomet vaikai turi suprasti grupinio dėmesio svarbą ir juo naudotis.

Kaip padidinti vaiko grupinio dėmesio įgūdžius

Kalbant paprastai, grupinis dėmesys yra gebėjimas perkėlinėti akių kontaktą ar žvilgsnį tarp socialinio partnerio ir daikto ar įvykio. Kai vaikai išmoksta lengvai nukreipti žvilgsnį, jie pradeda mokytis trijų pagrindinių gestų, kuriais dalijamasi dėmesiu (davimas, parodymas ar rodymas pirštu į įdomų daiktą ar įvykį) išlaikant akių kontaktą. Vaikas pažiūri į objektą, tuomet - į suaugusįjį ir nusišypso arba susiraukia, taip išreiškdamas savo jausmus, susijusius su daiktu ar įvykiu. Kaip galite padėti savo vaikui išugdyti grupinį dėmesį? Pirmuosius žingsnius jau žengiate, jei laikotės ankstesniuose skyriuose pateiktų patarimų:

1. Atkreipiate vaiko dėmesį į savo veidą ir rankas (4 skyrius).
2. Bendraudami įsitaisote priešais vaiką, kad visą laiką išliktų akių kontaktas (4 skyrius).
3. Darote pertraukėles ir mokote vaiką kūno kalba išreikšti savo poreikius jums (7 skyrius).
4. Įtvirtinate nusistovėjusią tvarką, susijusią su socialiniu gyvenimu ir daiktais, ir jos laikotės (5 ir 6 skyriai).

Kai vaikui pavyksta ilgiau išlaikyti akių kontaktą ir bendrauti gestais, laikas pereiti prie trijų konkrečių grupinio dėmesio įgūdžių ugdymo etapų:

1 etapas. Išmokykite vaiką paduoti daiktus

2 etapas. Išmokykite vaiką parodyti daiktus

3 etapas. Išmokykite vaiką rodyti į daiktus ir taip pasidalyti išgyvenimais

Toliau aptarsime, kaip šiuos etapus sėkmingai įvykdyti, pateiksime keletą pasiūlymų, kokia veikla užsiimti, ir kaip spręsti sunkumus.

NAUDINGAS PATARIMAS

Jeį paprašote vaiko ką nors paduoti (tuo metu, kai žaidžiate ar rūpinatės vaiku), iš karto tuos daiktus vaikui gražinkite. Jei vaikas savo daiktų iš karto neatgaus, bus sunku jį motyvuoti ką nors jums duoti. Prisiminkite pagrindinius mokymosi elementus (9 skyrius): jei vaikas, ką nors jums padavęs, šiuos daiktus praras - noro dalytis nesustiprinsite, veikiau priešingai.

1 etapas. Išmokykite vaiką paduoti daiktus

Paaiškinimas. Grupinis dėmesys primena keitimosi veiklą. Tai įmanoma tik tuomet, jei vaikas sutinka paduoti jums norimą daiktą, o vėliau - jį priimti atgal. Kadangi vaikas gali stokoti įgimtos motyvacijos bendrauti tokia tvarka, jums teks jį mokyti - pradėkite nuo to, kad ištiesta ranka reiškia vaikui skirtą prašymą jums paduoti rankose turimą daiktą. Keitimosi pagrindų vaikas turėjo išmokti anksčiau (žr. 6 skyrių). Toliau ugdykite šį gebėjimą, nes tai stiprina grupinį dėmesį.

UŽDUOTIS: išmokykite vaiką jums ką nors paduoti, kad sulauktų pagalbos

Išmokę vaiką paduoti, kai jam su tuo daiktu reikia pagalbos, žengsite pirmą svarbų žingsnį. Tai motyvuoja vaiką mokytis gestų, nes po to vykstantis veiksmas (t. y. jūsų pagalba) jam naudingas! Tas gestas tampa dar svarbesnis, kai vaikas ne tik ką nors paduoda, norėdamas pagalbos, bet ir išlaiko akių kontaktą. Jei vaikas užmezga akių kontaktą ir jums ką nors paduoda, laukdamas pagalbos, vadinasi, jis išmoko pranešti kitiems savo tikslus.

Keletas patarimų, kaip galite išmokyti vaiką jums ką nors paduoti tikintis pagalbos:

- Pirmiausia parodykite vaikui permatomą talpyklą (plastikinį užsegamąjį maišelį, plastikinę dėžutę su dangčiu), kurios jis negalėtų pats atidaryti, bet kurioje būtų dominantis daiktas. Galite ten įdėti vaiko mėgstamiausią užkandį atėjus laikui užkąsti, vaikui labiausiai patinkantį vonios žaislą atėjus maudynių laikui arba vaiko mėgstamo žaislo dalį žaidimo metu (pavyzdžiui, dėlionės detalę). Vaikas, pamatęs maišelyje esančius daiktus, turėtų ištiesti ranką, norėdamas maišelį paimti. Duokite maišelį. Veikiausiai vaikui bus sunku jį atidaryti.
- Ištieskite ranką vaiko link ir paklauskite: „Reikia pagalbos?“ Pasiūlykite vaikui, kad duotų maišelį jums, paimkite jį ir nedelsdami atidarykite, tuomet iš karto gražinkite sakydami: „Tai - [daikto pavadinimas]“.
- Pakartokite šį pratimą kitu dienos metu. Tam tiks vonios žaislai dėžutėse, maistas uždarytuose buteliuose ar dėžutėse, taip pat žaislai dėžutėse atėjus žaidimų metui. Visuomet elkitės vienodai: ištieskite ranką ir paklauskite, ar reikia pagalbos, pažadėkite padėti arba įvardykite norimą daiktą.
- Kai per kelias dienas prie tokio modelio priprasite, galbūt vaikas pats išreikš prašymą. Paduokite dėžutę, kaip įprasta, tačiau netieskite rankos ir neklauskite, ar reikia pagalbos. Tiesiog lukteliate ir stebėkite vaiką. Veikiausiai vaikas maišelį paduos jums. Tuomet sakykite: „Tau reikia pagalbos. Aš galiu padėti“ ir „Tai [daikto pavadinimas]“ gražindami jau atidarytą dėžutę. Puiku! Dabar jūsų vaikas žinos, kaip paprašyti pagalbos.
- Kai vaikas išmoks spontaniškai paduoti jums daiktą prireikus pagalbos, laikas skatinti tai darant užmegzti akių kontaktą. Vadovaukitės pirmiau pateiktais patarimais ir palaukite, kol vaikas pats paprašys pagalbos. Paėmę iš vaiko žaislą, iš karto neatiduokite. Jei vaikas pažiūri jums į akis padavęs maišelį, tuoj pat jį atidarykite ir nepamirškite, ką reikia pasakyti. Jeigu vaikas į akis nežiūri, maišelio neatidarykite, tiesiog toliau laikykite jį rankose ir stebėkite vaiką. Ko gero, vaikas trumpai pažvelgs jums į akis. Tuomet nenusukite žvilgsnio ir iš karto atidarykite dėžutę. Jeigu vaikas spontaniškai į jus nepažiūri, kol laukiate, nejudindami daikto klauskite: „Reikia pagalbos?“ Jei vaikas pažiūri jums į akis, iš karto atidarykite dėžutę. Jeigu vaikas vis tiek į jus nežiūri, laikykite dėžutę

arčiau savo veido ir žiūrėdami į jį pakartokite klausimą arba pakratykite dėžutę. Sulaukę vaiko žvilgsnio, iš karto atidarykite dėžutę. Dabar paaiškinkime, kas vyksta. Jūs pakeitėte paskatą (į dėžutės atidarymą): dėžutė atidaroma tada, kai vaikas pažvelgia į akis, o ne kai jums ką nors paduoda. Ilgainiui vaikas turėtų dažniau žvelgti jums į akis ir duoti daiktą prireikus pagalbos.

- Kai vaikas įpras duoti jums daiktus ir žvelgti į akis, palaukite, kol abu šie veiksmai įvyks vienu metu, ir tik tuomet padėkite, tačiau padėti svarbu nedelsiant. Taip vaikas išmoks, kad daikto padavimas ir žvilgsnis į akis yra puiki bendravimo forma.

Štai keletas patarimų, kaip organizuoti veiklą, kad vaikui reikėtų jūsų pagalbos:

- Pasitelkite žaislus ar kitus daiktus, kurių vaikas negalėtų įjungti ar naudoti be jūsų pagalbos, pavyzdžiui, muilo burbulus, balionus, dūdelę ar kitą muzikos instrumentą, daiktus su besisukančia viršutine dalimi ar gioskopą. Gavę daiktą iš vaiko, rodykite, kaip jis naudojamas.
- Padalykite gėrimus ir užkandžius mažesnėmis porcijomis arba gabaliukais ir išmokykite vaiką paduoti jums dubenį, lėkštę ar puodelį, jei jis pageidauja daugiau.
- Sudėkite mėgstamų žaislų dalis (pavyzdžiui, dėlionės, kaladėles, kištukus, prisukamuosius žaislus, mašinėles ir kt.) į dėžutes ir duokite jas vaikui pagal pirmiau aprašytą scenarijų.

UŽDUOTIS: išmokykite vaiką atsakyti į jūsų rankos tiesimą ir žodžius „Duok man“ įvairiose situacijose

Štai keletas patarimų, kaip galite paskatinti vaiką paduoti daiktus pagal jūsų signalą įvairiose situacijose:

- Paprašykite vaiko paduoti javainių, krekerių ar kito smulkaus maisto, kai valgote prie stalo. Ištieskite ranką, sakykite: „Duok man“, ir apsimeskite, kad gautą maistą valgote. Nepamirškite tinkamų garsų ir šypsenos. Tuomet maistą gražinkite ir padėkokite vaikui.
- Jei vaikas paima gabaliuką maisto ir jo nenori, paprašykite, kad gražintų, sakydami: „Duok man“. Arba padėkite ant maitinimo kėdutės padėkliuko kokį nors daiktą, kurio vaikas nenori. Kai tik vaikas šį daiktą paims, norėdamas jį numesti, iš karto paprašykite daiktą perduoti jums, ištiesdami ranką ir sakydami: „Duok man“, kad galėtumėte daiktą pašalinti.
- Pavalgius paprašykite vaiko paduoti jums šaukštą, lėkštę ar puodelį (patys neimkite jų nuo padėkliuko) ir tik tada iškelkite vaiką iš kėdutės. Tai padės ugdyti gerą įprotį susitvarkyti.
- Keisdami sauskelnes paduokite vaikui naujas sauskelnes ir sakykite: „Duok man“. Ištieskite ranką, paimkite sauskelnes, padėkokite vaikui ir galop jas pakeiskite!
- Atėjus maudynių laikui, paprašykite vaiko duoti jums vonioje naudojamus žaislus ir iš karto juos gražinkite.
- Atėjus laikui rengtis, paruoškite vaiko kojines ir batus, kad jis galėtų juos pasiekti. Duokite vaikui kojine (sakydami „Tai kojine“) ir tuomet paprašykite: „Duok man kojine.“ Tą patį darykite su batais.
- Kai žaidžiate, paprašykite vaiko duoti jums kaladėlę, dėlionės detalę ar kitą žaidime naudojamą smulkų daiktą. Padėkite tą daiktą į vietą ir duokite vaikui kitą tokį daiktą, kad jis pats padėtų į reikiamą vietą. Tai veikla, kurią atliekate pakaitomis, vienas kitam perduodami daiktus. Saunu!
- Pratimą, kai vaikas turi paduoti daiktus, atlikite daug kartų per dieną, po du ar tris kartus per kiekvieną veiklą, kol susiformuos vaiko įgūdžiai. Tuomet jų nepamirškite.

NAUDINGAS PATARIMAS

Venkite sakyti „Duok man“ arba „Mano eilė“, kai norite atimti iš vaiko mėgstamus daiktus. Jei daikto atiduoti neketinate, taip ir sakykite: „Žaidimas su [daikto pavadinimas] baigtas“. Jei pasakę „Duok man“ arba „Mano eilė“ daiktą atimsite visam, vaikui nebekils noro ką nors jums duoti.

1 etapo apibendrinimas

Jei laikėtės mūsų patarimų ir praktikavotės, dabar turėtumėte žinoti, kaip galite padėti vaikui

paduoti jums daiktus, kai užsiimate kokia nors veikla. Šiame etape mokoma naudotis grupiniu dėmesiu dalijantis daiktais prireikus pagalbos. Kitame etape aptarsime, kaip šį įgūdį plėtoti ir išmokyti dalytis mintimis ir jausmais apie veiklą, o dabar norėtume paklausti, ar iš esmės sutinkate su dauguma šio kontrolinio sąrašo teiginių. Jei sutinkate, vadinasi, esate pasirengę mokyti vienos grupinio dėmesio rūšies (to jums prireiks 2 **etape**). Jei nesutinkate, nevenkite eksperimentuoti žaisdami ir prižiūrėdami vaiką, kol kiekvieną teiginį galėsite patvirtinti.

Veiklos kontrolinis sąrašas.

Ar mokau vaiką paduoti man daiktus?

- Su vaiku nuolat atliekame veiksmus pakaitomis per su daiktais susijusią bendrą veiklą.
- Moku padaryti pertraukėlę ir atėjus eilei palaukti, kol vaikas į mane pažiūrės ir (arba) kitaip aktyviai sureaguos.
- Į dėžutes pridėjau įvairių daiktų ir vaikas prireikus pagalbos man jas paduoda.
- Aiškiai duodu vaikui suprasti, kad man reikia tam tikrų daiktų, ištiesdama(s) ranką ir prašymą išreikšdama(s) paprastais žodžiais.
- Paduotus daiktus iš karto gražinu vaikui.
- Žinau, kada vaikui prireiks mano pagalbos per tam tikrą su daiktais susijusią veiklą (žaidžiant, valgant ar maudantis).

Andrew tėvai sugalvojo keletą pakaitomis atliekamų veiksmų žaidimų ir jau gali mokyti savo pusantrų metų vaiką paduoti jiems daiktus. Jiems pasirodė, kad bus naudingiau kurti situacijas, per kurias berniukui prireiktų pagalbos, užuot tiesiog paėmus daiktus iš jo rankų. Andrew mama ima muilo burbulų indelį su dangteliu ir padeda ant žemės, kur vaikas jį mato ir gali pasiekti. Vos pastebėjęs indelį, berniukas nekantriai jį paima norėdamas žaisti, bet netrukus supranta, kad nemoka atidaryti dangtelio. Štai ir mamos eilė! Kol Andrew nesusierzino, ji sako: „Nori pažaisti su muilo burbulais? Duok“, ir ištiesia ranką delnu į viršų. Ji truputį lukteli, norėdama įsitikinti, ar vaikas supras, kodėl ji taip elgiasi, ir kai Andrew neatsako, vėl taria: „Atidarysiu indelį. Duok“, ir dar arčiau ištiesia ranką. Kai vaikas ir toliau nereaguoja, mama padeda jam įdėti indelį į savo delną ir tuojau pat atidaro dangtelį sakydama „Atidarau indelį“ ir „Pučiu burbulus“ - ir pučia burbulus, kad jie galėtų kartu gaudyti. Ji atidaro indelį ir pučia burbulus iškart, taip atsilygindama už tai, kad sūnus netrukdytų paimti indelio.

Keletą kartų išpūtusi burbulų, mama uždaro dangtelį ir gražina indelį berniukui. Šis mėgina indelį atidaryti, bet nesiseka. Mama vėl sako: „Duok indelį“, ir ištiesia vaikui ranką. Šį kartą Andrew ištiesia indelį mamai, o mama padeda jam įdėti indelį į jos ranką sakydama: „Duok indelį“. Tuomet vėl nedelsdama atidaro indelį ir išpučia burbulų; kad sūnui būtų linksmiau, jie kartu sprogdina, gaudo ir mindo muilo burbulus. Paskui ji uždaro indelį ir gražina Andrew. Šį kartą jis įdeda indelį tiesiai į ištiesią mamos ranką. Dar po kelių kartų vaikas įpranta paduoti indelį mamai, net paima jį nuo stalo ir tiesia, laukdamas pagalbos, tiesa, ne visuomet užmegzdamas akių kontaktą.

„Radome daugybę būdų panaudoti žaislines mašinytes ir traukinukus ugdant grupinį dėmesį ir kalbinius įgūdžius. Mano sūnui šie žaislai patinka. Galiu paduoti po vieną mašinytę ar traukinuką, kai vaikas paprašo. Galiu su mašinytėmis ir traukinukais sugalvoti įdomių dalykų, kurie vaikui ir į galvą neateity. Pastebėjau, kad ilgai neišsilaikoma dėmesio (jis rado būdų naudotis ir tinkamai nesurinktais būdais), bet yra ir kitų galimybių: galima greitai važinėti mašinytėmis arba sunkvežimiukais į kalną ir nuo kalno, statyti kliūtis, į kurias jie atsitrenktų, taip pat žaidžiant paslėpti mašinytes (svarbu jų nepaimti per ilgam).

Sugalvojau žaidimą: traukinukas greitai važiuoja bėgiais, kol susiduria, o tuomet skatinu vaiką sutelkti dėmesį padarydamas pertraukėlę - sūnui buvo įdomu, kodėl traukinukas nejuda. Tai paskatino vaiką paprašyti pajudinti traukinuką (žodžiu), tuomet įsijungė ir akių kontaktas. Dabar sūnus žiūri tiesiai man į akis, jei nežino, kodėl nesielgiu taip, kaip jis tikisi."

NAUDINGAS PATARIMAS

Jei vaikas net trumpam spontaniškai neužmezga akių kontakto (nors keletą kartų bandėte padaryti pertraukėlę ir sulaukti, kol jis paprašys pagalbos), pritraukite dėžutę ar kitą daiktą, kurį vaikas jums davė, labai arti savo veido (priartinkite arba nustatykite tokią savo kūno padėtį, kad jūsų akys būtų viename lygyje su dėžute ar kitu daiktu).

Dabar mama paima indelį su muilo burbulais iš vaiko, bet iš karto neatidaro - palaukia, ar Andrew pažiūrės į ją. Tai yra pokytis, todėl sūnus pakelia akis į mamą - kas atsitiko? Mama nieko nelaukdama atidaro indelį ir ima pūsti burbulus, atsilygindama vaikui už tai, kad jis žvilgsnį susiejo sujudėsiu. Mama ir nesitiki, kad sūnus į ją pažiūrės kaskart, kai jį ką nors paduoda (vaikai taip nedaro), bet nori, kad tai kartotųsi dažniau ir vaikui būtų lengviau.

Joshuai - treji metai, jis turi ASS. Berniukui patinka žaisti su traukinukais. Tėtis sugalvojo keletą pakaitomis atliekamų veiksmų žaidimų, kuriuose derinami žaislai ir jutiminė bendravimo veikla, bet žaidžiant su traukinukais sėkmės dar teks palaukti. labai saugo savo traukinukus ir pats žino, kaip nori žaisti. Dažniausiai vaikas išrikiuoja traukinukus ir važinėja jais ant kilimo, bet nenori, kad tėtis prie jų liestųsi ar keistų žaidimo tvarką. Tėčiui atrodo, kad jei prireiktų jo pagalbos, galbūt traukinukais pavyktų pažaisiti kartu. Jis pamanė, kad sūnui dar labiau patiktų žaisti traukinukais ne ant kilimo, o ant bėgių, kurių pats sudėti dar nemoka.

Kol Joshua žaidžia su traukinukais ant grindų, tėtis sujungia keletą bėgių. Tuomet greitai parodo vaikui, kaip traukinukas važiuoja bėgiais, ir grąžina traukinuką. Berniukui tai labai patinka: traukinukai bėgiais važiuoja kur kas geriau nei kilimu. Joshua keletą kartų išbando bėgius, tuomet tėtis bėgius išardo, lieka tik trumpa atkarpa. Joshua nori ilgesnių bėgių, tad paima gabaliuką ir mėgina sujungti, bet nesėkmingai. Tėtis padeda. Joshua nori dar vienos atkarpos ir tėtis vėl ateina į pagalbą. Joshua ima trečią gabaliuką, bet dabar tėtis tik ištiesia ranką ir paprastai paklausia: „Reikia pagalbos? Duok.“ Joshua paklūsta ir tėtis sujungia gabaliukus. Joshua ima dar vieną gabaliuką, tėtis vėl sako: „Duok“. Paėmęs kitą gabaliuką, Joshua pažiūri į tėtį ir paduoda neraginamas (taip spontaniškai derinamas akių kontaktas ir pagalbos prašymo gestas).

2 etapas. Išmokykite vaiką parodyti daiktus

Paaiškinimas. Ką nors parodydami dalijamės savo susidomėjimu ir siūlome partneriui į tą daiktą pažiūrėti. Vaikai laiko daiktus tėvams prieš akis, užmezga akių kontaktą ir patraukia tėvų dėmesį (dažnai - žodžiu), kad tėvai pažiūrėtų į daiktą ir ką nors pasakytų. Šis įgūdis labai svarbus, nes tuomet turime daiktus įvardyti, o tai plečia vaiko žodyną. Be to, tai būdas sulaukti kitų dėmesio, pagyrimų, pastabų ir kitų būdingų reakcijų, kurios skatina vaikus dalytis. Kaip padėti išmokti vaikui parodyti?

UŽDUOTIS: išmokykite vaiką parodyti daiktus

Keletas patarimų, kaip motyvuoti vaiką parodyti daiktus:

- Pirma parodykite vaikui daiktą patys. Būdami priešais sakykite: „Žiūrėk! Žiūrėk į [daikto pavadinimas]“, ir laikykite vaiką dominantį daiktą jam prieš akis. Tai turėtų paskatinti vaiką pažiūrėti į rodomą daiktą. Kai tik tai įvyksta, daiktą įvardykite. Taip darykite daug kartų per dieną, naudodami vaiką dominančius daiktus.

- Jei vaikas pažiūri į jūsų parodytą daiktą ir mėgina jį paimti, iš karto jį duokite. Taip atsilyginsite už tai, kad vaikas į daiktą pažiūrėjo.
- Pagalvokite, kokius žaislus, medžiagas ir kitus daiktus vaikas mato namuose. Kadangi šiais daiktais dalijatės su vaiku, pirmiausia juos parodykite ir įvardykite, paaiškinkite, kaip jie veikia ar kaip juos naudoti, ir tik tada paduokite.
- Žaisdami su daiktais, paimkite juos ir kreipkitės į vaiką vardu, pavyzdžiui: „Alexai, žiūrėk.“ Tuomet pasakykite, kas tai („Tai kamuolys“ arba „Pažvelk į kamuolį“), ką nors su daiktu padarykite (paridenkite ar meskite kamuoliuką, paleiskite pripūstą balioną). Jei suderinsite rodymą su smagumu ir įdomiais rezultatais, geriau atsilyginsite už vaiko žvilgsnį, tad tikėtina, kad vaikas labiau reaguos. Vaikas supras, kaip smagu ir įdomu kreipti dėmesį į mamą ar tėtį, kai jie sako „Žiūrėk“.
- Atėjus laikui valgyti, kol vaikas domisi tik lėkštute, paimkite jam patinkančio maisto dėžutę ir sakykite: „[Vaiko vardas], žiūrėk“, rodydami dėžutę. Kai vaikas pažiūrės, duokite jam to maisto paragauti.
- Atėjus maudynių laikui, rodykite vaikui skirtingas medžiagas ar pamokykite ko nors naujo. Pirmiausia kreipkitės į vaiką vardu, pavyzdžiui, „Carissa, žiūrėk“, tuomet ištieskite žaislą („Žiūrėk, ančiukas“) ir atlikite patį veiksma (ančiuku pakutenkite vaiką arba aptaškykite vandeniu).
- Vakare prieš miegą pavartykite su vaiku knygelę ir parodykite paveikslėlius sakydami „Žiūrėk, tai [daikto pavadinimas]“. Vaikui pažiūrėjus į paveikslėlį, pasirūpinkite koku nors įdomiu efektu (garsu ar veiksmu su knyga).

UŽDUOTIS: išmokykite vaiką rodyti jums daiktus

1 etape išmokėte vaiką prireikus pagalbos jums ką nors paduoti, pasitelkdami gestą (pavyzdžiui, ištiesdami ranką), sakydami „Duok“ ir padėdami vaikui paduoti jums daiktą. Dabar atėjo laikas mokyti vaiką ką nors jums parodyti, remiantis žodžiu „duoti“. Kai vaikas įpras į jus pasižiūrėti, kai jam ką nors rodote, galite mokyti vaiką parodyti.

Štai keletas pasiūlymų:

- Ištaikykite laiką, kai vaikas ką nors laiko. Atsisėskite priešais ir sakykite: „Parodyk. Parodyk man [daikto pavadinimas]“, tuomet ištieskite vaikui ranką, lyg prašytumėte duoti (pirmiausia vaikas turi mokėti paduoti). Būtina akcentuoti žodį „parodyk“ - tai bus ženklas, kad neprašote paduoti, tik parodyti. Kai vaikas mėgins jums paduoti, atsiliepdamas į prašymą, neimkite daikto; entuziastingai atsakykite (pavyzdžiui, „Oho! Koks šaunus meškiukas!“), bet daikto neimkite. Vaikas daiktą pateikė jums prieš akis, todėl galite atsilyginti už tai entuziastingu dėmesiu.
- Kartokite šiuos veiksmus daug kartų per dieną, atlikdami įvairią veiklą. Galite daiktą paliesti, jei norite išreikšti dėmesį, tačiau svarbu, kad jis liktų vaiko rankose. Ką nors rodant suteikiama galimybė tai pamatyti (neduodant) - toks ir yra jūsų tikslas.
- Kai vaikas įpras ištiesti daiktą link jūsų, išgirdęs „Parodyk“, nebetieskite rankos ir stebėkite, ar jis atsakys vien į žodžius. Jei taip, entuziastingai reaguokite (kaip jau aptarėme). Priešingu atveju ištieskite ranką kiek arčiau (dalinis raginimas), tik mažiau nei įprastai. Kai įgysite daugiau praktikos, vis mažiau naudokitės ranka, kol vaikas ims reaguoti vien į žodžius.
- Kai vaikas įpras nuolat rodyti daiktus, palaukite akių kontakto. Paprašykite parodyti, tačiau reaguokite įprastai, be entuziazmo, kol vaikas į jus nežiūri. Vos sulaukę vaiko žvilgsnio, reaguokite entuziastingai. Ir toliau laukite, kol vaikas į jus pažiūrės rodydamas daiktą, ir tik tada reaguokite. Vaiko žvilgsnio nesulaukę, tyliai pašaukite jį vardu, išleiskite kokį nors garsą arba priglauskite vaiko ranką sau prie skruosto, o sulaukę žvilgsnio vėl reaguokite su entuziazmu. Tęskite darbą, tik raginkite vis mažiau. Veikiausiai vaikas ims rodydamas daiktus dažniau žiūrėti į akis.
- **Pastaba:** būtinai kaskart įvardykite daiktą. Vaikams daikto parodymas padeda prakalbinti tėvus, plečia žodyną. Paprastai atsakome taip: „Mašinytė! Kokia [graži, puiki, didelė] mašinytė!“ Tada mūsų atsakyme vaikas raktinį žodį išgirs net du kartus. Vis dėlto šiuo ir kitais atvejais kalbos mokymasis - tik papildomas uždavinys.
- Pagalvokite, per kokią kasdienę veiklą galite mokyti vaiką - pusryčiai, rengimasis, žaidimas, užkandžiavimas, sauskėlių keitimas, jutiminė bendravimo veikla, pietūs, kiti

darbai, pasivaikščiojimas parke ar veikla žaidimų aikštelėje, knygų skaitymas, maudymasis ir ruošimasis miegoti. Kiek daiktų jums ir vaikui tenka kasdien paliesti? Pasinaudokite šia kasdiene veikla, kad supažindintumėte vaiką su įvairiais daiktais. Jei galite šį įgūdį lavinti po 2 ar 3 kartus (ir pasitelkdami nuo 4 iki 6 veiklos rūšių) per dieną, jūsų vaikui netrūks progų mokytis.

- Ir toliau rodykite vaikui daiktus, siūlydami j juos pažiūrėti (ir parodyti). Rodymas ir žiūrėjimas (kai kitas asmuo rodo) - dvi grupinio dėmesio lavinimo pusės.
- Visą dieną prašykite vaiko ką nors paduoti, kad jis nepamirštų, kaip tinkamai atsakyti į tokį prašymą.

NAUDINGAS PATARIMAS

Pamėginkite atsisipirti pagundai sakyti „Šaunuolis“, „Puiku“ ar pan. Įvardykite daiktą ir reaguokite su entuziazmu. Vaiko atlygis - jūsų entuziazmas.

2 etapo apibendrinimas

Jei laikėtės mūsų patarimų ir praktikavotės, jūsų vaikas turėtų mokėti parodyti daiktus. Dabar norėtume jūsų paklausti, ar iš esmės sutinkate su šio kontrolinio sąrašo teiginiais. Jei sutinkate, vadinasi, esate pasirengę tobulinti vaiko grupinio dėmesio įgūdžius - turite žinių, kurių jums prireiks 3 **etape**. Jei su teiginiais nesutinkate, grįžkite į šio skyriaus pradžią ir per žaidimus ir vaiko priežiūros veiklą nevenkite eksperimentuoti, kol kiekvienas teiginys pasiteisins.

Veiklos kontrolinis sąrašas.

Ar mokau vaiką parodyti daiktus?

- Žinau, kokius daiktus galiu parodyti savo vaikui.
- Moku sužadinti vaiko susidomėjimą daiktu, sakydama(s): „Žiūrėk - tai [daikto pavadinimas]“.
- Kai tik vaikas pažiūri į daiktą, iš karto jį įvardiju ir pasistengiu vaiką pralinksminti ar kitaip paskatinti.
- Žinau, kaip rodyti vaikui įvairius daiktus atliekant skirtingą veiklą.
- Žinau, kaip padėti vaikui parodyti daiktą sakant „Parodyk [daikto pavadinimas]“ ir ištiesiant ranką, jei reikia.
- Kai tik vaikas rodo daiktą man duodamas, daikto neimu, tačiau entuziastingai reaguuju ir pagiriu vaiką.
- Mano vaikas jau moka parodyti daiktus užmegzdamas akių kontaktą (nors galbūt tai pavyksta ne visuomet).

Andrew atvejis. *Berniukui patinka vanduo, todėl tėvams atrodo, kad maudynės - palanki proga bandyti supažindinti jį su įvairiais daiktais ir veikla. Tėtis, kaip paprastai, pripildo vonią putų ir pasodina berniuką. Tuomet nesuverčia į vonią visų žaislų iš karto, bet rodo juos po vieną, pradėdamas nuo plastikinių žuvyčių. Tėtis sako: „Andrew, žiūrėk“. Kai Andrew paklūsta, tėtis sako: „Čia žuvytė“, ir iš karto paduoda ją sūnui. Tuomet tėtis leidžia Andrew kelias minutes pažaisiti su žuvyte, apibūdina sūnaus veiksmus ir pamėgdžioja žuvytę, kad vaikas galėtų tai pakartoti. Tada vėl pasiūlo Andrew pažiūrėti, ką turi rankoje. Tėtis palaukia, kol Andrew pakels akis, ir aptaško jį žaislinio banginio čiurkšlėmis (toks žaidimas berniukui labai patinka). Andrew juokiasi ir žaislo siekia, o tėtis jį iš karto įvardija: „Tai - banginis.“ Ir toliau prausdamas tėtis kas kelias minutes parodo po kokį nors daiktą ir jį įvardija tik sulaukęs sūnaus žvilgsnio. Maudynėms baigiantis tėtis nustemba suskaičiavęs, kiek kartų jam pavyko patraukti sūnaus dėmesį sakant „Žiūrėk“, ir supratęs, kaip greitai Andrew priprato prie žaidimo tvarkos.*

Joshua atvejis. *Mama nori įtraukti sūnų tuomet, kai jis žaidžia traukinukais. Ji*

pagalvoja, kaip reikėtų elgtis, kad sūnus norėtų parodyti savo traukinukus, ir nusprendžia, kad galbūt vertėtų imituoti traukinuko garsus ir padainuoti keletą posmelių iš jo mėgstamos dainelės apie traukinukus. Todėl kitą kartą, kai Joshua paima traukinuką, mama paprašo: „Parodyk traukinuką“, ir ištisia ranką. Sūnus traukinuko duoti nenori, todėl jį mamos prašymą nereaguoja. Mama prašymą pakartoja, tačiau dabar šiek tiek pakelia sūnaus ranką. Ji stengiasi pernelyg ilgai neliesti traukinuko ar sūnaus rankų, kad jam nepasirodytų, jog ji nori traukinuką atimti. Padėdama Joshuai parodyti traukinuką ji sako: „Aa, čia traukinukas, jis važiuoja čiuku čiuku“, ir ranka daro apskritus ratų sukimosi judesius. Tada greitai sukuria trumpą dainelę ir šokį „Važiuoja traukinukas čiuku čiuku“. Kai mama padaro pertraukėlę, vaikas klausiamai pasižiūri. Tuomet jį vėl paprašo sūnų parodyti traukinuką ir vėl šiek tiek pakelia vaiko ranką link savęs, dainuodama dainelę. Po kiek laiko mama sugalvoja patobulinti žaidimo tvarką ir padainuoti visą dainelę „Raudonasis vagonėlis“ su judesiais, kad Joshua ilgiau pasimėgautų, o prašymą parodyti traukinuką pateikti vėliau. Baigusi dainuoti, mama paprašo: „Joshua, parodyk man tą traukinuką“, ir parodo kitą traukinuką ant grindų. Joshua traukinuką paima ir, nors dar neketina duoti mamai, jo žvilgsnis nukrypsta nuo traukinuko prie mamos. Mama iškarto reaguoja žodžiais: „Čia traukinukas, jau matau“, ištisia vaiko ranką link savęs ir dainuoja dainelę. Pratimas tęsiamas: mama prašo berniuko parodyti vis kitą traukinuką, padeda atlikti rodymo judesį (jei sūnus nesureaguoja savarankiškai) ir entuziastingai reaguoja. Mama taip pat daro trumpas pertraukėles, kad sūnus galėtų jį pažūrėti, ir tik tada imasi dainuoti dainelę, kad veikla būtų maloni ir jai, ir sūnui.

3 etapas. Išmokykite vaiką rodyti į daiktus ir taip pasidalyti išgyvenimais

Paaškinimas. Paprastai rodyti pirštu išmokstama jau įvairius davimo ir parodymo įgūdžius. Tai svarbi priemonė - vaikas gali pasidalyti susidomėjimu daiktais ir įvykiais be lietim, pavyzdžiui, parodyti pirštu skrendantį paukštį, šviesas virš galvos, vedžiojamą šunį ar liūtą zoologijos sode. O jūs turite progą pakomentuoti, ką vaikas mato, vadinasi, suteikiama daugiau galimybių mokytis. Kaip ir atliekant kitus gestus, lengviausia iš pradžių išmokyti vaiką suprasti rodymą pirštu, o tuomet šį judesį atlikti.

UŽDUOTIS: padėkite vaikui išmokti sekti tai, ką rodote

Štai keletas pasiūlymų, kaip galite mokyti vaiką sekti tai, ką rodote:

- Norėdami išmokyti vaiką rodyti pirštu, pirmiausia savo pirštu parodykite, pabaksnokite ir nukreipkite vaiko dėmesį į arti esantį daiktą, pavyzdžiui, tokį, kurio vaikas ieško arba gali norėti. Rodydami pirštu kalbėkite, pavyzdžiui: „Žiūrėk, sausainis.“ Taip pat galite parodyti pirštu ant stalo priešais vaiką esančius maisto gabaliukus - galbūt mažylis norės jų siekti. Arba parodyti į dėlionės detalę - vaikas norės ją paimti ir įdėti į dėlionę. Parodykite pirštu vietą, kur dėlionės detalė turi būti (pavyzdžiui, sakydami „Detalės vieta yra čia“). Kai vaikas žvilgsniu paseks jūsų pirštą ir pamatys daiktą, prireikus padėkite jam įgyvendinti su daiktu susijusį tikslą (tai atlygis už tai, kad jūsų paklausė). Jei vaikas kokio nors daikto nori, jo tiesiai neduokite, bet pastatykite ant grindų ir parodykite jį (pavyzdžiui: „Žiūrėk, mašinytė“).
- Jei vaikas neseka jūsų rodoma kryptimi, pakeiskite savo, vaiko ar daikto padėtį, kad vaikas daiktą matytų. Pirštu parodykite kokį nors artimą daiktą tarp jūsų ir vaiko. Ir toliau rodykite pirštu, kol vaikas daiktą paims, kad jis suprastų rodymo pirštu ir daikto vietos

tarpusavio ryšį.

- Prieš naudodami prašymo duoti gestą (kai atveriate ranką sakydami „Duok man“), parodykite pirštu į daiktą, kurį norėtumėte, kad vaikas paduotų. Parodykite pirštu, nukreipkite vaiko dėmesį prie daikto ir ranka parodykite gestą „Duok man“, taip pat padėkite vaikui paduoti daiktą jums. Svarbu, kad vaikas daug dirbtų pagal jūsų nurodymus įvairiausioje aplinkoje. Po kelių dienų jis greičiausiai išmoks sekti jūsų pirštą ir supras, ką tai reiškia. Jei vaikas visada seka žvilgsniu jūsų pirštą, vadinasi, jau suprato, ką tas judesys reiškia.
- Kai vaikas išmoks sekti jūsų pirštą ir palietimą, po truputį didinkite fizinį atstumą iki rodomo daikto, kartodami, pvz., „Žiūrėk! Vaikutis!“ Pradėkite nuo penkiolikos centimetrų atstumo tarp jūsų piršto ir daikto. Vėliau šį atstumą didinkite iki 30 cm, 60 cm, 90 cm (tam tinka daiktai ant grindų, lovos ar sofos, nes jie yra labiau nutolę). Dabar galite būti tikri, kad jūsų vaikas žino, jog rodydamas pirštu nukreipia dėmesį prie svarbių dalykų. Nepamirškite po to paduoti daikto vaikui.
- Tuos daiktus ar žaislus, kurie vaikui patinka labiausiai, padėkite toliau, kad negalėtų jų pasiekti, ir rodykite į juos pirštu sakydami: „Žiūrėk! Dėžutė su juokdariu“, ir palaukite, kol vaikas pažiūrės į daiktą - tik tada jį paimkite ir paduokite.

Kasdienėje veikloje pasitaiko daug galimybių vaikui parodyti pirštu. Pagalvokite, kaip galite ją pajavairinti, rodydami į įvairius dalykus, galinčius sudominti vaiką.

Štai keletas idėjų, kaip į ką nors parodyti:

- Žaidimams naudokite žaislus iš kelių detalių, kad žaisdami galėtumėte pirštu parodyti, kur tinka vis kitas gabalėlis: dėlionės detalės vieta, kaladėlių krūvos viršūnę, kištuko vieta arba tinkamą formą. Taip pat galite paslėpti paskutinę dėlionės detalę netoliese ant grindų, o vaikui ieškant dėlionei užbaigti reikalingos dalies kreiptis į jį vardu ir pasiūlyti pažiūrėti, rodydami į reikiamą detalę.
- Pirštu parodykite mygtuku įjungiamus žaislus ir kad paspaudus mygtuką sulaukiama linksmo efekto.
- Rinkitės knygas su dideliais ir aiškiais paveikslėliais (tačiau jų neturi būti per daug viename lape, nes kiekviename puslapyje ir taip rasite ką parodyti vaikui pirštu).
- Išmėginkite tokius žaislus, kuriais žaisti pačiam vaikui būtų pernelyg sudėtinga: parodydami, kaip tokiais žaislais naudotis, padėsite vaikui tobulėti.
- Pirštu parodykite daiktus, kurių vaikas tikriausiai norės bet kokioje situacijoje: pradėdant javainiais ant maitinimo kėdutės padėkliuko ir piramidės žiedu, baigiant vonios žaislais.

Užduotis: išmokykite vaiką rodyti pirštu į pageidaujamus daiktus

Atėjo laikas išmokyti vaiką rodyti pirštu! Kad to išmokytų, vaikas turi gebėti sąmoningai ištiesti ranką link toliau esančių pageidaujamų daiktų - taip jis gali parodyti savo pasirinkimą ir norus fiziškai neliesdamas daiktų. Pirmuosius žingsnius šia linkme žengėte jau 8 skyriuje.

Keletas patarimų, padėsiančių išmokyti vaiką rodyti pirštu:

- Jei vaikas jau moka išreikšti prašymą ištiesdamas į daiktą ranką (o ne paprasčiausiai jį paimdamas), laikykite daiktą kiek atokiau (pavyzdžiui, paklauskite: „Nori gerti?“), kad paskatintumėte jo siekti. Tuomet kuo greičiau suformuokite vaiko ranką į rodomąją pozą („Rodyk! Rodyk į puodelį“) ir palieskite daiktą vaiko rodomojo piršto galiuku. Tada iš karto paduokite pageidaujamą daiktą („Štai puodelis!“). Bus lengviau, jei pirmiausia savo nedominuojančioje rankoje laikysite daiktą, o dominuojančia ranka padėsite vaikui į jį parodyti. Nebūtina suformuoti pirštu aiškaus rodomojo gesto. Svarbiausia, kad vaikui pavyktų ištiesti rodomąjį pirštą; su laiku ir įgijęs patirties jis išmoks likusius pirštus užlenkti.
- Išmokti rodyti pirštu ASS turintiems vaikams sudėtinga, todėl jūsų užduotis - pasirūpinti, kad vaikas turėtų daug galimybių to mokytis, kai tik ko nors iš tikrųjų nori (vaikas motyvuojamas, kai gauna parodytą daiktą - taip įgūdis stiprinamas). Stenkitės mokytis daugiausia valgio metu, žaisdami su daiktais ir per maudynes. Siūlome praktikuotis keletą kartų per kiekvieną veiklą, per kurią vaikas kūno kalba išreiškia prašymą paduoti daiktą. Paduokite daiktą vaikui ir leiskite juo pasidžiaugti keletą minučių. Svarbu neatimti daikto ir neprašyti parodyti į ką nors kitą - vaikas gali suirzti!

- Ilgainiui pastebėsite, kad vaikas ištiesia rodomąjį pirštą savarankiškai. Puiku! Kaip sakėme, idealių formų iš pradžių nesitikėkite. Tam reikės laiko. Daug svarbiau, kad vaikas pats mėgintų parodyti į daiktą, o ne padėti jam suformuoti reikiamą gestą.
- Kai vaikas išmoks spontaniškai rodyti pirštu daiktus, kuriuos galima pasiekti, laikas išmokyti pirštu rodyti per didesnį atstumą (daikto neliečiant). Tai vadinama **tolimuoju tašku**, o arčiau yra **artimasis taškas**. Norėdami išmokyti parodyti tolimąjį tašką, laikykite daiktą kiek toliau, nei vaikas galėtų pasiekti. Vaikui ištiesus rodomąjį pirštą link norimo daikto, iš karto jį paduokite, kol jis nepalietė daikto pirštu. Pradėkite nuo 10-15 cm tarpo. Kai vaikas išmoks pirštu parodyti daiktus, kurių nepasiekia, atstumą didinkite iki 30 cm, tuomet iki 45-60 cm. Tai ir bus vaiko tolimasis taškas. Dabar daiktus rodykite iš šono ar iš aukščiau. Padėkite vaikui rodyti į daiktus visomis kryptimis.

„Mano sūnui labai padėjo paveikslėlių knygelės. Radau knygelijų su jam patinkančiais daiktais. Paveikslėliai labai pravertė. Pirmiausia knygelėmis skatinau vaiką daiktus parodyti pirštu. Kai sūnus išmoko rodyti pirštu nurodytus daiktus, pradėjo rodyti jį dominančius daiktus ir dalytis džiaugsmu su kitais. Ilgainiui galėjome sūnui užduoti vis sudėtingesnių klausimų. Pirmiausia prašėme parodyti pirštu daiktus, tuomet - konkrečias spalvas ar formas, vėliau - daiktų dalis (pavyzdžiui, „Kur ratas?“), dar vėliau - abstrakčius dalykus (pavyzdžiui, „Kokia mašinėlė tau labiausiai patinka?“) ir pan. Radau knygų su veido išraiškomis - jos padėjo mokytis atpažinti išraiškas. Kai vaikas suprato, kad gali pirštu parodyti knygoje pavaizduotus daiktus, atsivėrė naujos mokymosi galimybės.“

- Vaikui išmokus parodyti tolimąjį tašką, duokite jam pasirinkti iš dviejų įvardytų daiktų („Andrew, ko nori: mašinytės ar traktoriuko?“), kad vaikas pasirinkimą išreikštų gestais. Tai tinka ir praktikuojantis su didesniais daiktais - sausųjų pusryčių dėžutėmis, marškinėliais, pieno ar vandens buteliais, vonios žaislais ir pan. Gebėjimas gestu išreikšti pasirinkimą yra labai vertingas įgūdis. Būtinai įvardykite daiktus - tai plečia vaiko žodyną.

Mokydami rodyti pirštu, iš pradžių nesitikime akių kontakto (kaip ir mokydami davimo ir parodymo gestų). Kai vaikas mokės lengvai ir metodiškai parodyti į norimus daiktus, juos paduokite tik tuomet, kai užmegs akių kontaktą. Turite įsitaisyti priešais vaiką ir daiktus siūlyti iš priekio - vaikui bus lengviau pažiūrėti jums į akis. Kai vaikas parodys ką nors pirštu, laikykite daiktą atokiau ir jį atiduokite tik sulaukę vaiko akių kontakto. Prireikus pašaukite vaiką vardu ar išleiskite kitą garsą - taip paskatinsite vaiką į jus pažiūrėti. Ugdykite įprotį parodyti į daiktą ir visada iškart pažvelgti į akis.

Keletas patarimų, padėsiančių išmokyti vaiką parodyti į norimus daiktus:

- Galite rasti daugybę galimybių praktikuotis. Tam tinka įvairių daiktų detalės, pavyzdžiui, dėlionių dalys, dalys žaidimo, kuriame reikia atrinkti formas, kištukai ir kištukinė lenta, lego konstruktoriai ar „Tinkertoys“ žaislai. Svarbu, kad vaikas paprašytų bent kelių detalių, rodydamas pirštu.
- Kai kuriems vaikams bus lengviau išmokyti, jei daiktus pažymėsite nedideliais taškais ar lipdukais. Tuomet vaikas galės pirštu paliesti pažymėtą tašką. Kai įpras taip elgtis spontaniškai, lipdukus galite nuklijuoti, o vaikas ir toliau daiktus rodys pirštu.

Užduotis: išmokykite vaiką rodyti pirštu norint parodyti ar gauti komentarą

Kai vaikai rodo į daiktą, tai gali reikšti kelis dalykus: pavyzdžiui, kad jie nori to daikto (prašymas) arba prašo ką nors padaryti (mėginimas pakreipti kito asmens veiksmus). Taip pat tai gali reikšti prašymą atkreipti dėmesį arba savo susidomėjimo išraišką (rodymo arba komentavimo funkcija). Komentavimas itin svarbus kalbos vystymuisi ir žodyno plėtrai, taip pat socialinei raidai. Paprastai prašydami pakomentuoti raidos sutrikimų neturintys vaikai pasiekia, kad tėvai įvardytų jiems rūpimus daiktus. Jau kalbėjome apie mokymą parodyti į norimus daiktus ir mokymą paduoti prireikus pagalbos arba panorus ką nors išimti ar patraukti. Dabar aptarsime, kaip galite padėti vaikui rodymu pirštu ir žvilgsniu ką nors parodyti ar prašyti pakomentuoti.

Keletas patarimų, padėsiančių išmokyti vaiką rodyti pirštu, kai nori ką nors parodyti ar

prašo pakomentuoti:

- Rodyti pirštu, norint ką nors parodyti, yra sunkiau nei tiesiog parodyti. Šį įgūdį galite lavinti tik tuomet, kai vaikas paprašytas moka parodyti daiktus. Vienas iš geriausių būdų paskatinti rodyti pirštu norint ką nors parodyti ar prašyti pakomentuoti - įprasti komentuoti pagal knygeles, kurių puslapiuose pavaizduota po kelis labai aiškius daiktus (tinka ir nuotraukų albumai ar dėlionės su paveikslėliais). Įsitaisykite priešais vaiką ir pirštu paeiliui rodykite knygelėje pavaizduotus piešinius. Kai vaikas pažiūrės į paveikslėlį, kiek palaukite ir įvardykite, kas ten pavaizduota (tai jau bandėte anksčiau, kai mokėte vaiką sekti jūsų pirštą). Taip modeliuosite rodyimą pirštu norint į ką nors parodyti ar prašyti pakomentuoti. Sulaukę vaiko žvilgsnio, nepamirškite įdomių garsų, padedančių labiau įsitraukti į veiklą. Svarbu, kad vaikas sektų visus jūsų rodomus daiktus. Vaikui praradus susidomėjimą, baigiasi ir užsiėmimas. Keletą savaičių dirbkite su tomis pačiomis knygelėmis ir ta pačia tvarka. Taip vaikas prie jos pripras ir jam bus lengviau išlaikyti susidomėjimą ir dėmesį.
- Kai vaikas pradės mėgautis šia veikla ir žinos, kas vyksta (t. y. kad reikia parodyti ir įvardyti), galite šią veiklą pajavairinti. Svarbu atsisėsti priešais vaiką. Pirmiausia be žodžių parodykite paveikslėlį. Nesakykite, kas ten pavaizduota. Tylomis apgalvokite savo žodžius. Kai tik vaikas pažiūrės į jus, įvardykite paveikslėlį, nepamiršdami ir garso efektų. Jei vaikas į jus nežiūri, kliaukitės ankstesnio skyriaus patarimais. Išbandykite keletą paveikslėlių, kad susiformuotų tvarka ar nusistovėtų tema, ir vėl įvairinkite veiklą (tylomis, be žodžių). Taip tęskite keletą dienų. Veikiausiai vaikas išmoks prakalbinti jus žvilgsniu. Vadinasi, jums pavyko išmokyti jį užmegzti akių kontaktą ir taip paprašyti įvardyti daiktą, o tai būdas inicijuoti komentavimą.
- Kitas žingsnis - išmokyti vaiką į ką nors parodyti, kad jūs pakomentuotumėte. Įsitaisykite priešais vaiką ir leiskite jam pačiam parodyti pirštu daiktą, užuot rodę paveikslėlius. Jei vaikas tai jau daro spontaniškai - puiku. Jei ne, paimkite vaiko ranką, padėkite jam pirštu parodyti paveikslėlius ir juos įvardykite, nepamiršdami garso efektų (vos tik vaikas daiktą parodys, kaip ir anksčiau). Kai vaikas prie tokios tvarkos pripras, vis mažiau jam padėkite, kol pats pripras rodyti pirštu kiekvieną paveikslėlį, kad jūs įvardytumėte.
- Kai vaikas pats pirštu rodys jums paveikslėlius, kad juos įvardytumėte, imkitės naujo darbo: kai vaikas parodys į paveikslėlį, nieko nesakykite (tik būkite pasirengę). Veikiausiai mažylis žvilgtelės į jus norėdamas išsiaiškinti, kodėl nieko nesakote - tuomet ir įvardykite paveikslėlį su garso efektais. Paskui įvardykite keletą vaiko rodomų paveikslėlių nelaukdami akių kontakto ir vėl palaukite, kol vaikas į jus pažiūrės. Tai tęskite kelias dienas. Tikriausiai vaikas pripras paveikslėlius rodyti pirštu ir žiūrėti į jus, kad juos įvardytumėte. Vadinasi, jums pavyko išmokyti vaiką rodyti pirštu ir užmegzti akių kontaktą, kai norės, kad daiktą įvardytumėte (tai jau žingsnis į komentavimą). Dabar vaikas moka rodyti pirštu ir žiūrėti į jus, kai nori, kad pakomentuotumėte paveikslėlius (taip elgiasi ir vaikai, neturintys raidos sutrikimų).
- Įvirtinkite šį įgūdį žaisdami rodyimo pirštu ir įvardijimo žaidimą įvairiose situacijose, pavyzdžiui, vonioje (tam tinka vonios žaislai). Tinka ir sausainiai, kai vaikas sėdi maitinimo kėduteje (tik juos reikia surikiuoti, o tada galima rodyti ir skaičiuoti). Tinka kaladėlės, išrikuotos ant grindų, mašinytės, daiktai ant kavos stalelio ar tiesiog stalo įrankiai.
- Vaikui rodykite ir įvardykite ir lauke esančius daiktus. Padėkite vaikui parodyti į jam įdomius daiktus lauke, pavyzdžiui, gėlę, šuniuką, paukštelį, laistytuvą, žaisdami rodyimo pirštu ir įvardijimo žaidimą (nepamirškite, kad rodymas neatsiejamas nuo daiktų įvardijimo). Kai išmoksite taip dirbti įvairiausiose situacijose, pamatysite, kaip vaikas spontaniškai ką nors rodo, norėdamas, kad tai įvardytumėte. Tai didžiulė pažanga, nes vaikas galės dalytis savo mintimis, jausmais ir žodžiais.

3 etapo apibendrinimas

Jei laikėtės mūsų patarimų ir praktikavotės, jūsų vaikas turėtų mokėti paduoti, parodyti ir rodyti pirštu įvairiais komunikacijos tikslas (pavyzdžiui, norėdamas paprašyti paduoti daiktą, kreiptis pagalbos, prašydamas pakomentuoti ir norėdamas pasidalyti savo patirtimi). Dabar norėtume jūsų paklausti, ar iš esmės sutinkate su šio kontrolinio sąrašo teiginiais. Jei sutinkate, vadinasi, turite svarbių įgūdžių ir galite tobulinti vaiko grupinio dėmesio įgūdžius. Priešingu atveju toliau eksperimentuokite žaisdami ir atlikdami kasdienius vaiko priežiūros darbus, kol kiekvienas

teiginys pasiteisins.

Veiklos kontrolinis sąrašas.

Ar mokau vaiką sekti, ką rodau, ir patį pirštu parodyti daiktus?

- Vaikas geba sekti mano pirštą ir apžiūrėti, padėti ir paimti įvairius žaislus, maistą ar kitus daiktus.
- Vaikas geba parodyti pirštu (prireikus - su mano pagalba) siūlomą daiktą ar rodydamas pirštu pasirinkti iš kelių siūlomų daiktų.
- Vaikas geba sekti mano rodomus paveikslėlius knygelėje.
- Kai parodau paveikslėlį knygelėje ir padarau pertraukėlę, vaikas pakelia į mane akis.
- Vaikas rodo paveikslėlius knygelėje ir pakelia į mane akis, kai dirbame su knyga.
- Neabejoju, kad turime priemonių kartu dalyvauti bendroje veikloje.

Andrew atvejis. Andrew patinka balionai, todėl tėvai sugalvojo keletą būdų pasipraktikuoti rodyimą pirštu žaidžiant su balionais. Jie pradeda nuo įprastos tvarkos arba temos: sūnus (pūsdamas lūpytėmis) paprašo pripūsti balioną ir paleisti jį kambaryje. Netrukus tėvai žaidimą pakeičia įsitaisydami šalia Andrew, kad jis nematytų, kur balionas nusileidžia. Tėvai žino, kur balionas, gali parodyti jo vietą ir padeda berniukui sekti jų gestus, kad jis galėtų paimti balioną. Jie neleidžia vaikui baliono dėtis į burną (kad neuždustų), todėl nuo jo nesitraukia. Pirštu parodydami vaiko rankoje esantį balioną, paprašo duoti. Kadangi tėvai jau anksčiau mokė Andrew dalytis daiktais, jis ir be ištiestos rankos supranta prašymą ir balioną paduoda. Tuomet žaidimas kartojamas: Andrew paprašo pripūsti ir paleisti balioną, o tėvai, niekur nesitraukdami, laukia, kol balionas nusileis, ir parodo jo vietą. Viskas klostosi puikiai, Andrew ima žiūrėti į tėvus ir laukti ženklų, kol balionas dar kybo ore.

Vėliau tėvai moko Andrew rodyti pirštu. Mama nevisiškai pripučia balioną ir rodydama jį klausia berniuko: „Pūsti daugiau?“ Andrew atsako tam tikru garsu, tad mama dar truputį įpučia balioną ir padaro pertraukėlę. Šį kartą ji padeda vaikui rodyti pirštu kartu su garsu, du kartus pūsteli balioną ir vėl padaro pertraukėlę. Tada vėl parodo jį balioną, paklausia: „Pūsti?“ nuveda berniuko ranką link baliono ir pučia toliau. Mama vaiką moko, kol balionas pakankamai pripučiamas ir jį galima paleisti. Ji paleidžia balioną, o tėtis parodo, kur balionas nusileido, kai tik Andrew jį klausiamai pažiūri. Vos tik berniukas atiduoda balione mamai, ji vėl šiek tiek jį įpučia, sūnui rankos judesiu paprašius tai padaryti. Nors Andrew dar nemoka tiksliai parodyti pirštu, jam jau pavyksta kelete kartų paliesti balione rodant, todėl mama ir tėtis labai patenkinti.

Joshua atvejis. Joshua turi keletą knygelijų apie traukinukus, kurias su mama paprastai varto prieš miegą. Mama pasideda knygą lovoje ir rodo pirštu paveikslėlius, sakydama, pavyzdžiui: „Čia vagonas“ arba „Taip, čia rūksta dūmai“. Ji pakomentuoja dar keletą Joshua matomų paveikslėlių, pirštu parodo kitą tame pačiame puslapyje esantį paveikslėlį sakydama: „Joshua, žiūrėk. Juodas traukinukas“, ir pamėgdžioja traukinio skleidžiamus garsus. Kai vaikas jį pasižiūri, parodo traukinuką kitame puslapyje ir vėl pakartoja jo garsus. Mama rodo sūnui įvairius paveikslėlius, taip pat tuos, kuriuos nori, kad parodytų jis.

Vėliau, parodžiusi paveikslėlį, mama padaro pertraukėlę, norėdama patraukti sūnaus žvilgsnį. Kai tik vaikas užmezga akių kontaktą, ji pamėgdžioja traukinio garsus arba pasako, kas pavaizduota paveikslėlyje. Knygeles apie traukinukus jiedu varto dar keletą vakarų, o kitą savaitę mama paprašo sūnaus pirštu parodyti paveikslėlį ir tik tada pasako,

kas jame pavaizduota, arba pamėgdžioja traukinio garsus. Ji ir pati rodo pirštu paveikslėlius, kad berniukui nereikėtų rodyti kiekviename puslapyje - tiek daug išmokti per vieną vakarą vaikui gali būti per sunku. Vis dėlto kas vakarą ruošiantis miegui mama padeda Joshuai po truputį pasistūmėti į priekį -vaikui parodo keletą papildomų paveikslėlių arba palaukia, kol sūnus į ją pažiūrės, ir tik tuomet verčia kitą puslapį. Per dvi savaites berniuko gebėjimas kartu su mama vartyti knygeles smarkiai pagerėja. Jis noriai renkasi knygas, kurias norėtų pavartyti prieš miegą, o kai mama paklausia: „Kur raudonas traukinukas?“ arba „Ar matai mašinistą?“, mielai pirštu parodo paveikslėlį ir pasako: „Traukinys“, arba tiesiog pamėgdžioja jo garsus. Visai neseniai Joshua pradėjo savarankiškai rodyti paveikslėlius pirštu, laukdamas, kol mama juos apibūdins arba įgarsins. Taigi mama su sūnumi gali dar maloniau leisti vakarus, nes dabar jis moka elgtis įvairiau ir dalytis savo džiaugsmu.

SKYRIAUS APIBENDRINIMAS

ASS turintiems mažiems vaikams sunkiau suprasti ir pasitelkti grupinį dėmesį, siekiant koordinuoti veiklą ir dalytis juos dominančiais dalykais su kitais. Kadangi jie menkiau linkę dalytis, ilgainiui lieka vis mažiau galimybių bendrauti ir mokytis. Vis dėlto ASS turintys vaikai gali gauti daug naudos iš grupinio dėmesio ir kitų nežodinio ir žodinio bendravimo formų. Svarbiausia - sukurti daugybę galimybių vaikui pasidalyti dėmesiu su jumis, o jums -su vaiku, formuojant vaiko gestus ir skatinant atsakyti (taip pat kūno kalba). Nepamirškite, kad visi kūdikiai visą dieną bendrauja su suaugusiais nežodine forma, taigi kasdien jiems kyla šimtai, jei ne tūkstančiai, progų mokytis. Jūsų užduotis - sudaryti lygiai tokias pačias galimybes savo vaikui, nes tai būtina žodinei kalbai vystyti. Nors jums dabar sunku, taip parengsite vaiką mokytis kalbėti. Kaip jau aptarėme 7 skyriuje, mūsų pirmoji kalba susideda iš gestų ir žvilgsnių ir šia kalba visuomet naudojames socialinėje aplinkoje. Būtent grupinis dėmesys padeda vaikui dalytis pomėgiais, troškimais, interesais, mintimis, prašymais ir jausmais apie jį supančio pasaulio daiktus ir įvykius. Gestais, akių kontaktu ir veido išraiška galima tiesiogiai paveikti aplinkinių mintis ir jausmus. Mokydami vaiką naudojantis gestais ir žvilgsniu kasdienėje veikloje pranešti kitiems apie mėgstamus dalykus ir interesus, padedame jam suprasti bendravimo prasmę - tai sąmoninga ir galinga sistema, kuria galima paveikti kitus.

Mokydami bendrauti gestų ir žvilgsnio kalba, galime padėti išvengti elgesio sutrikimų, dažnai siejamų su autizmu, nes vaikas įgyja naudingų bendravimo priemonių ir gali išreikšti savo poreikius, pageidavimus ir norus. Vaikas taip pat bus pasirengęs toliau mokytis kalbos, nes sulauks veiksmingo natūralaus atlygio.

Atmintinė

Tikslas: išmokyti vaiką žiūrėti ir dalytis susidomėjimu daiktu ar žaislu su jumis pasitelkiant svarbiausius grupinio dėmesio elgesio tipus: davimą, parodymą ir rodymą pirštu.

Etapai:

- Paduodant daiktą aiškiai paprašoma pagalbos.
- Išmokykite vaiką paduoti daiktą ir iš karto jį gražinkite.
- Palaukite, kol vaikas pažiūrės į jus, tik tuomet paduokite jam daiktą.
- Rodymas prasideda kaip davimas nepaimant daikto.
- Rodydami pirštu leidžiame suprasti, kur žiūrėti.
- Į vaiko rodymą pirštu reikia atsakyti žodžiais ir veiksmais. Išmokykite vaiką naudotis šia stipria priemone.

- Kiekvieną etapą įtvirtinkite žvilgsniu.

Is An Early Start for Your Child with Autism. © 2012, Guilford Press.

11. Laikas pažaisti

Skyriaus tikslai: *padėti jums: 1) padidinti mokymosi galimybes su vaiku žaidžiant žaislais ir 2) skatinti konstruktyvų, įvairų ir savarankišką žaidimą su žaislais*

Kodėl svarbu žaisti kuo įvairesnius žaidimus su žaislais

Maži vaikai beveik visą laiką žaidžia. Kai nedalyvauja terapiniuose užsiėmimuose ar nesnaudžia, jie žaidžia su kitais žmonėmis ir aplink esančiais daiktais. Išskiriamos kelios svarbios žaidimo funkcijos:

1. **Maži vaikai žaisdami lavina naujus įgūdžius**, pavyzdžiui, daug kartų mėginami lipti laiptais, įdėdami ir išimdami daiktus iš dėžučių, stumdydami mašinytes, dėliodami dėlionę arba tiesiog susidėdami žaislus.
2. **Žaisdami vaikai tobulina ir anksčiau įgytus įgūdžius**. Visi matome, kaip jiems malonu taikyti turimus įgūdžius žaidžiant.
3. **Vaikai kaitalioja veiklos rūšis ir mėgina rasti naujų būdų panaudoti žaislus ir kitus daiktus**. Jie gali žaisti turbūt su viskuo - tinka plastikinės dėžutės, skudurėliai, dėžės, lazdelės, smėlis, taip pat močiutės padovanotas naujas kūrybinis žaislas.
4. **Maži vaikai žaisdami tobulina socialinius įgūdžius**. Jau įsitikinome, kad vaikams patinka žaisti drauge su kitais. Jie mokosi stebėdami, ką kiti vaikai daro su žaislais, todėl išmoksta dalytis, keistis ir bendradarbiauti. Žaisdami pamėgdžiojimo žaidimus su kitais asmenimis vaikai tobulina kasdieniame gyvenime išmokus socialinius įgūdžius (žaisdami su lėlėmis, žaisliniais indais, gydytojo krepšiu ir žaisliniais gyvūnais). Vaikai mėgdžioja matytus suaugusiųjų veiksmus ir perteikia savo patirtį. Be abejo, kai dalyvauja partneris, žaidžiant galima ugdyti ir kalbinius įgūdžius.

Kas vyksta esant autizmui

Nors visiems vaikams patinka kartotiniai žaidimai (barškinimas šaukštu į maitinimo kėdutę, taškymasis vonioje arba žaidimas žaislais su virvute), daugelis jų vis dėlto keičia žaidimų tvarką, todėl vos per valandą žaidimo išmėgina įvairiausią veiklą ir tą patį daiktą pabando naudoti keliais skirtingais būdais. Paprastai ASS turintiems vaikams patinka žaisti su žaislais, be to, jie žaidžia su įvairiais kitais daiktais, pavyzdžiui, dėlioja dėliones, kaladėles, žaidžia su mašinytėmis, supasi sūpuoklėse, leidžiasi nuo čiuožyklų - tai yra elgiasi kaip bendraamžiai ir žaidžia panašiai. Vis dėlto ASS turinčių vaikų žaidimas gali skirtis nuo kitų vaikų:

- ASS turintiems vaikams būdinga **veiksma ar judesį** kartoti dažniau nei bendraamžiams.
- Šie vaikai **nejprastai ilgai žaidžia su mėgstamiausiais žaislais**, daug kartų atlikdami tuos pačius veiksmus. Jiems žaislai taip greitai neatsibosta.
- ASS turinčių vaikų žaidimai dažniausiai **gerokai** paprastesni nei bendraamžių, jiems patinka žaisti su paprastais žaislais ir nesudėtingais būdais, naudojant prieš keletą mėnesių ar net metų įgytus įgūdžius, o naujiems įgūdžiams įgyti žaislai pasitelkiami rečiau.
- ASS turintys vaikai **dažnai žaidžia su nejprastais daiktais arba nejprastais būdais**. Pavyzdžiui, jie nešiojasi mašinytes po vieną kiekvienoje rankoje arba išrikiuoja jas į eilę, užuot stumdę. Šie vaikai taip pat gali žaisti su įvairiais daiktais, pavyzdžiui, virvelėmis, batais ar kitomis medžiagomis, ir nesidomėti įprastais žaislais.
- ASS turintys vaikai, palyginti su bendraamžiais, **mažiau domisi vaidmenų žaidimais ir jiems prasčiau sekasi juos žaisti**. Pastebėta, kad šių vaikų nedomina žaidimai su indais, lėlėmis ar pliušiniais gyvūnais, gydytojo komplektais, makiažo reikmenimis ir panašiomis priemonėmis, be to, atrodo, kad jie nesupranta tokių žaidimų prasmės.

- ASS turintiems vaikams **labiau patinka su žaislais žaisti vienuoje** ir ilgiau nei bendraamžiams, taip pat jie rečiau linkę į žaidimus įtraukti tėvus, brolius, seseris ar kitus asmenis.

Kodėl tai tampa problema

Be abejonės, jei vaikai žaidžia vieni, jiems susidaro mažiau galimybių mokytis kalbos nei žaidžiant su tėvais, seneliais ar broliais arba seserimis. Taip pat šie vaikai turi mažiau galimybių mokytis dėl skirtingo žaidimo būdo:

1. Žaidžiant paprastus pasikartojančius žaidimus, per kuriuos naudojami vos keli daiktai, aplinkoje trūksta naujovių ir susiklosto mažiau galimybių išmokti ko nors naujo.
2. Žaidžiant atskirai ne tik netenkama galimybės mokytis kalbos iš tėvų, bet ir ribojamos sąlygos sužinoti naujų žaidimo modelių, įgyti socialinių įgūdžių ir išmokti scenarijų, kurie paprastai neatsiejami nuo žaidimo su įvairiais daiktais. Kadangi ASS turintiems vaikams sunkiau pamėgdžioti, jiems iš tiesų reikėtų ilgiau žaisti su kitais asmenimis, kad galėtų pasinaudoti tais pačiais socialinių žaidimų teikiamais pranašumais kaip ir vaikai, kurių raida normali.

Žaidimų, į kuriuos stengėtės įtraukti savo vaiką pagal šios knygos 4-10 skyrius, tikslas - suformuoti konkrečius kalbinius, socialinius ir kognityvinius, taip pat bendravimo įgūdžius. Šiame skyriuje daugiausia kalbama apie konstruktyvius žaidimus, kitame aptariami vaidmenų žaidimai, dar vadinami simboliniais žaidimais. ASS turintys maži vaikai daugiau išmoks žaisdami, jei mokės žaisti su skirtingomis medžiagomis, įvairiais žmonėmis ir skirtingais būdais socialinėje ir savitarpio aplinkoje. Jei vaikas, jūsų padedamas, galės mėgautis žaidimais, jis įgis daugiau galimybių žaisdamas ko nors išmokti.

Kaip padaryti jūsų ir vaiko žaidimą su žaislais įvairesnį, lankstesnį ir suteikti daugiau galimybių mokytis

Pastaba. Norint išmokyti naujų ir įvairesnių žaidimų reikės naudotis įvairiais daiktais veiksams pamėgdžioti. Jei jūsų vaikui tai dar nebūdinga, trumpam grįžkite prie 8 skyriuje aptartos veiklos ir tik tuomet imkitės šiame skyriuje aprašytų metodų. Kai vaikas išmoks pamėgdžioti kitų asmenų su įvairiais daiktais atliekamus veiksmus, jam bus lengviau pereiti prie sudėtingesnių ir įvairesnių žaidimo formų.

Kaip mėgdžiojant formuojami žaidimų įgūdžiai

Turime gerų naujienų: jau žinote, kaip mokyti savo vaiką išplėsti žaidimą, nes žaidimo įgūdžių mokymas primena mokymą pamėgdžioti su įvairiais daiktais. Mėgdžiojimas bus pagrindinė žaidimo įgūdžių lavinimo priemonė, todėl galėsite mokyti žaisti pagal tą patį keturių dalių bendros veiklos planą, pagal kurį formavote ir kitus vaiko įgūdžius:

1. Reikės sudaryti galimybių pažaisti su įvairiais daiktais, atsižvelgiant į vaiko interesus. Pasirūpinsite patraukliomis priemonėmis ir įdomia veikla, kad vaikas būtų motyvuotas su jumis žaisti, ir pradėsite žaisti su vaiku, atsiliepdami į jo susidomėjimą siūlomomis priemonėmis.
2. Tuomet sukursite žaidimo tvarką, pagal kurią galėsite pakaitomis su vaiku atlikti su žaislais tam tikrus veiksmus, ir nustatysite pagrindinę **temą**.
3. Jums prireiks **pajvairinti** veiklą, kad galėtumėte parodyti vaikui naujų žaidimo būdų, paduoti žaidimams tinkamas priemones, padėti vaikui jus pamėgdžioti ir išbandyti naujus žaidimo būdus.
4. **Pabaigoje arba pereinamajame etape** baigsite pasirinktą veiklą dar visiškai nepraėjus vaiko susidomėjimui; tuomet surinksite panaudotas priemones ir pereisite prie kitos veiklos formos.

Kaip pasirinkti žaidimą, kurio verta išmokyti

Kaip nuspręsti, kokių žaidimo įgūdžių verta mokyti savo vaiką? Veikiausiai atsakymą į šį klausimą jau žinote, nors jums patiems taip gal neatrodo. Jau žinote, kokių žaislų vaikas turi, kokie jam patinka ir kaip su jais žaidžia. Bet tikriausiai praverstų keletas pasiūlymų, kaip mokyti naujų žaidimo įgūdžių.

Vaiko žaidimo įgūdžius galite plėsti dviem pagrindiniais būdais: 1) didindami vaikui pažįstamų žaislų skaičių ir 2) padėdami vaikui žaisti vis sudėtingesnius žaidimus. Pirmiausia aptarkime pirmą temą - kaip padidinti vaikui pažįstamų žaislų skaičių. Pradėkime nuo to, kad jums teks parinkti žaislus (ir kitas namų apyvokos priemones, prisidedančias prie žaidimų, pavyzdžiui, matavimo indus, garsiai skambančius puodo dangčius, kočėlus ir tešlą), atitinkančius dabartinį vaiko įgūdžių lygį. Vaikams būdingi įvairūs žaidimo įgūdžiai, jūsiškis tikriausiai ne išimtis. Galbūt kol kas jis žaidžia labai paprastus žaidimus ar ilgą laiką naudoja tuos pačius įgūdžius (pavyzdžiui, krato, daužo, mėto, stebi daiktus ir kiša juos į burną). Kiti jo žaidimo įgūdžiai sudėtingesni, kai žaidime daiktus reikia panaudoti pagal priežastinį ryšį, pavyzdžiui, sudėti kaladėles į joms skirtą dėžutę, sudėlioti dėlionę ar važinėti mašinėlemis ant grindų. Apie vaidmenų žaidimus pakalbėsime kitame skyriuje - neskubėkime. Šiame skyriuje daugiausia teks naudotis žaislais, kurie jūsų vaikui įdomūs dėl priežastinio ryšio.

Pirmiausia reikėtų susidaryti visų vaiko žaislų, tinkančių sudėtingesniems žaidimams, sąrašą. Tuomet apibraukite žaislus, su kuriais vaikas jau dabar moka žaisti pats, be jūsų fizinio paraginimo. Šiuos žaislus vadinsime einamaisiais žaislais arba vaikui pažįstamais ir tikriausiai patinkančiais žaislais. Svarbu bent dalį jų žaidimams naudoti kiekvieną dieną. Sąrašė prie žaislo pavadinimo galite pažymėti raidę „E“. Dabar peržvelkite likusią sąrašo dalį, kur veikiausiai atsidūrė daug žaislų, su kuriais jūsų vaikas nežaidžia. Apibraukite penkis žaislus, kuriais, jūsų manymu, vaikas galėtų nesunkiai išmokti žaisti ir pamėgtų -tikriausiai žaisti jais verta mokytis pirmiausia. Sąrašė šiuos žaislus pažymėkite raide „T“, tai yra tiksliniai žaislai. Šiuos žaislus surinkite, sudėkite dalis, kaip priklausomai, ir padėkite lengvai pasiekiamoje vietoje, kad prireikus galėtumėte pasitelkti kasdienams žaidimams. Siūlome pradėti nuo šių penkių žaislų. Kitame skyriuje padėsime jums sudaryti mokymo strategiją. Kai tik vaikas įvaldys šiuos penkis žaislus, sugrįžkite į pradžią ir pažymėkite juos „E“ raide (nes vaikas jau išmoko jais žaisti), o tada pasirinkite dar penkis žaislus, kuriais naudotis vaikas turėtų išmokti. Manome, kad jūsų vaikas kas savaitę galėtų išmokti žaisti 1-2 naujais žaislais (jei tik kasdien su juo pažaisite ir padėsite išmokti). Taip ilgainiui išplėsite vaiko žaidimo žaislais įgūdžius.

NAUDINGAS PATARIMAS

Pasikartosime - manome, kad elektroniniai žaidimai skatina ASS turinčius mažus vaikus savarankiškai žaisti pasikartojančius žaidimus. Tad jei siekiate išplėsti žaidimų ratą, tokių žaidimų venkite (ir nepamirškite išjungti televizoriaus ir filmų). Rekomenduojame kliautis nesudėtingais konstravimo žaidimais, namų apyvokos reikmenimis ir žaidimams vaidmenimis skirtais žaislais.

Priežastinio ryšio veiksmų žaidimai

Dabar, kai jau nustatėte įvairius tikslinius žaislus ar namų apyvokos reikmenis, kuriais naudotis ketinate mokytis vaiką ir kurie susiję su tam tikrais priežastiniais veiksmais, teks padėti vaikui išmokti jais naudotis pagal **pagrindinę temą** (t. y. pagal tai, kaip šiais žaislais ar daiktais naudojasi kiti vaikai). Kad vaikas galėtų išmokti kiekvieno daikto pagrindinę temą (su vienu ar daugiau pajvairinimų), jums pravers bendros veiklos planas. Pirmuosius žingsnius jau žengėte, kai padėjote vaikui mokytis pamėgdžioti veiksmus su įvairiais daiktais (žr. 8 skyrių). Čia daugiausia dėmesio skirsime tiems patiems įgūdžių ugdymo metodams, kaip ir mokant žaisti su žaislais.

Kaip padėti vaikui išmokti žaislų ar daiktų grupės pagrindinę temą

Daugelį mažiems vaikams skirtų žaislų sieja bent viena pagrindinė tema. Jei tai knygos, svarbiausia - žiūrėti paveikslėlius ir žodžius. Jei sudedamosios figūrėlės ar dėlionės, svarbiausia - suderinti formas ir įdėti dalis į vietą. Jei vaikas žaidžia su kištukine lenta, svarbiausia - pataikyti į angas kištukus. Žaidžiant su kaladėlėmis svarbiausia - jas surinkti ir ką nors iš jų pastatyti. Jums svarbu užtikrinti, kad vaikas išmoktų atlikti su kiekvienu daiktu susijusius pagrindinius veiksmus. Jei nesate tikri, kokie tai veiksmai, stebėkite, kaip vaikas elgiasi su įvairiais daiktais, arba pagalvokite apie tikslinę daikto paskirtį. Galbūt jo paskirtis - ridenti, sudėti, šokinėti, stumti, traukti, išimti ir įdėti ar judinti aukštyr žemyn? Kiekvieną veiksmą įvardykite ir atlikite juos pakaitomis su vaiku.

Laikykitės tokios sekos:

- Paimkite žaislą. Įsitaisykite tiesiai prieš vaiką - atsisėskite ant grindų, atsistokite arba atsisėskite prie žemo stalo arba kavos stalo.
- Pasidėkite žaislą per vidurį. Paimkite vieną ar dvi dalis ir parodykite vaikui, kaip žaislas veikia. Svarbu tai padaryti greitai, nepamirštant linksmy garsų arba paprastų žodžių.
- Ar vaikas jau susidomėjo? Ar jis žiūri į žaislą, bando paimti jo dalį, sedasi arba stebi jūsų veiksmus? Jei taip, paduokite vieną žaislo dalį ir stebėkite, ar jis atkartos jūsų veiksmus. Jei vaikui pavyko, garsiai pagirkite ir vieną dalį įdėkite patys, tuomet paduokite dar vieną dalį - jis moka žaisti su žaislu! Jei vaikui dar neišsina pamėgdžioti jūsų veiksmų, padėkite jam fiziškai atlikti patį veiksmą. Jums gali tekti veiksmus pakartoti, sustiprinti efektą arba judesį sulėtinti (kad vaikas galėtų stebėti ir apdoroti tai, ką mato). Kitas variantas - pradėti veiksmą ir leisti vaikui jį užbaigti. Jei ir tai nepasiteisina, fiziškai padėkite vaikui atlikti veiksmus iki galo. Garsiai paskatinkite vaiką, paduokite vis kitą dalį ir padėkite jam.
- Ar vaikui vis dar įdomu? Nuostabu! Greitai atlikite tolesnį veiksmą ir paduokite vaikui dar vieną dalį. Pažiūrėkite, ar jis pradeda tinkamai. Jei taip, palaukite, kol veiksmą atliks iki galo, garsiai paskatinkite ir, jei susidomėjimas nepraeina, duokite kitą dalį. Jei vaikui nepavyksta, padėkite jam tiek, kiek trūksta iki sėkmės.
- Pamėginkite suteikti vaikui nuo trijų iki penkių galimybių atlikti vieną veiklos veiksmą arba dar daugiau galimybių, jei atrodo, kad jam įdomu (toliau sėdi, bando siekti ar stebi). Darykite darbą pakaitomis, paduokite vaikui dalis ir prireikus padėkite. Mėgaukitės, įvardykite daiktus, džiaukitės ir didžiukitės vaiko pastangomis išmokti.
- Jei įmanoma, kasdien paimkite tikslinį žaislą ir kuriam laikui atidėkite, kol vaikas mokysis juo žaisti. Tikėtina, kad tuomet vėl jį gavęs vaikas patirs daugiau malonumo.
- Nepamirškite kiekvieną dieną įtraukti ir nors kelių einamųjų žaislų (kasdien skirtingų), kad vaikas toliau su jais praktikuotųsi ir galėtų pasidžiaugti pažįstamais žaislais.
- Kai tik vaikas išmoks tinkamai naudotis tikslinio žaislo dalimi, žaidimą galėsite išplėsti paskatindami vaiką įtraukti daugiau nei vieną dalį. Paruoškite žaislą kaip ir prieš tai, bet dabar ne duokite dalis po vieną, o padėkite ant grindų ar ant stalo dvi ar tris dalis. Paimkite vieną, atlikite su ja reikiamą veiksmą, tuomet palaukite, kol vaikas paims kitą dalį. Kai vaikas išmoks paimti dvi dalis (po vieną) ir su abiem atlikti reikiamus veiksmus, galite padėti daugiau dalių. Nepamirškite atlikti kelių veiksmų pakaitomis su vaiku, taip pat įvardyti daiktų ir veiksmų, garsiai pasidžiaugti vaiko pastangomis ir keisti žaislus, kai tik jo susidomėjimas išblėsta.

Knygos pabaigoje esančiame priede rasite visą žaislų sąrašą, iš kurio galėsite pasirinkti tinkamiausius įvairiems žaidimams su skirtingo amžiaus vaikais.

„Man Rogerio Priddy'o knygų serijos knygos („First Words“, „My Little Animal Book“, „My Big Train Book“, „First 100 Words“, „First 100 Machines“, o labiausiai - „My Little Word Book“) pasirodė neįkainojamos. „My Little Word Book“ buvo itin naudinga, tad ją rekomenduoju pirmiausia.“

NAUDINGAS PATARIMAS

Dažniausiai mažiems vaikams skirti žaislai susideda iš daug dalių. Jei jūsų vaikas dar nemoka pats išpildyti pagrindinės žaislo temos tik su viena dalimi, pradėkite ne nuo visų, o tik nuo 1 ar 2 dalių, kad vaiko dėmesio neblaškytų daugybė dalių. Taip pat jei vaikui prieš akis padėsite tik vieną žaislą, jam tikriausiai bus lengviau skirti dėmesio mokomiems įgūdžiams (tuomet visas dėmesys atiteks tam žaislui) ir jo neblaškys ir netrikdys per didelis žaidimo priemonių pasirinkimas.

NAUDINGAS PATARIMAS

kaip pasirinkti knygas

- Rinkitės knygas, kurių lapuose būtų kuo mažiau žodžių ir paveikslėlių.
- Ieškokite nesudėtingų istorijų su pasikartojančiu ir (arba) rimuotu tekstu.
- Vaikus įtraukia kartoninės knygos (su veidrodžiais, kietais atvartais ir pan.).
- Paieškokite to, kas paprastai įdomu vaikams (kūdikų veideliai, emocijos, gyvūnai,

veiksmas, vaikiški užsiėmimai ir pan.).

- Jūsų vaikui leidžiantis į naujus nuotykius, pavyzdžiui, mokantis sėsti ant puoduko, plautis rankas ir pan., naudinga kasdienę veiklą papildyti knygomis apie tai.
- Nepamirškite svarbiausio - leiskitės vaiko vedami! Esant galimybei, leiskite vaikui dalyvauti parenkant knygas. Apsilankykite artimiausioje bibliotekoje - ten vaikas galės pasirinkti norimas knygas, o jūs galėsite papildyti savo knygų kolekciją.

Štai keletas pasiūlymų, kokie tiksliniai žaislai tikėtų, t. y. žaislai, kurie jūsų vaiko galbūt dar nedomina:

- Knygos
- Meninės priemonės
- Kamuolys
- Dėlionės, sudedamosios figūrėlės, spalvų rūšiavimo žaidimai, kištukinės lentos
- Statybos ir konstravimo žaidimai
- Virvelės ir raišteliai
- Muzikiniai žaislai (pirmiausia - ritminiai instrumentai, metalofonai ir žaisliniai sintetatoriai)
- Žaidimo lauke priemonės (smėlis, vanduo ir pan.)
- Vonios žaislai
- Vaidmenų žaidimų rinkiniai, pavyzdžiui, ūkio rinkinys ar lėlių namelis (žr. 12 skyrių)

NAUDINGAS PATARIMAS

Jei kas nors iš giminaičių pasiteirautų, kokia dovana geriau tikėtų jūsų vaikui, pasinaudokite šios knygos priede pateiktu žaislų ir vaikų knygų sąrašu.

Kaip išmokyti vaiką varijuoti pagrindine tema. Daugiau įvairovės - sunkesnė tema

Mokymosi procesui labai svarbu lankstūs žaidimai. Lankstumas reiškia, kad vaikas sugeba su žaislu atlikti daugiau nei vieną veiksmą. Tad vaikui išmokus žaisti su žaislu pagal pagrindinę paskirtį (arba pagrindinę temą) reikėtų įtraukti pajvairinimą, pavyzdžiui, kaladėles galima ne tik statyti vertikaliai, bet ir išrikiuoti eilėje ant grindų, o ant jų važinėti mašinytėmis arba traukinukais. Iš jungiamųjų blokelių (pavyzdžiui, lego, „Tinkertoys“ kaladėlių) galima suformuoti malūnsparnį, ledų porciją arba volėlį. Vaikai gali spalvinti ne tik spalvikliais, bet ir kreidelėmis, kreida, teptukais, taip pat gali žymėti žymas, linijas, taškus arba piešti ir nuspalvinti įvairius siluetus.

Padidinti įvairovę ir sudėtingumą taip pat galima pasirūpinant, kad vaikas su kiekvienu žaislu (tiek tiksliniu, tiek einamuoju) atliktų daugiau įvairių veiksmų. Žaislą panaudoti sudėtingiau galima tokiais būdais: 1) įtraukti daugiau dalių; 2) įtraukti daugiau veiksmų; 3) į žaidimą įtraukti naujų etapų. Kai žaidimas tampa sudėtingesnis, skatinami vaiko mąstymo, atminties, organizavimo ir planavimo įgūdžiai. Be to, tai padeda vaikui ilgiau išlaikyti dėmesį atskiram žaislui, vadinasi, sudėtingesni žaidimai teigiamai prisideda prie jūsų vaiko protinių gebėjimų.

Kaip minėta, žaidimą paprasta pasunkinti padidinus dalių skaičių. Žaisdami su nauju priežastinio ryšio žaislu vaikai pirmiausia sužino, kur dedama dalis. Vis dėlto jei vaiko žaidime naudojama daug dalių, pasunkėja visas žaidimas. Jei vaikas žaidžia su dėlione, nedidele kištukine lenta ar panašiu žaislu, panaudojus visas dalis vaikui pristatoma baigtumo idėja, tai yra į vietą sudedamos visos dalys, o ne kuri nors iš jų. Taip žaidimo tikslas tampa gerokai sudėtingesnis: vaikas turi neprarasti tikslo užbaigti, kol kuri nors dalis nėra savo vietoje. Dalių skaičių didinkite palaipsniui, kad vaikui būtų lengviau išlaikyti dėmesį ir neprarasti motyvacijos baigti. Iš pradžių galutinį tikslą apibrėžkite kaip likusias žaislo dalis. Kai vaikas gerai susipažins su žaislu, žaidimo pabaigai nurodyti gali būti naudojamas užpildomų angų skaičius (jei jos gerai matomos).

Galite ne tik naudoti daugiau dalių, bet ir įtraukti daugiau veiksmų. Pavyzdžiui, kokius veiksmus galima atlikti su penkių angų kištukine lenta? Padėję lentą ant stalo, įkiškite į vietą vieną kištuką, o kitą paduokite vaikui, kad jam reikėtų atlikti tik vieną veiksmą: įkišti kištuką į

angą. Jei paduosite vaikui penkis kištukus po vieną ir jis visus juos įkiš į vietas, vadinasi, atliks penkis veiksmus. Jei ant stalo guli penki kištukai, o vaikas paima kiekvieną jų iš eilės ir įkiša į vietą, vadinasi, vaikas atliko jau dešimt veiksmų, kurių kiekvieną sudaro seka iš dviejų žingsnių (paimti ir įkišti). Jei atlikus šią užduotį paskatinsite vaiką išimti visus kištukus ir padėti ant stalo, vaikui teks atlikti dar dešimt veiksmų: penkis kartus dalis išimti ir tiek pat kartų padėti ant stalo. Tokiu būdu mokydami vaiką žaisti žaislais, galite didinti žaidimo sudėtingumą, papildydami jį susijusiais veiksmais ir skatindami vaiką rinktis nesudėtingas elgesio sekas su kiekvienu žaislu - tai ugdo gebėjimą žaisti savarankiškai, planuoti ir išlaikyti sutelktą dėmesį. Nesvarbu, kokį žaislą pasirinksite bendram žaidimui su vaiku (tinka tiek tiksliniai, tiek einamieji žaislai), pagalvokite, kaip žaidimą papildyti nesudėtingomis veiksmų sekomis, kad vaikas atliktų daugiau susijusių veiksmų su kiekviena dalimi ir kiekvienu žaislu.

Galiausiai sudėtingumą galima didinti įtraukiant daugiau etapų. Pavyzdžiui, gali būti du etapai - išdėstymo ir pabaigos arba perėjimo. Šiuo atveju vaikui reikia pasirinkti žaislą iš lentynos, nunešti jį ant grindų ar ant stalo, atidaryti žaislą ir išimti žaislo dalis. Visa tai yra nauji veiksmai, kurių vaikas turi išmokti. Kita galima veiksmų seka - žaislą paimti, nunešti, padėti ant stalo ir išdėlioti dalis žaidimui (tai atliekama per parengiamąjį etapą). Tuomet vaikui gali tekti atlikti iki dešimties veiksmų dar prieš prasidedant žaidimui, todėl žaidimas tampa sudėtingesnis, vaikui suteikiama daugiau protinės stimuliacijos, atsiranda galimybių ugdyti kalbinius įgūdžius ir išlaikyti dėmesį siekiant žaidimo tikslo.

Panašiai organizuojamas baigiamasis arba perėjimo etapas. Kai kartu su vaiku nusprendžiate, kad su konkrečiu žaislu pakankamai pažaidėte, ir vaikas sudeda dalis į dėžutę, ją uždaro, atsistoja, surenka priemones ir padeda jas į vietą, jis atlieka dar vieną veiksmų seką, todėl turi galimybę įgyti mąstymo, planavimo, dalyvavimo ir bendravimo įgūdžius.

Kiekvienas žaidimo pajvairinimas taip pat yra atskiras etapas, savo ruožtu didinantis žaidimo sudėtingumą. Pavyzdžiui, su vaiku žaidžiate modelinu, o pirmoji tema po pasirengimo - iš modelino suformuoti linijas ir sujungti jų galus, kad išeitų raidė O. Vykdydamas užduotį vaikas turi atlikti daug pasikartojančių veiksmų: 1) išspausti ant delno šiek tiek modelino; 2) padėti modeliną ant stalo; 3) delnu pakočioti modeliną, kol jo forma primins gyvatę; 4) abiem rankomis paimti „gyvatės“ galus ir sujungti (vadinasi, vienai O raidei suformuoti reikės keturių veiksmų). Norėdami šią veiklą pajvairinti, galite vaikui parodyti, kaip šias „gyvates“ vaikiškais žirkliemis padalyti į nedidelius gabaliukus (taip vaikas išmoks karpyti). Tuomet vaikas turi atlikti pirmus tris veiksmus („gyvatei“ suformuoti) ir 4) paimti žirkles; 5) paimti „gyvatę“; 6) sukarpyti „gyvatę“ ir 7) dar kartą sukarpyti „gyvatę“. Visi septyni veiksmai kartojami su kiekviena „gyvate“.

Taigi jei vaikas įvykdė parengiamąjį etapą, baigiamąjį (arba perėjimo) etapą, padirbėjo su tema ir atliko pajvairinimo etapą, jis vos per penkiolika minučių galėjo atlikti apie 100 veiksmų (jūsų padedamas), o tai labai sudėtinga veiksmų grandinė su įvairiais tikslais, planais, galimybėmis mokytis kalbos, bendravimo ir išlaikyti dėmesį. Kaip tik ta linkme turite dirbti, skirti daug laiko ir leisti praktikuotis, kol vaikas sugebės dalyvauti sudėtinguose žaidimuose, juos supras, savarankiškai atliks veiksmus ir tuo mėgausis. Taip puikiai parengsite savo vaiką savarankiškiems žaidimams, taip pat žaidimams ikimokyklinio ugdymo įstaigoje su kitais vaikais.

Siame skyriuje aptarėme, kaip galite mokyti vaiką žaisti su vis daugiau įprastų priežastinio ryšio žaislų (bent jau skirtų labai mažiems ir ikimokyklinio amžiaus vaikams) ir didinti žaidimo sudėtingumą. Šiems žaislams būdinga žaidimo tema - priežastinio ryšio veiksmai (su jais siejami ir temos pajvairinimai). Vis dėlto vaikai žaidžia ir kitokius žaidimus, per kuriuos mokosi naudoti įprastus daiktus, pavyzdžiui, žaidžia su žaisliniu telefonu, virykle, kasa ir pan. Tokie žaidimai dažnai vadinami **funkciniais** arba **tradiciniais** ir aptariami kartu su vaidmenų žaidimais 12 skyriuje.

Kaip padėti vaikui savarankiškai žaisti

Jūsų vaikui svarbu ne tik išmokti žaisti su kitais žmonėmis, bet ir konstruktyviai žaisti su žaislais vienam kartą ar du per dieną, kad jūs tuo metu galėtumėte užsiimti kitais reikalais, pavyzdžiui, skalbti, ruošti valgyti, pakloti lovas, nusiprausti, atsakyti į el. laiškus, pasikalbėti su draugais ir pan. Nors daugelis vaikų neatsisakytų savarankiškai pažiūrėti filmą, kartotinis filmų žiūrėjimas nėra konstruktyvus ir savarankiškas žaidimas. Jei savarankiškas žaidimas yra tinkamas ir įvairiai kaitomas, vaikas galės toliau mokytis ir žaisti lygiai taip, kaip žaidžia bendraamžiai. Tam vaikas turi susigalvoti tinkamą planą nemėgdžiodamas jūsų. Priimtinas

tikslas yra 10-15 minučių savarankiško žaidimo.

Tinkamas metas to mokytis yra tuomet, kai vaikas geba lengvai ir dažnai pamėgdžioti jūsų veiksmus, pats išmoko įvairių žaidimų su skirtingais žaislais ir gali su kiekvienu žaislu atlikti daug veiksmų (taip pat pasirengti žaidimui ir žaidimą baigti ar pereiti prie kito, padedamas jūsų). Norint išugdyti gebėjimą žaisti spontaniškai ir savarankiškai, reikės pakeisti strategiją. Siūlome padėti vaikui pasirinkti žaislą, paruošti jį žaidimui ir pradėti žaisti kartu jums nesikišant ir nemodeliuojant. Kaip to pasiekti? Yra penki etapai:

1 etapas. Pasirūpinkite savarankiškam žaidimui reikiamomis sąlygomis

2 etapas. Atsisakykite žaidimo partnerio vaidmens

3 etapas. Vis mažiau padėkite per pasirengimo ir užbaigimo ar perėjimo etapus

4 etapas. Dažnai keiskite žaislus

5 etapas. Pasitraukite toliau nuo vaiko

1 etapas. Pasirūpinkite savarankiškam žaidimui reikiamomis sąlygomis

Vaiko gebėjimas žaisti savarankiškai labai priklauso nuo to, kaip organizuosite vaiko žaislus.

Turime jums keletą patarimų:

- Ribokite pasiekiamų žaislų skaičių. Kai pasirinkimo galimybių per daug, žaidimas tampa neorganizuotas, vaikui sunkiau susitelkti į vieną žaislą konkrečiu metu. Atliekamus žaislus padėkite į spintą arba aukštai ant lentynos. Vaikui visiškai pakanka šešių žaislų vienu metu.
- Sudėkite kelis žaislus ant apatinės lentynos, kur vaikas juos galėtų pasiekti, stenkitės nelaikyti jų ant žemės. Žaislų nedėkite į krūvą, kad vaikas galėtų lengvai paimti žaislą ir padėti atgal.
- Padėkite keletą vaiko mėgstamų priežastinio ryšio žaislų, su kuriais galima atlikti daug veiksmų (be to, vaikas gali juos atlikti vienas). Štai keletas pavyzdžių: dėlionė, sudedamieji žaislai, vėrinių karoliukai, plastikinės statybinės plytos, mozaika. Kai pradėsite mokyti vaiką žaisti savarankiškai, stenkitės išsiversti be elektroninių žaislų.
- Dalis laikykite dėžutėse, dėžėse ar krepšiuose, kad vaikas galėtų pats pasirinkti žaislą ir padėti jį atgal. Dalis sudėkite į krepšius ir viską sukraukite į permatomas dėžes, kad būtų gerai matyti. Vaikas turėtų gebėti savarankiškai paimti žaislą nuo lentynos ir nunešti ant grindų vienu ėjimu. Jei dalys iškrenta arba vaikui tenka eiti kelis kartus, jis gali pamiršti žaidimo tikslą. Stebėkite, kas vyksta tuomet, kai vaikas mėgina pasirinkti žaislą ir paruošti jį žaidimui: jei vaikui sunku, pagalvokite, ar galite jam kuo nors padėti. Gal žaislas turi būti lengviau pasiekiamas, gal jame per daug dalių, gal būtų geriau žaisti su ne tokio sudėtingu žaislu.
- Patikrinkite, ar vaikas moka pats atidaryti ir uždaryti dėžutes.
- Pasirūpinkite, kad greta būtų nedidelis stalelis ir kėdutė arba tolėliau - kilimas, paklotas ar patiesalas (tinkamas atstumas tarp žaidimo vietos ir žaislų - nuo 1,20 iki 1,50 m). Taip parengsite vietą savarankiškam žaidimui.
- Nejunkite televizoriaus ir laikykite atokiau maistą, nes tai trukdo vaikui susikaupti. Žaidimams parinkite tokią vietą, kad neblaškytų savo reikalais užsiimantys namiškiai.

Jei sunku sugalvoti, kuo užsiimti su vaiku, stebėkite jo bendraamžių žaidimus. Vaiko konstruktyvaus žaidimo įgūdžiams ugdyti rinkitės žaislus, su kuriais galima žaisti keleto etapų žaidimus - pavyzdžiui, šios knygos priede išvardytus žaislus (kartonines knygas su dideliais paveikslėliais, kaladėles, įvairių formų kaladėlių rinkinius, sudedamuosius žaislus, puodelius, nesudėtingas sudedamąsias figūreles, lego ar duplo konstruktorius, magnetines lentas, įvairiaspalves kištukines lentas, taip pat dėliones). Daugiau idėjų rasite tėvams skirtose interneto svetainėse. Pirmiausia susipažinkite su idėjomis, skirtomis jūsų vaiko bendraamžiams. Jei jūsų vaikui tai pernelyg sudėtinga, naudokitės kiek mažesniems vaikams skirtais žaislais, kol rasite, kas tinka jūsiškiui (juk žinote, ką vaikas sugeba ir kokia veikla jam prie širdies). Kai jūsų vaikas mokės žaisti ne prasčiau už kitus vaikus (ir naudotis tomis pačiomis priemonėmis), jis turės reikiamų įgūdžių žaisti su kitais ir mokytis iš jų mėgdžiodamas - o kiti vaikai irgi turės ko

pasimokyti iš jūsų vaiko, nes žaisdami su įvairiais žaislais ir įvairindami veiklą išugdysite vaiko žaidimo įgūdžius.

2 etapas. Atsisakykite žaidimo partnerio vaidmens

Nauja strategija turi padėti vaikui pasirinkti žaislą, jį paruošti ir pradėti pačiam žaisti (jums nedalyvaujant nei kaip modeliuotojui, nei kaip partneriui).

Štai keletas pasiūlymų:

- Pamėginkite pratimą atlikti kartu su vaiku žaisdami mėgstamu žaislu, kuriuo jis pats moka lengvai naudotis. Kai tik vaikas pradės žaisti, truputį atsitraukite ir kiek pasisukite į šalį, kad nebūtumėte jam tiesiai prieš akis. Tyliai stebėkite, ką vaikas darys. Ar jis toliau žaidžia su daiktu dar keletą minučių ir be jūsų pagalbos? Jei taip, vadinasi, vaikas išmoko žaisti spontaniškai! Dar kiek nesikiškite, o tuomet teigiamai įvertinkite vaiko pasiekimus („Taip, įdėk kamuolį į kibirą“ arba „Tau pavyko. Dar papurtyk, stipriau!“). Jei parodysite dėmesį ir kalbėsite, sustiprinsite vaiko savarankiškumą.
- Jei vaikas žaidžia savarankiškai tik tol, kol paeiliui su juo atliekate veiksmus, nesijaudinkite - įgūdį galima išugdyti. Pradėkite kaip pirmiau. Jei jums atsitraukus vaikas liaujasi žaisti, paraginkite jį žaisti toliau (prireikus atlikite veiksmus pakaitomis). Kai ateis vaiko eilė, būkite aktyvesnis stebėtojas: pasakokite, rodykite susidomėjimą, šypsokitės, linktelėkite galvą (išreikšdami pritarimą), bet nebandykite patys atlikti veiksmo, kol vaikas žaidžia pats. Pamėginkite pasiekti, kad vaikas žaistų kelias minutes, prireikus jį paraginkite (tik kiek, kiek reikia, kad pats žaistų tinkamai ir įvairiai). Tuomet padėkite užbaigti vieną žaidimą ir pereiti prie kito.
- Atkreipkite dėmesį, kaip dažnai vaikui prireiks jūsų pagalbos per 3-5 minutes nenutrūkstamo žaidimo. Jūsų tikslas - ilgainiui padėti vis rečiau, nes vaikas turėtų įprasti žaisti nelaukdamas jūsų pagalbos.
- Matydami, kad vaikas praranda susidomėjimą, paraginkite jį padėti žaislą į lentyną. Jei reikia, vaikui padėkite, bet laikykitės iš šono arba iš už nugaros. Jei vaikas dar nemoka padėti dėžutės ant lentynos, paraginkite tai padaryti ir tuomet pasirinkti kitą žaislą. Sveikiname - jūsų vaikas jau moka tinkamai ir savarankiškai žaisti neprarasdamas motyvacijos!

3 etapas. Vis mažiau padėkite per pasirengimo ir užbaigimo ar perėjimo etapus

Kai vaikas išmoks bent keletą minučių gražiai ir savarankiškai žaisti žaislu pagal pasirinktą temą (su pajvairinimais), vadinaš, jau laikas išmokti pačiam pasiruošti žaidimui, jį užbaigti ir pereiti prie kito (tuomet jis iš tiesų mokės ilgesnį laiką žaisti savarankiškai).

Štai keletas pasiūlymų visiems keturiems etapams:

- **Pasirengimas.** Pakvieskite vaiką arčiau, kad galėtų apžiūrėti dėžutes ir pasirinktų kurią nors iš jų paimdamas. Prireikus padėkite vaikui (iš už nugaros) nusinešti žaislą į žaidimo vietą. Stebėkite, kur vaikas eina (ketina žaisti prie stalo ar ant grindų), ir, jei reikia, padėkite jam pasidėti dėžutę ant stalo arba ant žemės, atsisėsti, išimti visas dalis ir išdėlioti jas prieš save. Atsisėskite šalia, tik ne iš priekio (ir ne pernelyg arti). Pradžioje galite sėdėti greta, o vėliau reikėtų įsitaisyti vaikui už nugaros.
- **Tema.** Palaukite, kol vaikas pradės, ir stebėkite, kaip jis plėtoja temą (prireikus šiek tiek papasakokite).
- **Pajvairinimas.** Pajvairinimą skatinkite žodžiu, užuominomis ir gestais. Prieš kalbėdami tiesiogiai, pabandykite pateikti užuominų:
- Pasakykite ar kitaip žodžiais išreikškite veiksmą, kurio tikėtis iš vaiko: „Ar ši mašinėle gali greitai važiuoti?“
- Pasiūlydami, parodydami, duodami ar rodydami pirštu apibūdinkite galimus vaiko veiksmus: „Žiūrėk [rodote pirštu], mašinėle gali važiuoti ten“ arba „Ar mašinėle gali atsitrenkti į kliūtį [ranką]?“
- Pavaizduokite arba gestais parodykite (pagal poreikį), kad vaikas imtųsi įvairesnės veiklos, tačiau pakaitomis su juo veiksmų neatlikite; toliau stebėkite ir komentuo­kite.
- **Užbaigimas arba perėjimas.** Kai matysite, kad vaikas praranda susidomėjimą, skatinkite jį priemonės susidėti į dėžę ir susitvarkyti. Pasiūlykite vaikui atsistoti, paimti dėžutę, nunešti į vietą ir paimti kitą dėžutę. Turėkite omenyje, kad sėkmingai baigus vieną žaidimą lengviau pasiruošti kitam. Ragindami vaiką iš šono ar iš už nugaros (tik ne iš priekio), mokote jį perėjimo veiksmus atlikti savarankiškai. Tai savarankiško žaidimo pagrindas - taip vaikas išsiugdys gebėjimą nuosekliai žaisti su keliais žaislais.

„Jau nesitikėjau, kad sūnus greičiau nei po kelerių metų išmoks tvarkingai pasiimti žaislus, su jais žaisti ir padėti į vietą. Todėl primygtinai neraginau elgtis savarankiškai (tik visuomet skatindavau susitvarkyti žaislus). Kai vaikas pradėjo lankyti ikimokyklinio ugdymo įstaigą, jau pats mokėjo visa tai padaryti pats, be papildomo raginimo. Supratau, kad pats jį stabdžiau, nes neįvertinau jo galimybių.“

4 etapas. Dažnai keiskite žaislus

Kas 1-2 dienas pakeiskite po 1-2 žaislus (tik ne visus iš karto). Nepamirškite keisti visų be išimties žaislų (net ir mėgstamiausių), kad vaikas išmoktų savarankiškai žaisti su kuo daugiau žaislų. Kai vaikas gauna naują žaislą, prisijunkite prie žaidimo ir pabūkite kartu, kol jis išmoks atlikti visus veiksmus. Tuomet vaikas galės pažais­ti savarankiškai.

5 etapas. Pasitraukite toliau nuo vaiko

Štai keletas pasiūlymų:

- Kai tik vaikas pradės žaisti su žaislu, po truputį traukitės į šalį, kad jis negalėtų labai lengvai sulaukti jūsų dėmesio (pavartykite žurnalą, ką nors padėkite į vietą ar nuneškite į kitą kambarį). Padėkite vaikui tik tiek, kiek būtina; šiaip stenkitės teikti pagalbos kuo mažiau. Visiškai normalu, kad kol tvarka nusistovės, vaikui bus kiek sunkiau spręsti savarankiškai žaidžiant kylančias problemas. Svarbiausia - kad vaikas išmoktų savarankiškai pereiti nuo vieno žaislo prie kito (galbūt netrukus jam tik tokios pagalbos ir reikės).
- Atminkite, kad vaiko savarankiškumas - svarbiausia. Neman­ykite, kad vaikas taip pat kūrybiškai kaip su jumis žais pats vienas, bet tai irgi įmanoma. Jūsų tikslas - pasiekti, kad

vaikas sugebėtų konstruktyviai žaisti vienas, o ne taikytų visus be išimties jūsų išmokytus įgūdžius.

- Kai vaikas išmoks žaisti savarankiškai, pasirinkti žaislus ir pereiti nuo vieno žaidimo prie kito, galite pabandyti pasiūlyti elektroninį žaislą ir stebėti, kas bus. Jei vaikas ims atkakliai teikti pirmenybę elektroniniam žaislui, jį vėl paslėpkite. Tai taikytina bet kuriam žaislui, su kuriuo vaikas ima žaisti nuolat ir nuo kurio nenori atsitraukti. Jei vaikas žais tą patį, jis praras daug mokymosi galimybių. Kaip tik todėl dažnai keičiate žaislus: norėdami išvengti pasikartojančių žaidimų, išplėsti vaiko žaidimų repertuarą (ir padėti žaisti lanksčiau), taip pat norėdami, kad vaikui neatsibostų.

1-5 etapų apibendrinimas

Jei laikėtės mūsų patarimų ir atlikote viską, ką patarėme, jau formuojate bendros veiklos tvarką ir mokote vaiką su žaislais žaisti lanksčiai ir savarankiškai. Patikrinkite, ar sutinkate su dauguma šio kontrolinio sąrašo teiginių. Jei sutinkate - turite svarbių įgūdžių plėsti vaiko žaidimų pažinimą (to jums prireiks kitame skyriuje). Jei nesutinkate - per žaidimus ir įprastą vaiko priežiūros veiklą nevenkite eksperimentuoti, kol kiekvienas teiginys pasiteisins.

Kontrolinis sąrašas. Ar mokau vaiką žaisti lanksčiai ir savarankiškai?

- Naujų veiksmų su žaislais mokau pirmiausia paskatindama(s) vaiką pamėgdžioti pažįstamą veiksmą, tuomet įtraukdama(s) naujų veiksmų su žaislais.
- Jei vaikas nemėgdžioja mano rodomų veiksmų, paraginu jį veiksmą atlikti (paragininimų ilgainiui vis mažėja).
- Mokydama(s) visų įprastų veiksmų su įvairiais daiktais taikau bendros veiklos planą (pasirengimas, tema, pajvairinimas ir pabaiga arba perėjimas).
- Skatinu žaisti savarankiškai, parengdama(s) žaidimo aplinką, pamažu atsisakydama(s) partnerio vaidmens ir vis mažiau padėdama(s) pasiruošti veiklai, ją užbaigti ar pereiti prie kitos.
- Nuolat keičiu žaislus, kad išlaikyčiau vaiko susidomėjimą.
- Mano vaikas geba žaisti savarankiškiau man pasitraukus iš žaidimo.

Galintys kilti klausimai

O kaip dėl brolių ir seserų? Ko gero, ASS turinčiam vaikui bus lengviau išmokti žaisti pačiam, jei tuo metu jūsų dėmesio nereikalaus kiti jūsų vaikai, pavyzdžiui, judu galite pažaisti, kai jie nueina pogulio arba užsiima savo reikalais. Jei tokios galimybės neturite, galite vienu metu mokyti žaisti savarankiškai kelis vaikus (su vienu vaiku kalbėkite, o ASS turinčiam vaikui duokite užuominas būdami kiek arčiau). Be kita ko, taip išmokysite vaikus gerbti vienas kitą žaidžiant - palaukti, kol baigs žaisti kitas vaikas, jei jie abu nori tų pačių žaislų.

Ką daryti, jei mano vaikas neįtraukia į žaidimą naujų veiksmų? Pirma, vaiką reikia sudominti žaidimu. Ar vaikas mėgina pasiekti priemonės, pakaitomis su jumis atlieka veiksmus ir stebi, ką darote? Tam, kad vaikas galėtų išmokti naujų veiksmų su žaislu, priemonės jį turi dominti, o procesas teikti malonumą. Antra, naujus veiksmus demonstruokite tik tuomet, kai vaikas jus stebi; kitaip jis nepamatys įgūdžių, kuriuos siekiate perteikti. Trečia, stenkitės fiziškai nepadėti vaikui ką nors padaryti - geriau pademonstruokite kokį nors veiksmą su žaislu keletą kartų, nesivaržykite leisti linksmybų garsų (tai didina motyvaciją), vaiką skatinkite tiek žodžiais, tiek gestais. Jei reikia jūsų fizinės pagalbos, suteikite ją tik kraštutiniu atveju ir toliau praktikuokite naujus veiksmus, kad vaikas galėtų stiprinti įgūdžius.

Skyriaus apibendrinimas

Šiame skyriuje daugiausia kalbėjome apie tai, kaip plėsti vaiko žaidimo gebėjimus su įvairiausiais daiktais ir skirtingais veiksmais. Žaidimai su žaislais labai svarbūs dėl dviejų priežasčių: 1) lavina vaiko mąstymo, kalbinius ir socialinius įgūdžius ir 2) padeda vaikui tinkamai pasirengti tipinei aplinkai. Abiejų tikslų pasieksite lengviau, jei lavinsite vaiko žaidimo įgūdžius su įprastais mažiems vaikams skirtais žaislais. Taip skatinsite vaiko smalsumą, mokysite pažinti aplinkinius ir suteiksite gebėjimo pojūtį.

Taip pat aptarėme, kaip formuoti vaiko savarankiško žaidimo įgūdžius. Kiekvienam vaikui svarbu mokėti konstruktyviai žaisti ilgesnį laiką. Ikimokyklinio ugdymo įstaigose tikimasi, kad

vaikai sugebės žaisti savarankiškai. Jau aptarėme, kaip ugdyti vaiko gebėjimus savarankiškai žaisti ir plėtoti jo žaidimo įgūdžius. Konstruktyvus žaidimas - tik viena iš žaidimo rūšių, kurias rekomenduojame ASS turintiems vaikams; dar tinka vaidmenų žaidimai (arba simboliniai žaidimai) - juos aptarsime kitame skyriuje.

Atmintinė

Tikslas: skatinti konstruktyvų, į va irų ir savarankišką žaidimą su žaislais.

Etapai:

- Mokykite vaiką žaisti su savo žaislais! Po truputį žaidimą sunkinkite.
- Pirmiausia parodykite, tuomet, jei reikia, paraginkite. Mažinkite raginimų skaičių!
- Kliaukitės keturių etapų bendros veiklos planu (pasirengimas, tema, pajvairinimas ir užbaigimas arba perėjimas), kad vaikas įgytų daugiau žaidimo įgūdžių.
- Skatinkite vaiką žaisti savarankiškai (tam tinkamai ruoškites, atsisėskite už vaiko ir nesikiškite).
- Žaislus vis keiskite, kad vaikui neatsibostų.

Is An Early Start for Your Child with Autism. © 2012, Guilford Press.

12. Suvaidinkime!

Skyriaus tikslas: *pateikti jums strategijų, kaip padėti vaikui žaisti spontaniškus, kūrybiškus ir lanksčius vaidmenų žaidimus.*

Kodėl svarbūs vaidmenų žaidimai

Vaidmenų žaidimai (arba simboliniai žaidimai, kaip juos vadina daugelis žmonių) padeda plėsti vaikų mąstymo gebėjimus, nes apima žaidimo idėjas, kurios buvo sukurtos vaiko vaizduotės, o ne pasiskolintos iš fizinės aplinkos. Kai vaikas paima žaislinį gyvūną ir pradeda vaizduoti, kad gyvūnas vaikšto, urzgia ar ėda, tokios idėjos kyla iš vaizduotės, priešingai nei jam pasirenkant dėlionės gabaliuką ir bandant surasti vietą dėlionėje, tai yra atliekant veiksmus, kurių tikslai yra numatyti fizinių medžiagų. Protinis vaidmenų žaidimų aspektas glaudžiai susijęs su kalba ir kitomis mąstymo rūšimis, todėl jis yra labai svarbi mažų vaikų protinių ir pažinimo gebėjimų raidos dalis.

Kas vyksta esant autizmui

Autizmo spektro sutrikimą (ASS) turintiems mažiems vaikams mokytis ir žaisti vaidmenų žaidimus nelengva. Paprastai jie labai domisi daiktais, o vaidybos pasaulis jiems nėra natūraliai išmokstamas. ASS turintys maži vaikai gali būti labai sumanūs, kai žaidžia su dėlionėmis, kaladėlėmis, sudedamosiomis figūrėlėmis ir net raidėmis ar skaičiais, bet kai susiduria su lėle, žaisliniu buteliuku, šaukštu ir lėkšte, gali pasirodyti, kad jie neįsivaizduoja, ką su tokiais daiktais daryti. Vaidmenų žaidimas apima ne vien daikto naudojimą pagal paskirtį (pavyzdžiui, paimti šakutę ir įsikišti ją į burną), nors tai irgi labai svarbus atspirties taškas. Vaidmenų žaidimas apima idėjų, kurios kyla iš vaizduotės, o ne iš pačių daiktų, pritaikymą (pavyzdžiui, suvaidinkite, kad dubenėlyje yra ledų, paimkite šaukštelį ir apsimeskite, kad juo valgote, tada paimkite dar vieną menamą ledų kaušėlį ir paklauskite: „Nori ledų?“).

Vaikai paprastai pradeda žaisti vaidmenų žaidimus būdami maždaug dvejų metų amžiaus. Turbūt pastebėjote, kad vaikai naudoja kaladėlę kaip pyrago gabaliuką, šukuoja tariamos lėlės plaukus pasiėmę stačiakampę kaladėlę ir panašiai. Daugumai ASS turinčių vaikų tokie vaidmenų

Žaidimai nekyla natūraliai, jų būtina išmokti. Remiantis viena teorija, aiškinančia, kodėl tokie gebėjimai esant autizmo sutrikimo spektrui neišsivysto natūraliai, tvirtinama, kad smegenų dalys, susijusios su abstrakčiuoju mąstymu, pavyzdžiui, kaktinė skiltis, ASS turintiems vaikams vystosi lėčiau ir nėra gerai susietos su kitomis smegenų dalimis. Bet smegenų dalys, kurios lemia konkretaus pasaulio suvokimą ir įsiminimą, taip pat konkrečios informacijos ir faktų supratimą, atrodo, veikia gerai, kai kuriais atvejais net geriau nei kitų vaikų. Tai padeda mums suprasti, kodėl daugelis ASS turinčių žmonių puikiai atsimena konkrečias detales, bet patiria sunkumų žaisdami vaidmenų žaidimus, o vėliau - abstraktaus mąstymo srityje.

Įsivaizduojamo žaidimo įgūdžiai yra glaudžiai susiję su kalbos įgūdžiais. Tyrimai parodė, kad ASS turinčiam vaikui išmokus vaidmenų žaidimą pagerėja ir jo kalbos įgūdžiai, net jei terapija buvo orientuota tik į vaidmenų žaidimo įgūdžių gerinimą, o ne tiesiogiai į kalbą²³. (23 Kasari, C, et. al. Language outcome in autism: Randomized comparison of joint attention and play interventions. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 76 (1), 125-137, 2008) Kodėl? Vaidmenų žaidimų veikla moko vaiką įgūdžių, kurie leidžia jam kurti bendrą patirtį su kitu asmeniu, bendrą dėmesio objektą. Tai sudaro kalbos raidos, vartojimo ir lavinimo pagrindą.

Kodėl tai tampa problema

Kaip paaiškinta pirmiau, glaudus ryšys tarp simbolinio žaidimo, kalbos raidos ir abstraktaus mąstymo pabrėžia svarbią santykinio trūkumo sritį esant autizmo spektro sutrikimui. Vaidmenų žaidimų temos yra susijusios su žmonėmis ir jų gyvenimu. Vaidmenų žaidimų įgūdžių lavinimas padeda ASS turintiems mažiems vaikams plėsti žinias apie socialinį pasaulį. Be to, šie įgūdžiai leidžia ASS turintiems vaikams įsitraukti į tokius žaidimus su įprastos raidos bendraamžiais ir plėtoti savo mokymosi galimybes, kylančias iš tokios sąveikos. Toks bendravimas padeda jiems suprasti, ką galvoja ir jaučia kiti, per vaidmenų žaidimus bandant patirti tai, ką patiria kiti žmonės. Ir galiausiai per vaidmenų žaidimus fizinį pasaulį, prie kurio paprastai ASS turintys vaikai yra labai prisirišę, užvaldo idėjų pasaulis. Kai kaladėlė tampa automobilio variklio raktu, muilo gabaliukas - lėlės vonia, o maisto sauja - žaisliniu arkliuku, vaiko idėjos perkuria ir formuoja fizinį pasaulį į vaiko protinį pasaulį.

Kaip galite pagerinti vaiko simbolinio žaidimo įgūdžius

ASS turintys maži vaikai gali išmokti dalyvauti simboliniame žaidime ir juo mėgautis lygiai taip pat, kaip gali išmokti vartoti kalbą ir tapti įgudusiais kalbėtojais. Norint plėtoti šiuos įgūdžius, jiems reikia bendravimo, praktikos ir pagalbos, tačiau mokytis žaisti vaidmenų žaidimus gali padėti ir kasdieniai tėvų ir vaikų žaidimai su žaislais. Galite pradėti mokytis simbolinio žaidimo tuo pačiu būdu, kuriuo mokėte kitų žaidimo įgūdžių pagal 11 skyrių, būtent per bendrą kasdienę veiklą. Geriausia pradėti įtraukti simbolinius žaidimus jūsų vaikui žaidžiant su įvairiais žaislais, derinant žaidimo objektus ir kelis skirtingus veiksmus, kai jis žaidžia su atskirais žaislais. Vaikas turi žinoti, kaip pamėgdžioti, kaip įsitraukti į bendrą veiklą ir kaip spontaniškai ir pakaitomis naudoti daug daiktų funkciname žaidime. Kai jis visa tai mokės, bus galima judėti pirmyn ir bandyti žaisti sudėtingesnius vaidmenų žaidimus. Simboliniai žaidimai apima trijų rūšių žaidimų įgūdžius:

1. Pirmoji rūšis vadinama **įdvasinimo žaidimais** ir apima lėlių ir žaislinių gyvūnų naudojimą, tarsi jie būtų gyvi ir galėtų patys naudotis daiktais. Pavyzdžiui, lėlė pasiima puodelį ir geria iš jo arba žaislinis gyvūnas pats šukomis šukuojasi plaukus ar kailį.
2. Antroji rūšis vadinama **simboliniu pakeitimu** ir apima daiktų naudojimą taip, tarsi jie būtų kiti daiktai, pavyzdžiui, kai vaikas naudoja ledų pagaliuką kaip šaukštelį, maišydamas įsivaizduojamą arbatą puodelyje, arba suka kaladėlę ore, tarsi ji būtų sraigtasparnis.
3. Trečioji rūšis apima **simbolinius derinius**, tai yra kelių skirtingų vaidmenų žaidimo veiksmų sujungimą, siekiant sukurti sudėtingesnę sceną. Pavyzdžiui, maišome įsivaizduojamą vandenį arbatinuke, uždedame dangtelį, pilame vandenį į puodelius ir tada vaidiname, kad geriamo arbatą, pamėgdžiodami gurkšnojimo garsus, ir galbūt šaukšteliu retkarčiais pamaišome vandenį puodelyje. Ši seka apima šešis skirtingus simbolinius veiksmus, kurie kartu sudaro loginę veiksmų seką, vaizduojančią, kaip iš tiesų vykty toks veiksmas. Tai štai - ką tik sukūrėme simbolinį derinį.

Yra penki etapai, padėsiantys jums taikyti šiuos trijų rūšių įgūdžius.

1. etapas. **Mokykite tradicinio ar funkcinio žaidimo įgūdžių**
2. etapas. **Įtraukite į žaidimą lėlių ir žaislinių gyvūnų**
3. etapas. **Pereikite nuo pamėgdžiojimo prie spontaniško simbolinio žaidimo**
4. etapas. **Mokykite simbolių pakeitimų**
5. etapas. **Kurkite simbolinius derinius**

Toliau aptarsime, kaip kiekvieną iš nurodytų etapų įgyvendinti, pateiksime keletą veiklos idėjų ir patarsime, kaip spręsti galimas problemas. Atkreipkite dėmesį, kad mažiems vaikams reikia nemažai laiko šiai sekai perprasti. Mažyliai paprastai šiuos įgūdžius ima lavintis būdami metukų ir tobulina juos iki trejų metų ar ilgiau. Galvokite apie tai kaip apie ilgalaikę veiklą, kuri gali trukti metus ar dvejus, bet kurią galite pradėti nedelsdami.

1 etapas. Mokykite tradicinio ar funkcinio žaidimo įgūdžių

Paaiškinimas. Tradicinis (funkcinis) žaidimas apima žaidimą su daiktais, kurių reikšmės apibrėžtos socialiai, tai yra pagal tai, kaip žmonės vartoja tą sąvoką. Tradicinis žaidimas moko vaikus socialinės žmonių veiksmų reikšmės, būtent - kad daiktų reikšmė neapsiriboja jų fizinėmis savybėmis ar priežastiniu ryšiu. Kitaip tariant, daiktas turi reikšmę, apibrėžtą visuomenės, o ne numatomą pagal jo jutimines savybes. Pavyzdys gali būti šukos. Šukų reikšmė, arba tapatybė, yra apibrėžta pagal tai, kaip jas naudoja žmonės, priešingai negu, tarkime, žaidimas „Juokdarys dėžutėje“, kurio reikšmę suvokiame pagal fizinį priežastingumą (ryšys tarp rankenėlės sukimo ir staigaus juokdario pasirodymo iš dėžutės). Šio žaidimo paskirtį nurodo priežastinis ryšys, o šukų, dantų šepetėlio, nosinaitės ar šaukšto reikšmė apibrėžiama pagal tai, kokiai funkcijai žmonės kiekvieną jų naudoja. Tradicinis, arba funkcinis, žaidimas žaidžiamas, kai vaikas pasiima žaislinį arbatos servizą ir maišo šaukšteliu tuščią puodelį, vaidina, kad geria, pridėdamas puodelį prie lūpų, arba paima plaukų šepetį ir trumpam prisideda jį prie plaukų, uždeda skrybėlę ant tėčio galvos arba bando užsidėti mamos akinius nuo saulės. Taip vaikas tarsi sako: „Aš žinau, ką žmonės su tuo daro, tai skirta nosiai“ arba „Iš šio daikto geriama.“ Vaikas savo gestais žaisdamas priskiria pavadinimus ir suteikia savo žaislams socialinę prasmę.

Užduotys: mokykite vaiką per tradicinius žaidimus naudoti tikroviškus daiktus

Tradiciniai žaidimai yra labai svarbus žaidimo įgūdžių lavinimo etapas, nes jei vaikas juos žaidžia, tai reiškia, kad jis jau išmoko tam tikrų veiksmų iš kitų žmonių stebėjimo. Šie žaidimai apima socialinį mokymąsi - stebėjimą, ką daro kiti žmonės, ir jų pamėgdžiojimą. Jūs galite padėti savo vaikui išvystyti tradicinių žaidimų įgūdžius, taikydami įprastinę bendros veiklos struktūrą, pavyzdžiui:

1. Per pasirengimo etapą pristatykite daiktą (-us) (pvz., žaislinį telefoną).
2. Sumodeliuokite ir inicijuokite pagrindinę temą (pvz., pridėti telefoną prie ausies ir sakyti „Alio“).
3. Kad padėtumėte vaikui koordinuoti savo ir jūsų kūno veiksmus, pasitelkite mėgdžiojimą (pvz., duokite vaikui telefoną, paraginkite atsakyti ir pridėkite telefoną jam prie ausies).
4. Įvairinkite ir plėtokite žaidimą, įtraukdami kitų personažų (pvz., pridėkite telefoną prie lėlės ar kito šeimos nario ausies).
5. Išplėskite žaidimą į kitą veiklą, ypač rūpinimosi savimi ir namų ruošos veiklą (pvz., paprašykite, kad tėtis paskambintų į tikrą telefoną, ir leiskite vaikui atsiliepti).

Štai keletas struktūrinių etapų pritaikymo idėjų:

- **Pasirengimas.** Pasiūlykite vaikui dėžę su tradicinio žaidimo daiktais, pavyzdžiui, žaisliniais gyvūnais, šukomis, šepetiu, puodeliu, šakute, nosinaite, skrybėle, karoliukais, veidrodžiu, žaisliniais maisto produktais, lėlėmis, arbatos rinkiniu, gydytojo rinkiniu, akiniais nuo saulės, telefonais ir dantų šepetukais. Jei vaikas rodo susidomėjimą, leiskite jam pasirinkti daiktą ir apžiūrėti jį, kaip ir bet kurį kitą kasdienio žaidimo daiktą.
- **Tema.** Savo nuožiūra sumodeliuokite tradicinį (socialinį) veiksmą su tokiu daiktu, pasitelkdami atitinkamus veiksmo žodžius („Sušukuokime plaukus“ - greitai pašukuokite savo

ar vaiko plaukus, „Brum brum“ - pastumdyskite mašinytę, arba pamėgdžiodami gurkšnojimo garsus, laikydami puoduką, ir sakykite „Mmm, skanios sultys“ ir pan.). Parodę tokius veiksmus, perduokite daiktą atgal vaikui ir paskatinkite jį pamėgdžioti jus, ragindami, formuodami ir mažindami raginimus, kaip jau darėte mokydami bet kurios kitos rūšies objektų mėgdžijimo.

- **Apsikeitimas vaidmenimis.** Modeliuodami tradicinio žaidimo veiksmus, sumodeliuokite juos tiek sau, tiek savo vaikui. Kai vaikas pasiima daiktą, paraginkite naudoti tą daiktą ką nors darant su jūsu ir savo kūnu. Tai darydami keičiatės vaidmenimis! Paskatinkite keitimosi vaidmenimis žaidimą (pvz., jūs uždedate skrybėlę vaikui, o vaikas uždeda skrybėlę jums). Tam puikiai tinka skrybėlės, karoliukai, šepėčiai, puodeliai, akiniai nuo saulės, šaukšteliai ir daug kitų žaislų ar daiktų. Eksperimentai su dvigubais žaislų rinkiniais (du kiekvieno daikto vienetai) gali virsti smagiais mėgdžiojamaisiais keitimosi vaidmenimis žaidimais. Praktikuodami keitimasi vaidmenimis per tokius žaidimus, vartokite savo ir vaiko vardus apskeitimui pažymėti („Mamos plaukai, Jerrodo plaukai“, „Emilės eilė, mano eilė“).
- **Pajvairinimas įtraukiant lėles, žaislinius gyvūnus, pirštines lėles ir kitus asmenis.** Jei vaikas jau moka pamėgdžioti ir spontaniškai atkuria įprastus veiksmus su jūsu ar savo kūnu, vadinasi, atėjo laikas įtraukti į žaidimą kitų personažų. Tai gali būti didelės lėlės su aiškiais veido bruožais, minkšti žaisliniai gyvūnai, pirštines lėlės, pavyzdžiui, El-mas ar Sausainių Pabaisa, kiti šeimos nariai. Visų šių personažų įtraukimas į keitimosi vaidmenimis žaidimus pajvairins jūsu vaiko žaidimą ir priartins jį prie simbolinio žaidimo. Norėdami įtraukti šiuos naujus personažus, pirma sumodeliuokite tradicinį žaidimą, pavaizduodami su savo kūnu ir įvardydami (įtraukite garso efektą). Tada pakartokite tą patį veiksmą su lėle ar žaisliniu gyvūnu, vartodami tą pačią paprastą aprašomąją kalbą, ir tęskite paskatindami ir paragindami vaiką: „pamaitink Pūkuotuką“, „sušukuok meškiuką“, „skrybėlė lėlei“.
- **Plėtojimas.** Galiausiai galite padidinti tradicinių daiktų, veiksmų, kuriuos modeliuojate, ir situacijų, kuriose juos naudojate, skaičių. Galite modeliuoti įprastinius veiksmus per maudynes: modeliuokite veido ar rankos prausimą su kempine ir tada perduokite ją vaikui. Atėjus laikui valyti dantukus, pirma sumodeliuokite dantų valymą su savo dantų šepetėliu valydami savo dantis. Valgymo metu sumodeliuokite vaisių gabaliukų valgymą su šakute, tada paraginkite vaiką padaryti tą patį. Jei reikia nuvalyti vaiko veidą, pirma sumodeliuokite šį veiksmą šluostydami savo burną servetėle, o tada paraginkite vaiką padaryti tą patį. Jei kas nors išsiliejo, sumodeliuokite valymo veiksmą naudodami popierinį rankšluostį, tada paskatinkite ir paraginkite vaiką pamėgdžioti jus. Jei maišote blynų tešlą ar kiaušinius ir pieną kiaušinienei, sumodeliuokite maišymo veiksmą vaikui ir paskatinkite jį pakartoti. Padėkite vaikui išmokti daugelio įprastų daiktų, kuriuos naudojate jam matant dienos metu, socialinę reikšmę. Vaiko įtraukimas į tokios rūšies veiklą bent kelioms minutėms suteikia jam daug daugiau galimybių mokytis iš jūsu to, ką žmonės daro, ir žodžių, kurie vartojami su daiktais ir veiksmais kasdienio gyvenimo veikloje. Tradicinis žaidimas yra kertinis simbolinio žaidimo akmuo.

Štai dar keletas veiklos idėjų:

- Naudokite vaikui jau pažįstamas temas - tai maudymasis, valgymas, rengimasis, ruošimasis miegui, pažįstamos dainos ir pirštų žaidimai, sūpuoklės ir čiuožyklos. Paimkite kempinę ir suvaidinkite, kad prausiate meškiuko letenas, veidą ir pilvuką. Pridėkite menamo muilo, kad meškiukas tikrai būtų švarus. Arba renkite vaiką ir jo mėgstamiausią pliušinį gyvūną kartu, pakaitomis apvilkdami kiekvienam iš jų marškinėlius, apmaudami šortus ir kojines. Galbūt nusistovėjusi jūsu vaiko guldymo miegoti tvarka apima pieno ar vandens gėrimą, dainos dainavimą ir tada labos nakties bučinį. Padėkite vaikui atlikti tokius veiksmus su lėle. Pirma, guldydami vaiką, atlikite šiuos veiksmus su lėle patys, tada paraginkite vaiką pakartoti.
- Išvyka į bendruomenę, ypač naują patirtis, kaip apsilankymas zoologijos sode ar vizitas pas gydytoją, padės rasti daug idėjų dėl naujos patirties veiksmų, kuriuos galite suvaidinti žaisdami vaidmenų žaidimą. Žaisdami suvaidinkite visus veiksmus, sudarančius naują patirtį. Vaidinkite, kad perkate bilietą į zoologijos sodą, vaikščiokite po namus ieškodami įvairių gyvūnų, apsimeskite, kad maitinate gerus gyvūnus, arba naudodami žaislinį gydytojo rinkinį pamatuokite žaisliniam gyvūnui temperatūrą ar kraujospūdį, užklijuokite pleistrą ir duokite ledinuką.

- Į kasdienius jutiminius bendravimo žaidimus taip pat galite įtraukti žaislinių gyvūnų ir lėlių. Jei vaikas turi mėgstamą dainos seką, pavyzdžiui, ratelio, į šią kasdienę veiklą galite įtraukti lėlę, tarsi ji būtų dar vienas asmuo. Be to, galite sujungti du mažus žaislus, lyg jie laikytųsi už rankų, ir žaisti ratelį naudodami lėles. Arba, jei jūs ir vaikas laikote lėlės ranką ar žaislinio gyvūno leteną, galite jas sūpuoti pagal „Londono tilto“ melodiją.
- Puikus būdas įtraukti šią temą yra rūpinimosi savimi veikla. Vaiką maudydami, guldydami į lovą, valgydindami vakarienę ar valydami dantis, atkartokite tuos pačius veiksmus su savimi, didele lėle ar mėgstamiausiu vaiko žaisliniu gyvūnu. Paskatinkite vaiką atlikti tokius veiksmus su jumis ar lėle, lygiai taip pat, kaip jūs atliekate juos su vaiku.
- Per kasdienę knygelių skaitymo veiklą pasodinkite šalia vaiko lėlę ar žaislinį gyvūną. Parodykite paveikslėlius ir nupasakokite juos savo vaikui, tada - žaisliniam gyvūnui.
- Namų ruošos darbai taip pat gali būti išnaudojami kaip simbolinio žaidimo galimybės. Jūsų vaiko lėlės, žaisliniai gyvūnai ar kiti personažai gali padėti laistyti sodą, pašerti šunį ir dalyvauti kitoje veikloje, panašiai, kaip joje dalyvauja jūsų vaikas.

Ką daryti, jei mano vaikas nesidomi tradiciniais žaidimais? Iš pradžių žaidimas gali būti labiau orientuotas į daiktus, naudojamus tradiciniuose žaidimuose, nei į jų socialinę reikšmę. Pavyzdžiui, valgymas yra susijęs su lėkštėmis, dubenėliais ir stalo įrankiais. Paraginkite vaiką duoti jums kąsnelį iš savo šaukštelio arba pasidalyti gėrimu iš puodelio. Savo šakute parodykite vaikui, kaip maitinti lėlę ar žaislinį gyvūną, sėdintį ant stalo. Pridėkite linksmybės efektų, garsų ir daug entuziazmo ir pagyrimų kaskart, kai vaikas bando dalyvauti tokioje veikloje (įskaitant net stebėjimą, ką jūs darote) - taip padidinsite socialinį žaidimo veiklos patrauklumą. Pabandykite padidinti žaidimo veiksmų skaičių arba pailginti vaiko žaidimo laiką prieš pereinant prie kitos veiklos. Ši idėja gali būti veiksminga ir kitoje kasdienėje veikloje, pavyzdžiui, rengiantis ar maudantis. Galite pakaitomis rengti lėlę, žaislinį gyvūną ar vienas kitą arba kempinėle greitai nuprausti vienas kitą ir žaidimo daiktus. Tikslas - išlaikyti tokių žaidimų kūrybingumą, kad vaikas labiau domėtųsi tuo, ką jam rodote su tomis medžiagomis.

1 etapo apibendrinimas

Jei laikėtės mūsų patarimų ir atlikote nurodytas užduotis, dabar turite pakankamai idėjų, kaip panaudoti tikrus daiktus siekiant išmokyti vaiką šio pirmojo simbolinių žaidimų etapo, būtent funkcinių žaidimų, per kasdienę bendrą veiklą. Taip pat įtraukėte į funkcinį žaidimą lėlę ar kitų personažų. Patikrinkite, ar sutinkate su dauguma teiginių toliau pateiktame kontroliniame sąrašė. Jei taip, turite svarbiausių įgūdžių, kuriuos taikydami galėsite išplėsti vaiko žaidimą - jų prireiks 2 **etape**. Jei ne, eksperimentuokite per žaidimų ir vaiko priežiūros veiklą, kol rasite keletą metodų, kurie leis patvirtinti kiekvieną teiginį.

Pastaba. Tai tinkamas laikas pereiti prie kito skyriaus. Toliau skaitykite šį skyrių ir sutelkite dėmesį į vaiko vaidinimo įgūdžių lavinimą, bet taip pat pradėkite skaityti 13 skyrių. 13 skyriuje pagrindinis dėmesys skiriamas kalbos raidai, o žaidimų rūšys, kurias taikote šiuo metu, gali padėti jūsų vaikui padaryti pažangą ir kalbėjimo srityje.

Veiklos kontrolinis sąrašas.

Ar simbolinių žaidimų veikloje naudoju tikroviškus daiktus?

- Turiu idėjų, kokią realaus pasaulio veiklą galiu pasitelkti žaisdama(s) su vaiku.
- Turiu idėjų, kokios lėlės ar žaisliniai gyvūnai ir medžiagos gali būti įtraukiami į tokią veiklą.
- Parengiau dėžutę su tradicinių žaidimų daiktais, kuriuos galiu naudoti veiksams su savimi, vaiku ir jo lėlėmis, žaisliniais gyvūnais ar personažais.
- Mokydama(s) vaiką įvairių simbolinių žaidimų veiksmų taikau anksčiau aprašytą bendros veiklos struktūrą (pasirengimas, tema, pajvairinimas, užbaigimas arba perėjimas).
- Išlaikau bendrą veiklą trumpą, įdomią ir linksmą.
- Žinau, kaip sustoti ir palaukti, kol vaikas atliks funkcinius veiksmus su daiktais.
- Žinau, kaip sumodeliuoti įvairius funkcinio žaidimo veiksmus su daiktais, kad vaikas pamėgdžiotų juos atlikdamas veiksmus su manimi ir lėle, žaisliniu gyvūnu ar kitu personažu.

- Per bendrą veiklą (valgymas, maudymasis, apsirengimas, persirengimas, žaidimas lauke, reikalų tvarkymas) mudu su vaiku žaidžiame kelis kasdienius funkcinius žaidimus.

Gracei dveji metukai ir keturi mėnesiai. Mergaitė neseniai pradėjo vartoti pavienius žodžius, norėdama išreikšti sveikinimus, atsisakymą, kai kuriuos poreikius ir norus. Gracės mama norėtų išplėsti jos funkcinių žaidimų įgūdžius, kad būtų galima pradėti žaisti vaidmenų žaidimus. Grace dievina savo lėles, mėgstamo filmuko personažus, ir labai dažnai vieną ar dvi apsikabinusi nešiojasi po namus. Atėjus laikui užkąsti, Gracės mama bando įtraukti lėles į šią kasdienę veiklą. Grace atsisėda ant savo kėdutės. Mama sėdasi kampu priešais Grace ir tarp savęs ir dukros ant stalo pasodina dvi lėles. Iš mamos pateikto pasirinkimo tarp krekerių ir gėrimo mergaitė pasirenka sultis. Mama reaguoja į mažylės pasirinkimą - įpila jai į puodelį sulčių, tada suvaidina, kad įpila šiek tiek sulčių į lėlių puodelius (tardama „ššššš“, kad būtų efektingiau). Grace įdėmiai stebi mamą, girdančią lėles iš puodelio. Kol lėlės geria, mama mėgdžioja gurkšnojimo garsus ir Gracei tai kelia juoką. Mergaitė ima gerti iš savo puodelio, o mama pamėgdžioja šį veiksma su lėle. Gracei atsigėrus, mama paragina ją duoti gurkšnelį lėlei, modeliuodama šį veiksma su savo puodeliu. Grace iš pradžių stebi, o paskui pamėgdžioja mamos veiksmus, ištiesdama savo puodelį lėlei. Mama mėgdžioja gurkšnojimo garsus, Grace juokiasi. Grace vėl ištiesia puoduką ir pasižiūri tiesiai į mamą, tarsi norėdama paprašyti, kad ji pamėgdžiotų gurkšnojimo garsą. Mama iš karto reaguoja dar kartą pamėgdžiodama garsą - taip parodo Gracei, kad suprato jos gestą. Paskui mama parodo dukrai, kaip duoti lėlei krekerį, ir prideda prie šio veiksmo kramtymo garsą lėlei valgant. Tuomet mama ištiesia sulčių pakuotę ir krekerių dubenėlį ir leidžia Gracei pasirinkti, ką ji norėtų duoti lėlei. Grace sako „ke“ vietoje „krekeris“ ir mama paduoda du krekerius: vieną - mergaitei suvalgyti (tai ji iš karto ir padaro), kitą - lėlei pamaitinti su mamos pagalba. Lėlei valgant, mama mėgdžioja kramtymo garsus („niam niam niam“), Grace nusišypso. Mama duoda lėlei atsigerti ir tyčia išpila šiek tiek sulčių ant jos veido. Ji atkreipia dukros dėmesį į tai, kad lėlės veidas išteptas, ir paduoda jai servetėlę, kad nuvalytų. Grace pirma nušluosto savo veidą, bet kai mama parodo jai lėlę ir paaiškina dar kartą, imasi lėlės. Mama ir Grace pakartoja šiuos tris veiksmus (gėrimą, valgymą ir valymą) dar kelis kartus, kol mergaitė parodo, kad baigė, ir užkandžių meto veikla baigta.

Beno mamai sunku išlaikyti keturmetį sūnų užsiėmusį parduotuvėje. Jis ima verkšlenti ir bando išlipti išpirkinių vežimėlio sėdynės. Mama nusprendžia pasitelkti vaidmenų žaidimą, kuris padėtų jam išmokti keletą tinkamų veiksmų. Namuose ji sudaro maisto produktų sąrašą ir išdėsto šiuos produktus (bananus, morkas, žaislinę picą, kečupo buteliuką ir gyvūnų formos krekerių dėžutę) įvairiose svetainės vietose. Tada ji pasiima Beno jaunėlės sesutės žaislinį pirkinį vežimėlį ir pasako Benui, kad jie keliauja į maisto prekių parduotuvę, esančią jų namuose! Mama perskaito sūnui sąrašą ir sako, kad jie turi surasti bananus kažkur svetainėje. Jiedu vaikšto kartu po svetainę ieškodami, kol Benas sušunka ir parodo bananus, padėtus ant sofos. Jiedu paima bananus ir įsideda į vežimėlį. Tada mama paklausia, ar jie turėtų pradėti ieškoti kečupo buteliuko, ar picos. Benas pasirenka picą ir paieška prasideda. Vaikas netrukus aptinka picą prie televizoriaus. Mama parenka kitą produktą iš sąrašo ir duoda Benui užuominą, kur jį rasti. Žaidimas tęsiasi, kol surandamos

visos penkios prekės iš pirkinų sąrašo. Paskutinė prekė yra Beno mėgstamų gyvūnų formos krekerių dėžutė. Jie nustumia pirkinų vežimėlį į virtuvę, mama išpakuoja produktus ir paprašo Beno padėti krekerių dėžutę ant stalo. Tada jiedu susėda prie stalo, ant kurio padėti krekeriai ir gėrimai, pasiruošę atšvęsti savo apsipirkimo išvyką.

2 etapas. Įtraukite į žaidimą lėlių ir žaislinių gyvūnų

Paaiškinimas. 2 etapas padeda vaikui suprasti, kad lėlės gali atvaizduoti žmones ir jų veiksmus. Veiksmus atliekantys veikėjai, būtent žmonės ir gyvūnai, pasaulyje veikia spontaniškai. Jie atlieka veiksmus ir tai leidžia apibrėžti juos kaip veikėjus ar gyvas būtybes. Žaislai ir kiti daiktai negali veikti spontaniškai, tačiau gyvosios būtybės, t. y. žmonės ir gyvūnai, gali. Vaikai labai anksti pradeda suprasti skirtumą tarp gyvų ir negyvų objektų. Šį suvokimą jie parodo imdami manipuliuoti lėlėmis ir žaisliniais gyvūnais taip, kad atrodytų, jog personažas veikia, pavyzdžiui, vaikšto, urzgia, mojuoja, valgo, geria, šoka ir taip toliau. Taikydami pirmiau aprašytas strategijas, išmokėte savo vaiką įtraukti lėles ir žaislinius gyvūnus į daugelį vaidmenų žaidimo veiksmų. Kitas etapas - padėti vaikui išmokti, kaip padaryti, kad personažai veiktų kaip nepriklausomi veikėjai.

Jūs ir toliau naudosite bendrą kasdienę veiklą, siūlysite daiktus ir stebėsite vaiko susidomėjimą, abu atliksite veiksmus pakaitomis, įtrauksite naujų idėjų ir stebėsite vaiko užuominas, kada atėjo laikas užbaigti veiklą.

Užduotis: suvaidinkite, kad lėlės atlieka žmogaus veiksmus

Štai keletas idėjų, kaip pritaikyti bendrą kasdienę veiklą, kad vaikas pradėtų naudoti lėles ar pliušinius gyvūnus taip, tarsi jie būtų gyvi ir galėtų veikti savarankiškai:

- **Pasirengimas.** Pirmiausia atneškite dėžę su įprastiniais žaislais ar daiktais, kuriuos žmonės naudoja atlikdami kokius nors veiksmus su savo kūnu (tai gali būti šukos, plaukų šepetys, akiniai nuo saulės, skrybėlė, karoliai, puodelis, stalo įrankiai, lėkštė, žaisliniai maisto produktai, kempinė, muilas, telefonas, servetėlė, nosinaitė ir pan.). Leiskite vaikui pasirinkti vieną žaislą ir parodykite jau pažįstamą veiksmą arba leiskite, kad vaikas parodytų jums funkcinį veiksmą su tokiu daiktu. Veiksmas turėtų būti atliekamas su vaiko arba jūsų kūnu.
- **Tema.** Kai jūs abu atvaizduojate šiuos veiksmus, įvardykite veiksmus ir asmenį („Maitiname mamą“, „Joshua geria“, „Šukuojame plaukus“).
- **Pajvairinimas.** Panašiai, kaip jau darėte anksčiau, atneškite lėlę ar žaislinį gyvūną, parodykite veiksmą žaisliniam gyvūnui ar lėlei, įvardykite veiksmą ir žaislinio gyvūno ar lėlės pavadinimą („Pamaitink Oscarą“, „Sušukuok katytę“). Tada paduokite daiktą vaikui ir paskatinkite jį atlikti tą patį veiksmą su personažu („Joshua, pamaitink katytę“, „Joshua, duok kūdikiui atsigerti“). Parodykite fiziškai, jei vaikui to reikia, kad jis galėtų atlikti veiksmą. Tada apsikeiskite - dabar jūs atlikite veiksmą su žaislu. Pakartokite tokius nuoseklius veiksmus kelis kartus, pakaitomis atlikdami veiksmą tai su žaislu, tai su vaiku, tai su savimi, ir kiekvieną kartą įvardydami veiksmą ir jo objektą (pvz., „Pamaitink mamą“, „Pamaitink kūdikį“, „Pamaitink Joshua“).
- **Pajvairinimas.** Dabar paimekite lėlę ir suvaidinkite, kad ji atlieka veiksmą su savimi. Laikykite daiktą lėlės rankoje ir judinkite lėlės ranką, tarsi ji atliktų veiksmą. Nupasakokite veiksmą vaikui („Matai, Elmas valgo“, „Kūdikis šukuojasi plaukus“). Suvaidinkite, kad lėlė atlieka veiksmą su vaiku („Elmas šukuoja Caitlinai plaukus“). Dabar lėlė atlieka veiksmus, tarsi ji būtų gyva. Ji veikia kaip nepriklausomas veikėjas.
- **Užbaigimas arba perėjimas.** Jei nebeturite idėjų arba pradeda blėsti vaiko susidomėjimas, pasiūlykite dėžę ir paklauskite „Viskas?“, dėdami į ją turimą daiktą. Jeigu vaikas taip pat įdeda savo daiktą į dėžę, galite pasakyti „Užbaigėme su Oskaru“ (ar „kattyte“ ir pan.) ir paraginti vaiką pagelbėti jums nunešti dėžę į šalį ir pasirinkti ką nors kitą.

Jūs ką tik parodėte savo vaikui, kaip lėlė gali atlikti nepriklausomą veiksmą. Dabar, kai žaidžiate pagal temas, kurias sukūrėte 1 etape žaisdami funkcinius žaidimus, šį veiksmą įtraukite į kiekvieną kasdienę veiklą. Suvaidinkite, kad lėlė (ar personažas) naudoja daiktus atlikdama

veiksmus su savimi, jumis ar jūsų vaiku. Kai vaikas susipažins su šia veikla, užleiskite eilę jam ir padėkite įdvasinti personažą, vaidindami, kad šis atlieka veiksmus. Be to, personažas gali ne tik naudoti daiktus, bet ir šokinėti, bėgti ir eiti miegoti. Žaisliniai gyvūnai gali gerti iš vandens dubenėlių, ėsti iš savo lėkštučių ir vaikščioti keturiomis. Jie taip pat gali atsigulti ant šono ir užmigti. Padėkite savo vaikui išmokti pamėgdžioti tokius veiksmus, kuriuos gali atlikti patys personažai, ir kurie yra dalis gyvenimo scenų, jūsų mėgdžiojamu žaidžiant su vaiku. Kai vaikas išmoks lengvai atgaminti procesus, kuriais jis nurodo kitiems žmonėms, lėlėms ir žaisliniams gyvūnams atlikti veiksmus žaidžiant (pamaitinti juos, duoti jiems atsigerti ir pan.), galite pradėti modeliuoti, kaip lėlė ar žaislinis gyvūnas irgi gali duoti nurodymus ką nors veikti per žaidimo epizodą.

Taiigi dabar į savo kasdienę vaidmenų žaidimo su vaiku veiklą įtraukėte žaislinių gyvūnų ir lėlių, kurie dalyvaus žaidime kaip aktoriai pagal tam tikrą tematiką ir padės vaikui atlikti tam tikrus veiksmus. Kai vaikas tai sėkmingai pamėgdžios daug kartų, palaukite ir įsitikinkite, ar jis suvaidina, kad personažas veikia, savarankiškai, spontaniškai, ar tik jūsų paskatinamas. Jei vaikas padeda personažui atlikti veiksmą be fizinio paskatinimo, iš karto pamėgdžiodami tokį veiksmą su savimi ir entuziastingai reaguokite! Jei ne, bandykite toliau. Kai vaikas sukaupta daugiau idėjų, daugiau įgūdžių ir ims gauti daugiau malonumo iš vaidmenų žaidimo, jis pradės vaidinti, kad personažai sugalvoja veiksmus.

Štai dar keletas vaidmenų žaidimo idėjų:

- Jūs galite įtraukti įdvasintus žaidimo veiksmus į visas kasdienės veiklos rūšis. Padėjus į vonią didelę lėlę, jūs arba vaikas galėsite nuprausti lėlei pilvuką, išplauti galvą, nuplauti veidą ir pėdas. Lėlė ar Elmas gali būti prie stalo valgio metu, sėdėti šalia jūsų vaiko su užrištu seiliniu, gauti šiek tiek užkandžių ir gėrimų, nusivalyti veidą servetėle. Liūtas gali sėsti ant naktinio puoduko po to, kai juo pasinaudoja jūsų vaikas. Kai pakeisite sauskelnes savo vaikui, gali būti keičiamos lėlės sauskelnės. Kai grįšite iš pasivaikščiojimo su vaiku vežimėlyje, vaikas gali sodinti į vežimėlį beždžionėlę ir eiti pasivaikščioti su ja. Traukinukas Tomas gali pakaitomis suptis ant sūpynių su jūsų vaiku, sūpynėse šalia jūsų vaiko arba jie gali vienas po kito čiuožti nuo čiuožyklos. Sausainių Pabaisa gali kartu su jūsų vaiku nueiti pas gydytoją, o gydytojas gali jai patikrinti ausis, pamatuoti ūgį, paklausti širdies. Taip pat ji gali nueiti kartu su jūsų vaiku apsikirpti. Keliauninkė Dora gali nupiešti savo paveikslą naudodama spalvotus pieštukus. Personažų įtraukimas į jūsų vaiko kasdienę veiklą pabrėžia įdvasintų žaislų žmogiškąsias savybes ir padeda vaikui plėtoti idėjas per vaidmenų žaidimą.
- Įdvasintoms savybėms pavaizduoti taip pat gali būti naudojami fiziniai veiksmai. Suvaidinkite, kad personažai meta kamuolį jūsų vaikui, šokinėja su juo ant batuto arba nušoka nuo laiptelio, šokinėja ant lovos ir pamėgdžioja jūsų dainų žaidimus, kuriuos vaikas mėgsta. Veikėjai gali teškentis vandenyje, pūsti burbulus, vairuoti automobilius ir sunkvežimius, žaisti ratelį. Paskatinkite vaiką įtraukti į žaidimą personažus ir atlikti šiuos veiksmus, paragindami, jei reikia, tada tęskite kartu su vaiku, kad atsirastų linksma priežastis tęsti žaidimą.

2 etapo apibendrinimas

Jei laikėtės mūsų patarimų ir atlikote užduotis, radote nemažai kasdienės veiklos su daiktais, per kurią lėlės ir kiti personažai galės atlikti veiksmus su savimi, jumis ar jūsų vaiku. Taip pat parodėte savo vaikui, kaip tai daryti, ir vaikas pamėgdžioja jus įdvasinant personažus. Patikrinkite, ar sutinkate su dauguma teiginių toliau pateiktame kontroliniame sąraše. Jei taip, dabar turite svarbiausių įgūdžių, kuriuos taikydami galėsite palengvinti spontanišką simbolinį žaidimą - jų prireiks 3 **etape**. Jei ne, eksperimentuokite per žaidimus ir kasdienę vaiko priežiūros veiklą, kol rasite keletą metodų, kurie pasitvirtins kiekvieno teiginio atžvilgiu.

Veiklos kontrolinis sąrašas.

Ar kaip veikėjus naudoju lėles arba žaislinius gyvūnus?

- Mano vaikas mėgsta, kai žaidime naudojame lėles, žaislinius gyvūnus ar personažus.
- Žinau, kaip pasiūlyti rinktis iš daiktų ir išlaikyti vaiko motyvaciją tęsti bendrą veiklą.
- Mudu su vaiku galime atlikti tradicinio žaidimo veiksmus su daiktais vienas su kitu ir su

lėle, žaisliniu gyvūnu ar personažu.

- Vaikas gali pamėgdžioti mano veiksmus, naudodamas personažus keliose skirtingose scenose, įskaitant vaidinimą, kad personažas veikia savarankiškai.
- Mudu su vaiku kartu sutvarkome daiktus ir pasirenkame kitą bendrą veiklą.

Gracės atvejis. Grace su mama laikėsi bendros veiklos scenarijaus pakaitomis duodamos krekerių ir sulčių Gracės lėlėms. Perskaičiusi pasiūlymus šioje skyriaus dalyje, mergaitės mama užkandžiavimui pasirenkia šiek tiek kitaip - tiesiog pridėda įprastinės kasdienės veiklos pajvairinimą. Ji nuveda Grace į jos kambarį suvaidintam užkandžiui, jos kartu išdėsto puodelius, padėkliukus, šaukštus, lėkštes ir servetėles ir susėda ant grindų prie Gracės lėlės. Mama pasiima seilinuką ir paprašo Gracės padėti užsegti jį lėlei (kad pajvairintų žaidimą). Tai padariusios jos suvaidina, kad įpila sulčių į visus puodelius, įskaitant lėlės puodelį. Gracės mama dabar sumodeliuoja sceną, kai viena ar kita lėlė atlieka vieną iš įvairių žaidimo veiksmų, kuriuos ji suplanavo atlikti su daiktais, manipuliudama lėlės rankomis su daiktu taip, kad atrodytų, jog lėlė valgo iš lėkštutės. (Kiti veiksmai gali būti gėrimų įpylimas, maišymas šaukšteliu puodelyje, daiktų pateikimas ant lėkštutės, burnos valymas.) Mamai sumodeliavus veiksmą, ateina Gracės eilė. Ji atlieka veiksmą su savimi -pamėgdžioja lėlę! Kai ateina eilė mamai, ši pasiima lėlę ir jos ranka paduoda Gracei kąsnelį tikro sausainio. Grace suvalgo ir taip pat pasiūlo sausainio gabaliuką lėlei. Tada lėlė duoda sausainį mamai. Jos tęsia užkandžiavimo veiksmus pakaitomis, kol tarp trijų žaidimo partnerių veiksmai pakartojami daug kartų. Tada mama paprašo Gracės padėti sudėti medžiagas ir lėles į dėžutę ir jos pereina prie kitos žaidimo veiklos. Šioje kasdienėje veikloje lėlė veikė kaip nepriklausoma veikėja ir Grace su ja būtent taip ir elgėsi.

Beno atvejis. Benas labiau nei lėles ar žaislinius gyvūnus mėgsta savo mašinytes, tad mama nusprendžia žaidime panaudoti būtent jas. Ji pasako Benui, kad jo mašinytės turi išsimaudyti. Jie nueina prie vonios praustuvės, pasiima kempinę, muilą, kremą ir rankšluostį (visus daiktus, kuriuos mama naudoja maudydama Beną). Kaip žaidimo personažą ji įtraukia lėlę Ernį. Kadangi Benui tai nauja veikla, mama kiekvieną veiksmą sumodeliuoja naudodama pirmą mašinytę (pripildo praustuvę vandens, užtepa ant kempinės šiek tiek muilo, trina mašinytę kempine, nuplauna muilą, nusausina mašinytę rankšluosčiu ir užtepa ant jos šiek tiek kremo) ir padeda Benui dalyvauti kiekviename veiksmu. Pakartojus veiksmus su dar keliomis mašinytėmis, Benas gali atlikti daugiau veiklos veiksmų, mamos paskatinamas. Dabar mama įtraukia į mašinyčių maudymo veiklą Ernį - šįkart Ernį duoda Benui užuominų ir padeda atlikti visus veiksmus. Mama naudoja Ernį vietoj savęs kaip dalyvaujantį partnerį. Benui patinka ši nauja veikla ir jis ima pamėgdžioti Ernį. Jis taip pat duoda Erniui mašinytę ir rankšluostį, kai mama pasiūlo tai padaryti. Kai visos mašinytės išsimaudytos, Benas ir Ernį išleidžia iš praustuvės vandenį, padeda jį vietą visas priemones ir pasiima švarias mašinytes atgal į garažą. Mama džiaugiasi, kad sugalvojo naują kasdienę veiklą, kurią keturmečiai berniukai galėtų atlikti kartu. Tai pirmas kartas, kai Benas žaidė su lėle, tarsi ji būtų kitas žmogus.

3 etapas. Pereikite nuo pamėgdžiojimo prie spontaniško simbolinio žaidimo

Paaiškinimas. Jums ir jūsų vaikui vaidinant vis daugiau ir atliekant vis daugiau įvairių

veiksmų su daiktais ir personažais (lėlėmis, žaisliniais gyvūnais ir pan.), vaikas ima geriau suprasti vaidinamus veiksmus. Kuo daugiau supratimo turės jūsų vaikas, tuo greičiau ims pats siūlyti idėjų. Vaidindami daugiau įvairių temų, naudosite daugiau priemonių ir jūsų daiktų dėžė tikriausiai nuolat pilnės. Kai vaikas pasirenka keletą žaislų, įtraukite pakankamai papildomų, kad per tokias scenas galėtumėte atlikti keletą skirtingų veiksmų.

Užduotis: sekite savo vaiko pavyzdžiu, jam atliekant spontaniškus žaidimo veiksmus

Išdėstykite žaidimo medžiagą tam tikra tvarka (pvz., puodelius padėkite ant lėkštučių, stalo įrankius išdėstykite prie lėkštės, padėkite servetėles, ašotį ar dubenėlį su netikru maistu; paruoškite du skirtingus veiksmus atliksiančius personažus). Tada, užuot modeliaavę veiksmą, tiesiog luktelkite - stebėkite, ką vaikas padarys pirma. Jei vaikas atlieka spontanišką žaidimo veiksmą, pakomentuokite jį („Katyte ėda“), o tada prisijunkite prie žaidimo, pamėgdžiodami vaiką ir atitinkamą veiksmą atlikdami vaiko pavyzdžiu (suvaidinkite, kad kitas žaislinis gyvūnas ėda su katyte). Jei vaikas laukia, kad pradėtumėte jūs, nepradėkite veiksmo patys, bet pasiūlykite jam pasirinkti iš dviejų daiktų ir stebėkite, ar tada imsis veiksmo. Padėkite vaikui tik tiek, kiek būtina padėti atliekant pirmą veiksmą personažo, jūsų ar savo paties atžvilgiu. (Tai vadinama **raginimų didėjimo hierarchija**. Padedate vaikui tik tiek, kiek būtina, kad jis sėkmingai atliktų užduotį.) Sekdami savo vaiko pavyzdžiu, entuziastingai ir su malonumu pamėgdžiodami jo veiksmus, suteikiate jam paramą kuriant spontanišką žaidimą. Tai pagrindinis būdas paskatinti vaiko spontaniškus žaidimus. Pateikite pažįstamų ir įdomių medžiagų, luktelėkite, o tada sekite vaiko pavyzdžiu ir įsitraukite į žaidimą, suteikdami vaiko temai smagumo ir įdomumo. Jei bandote sutelkti dėmesį į spontaniškumą, turėtumėte sekti savo vaiko pavyzdžiu ir būti mažiau aktyvūs nei tuomet, kai pradėjote visus šiuos kasdienės veiklos veiksmus. Norėdami išlaikyti žaidimą linksmą ir įdomų, kartkartėmis galite pridėti keletą naujų idėjų, tačiau pasistenkite, kad jos būtų susijusios su jūsų vaiko idėjomis ir nebūtų pagrindinės ir nurodomosios. Šitaip veiksmingai palaikysite savo vaiko iniciatyvas.

3 etapo apibendrinimas

Jei laikėtės mūsų patarimų ir atlikote užduotis, jūsų vaikas pats pradės kasdienę vaidmenų žaidimo veiklą ir gali imti naudoti personažus (lėles, žaislinius gyvūnus, figūreles) kaip įdvasintas būtybes. Patikrinkite, ar sutinkate su dauguma teiginių toliau pateiktame kontroliniame sąraše. Jei taip, jau turite svarbiausių įgūdžių, kuriuos reikės taikyti mokant kitų rūšių simbolinių žaidimų **4 etape**. Jei ne, eksperimentuokite per žaidimus ir kasdienę vaiko priežiūros veiklą, kol rasite keletą metodų, kurie leis patvirtinti kiekvieną teiginį.

Veiklos kontrolinis sąrašas:

Ar mano vaikas geba atlikti spontaniškus veiksmus su įvairiomis priemonėmis ir veikėjais?

- Mano vaikas geba pasirinkti įvairius daiktus ir priemones iš vaidmenų žaidimų dėžės.
- Žinau, kaip išdėstyti medžiagas, kad padėčiau savo vaikui pradėti žaisti.
- Žinau, kaip palaukti ir laikytis raginimų didėjimo hierarchijos, siekiant paskatinti spontaniškus vaiko žaidimo veiksmus su pasirinktais personažais.
- Žinau, kaip sekti vaiko pavyzdžiu, kai jis pasirenka, kokį žaidimo veiksmą atlikti su lėle, žaisliniu gyvūnu ar personažu.
- Mano vaikas sugeba naudoti įvairius daiktus ar priemones ir pradėti žaidimo veiksmus tarp lėlės, žaislinio gyvūno, personažo, savęs ir manęs.
- Žinau, kaip sumodeliuoti ir padėti vaikui panaudoti lėlę, žaislinį gyvūną ar personažą vaidinant įvairius žaidimo veiksmus.
- Mano vaikas, lėlė, žaislinis gyvūnas ar personažas ir aš galime suvaidinti įvairių scenarijų per kasdienę veiklą.

Beno atvejis. Kaip jau skaitėte, Benas beveik nesidomi lėlėmis ar žaisliniais gyvūnais. Mama įtraukė įdvasintų žaislų idėją, mokydama Beną atlikti įvairius žaidimo

veiksmus su jo mašinytėmis naudojant kitus daiktus, priemones ir pagalbinį personažą. Vis dėlto Benas personažus įtraukia tik į žaidimus su mašinytėmis. Mama bando sugalvoti kitų vaidmenų žaidimų idėjų. Ji prisimena, kad sūnui labai patinka Žaibo Makvyno pagalvės užvalkalas, ant kurio pavaizduotas lenktynių automobilis iš Disneyjaus filmo „Ratai“. Ji susimąsto, ar toks pagalvės užvalkalas galėtų atstoti lėlę, kurią ji ketina įdvasinti. Kadangi Benas jau žino, kaip maitinti savo mašinytes, mama nusprendžia per pietus pasodinti kėdutėje šalia jo pagalvę ir pasako, kad pagalvė išalkusi. Matydama, kad Benas nereaguoja, ji paklausia, ar Makvynas norėtų atsikąsti riešutų sviesto ir uogienės sumuštinio arba obuolio. Gerai, kad ji pasiūlė Benui pasirinkti ir nepradėjo pirma maitinti pagalvę - jis paima obuolio gabaliuką ir paliečia juo pagalvę. Mama, mėgdžiodama Makvyno balsą, padėkoja Benui už pasidalijimą. Tada Makvynas paprašo kąsnelio sumuštinio ir Benas duoda jam atsikąsti. Tuomet Makvynas pareiškia esąs ištroškęs ir paklausia, ar Benas galėtų paduoti jam puodelį. Mama atsistoja, paima tuščią puodelį ir paduoda jį Benui. Vaikas nededa puodelio priešais pagalvę, o Makvynas ir sako: „Ei, drauguži, nepamiršk, kad esu ištroškęs. Prašau duoti man atsigerti.“ Benas nusišypso ir pakelia puodelį prie pagalvės. Makvynas ir Benas tęsia pietus, veiksmuose dalyvaujant ir mamai.

4 etapas. Mokykite simbolinių pakeitimų

Paaiškinimas. Kita vaidmenų žaidimų rūšis, kurios išmoks jūsų vaikas, yra gebėjimas naudoti daiktus taip, tarsi jie būtų kažkas kita. Tikriausiai jau matėte savo vaiką kuriant daiktus „iš oro“, pavyzdžiui, paduodant jums suvalgyti įsivaizduojamą sausainį, užsidedant dribsnių dubenėlį ant galvos, tarsi tai būtų skrybėlė, arba sėdint kartoninėje dėžėje, tarsi ji būtų automobilis. Panašiai kaip žaidimas su veiksmus atliekančiais personažais, tai labai svarbus vaikų vaidmenų žaidimo ir mąstymo įgūdžių raidos etapas. Šis įgūdis rodo, kad vaiko veiksmus gali valdyti mintys ir idėjos ir jis nebėra pririštas prie daiktų pasaulio. Dabar vaiko dvasinis pasaulis tampa stipresnis ir abstraktesnis ir jis gali pritaikyti savo idėjas daiktų pasaulyje. Tai didžiulė pažanga ASS turintiems mažiems vaikams ir labai svarbus mąstymo įgūdžių, kalbos įgūdžių ir socialinės raidos etapas. Jis padės jūsų vaikui suprasti bendraamžių žaidimus ir dalyvauti juose su kitais vaikais kaip kompetentingam žaidimo partneriui.

Užduotis: padėkite vaikui išmokti kurti įsivaizduojamus daiktus žaidžiant

Naudokite tą pačią bendros veiklos struktūrą, kurią naudojote mokydami visų kitų žaidimo įgūdžių. Dabar modeliuosite veiksmus, naudodami **daugiareikšmes** medžiagas - medžiagas, kurios neturi aiškios funkcijos, taip, tarsi jos būtų pažįstamos priemonės, vaiko naudojamos kasdienėje vaidmenų žaidimų veikloje.

Štai keletas idėjų, kaip pritaikyti šiam tikslui bendrą kasdienę veiklą:

- **Pasiruošimas.** Į priemonių rinkinį, kurį naudojote vaidmenų žaidime, įtraukite keletą daugiareikšmių daiktų, kurie gali lengvai atvaizduoti jūsų vaiko mėgstamus naudoti daiktus. Tai daiktai, kurie patys neturi aiškios tapatybės. Pavyzdžiui, vietoj žaislinio sausainio naudokite apvalų kartono gabaliuką. Jis yra sausainio formos, bet neturi aiškios savarankiškos daiktinės tapatybės. Daugiareikšmis daiktas kai kuriomis pagrindinėmis fizinėmis savybėmis turėtų būti panašus į tikrą daiktą, kurį jis pakeis. Pavyzdžiui, ledų pagaliukas yra puikus daugiareikšmis daiktas, kuriuo galima pakeisti šaukštelį, šakutę ar peilį. Tačiau jis nėra geras rankšluosčio pakaitalas. Nedidelis gabalėlis audinio - geras daiktas, galintis pakeisti rankšluostį, skrybėlę ar sauskelnes, bet netinkamas šaukštelio pakaitalas. Vis dėlto šie abu daiktai yra daugiareikšmiai. Nė vienas iš jų neturi aiškios savarankiškos tapatybės. Labai geri daugiareikšmiai daiktai yra kaladėlės. Cilindro formos kaladėlė yra puikus kūdikio buteliuko ar stiklinės pakaitalas, kvadratinė kaladėlė - sausainio ar muilo pakaitalas. Kaip daugiareikšmiai

daiktai puikiai tinka maži gabalėliai audinio, ledų pagaliukai, gabaliukai popieriaus, kūdikių antklodės, batų dėžutės ir kiti atsitiktiniai buityje naudojami daiktai.

Pabandykite rasti du daugiareikšmius daiktus, kurie gali pakeisti du pagrindinius daiktus, naudojamus kiekvienoje iš jūsų žaidimo su vaiku scenų. Įdėkite juos į vaidmenų žaidimo daiktų dėžę. Dabar, kai jau įdėjote šias priemones į dėžę, leiskite vaikui pasirinkti keletą pažįstamų daiktų ir temą arba pasiūlykite ją patys ir sekite savo vaiko pavyzdžiu tokioje scenoje. Žinoma, bus pasitelkiami veiksmai atliksiantys personažai ir priemonės, susijusios su pasirinkta tema - visos tikroviškos, išskyrus vieną ar du daugiareikšmius daiktus, kuriuos pasirinkote tokiai scenai. Jie bus naudojami kaip tikroviškų žaidimo daiktų pakaitalai.

- **Tema.** Norėdami pradėti vaidmenų žaidimo sceną su vaiku, naudokite tikroviškus (ne daugiareikšmius) daiktus, kaip paprastai darote, kai atliekate veiksmus vienas su kitu ir su lėle, žaisliniu gyvūnu ar kitu personažu. Daugiareikšmį daiktą, kurį naudosite vėliau tikroviškam daiktui atvaizduoti, pasidėkite netoliese.
- **Pajvairinimas.** Kai suvaidinsite pasirinktos temos sceną, kurioje buvo naudojamas tikroviškas daiktas, kuriam turite pakaitalą, nedelsdami pakartokite veiksmą su daugiareikšmiu daiktu, nupasakodami ir modeliudami veiksmą, kaip paprastai. Priskirkite daugiareikšmiui daiktui tikroviško daikto, kurį jis atvaizduoja, pavadinimą: „Žiūrėk, štai mano [šukos, batos, sausainis ir pan.]!“ Pavyzdžiui, jei norite, kad vaikas vaidintų, jog trikampio formos kaladėlė yra kūdikio buteliukas, turėkite šalia kaladėlę, buteliuką ir lėlę. Pirma viską išdėstykite, sumodeliuokite ir pasistenkite, kad vaikas pamėgdžiotų, jog maitina kūdikį iš buteliuko - tai darykite pakaitomis su vaiku. Tada iš karto sumodeliuokite maitinimo veiksmą, naudodami kaladėlę - pavadinkite ją buteliuku ir skatinkite vaiką pamėgdžioti veiksmą. Sužaiskite tai pakaitomis kelis kartus ir įtraukite į įprastinius veiksmus, susijusius su maitinimu, kitų tikroviškų priemonių. Dabar gali būti tinkamas laikas įtraukti ir antrą personažą: vaikui maitinant iš buteliuko vieną personažą, jūs galėsite, naudodami kaladėlę, maitinti kitą personažą ir atvirkščiai. Vaiko pamėgdžiojimas naudojant lygiavertį objektą padės sustiprinti pakeitimo idėją.
- **Užbaigimas arba perėjimas.** Kaip įprasta, dėmesiui ar idėjoms blėstant pradėkite organizuotą užbaigimą ir perėjimą prie naujos veiklos.
- Jei vaikas negali suprasti šių veiksmų, kuriam laikui grįžkite prie vaidmenų žaidimo temų su lėlėmis ar kitais personažais ir tikroviškais mažomis priemonėmis. Toliau didinkite temų, kurias jūsų vaikas gali sužaisti su tikroviškais priemonėmis, skaičių. Kaip minėjome, vaikai paprastai labiau nori naudoti tikroviškas priemones, o ne daugiareikšmius daiktus, taigi vaidmenų žaidimo temų kūrimas naudojant tikroviškas priemones parengia vaiką mokytis naudoti kaip pakaitalą daugiareikšmius daiktus. Jei sukūrėte nusistovėjusią, gerai pažįstamą temą, kurią vaikas mėgsta ir gali sužaisti naudodamas visus daiktus be jūsų užuominų, dar kartą pabandykite įtraukti pakaitinį daiktą. Pašalinkite iš mėgstamiausios temos pagrindinį tikrovišką daiktą ir palikite pagrindinei temos daliai tik daugiareikšmį pakaitinį daiktą. Žaisdami kartu, paprašykite paduoti reikiamą daiktą.
- Apsimeskite, kad nežinote, ir paprašykite paduoti tokį daiktą, pavyzdžiui: „Man reikia šaukšto“, nors netoliese yra tik liežuvio prispaudiklis, padėtas kartu su tikru dubenėliu ir puodeliu. Parodykite pirštu į liežuvio prispaudiklį, pasakykite: „Štai šaukštas“, padėkite vaikui jums jį paduoti, pavadinkite šaukštu ir iš karto imkite vaizduoti, kad juo valgote dribsnius iš dubenėlio. Veiksmais pagyvinkite garso efektus („Mmm, mmm, skanu!“) ir tada pasiūlykite vaikui dribsnių ant šaukšto. Paskatinkite vaidinti ir paduokite liežuvio prispaudiklį, kad vaikas naudotų kaip šaukštą. Padėkite jam, jei reikia. Tada pasiimkite tikrą šaukštą ir pamėgdžiodami vaiką valgant dribsnius. Tai yra simbolinio pakeitimo mokymo veiksmai. • Padėkite vaikui įgyti žinių apie daug daugiareikšmių daiktų, atvaizduojančių įvairias priemones. Kiekvienoje iš savo teminių žaidimų dėžių turėkite keletą daugiareikšmių daiktų, galinčių pakeisti tikrovišką daiktą, kurio reikia žaidžiant temą. Įsitinkinkite, kad vaikas išmoko naudoti daugiareikšmius daiktus ir gali naudoti juos daugiau nei vienu būdu. Pavyzdžiui, ledų pagaliukas gydytojo scenose gali būti naudojamas kaip šaukštas, rašiklis ar termometras. Žaidimui įsibėgėjus, vaikas gali pradėti pats spontaniškai naudoti daugiareikšmius

daiktus. Jei taip atsitiktų, entuziastingai pavadinkite daiktą pagal jo įsivaizduojamą paskirtį! Jei vaikas nedaro to spontaniškai, nesiliaukite duoti jam daugiareikšmius daiktus įvardydami juos pagal įsivaizduojamą paskirtį, ir prašyti, kad vaikas juos naudotų (pvz., pamaitintų kūdikį, sušukuotų kūdikiui plaukus ir pan.).

NAUDINGAS PATARIMAS

Kiti daugiareikšmiai daiktai gali būti tokie:

- *Ledų pagaliukai, medinės kaladėlės, kaladėlės „Tinkertoys“. Šie daiktai gali būti geri stalo įrankių, ledų, raketų, pieštukų ar rašiklių, termometrų, šepėčių ar šukų, raktų pakaitalai.*
- *Kaladėlės ir batų dėžutės. Šie daiktai gali pakeisti mašinytes, sunkvežimius, lėktuvus, maistą, pagalves, lovas, kelius, namus, garažus.*
- *Vertikaliai per pusę perpjauti jogurto ir varškės indeliai, sulčių pakuotės. Jie gali pakeisti stiklines, dubenėlius, lėkštes, vonias, baseinus, skrybėles, erdvėlaivius.*
- *Karoliai, dirbtinės gėlių girliandos ir karoliukai. Jie gali būti naudojami gyvatėms, karūnoms, diržams vaizduoti.*
- *Audinio gabalėlis. Jis gali pakeisti rankšluosčius, plaušines, šalikus, sauskelnes, seilinius, nosinaites.*

Užduotis: padėkite savo vaikui susipažinti su nematomais daiktais

Kita šios sekos veikla yra nematomų daiktų, atvaizduojamų gestais ir pantomima, naudojimas. Nepradėkite šios veiklos, kol vaikas nemoka spontaniškai naudoti įvairių daugiareikšmių daiktų, žaidime pakeičiančių tikroviškus daiktus. Prieš lavindami šį įgūdį, įsitikinkite, kad vaikas tikrai supranta pakaitinių daiktų naudojimo esmę. Nematomų daiktų supratimą savo vaikui padėsite išvystyti lygiai taip, kaip padėjote jam perprasti pakaitinius daiktus. Tačiau šį kartą visiškai pašalinkite iš vaidmenų žaidimo daiktų rinkinio pagrindinę priemonę. Pavyzdžiui, iš kūdikio maitinimo priemonių rinkinio galite išimti buteliuką. Tokiu atveju, kai vaidinsite pažįstamą ir labai mėgstamą kūdikio maitinimo sceną, atėjus laikui naudoti buteliuką, paieškosite jo su vaiku, neradę suvaidinsite, kad laikote rankoje nematomą buteliuką, ir pasakysite: „Štai įsivaizduojamas buteliukas.“ Pakaitomis maitinkite kūdikį, vartodami įprastinius tokiai scenai žodžius ir frazes. Atėjus vaiko eilei sakykite: „Štai buteliukas. Pamaitink kūdikį“, ir perduokite jam nematomą buteliuką. Padėkite vaikui atlikti tą patį veiksmą, apsimetant, kad rankoje laiko buteliuką. Pakaitomis kelis kartus atkartokite šią sceną: paprašykite vaiko paduoti jums menamą buteliuką, dar kartą gestais suvaidinkite veiksmus su buteliuku, tuomet apsiukeiskite. Pabaigoje pasiimkite tikrą buteliuką ir leiskite vaikui naudoti jį su vienu personažu, o patys tuo metu gestais atlikite tuos pačius veiksmus su kitu personažu.

Kai vaikas išmoks suvaidinti pagrindinį veiksmą naudodamas nematomą daiktą ir atvaizduodamas jį gestais, pakartokite tą patį su kitu priemonių rinkiniu. Pašalinkite iš mėgstamos žaidimo scenos pagrindinį daiktą, pavyzdžiui, sausainį, puodelį, šukas, vairą, ir atvaizduokite nematomą daiktą, naudodami pantomimos gestus, per įprastinius žaidimo veiksmus. Kad jūsų vaikas tikrai suprastų, ką darote, būtinai vartokite tuos pačius žodžius, frazes ir atlikite tuos pačius veiksmus. Tada padėkite vaikui pamėgdžioti nematomą daiktą kartu su jumis. Vaikui išmokus vaizduoti naują daiktą pantomimos gestais, palaiptu būdu įtraukite daugiau nematomų daiktų į kitas vaidmenų žaidimų temas, kurias žaidžiate su vaiku, ir padėkite vaikui suprasti tuos daiktus. Lėtai pereikite nuo vienos kasdienės žaidimo veiklos prie kitos, o jei vaikas atrodo sutrikęs, kartu su nematomais daiktais naudokite tikrus daiktus. Jei ši veikla vaikui atrodo labai sudėtinga, grįžkite ir šiek tiek daugiau laiko pasipraktikuokite su pakaitiniais daiktais, o tada bandykite dar kartą. Neskubėkite. Tai yra aukštesnis vaidmenų žaidimo su mažais vaikais lygis.

NAUDINGAS PATARIMAS

Kiekvienoje iš temų ar scenų, kurias žaidžiate su vaiku, naudokite tik vieną nematomą

daiktą, pakeičiantį pagrindinį daiktą. Vaikams labiau patinka tikroviški ar daugiareikšmiai daiktai, o ne nematomi daiktai. Kad vaikas susipažintų su nematomais, gestais atvaizduojamais daiktais, svarbu dėl dviejų priežasčių. Naudojant nemamus daiktus, žaidimas tampa kūrybiškesnis ir mažiau ribojamas turimų priemonių. Be to, daiktus gestais kartais atvaizduoja ir kiti vaikai - jei jūsų vaikas šiuos gestus supras, jis galės žaisti kartu. Daugelis vaikų mano, jog tai smagu, ir mėgsta apsimesti, kad maitina jus ar duoda atsigerti iš nieko. Būkite atkaklūs ir galiausiai jūsų vaikas perpras ir šį žaidimą.

4 etapo apibendrinimas

Sveikiname! Jūs ką tik parodėte savo vaikui mokymosi apie simbolinius pakaitalus seką. Mokymasis apie vaidmenų žaidimus ir pakaitalus visiems mažiems vaikams trunka netrumpai. Tai laipsniškas mokymosi procesas, per kurį vaikai susipažįsta su vis daugiau gyvenimiškų scenų, išmoksta daugiau jų suvaidinimo būdų ir susipažįsta su daugiau priemonių ir frazių. To gali išmokti ir jūsų vaikas! Be to, tai padeda jūsų vaikui suprasti vaidmenų žaidimus, dalyvauti juose su bendraamžiais, broliais ir seserimis ir naudoti vaidmenų žaidimą kaip priemonę susipažinti su socialiniu pasauliu. Patikrinkite, ar sutinkate su dauguma teiginių toliau pateiktame kontroliniame sąrašė. Jei taip, dabar turite svarbiausių įgūdžių, kuriuos taikydami galėsite mokyti paskutinės simbolinių žaidimų rūšies **5 etape**. Jei ne, eksperimentuokite per žaidimus ir kasdienę vaiko priežiūros veiklą tol, kol rasite keletą metodų, kurie bus veiksmingi kiekvieno teiginio atžvilgiu.

Veiklos kontrolinis sąrašas:

Ar mano vaikas gali pakeisti daiktus pakaitalais per žaidimą?

- Turiu idėjų, kokius daugiareikšmius ir nematomus daiktus galima naudoti žaidžiant su vaiku.
- Žinau, kaip išdėstyti ir naudoti tikroviškus daiktus ir lėles, žaislinius gyvūnus ar personažus kuriant pirmąją žaidimo su vaiku temą.
- Žinau, kaip sumodeliuoti veiksmą su daugiareikšmiais daiktais, kad vaikas jį pamėgdžiotų.
- Mano vaikas moka žaisti su daugiareikšmiais daiktais ir juos naudodamas įvairiais būdais atvaizduoja tikroviškus daiktus.
- Žinau, kaip sumodeliuoti veiksmus pasitelkiant nematomas priemones, kad mano vaikas juos pamėgdžiotų.
- Vaikas gali atlikti žaidimo veiksmus su keliais mano paruoštais
- nematomais daiktais.

Beno atvejis. *Benas ir jo mama žaisdami nusprendžia, kad Beno mašinytes reikėtų pristatyti į dirbtuves remontuoti. Jie nuvairuoja mašinytes į dirbtuves, pastatytas iš pagalvių, ir randa ten žaislinį meškiną - mechaniką. Benas su mama paduoda meškinui šiaudelių, plastikinių šakučių ir šaukštelių, lipniosios juostos gabaliukų - tai įrankiai mašinytėms remontuoti. Jie pakaitomis padeda meškinui pasakoti, ką jis daro remontuodamas kiekvieną mašinytę. Kadangi Benas puikiai nusimano apie automobilius ir jų dalis, jis gali sukurti daug tokių pokalbių. Paskui mama perima mechaniko vaidmenį ir sumodeliuoja veiksmus, naudodama gestais vaidinamus įrankius, o Benas aiškina konkrečių dalių remonto procedūras. Vėliau mama pasiūlo, kad ką nors pataisyty Benas - jie apsikeičia vaidmenimis ir dabar mechaniką vaidina berniukas. Benui tai patinka - jis gestais vaizduoja, kad įpila degalų, pripučia padangą, o mama teikia pasiūlymus, kaip ir anksčiau. Visus Beno atliekamus veiksmus mama nupasakoja.*

5 etapas. Kurkite simbolinius derinius

Paaiškinimas. Paskutinė vaidmenų žaidimų kategorija, kurią turėtumėte padėti vaikui išmokti, apima įvairių vaidmenų žaidimų veiksmų derinimą, kad vaikas suvaidintų visą gyvenimišką sceną, o ne vieną ar du susijusius veiksmus. Pagalvokite apie sceną iš savo vaiko gyvenimo (pavyzdžiui, ruošimasis miegoti) ir suskaičiuokite, kiek veiksmų ją sudaro. Kai kuriems vaikams ruošimasis miegoti prasideda nuo maudymosi, persirengimo pižama ir dantukų valymo. Ko gero, po to vienas iš tėvų su vaiku eina į vaiko miegamąjį, kartu atsisėda ant lovos, paskaito knygelę. Tada apkamšo vaiką, užkloja, pabučiuoja, padainuoja dainelę, paduoda mėgstamiausią žaislą ar antklodę, išjungia šviesą ir uždaro duris. Kiekvienas iš šių veiksmų apima ir sukuria daug kitų veiksmų, o jei juos visus sudėtumėte, veiksmų sekoje suskaičiuotumėte galbūt net 50 atskirų veiksmų. Jūsų vaikas tikriausiai jau geba sužaisti pasiruošimo miegui seką, apimančią du veiksmus: lėlės paguldymą į žaislinę lovą ir užklojimą. Į tokią seką įtraukus knygą, pasaką, bučinį ir šviesos išjungimą, scena tampa sudėtingesnė ir apima daugiau susijusių veiksmų. Jei vaikas lengvai suderina vieną ar du veiksmus vaidmenų žaidimo scenoje, galite padėti jam padidinti tokioje scenoje atliekamų veiksmų skaičių. Tuomet žaidimas taps įdomesnis ir įmantresnis.

Užduotis: įtraukite simbolinio žaidimo veiksmų į gyvenimiškas scenas

Kai vaikas geba suvaidinti keletą skirtingų temų su jumis (valgymas, maudymasis ir ruošimasis miegoti yra atskiros temos) ir gali pamėgdžioti ir spontaniškai atlikti keletą skirtingų vaidmenų žaidimo veiksmų su daiktais kiekvienoje temoje, laikas mokyti sutelkti dėmesį į veiksmų derinimą.

Štai keletas idėjų, kaip pritaikyti bendros kasdienės veiklos veiksmus šiam tikslui:

- **Pasirengimas.** Leiskite vaikui pasirinkti vaidmenų žaidimo temą iš kelių daiktų. Tuomet leiskite pasirinkti vieną ar du personažus, kuriuos įtrauksite kaip žaidimo veikėjus, pakvieskite jį atsisėsti šalia jūsų, įvardyti ir išdėstyti priemones. Rekomenduojama turėti bent keturias ar penkias priemones.
- **Tema.** Palaukite, kol vaikas pradės vaidmenų žaidimą. Jei jis žaidimo nepradeda, paskatinkite ir padėkite. Štai ir nustatyta tema. Lygiagrečiai pamėgdžiodami vaiko veiksmus, prisijunkite prie temos.
- **Pajvairinimas.** Atėjus jūsų eilei, suvaidinkite ir nupasakokite temos veiksmą, tada pridėkite papildomą veiksmą, kuris tikrame gyvenime atliekamas po veiksmų, kuriuos jūsų vaikas jau atvaizduoja, ir taip pat nupasakokite jo eigą. Taip parodote veiksmų, kurie atliekami jūsų vaidinamoje gyvenimiškoje scenoje, seką (pvz., įpilkite gėrimo iš ąsočio į puodelį, pamaišykite gėrimą ir atsigerkite, tada padėkite puodelį ant lėkštutės ir nusivalykite burną servetėle) pasakodami („Įpilame sulčių. Pamaišome. Atsigeriame. Mmm, skanios sultys. Oi, šiek tiek išliejau.“). Tada pasidalykite priemonėmis su vaiku ir paraginkite jį suvaidinti, kad atsigeria sulčių, naudodami bet kurias priemones, kurių reikia, kad vaikas taip pat sujungtų kelis veiksmus. Gali praversti dvigubas žaislų rinkinys. Naudodami dvigubą rinkinį, galėsite sumodeliuoti kelis veiksmus ir paskatinti vaiką mėgdžioti. Jūsų tikslas turėtų būti sukurti seką, kuri yra vienu ar dviem veiksmais ilgesnė nei seka, kurią vaikas lengvai atlieka.
- **Užbaigimas arba perėjimas.** Jei vaiko susidomėjimas ima blėsti arba žaidimas atrodo pernelyg pasikartojantis, pasakykite, kad atėjo laikas užbaigti žaidimą, ir pasiūlykite tvarkymo dėžę. Jei vaikas nenori pradėti tvarkytis, pasiūlykite pasirinkti kitą temą iš dėžės, ir stebėkite, ar jis tai padarys. Jei taip, išdėstykite naują medžiagą ant grindų ir paraginkite vaiką padėti sutvarkyti ankstesnio vaidmenų žaidimo rinkinį, kad būtų galima pereiti prie kito žaidimo.

Štai sąrašas vaidmenų žaidimų temų ir susijusių veiksmų, jei jums reikia naujų idėjų:

- **Personažai eina miegoti.** Nuvilkite drabužius, sudėkite juos į pintinę, aprenkite pižamą, išvalykite dantukus, išsirinkite knygą, sudainuokite lopšinę, pabučiuokite ar apkabinkite palinkėdami labos nakties, išjunkite šviesą.
- **Personažai atsibunda.** Aprenkite (nuvilkite pižamą ir padėkite į pintinę, aprenkite švarius drabužius), nuprauskite veidą, išvalykite dantukus, sušukuokite plaukus.
- **Valgymas.** Paruoškite stalą, įpilkite sulčių, įdėkite maisto į lėkštę ar dubenėlį, valgykite, gerkite, nušluostykite veidą, nuvalykite stalą.

- **Reikalų tvarkymas.** Vaidinkite, kad lipate į automobilį ir važiuojate į paštą, maisto prekių parduotuvę, žaislų parduotuvę ar restoraną. Atlikite keletą veiksmų, tada grįžkite namo (kaip automobiliai puikiai tinka kartoninės dėžės).
- **Išvyka.** Eikite į vaikų darželį, bažnyčią, pas gydytoją ar odontologą, žaiskite pasimatymą, gimtadienį, viešnagę pas močiutę, apsilankymą zoologijos sode.
- **Žaidimas parke.** Eikite ant sūpynių ar čiuożyklų, kopkite į viršų ar leiskitės žemyn, statykite smėlio pilis.
- **Maudymasis.** Pripildykite vonią vandens, įpilkite vonios putų, nuplaukite įvairias kūno dalis, nuskalaukite muilą, nušluostykite kūno dalis.
- **Istorijų vaidinimas.** Vaidinkite įvairias temas iš vaiko mėgstamų knygų, filmų ir klasikinių pasakų, kurių istorijas vaikas gerai žino.
- **Vizitas pas gydytoją.** Eikite prie durų, užsiregistruokite, leiskite, kad jus pasvertų ir pamatuotų, nueikite į apžiūros kambarį, atsisėskite ant stalo ir leiskite, kad gydytojas paklausytų širdies ir krūtinės, apžiūrėtų ausis ir gerklę, patikrintų kojų refleksus.
- **Vizitas pas odontologą.** Įeikite, užsiregistruokite, eikite į apžiūros kambarį, atsisėskite ant kėdės, užsijuoskite prijuostę, šiek tiek atsiloškite, atverkite burną, apžiūrėkite dantis su veidrodėliu, pastuksenkite keletą dantų, patrinkite danteną, įpurškite šiek tiek vandens, atsisėskite, nusijuoskite prijuostę, gaukite naują dantų šepetėlį.

Pastaba. Jūs ir vaikas galite ne tik žaisti tokias temas patys, naudodami priemones iš namų, bet, vaikui padarius pažangą, vaidinti su mažomis lėlių figūrėlėmis, namais, mašinytėmis ir kitomis priemonėmis. Žaidžiant tokį žaidimą, figūrėlės gali eiti į zoologijos sodą, pas gydytoją, vykti į išvyką, į parką, į kaimą ir panašiai, naudojant kaip priemones nusipirktus žaislų rinkinius. Jūs su vaiku galite vaidinti temas iš mėgstamų knygų ar filmų. Padėdami vaikui mokytis kurti tokias istorijas naudojant lėlių figūreles, parengiate jį teminiams žaidimams su kitais vaikais.

UŽDUOTIS: naudokite vaidmenų žaidimus, kad padėtumėte vaikui suprasti tikro gyvenimo situacijas

Gal ir neįtikėtina, bet šis gyvenimo scenų vaidinimo procesas padeda jūsų vaikui suprasti daugiau tikrojo gyvenimo patirties aspektų. Žaisdami vaidmenų žaidimus pastebėsite, kad kasdienė veikla, kuri jūsų vaikui buvo sudėtinga (dantukų valymas, ruošimasis miegoti, plaukų kirpimas ir pan.), tampa vis lengvesnė vaikui mokantis ir praktikuojant tokios veiklos veiksmus ir nupasakojimą žaidžiant. Vaidmenų žaidimas suteikia būdų parengti vaiką naujai situacijai, kuri gali būti sudėtinga ar bauginanti! Scenarijaus, ko vaikas gali tikėtis naujoje situacijoje, sukūrimas vadinamas **paruošimu**. Tai moksliniais tyrimais pagrįsta vaiko supažindinimo su įgūdžiais ir elgesio atvejais, kuriuos jis naudos įvykių sekoje, strategija.

Štai keletas pasiūlymų, kaip paruošti vaiką pirmajam vizitui pas odontologą naudojant vaidmenų žaidimą:

- Likus dviem savaitėms iki vizito pas odontologą, pradėkite žaisti apsilankymą pas odontologą su Mike Pūkuotuku, Peliuku Mikiu ar kitu mėgstamu vaiko personažu, kuris, pageidautina, turi dantis ar bent jau gali atverti burną. Pasitelkę pasirinktą personažą, suvaidinkite su vaiku paprastus pagrindinius veiksmus: kaip atsisėsti į kėdę, užsijuosti prijuostę, kaip atverti burną, kaip odontologas apžiūrės dantis su veidrodėliu ir pastuksens juos pagaliuku, kaip nultipti nuo kėdės. Pradėkite nuo paprasčiausių veiksmų ir daiktų - nuo kėdės, lempos, prijuostės ir liežuvio prispaudiklio. Pavadinkite tai odontologo žaidimu. Žaiskite šį žaidimą kelias dienas iš eilės, naudodami pasirinktą personažą, ir pakaitomis su vaiku vaidinkite odontologą atlikdami veiksmus su lėle ar žaisliniu gyvūnu, taip pat leisdami juos atlikti su jumis.
- Kai šis žaidimo tema taps gerai pažįstama, įtraukite dar keletą veiksmų, taip pat, jei įmanoma, galite sužaisti ją su kitu asmeniu. Jeigu iki šiol vaidmenį atlikdavo mama, ji gali pakviesti pabūti pacientais tėtį ar močiutę. Būtinai džiaugsmingai pasveikinkite pacientą, kai patikra užbaigiama. Kai šis žaidimas tampa pažįstamas, suvaidinkite jį pakaitomis ir pasistenkite, kad vaikas kartais vaidintų pacientą - tai yra atsisėstų į kėdę, atloštų galvą, užsijuostų prijuostę, atvertų burną ir leistų jums paliesti porą dantų, naudojant liežuvio prispaudiklį. Tada nujuoskite prijuostę ir džiugiai pasveikinkite jį. Jūsų vaikas dabar susipažinęs su vizito pas odontologą scenarijumi ir

yra pasiruošęs tam, kas vyks.

- Keletą dienų prieš numatytą apsilankymą galite paskambinti odontologui ir paklausti, ar galėtumėte ateiti į parodomąjį vizitą, per kurį odontologo asistentas suvaidintų visus veiksmus, kuriuos praktikavote namuose, kad vaikas pamatytų pažįstamą scenarijų naujoje vietoje ir žinotų, ko tikėtis. Pasiimkite fotoaparata ir vaiko mėgstamiausią lėlę ar kitą personažą! Kai ateisite pas odontologą, paprašykite, kad registratorius pasisveikintų su vaiku ir jo žaislu, registratorių nufotografuokite. Tada nueikite į odontologo kabinetą, pasižiūrėkite į kėdę ir galbūt padėkite ant kėdės žaislą. Padarykite kėdės nuotrauką. Paprašykite, kad asistentas vaikui parodytų, kaip kėdė juda aukštyn ir žemyn su joje sėdinčiu žaislu. Tada išbandykite kėdę patys, laikydami vaiką ir žaislą, jei vaikas atrodo atsipalaidavęs, arba tik su žaislu, jei vaikas atrodo sunerimęs. Tuomet atsisėskite į kėdę, laikydami vaiką ir žaislą, atsiloškite ir leiskite, kad asistentas, naudodamas reikiamus įrankius, apžiūrėtų žaislo ir jūsų burną. Nufotografuokite, kaip asistentas apžiūri žaislo burną. Jei vaikas atsipalaidavęs, galite paskatinti jį leisti, kad asistentas apžiūrėtų ir jo burną. Pasistenkite padaryti nuotrauką. Tada užbaikite vizitą ir džiaugsmingai pasveikinkite vaiką ir žaislą. Vėl padarykite nuotrauką! Jei įmanoma, nufotografuokite ir odontologą, kuris apžiūrės jūsų vaiką. Tada atšvęskite, kaip jau praktikavotės žaidime. Padarykite nuotrauką!
- Nuotraukas atspausdinkite ir sudėkite į albumą atitinkama tvarka. Vartykite jį su vaiku kasdien iki tikrojo apsilankymo pas odontologą. Būtinai užbaikite albumo vartymą nauja nuotrauka ir pasakojimu.
- Po apsilankymo pas odontologą toliau žaiskite šią sceną per vaidmenų žaidimą - tą pačią dieną, paskui - kartkartėmis. Galite įtraukti daugiau priemonių (kaukę, puodelį, lempą ir pan.) - tai gali tapti viena iš temų, kurias jūsų vaikas gali pasirinkti vaidmenų žaidimui.

Visos naujos situacijos ir patirtys, su kuriomis susiduria jūsų vaikas, gali tapti vaidmenų žaidimų temomis tokiam naujam įvykiui ruošiantis ir vėliau jį prisimenant. Svarbios vaidmenų žaidimų temos yra reikšmingiausi socialiniai įvykiai, pavyzdžiui, gimtadieniai, vizitai pas gydytoją ar odontologą. Tokie įvykiai taip pat gali apimti situacijas, kai vaikas susižaloja ir jūs išplaunate ir sutvarstote žaizdą, ratelių žaidimus su kitais, apsilankymus restorane, pasakų popietėje bibliotekoje, šeimos įvykių ir švenčių veiklą, dalyvavimą religinėse apeigose. Tai gali būti bet kurios pasikartojančios situacijos, kuriose dalyvaujate su vaiku, ar įvykiai, kurie vaikui kelia nerimą. Didindami priemonių, personažų ir įvykių skaičių, taip pat natūraliai plėsite vartojamą žodyną, o vaikas išmoks numatomų veiksmų ir žodžių, kurie tinka kiekvienam iš šių įvykių.

5 etapo apibendrinimas

Šiame etape buvo siekiama padėti jūsų vaikui išmokti kurti gyvenimiškas scenas, sujungiant vaidmenų žaidimo veiksmus į logines sekas. Jūs derinsite daugybę veiksmų vaiko vaidmenų žaidimų temose. Ateis laikas, kai jūsų vaikas žinos visą kiekvienos tokios temos scenarijų nuo pradžios iki pabaigos ir galės dalyvauti atkuriant tas temas su jumis, broliais ir seserimis ir kitais vaikais vaikų darželyje ar namuose. Patikrinkite, ar sutinkate su dauguma teiginių toliau pateiktame kontroliniame sąraše. Jei taip, turite svarbiausių įgūdžių ir galite mokyti savo vaiką įvairių simbolinių žaidimų rūšių. Jei ne, eksperimentuokite per žaidimus ir kasdienę vaiko priežiūros veiklą, kol rasite keletą metodų, leisiančių patvirtinti kiekvieną teiginį.

Veiklos kontrolinis sąrašas.

Ar mano vaikas derina simbolinio žaidimo veiksmus?

- Turiu idėjų, kokius tikro gyvenimo įvykius ir pažįstamas istorijas su vaiku galėtume suvaidinti žaisdami.
- Turiu reikiamų priemonių, lėlių, žaislinių gyvūnų, personažų ir kitų daiktų, kad su vaiku galėtume atkurti tikro gyvenimo situacijas.
- Žinau, kaip pritaikyti bendrą kasdienę veiklą, kad galėčiau padėti vaikui sujungti kelis vaidmenų žaidimo veiksmus į vieną seką.
- Žinau, kaip naudoti kitas strategijas (nuvykti į parengiamąjį vizitą, sukurti albumą, siekiant sudaryti scenarijų, suvaidinti situacijas su personažais ar tarpusavyje), kurios

padėtų vaikui suprasti ir atlikti žaidimo veiksmus tikrose gyvenimo situacijose.

- Mano vaikas gali lengvai sujungti įvairius žaidimo veiksmus namie ir bent du veiksmus kitoje bendruomenės aplinkoje.

„Vaidmenų žaidimo įgūdžiai mano sūnui buvo nepaprastai naudingi. Jis visada mėgo žaisti su mašinytėmis, tad padėjome jam sukurti su jomis susijusių sudėtingų nuotykių sekų (pakaitomis su seserimi pildavo degalų žaisliniame garaže, lenktyniaudavo nuo ramos, pakibdavo ant ramos). Dabar jis gali savarankiškai kurti sudėtingas istorijas ir valandas žaisti vienas arba su seserimi. Mano manymu, tai buvo nepaprastai naudinga mokant jį empatijos ir kitų žmonių supratimo - galėjome pakalbėti apie tai, kodėl mašinytė arba jo sesutė gali būti linksma ar liūdna. Atsitiktinai ar ne, tuo pačiu metu pagerėjo jo gebėjimas žvelgiant į paveikslėlį nupasakoti, kaip žmogus jaučiasi (pvz., „Ji liūdna, nes nukrito nuo dviračio“).“

Gracės atvejis. Gracės mamai patiko idėja įtraukti į kasdienę bendrą veiklą lėles ir žaislinius gyvūnus. Šiuo metu mama stengiasi išmokyti Grace savarankiškai naudotis naktiniu puoduku ir mano, kad suvaidinus, jog Gracės mėgstamo filmuko personažų lėlės taip pat sėda ant puoduko, gali motyvuoti dukrą daryti tą patį. Kadangi Grace jau gali manipuliuoti daiktais atlikdama veiksmus su mama, savimi ir savo lėlėmis, mama nusprendžia, kad lėlė iš karto veiks kaip nepriklausoma veikėja. Ji kalba už lėlę šiai įeinant į vonią („Noriu ant puoduko“) ir atlieka kiekvieną veiksmą, kuris yra mokymo naudotis puoduku dalis („Nusimauname kėlnes“, „Nusismaukiame kelnaites“, „Padėk man atsisėsti ant puoduko“, „Darome“, „Šluostom, šluostom“, „Maunamės kelnaites“, „Išpilame į tualetą ir nuleidžiame vandenį“, „Nusiplauname rankas“). Mama pasveikina ir pagiria lėlę už kiekvieną atliktą veiksmą, o Grace stebi. Mama net įteikia lėlei mažą apdovanojimą už bendradarbiavimą - plaukų segtuką su kaspiniu (Grace dievina kaspinius ir segtukus). Tada mama lėlės balsu sako Gracėi: „Tavo eilė.“ Mamos rankomis lėlė padeda Gracėi atlikti mokymo naudotis puoduku veiksmus. Tada lėlė pasiūlo Gracėi pasirinkti, kurio kaspino norėtų. Grace labai džiaugiasi gavusi naują kaspiną ir laiminga surenka lėles žaidimo pabaigoje.

SKYRIAUS APIBENDRINIMAS

Vaidmenų žaidimai yra esminis visų mažų vaikų raidos įgūdis. Jis skatina mąstymo, kalbos ir socialinius įgūdžius. Visų pirma vaidmenų žaidimai padeda visiems vaikams suprasti socialinius lūkesčius ir socialinius vaidmenis, be to, išmukti taisykles, kuriomis yra grindžiami socialiniai įvykiai. Vaidmenų žaidimai taip pat gali būti naudojami norint paruošti vaikus tikriems gyvenimo įvykiams. Kai tik jūsų vaikas ims suprasti vaidmenų žaidimus, turės šiek tiek kalbos įgūdžių ir gebės spontaniškai kurti vaidmenų žaidimų veiksmus, galėsite padėti jam naudoti vaidmenų žaidimą siekiant pasiruošti ateinantiems įvykiams. Kasdienė vaidmenų žaidimų veikla, įskaitant komiksus ir istorijų knygeles, gali būti naudojama praktikuojant įvairias naujas situacijas, pavyzdžiui, pirmą skrydį lėktuvu, apsilankymą ligoninėje, pirmą dieną naujoje grupinėje programoje, gimtadienį, apsilankymą bažnyčioje, naujagimį šeimoje, prisitaikymą prie naujo augintinio. Tokia veikla gali padėti jūsų vaikui mažiau bijoti tam tikrų dirgiklių: vėjo, plaukų plovimo ar kirpimo, dulkių siurblio, vejapjovės, dušo. Simboliniai žaidimai taip pat gali būti naudojami siekiant padėti vaikui išmukti grupinių žaidimų ir veiklos taisyklių. Žaidimų „Antis, antis, žąsis“, ratelio vaikų darželyje, „Muzikinės kėdės“, „Sustink ir atgyk“ ir kitų žaidimų taisyklių mokymasis gali būti įdomus ir nepaprastai naudingas, kai per tokius žaidimus su vaiku vaidinate naudodami lėles. Naudodami lėles suvaidinkite gimtadienį, apsilankymą pas odontologą, sveikinimus ar kitą kasdienę veiklą, kad vaikas galėtų išmukti tokios veiklos socialinių scenarijų. Pasipraktikuokite, ką vaikas turėtų daryti, jei žaidžiant susižalotų jo draugas -1, y. ką reikėtų sakyti ir daryti. Būtent taip jūsų vaikas išmoks tinkamai atsakyti kitiems. To išmokoma naudojant mėgdžiojimą ir mokant kalbos įgūdžių - taip socialinių scenarijų išmoksta visi vaikai (ir suaugusieji!). Taigi vaidmenų žaidimai yra naudingi ne tik ASS turintiems mažiems vaikams, bet ir įprastai besivystantiems vaikams. Jie padeda suprasti gyvenimo situacijas ir žaidimą su kitais vaikais.

Atmintinė

Tikslas: padėti savo vaikui vystytis, spontaniškai, kūrybiškai ir lanksčiai imituoju žaidimą.

Etapai:

- Panaudokite žaidimui kasdienius objektus.
- Lėles, žaislinius gyvūnus ar figūrėles paverskite gyvomis būtybėmis.
- Pasitelkite objektus vietoj įprastų daiktų.
- Imkitės įvairių veiksmų gyvenimiškoms scenoms atkurti.
- Kasdienio gyvenimo įvykiai tinka žaidimo temoms.
- Socialinės sąveikos ir kitų naujų patirčių imitacija padeda jūsų vaikui jas suprasti.
- Scenų iš mėgstamiausių filmų ar knygų atkartojimas puikiai tinka naudingam imitaciniam žaidimui.

Is An Early Start for Your Child with Autism. © 2012, Guilford Press.

13. Kaip pereiti prie kalbos

Skyriaus tikslas: išmokti padėti vaikui vartoti ir suprasti kalbą pasitelkiant aktyvų bendravimą su žmonėmis, jų veido išraiškas ir gestus.

Kodėl svarbu kalbos raida

Kalba yra pagrindinis saviraiškos ir socialinės sąveikos būdas. Tai vienas iš įgūdžių, dėl kurių autizmo spektro sutrikimą (ASS) turinčių mažų vaikų tėvai paprastai nerimauja labiausiai. Labai tikėtina, kad atsivertėte šį skyrių neperškaitę likusios knygos dalies. Arba galbūt stebėtės, kodėl iki šiol nelietėte šios esminės temos. Ši tema tik dabar aptariama todėl, kad visos kitos temos, kurias nagrinėjome, yra mažų vaikų kalbos raidos pagrindas. Lygiai kaip turi išmokti atsisėsti prieš pradėdami vaikščioti, prieš mokydami suprasti ir vartoti kalbą vaikai turi gebėti klausytis tėvų, pamėgdžioti jų garsus, bendrauti gestais ir perkelti savo dėmesį nuo daiktų į žmones ir atgal. Taigi jei dar neperškaitėte 4-12 skyrių, tai padarykite ir tik tada galėsite bandyti taikyti šiame skyriuje aptariamą strategijas.

Mokymasis kalbėti apima du įgūdžius: savo norų, potyrių, jausmų ir minčių perteikimą kitiems žmonėms žodžiais - tai vadinama *ekspresyviaja kalba*, ir supratimą, ką sako kiti - tai vadinama *receptine*, arba *suvokiamąja kalba*. ASS turintiems mažiems vaikams dažnai sunku išmokti suprasti ir vartoti kalbą, bet dauguma jų, padedami tėvų ir specialistų, vis dėlto gali išmokti bendrauti žodžiais²⁴. (24 Vartoti šnekamąją kalbą nesugeba išmokti tik labai mažai autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų. Vis dėlto tokie vaikai gali išmokti bendrauti naudodami paveikslėlius ir kitas vaizdines priemones. Bendrauti kalba ar kitais būdais turi išmokti visi vaikai.)

Kas vyksta esant autizmui

Daugumos ASS turinčių vaikų kalbos raida vėluoja. Daugeliui šių vaikų sunku išmokti kalbėti, tačiau visiems jiems galima padėti taikant šiame skyriuje aptariamą strategijas. Daugelio ASS

turinčių vaikų raida apskritai yra lėtesnė visose (pažinimo, socialinėje, bendravimo) srityse, o tai reiškia, kad jie taip pat lėčiau išmoksta kalbėti. Be to, kaip jau aptarta 4 skyriuje, autizmas susijęs su sunkumu atkreipti dėmesį į kitus žmones. Galiausiai kai kurie ASS turintys vaikai turi specifinių kalbos sunkumų, didesnių už kitas jų problemas. Bet daugelis jų gali išmokti kalbėti, jei sulaukia pakankamai ir, svarbiausia, tinkamos paramos.

Kodėl tai tampa problema

Kadangi autizmas paveikia vaikų gebėjimą skirti socialinio dėmesio kitiems, jiems būdinga ir mažesnė socialinė iniciatyva, socialinis reaktyvumas ir socialinis dalyvavimas, dėl to sumažėja galimybės klausytis, mokytis ir reaguoti į kalbą. Būtent todėl turime padidinti šių vaikų galimybes dalyvauti socialiniame bendravime, padedančiame skatinti kalbos raidą. Didžiojoje šios knygos dalyje aptarėme būdus, kaip padaryti, kad jūsų vaikas kuo mažiau laiko praleistų žaisdamas vienas, klaidžiodamas po namus, žiūrėdamas filmus ir nebendraudamas su kitais. Siekdami padėti savo vaikui kalbėti, jūs jau įgyvendinate daug poryčių ir pasirūpinote, kad jis kuo ilgiau dalyvautų prasmingoje socialinėje veikloje su kitais.

Jau žinote, kad norint padėti savo vaikui išmokti kalbėti būtina padėti jam išmokti tiesiogiai bendrauti su jumis ir kitais šeimos nariais visada, kai tik įmanoma. Filmų žiūrėjimas ar elektroniniai „lavinamieji“ žaislai ir kompiuteriniai žaidimai, žinoma, smagūs, bet komunikacinių įgūdžių vaikai mokosi tik bendraudami su kitais žmonėmis. Žodžiai, kuriuos jie gali išmokti pamėgdžiodami filmo scenarijų ar elektroninę programą, dažniausiai bendraujant su kitais nevertojami. Vaikai mokosi *bendravimo* kalbos iš *sąveikos* su kitais žmonėmis.

Atsivėlgiant į tai, kiek laiko pareikalauja namų ruoša, kai kuriais atvejais - dar ir darbas ne namuose ir rūpinimasis kitais šeimos nariais, tiesiog neįmanoma didžiosios dienos dalies praleisti ant grindų žaidžiant su vaiku. Vis dėlto tomis akimirkomis, kuriomis paprastai esate su savo vaiku, pavyzdžiui, maitindami, maudydami ar žaisdami žaidimų aikštelėje, galite smarkiai padidinti vaiko mokymosi kalbėti galimybių skaičių naudodami šiame skyriuje aprašytas strategijas. Įtraukdami vaiką į daugiau namų ruošos veiksmų ir pakeisdami dabartinę kasdienę vaiko priežiūros ir žaidimų veiklą taip, kad ji būtų interaktyvesnė ir labiau orientuota į mokymąsi kalbėti, galite padėti paskatinti vaiko kalbos įgūdžių raidą. Taigi aptarkime konkrečias šnekos ir kalbos raidos skatinimo strategijas. Pirmiausia aptarsime ekspresyviąją kalbą, vėliau pereisime prie recepcinės kalbos.

Kaip galite paskatinti savo vaiko ekspresyviosios šnekos ir kalbos raidą

Ar jūsų vaikas ištaria daug garsų? Ar jis bendraudamas naudojami balsu, nors dar nemoka kalbėti? Ar jis gali pamėgdžioti paprastus garsus, kuriuos ištariate jūs, pavyzdžiui, įvairių gyvūnų ar automobilio garsus žaidžiant? Ar jūs su vaiku galite nuosekliai tarti garsus vienas kitam? Tokių įgūdžių lavinimas sukuria pagrindą kalbos raidai. Štai ekspresyviosios šnekos ir kalbos raidos etapai:

1 etapas. Sukurkite savo vaiko garsų žodyną

2 etapas. Sukurkite vokalinių žaidimų, naudodami savo vaiko garsus

3 etapas. Padidinkite galimybių klausytis ir reaguoti į kitų tariamus garsus skaičių

4 etapas. Kalbėkite su savo vaiku taip, kad būtų skatinama kalbos raida

5 etapas. Pridėkite garsų prie gestų

Toliau aprašysime, kaip kiekvieną etapą įgyvendinti, pateiksime jums išbandyti keletą veiklos idėjų ir patarsime, kaip spręsti galimas problemas. *Šiais metodais mokydami kalbėti ASS turinčius vaikus, pasiekėme labai aukštą sėkmės koeficientą. Dauguma vaikų pirmuosius žodžius pradėjo vartoti praėjus metams nuo metodų taikymo pradžios.*

1 etapas. Sukurkite savo vaiko garsų žodyną

Tam, kad išmokytų kalbėti, pirmiausia vaikas turi sugebėti tarti daug įvairių garsų ir dažnai juos naudoti atsakydamas į jūsų veiksmus.

Pagrindimas. Dažnai ASS turintys maži vaikai gali ištarti nedaug garsų, ypač priebalsių. Balses, pavyzdžiui, „a“, „e“ ir „o“, vaikai ištaria lengviau nei priebalsių ir balsių kombinacijas, pavyzdžiui, „ba“, „da“, ir „ta“. Visų pirma vaikas turi sugebėti ištarti daug paprastų balsių ir tai

dažnai daryti atsakydamas į panašius ar kitokius jūsų garsus. Jeigu vaikas to dar nedaro, sutelkite dėmesį į pastangas padidinti jo tariamų garsų dažnumą, taip pat įvairių garsų, kuriuos jis gali išstarti, skaičių.

UŽDUOTIS: vartokite garsus kaip žodžius ir kartokite savo vaiko ištariamus garsus

Viena iš efektyviausių strategijų yra atsakyti į vaiko garsus, *tarsi* jie būtų žodžiai, pamėgdžiodami jo garsus ar sakant kažką, kas skamba panašiai į tai, ką ištarė jūsų vaikas. Jeigu vaikas bando artikuliuoti kažką pats sau, priekite prie jo ir pamėgdžiodami tuos garsus. Užimkite tinkamą poziciją, kad galėtumėte sutelkti vaiko dėmesį (4 skyrius), pakartokite vaiko tariamus garsus ir stabtelėkite. Vaikas gali bandyti išstarti juos dar kartą. Jei taip atsitiktų, atsakykite vėl. Tuomet atkreipkite dėmesį, kiek kartų jūs ir vaikas galite nuosekliai pakartoti šį veiksmą. Tai trumpas pokalbis, kuris parodo, jog vaikas gali valdyti savo balsą, pasirinkti, ar jį naudoti, ar nutilti, ir žino, kad bendraujate naudodami balsą pakaitomis. Jei vaikas nustoja artikuliuoti, nesirūpinkite! Tai nereiškia, kad ką nors padarėte blogai ar kad vaikui nepatiko. Galbūt jam šiuo metu tikrai sunku panaudoti balsą. Galbūt vaikui tai nauja patirtis ir reikia šiek tiek laiko apie tai pamąstyti. Galbūt jis yra nustebeš! Viską padarėte gerai. Nesiliaukite to daryti. Sukaupęs pakankamai patirties, vaikas ims artikuliuoti atsakydamas į jūsų pakartojamus ankstesnius jo garsus. Atkaklumas tikrai atsipirks.

2 etapas. Sukurkite vokalinių žaidimų, naudodami savo vaiko garsus

Kai tik kartu su vaiku galėsite lengvai nuosekliai artikuliuoti, pabandykite pirmi pradėti vokalinį žaidimą, prieš jūsų vaikui ištariant garsą.

UŽDUOTIS: kaip galimybę panaudoti vieną iš garsų, kuriuos paprastai ištaria jūsų vaikas, pasitelkite kasdienę veiklą

Pabandykite pritaikyti šią veiklą, kai tiesiogiai bendraujate su vaiku ir atkreipėte jo dėmesį, pavyzdžiui, vaikui sėdint maitinimo kėdutėje, ant vystymo stalo, ant kelių, ant lovos. Pažvelkite į vaiką, išstarkite garsą, kurį, kaip žinote, jūsų vaikas gali atkartoti, ir kantriai laukite, kol vaikas atsakys. Jeigu vaikas atsako, taip pat atsakykite ir tęskite šį mažą pokalbį. Pradėkite nuo įvairių garsų, kuriuos su vaiku naudojate žaisdami garsų tarimo pakaitomis žaidimus. Jeigu vaikas sugeba palaikyti abipusį bendravimą, kurį *jis* pradėjo, ir gali atsakyti jums naudodamas įvairius garsus, kai *jūs* pradėdate pokalbį, jau žengėte milžinišką žingsnį link kalbėjimo.

Jei vaikas neatsako, kai pradėdate vokalinį žaidimą, nesijaudinkite. Tikriausiai jis netrukus atsakys. Toliau mėgdžiodami vaiką ir kurkite mažus garsų tarimo pakaitomis žaidimus iš jo mokamų garsų. Tai bandykite inicijuoti kelis kartus per dieną. Labai tikėtina, kad artimiausioje ateityje vaikas įsitrauks, kai bandysite pradėti tokį bendravimą.

NAUDINGAS PATARIMAS

Kai kurios šeimos pakabina savo vaikų garsų sąrašą ant šaldytuvo ar virtuvės spintelės. Stebėdami, kaip laikui bėgant sąrašas auga, žinosite, kad jūsų pastangos atsiperka.

Pustrečių metukų Sabrina - tyli mergaitė. Ji labai retai sėdėdavo ramiai ir nesidomėjo jokiais daiktais. Mergaitės tariami garsai buvo nedažni ir dažniausiai pasitaikydavo jai judant kambaryje. Christė, mama, nuosekliai pamėgdžiodavo dukrą, bet ji dar neatsakydavo. Christė taip pat daug kartų per dieną Sabrinai dainuodavo, pasitelkdama įvairias veido išraiškas, skirtingą balso tembrą ir gestus. Ji pastebėjo, kad Sabrinai ypač patinka dainelė „Žibėk, žvaigždele“. Kai Christė imdavo dainuoti šią dainelę, Sabrina sustodavo, atsigręždavo, prieidavo arčiau, stebėdavo ir klausydavosi.

NAUDINGAS PATARIMAS

Žaisliniai mikrofonai, kurie atkartoja ar atkuria garsus, gali paskatinti tyliuosius kalbėtojus eksperimentuoti su savo balsu. Pabandykite pasakyti (ar padainuoti) į mikrofoną iššęstus balsių garsus, vaikui stebint, pavyzdžiui, „ooooo“ ar „la-la-la-la“. Kai baigsite, perduokite mikrofoną vaikui. Jis galbūt apžiūrės mikrofoną, apžios, pridės prie savo burnos arba jūsų burnos, kad tęstumėte. Po kiek laiko paimkite iš vaiko mikrofoną, vėl išstarkite kokį nors garsą ir perduokite jį atgal vaikui. Taip pat galite pirštais patapšnoti vaikui per lūpas - šitaip paskatinsite lūpų judėjimą ir garsų kūrimą. Išbandykite tai su savimi dainuodami ir tada vėl pabandykite su vaiku. Pakartokite tai kelis kartus iš eilės ir kurį nors vieną ar abu žaidimus žaiskite kasdien. Po kelių dienų tikriausiai pastebėsite, kad vaikas ima tarti garsus į mikrofoną ar tapšnoti jums per lūpas, kad pradėtumėte vokalinį žaidimą.

Praėjus kelioms savaitėms po to, kai ėmė taikyti šioje knygoje aprašytus metodus, Christė išgirdo Sabrina artikuluojant kažką panašaus į šią dainą. Mergaitės tariami garsai išties priminė „Žibėk, žvaigždele“, taigi Christė taip pat pradėjo dainuoti tai, ką išgirdo. Sabrina apsisuko ir priėjo prie motinos. Christė nustojo dainuoti ir tuomet tai pradėjo daryti Sabrina. Jos viena po kitos pakartojė tai kelis kartus iš eilės.

Christė suprato tai kaip ženklą, kad reikėtų plėsti dainų repertuarą, ir ėmė dainuoti spontaniškai sugalvotas daineles kaskart perrengdama Sabrina arba keisdama jai sauskelnes. Praėjus vienai ar dviem savaitėms ji pradėjo girdėti kažką panašaus į žodžius Sabrinios dainose - dukra, padedama muzikos, mokėsi kalbos garsų. Sabrinai pradėjus dainuoti, Christė tęsdavo. Ji pastebėjo, kad kai pradeda mergaitės mėgstamą dainą ir sustoja eilutės gale jos neužbaigdama, Sabrina ištaria trūkstamą žodį. Sabrinios priebalsių, balsių ir į žodžius panašių pasakymų skaičius dainų ištraukose nuolat didėjo ir Christė išgirdavo šių naujų garsų net kai Sabrina artikuluodavo sau pačiai.

Jos tiek daug praktikavosi pakaitomis atkartodamos dainas, kad Sabrina pradėjo atsakyti, kai Christė pamėgdžiodavo jos garsus. Mergaitė atkartodavo ir jos vėl abi nuosekliai viena po kitos tardavo garsus ir dainuodavo dainas. Dabar Sabrina mokėjo pakankamai garsų, kad Christė galėtų juos įtraukti į kasdienius žaidimus. Sabrinai labai patiko maitinti vieną iš savo lėlių ir stebėti muilo burbulus. Mama pritaikė Sabrinios „ba-ba“ garsą šioms abiem veikloms - ir lėlės maitinimui buteliuku, ir burbulams. Joms atliekant vieną iš šių užsiėmimų, Sabrina pakartodavo „ba-ba“ garsą kelis kartus per dieną. Po kelių savaitių mergaitė perėjo nuo garsų be priebalsių ir pavienio pamėgdžiojimo prie kasdienio dažnai pasikartojančio nuoseklaus artikuliavimo ir dainavimo. Dabar Sabrina buvo pasirengusi pradėti apytiksliai pamėgdžioti kai kuriuos žodžius Christės parinktoje kasdienėje veikloje, per kurią buvo naudojami mergaitės jau gerai įvaldyti garsai.

3 etapas. Padidinkite galimybių klausytis ir reaguoti į kitų tariamus garsus skaičių

Kitas metodas, naudotinas su vaikais, kurie tik pradeda mokytis valdyti savo garsus, yra garsų, kuriuos pateikiate vartodami nekalbinius garsus, dainas ar skanduotes, skaičiaus padidinimas.

Paaiškinimas. Gyvūnų, automobilių garsai ir kiti garso efektai, kuriuos naudojate kasdieniauose žaidimuose, yra svarbus žingsnis kalbėjimo link, nors tai nėra kalbos garsai. Veikla, apimanti dainas ir jutiminiuosius bendravimo žaidimus, paprastai apima ir žodžius, vartojamus ritualizuotais, žaislingais būdais, kurie sudomina vaiką.

Užduotis: pasistenkite, kad jūsų vaikas kuo dažniau girdėtų nekalbinius garsus

Kai žaidžiate su žaislais, į socialinius bendravimo su žaislais mainus įtraukite garso efektų.

Štai keletas veiklos idėjų:

- Pridėdami telefono ragelį prie ausies dramatiškai pasakykite „dziin dziin“.
- Žaisdami su traukinukais, mašinytėmis ir lėktuvėliais, taip pat vartydami knygeles ar sprendami galvosūkius apie transporto priemones pamėgdžiokite variklio skleidžiamus garsus („brum brum“).
- Žaisdami su žaisliniais gyvūnais ar žiūrėdami gyvūnų paveikslėlius knygoje ir dėlionėse pamėgdžiokite gyvūnų garsus.
- Skleiskite linksmus garsus, pavyzdžiui, plekštelėkite liežuvium, prunkštelėkite, pokštelėkite lūpomis ir tarkite kitus linksmus garsus, kurie šauna į galvą, keisdami sauskelnes, vaiką maitindami, žaisdami su žaislais ir jutiminius bendravimo žaidimus.

Stebėkite vaiko reakcijas ir kartokite garso efektus, kurie jį sudomina ir pritraukia dėmesį. Išleidę garsą kantriai laukite, kol vaikas pamėgdžios ar išleis panašų garsą. Nepriklausomai nuo to, ar vaikas atsakys, pabandykite dar kartą. Jūsų garsų nuspėjamumas padės vaikui išmokti juos atkartoti.

UŽDUOTIS: *pasistenkite, kad jūsų vaikas dažniau girdėtų žodžius*

Tokia veikla paprastai apima žaismingai naudojamus žodžius ir garsus, kurie yra įtraukiami į skanduotes, kasdienius žaidimus ar dainas. Galite pasitelkti visus mažų vaikų žaidimus, kurie apima žodžius ir gestus, pavyzdžiui „ku kū“, gaudynes, kamanę, „Ratu aplink sodą“ ir „Mažąjį paršelį“. Taip pat galite išbandyti dainas su veiksmiais, pavyzdžiui, vaikiškus eilėraštukus, daineles „Štai kaip panelės joja“, „Kilnysis Jorko kunigaikštis“ „Londono tiltas“ ir ratelį. Žaidimai su burbulais, kurie apima sprogdinimo ir baksnojimo veiksmus, taip pat kasdieniai žaidimai su kamuoliais, šokinėjimas, žaidimas ant sūpuoklių ir čiuožyklių, į kurį galima įtraukti frazes „Pasiruošt, dėmesio, marš!“ „Vienas, du, trys!“ suteikia galimybę pateikti vaikui žodžius ritmišku ir nuspėjamu būdu. Kai vaikas dalyvauja ritmiškoje veikloje, pavyzdžiui, šokinėja, supasi ar muša būgną, pridėkite žodžius „šok, šok, šok“ (arba „aukštyn ir žemyn“ stumiant sūpynes, arba „jee“, kai sūpynės priartėja prie jūsų) nuosekliai su vaiko veikla.

Vaikams labai patinka tokie ritmiški bendravimo garsai ir kasdienė veikla, dažnai būtent tokie yra ir jų pirmieji žodžiai. Pasistenkite sukurti kuo daugiau tokių smagių kasdinių jutiminių bendravimo žaidimų, apimančių garsus, žodžius ir dainas. Visi šie garsai padės jūsų vaikui sukaupti daugiau garsų savo repertuare, daugiau sužinoti apie socialinius garsų aspektus ir kai kurių žodžių reikšmes.

1 -3 etapų apibendrinimas

Iki šiol šiame skyriuje aptarėme, kaip galime padėti vaikui kurti garsus, kurių jam prireiks mokantis kalbėti, ir panaudoti juos abipusiuose pamėgdžiojimo žaidimuose. Patikrinkite, ar sutinkate su dauguma teiginių toliau pateiktame kontroliniame sąrašė. Jei taip, jau turite svarbiausių įgūdžių, kuriuos taikydami galėsite padėti savo vaikui mokytis kalbėti ir vartoti kalbą. Tai įgūdžiai, kuriuos naudosite per pirmą vaiko mokytis kalbėti etapą, remdamiesi garsais, kuriuos vaikas jau gali išstarti, siūlydami naujus garsus ir žodžius idomiuose kontekstuose ir padėdami vaikui plėtoti garsus prasmingoje veikloje. Jeigu nesate tikri dėl šių įgūdžių, grįžkite prie šio skyriaus pradžios ir paprašykite, kad vaiko logopedas įvertintų jūsų bendravimą ir pateiktų išvadas ir nurodymus dėl šių metodų. Galų gale šis kalbėjimo su vaiku stilius taps toks natūralus, kad apie jį net negalvosite. Gal jau taip ir yra!

Veiklos kontrolinis sąrašas.

Ar padėdu savo vaikui kurti naujus garsus?

- Žinau, kokius garsus mano vaikas kartoja reguliariai, tiek balsius, tiek priebalsius.
- Įprastai pamėgdžioju savo vaiką, kai jis išstaria kokį nors garsą, ir stengiuosi tai daryti būdama(s) tokioje vietoje, kad būtų palaikomas akių kontaktas.
- Žinau, kaip sustoti ir palaukti, kol vaikas vėl atkartos mano pamėgdžiotą garsą.
- Žinau, kaip sukurti keletą pakaitomis tariamų garsų žaidimų su vaiku.
- Naudoju daug garso efektų, pavienių žodžių, žaidimų su dainomis ir mažų vaikų žaidimų, kurie apima veiksmus ir paprastus žodžius ar garsus.
- Kai žaidžiame žaidimus su garsais ar žodžiais, reguliariai sustoju ir lukteliu, kol vaikas

pažiūrės j mane ir parodys gestą ar ištars garsą (atsakydama), tik tuomet tęsiu.

4 etapas. Kalbėkite su savo vaiku taip, kad būtų skatinama kalbos raida

Paaiškinimas. Didelę įtaką vaikų kalbos raidai turi tai, kaip su jais kalba tėvai. Tai taikytina ir ASS turintiems vaikams. Tėvai, kurie dažnai kalba su savo vaikais (tiesiogiai, paprastais žodžiais) apie tai, ką vaikai daro, mato ir išgyvena, kurie įvardija vaikų veiksmus ir daiktus bei veiklą nupasakoja, padeda savo vaikams kalbėti daugiau ir plėtoti žodyną. Tėvai, kurie kalbą pasitelkia daugiausia tik tam, kad pateiktų vaikui nurodymus ar jį pataisytų, apriboja savo vaikų mokymosi kalbėti galimybes. Turite kalbėti su vaiku visą dieną - ir tada, kai žaidžiate su juo, ir kai ne, taip pat kalbėdami su vaiku turite užvaldyti jo dėmesį.

„Labai svarbu kalbėti su vaiku! Daugelis tėvų kalba apie vaiką, prie valko, bet kadangi valkas žodžiais jiems neatsako, jie rečiau arba visai nebendrauja su pačiu vaiku.“

Apie ką kalbėti? Paprasčiausiai kalbėkite apie tai, ką vaikas daro: „Nori kamuolio?“ „Štai kamuolys“, „Taip, sukis ant kamuolio!“ Stebėkite, į ką vaikas sutelkia dėmesį. Žinokite, kad vaikas galvoja apie tai, kuo yra susidomėjęs. Išreikškite tai žodžiais: „Lova“, „Nori ant lovos?“ „Op į lovą!“ „Laikas miegoti“. *Vaikas turi girdėti žodžius, kuriuos norite išgirsti jį sakant.* Įvardykite daiktus, į kuriuos žiūri vaikas. Įvardykite veiksmus, kuriuos vaikas atlieka su tam tikru daiktu. Jeigu vaikas stebi, ką darote, apibūdinkite tai. Jeigu vaikas žiūri į jus, pasakykite ką nors. Tapkite savo vaiko pasakotoju ar vertėju: įvardykite, į ką vaikas žiūri, su kuo žaidžia, ką liečia ar naudoja.

NAUDINGAS PATARIMAS

Jei nesate tikri, kiek žodžių turėtumėte vartoti, galvokite apie save kaip apie vaiko vertėją, ir apsiribokite žodžiais, kurie yra svarbiausi perteikiant veiksmo reikšmę. Įvardykite tai, į ką jūsų vaikas žiūri, su kuo žaidžia, ką liečia ar naudoja. Apribokite savo kalbą paprastais žodžiais ir trumpomis frazėmis, kurios apima pagrindinius daiktavardžius ir vaiko judesius apibūdinančius veiksmožodžius.

Kokio sudėtingumo turėtų būti jūsų kalba? Bendraudami su vaiku, kuris dar nepradėjo kalbėti, pasistenkite, kad jūsų sakiniai būtų labai trumpi ir dalykiški. Apribokite savo kalbą paprastais žodžiais ir trumpomis frazėmis, kurios apima pagrindinius daiktavardžius ir vaiko judesius apibūdinančius veiksmožodžius.

Užduotis: priderinkite savo kalbą taip, kad ji būtų tik šiek tiek sudėtingesnė nei vaiko

Apskritai kalbant, siekiama, kad jūsų kalba būtų tik šiek tiek sudėtingesnė nei vaiko. Jeigu jūsų vaikas dar nekalba arba jei jis tik pradeda vartoti žodžius, kuo puikiausiai tinka vieno-trijų žodžių frazės.

Štai keletas idėjų:

- Įvardykite asmenis:
- Štai ir mama!
- Labas, tėti!
- Žiūrėk, močiutė. Labas, močiute!
- Įvardykite daiktus:
- Tai kamuolys. Matai kamuolį?
- Tai šunelis.
- Tai šviesa.
- Įvardykite veiksmus:
- Mušam, mušam, mušam būgną.
- Šokinėjam, šokinėjam, šokinėjam (ant lovos).
- Tekšt, tekšt (vanduo vonioje).
- Perpilkime vandenį (iš vieno puoduko į kitą virtuvės plautuvėje).

- Atsukame vandenį (kai vaikas atsuka vandens čiaupą). Užsukame vandenį (kai jis jį užsuka).

NAUDINGAS PATARIMAS

Svarbu, kad jūsų kalba būtų tik šiek tiek sudėtingesnė nei vaiko. Tai vadiname **plius vieno** taisykle: pasistenkite, kad jūsų sakinys būtų tik vienu žodžiu ilgesnis nei vaiko. Jeigu jūsų vaikas dar nekalba arba tik pradeda vartoti žodžius, kuo puikiausiai tinka vieno-trijų žodžių frazės. Jei vaikas ima derinti keletą žodžių (pavyzdžiui, sako „Mušk būgną“ arba „Didelė mašina“), vartokite šiek tiek ilgesnes frazes („Taip, greitai mušam būgną“ arba „Tai didelis raudonas sunkvežimis“).

„Mano manymu, tėvai per daug nerimauja dėl vaiko raidos lygio, palyginti su tipiniais bendraamžiais. Jie mano, kad jų vaikai privalo mokėti tokius dalykus kaip spalvos, raidės ir skaičiai, nesuvokdami, kad vaikui dar trūksta pagrindų.“

Sudarykite paprastą žodžių, kuriuos norite, kad jūsų vaikas išmokytų, sąrašą ir imkite dažnai (kelis kartus per dieną) tuos žodžius kartoti, kol vaikas juos išmoks. Įvardykite daiktus ir veiksmus, su kuriais vaikas susiduria kasdieniame gyvenime. Viskas turėtų turėti savo pavadinimą, pavyzdžiui, jutiminiai bendravimo žaidimai, maisto produktai, žaislai, žmonės ir gyvūnai - svarbu pabrėžti ir daiktų, ir veiksmų pavadinimus. Vaikams, kurie tik pradeda kalbėti, nebūtina pradėti nuo spalvų, skaičiavimo ar raidžių. Visa tai vaikas išmoks vėliau. Pradžioje būtina sutelkti dėmesį į pavadinimus -daiktų, su jais atliekamų veiksmų ir veiklos, kurioje vaikas dalyvauja.

„Aplinkos daiktų įvardijimas yra labai svarbus vaikui, net jei jis negali dalyvauti abipusiame pokalbyje su jumis.“

Metukų ir keturių mėnesių Manuelio tėvai išmoko puikiai atpasakoti jo veiklą. Jie vartoja ispanų ir anglų kalbos mišinį, panašiai kaip bendraudami su kitais šeimos nariais. Jų šeimai svarbu išauginti dvikalbius vaikus, nes seneliai kalba tik ispaniškai. Manuelio brolis taip pat turi autizmo spektro sutrikimą, bet puikiai kalba abiem kalbomis, taigi tėvai yra įsitikinę, kad Manuelis irgi išmoks abi kalbas. Štai ką kalba Manuelio tėvas vaikui žaidžiant su kamuoliukų labirintu ant kavos staliuko.

Manuelis prieina prie kavos staliuko ir bando įdėti kamuoliuką į vieną iš duobučių, kurios yra ant stalo padėto žaislo dalis. Tėtis, Ramonas, prieina prie kavos staliuko ir atsisėda ant grindų priešais Manuelį (dabar jis sėdi arti ir berniuko akių lygyje). Ramonas padeda kamuoliuką ir rodydamas jį sako „Pelota aqui“ (Kamuoliukas čia). Manuelis įmuša kamuoliuką plaktuku. Ramonas nusako jo veiksmą sakydamas „Bum, bum, bum“. Tada jis paprašo duoti kamuoliuką: „Dammi a Papa? Pelota? Gracias“ (Duosi tėčiui? Kamuoliukas? Ačiū), ištiesia ranką ir Manuelis paduoda kamuoliuką. Manuelis įstumia kelis kamuoliukus į duobutes. Ramonas sako: „Stumk, stumk.“

Tada Ramonas paima kamuoliuką ir plaktuką. Jis pasiūlo Manueliui abu daiktus, sakydamas: „Te quieres, Manuel? Quieres pello orpelota?“ Manuelis tiesia ranką link kamuoliuko. Tėtis sako: „Pelota? Sí?“ (Kamuoliukas? Taip?). Kai Manuelis jį paima, Ramonas ištaria: „Si, la pelota“ (Taip, kamuoliukas). Manuelis ištiesia ranką link plaktuko ir Ramonas sako: „Quieres pello. Aquí e pello“. Kai Manuelis įmuša kamuoliuką, tėtis sušunka: „Bang, bang la pelota!“ Tuomet jis prašo paduoti plaktuką: „Dammi a Papa“ (duok tėčiui) ir „aquí“ (čia), nurodydamas jį ranka. Kai Manuelis paduoda, tėtis sako: „Ačiū“, tada - „Téchio eilé“, ir mušdamas kamuoliuką taria: „Vienas, du, trys!“ Po to jis sako: „Manuelio eilé“, ir paduoda Manueliui plaktuką. Manuelis muša plaktuku: „Bang,

bang, bang" (bum, bum, bum). Ramonas pasiūlo kamuoliuką. „Manueli, pelota?" Jis duoda Manueliui visus tris kamuoliukus ir kai vaikas įstumia juos į duobutes, skaičiuoja „Uno, dos, tres; tres pelotas" (vienas, du, trys kamuoliukai).

Šiame pasakojime galima įžvelgti visas anksčiau aptartas funkcijas. Ramonas, apibūdinamas visus Manuelio veiksmus ir daiktus, į kuriuos vaikas žiūri, taria paprastus žodžius ir frazes. Jis pakaitomis atlieka veiksmus su sūnumi ir vartoja paprastą kalbą savo veiksmams apibūdinti. Jo kalba yra pasikartojanti, o sakiniai paprastai susideda iš vieno ar dviejų žodžių ir puikiai tinka vaikui, kuris dar nepradėjo kalbėti. Tėtis naudoja garso efektus (pavyzdžiui, „bum, bum"), ritualines frazes („vienas, du, trys") ir paprastus gestus (pavyzdžiui, rankos ištiesimas), kai ko nors prašo sūnaus. Jis padeda Manueliui atlikti paprastus žodinius nurodymus, o tai darydamas pasirenka linksmą ir teigiamą balso toną.

Be to, Ramonas prisijungia prie Manuelio pasirinktos veiklos ir stengiasi užimti tokią poziciją, kad galėtų stebėti Manuelio veiksmus, žvilgsnį ir įvardyti tai, kuo vaikas tuo metu susidomėjęs. Tai vadinama vaiko veiklos nupasakojimu tokiam vaikui tinkamu lygiu. Šioje dalyje Manuelis artikuliuo tik tris kartus (čia neaprašėme). O praėjus mėnesiui jis jau mėgdžiojo daugelį šių žodžių ir net inicijuodavo kai kurias iš frazių, pavyzdžiui, „vienas, du, trys", „dėkoju", „kamuolys", „prašau", „mas [daugiau]", „agua [vandu]", ir kelis kitus žodžius abiem kalbomis. Būdamas pusantrų metų, jis ėmė tarti žodžius, o metų ir dešimties mėnesių pradėjo kalbėti, vartodamas trumpas frazes ispanų ir anglų kalbomis. Dabar jis moka daugiau kaip 50 žodžių ir supranta paprastą šnekamąją tėvų kalbą abiem kalbomis.

5 etapas. Pridėkite garsų prie gestų

Paiškinimas. Apatarėme, kaip padėti vaikui padaryti tris dalykus: 1) išmokti daugiau garsų ir žodžių; 2) išugdyti gebėjimą „įjungti" savo balsą; ir 3) pakaitomis tarti žodžius ir garsus su jumis ir kitais asmenimis žaidžiant vokalinius „mažų pokalbių" žaidimus. Jei vaikas moka šiuos tris dalykus, kitas etapas - pridėti prie garsų gestų ir taip padidinti nežodinį bendravimą. 7 skyriuje aptarėme, kaip padėti vaikams lavinti gestus ir kūno kalbą. Dabar atėjo laikas pridėti prie tokių gestų garsų.

Norint padėti vaikui išmokti pridėti prie gestų apytikslių žodžių ar garsų, jums reikės labai nuosekliai modeliuoti šį įgūdį. Procedūra turėtų apimti šiuos veiksmus:

1. Pasirinkite gestą ir žodį arba į žodį panašų garsą, kurį jūsų vaikas dažnai vartoja, ir suderinkite juos.
2. Pridėkite prie vaiko gestų garsų ar paprastų žodžių.
3. Jei jūsų vaikas su gestais vartoja garsus, bet ne žodžius, prie paprastų garsų pridėkite apytikslius žodžius, pavyzdžiui, daiktavardžius ar veiksmavardžius.

Štai keletas idėjų, kaip įgyvendinti šią seką:

- **Kaip tikslą pasirinkite gestą ir žodį ar į žodį panašų garsą.** Pasirinkite garsą, kurį jūsų vaikas jau moka ištartį. Dabar pasirinkite gestą, kurį jūsų vaikas dažnai naudoja ir prie kurio būtų galima lengvai priderinti garsą. Tarkime, vaikas išmoko nuosekliai tiesti ranką ar rodyti į daiktą, kurio nori, ir kiekvieną dieną daug kartų prašo ko nors rodydamas (nes jūs kasdien jam siūlote daug pasirinkimų - puiku!). Dabar pamąstykite, koks garsas ar žodis, kurį vartoja jūsų vaikas, galėtų būti suderinamas su nurodymu. Ar vaikas sako „ši"? Ar vaikas galėtų atkartoti jūsų išstartą garsą „ši"? Jei taip, tai puikus garsas, kurį galima suderinti su rodymo gestu, nes jis skamba panašiai į žodį „šitas". O kaip su garsu „ta"? Ar jūsų vaikas gali pakartoti „ta"? Jis taip pat skamba panašiai į „šitas". Nusprendę, kokį gestą ir žodį naudosite, žaidimo metu paprašykite, kad vaikas paduotų kokį nors daiktą, parodydami jį ranka ir sakydami „Šitą, duok man šitą". Jūs ką tik sumodeliavote tai, ką norite, kad jūsų vaikas išmoktų. O kai vaikas parodo ranka ar tiesia ranką į ką nors, prieš paduodami tą daiktą pamėgdžiokite vaiką rodydami į daiktą ir sakydami „Šitą? Nori šitą?" Palaukite ir pažiūrėkite, ar vaikas bando pamėgdžioti žodį „šitą", sakydamas „ši" ar „ta". Jeigu jis pasako bent ką, duokite jam tą daiktą. Jeigu jis žiūri į daiktą, bet nieko nesako, vis tiek duokite. Modeliuokite tuo atveju, jeigu jūsų vaikas kasdien ko nors

prašo. Netrukus vaikas tikriausiai pridės prie prašymo gesto garsą.

- **Tokiu pat būdu pridėkite garsus ar paprastus žodžius prie visų jūsų vaiko gestų.** Žaisdami gestų žaidimus, pabandykite nuosekliai pridėti garsą „ku kū“, kai vaikas parodo veidą žaidžiant slėpynių, „iki“, kai vaikas mojuoja atsisveikindamas, „ne ne“, kai jis ko nors nenori ir stumia šalin nenorimą maistą ar daiktą. Norėdami rasti tinkamą paprastą „žodį“ ar garsą, kuris tiktų prie vaiko gesto, pasinaudokite mūsų ką tik pateiktais pasiūlymais. Pradėkite juos modeliuoti ir pasistenkite, kad vaikas imtų juos mėgdžioti. Žaidimai ir knygos su gyvūnų garsais, jūsų per kasdienius žaidimus naudojami garso efektai suteikia daugybę galimybių paskatinti vaiką pamėgdžioti jūsų garsus su gestais.
- **Atminkite!** Pirmą kartą, kai vaikas pamėgdžioja jūsų žodį su gestu, pamėgdžiuokite jį atgal, kaip įmanoma greičiau duokite vaikui žaislą ir tęskite žaidimą. Neprašykite, kad vaikas vėl pamėgdžiotų jus iš karto. Tai, ko gero, labai gundo, bet jūsų vaikui šis įgūdis visiškai naujas ir jam gali būti sunku pademonstruoti jį du kartus iš eilės. Vietoj to tęskite ir pakartokite tai savo ruožtu ir tiesiog sumodeliuokite dar porą kartų. Tada suteikite vaikui dar vieną galimybę. Jis galbūt atkartos garsą ir gestą. Bet gal to ir nepadarys. Pabandykite kitą dieną arba kitą kartą, pradėdami kasdienę bendrą veiklą. Kai ši užduotis vaikui taps lengvesnė, galėsite tikėtis daugiau tokių atkartojimų ir pamėgdžiojimų iš eilės. Bet tai pasiekama tik žengiant mažais žingsneliais.
- **Pridėkite prie paprastų garsų daiktavardžius ar veiksmožodžius.** Taigi dabar jūsų vaikas taria garsus, kai naudoja gestus ir per vaikiškus ir garso žaidimus, bet jis sako tik „ši“ arba „ta“. Jūs vis dar žaidžiate vokalius žaidimus, tiesa? Taigi vaikas greičiausiai gali padidinti ištariamų garsų skaičių ir nuosekliai mėgdžioti juos su jumis. Dabar, kai vaikas parodo gestą ir ištaria garsą „ši“ ar „ta“ arba kitą garsą, pamėgdžiuokite jį ir tada sumodeliuokite taisyklingą žodį. Pavyzdžiui, jei vaikas rodo į dribsnių dėžutę ir sako „ši“ jūs turėtumėte atsakyti: „Šitą? Dribsniai! [pabrėždami „d“] Dribsniai!“ ir paduoti jam dėžutę. Pridėkite prie visų vaiko kasdienių gesto ir garso žaidimų tikrą žodį, geriausiai - turintį garsų, kuriuos jūsų vaikas jau gali ištarti ir pamėgdžioti žaisdamas su jumis. Po kelių dienų tokių bandymų, jei vaikas nebando pamėgdžioti naujojo žodžio, prieikite, pažiūrėkite į jį, pasakykite: „Dribsniai? Dribsniai? Ddd-dribsniai?“ ir kantriai žiūrėkite laukdami, kol jis pamėgdžios. Paskui duokite vaikui dribsnių dėžutę, nesvarbu, ar jis pamėgdžiojo.

Jei jūs ir vaikas turite daug vokalių pamėgdžiojimo žaidimų ir jei įtraukiate į juos daug garsų, kuriuos vaikas gali pamėgdžioti, jo gebėjimas pradėti mėgdžioti ir pridėti garsus turėtų atsirasti netrukus. Priimkite bet kurį garso atitikmenį, kurį vaikas ištaria. Nuo „Ddd“ iki „dribsniai“ jam teks nueiti ilgą kelią, bet būtent taip mokosi kalbėti visi maži vaikai. Jie sako tai, ką gali, o laikui bėgant, praktikuodamiesi ir lavindami šnekos raumenis ir įgūdžius, taip pat išmokę tiksliau išgirsti garsų skirtumus, priartėja prie tikrojo žodžio tarimo.

NAUDINGAS PATARIMAS

Pradėję vartoti taisyklingus žodžius, atitinkančius vaiko garsus, stenkitės nesakyti „dar“ ar „prašau“ kaip bendros prašymo sąvokos, vietoj jų kaip tikslą vartokite daikto ar veiksmo pavadinimą. Taip išplėsite vaiko žodyną ir išvengsite per dažno „dar“ vartojimo. Tuomet jūsų vaikas galės suprasti ir pradės vartoti daiktų ir veiksmų pavadinimus kasdieniame bendravime.

4 ir 5 etapų apibendrinimas

Jei sutinkate su dauguma teiginių toliau pateiktame kontroliniame sąraše, jau turite svarbiausių įgūdžių, kuriuos taikydami galėsite padėti savo vaikui sukurti pradinį žodyną. Būtent šiuos įgūdžius naudosite per visą vaiko mokymosi kalbėti procesą, remdamiesi garsais, kuriuos vaikas jau gali išstarti, siūlydami naujus žodžius įdomiame kontekste ir padėdami vaikui plėsti savo kalbėseną prasmingoje veikloje. Jeigu nesate tikri dėl šių įgūdžių, grįžkite prie šio skyriaus pradžios ir peržiūrėkite jį iš naujo. Galite paprašyti, kad vaiko logopedas įvertintų jūsų bendravimą ir pateiktų savo išvadas ir nurodymus dėl šių metodų.

Veiklos kontrolinis sąrašas.

Ar padedu vaikui kurti žodyną?

- Kalbu su savo vaiku per visą mūsų bendrą veiklą, įskaitant žaidimus ir vaiko priežiūros veiklą.
- Kalbėdama(s) su vaiku vartoju paprastą kalbą - frazes, kurios yra tik vienu ar dviem žodžiais ilgesnės nei tos, kurias mano vaikas išitaria savarankiškai.
- Vaikui atliekant kasdienę veiklą, nuolat ją jam nupasakoju, o tai darydama(s) užimu tokią poziciją, kad galėčiau lengvai palaikyti akių kontaktą su vaiku.
- Dažnai įsitraukiu į pakaitomis atliekamų veiksmų veiklą su savo vaiku ir įvardiju savo ir vaiko veiksmus.
- Pridedu prie vaiko gestų paprastus garsus (garsus, kuriuos, žinau, jis gali pamėgdžioti), sumodeliuoju juos vaikui ir kantriai laikiu, kol jis pamėgdžios mane.
- Jei vaikas lengvai pamėgdžioja paprastą garsą su gestu, taip pat sumodeliuoju vieną taisyklingą žodį ir laikiu, kol vaikas jį pamėgdžios.

Dėmesio! Ar jūsų vaikas lengvai pamėgdžioja arba atkartoja? Jei taip, ko gero, gundotės pateikti vaikui frazes ir skatinti jį atkartoti kiekvieną žodį, tikėdamiesi, kad taip jis greičiau išmoks vartoti sudėtinę kalbą. *Nedarykite to!* Tai nepadeda. Mūsų manymu, tai tik paskatina vaiką daugiau atkartoti. Vietoj to priderinkite savo žodžių ilgumą prie spontaniškų, prasmingų, neatkartotų jūsų vaiko pasakymų. Ko gero, vaikas gali atkartoti visą sakinį, bet spontaniškai sugeba pasakyti tik pavienius žodžius. Jei taip yra jūsų atveju, priderinkite savo sakinių ilgumą prie spontaniškų vaiko vieno žodžio frazių. Apribokite sakinių ilgumą iki dviejų ar trijų žodžių (plius vieno taisyklė) ir laikykitės visų mūsų pirmiau pateiktų nurodymų. Pavyzdžiui, jei vaikas spontaniškai pasako „pienas“ prašydamas jo, nesakykite vaikui: „Sakyk, noriu pieno.“ Paduodami jam pieną, tiesiog išstarkite: „Štai tavo pienas“, „Nori daugiau pieno?“ arba „Skanus pienas.“ Lėtai pradėkite kurti savo vaiko spontanišką šnekamąją kalbą ir greitai turėtumėte pastebėti didelę pažangą.

APIBENDRINIMAS: ekspresyvosios šnekos ir kalbos raidos skatinimas

1 etapas. Sukurkite savo vaiko garsų žodyną

Veikla. Atsakykite taip, tarsi jūsų vaiko garsai būtų žodžiai. Kartokite juos, atsakykite jais arba žodžiu, kuris skamba panašiai ir tinka prie konteksto.

Metodai. Atsisėskite taip, kad matytumėte vaiko veidą. Kartokite ar kitaip atsakykite į vaiko garsus, tada sustokite ir palaukite, kol vaikas išstara kitą garsą. Kai jis tai padarys, atsakykite

vėl panašiu būdu.

2 etapas. Sukurkite vokalinių žaidimų, naudodami savo vaiko garsus

Veikla. Pradėkite „mažą pokalbį“, išvardami vieną iš vaiko garsų. Palaukite, kol vaikas atsakys, ir tada atsakykite jam tuo pačiu ar kitu garsu.

Metodai. Pirmiausia atkreipkite vaiko dėmesį pradedant žaidimą, kai būsite tiesiai vienas priešais kitą. Pažiūrėkite į vaiką, išstarkite garsą ir kantriai laukite. Palaikykite bendravimą pakaitomis tol, kol matote vaiko susidomėjimą.

3 etapas. Padidinkite galimybių klausytis ir reaguoti į kitų skleidžiamus garsus skaičių

Veikla su nekalbiniais garsais. Žaisdami su vaiku, pamėgdžiokite gyvūnų, automobilio, telefono skambučio ir kitus garsus. Bendraudami su vaiku, naudokite tokius garsus kaip pliaukštelėjimas liežuvio, prunkštelėjimai, lūpų pokštelėjimai. Jei vaikas rodo susidomėjimą, pakartokite ir palaukite, kol jis pamėgdžios.

Metodai. Stebėkite vaiko reakciją į garsus. Norėdami padidinti vaiko susidomėjimą ir dėmesį, pakartokite garsus. Smagaus žaidimo!

Veikla, apimanti žodžius ir garsus dainose ir jutiminiuose bendravimo žaidimuose.

Žaisdami pažįstamus žaidimus, apimančius dainas, ir kitus žaidimus (pvz., „ku kū“, gaudynių, kamanę, „Mažąjį paršelį“), pamėgdžiokite garsus ir vartokite žodžius.

Metodai. Naudokite dainas ar žaidimus, kurie apima nujautimą ir garsą, pavyzdžiui, „Pasiruošt, dėmesio, marš!“. Dainos ar žaidimai, kurie turi nuspėjamą ritmą, yra itin efektyvūs.

4 etapas. Kalbėkite su savo vaiku taip, kad būtų skatinama kalbos raida

Veikla. Kalbėkite su vaiku per visą bendrą veiklą, pavyzdžiui, kai žaidžiate, važiuojate automobiliu, ruošiate pietus ir panašiai. Įvardykite daiktus ir veiksmus, paprastais žodžiais nupasakokite, ką jūsų vaikas mato ir daro. Pasakokite savo ir vaiko veiksmus.

Metodai. Pasakodami, ką mato ir daro jūsų vaikas, sekite jo dėmesio objektą ir veiksmus. Paprasta kalba nupasakokite viską, ką jis daro. Vartokite trumpas ir paprastas frazes ar pavienius žodžius. Apskritai jūsų kalba turėtų būti tik šiek tiek sudėtingesnė nei vaiko. (Jei vaikas vartoja tik garsus, vartokite pavienius žodžius, kurie apima tokius garsus; jei vaikas vartoja pavienius žodžius, vartokite paprastas frazes, apimančias tokius žodžius.) Nuspręskite, kokius žodžius norite, kad jūsų vaikas išmokytų, ir dažnai vartokite juos įvairiose situacijose.

5. etapas. Pridėkite garsų prie gestų

Veikla

1. Pasirinkite gestą ir žodį ar į žodį panašų garsą ir suderinkite juos.
2. Pridėkite prie vaiko gestų garsų ar paprastų žodžių.
3. Pridėkite prie vaiko gestų apytiksliai žodžių. Pastaba. Jei jūsų vaikas jau vartoja žodžius, 2 punktą galite praleisti.

Metodai. Žaisdami ar kitaip bendraudami, suderinkite gestą ir žodį, kurį norite, kad jūsų vaikas išmokytų. Kai vaikas naudoja gestus, pavyzdžiui, tiesia ranką ar rodo į ką nors, išstarkite garsą ar žodį, nurodantį, ko vaikas nori, prieš paduodami tą daiktą. Kai per žaidimą ar kitą bendrą su

vaiku veiklą naudojate garsus ar žodžius, pridėkite prie tokio garso gestą.

Kaip galite padėti savo vaikui suprasti kalbą

Tuo metu, kai diagnozuojamas autizmas, maži vaikai dažniausiai supranta vos kelis žodžius, kuriuos vartoja aplinkiniai žmonės. Gali atrodyti, kad kai kurie vaikai supranta daugiau nei iš tikrųjų, nes kartais jie perpranta situaciją ir atspėja, kas bus toliau, remdamiesi praeities patirtimi. Pavyzdžiui, galbūt pasakote: „Laikas važiuoti į darželį. Eime į automobilį“, ir vaikas eina prie durų. Gali atrodyti, kad vaikas suprato jūsų žodžius. Bet jūs taip pat pasiėmėte raktus ir švarką, vaiko kuprinę ir striukę, o visa tai - nežodinės užuominos, pagal kurias vaikas supranta, kas vyksta.

Kartais ASS turintys vaikai ignoruoja jiems adresuotus žodžius. Galite kuo puikiau nupasakoti žaidimą, vartodami paprastą kalbą, ir teikti kalbos modelius, bet žodžiai gali neprisiskverbti į jūsų vaiko dėmesį. Gali būti, kad vaikas dar nesuprato klausymosi svarbos ar poreikio sekti atsakant į jūsų žodžius. Bet jūs galite išmokyti savo vaiką klausytis ir atsakyti į žodžius. Tam reikia laiko.

Geriausia naujiena apie recepcinės kalbos mokymąsi - laikantis gairių, kurias pateikėme jums aptardami ekspresyvosios kalbos raidą, recepcinės kalbos supratimas atsiras kartu su tos raidos pažanga. Tokie metodai iš tikrųjų sukuria abiejų grupių įgūdžius. Laikui bėgant ir laikantis jau aptartų metodų, jūsų vaikas supras, kad kalba yra svarbi, kad būtina klausytis ir kreipti dėmesį į tai, kas sakoma, ir kad kalbant su juo iš jo tikimasi atsakymo. Jei stengėtės padėti savo vaikui tarti garsus su gestais, jūs jau tikėjotės, kad vaikas klausysis jūsų sumodeliuoto žodžio ar garso ir pamėgdžios jį. Jūs laukėte, kol vaikas atsakys garsu, ir tik tada davėte jam dribsnių. Esant tokiai situacijai tikėjotės, kad vaikas klausysis jūsų ir atsakys. Aiškiai parodėte, kad tikėtės atsakymo, ir jūsų vaikas išmoko atsakyti. Būtent tokiu būdu vaikas išmoks atsakyti į kitus jūsų žodinius prašymus ar nurodymus.

Ankstesniuose skyriuose mokėtės įvardyti daiktus ir veiksmus kasdienėje vaiko veikloje. Šie metodai itin veiksmingi kuriant recepcinę kalbą. Dabar aptarsime kitą temą - kitų asmenų nurodymų supratimą.

Tęskite ankstesnių etapų taikymą ir įtraukite kelis naujus etapus, kurie yra orientuoti būtent į kitų asmenų kalbos supratimą ir reagavimą į ją.

1 etapas. Tikėkitės atsakymo ir jį gaukite

2 etapas. Aiškiai nustatykite vaiko kalbą natūraliai pastiprinančius elementus ir naudokite juos atsakydami į kalbėjimą

3 etapas. Mažiau nurodinėkite, bet atkakliai siekite tikslo

4 etapas. Mokykite vaiką suprasti naujus žodžius ir nurodymus

NAUDINGAS PATARIMAS

Norėdami sužinoti, ar jūsų vaikas tikrai supranta žodžio ar frazės reikšmę, pabandykite kalbėti be jokių gestų ir stebėkite, kas atsitiks. Jeigu vaikas supranta reikšmę - rodo į objektą, vykdo nurodymą, atlieka veiksmą, tada aišku, kad jis supranta jūsų žodžius. Jei ne, tikriausiai jis gerai suvokia situaciją, bet dar nesupranta atskirų žodžių.

„Įsitikinau, jog labai svarbu suprasti, kada mano sūnus remiasi ne žodžiais, o kitomis užuominomis, kad galėčiau palaipsniui pašalinti tokias užuominas. Mano sūnus labai mėgsta eiti pasivaikščioti į lauką, todėl vienas iš pirmųjų nurodymų, kurį jis ėmė vykdyti, buvo „Eime į lauką“. Iš pradžių pateikdavau daug užuominų (parodydavau link durų ir pan.), o vėliau sumažinau jų skaičių, skatinau labiau remtis žodžiais ir ėmiau matyti, kada jis atsako tik į žodžius. Vienas iš didžiausių mūsų laimėjimų buvo tada, kai paprašiau jo pasiimti batus ir nunešti prie durų ir jis tai padarė! Tuo metu jis retai atsakydavo į žodinius nurodymus. Tačiau faktas, kad jis suprato nežodines užuominas, parodė mums, jog tai buvo labai motyvuojanti išmokti frazė.“

1 etapas. Tikėkitės atsakymo ir jį gaukite

Mokant vaiką suprasti, labai svarbu įsivardyti savo lūkesčius, susijusius su vaiko atsakymu.

Paaiškinimas. Jei ASS turintis mažas vaikas nekalba ir nesupranta kalbos, laikui bėgant galbūt nustosite tikėtis vaiko atsakymo. Bet vaikas, iš kurio nesitikima atsakymo, niekada nesuvoks kalbos svarbos. Taigi labai svarbu pradėti reikalauti atsakymo.

UŽDUOTIS: siekdami gauti atsakymą, laikykitės savo tikslo

Kad vaikas išmokytų suprasti kalbą, labai svarbu jūsų lūkesčiai ir rezultatai. Šiame etape turite atkreipti savo vaiko dėmesį, duoti jam paprastą nurodymą ir luktelėti reakcijos. Jei reakcijos nesulaukiate, greitai pateikite fizinę užuominą arba paraginkite vaiką įvykdyti nurodymą, o tada įtraukite kokį nors kalbos pastiprinimo elementą. Puikūs pavyzdžiai yra pakaitomis atliekamų veiksmų veikla, aprašyta 6 skyriuje. Atėjus jūsų eilei, galite ištiesti ranką, pasakyti „Duok man“, luktelėti, kol vaikas paduos prašomą daiktą, ir paraginti, kad įdėtų tą daiktą į jūsų ranką, jeigu jam reikia pagalbos veiksmui užbaigti. Tada labai greitai atsakykite ir iš karto gražinkite daiktą - vaikas turi atgauti daiktą, kurio norėjo. Švelnūs ir paprasti, bet dažni prašymai ir nurodymai ar reikalavimas užbaigti veiksmą yra pagrindinis mokymo būdas, kuriuo siekiama plėtoti vaikų žodžių supratimą, jų dėmesį ir reagavimą į suaugusiųjų kalbą.

2 etapas. Aiškiai nustatykite vaiko kalbą natūraliai pastiprinančius elementus ir naudokite juos atsakydami į kalbėjimą

2 etapas gali atrodyti gana paprastas, tačiau labai svarbu pasirinkti tinkamus kalbos pastiprinimo elementus, t. y. apdovanojimą už bendradarbiavimą. Turite atsižvelgti į vaiko tikslus ir motyvaciją. Tinkamiausias metas pradėti mokyti vaiką nurodymo „Sėsk“ yra tada, kai jis nori daikto, kurį turite jūs. Palaukite, kol vaikas atsisės ant mažos kėdutės ar ant grindų, ir tik tada duokite jam stiklinę sulčių, kurių jis prašė. Prieš einant žaisti į lauką sakykite „Ateik čia“; kai norite pereiti nuo sėdimos veiklos prie linksmo fizinio žaidimo - „Atsistok“. Visuose šiuose pavyzdžiuose po kiekvieno nurodymo pateikiamas galingas pastiprinimo elementas. Be to, jie apima ir fizinius įgūdžius, kurių vaikas jau išmoko - sėdėjimą, stovėjimą, vaikščiojimą su jumis. Jei pateiksite nurodymą prieš pat pradėdami daryti tai, ko vaikas nori, jis įpras girdėti jūsų nurodymus ir gauti juos lydinčią atlyginamąją veiklą ar žodžius. Paprastų prašymų pateikimas prieš įgyvendinant tai, ką nori vaikas, yra labai svarbi vaiko mokymo vykdyti paprastus nurodymus dalis.

Dvejų metų Alexas mėgsta žaisti vienas ir, galima sakyti, ignoruoja tėvų pastangas įsitraukti į bendrą veiklą. Jam dedant kištukus į mašinytę, mama sako: „Įdėk čia“, ir rodo į angų. Vaikas ją ignoruoja ir įdeda kištuką kitur. Kai jis nori pasiekti bumbulą, tėtis pastebi jo tikslą, pakelia bumbulą ir pasiūlo: „Nori bumbulo?“ Bet Alexas nusisuka ir pasiima kitą netoli gulintį bumbulą. Tėtis duoda sūnui kitą bumbulą, bet jis numeta jį ant grindų. Berniukas grįžta prie žaidimo su mašinyte, o mama mėgdžioja važiavimą tardama „brum brum“. Vaikas sustabdo ją ir vėl ima dėti į mašinytę kištukus.

Alexo nereagavimas nuvilia tėvus, jie nežino, kaip motyvuoti vaiką įsitraukti į bendrą veiklą. Jie nusprendžia žaidžiant naudoti identišką mašinytę ir su jomis pamėgdžioti sūnaus veiksmus. Tėvams pradėjus mėgdžioti vaiko veiksmus ir juos pasakoti, berniukas ima stebėti, ką jie daro. Praėjus maždaug 10 minučių, tėtis stabteli, o Alexas pasižiūri į jį ir ištaria trumpą tvirtą garsą, tarsi norėtų pasakyti: „Nagi, tėti, tęsk!“ Tėtis tęsia veiksmus, o Alexas nusišypso ir trumpai žvilgteli į jį. Nenustodami mėgdžioti vaiko veiksmų, tėvai bando įdėti dar vieną kištuką į jo mašinytę. Vaikas jo neatmeta, tik pasižiūri į mamą ir tęsia žaidimą. Praėjus dar kelioms minutėms, mama paduoda Alexui kištuką ir jis įdeda jį į mašinytę. Kai vaikas ištiesia ranką link bumbulo, tėtis paduoda jį sakydamas: „Štai, Alexai, bumbulas“, ir vaikas jį paima. Tėtis pakelia kitą bumbulą ir, sakydamas: „Alexai, bumbulas“, vėl paduoda sūnui. Alexas jį paima. Tuomet vaikas

grįžta prie žaidimo su mašinyte ir įdeda į ją dar vieną kištuką, o mama pamėgdžioja jo veiksmą. Netrukus mama ima stumdyti savo mašinytę sakydama „brum brum“, bet Alexas įdeda dar vieną kištuką. Ji pakelia kištuką ir pasiūlo vaikui sakydama: „Alexai, kištukas.“ Jis pasako „kištukas“ ir įdeda jį į mašinytę.

Alexo tėvai šiame žaidime pritaikė labai efektyvią strategiją. Jie pamėgdžioja vaiką, nupasakoja jo veiksmus ir kelis kartus padeda jam, o tada į jo veiklą įtraukia nurodymą (pavyzdžiui, „Alexai, kištukas“). Jie stengiasi laikytis vaiko veiklos (paduodami ar padėdami tokią dalį į vietą), bet jų bendras žaidimas su sūnumi suteikia jam tiek apdovanojimų, kad jis įvykdo jų nurodymus, o tai leidžia tęsti žaidimą. Praėjus dar kelioms minutėms, tėtis siūlo sūnui rinktis, laikydamas abu daiktus ir sakydamas: „Alexai, kištukas ar bumbulas?“ Alexas atsako „kištukas“ ir pasirenka kištuką, o tėtis jį įvardija: „Pasirinkai kištuką.“ Taigi vaikas bendrauja naudodamas gestus, žvilgsnį ir net pamėgdžioja žodžius!

Įtraukti Alexą į bendrą veiklą buvo sunkiau nei kitus ASS turinčius vaikus, bet tėvai buvo atkaklūs. Jie nepasidavė ir rado būdą įsitraukti į žaidimą su sūnumi. Kaip ir dauguma vaikų, Alexas mėgsta būti pamėgdžijamas, greitai atpažįsta nenumatytus veiksmus ir pradeda jų tikėtis, o tai tampa tokios bendros veiklos atlygiu. Tėvai labai atsargiai rinkosi žodžius ir veiksmus, kuriuos galėtų įtraukti į mėgstamą vaiko veiklą. Be to, jie turėjo labai atsargiai pasirinkti laiką duoti nurodymus - jie buvo veiksmingiausi po to, kai veiklai kelias minutes vadovaudavo Alexas. Tėvų atkaklumas, gebėjimas sukurti veiksmingai pastiprinančią bendrą veiklą ir išmintis įtraukiant į žaidimą paprastus nurodymus, skatinant vaiką daryti tai, ką jis pats norėjo daryti, leido pradėti mokyti Alexe recepcinės kalbos ir daiktų pavadinimų. Praėjus 12 savaičių, Alexas kartu su tėvais žaidžia su mažyliams skirtais žaislais, lengvai pamėgdžioja pavienius žodžius ir spontaniškai vartoja apie 25 žodžius.

NAUDINGAS PATARIMAS

Taikykite **močiutės taisyklę** arba **Premacko principą**. Pagal močiutės taisyklę pirma dirbama, tada žaidžiama. Remiantis Premacko principu (sukurtas psichologijos profesoriaus Davido Premacko), kai labiau pageidaujama veikla vyksta po mažiau pageidaujamos veiklos, labiau pageidaujama veikla gali veikti kaip mažiau pageidaujamos veiklos pastiprinimo elementas.

Ką daryti, jeigu žaidimo veikla neturi aiškaus veiksmų pastiprinimo elemento? Pirmiau pateiktame pavyzdyje Alexo tėvai rado veiksmų pastiprinimo elementą pačioje veikloje - kištukus ir bumbulus, ir susiejo savo kalbą ir lūkesčius, susijusius su Alexo atsakymais, su šiais daiktais. Vis dėlto jeigu kasdienė veikla neturi vidinio pastiprinimo elemento (apdovanojimo, susijusio su vaiko elgesiu), galite jį sukurti patys. Kaip aptarėme 9 skyriuje, mokymasis vyksta tik tada, kai vaiko elgesys susilaukia tinkamų pastiprinimo elementų. Kaip galite sukurti veiksmų pastiprinimo elementus, kai, atrodo, jų nėra?

Kartais galite pasitelkti mėgstamą vaiko veiklą ir pakeisti kasdienės namų ruošos veiklos eigą, siekdami pasinaudoti mėgstamos veiklos apdovanojimo galia. Pavyzdžiui, kai kuriems tėvams sunkiai sekasi motyvuoti vaikus apsirengti ryte ruošiantis į mokyklą, net kai vaikai puikiai sugeba apsirengti savarankiškai. Pagalvokite apie atlygio, kurį galima taikyti už apsirengimą, struktūrą. Ar ji apskritai egzistuoja? Vaikams, kurie ryte būna alkani ir yra motyvuoti valgyti pusryčius, tėvai gali sukurti naują taisyklę, pagal kurią per pusryčius jie privalėtų būti apsirengę. Taigi pusryčiai, kuriuos vaikai valgytų bet kuriuo atveju, pertvarkomi taip, kad vyksta po savarankiško apsirengimo, ir gali sustiprinti tokią veiklą.

Vaikas turi gauti kokį nors apdovanojimą už nurodymo įvykdymą. Tai nereiškia, kad lepinatė ar bandote papirkti vaiką, nesvarbu, ką sako kiti. Vaikai mokosi būtent tokiu būdu. Ar kasdien

eitumėte į darbą, jeigu negautumėte mėnesinio atlyginimo? Tas pats taikytina vaikams. Raskite ką nors, kas motyvuotų jūsų vaiką, pavyzdžiui, mėgstamą veiklą, daiktą, su kuriuo jis mėgsta žaisti, elektroninį žaidimą ar net mažą porciją mėgstamų dribsnių arba sulčių gurkšnį. Po vaiko bendradarbiavimo vykdant nurodymą turėtų sekti laukiamas įvykis, nesvarbu, kiek jums teko padėti, kad vaikas išmoktų. Jeigu vaikas serga sloga ir jūs paduodate popierinę nosinaitę bei padedate išsipūsti nosį, savaimė suprantama, kad nosinaitę būtina išmesti. Pasakykite tai ir padėkite vaikui tai padaryti. Kai vaikas nosinaitę išmes, paplokite ir pagirkite, paimekite jį ir pradėkite jo mėgstamą žaidimą ore arba grįžkite prie žaislingos veiklos, kuri buvo sustabdyta dėl slogos. Visa tai bus laikoma apdovanojimu už nosinaitės išmetimą.

NAUDINGAS PATARIMAS

Pagalvokite apie tai, koks apdovanojamasis įvykis galėtų lydėti vaiko atsakymą. Kartais apdovanojimas gali būti labiau loginis nei susijęs su vaiko elgesiu. Štai keletas pavyzdžių:

- Pirma apsirenk, tada valgysi pusryčius.
- Pirma nusiplauk rankas, tada užkąsime.
- Pirma nueik į tualetą, tada žaisime lauke.
- Pirma apsivilk striukę, tada eisime pasivaikščioti.
- Prieš miegą pirma išsivalyk dantukus, tada paskaitysime knygą.

3 etapas. Mažiau nurodinėkite, bet atkakliai siekite tikslo

Norėdami išmokyti vaiką, kad žodžiai turi reikšmę, turite siekti tikslo - linksmai, žaislingai, bet nuosekliai. Taigi gerai apgalvokite, ką sakote! Būkite pasirengę veikti. Nurodymai, kurie nėra įvykdomi, moko vaikus ignoruoti savo tėvų nurodymus. Jeigu negalite užtikrinti, kad vaikas įvykdytų jūsų nurodymą, padėdami jam tai padaryti, tokio nurodymo net neduokite. Tegu nurodymų būna mažiau, bet tebūna jie dažniau įvykdomi - tai padeda vaikams suprasti kitų žmonių kalbą.

4 etapas. Mokykite vaiką suprasti naujus žodžius ir nurodymus

Iki šiol kalbėjome, kaip duoti vaikams nurodymus, apimančius tai, ką jie jau geba padaryti. Jie sugeba sėdėti, stovėti, paduoti, priėti prie jūsų ir išmesti daiktus į šiukšlių dėžę. Jūs pateikiate nurodymus ir padedate juos įvykdyti, kaip įmanoma greičiau šią pagalbą mažindami. Per šį procesą vaikai išmoksta, ką reiškia nurodymas. Tačiau dauguma nurodymų, kuriuos pateiksite savo vaikui šiek tiek vėliau, apims įgūdžius, kurių jūsų vaikas dar neturi. Tad kartu mokysite jį ir įgūdžių, ir su jais susijusios kalbos. Kaip apsivilkti striukę, nusiauti batus, atnešti jums savo pižamą, dalytis žaislais su broliu - visa tai apima naujus įgūdžius, kurių vaikas turės išmokti iš jūsų.

Šis procesas apima tuos pačius veiksmus. 1. Nustatykite apdovanojimą -pavyzdžiui, tai gali būti žaislingos maudynės vonioje nusirengus; leidimas įeiti į vaikų darželio grupės patalpą nusivilkus ir pasikabinus striukę; mėgstamos pasakos paskaitymas vaikui atsinešus pižamą; greitas žaislų, kuriuos pasidalijo su kitais, atgavimas ir kito žaislo gavimas. 2. Pateikite vaikui nurodymą ir padėkite jį įvykdyti. 3. Galiausiai apdovanokite vaiką už nurodymo įvykdymą.

Išnaudodami pakartotines praktikavimosi galimybes (kasdien arba kelis kartus per dieną), galėsite palaipsniui mažinti pagalbą, kurią suteikiate vaikui norėdami užtikrinti, kad jis įvykdytų nurodymą (t. y. galėsite mažinti užuominas). Tai reiškia, jog pateikę nurodymą suteiksite vis mažiau pagalbos, kol galėsite tiesiog nurodyti gestais, kad vaikas užbaigtų nurodymo vykdymą. Tada galėsite pašalinti ir gestus, o vaikas atliks žodinį nurodymą ir šį įgūdį ims naudoti savarankiškai.

Ką daryti su įgūdžiais, kurie apima daug veiksmų? Jei užduotis daugiapakopė, pavyzdžiui, maudymosi, vaikui gali prireikti gana daug laiko, kol išmoks visus veiksmus. Esant tokiai situacijai, dažnai naudinga pradėti ugdyti savarankiškumą užtikrinant, kad vaikas išmoktų

savarankiškai atlikti paskutinį užduoties veiksmą, tada - paskutinius du, galiausiai - paskutinius tris. Tai vadinama **atgaliniu elgsenos struktūrinimu**. Pavyzdžiui, padėkite vaikui nusivilkti drabužius iki pat paskutinio veiksmo (marškinėlių nusivilkimo per galvą), kurį vaikas gali atlikti savarankiškai. Vaikui įvaldžius šį veiksmą, galite pereiti prie priešpaskutinio veiksmo (nusivilkti marškinėlius per kaklą ir galvą). Šį procesą aptarėme 7 skyriuje. Tėvai suskirsto įgūdį į atskirus veiksmus ir kiekvieno veiksmo moko kaip atskiro savarankiško įgūdžio, net vaikui dalyvaujant visuose veiksmuose, kad išmokytų jų seką.

Dėmesio! Rekomenduojame *nenaudoti* žodinių nurodymų atskiruose sekos etapuose. Nurodymas „Nusiplauk rankas“ turi reikšti visus rankų plovimo proceso veiksmus. Tarpinių veiksmų vaiką mokykite naudodami fizinius paraginimus ir užuominas gestais, bet nenaudokite žodinių nurodymų norėdami paraginti vaiką atlikti atskirus veiksmus. Kitaip gali kilti rizika, kad vaikas tik ir lauks, kol jam bus nupasakotas kiekvienas žingsnis. Kiekvienas *veiksmas* turėtų tapti tolesnio veiksmo stimulu. Taigi, norėdami palaikyti veiksmų seką, galite naudoti fizinius paraginimus ar užuominas gestais, be to, jei būtina padėti vaikui atlikti sudėtingų veiksmų, apimančių daiktus, seką, galite pasitelkti tam tikrą fizinį medžiagų išdėstymą (pavyzdžiui, atitinkama tvarka išdėstyti drabužius, kuriuos vaikas turi apsirengti, arba padėti ant stalo visus stalo įrankius, kurių reikia dengiant stalą).

1-4 etapų apibendrinimas

Išsiaiškinti, kaip padėti vaikui išmokti suprasti nurodymus, gali pagelbėti vaiko intervencijos programos specialistų grupė. Šioje knygoje tiesiog pateikiame jums atskaitos tašką (nuo kurio galite pradėti išgirdę diagnozę, kol laukiate, kad jūsų vaikui būtų organizuotos ir pradėtos teikti reikiamos paslaugos) ir aprašome tolesnius veiksmus (kaip dirbti su vaiku namuose ir kasdieniame gyvenime, sustiprinant kitas intervencines priemones). Jei norite įvertinti savo pačių mokymosi pažangą, patikrinkite, ar sutinkate su dauguma teiginių toliau pateiktame kontroliniame sąrašas. Jei į juos atsakote teigiamai, jau turite svarbiausių įgūdžių, kuriuos taikydami galėsite padėti savo vaikui suprasti kalbėjimą. Tai įgūdžiai, kuriuos naudosite per visą vaiko mokymosi kalbėti procesą, remdamiesi garsais, kuriuos vaikas jau gali išstarti, siūlydami naujus žodžius atitinkamame kontekste ir padėdami vaikui vykdyti nurodymus per prasmingą ir malonią veiklą. Jeigu nesate tikri dėl šių įgūdžių, grįžkite į skyriaus pradžią ir skaitykite jį iš naujo. Galite paprašyti, kad vaiko logopedas įvertintų jūsų bendravimą ir pateiktų išvadas ir nurodymus dėl šių metodų taikymo.

Veiklos kontrolinis sąrašas.

Ar padėdu savo vaikui suprasti kalbą?

- Reguliariai įtraukiu į kasdienes žaidimus ir vaiko priežiūros veiklą paprastus žodžius ir nurodymus.
- Stebiu save ir nuosekliai padėdu savo vaikui įvykdyti nurodymus.
- Visada vaikui po sėkmingo bendradarbiavimo vykdamas nurodymus suteikiu kokį nors atlygį.
- Greitai mažindama(s) savo pagalbą, skatinu vaiko savarankiškumą vykdamas nurodymus.
- Mokydama(s) savo vaiką naujų įgūdžių, veiklai pristatyti vartuju paprastą tiesioginę kalbą.
- Dirbant su vaiku, mano nurodymai ar instrukcijos yra subalansuoti dėl daugelio galimybių vaikui pasirinkti ir žaisti kartu.
- Mes esame šio proceso partneriai.

APIBENDRINIMAS: recepcinės kalbos raidos skatinimas

1 etapas. Tikėkitės gauti atsakymą.

Veikla. Per kasdienę atsakymo ir jį gaukite veiklą, per kurią atliekate veiksmus pakaitomis, naudokite gestus ir žodžius ir tikėkitės Pateikite paprastus prašymus ar nurodymus ir reikalaukite vaiko reakcijos. Kiekvieną atsakymą pastiprinkite.

Metodai. Atkreipkite vaiko dėmesį, duokite jam paprastą nurodymą ir šiek tiek palaukite

reakcijos. Jei reakcijos nesulaukiate, greitai duokite fizinę užuominą arba paraginkite vaiką įvykdyti nurodymą, o tada įtraukite kalbos pastiprinimo elementą.

2 etapas. Aiškiai nustatykite natūralius vaiko kalbos pastiprinimo elementus ir naudokite juos atsakydami į kalbėjimą

Veikla. Stebėkite savo vaiko tikslus ir motyvaciją ir naudokite pastiprinimo elementus, kad užtikrintumėte instrukcijų, prašymų ar nurodymų vykdymą. Per kasdienę veiklą, prieš duodami tai, ko nori vaikas, pateikite paprastų prašymų.

Metodai. Jei vaikas nori konkretaus daikto, prieš duodami tą daiktą paprašykite, kad jis įvykdytų jūsų nurodymą, pavyzdžiui, „Atsisėsk“ ar „Ateik čia“. Pateikite nurodymą prieš darydami tai, ko nori jūsų vaikas, nesvarbu, kad vis tiek padarysite tai bet koku atveju. Vaikas įpras girdėti jūsų nurodymus ir sulaukti pagyrimo ar kito atlygio įvykdęs nurodymą.

3 etapas. Mažiau nurodinėkite ir atkakliau siekite tikslo

Veikla. Per įprastinę kasdienę veiklą ar žaidimus parodykite vaikui, kad jūsų žodžiai turi prasmę, nuosekliai siekdami savo ir pakomentuodami.

Metodai. Per dieną pateikite nurodymų, bet visada siekite, kad jie būtų įvykdyti, tikėdamiesi vaiko atsako, net jei turėtumėte padėti vaikui tai padaryti, tik mažinkite gestų ir užuominų skaičių ir pagalbą.

4 etapas. Mokykite vaiką suprasti vis naujus žodžius ir nurodymus

Veikla mokant paprastų vieno ar dviejų veiksmų įgūdžių. Per kasdienę veiklą, norėdami išmokyti vaiką naujų įgūdžių, nustatykite apdovanojimą (žaismingos maudynės vonioje nusirengus; leidimas įeiti į vaikų darželio grupės patalpą nusivilkus ir pasikabinus striukę; mėgstamos pasakos paskaitymas atsinešus pižamą; greitas žaislo, kuriuo pasidalijo su kitais, gražinimas ir kito žaislo gavimas). Tada duokite vaikui nurodymą, padėkite jį įvykdyti ir apdovanokite.

Metodai. Naudodami pakartotinės praktikos galimybes (kasdien arba kelis kartus per dieną), galėsite palaipsniui mažinti pagalbą, kurią suteikiate vaikui, kad jis įvykdytų nurodymą (mažinti raginimus). Tai reiškia, kad pateikę nurodymą teiksime vis mažiau pagalbos ir tik gestais parodysime, kad jūsų vaikas galėtų tai padaryti. Vėliau pašalinsite ir gestus, o vaikas įvykdys jūsų žodinį nurodymą ir galės savarankiškai naudotis šiais įgūdžiais.

Veikla mokant daugiapakopių įgūdžių. Veikloje (pavyzdžiui, vaiko rengimo), kuri apima daug veiksmų, taikykite mokymo metodus, kurie buvo naudojami mokant vieno veiksmo įgūdžių, bet pradėkite nuo paskutinio veiksmo, tada pridėkite priešpaskutinį veiksmą ir taip toliau.

Metodai. Padalykite sudėtingus įgūdžius į pavienius veiksmus. Kiekvieno veiksmo mokykite, tarsi jis būtų atskiras įgūdis, pradėdami nuo paskutiniojo. Paskui, norėdami išmokyti sudėtingo įgūdžio, sujunkite visus veiksmus į vieną seką. Venkite skirtingų žodinių nurodymų naudojimo

kiekvienam veiksmui - visiems sudėtinio įgūdžio veiksmams naudokite vieną žodinį nurodymą. Norėdami padėti vaikui sujungti atskirus veiksmus į vieną seką, pasitelkite fizinius paraginimus ir užuominas (pavyzdžiui, išdėstydami reikiamas sekos medžiagas).

SKYRIAUS APIBENDRINIMAS

ASS turintiems mažiems vaikams sunku išmokti vartoti ir suprasti kalbą. Vis dėlto jie gali padaryti didžiulę pažangą šioje srityje. Mes tikime ir moksliniais tyrimais bei klinicine praktika įrodėme, kad dauguma ASS turinčių mažų vaikų gali išmokti funkcinės, spontaniškos ir frazių kalbos. Siekiant skatinti kalbos raidą, būtina užtikrinti aukštos kokybės kalbinę patirtį ir intervencijos specialistų pagalbą per visą ikimokyklinio amžiaus laikotarpį. Tėvai turi daugiausia galimybių suteikti kuo daugiau mokymosi kalbėti galimybių, nepriklausomai nuo išorinės terapijos intensyvumo.

Kalbėjimo įgūdžiai grindžiami gestais, pamėgdžiojimu, grupiniu dėmesiu ir žaidimais, apimančiais garsus ir daiktus. Funkcinė komunikacinė kalba prasideda nuo šių įgūdžių. Pagrindiniai metodai, kuriuos jūs, tėvai, galite naudoti, yra savo kalbos supaprastinimas, daugybės kasdienių galimybių vaikui įsitraukti į bendrą veiklą ir bendrauti su jumis sukūrimas, gestų, žodžių ir garso efektų naudojimas visoje veikloje su vaiku, vaiko kalbinių garsų repertuaro sukūrimas per vokalinius žaidimus, apimančius pamėgdžiojimą, garso efektus, gyvūnų garsus ir dainų pavyzdžius žaidžiant. Padidinkite savo lūkesčius, susijusius su vaiko garsų tarimu naudojant gestus. Be to, padidinkite savo lūkesčius ir atkakliai siekite tikslo, parodydami vaikui, kaip klausytis ir atsakyti į jūsų paprastus nurodymus. Pasistenkite, kad bendravimas taptų visos kasdienės vaiko priežiūros veiklos ir žaidimų su juo dalimi. Kaip įmanoma dažniau įtraukite savo vaiką į namų ruošą. Vaikai mokosi funkcinę kalbą įgūdžių bendraudami su kitais asmenimis, kurie su jais kalba ir įsitraukia į bendrą veiklą. Būtent taip išmoksta vartoti ir suprasti šnekamąją kalbą kiekvienas vaikas.

Atmintinė

Tikslas: padėti vaikui vartoti ir suprasti kalbą. Etapai:

- **Padidinkite savo lūkesčius!**
- **Nuolat mėgdžiokite savo vaiko garsus ir taip kurkite vokalinius žaidimus.**
- **Viskas aplink, kiekvienas veiksmas ir savybė, turi turėti pavadinimą.**
- **Vartokite paprastą kalbą; laikykitės plius vieno taisyklės.**
- **Užtikrinkite, kad jūsų vaikas girdėtų žodžius, kuriuos norite išgirsti jį sakant.**
- **Mažiau nurodinėkite, bet atkakliai siekite tikslo.**

Is An Early Start for Your Child with Autism. © 2012, Guilford Press

14. Apžvalga

Štai ir priartėjome prie ilgos kelionės su šia knyga pabaigos. Tikriausiai išmokote daugybę strategijų, padedančių tiesiogiai spręsti ankstyvojo autizmo keliamus mokymosi iššūkius. Visos jos pagrįstos sėkmingu ankstyvosios pradžios Denverio modelio taikymu: mažiems vaikams padedama mokytis natūraliai įtraukiant mokymąsi į kasdienę veiklą, pirmiausia - į žaidimus. Autizmo spektro sutrikimą (ASS) turintiems vaikams svarbu atrasti socialinės sąveikos teikiamus pranašumus, nes bendra veikla ir bendravimas su kitais paspartina mokymąsi, įskaitant kalbos įgūdžių formavimą.

Tikimės, kad įgijote praktikos ir visas aptartas strategijas pavyksta taikyti gana gerai. Taip

pat viliamės, kad jau pastebėjote, jog vaikas vis labiau įsitraukia, daugiau bendrauja ir geriau mokosi, todėl galite tikėtis geresnės jo ateities.

Paskutiniajame skyriuje dar kartą apžvelgsime jūsų įgytus įgūdžius, kad pamatytume, kaip jie dera tarpusavyje kiekvieną dieną bendraujant su vaiku ir skatina jo raidą šiame itin svarbiame ankstyvajame gyvenimo etape. Be to, parodysime, kaip tėvų taikomi metodai sąveikauja su jumis ir jūsų vaikui padedančių specialistų ankstyvosios intervencijos priemonėmis. Galiausiai priminsime pačius svarbiausius principus, kad galėtumėte dar ilgai ir toliau mokyti savo vaiką, ir nukreipsime jus į reikiamus skyrius, jei kartais pasitaikytų knygoje aptariamų metodų naudojimo sunkumų.

Visų pirma - du svarbūs patarimai, jei neseniai žengėte pirmuosius žingsnius ir nerimaujate, ar pavyks sėkmingai įtraukti šiuos metodus į kasdienį gyvenimą (juk vis nepakanka laiko):

- **Skirkite laiko bendravimui ir žaidimams su vaiku.** Iš tiesų nelengva taikyti mokymo metodus, pasirinkti žaidimus ir organizuoti kitą kasdienę veiklą taip, kad atsirastų tinkamų mokymo galimybių. Taip, galbūt reikės daugiau laiko, o padaryti pavyks mažiau, nei tikėjotės. ASS turintiems mažiems vaikams reikia laiko priprasti prie naujos tvarkos. Taip pat reikia skirti laiko vaikams įpratinti, o vaikas dėl tvarkos pokyčių gali reikšti nepasitenkinimą. Vis dėlto greitai jums ir vaikui pavyks daugelį dalykų atlikti be papildomų pastangų. Kuo daugiau praktikos įgysite, tuo natūraliau viskas klostysis. Jums net nereikės atskirai apgalvoti, planuoti ir stebėti savo veiksmų, nes viskas ir taip pavyks. Tas pats pasakytina ir apie jūsų vaiką. Visi maži vaikai yra lankstūs ir geba išmokyti naujos tvarkos, be to, jiems patinka bendrauti su tėvais (kuo vaikas mažesnis, tuo lankstesnis). Kad ir ką darytumėte (rengtumėte, maitintumėte vaiką, žaistumėte su juo ant grindų ar vartytumėte knygutes prieš miegą), svarbiausia - dienos metu rasti laiko interaktyviai veiklai, kad vaikas su jumis bendrautų tiesiogiai, galėtumėte pristatyti bendrą veiklą ir užtikrinti vaiko įsitraukimą. Tik taip vaikas gali ko nors išmokyti.
- **Ženkite į priekį mažais žingsneliais.** Pažangai tinka maži žingsneliai, svarbiausia - kad veikla teiktų malonumą ir patiktų vaikui (būtų kaip atlygis už dalyvavimą). Savo ruožtu apsidžiaugsite pamatę, kad vaikas vis labiau įsitraukia į šeimos gyvenimą, išmoksta daug kalbos niuansų ir susipažįsta su savo šeimos pasauliu. Nepamirškite, kad pergalė pasiekama veikiant ramiai ir užtikrintai. Skirkite laiko prisitaikyti prie naujos tvarkos. Vienokios ar kitokios tvarkos reikės laikytis visuomet, tačiau jei taikysite šioje knygoje aptartus metodus, jums ir vaikui tiesiog bus maloniau dirbti kartu.

Patariame šiuos metodus pristatyti ir kitiems su vaiku susijusiems asmenims: savo partneriui ar sutuoktiniui, seneliams, vaiko broliams ar seserims, auklėms, ikimokyklinio ugdymo įstaigos darbuotojams ir kitiems prie jūsų vaiko priežiūros prisidedantiems žmonėms. Jei tai padarysite, jūsų vaikas turės daugiau galimybių mokytis, kitiems bus maloniau bendrauti su jūsų vaiku, o jūs galėsite pasidalyti atsakomybe už vaiko mokymąsi su daugeliu kitų jūsų vaikui neabejingų asmenų. Be to, galėsite su šiais asmenimis aptarti, kas pasiteisino, o kas galbūt nelabai, jūsų vaikas galės taikyti naujus įgūdžius ne tik su jumis, bet ir su kitais žmonėmis, o kiekvienas dalyvis mokymąsi praturtins savo individualiu bendravimo stiliumi ir idėjomis, todėl mokymasis taps įvairiapusiškesnis.

Kas svarbiausia norint suteikti vaikui ankstyvąją galimybę

Veikiausiai jau suprantate, kiek įvairių mokymosi galimybių galite suteikti savo vaikui per žaidimų ir priežiūros veiklą. Jei pradėjote vadovautis mūsų pasiūlymais savo veikloje, vadinasi, laikotės svarbiausių ASS turinčių vaikų mokymo principų.

Ko gero, pakankamai gerai išmokote pritraukti ir išlaikyti vaiko dėmesį.

Jau žinote, kad mokymuisi reikalingas dėmesys, todėl jei laikėtės patarimų, kokią padėtį užimti bendraujant su vaiku, kaip atsilyginti už dėmesį ir kaip užsitikrinti vaiko dėmesį prieš pradėdami jį ko nors mokyti arba atsilyginti už sėkmingas pamokas, tikėtina, kad vaikas jums skiria gerokai daugiau dėmesio, negu tik pradėjus skaityti šią knygą. **Perskaičius knygą pakaks įsiminti šią taisyklę: svarbiausia - užsitikrinti ir išlaikyti vaiko dėmesį, nes tik tuomet mokymasis bus sėkmingas.**

Jūs suprantate bendros veiklos struktūrą ir jos svarbą vaiko mokymui ir įtraukimui.

Bendra veikla priklauso nuo abiejų partnerių, kurie pakaitomis imasi iniciatyvos ir ja seka.

Partneriai žaidžia kartu ir remiasi vienas kito veiksmis (mėgdžiodami, plėtodami veiklą ar keisdamiesi vaidmenimis). Būtent per bendrą veiklą maži vaikai gali mokytis natūralioje aplinkoje - namuose ir kitur, dalyvaujant jums ir kitiems šeimos nariams, bičiuliams ir klasės draugams. Bendrai veiklai būtinas vaiko dėmesys, motyvacija ir susidomėjimas veikla. Kai atliekate bendrą veiklą, esate akis į akį su vaiku, todėl abu skiriate dėmesio ir laiko veiklos priemonėms ir vienas kitam. Kartu sugalvojate temą ir jos pajvairinimą. Galiausiai kartu vieną veiklą baigiate ir sklandžiai pereinate prie kitos (svarbu išlaikyti vaiko dėmesį ir pasirinkus kitą veiklą, kad mokymasis vyktų nenutrūkstamai).

Greičiausiai daug eksperimentavote su bendros veiklos struktūra, taikėte ją per maitinimą ir vaiko priežiūros veiklą, pavyzdžiui, maudydami, rengdami, perrengdami ir guldydami vaiką miegoti, taip pat žaisdami. Dabar, kai knygą jau perskaitėte, tikriausiai turite daug bendros veiklos, per ją kartais naudojate žaislais ir kitais daiktais. Tokia su daiktais susieta tvarka skatina kognityvinę, žaidimų, motorinę ir kalbinę raidą. Taip pat esama žaidimų be žaislų. Jutiminiai bendravimo žaidimai leidžia dalytis jausmais ir dėmesiu, skatina kalbinius, pamėgdžiojimo ir socialinius įgūdžius. Turbūt pastebėjote, kad jūsų vaikas itin noriai dalyvauja bendroje veikloje su jumis ir kitais asmenimis, geriau sutelkia dėmesį, demonstruoja geresnę dalyvavimo motyvaciją, įgyja daugiau įgūdžių, ilgiau ir kokybiškiau žaidžia su žaislais ir gerokai daugiau bendrauja. Čia patariame trumpam stabtelėti, prisiminti, nuo ko pradėjote, ir pasidžiaugti savo vaiko pasiekimais.

Daug sužinojote apie vaikų mokymosi procesą. Dabar suprantate, kad mokymosi pagrindus taikėte visoje su vaiku susijusioje veikloje. Įvairūs terminai, kaip **prielaida, elgesys, pasekmė** ir **pastiprinimas**, jums nebėra tušti žodžiai. Jau žinote, kad vaiko elgesys priklauso nuo skirtingų stimulų (prielaidų) ir kad mokymo ir mokymosi procesas susieja prielaidą ir elgesį, nes vaikas susilaukia pageidaujamo atlygio (iš karto vaikui pademonstravus įgūdžius, kuriuos siekiate perteikti). Kai tik suprasite šį santykį, ne tik galėsite perteikti vaikui naujus įgūdžius, bet ir sumažinti nepageidaujamą elgesį, be to, jis ras labiau priimtinių, bendravimu pagrįstų būdų savo tikslams pasiekti. Tai jums pravers rengiant naujų įgūdžių ir elgesio mokymo planus, nes galėsite savarankiškai apgalvoti pagrindinius mokymosi elementus.

Jeigu perskaitėte šią knygą, vadinasi, jau daug žinote apie bendravimo įgūdžių raidą. Raidos įgūdžiai, kuriuos pasitelkdami maži vaikai mokosi iš kitų (pavyzdžiui, pamėgdžiojimas, grupinis dėmesys, gestų ir žodinis bendravimas, kalba, žaidimai ir praktika per kasdienę veiklą), labai svarbūs jūsų dabarties suvokimui. Iš šios knygos išmokote, kaip į bet kokią bendrą veiklą įtraukti mėgdžiojimą. Pamėgdžioti veiksmus su daiktais itin lengva vykdant bendrą neapibrėžtą su daiktais susijusią veiklą. Pamėgdžiojimas gestais itin naudingas per jutiminius bendravimo žaidimus, pirmiausia tam tinka dainos ir žaidimas pirštais. Žodinis pamėgdžiojimas mokantis naujų kalbos struktūrų vyksta mokantis kalbėti bet kokioje bendroje veikloje.

Dabar gerokai daugiau žinote apie kalbos įgūdžių raidą - iš prasmingų gestų, to, kaip vaikas naudoja balsą ir iš nuolatinio mokymosi proceso pastebėjote, kaip gestais ir kalba galima paveikti kitus žmones. Taip pat žinote, koks reikšmingas funkcinis bendravimas, tai yra kaip svarbu padėti jūsų vaikui lavinti gestus ir žodžius, kad jis galėtų išreikšti mintis. Per šią veiklą rodote vaikui gestus ir tariate žodžius, kuriais jis gali išreikšti savo norus, veiksmus, susidomėjimą ir jausmus. Dabar vaikas klausosi jūsų žodžių, o vėliau galbūt pats juos ištars.

Kalbos tikslas - koordinuoti veiksmus ir dalytis informacija ir patirtimi su kitais, todėl kalba visų pirma yra socialinio elgesio forma. Kai reaguojate į vaiko gestus ir kalbą, parodydami jų prasmę, pabrėžiate funkcinis ir socialinius bendravimo aspektus, tai yra, kai garsiai įvardijate tai, ką vaikas išreiškė savo kūno ar žodine kalba (vieną kitą žodį tiek pridėdami), siekiate, kad vaikas žinotų, jog jį išgirdote ir suprantate, taip pat kad vaikas galėtų kiek pažangesniu lygiu reikšti savo mintis. Tai vadinama plius vieno taisykle. Svarbu atsakyti į bendravimą prasmingu bendravimu, o ne pagyromis. Jūs taip pat žinote, kaip galima visa tai įtraukti į žaismingą veiklą (tinka tiek žaidimai, tiek priežiūros veikla). Dabar jau tikriausiai esate ir žaidimo ekspertai. Greičiausiai jūs - labai smagūs žaidimų partneriai ir turite įvairiausių žaidimų asortimentą: žaidimai su žaislais, bendravimo žaidimai, vaidmenų, fiziniai žaidimais, veikla lauke.

Galiausiai išmokote maksimaliai išnaudoti mokymo galimybes kasdienėje veikloje su vaiku. Prisiminkite pagrindines šešias 4 skyriuje aptartas veiklos sritis: žaidimas su žaislais ar kitais daiktais, bendravimo žaidimai, knygų skaitymas, valgymas, vaiko priežiūros veikla (maudymas, aprengimas, perrengimas ir ruošimasis miegui) ir namų ruoša. Kaip tik toliau

prisiminsime pagrindines gaires, kaip maksimaliai išnaudoti šias galimybes.

Valgymas

Ar jūsų vaikas valgo prie stalo, sėdėdamas ant paaukštino arba maitinimo kėdutėje? Jei ne, pasistenkite pakeisti padėtį ir valgykite kartu su vaiku. Siūlome vaiką maitinti tuo pačiu metu, kai valgo ir kiti šeimos nariai. Pamėginkite per dieną suplanuoti tris pagrindinius valgymus ir tris užkandžiavimus prie stalo, dalyvaujant kitiems šeimos nariams, taip pat sumažinkite arba visai atsisakykite progų užkasti prabėgomis. Vaikui atsisėdus atsigerti ar pavalgyti (net ir prisėdus ant grindų išgerti kelis gurkšnius) turėsite galimybę tobulinti prašymo, mėgdžiojimo ir bendravimo įgūdžius, susijusius su maistu ir gėrimais, o tai vaikus paprastai labai motyvuoja.

Skaitydami galbūt suprasite, jog anksčiau jums buvo pavykę pasiekti, kad vaikas valgytų ir užkandžiautų nustatytu laiku, o dabar jis vėl valgo tada, kai įsigeidžia, ir ten, kur nori. Kadangi tokie pokyčiai neįvyko per dieną, galite grįžti prie ankstesnio ritmo, taip pat laipsniškai:

1. Pirmiausia pasirūpinkite, kad vaikas valgytų tik atsisėdęs. Valgyti geriausia prie stalo, bet jei tai pernelyg sudėtinga, pasiūlykite vaikui atsisėsti ten, kur jis tuo metu yra. Vaikui atsisėdus, galite paduoti valgio ar gėrimo. Jei vaikas ima stotis su maistu rankose, maistą paimkite ir vėl pasiūlykite atsisėsti. Galbūt vaikas atsisakys sėdėti ir jam pakaks tų kelių kąsnių, todėl turėsite paimti nesuvalgytą maistą. Vis dėlto jei vaikas dar socialiai nepavalgę, vadinasi, greitai vėl išalks ar ištrokš, o tuomet vėl galėsite pasipraktikuoti. Jei elgsitės šiltai ir švelniai, bet laikysitės savo, tikriausiai greitai pavyks išmokyti vaiką šio įgūdžio.
2. Kai vaikas išmoks atsisėsti, pasirūpinkite, kad valgydamas jis sėdėtų virtuvėje ant maitinimo kėdutės. Duokite vaikui tik tiek maisto, kiek jis gali suvalgyti ar išgerti vienu metu, ir palaukite valandą ar dvi iki kito užkandžiavimo ar valgymo.
3. Kai vaikas įpras valgyti ir gerti virtuvėje, pasodinkite jį į maitinimo kėdutę ar ant paaukštino, kad maitindami būtumėte tiesiai priešais jį.
4. Būtinai ir patys ką nors lengvai užkaskite ar atsigerkite, pavyzdžiui, puodelį kavos ar vieną kitą vaisių, kad maitindami vaiką galėtumėte ir pabendrauti. Jei valgio metu jūsų namuose paprastai būna įjungtas televizorius ar rodomi filmai, įrangą išjunkite iš karto (jei vaikas neprieštaruoja) arba palaipsniui (per kelis valgymus sumažinkite garsą, pritemdykite vaizdą, o vėliau visai išjunkite televizorių). Geriausia atsisėsti prie vaiko, pasidėti maistą ant stalo (pageidautina, kad dalyvautumėte patys ir kiti šeimos nariai), pasiūlyti maisto, jį įvardyti ir palaukti, kol vaikas akimis, balsu ar gestu paprašys maisto. Maitinkite nedidelėmis porcijomis, kad vaikas turėtų ne kartą prašyti, kol pasisotins. Jei tokia tvarka vaiką maitinsite tris kartus per dieną ir dar tris kartus prie stalo užkandžiausite, pagerės vaiko mityba ir mitybos įpročiai, be to, turėsite daugiau progų pabendrauti. Jei tris kartus per dieną taip maitintis pernelyg keblu, pamėginkite ištaikyti nors kartą ar du kartus.

Vaiko priežiūros veikla

Perrengdami, maudydami, rengdami vaiką, plaudami rankas, valydami dantis ir ruošdami miegui žaiskite bendravimo žaidimus. Nepamirškite į vaiko priežiūros veiklą įtraukti dainelių, bendravimo žaidimų ir žaidimų su įvairiais daiktais. Padėkite vaikui kuo daugiau veiksmų atlikti savarankiškai, o ne laikytis pasyviai (ar net priešintis), kol patys viską už jį darote. Kai padedate vaikui dalyvauti prausiantis ir šluostantis, valantis dantis, plaunantis rankas, paduodant jums sauskelnes ar kojine (batą), netylėkite - kuo daugiau bendraukite, nes tai skatina kalbos raidą. Visoms šioms užduotims jau skiriate laiko, o jei jas papildysite bendravimo žaidimais ir atsižvelgsite į vaiko lūkesčius, jis galės išmokti daugiau. Pavyzdžiui, jei rengiamas vaikas žiūri filmuką, tuo metu jo rengtis neišmokysite. O jei televizorių išjungsite, liksite su vaiku akis į akį ir galėsite padėti jam pačiam atlikti visus veiksmus (apsirengti visus drabužius, paduoti jums batus, kojines ar sauskelnes, užsisiegti užtrauktuką ar sagas), paprastais žodžiais pasakodami viską, kas daroma, kad vaikas lavintų kalbinius, socialinius ir motorinius įgūdžius.

Kalbiniams įgūdžiams lavinti itin svarbus laikas prieš miegą. Ar turite nusistovėjusią ruošimosi miegui tvarką? Jei dar ne, sukurkite ją. Jei kas vakarą vaiką maudysite ir pažaisite su vonios žaislais, padėsite jam įgyti daugybę kalbinių ir socialinio bendravimo įgūdžių. Vaikas gali daug išmokti ir tuomet, kai jį prausiate ir šluostote, tepate losjonu ir rengiate pižamą. Kalbinius ir

mokymosi įgūdžius galima stiprinti ir valantis dantis. Taip pat išnaudokite laiką, kai guldoite vaiką į lovą ir kartu vartote knygeles (vaikui įvardykite paveikslėlius ir papasakokite apie juos, nepamiršdami garso efektų, o ne skaitykite tekstą).

Štai ir aptarėme, ką galite nuveikti per beveik valandą prieš miegą. Taip, tam reikia laiko ir kelis mažus vaikus auginantems ar kitų įsipareigojimų turintiems tėvams teks daug suspėti. Vis dėlto visą šią valandą galite panaudoti kalbiniams ir socialiniams įgūdžiams stiprinti; be to, tiek nuveikus vaikas lengviau užmigs. Vaikui vakare bus labai naudingos net ir viena ar vos kelios veiklos rūšys. Jos itin pravers mokantis, jei bus atliekamos nuosekliai ir kartojamoms.

Žaidimai su žaislais ir bendravimo žaidimai

Veikiausiai jau dažniau žaidžiate su žaislais ir jutiminius bendravimo žaidimus - juk apie tai knygoje daug kalbėjome. Jei tam skirsite vos 15-30 minučių du tris kartus per dieną (ryte, po pietų ir vakare) namuose ir lauke, dar labiau išlavinsite bendravimo ir mokymosi įgūdžius. Žaidžiant svarbiausia nepamiršti bendros veiklos struktūros, partneriams bendraujant tiesiogiai, įsitraukiant į bendrą veiklą, naudojant žaislus ar žaidžiant kitus bendravimo žaidimus ir visą laiką bendraujant tarpusavyje. Padėkite šiuos metodus taikyti ir kitiems su vaiku žaidžiantiems asmenimis (jūsų tėvams, vyresniesiems broliams ir seserims, seneliams, auklėms ir kt.).

Namų ruošą

Nenuvertinkite ir namų ruošos. Yra daug būdų įtraukti į šiuos darbus mažus vaikus. Vaikas gali padėti pašerti šuniuką, palaistyti gėles, išimti drabužius iš džiuvyklės ar nuplauti automobilio ratus. Kol jūs ruošiate salotas, vaikas gali žaisti plautuvėje su vandeniu, šepetėliu ir daržovėmis. Kol suplausite indus, vaikas gali pažaisti su burbulais. Įtraukite vaiką ir kepdami sausainius ar dėdami į puodą ar į salotas supjaustytas daržoves. Vaikas gali padėti ištuštinti indaplovę ir sudėti stalo įrankius į jiems skirtas įrankių stalčiaus vietas. Kai einate apsipirkti, vaikas gali dėti prekes į vežimėlį. Jei įtrauksite vaiką į kasdienę veiklą, savaime aišku, kalbėsime su vaiku apie užduotis ir padėsime vaikui jas įveikti. Tai reiškia, kad vaikas įgis naujos patirties, išlavins naujų įgūdžių, pažins aplinkinį pasaulį, išmoks naujų žodžių ir mokysis iš jūsų. Vaikas išmoks daug kasdienio gyvenimo dalykų vien dalyvaudamas su jumis namų ruošoje.

Bendradarbiavimas su specialistais

Ko gero, jūsų vaikas jau dalyvauja ankstyvosios intervencijos programoje (arba darote viską, kad tai įvyktų) ir dirbate su specialistais, siekdami jo pažangos. Tikėtina, kad vaiko intervencijos specialistai ir auklėtojai jau nustatė, kokiose srityse vaikas gali tobulėti, ir tuo remdamiesi sudarė mokymosi tikslų sąrašą. Knygos medžiaga padės jums ugdyti šiuos vaiko įgūdžius (kai žaidžiate, rūpinatės vaiku ir atliekate kitą kasdienę veiklą) tiek namuose, tiek kitur. Kadangi glaudžiai bendradarbiausite su specialistais, nesivaržydami teiraukitės informacijos, prašykite paaiškinti ar patarti, jei kils nors mažiausių abejonių dėl vaiko.

- Jei reikia, kad specialistai suskaidytų mokymosi tikslus į smulkesnius etapus (kad būtų lengviau juos įtraukti į kasdienę veiklą), paprašykite jų tai padaryti, kad būtų aišku, nuo ko pradėti ugdyti įgūdžius.
- Jei dar neturite kiekvieno specialisto intervencinių tikslų kopijos, paprašykite ją padaryti.
- Jei jums reikia pagalbos, kaip keliamų tikslų siekti namuose pasinaudojant įprastine veikla, paprašykite specialistų parodyti ir sudaryti jums darbo namuose programą.

Stebėkite, kaip specialistai dirba su vaiku. Atkreipkite dėmesį, kas pasiteisina, o kas galbūt ne. Prisijunkite prie vaiko intervencijos programos užsiėmimų - tuomet daug ko išmoksime iš specialistų ir bus lengviau iškeltų tikslų siekti namų aplinkoje. Taip vaikas iš specialistų žinių gaus daugiau naudos. Padėkite specialistams nustatyti, kas jūsų vaikui naudinga, o kas ne. Nors jie yra savo sričių ekspertai, savo vaiką geriausiai pažįstate jūs. Jūs žinote, ką vaikas mėgsta ir ko ne, kaip jam geriausia mokytis, ką jis moka atlikti namuose, ko dar nemoka, kokie metodai tinka, o kokie - ne. Pasidalykite su specialistais šiomis žiniomis. Jei tik pastebėsite, kad specialistams nepavyksta pasiekti pažangos, netylėkite. Jei pažangos nėra, vadinasi, ydingas mokymo planas, o ne riboti vaiko gebėjimai mokytis. Jei kokioje nors srityje pažangos nesulaukiate, paprašykite specialistų pasiūlyti kitą metodą. Jūs žinote, kad jūsų vaikas sugeba mokytis: tik pažiūrėkite, kiek daug jam pavyko išmokti per kelias savaites, kol dirbote su knyga.

Kas svarbiausia

- **Kas kartą bendraudami su vaiku suteikiate jam galimybę mokytis, o sau - mokytis.** Vaikas gali ko nors išmokti iš bet kokios bendros veiklos, tad atsakykite sau į klausimą, ar norite, kad jis mokytųsi iš to, kas vyksta. Padėkite vaikui dar daugiau išmokti iš atsitiktinių (jau esamų) patirčių, pavyzdžiui, šeimoje, išvykose, per namų ruošos darbus, priežiūros veiklą ar kur nors vykstant automobiliu. Jei šį laiką išnaudojate ir įtraukiate vaiką (ir jis nebus tiesiog pasyvus stebėtojas, nedalyvaujantis veikloje), vadinasi, kasdien suteikiate jam šimtus galimybių mokytis.
- **Pamėginkite lavinti vaiko įgūdžius tokioje aplinkoje, kurioje jie bus naudojami.** Ugdykite valgymo ir bendravimo įgūdžius prie stalo, kur valgo visa šeima. Pratinkite vaiką nusivilkti striukę ir pasikabinti iškart grįžus iš lauko (tiek namie, tiek ikimokyklinio ugdymo įstaigoje). Mokykite vaiką apsirengti ir nusirengti tam skirtoje vietoje, taip pat įvardykite kiekvienoje kasdienėje situacijoje ar veikloje naudojamus daiktus. Vaikai greičiau išsiugdo ir labiau įvirtina kasdienio gyvenimo įgūdžius gyvenimiškoje aplinkoje ir situacijose, o ne žaisdami su atminties kortelėmis ar kompiuteriniais žaidimais. Ilgam išlieka tik kasdienėje aplinkoje įgytos žinios.
- **Ugdykite iniciatyvumą ir spontaniškumą (pagal vaiko amžių).** Jei vaikas elgiasi spontaniškai ir imasi iniciatyvos, vadinasi, jis jau savarankiškas. Jūs nemokote vaiko vien klausyti nurodymų per visus dienos užsiėmimus. Kaip tik todėl siūlome strategijas, kaip sekti vaiko dėmesį ir suprasti jo rodomus ženklus, kad galėtumėte tinkamai paskatinti ir pasirinkti priemones, motyvuojančias vaiką įsitraukti ir dalyvauti. Skatiname atidžiai stebėti, jei vaikas spontaniškai pademonstruos įgūdžius, kuriuos stengiatės išugdyti. Jei sūnus savarankiškai (o ne jūsų paragintas žaidimo metu) ištaria kokius nors garsus arba išalkusi dukra ne verkia, o vedasi jus prie šaldytuvo, svarbu greitai atsilyginti, t. y. sustiprinti tinkamą vaiko elgesį. Svarbiausia, kad vaiko savarankiškumas atitiktų amžių ir nepakeistų bendravimo. Pavyzdžiui, daugelis dvimečių negali nevaržomi naudotis šaldytuvu, nes tai jiems per anksti. Taigi jei ASS turintis dvimetis vaikas pats atsidaro šaldytuvą, norėdamas atsigerti, tai gali reikšti, kad jis tiesiog nemoka paprašyti pagalbos kitų atsigerti arba nėra motyvuotas taip naudoti komunikacinių įgūdžių. Turbūt jau išmokėte vaiką dalyvauti daugelyje naujų veiklos formų (įskaitant įprastus namų ruošos darbus ir žaidimus). Visa tai kartu skatina vaiko gebėjimą inicijuoti veiklą ir spontaniškai pradėti bendrauti, žaisti ir dalyvauti socialiniuose mainuose. Padėkite vaikui įgyti jam pagal amžių tinkamų žaidimo, asmeninių ir kalbinių įgūdžių.
- **Padėkite vaikui suvaldyti susijaudinimą ir aktyvumo lygį, kad jam būtų lengviau mokytis.** Tai aptarėme kalbėdami apie bendros veiklos pasirinkimą. Ko gero, jau atradote interaktyvių žaidimų ritmą. Tikėtina, jog jau mokate optimizuoti vaiko dėmesį ir energiją, kad jis galėtų mokytis (kaitaliodami ramesnę ir aktyvesnę veiklą). Kaip minėjome, taip pat pravartu kaitalioti su daiktais susijusią bendrą veiklą ir jutiminius bendravimo žaidimus. Kurdami bendros veiklos galimybes keiskite vietą. Apie vaiko poreikius galite spręsti ir iš jo kūno kalbos bei padėties. Ramesnius, pasyvesnius vaikus galbūt reikės energizuoti mokymuisi įtraukiant į aktyvius, fizinius ar jutiminius bendravimo žaidimus, apimančius greitus judesius. Aktyviam, nuolat ką nors veikiančiam vaikui, kuriam sunku net trumpam susikaupti, patartina kaitalioti aktyvią fizinę ar socialinę veiklą (pavyzdžiui, gaudynės, bėgiojimas lauke, laipiojimas laiptais ar kopėčiomis, kita aktyvi veikla kieme) su kiek ramesne, lėtesne ritmiška jutimine bendravimo veikla, per kurią svarbiausia ko nors išmokti (pavyzdžiui, supimasis ant kamuolio, kėdės, ant jūsų kelių, kol dainuojate dainelę; vaikščiojimas ir judėjimas pagal ritmišką muziką; supimasis supamojoje kėdėje vartant interaktyvią knygą). Paruoškite judriam vaikui tinkamą fizinę erdvę patraukdami nereikalingus daiktus ir ribodami vienu metu prieinamas priemones, sudėkite žaislus į dėžes, kitas talpyklas ar spinteles, būkite pasirengę sklandžiai pereiti nuo vienos veiklos prie kitos, išlaikydami vaiko dėmesį. Nepamirškite laikytis bendros veiklos struktūros (tiek aktyviai, tiek ramiau leisdami laiką) ir išnaudoti mokymosi galimybes. Jei padėsite vaikui neprarasti mokymosi būsenos, smarkiai pagerės ir jo elgesys - taip vienu šūviu nušausite du zuikius.

- **Nepamirškite savo emocinės būklės.** Jei pasijusite emociškai išsekę ar svirs rankos, prisiminkite socialinės pagalbos tinklą, kurį minėjome anksčiau (pirmiausia 2 skyriuje). Paskambinkite draugams, ei. paštu ar per *Facebook* susisiekitė su kitais tėvais, galiausiai pasikalbėkite su savo partneriu ar kitais šeimos nariais. Jei prislėgta nuotaika nepraeina, kreipkitės į gydytoją. Svarbu laiku ieškoti pagalbos ir palaikymo, kad galėtumėte toliau džiaugtis gyvenimu ir padėti vaikui augti ir tobulėti.

Ką daryti kilus sunkumų

Jei pasitaikys sunkumų, siūlome atsakyti į šiuos klausimus. Jei į vieną ar daugiau klausimų atsakote neigiamai, pagalvokite apie taikomas strategijas ir prireikus grįžkite į nurodytus skyrius:

- Ar su vaiku bendrauju paprastais žodžiais ir sakiniiais (plius vieno taisyklė)? (Jei ne, žr. 13 skyrių.)
- Ar palaukiu, kol vaikas pademonstruos naujus įgūdžius be mano pagalbos? (Jei nesate tikri, žr. 12 skyrių.)
- Jei vaikui reikia pagalbos, ar padėdu tik tiek, kiek būtina, kad jis galėtų parodyti naują elgesio variantą ar įgūdžius? (Jei manote, kad čia darote klaidų, žr. 12 skyrių.)
- Ar su vaiku pradėdu bendrauti tik patraukęs (-usi) jo dėmesį? (Jei ne, žr. 4 skyrių.)
- Ar vaikas džiaugiasi konkrečia veikla? (Jei vaikas to neparodo, žr. 5 skyrių.)
- Ar veikla smagi man? (Jei ne, žr. 5 skyrių.)
- Ar vaikas susilaukia atlygio, kai pamėgina naudoti įgūdžius, kurių bandau jį išmokyti? (Jei nesate tikri, žr. 9 skyrių.)
- Ar pastebiu ir reaguuju į vaiko pastangas įsitraukti į bendrą veiklą ir bendrauti su manimi (net jei iki tobulybės toli)? (Jei nesate tikri, žr. 7 skyrių.)
- Ar mano vaikui užtenka praktikos naujam elgesio modeliui ar įgūdžiams įtvirtinti? (Žr. skyrius, kuriuose aptariami jums svarbūs įgūdžiai. Kiekviename skyriuje aprašoma, kaip juos įtvirtinti praktikuojant.)

Pabaigoje norime pabrėžti, kad ši knyga skirta jums, tėvams, nes jūs - pirmieji ir svarbiausi savo vaiko mokytojai. Vaikai neturės svarbesnių mokytojų už tėvus. Tikimės, kad čia aptarti įgūdžiai padės jums ir vaikui mokytis ir mokytis vienas iš kito dar daug metų. Viliamės, kad atskleidėme jums malonumą stebėti, kaip vaikas po truputį įgyja naujų įgūdžių. Nepamirškite, kad visi šie žingsneliai atneš didžiulę naudą, kai vaikas įsitrauks į veiklą, bendraus ir mokysis iš kitų. Matydami, kaip vaikas vystosi ir bendrauja su kitais, įgysite daugiau pasitikėjimo dėl vaiko ateities (jo gebėjimo gyventi visavertį, prasmingą, džiaugsmingą ir produktyvų gyvenimą).

PRIEDAS

Žaislai, medžiagos ir knygos jūsų vaikų, turinčiam autizmo spektro sutrikimą

Ikidarželinio amžiaus vaikų žaislai pagal amžių

Daiktai, kuriuos galima naudoti kaip žaislus

„Tupperware“ indai, matavimo indai, kočėlai ir tešla, skalbinių segtukai, stiklainiai, stalo įrankių dėklas, plastikiniai puodeliai, taurės, šaukštai, šakutės ir peiliai; vaikiškos žirklės, kreidelės ir žymekliai, stalčių ar lentynų popierius, kopijavimo popierius, žurnalai ir nuotraukos, kuriose vaizduojamos šeimos, jūsų mobiliajame telefone esančios įvairių daiktų, gyvūnų ar žmonių nuotraukos, tuščios javainių dėžutės ir indeliai, žurnalai, indų ploviklis (burbulams), skalbinių krepšys, sodo kastuvėliai ir kt.

Daiktai, kuriuos galima nusipirkti

Tai nėra privalomasis pirkinų sąrašas, bet iš jo galite pasisemti gausybę idėjų.

- Kartoninės knygos su dideliais paveikslėliais, kuriose pasakojamos paprastos istorijos (žr.

„Vaikų knygos pagal amžių“)

- Knygos su kūdikių nuotraukomis
- Kaladėlės
- 2,5 cm storio medinės kaladėlės su raidėmis ir piešiniais
- Įvairiaspalvių įvairiaformių kaladėlių rinkinys
- Sudedamieji žaislai
- Indeliai, dėžutės
- Paprastos sudedamosios figūrėlės
- Lego ir duplo kaladėlės
- Magnetinė piešimo lenta
- Kištukinė lenta su kištukais
- Dėlionės
- Medinės dėlionės su įdėtinėmis dalimis, ant kurių yra rankenėlės
- Medinės dėlionės su įdėtinėmis dalimis, ant kurių pavaizduoti suderinami paveikslėliai
- Dėlionės iš tarpusavyje nesujungiamų dalių (iki penkių dalių)
- Paprastos dėlionės iš tarpusavyje sujungiamų dalių (nuo trijų iki šešių dalių)
- Žaislai, su kuriais galima žaisti buitinius žaidimus (žaislinė vejapjovė, virtuvės reikmenys, šluotos ir kt.)
- Smėlio žaislai (kibirėliai, kastuvėliai, grėbliukai)
- Įvairių dydžių lėlės
- Lengvieji automobiliai, sunkvežimiai, traukinukai
- Įvairių formų ir dydžių nelūžtančios talpyklos
- Vonios žaislai (laivai, krovininiai laivai, plūdrūs cypiantieji žaislai)
- Įvairių formų ir dydžių kamuoliai
- Stumiamieji ir traukiamieji žaislai
- Lauko žaislai (slidės, sūpuoklės, smėlio dėžė)
- Triratukas
- Sujungiamieji žaislai (jungtys, stambūs suveriamieji karoliai, S formos jungtys)
- Minkštieji žaislai
- Ūkio rinkinys su naminių gyvulių figūrėlėmis
- Lėlių namas su mažomis plastikinėmis žmonių figūrėlėmis
- Zoologijos sodo gyvūnai
- Vaikiškas pianinas ir kiti muzikos instrumentai
- Dailės rinkinys
- Didelės kreidelės
- Žymekliai
- Taškiniai žymekliai
- Antspaudai
- Modelinas („Play Doh“ ar kitų prekės ženklų) ir priedai
- Lipdukai
- Vaikiškos žirklys
- Žaislinis telefonas
- Įvairių dydžių nedūžtantys veidrodžiai
- Karnavaliniai kostiumai
- Mediniai šaukštai, seni žurnalai, krepšiai, kartoninės dėžės ir tūtos, kiti panašūs nelūžtantys daiktai, kuriuos vaikas gali rasti namų aplinkoje (pavyzdžiui, puodai ir keptuvės)
- Kompaktinių diskų ar MP3 grotuvai
- Populiarių dainų kompaktiniai diskai ar MP3 failai
- Dideli mediniai karoliai

Kiti daiktai, kuriais skatinamas vaiko dalyvavimas veikloje ir bendravimas

- Burbulai
- Balionai
- Žaislinis maisto produktų rinkinys

Vaikų knygos pagal amžių

Knygos padeda smagiai praleisti laiką su vaikais. Be to, jos yra svarbi mokomoji medžiaga, kurią galima naudoti kasdienėje veikloje ir vaiko ankstyvosios intervencijos programoje. Toliau pateikiamas vaikų knygų, daugelį kurių galite rasti savo gyvenamosios vietos bibliotekoje, sąrašas. Jis nėra išsamus - galite susirasti kitų puikių knygų.

Knygos, tinkamos autizmo spektro sutrikimą turintiems mažiems vaikams

Quiet Loud, Leslie Patricelli
Big Little, Leslie Patricelli
Happy Baby Words, Roger Priddy
My First Word Board Book, „DK Publishing“
My First Colors Board Book, „DK Publishing“

Knygos su gyvūnais

Brown Bear, Brown Bear, What Do You See?, Bill Martin (dail. Eric Carle) *Polar Bear, Polar Bear, What Do You Hear?*, Bill Martin (dail. Eric Carle) *Panda Bear, Panda Bear, What Do You See?*, Bill Martin (dail. Eric Carle) *Carls Afternoon in the Park*, Alexandra Day
Good Dog, Carl (serija „Classic Board Books Series“), Alexandra Day *Moo, Baa, La La La*, Sandra Boynton
Touch and Feel: Farm, „DK Publishing“
Baby Einstein: Baby MacDonald on the Farm, Julie Aigner-Clark (dail. Nade-em Zaidi)
My First Farm Board Book, „DK Publishing“ *My First Animal Board Book*, „DK Publishing“ *The Very Busy Spider*, Eric Carle

Skaičiavimo knygos

1,2,3 to the Zoo, Eric Carle
Fish Eyes: A Book You Can Count On, Lois Ehlert

Knygos apie žmones, žmonių veido ir kūno dalis

Oh, Baby!: A Touch-and-Feel Book, Elizabeth Hathon *Baby Faces*, „DK Publishing“ / „Funfax“ *Where is Babys Belly Button*, Karen Katz
Baby Einstein: Mama and Me, Julie Aigner-Clark (dail. Nadeem Zaidi)
My First Body Board Book, „DK Publishing“
Toes, Ears, & Nose!, Marion Dane Bauer (dail. Karen Katz)

Knygos apie įvairią veiklą

Baby Einstein: Mirror Me, Julie Aigner-Clark (dail. Nadeem Zaidi) *Fuzzy Fuzzy Fuzzy!: A Touch, Skritch, and Tickle Book*, Sandra Boynton *That's Not My Teddy...: It's Paws Are Too Woolly*, Fiona Watt (dail. Rachel Wells)
That's Not My Puppy...: Its Coat Is Too Hairy, Fiona Watt (dail. Rachel Wells) *That's Not My Dinosaur...: The body is too squashy*, Fiona Watt (dail. Rachel Wells)
Snap! Button! Zip!, Abigail Tabby (dail. Christopher Moroney)

Ištekliai

asociacijos, organizacijos ir nepriklausomos svetainės

Autizmo ištekliai

Jungtinės Amerikos Valstijos

Amerikos pediatrijos akademija (*American Academy of Pediatrics – AAP*)

www.healthychildren.org/English/Pages/default.

AAP yra pelno nesiekianti pediatrijų organizacija. Nurodytame svetainės skyriuje pateikiama daug tėvams skirtos informacijos apie ASS ir nurodoma, kaip atpažinti pirmuosius autizmo požymius pagal vaiko amžių. Čia yra brošiūrų ir bukletų apie būdingus raidos etapus, paaiškinama, kas yra ASS, ir pateikiama susijusios medicininės informacijos. Svetainės skyrelyje *Sound Advice for Autism* (vertingi patarimai apie autizmą) pateikiami pokalbiai su pediatrais, mokslininkais ir tėvais, atsakoma į klausimus, susijusius su ASS diagnostika, gydymu ir bendra priežiūra.

Neįgaliųjų ugdymo universitetinių centrų asociacija (*Association of Uni-versity Centers on Disabilities*)

www.aucd.org/directory/directory.cfm?program=UCEDD

Neįgaliųjų ugdymo universitetinių centrų asociacijai priklauso raidos negalią turinčių žmonių švietimo, tyrimų ir paslaugų universitetiniai kompetencijos centrai (*University Centers for Excellence in Developmental Disabilities Education, Research, and Service - UCEDD*). UCEDD bendradarbiauja su negalią turinčiais žmonėmis, jų šeimomis, valstybinėmis agentūromis ir bendruomenės paslaugų teikėjais įgyvendinant mokymo, techninės pagalbos, paslaugų, tyrimų ir dalijimosi informacija projektus, kuriais siekiama, kad bendruomenės rūpintųsi visais savo nariais. Asociacijos svetainės UCEDD skyriuje išvardyti visi 67 šalyje veikiančios UCEDD centrai ir nurodyti jų techninės pagalbos išteklių.

Autism-PDD.net

www.autism-pdd.net

Tai tėvams skirta informacijos ir išteklių svetainė, kurioje vyksta internetinės pagalbos bendruomenės forumas ir skelbiami laiškai, asmeninės istorijos, nuotraukos ir vietos renginiai. Svetainėje taip pat pateikiama informacija apie autizmo simptomus, diagnostikos kriterijus ir gydymo galimybes. Tinklapyje galite sužinoti apie ASS išteklius savo valstijoje, įskaitant teisinius, švietimo ir finansų planavimo bei pagalbos išteklius.

Organizacija *Autism Service Dogs of America*

<http://Autismservicedogsofamerica.com>

Tai pelno nesiekianti bendruomeninė organizacija, auginanti ir specialiai dresuojanti tarnybinius šunis autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams. Svetainėje pateikiama informacija, kokią pagalbą tarnybinis šuo gali suteikti autizmo spektro sutrikimą turinčiam vaikui, kaip šunys dresuojami ir kaip pateikti prašymą šuniui įsigyti.

Autizmo draugija (*Autism Society*)

www.autism-society.org

Autizmo draugija yra pirmaujanti šios srities visuomeninė organizacija Jungtinėse Amerikos Valstijose. Jos misija - informuoti visuomenę apie tai, kokius kasdienius iššūkius patiria autizmo spektro sutrikimą turintys žmonės, užtikrinti, kad jiems būtų teikiamos tinkamos paslaugos, ir pateikti naujausią informaciją apie gydymą, ugdymą, tyrimus ir teisių gynimą. Svetainėje pateikiamos nuorodos į šalyje veikiančias organizacijas, kurios teikia su ASS susijusias paslaugas ir pagalbą.

Organizacija *Autism Speaks*

www.autismspeaks.org

Autism Speaks yra didžiausia šalyje ASS mokslinių tyrimų ir ASS turinčių žmonių teisių gynimo organizacija. Ji finansuoja tyrimus, susijusius su ASS priežastimis, prevencija, gydymu ir priežiūra, informuoja apie ASS visuomenę, siekia, kad būtų užtikrinami autizmo spektro

sutrikimą turinčių žmonių ir jų šeimų poreikiai. Svetainėje pateikiama išsami informacija šeimoms ir nuorodos į kitus pagrindinius internetinius išteklius. Tinklapyje <https://www.autismspeaks.org/community/fsdb/search.php> nurodytos institucijos, kuriose šeimoms, auginančioms autizmo spektro sutrikimą turinčius vaikus, teikiamos specialiosios paslaugos. Spustelėkite savo valstijos nuorodą ir sužinosite apie diagnostikos, intervencijos, švietimo ir bendruomeninės pagalbos išteklius. Tinklapyje <https://www.autismspeaks.org/family-services/tool-kits/100-day-kit> pateikiamas patarimų rinkinys *100 Day Kit* („100 dienų rinkinys“). Jame šeimos ras informacijos, padėsiančios palengvinti gyvenimą per pirmąsias 100 dienų po diagnozės, taip pat svarbios informacijos apie autizmą ir jo poveikį vaiko raidai, patarimų apie paslaugų vaikui pasirinkimą, įvairius intervencijos metodus, pagrindinių sąvokų žodyną, kaip planuoti darbus ir sudaryti savaitinius darbų planus. *Autism Speaks* oficialiajame tinklaraštyje (www.autismspeaks.org/blog), kuris pildomas kasdien, skelbiama naujausia informacija apie autizmą, pateikiami tyrimų rezultatai, patariama, kur kreiptis pagalbos ir kaip panaudoti šeimos išteklius.

Ligų kontrolės ir prevencijos centrai (*Centers for Disease Control And Prevention - CDC*)

www.cdc.gov/ncbddd/autism/index.html

CDC yra JAV sveikatos ir paslaugų žmonėms departamento filialas. Šioje svetainėje pateikiama informacija apie ASS paplitimą, taip pat informacija apie diagnostiką, gydymą ir tyrimų išteklius.

Knyga *Educating Children with Autism* („Autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų ugdymas“)

www.nap.edu/openbook.php?isbn=0309072697

Šioje svetainėje skelbiama JAV Nacionalinės akademijos spaudos centro knyga *Educating Children with Autism* („Autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų ugdymas“) (2001), kurią parengė Nacionalinių tyrimų tarybos komitetas, atsakingas už autizmo spektro sutrikimą turinčių asmenų intervencinį ugdymą. Knygos skyrius galima atsisiųsti nemokamai, spustelėjus dešinėje pusėje esančias nuorodas. Knygoje pateikiama informacija apie ASS diagnostiką ir paplitimą, šeimos vaidmenį ir ugdymo paslaugų pasirinkimą, kompleksinius ir specialiuosius gydymo metodus, viešąją politiką ir teisinius klausimus, mokslininkų rekomendacijas.

Svetainė *Everyday Health* („Kasdienė sveikata“)

www.everydayhealth.com/info/vlss/autism-basics.aspx

Tai viena iš pagrindinių svetainių, kuriose aptariami sveikatos klausimai ir skelbiamos medicinos naujienos, atitinkančios organizacijos *Health on the Net Foundation* (HON) kodekso reikalavimus dėl vartotojams teikiamos informacijos apie sveikatą patikimumo. Šiame svetainės tinklalapyje pateikiama pagrindinė informacija apie autizmo spektro sutrikimą, jį turinčių asmenų priežiūrą, gydymą ir simptomų kontrolę.

Organizacija *Families for Early Autism Treatment* (FEAT)

www.feat.org

FEAT yra pelno nesiekianti organizacija, vienijanti tėvus, šeimos narius ir medikus ir siekianti padėti šeimoms, auginančioms autizmo spektro sutrikimą turinčius vaikus. Svetainėje veikia pagalbos tinklas, kuriame šeimos gali aptarti su autizmu susijusius klausimus ir gydymo galimybes. Ši svetainė daugiausia rengiama Šiaurės Kalifornijoje veikiančio FEAT padalinio, tačiau joje pateikiamos nuorodos ir į kitas JAV įgyvendinamas FEAT programas ir jų vietinius išteklius.

Organizacija *First Signs*

www.firstsigns.org

Tai JAV pelno nesiekianti organizacija, kuri moko tėvus ir specialistus, kaip pastebėti pirmuosius ASS ir kitų susijusių sutrikimų požymius. Svetainėje pateikiama informacija padeda nustatyti galimus raišos sutrikimus. Čia yra konkrečiose valstijose teikiamų paslaugų sąrašas ir

namokamas ASS vaizdo žodynas, kuriame sukaupta per šimtą vaizdo įrašų, parodančių, kaip pastebėti su ASS susijusius nedidelius skirtumus tarp įprastinės ir pavėluotos mažų vaikų raidos.

Organizacija *Global Autism Collaboration (GAC)*

www.autism.com

GAC yra pelno nesiekianti organizacija, įsteigta siekiant patenkinti išaugusį poreikį dalytis informacija apie ASS ir palaikyti tarpusavio ryšius. Svetainėje pateikiama informacija, susijusi su tyrimų iniciatyva *Parents as Partners* („Tėvai kaip partneriai“), taip pat yra nemokamos vaizdo medžiagos apie ASS simptomus, bendruomenės išteklius (pvz., informacijos apie lankymąsi odon-tologo kabinete ar kirpykloje) ir kitas pagalbos formas.

Organizacija *Healing Thresholds: Connecting Community and Science to Heal Autism*

<http://Autism.healingthresholds.com>

Organizacija *Healing Thresholds* siekia praskaidrinti šeimų, kuriose yra autizmo spektro sutrikimą turinčių žmonių, gyvenimą. Organizacijos svetainėje pateikiama informacijos, padedančios šeimoms susitaikyti su vaiko diagnoze. Joje taip pat pateikiami medicininiai duomenys apie gydymo galimybes ir mokslinių tyrimų duomenys apie įvairių metodų veiksmingumą, išsamiai aprašomos gydymo galimybės (dietos, logopedinė terapija, elgesio intervencija) ir nurodoma, koks procentas tėvų pasirinko kiekvieną iš šių galimybių. Svetainėje kasdien skelbiama informacija apie ASS terapijos tyrimų rezultatus ir kitos naujienos. Čia yra įvairiose vietovėse dirbančių ASS specialistų ir jų teikiamų paslaugų sąrašas.

Interaktyvus autizmo tinklas (*Interactive Autism Network - IAN*)

www.ianproject.org

IAN yra JAV įgyvendinamas internetinis projektas, skatinantis bendradarbiavimą tarp mokslininkų ir šeimų, kuriose yra autizmo spektro sutrikimą turinčių asmenų. Įgyvendinant projektą siekiama sukaupti dar daugiau informacijos apie ASS priežastis, diagnozę, šeimos ir namų aplinką, vaiko elgesį ir teikiamas paslaugas. Šeimos gali užpildyti internetines anketas.

Klinikos *May o Clinic* sveikatos informacija

www.mayoclinic.com/health/autism/DS00348

Mayo Clinic yra pirmoji ir didžiausia pelno nesiekianti grupė, turinti buveines Arizonoje, Minesotoje ir Floridoje. Jos svetainėje skelbiama informacija atitinka organizacijos *Health on the Net Foundation* (HON) kodekso reikalavimus dėl vartotojams teikiamos informacijos apie sveikatą patikimumo. 2010 m. žurnalas *Time* ją paskelbė viena iš 50 geriausių svetainių ir skyrė apdovanojimą. Šiame svetainės skyriuje pateikiama informacija apie ASS, rizikos veiksnius, gydymą, vaistus, patariama, kur kreiptis pagalbos. Tėvams patariama, kaip bendrauti su vaikų gydytojais dėl galimų ASS simptomų, ko tikėtis per vizitus pas specialistus, kokius klausimus užduoti aptariant vaiko raidą. Svetainės informacija pateikta remiantis 21 mokslinio straipsnio duomenimis. Svetainės lankytojai gali perskaityti šiuos straipsnius.

Nacionalinis informacijos apie neįgalius vaikus sklaidos centras (*National Dissemination Center for Children with Disabilities - NICHCY*)

<http://nichcy.org>

NICHCY yra JAV Švietimo departamento specialiųjų švietimo programų įstaigos padalinys. NICHCY svetainėje pateikiama informacija apie įvairias neįgalumo formas, ankstyvosios intervencijos paslaugas kūdikiams ir mažiems vaikams, specialiojo ugdymo ir kitas paslaugas mokyklinio amžiaus vaikams, veiksmingos ugdymo praktikos tyrimų rezultatus, kiekvienos valstijos išteklius (ir nuorodos į juos), tėvams skirtą medžiagą, neįgalųjų organizacijas ir profesines asociacijas, su ugdymu susijusias teises ir įstatymų nuostatas, perėjimą į suaugusiųjų gyvenimo etapą. Autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų tėvams pravers nuorodos

į šaltinius, kuriuose pateikiama informacija, kaip sudaryti individualizuotą šeimos paslaugų planą (vaikams nuo gimimo iki trejų metų amžiaus) ir individualizuotą ugdymo programą (vaikams nuo trejų iki 22 metų amžiaus). Svetainėje taip pat yra nuorodų į kitus išteklius, nurodytas nemokamas telefono numeris, kuriuo teikiama informacija, siūloma išteklių ispanų kalba.

Autizmo tyrimų organizacija (*Organization for Autism Research - OAR*)

www.researchautism.org

OAR yra internetinis tyrimų portalas, kuriame tėvai, šeimos, autizmo spektro sutrikimą turintys asmenys, mokytojai ir globėjai gali gauti atsakymus į kasdien kylančius klausimus. Svetainėje pateikiama tėvams skirtos tyrimų ir vertinimų medžiagos ispanų ir anglų kalbomis. Šią medžiagą galima skaityti nemokamai.

Organizacija *Pathfinders for Autism*

www.pathfindersforautism.org

Pathfinders for Autism yra tėvų finansuojama pelno nesiekianti organizacija, kurios tikslas - teikti tėvams informaciją apie išteklius Merilando valstijoje, kur ji įsikūrusi. Svetainėje pateikiama nemokama išsami anketa, skirta mažų vaikų autizmo požymiams nustatyti. Tėvai gali ją užpildyti ir pateikti vaikų gydytojui, kad galėtų aptarti galimus simptomus. Svetainėje nurodytas nemokamas telefono numeris, kuriuo paskambinę tėvai gali pasikonsultuoti su specialistu, ir ei. pašto adresą klausimams teikti. Svetainės lankytojai gali užsisakyti naujienlaiškį.

Naujienlaiškis *Schäfer Autism Report*

www.sarnet.org

Schafer Autism Report yra nemokamas internetinis naujienlaiškis, kurį dažniausiai rengia savanoriai. Naujienlaiškyje pateikiama informacija apie ASS gydymo galimybes, prevenciją ir medikamentus. Naujausią naujienlaiškio numerį galima nemokamai skaityti tiesiogiai, o būsimus numerius užsiprenumeruoti.

Kalifornijos Deviso universiteto MIND institutas (*University of California-Davis MIND Institute*)

www.ucdmc.ucdavis.edu/mindinstitute/resources

Kalifornijos Deviso universiteto MIND institutas (santrumpa MIND reiškia nervų sistemos raidos sutrikimų medicinius tyrimus - *Medical Investi-gation of Neurodevelopmental Disorders*) yra tarptautinis tyrimų centras, kuris teikia informaciją apie nervų sistemos raidos sutrikimus, jų prevenciją, priežiūrą ir gydymą. Šiame svetainės tinklalapyje pateikiama išsami informacija apie gydymo ir elgesio terapijos metodus, neįgalumą, valstijų ir šalies išteklius, spausdintinę medžiagą, pagalbos grupes. Tinklalapyje . edulmindinstitute/videos/video_autism.html skelbiama MIND instituto paskaitų ciklo apie autizmą vaizdo medžiaga. Šias įdomias paskaitas, kurių trukmė apie 1 val., skaito garsūs tarptautiniai mokslininkai.

Organizacija *Zero to Three*

www.zerotothree.org/about-us/areas-of-expertise/free-parent-broshures-and-guides

Zero to Three yra nacionalinė pelno nesiekianti organizacija, teikianti informaciją, siūlanti mokymo kursus ir pagalbą specialistams, politikos formuotojams ir tėvams, siekiantiems pagerinti kūdikių ir mažų vaikų gyvenimą. Šiame svetainės tinklalapyje pateikiama daug tėvams skirtų išteklių, nurodomi vaiko raidos etapai ir patariama, kaip tėvai gali kasdien prisidėti prie vaiko raidos nuo gimimo iki trejų metų.

Kanada

Kanados autizmo bendruomenė (*Autism Society Canada - ASC*)

www.autismsocietycanada.ca

ASC yra suvienytoji tarptautinė pelno nesiekianti labdaros organizacija, kurią įsteigė tėvų grupė, siekdama palaikyti regionų bendruomenes, šviesti visuomenę, teikti informaciją ir nuorodas.

Organizacija *Autism Speaks Canada*

www.autismspeaks.ca

Žr. JAV organizacijos *Autism Speaks* aprašą.

Jungtinė Karalystė

Nacionalinė autizmo bendruomenė (*National Autistic Society*)

www.autism.org.uk

Airija

Airijos autizmo iniciatyva (*Irish Autism Action*)

www.autismireland.ie

Australija, Naujoji Zelandija

Australijos autizmo organizacija (*Autism Spectrum Australia - Aspect*)!

www.autismspectrum.org.au

Vaiko priežiūra

Įtraukiosios vaiko priežiūros centras (*Center for Inclusive Child Care*)

www.inclusivechildcare.org

Įtraukiosios vaiko priežiūros centras yra ne pelno organizacija, kuri siekia užtikrinti, kad visiems vaikams būtų teikiamos įtraukiosios priežiūros paslaugos, ir šiam tikslui įgyvendinti ieško tinkamų būdų, juos skatina ir palaiko. Organizacijos svetainėje yra daug išsamių išteklių, skirtų ankstyvosios vaikystės programoms, mokyklinio amžiaus vaikų įtraukiojo ugdymo programoms ir jų vykdytojams. Svetainėje taip pat teikiamos konsultacijos vaikų priežiūros paslaugų teikėjams, kad jie užtikrintų specialiųjų poreikių turinčių vaikų ar probleminio elgesio vaikų dalyvavimą bendruomenės vaiko priežiūros programose.

Programa *Child Care Aware*

<http://childcareaware.org>

Child Care Aware yra Nacionalinės vaiko priežiūros išteklių ir nukreipimo agentūrų asociacijos (*National Association of Child Care Resource and Referral Agencies*) programa, kurią iš dalies finansuoja JAV Sveikatos ir paslaugų žmonėms departamentas. Svetainėje skelbiami straipsniai *Learning about Inclusive Child Care* („Susipažinkite su įtraukiaja vaiko priežiūra“) ir *Is This the Right Place for My Child?* („Ar tai tinkama vieta mano vaikui?“), kuriuose tėvams patariama, kaip pasirinkti kokybiškas vaiko priežiūros paslaugas. Svetainėje taip pat yra vaizdo medžiagos apie kokybiškas vaiko priežiūros paslaugas ir skelbiamas leidinys *Choosing High-Quality Childcare for a Child with Special Needs* („Kaip parinkti specialiųjų poreikių turintiems vaikams kokybiškas priežiūros paslaugas“).

Nacionalinė mažų vaikų ugdymo asociacija (*National Association for the Education of Young Children - NAEYC*)

<http://families.naeyc.org>

NAEYC siekia gerinti visų vaikų gerovę, ypač didelį dėmesį skirdama švietimo ir vystomojo ugdymo paslaugoms, skirtoms visiems vaikams nuo gimimo iki aštuonerių metų amžiaus. NAEYC tikslas - tapti aukštos kokybės paslaugas teikiančia įtraukiaja organizacija. Siame svetainės skyrelyje pateikiama informacija apie aukštos kokybės vaikų priežiūros paslaugas, taip pat įtraukiosios priežiūros paslaugas neįgaliems vaikams.

Nacionalinis vaiko priežiūros informacijos ir techninės pagalbos centras (*National Child Care Information and Technical Assistance Center -NCCIC*)

www.nifa.usda.gov/nea/family/part/childcare_part_nccic.html

NCCIC yra JAV Sveikatos ir paslaugų žmonėms departamento padalinys, teikiantis visapusišką techninę pagalbą ir informacijos paslaugas, susijusias su priešmokyklinio ir mokyklinio amžiaus vaikų priežiūra ir ugdymu. Siame svetainės puslapyje pateikiamos nuorodos į informacijos šaltinius, kuriuose rašoma apie vaikų priežiūros programų kokybę, kiekvienos valstijos kokybės reitingų nustatymo sistemas. Šios sistemos sudaromos remiantis geriausiomis ankstyvosios vaikystės ugdymo praktikomis platesniu mastu, nei numatyta kiekvienos valstijos licencijavimo reikalavimuose. Tinklapyje <http://childcareaware.org/parents-and-guardians> skelbiama informacija apie kokybiškas vaiko priežiūros paslaugas ir nurodoma, kur jas galima gauti, taip pat pateikiami atsakymai į dažnai užduodamus klausimus apie vaiko priežiūrą.

Tinklapyje http://www.fpg.unc.edu/~eco/pages/training_resources.cfm#ChildDevelopment pateikiama kiekvienos valstijos vaikų nuo gimimo iki penkerių metų amžiaus ankstyvojo mokymo ir ugdymo standartai, etapai ir rekomendacijos.

Nacionalinis trumpalaikės atokvėpio pagalbos ir išteklių centras (*National Respite Network and Resource Center*)

www.archrespite.org

Šioje svetainėje pateikiama informacija apie kiekvienoje valstijoje teikiamas trumpalaikės atokvėpio pagalbos paslaugas ir nurodoma, kur dėl jų kreiptis.

Teisiniai klausimai

Vaiko priežiūros teisinis centras (*Child Care Law Center - CCLC*)

www.childcarelaw.Org/pubs-audience.shtml#parents

CCLC yra nacionalinė pelno nesiekianti teisinių paslaugų organizacija. Tai vienintelė JAV organizacija, sprendžianti sudėtingus teisinius klausimus, susijusius su vaiko priežiūra. Siame svetainės skyriuje nurodomi tėvams skirti ištekliai apie neįgalaus vaiko priežiūrą, taip pat pateikiama informacija apie Amerikos neįgaliųjų įstatymą, vaiko priežiūrą, visuomenės gerovės užtikrinimo išteklius, pilietines teises, aprūpinimą būstu, ekonominę plėtrą, reguliavimo ir licencijavimo klausimus, žemės naudojimą.

Disability Rights Advocates (DRA)

www.dr alegcd.org

DRA yra pelno nesiekianti ir nemokamas teisinės paslaugas teikianti įstaiga, kuri gina neįgaliųjų teises svarbiose bylose ir atstovauja jų teisėms tyrimų ir mokslo srityje.

Kiti tėvams skirti ištekliai

Svetainė *Children's Disabilities Information* („Informacija apie vaikų neįgalumą“)

www.childrensdisabilities.info/autism/index.html

Šioje interneto svetainėje nurodytos tėvų, auginančių autizmo spektro sutrikimą turinčius vaikus, pagalbos grupės, pateikiami kiti ištekliai.

Tinklaraštis *Easter Seals*

<http://autismblog.easterseals.com>

Siame tinklaraštyje pateikiama daugybė išteklių tėvams, auginantiems autizmo spektro sutrikimą turinčius vaikus. Tėvai gali pateikti klausimus ir pasidalyti savo rūpesčiais su bendruomene.

Svetainė *Family éducation*

www.familyeducation.com/home

Šioje svetainėje pateikiamos rekomendacijos vaikų mokymo veiklos, sveikatos ir mitybos klausimais ir kiti tėvams skirti patarimai, kaip auginti sveikus ir specialiųjų poreikių turinčius vaikus nuo gimimo iki šešerių metų amžiaus.

Svetainė KidSource Online

www.kidsource.com/NICHCY/tollfree.phone.disa.all.2html

Šiame svetainės skyrelyje, kurį rengia NICHCY (žr. pirmiau pateiktą informaciją), nurodyti nemokami nacionalinių neįgaliųjų ir vaikų organizacijų telefono numeriai, patariama, kur kreiptis dėl trumpos atokvėpio pagalbos, švietimo, psichinės sveikatos, finansų planavimo paslaugų, klausimų, susijusių su neįgaliaisiais.

Organizacija Parent to Parent USA

www.p2pusa.org

Parent to Parent USA yra nacionalinė pelno nesiekianti organizacija, teikianti emocinę ir informacinę paramą tėvams, auginantiems specialiujų poreikių vaikus, ir kitiems šeimos nariams. Organizacija suveda informacijos ir paramos ieškančius tėvus su patyrusiais, mokymus baigusiais tėvais, auginančiais specialiujų poreikių vaikus.

Programa Sibling Support Project

www.siblingsupport.org

Sibling Support Project yra nacionalinė programa, skirta raidos sutrikimų ir kitų specialiųjų poreikių turinčių žmonių broliams ir seserims. Svetainėje pateikiama informacija apie seminarus, konferencijas, leidinius ir galimybes, siekiant užtikrinti, kad specialiųjų poreikių turinčių žmonių broliai ir seserys bendrautų tarpusavyje.

Žaislai, knygos ir veikla

Svetainė BabyCenter

www.babycenter.com/0_games-to-play-with-your-toddler_1485454.bc

www.babycenter.com/preschooler-games-activities

Šioje svetainėje galima rasti mažiems vaikams (pirma nuoroda), ikimokyklinukams (vidurinė nuoroda) ir vyresniems vaikams (apatinė nuoroda) skirtų pramogų ir paprastų žaidimų.

Svetainė Kids Fun and Games

www.kids-fun-and-games.com/index.html

Šioje svetainėje pristatomi žaidimai, kuriuos galima žaisti lauke ir patalpose, teminiuose ir gimtadienio vakarėliuose.

Svetainė Education.com

www.education.com/topic/books-toddlers

Šioje svetainėje yra mažiems vaikams skirtų knygų ir raštingumo pamokėlių.

Svetainė Everyday Health

www.everydayhealth.com/autism/toys-and-games.aspx

Šiame svetainės Everyday Health (žr. pirmiau pateiktą informaciją) puslapyje nurodyta, kokie žaislai tinka autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams pagal amžiaus grupes (0-2 metų, 2-4 metų ir nuo 5 metų). Pateikiamas trumpas kiekvieno žaislo aprašas ir nurodoma, kaip žaislas padeda ugdyti vaiko gebėjimus.

Svetainė KidsSource OnLine

www.kidsource.com/NICHCY/literature.html

Šiame svetainės KidsSource OnLine (žr. pirmiau pateiktą informaciją) skyrelyje yra NICHCY rekomenduojamų knygų vaikams apie neįgaliuosius arba knygų, kurių veikėjai yra neįgalieji, sąrašas. Sąrašė knygų suskirstytos pagal neįgalumo rūšį ir skaitytojų amžių.

Viskonsino-Madisono universiteto vaikų knygų bendradarbiavimo centras (University of Wisconsin-Madison Cooperative Children's Book Centre -CCBC)

www.education.wisc.edu/ccbc/books/choices.asp

CCBC, kurio veiklą vykdo universiteto švietimo mokykla, kasmet pristato labiausiai rekomenduojamų knygų vaikams sąrašą (pagal amžiaus grupes).

Svetainė US Recall News

Sioje svetainėje pateikiamas kasmet atnaujinamas pašalintų iš rinkos žaislų ir kitų gaminių (pvz., vaikų prekių) sąrašas.

Kita literatūra

Diagnozė ir intervencija

Charner, K., Murphy, M., Clark, C. *The encyclopedia of infant and toddler activities f or children birth to 3*. Lewisville, NC: Gryphon House, 2006.

Doige, N. *The brain that changes itself*. New York: Penguin Books, 2007.

Ingersoll, B. *Teaching social communication to children with autism*. New York: Guilford Press, 2010.

Harris, Sandra L., Weiss, Mary Jane. *Right from the start: Behavioral intervention for young children with autism: A guide for parents and professionals* (2nd éd.). Bethesda, MD: Woodbine House, 2007.

Robinson, Ricki. *Autism solutions. How to create a healthy and meaningful life for your child*. Buffalo, NY: Harlequin, 2011.

Rogers, Sally J., Dawson, Géraldine. *Early Start Denver Model for young children with autism*. New York: Guilford Press, 2010.

Stone, Wendy, L., DiGeronimo, Theresa F. *Does my child have autism?: A parents guide to early detection and intervention in autism spectrum disorders*. San Francisco: Jossey-Bass, 2006.

Miegas

Durand, V. Mark. *Sleep better*. Baltimore: Brookes, 1998.

Durand, V. Mark. *When children don t sleep well: Interventions for pediatric sleep disorders: Parent workbook*. New York: Oxford University Press, 2008.

Broliai ir seserys

Bishop, Beverly. *My friend with autism: A coloring book for peers and siblings*. Arlington, TX: Future Horizons, 2011.

Cassette, Mary. *My sister Katie: My 6 year olds view on her sisters autism*. Bloomington, IN: AuthorHouse, 2006.

Healy, Angie. *Sometimes my brother: Helping kids understand autism through a siblings eyes*. Arlington, TX: Future Horizons, 2005.

Leimbach, Marti. *Daniel isn't talking*. New York, Nan A. Talese/Doubleday, 2006.

Marshak, Laura, Prezant, Fran P. *Married with special-needs children: A couple's guide to keeping connected*. Bethesda, MD: Woodbine House, 2007.

Meyer, Donald J., ed. *Uncommon fathers: Reflections on raising a child with a disability*. Bethesda, MD: Woodbine House, 1995.

Dainos, pirštų žaidimai ir kiti žaidimai, kuriuos galima žaisti su mažaisvais

Cole, Joanna, Calmenson, Stephanie (Tiegreen, Alan, illustrator). *The eentsy, weentsy spider: Fingerplays and action rhymes*. New York: HarperCollins, 1991.

Delaney, T. *101 games and activities for children with autism, Asperger's and sensory processing disorders*. New York: McGraw Hill, 2009.

Katz, Alan (Catrow, David, illustrator). *Take me out of the bathtub and other silly dilly song*. New York: Simon and Schuster, 2001.

Apie autoreis

Sally **J.** Rogers - mokslų daktarė, Kalifornijos Deviso universiteto MIND instituto psichiatrijos profesorė. S. J. Rogers - viena iš pirmųjų autizmo tyrėjų. Garsiausias jos darbas yra apie ikimokyklinio amžiaus vaikams taikomą ankstyvąją intervenciją, męgdžiojimo gebėjimų trūkumą, šeimos intervenciją ir autizmą vaikystėje.

Géraldine Dawson - mokslų daktarė, psichiatrijos profesorė, Djuko universiteto Djuko autizmo diagnostikos ir gydymo centro direktorė, taip pat garsiojo Vašingtono universiteto Autizmo centro steigėja ir direktorė. G. Dawson yra tarptautiniu mastu pripažinta autizmo ekspertė. Jos specializacija - ankstyvoji diagnostika ir intervencija, smegenų tomografija ir genetika. G. Dawson yra aktyvi šeimos teisių gynėja.

Laurie **A.** Vismara - mokslų daktarė, klinikinių tyrimų srities mokslininkė. Ji dirba Kalifornijos Deviso universiteto MIND institute ir yra sertifikuota elgesio terapijos specialistė. L. A. Vismaros specializacija - naujų ankstyvosios intervencijos mokymo metodų specialistams ir tėvams kūrimas.